

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**RUSYA ENERJİ POLİTİKASININ
DÜNYA ENERJİ PİYASASINDAKİ ROLÜ**

**ALTYN ABLABEKOVA
2502080423**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. GÖKHAN KARABULUT**

İSTANBUL – 2014

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : ALTYN ABLABEKOVA Numarası : 2502080423

Anabilim/Bilim Dalı : İKTİSAT Danışman : DOÇ. DR. GÖKHAN KARABULUT

Tez Savunma Tarihi : 24.12.2014

Tez Savunma Saati : 16:30

Tez Başlığı : “ RUSYA ENERJİ POLİTİKASININ DÜNYA ENERJİ PİYASASINDAKİ ROLÜ”

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. TEVFİK HAKAN ONGAN		Kabul
2- PROF. DR. M. HÜSEYİN BİLGİN		Kabul
3- DOÇ. DR. GÖKHAN KARABULUT		Kabul
4- DOÇ. DR. DÜNDAR MURAT DEMİRÖZ		Kabul
5- DOÇ. DR. MURAT BİRDAL		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. GÜLDEN ÜLGEN		
2- PROF. DR. ZAFER TUNCA		

ÖZ

RUSYA ENERJİ POLİTİKASININ DÜNYA ENERJİ PİYASASINDAKİ ROLÜ

ALTYN ABLABEKOVA

Açıktır ki, enerjinin gelişimi doğrudan dünya ekonomisinin yapılanması ile ilişkili olduğu. Ekonomi, insanların ihtiyaçlarını karşılayan bir mekanizma ise enerji, bu mekanizmanın çalışması için gereken maddi temel olarak algılanabilir. Kaynakların sınırlı olması sorunu, enerji kaynağı açısından artık gelişmeyi sınırlayan faktör olarak kabul edilmeye başlamıştır. Dünya ülkeleri aynı gelişmişlik düzeye sahip olmadığı için belirlenen gelişme yönünde enerji açlığı devam edeceği görülmektedir ve ekonomilerin sağlıklı büyümeleri için sürdürülebilir enerji güvenliğinin sağlanmasını öne çıkarmaktadır.

Bu çalışma, büyük hidrokarbon rezervlerine sahip olan Rusya'nın dünya enerji güvenliğinin sağlanması sisteminde oynadığı rolün ortaya konulmasını ele almaktadır. Ulaşılan sonuçlara göre dünyanın çoğu bölgelerinde enerji kaynakları kıtlığının mevcut olması, Rusya'nın enerji kaynakları rezervlerini ticari kaynaktan politika-stratejik unsuruna dönüştürdüğü görülmektedir. Rusya enerji politikasının etki eden değil, daha çok dünya enerji piyasasında meydana gelen gelişmelere cevap veren olduğu kaydedilmektedir. Rusya petrol üretim miktarının petrol fiyatları üzerindeki etkisini araştırmak üzere kurulan ekonometrik model sonuçları da bu bulguları doğrulamaktadır. Özetle önde gelen enerji üreticisi, tüketicisi, ihracatçısı ve tranzit ülkesi olan Rusya'nın amacı, çoğu enerji ithalatçısı olan sanayileşmiş ve hızlı sanayileşmekte olan ülkeleriyle olan ilişkilerinde ve petrol ve doğal gaz ihracatçısı ülkeleriyle olan ilişkilerinde doğru çıkarlar dengesinin belirlenmesinden ibarettir.

Anahtar kelimeler: Rusya enerji politikası, dünya enerji piyasası, enerji güvenliği.

ABSTRACT

THE ROLE OF RUSSIAN ENERGY POLICY IN THE WORLD ENERGY MARKET

ALTYN ABLABEKOVA

It is obvious development of energy use is directly associated with the settlement of the world economy. If the economy is a mechanism that meets people's needs energy can be perceived as the material basis required for the operation of this mechanism. Limited sources problem in terms of energy resources started to be considered as the main factor limiting economical development. As countries have not the same level of development it is expected energy starvation will continue in the designated direction of development.

This study investigates the role of Russia, a country of the largest hydrocarbon reserves, in the system of energy security. Research results show as in most regions of the world there is shortage of energy resources it makes Russia's energy resources to transform from commercial sources into political-strategic element. Nevertheless Russian energy policy is seen not as influential but more as responsive to the developments of the world energy market. Results of the econometric model established to investigate the effect of the amount of Russian oil production on oil prices confirm these findings. In sum leading energy producer, consumer, exporter and transit country Russia aims to balance own interests in relationship with industrialized and rapidly industrializing countries, most of which are energy importers, and in relationship with oil and gas exporting countries.

Keywords: Russian energy policy, the world energy market, energy security

ÖN SÖZ

Öyle gelişti ki, bugün enerji kaynaklarına ulaşabilme, her modern kişinin günlük hayatının temelini oluşturmaktadır. Enerji kaynaklarına duyulan bu yüksek gereksinim, enerji unsurunu dünya politikasında diğer konular arasında öne çıkarmaktadır. Her ülkenin stratejisi ve dış politikası, enerjiye ilişkin amaçlar doğrultusunda belirlendiği söylenebilir. Hidrokarbonların tükenebilir özellik taşıması, bunların jeografik dağılımının bölgelere (ülkelere) göre heterojen olması, gelişmekte ve gelişmiş ülkelerde enerji kaynaklarına olan tüketiminin sürekli artması, dünyanın enerji temini sorununu azdırmaktadır ve enerji kaynakları ile bunların taşıma yollarını kontrol etmek için mücadeleye yol açmaktadır. Böyle ortamda her ülke, kendi enerji amaçlarının (çıkarlarının) peşindedir, dolayısıyla enerji konuları ululararası ilişkilere yansımaktadır.

Enerji unsuru, Rusya'nın sosyal-ekonomik gelişmesinde ve dış politikasının yapılanmasında büyük önem taşımaktadır. Büyük enerji kaynakları potansiyeline sahip Rusya, aynı zamanda enerji kaynaklarının önemli tüketicisi, üreticisi, ihracatçısı ve tranzit ülkesi olmaktadır, dünyada enerjiye ilişkin tüm süreçlere aktif olarak katılmaktadır. Rusya'nın bu özgün konumu, dünya enerji güvenliğinin sağlanmasında Rusya'nın anahtar rol oynadığının altını çizmekle beraber ülkenin enerji stratejisinin (politikasının) oluşmasına da etki etmektedir. Gelişmiş yakıt-enerji sanayisi, Rusya'nın dünya ekonomisine entegre olmasını sağlamaktadır ve ayrıca Rusya'nın jeopolitik gücünü arttırmaktadır.

Yapılan çalışmada dünya enerji piyasasında Rusya enerji politikasının özelliklerinin ve gücünün incelenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amaca, enerji piyasasındaki Rusya'nın konumu, enerji politikasının gelişmesi, enerji üreticisi, tüketicisi ve ithalatçısı ülkeler ve uluslararası örgütler ile ilişkilerinin nasıl geliştiği, yakıt-enerji sanayisinin ve onun özelliklerinin Rusya ekonomisindeki önemi ve tüm bunların enerji piyasasındaki gelişmelere paralel olarak nasıl değişimler gösterdiği konularına değinerek ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca diğer enerji kaynaklarının fiyatının belirleyicisi olarak kabul edilen petrol fiyatının oluşmasında Rusya'nın petrol üretim miktarının etkisi ekonometrik model ile ölçülmeye çalışılmıştır.

Çalışma, Rusya enerji politikasına ve yakıt-enerji sanayisine ilişkin Rusya'nın bağımsız devlet olduğundan bugüne kadar olan gelişmeleri kapsamaktadır.

Belirlenen konunun incelenmesi için çoğunlukla Rusya kaynakları olmak üzere enerji güvenliği, enerji politikası, enerji kaynakları piyasası ve fiyat oluşumları konularını ele alan bilimsel çalışmalara, kitaplara, dergi makalelerine, gazete haberlerine, uluslararası enerji kuruluşlarının raporlarına ve verilerine, ülkelerin resmi dokümanlarına başvurulmuştur.

Yapılan çalışmanın yeniliği, dünya enerji piyasasındaki gelişmeler ve bazı devletlerin enerji ithalatçısı, diğerlerinin enerji ihracatçısı olması yapısal temelinde Rusya enerji politikasının özelliklerinin ve bunların dünya enerji piyasası için olduğu kadar Rusya ekonomisi için taşıdığı öneminin ortaya konulmasındadır. Ek olarak kurulan ekonometrik model aracılığı ile Rusya'nın dünya enerji piyasasındaki etki gücü ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmanın diğer bir önemli, Rusya enerji politikasına ve yakıt-enerji sanayisine ilişkin Türkçe kaynak olmasıdır.

Çalışmada elde edilen sonuç, Rusya'nın orta vadede önemli enerji kaynakları sağlayıcısı olarak kalacağı ve bununla beraber kendi ekonomisinin yakıt-enerji sanayisine olan bağımlılığını azaltması gerekliliği ortaya konulmuştur, Rusya enerji politikasının ekonomik çıkarlar yanında politik amaçlar da içerdiği görülmüştür, Rusya'nın yürüttüğü enerji politikasının enerji ithalatçı ülkelerde enerji güvenliklerinin sağlanmasında tedirginlik yarattığı belirlenmiştir, Rusya yakıt-enerji sanayisinin özelliği ve ekonomisinin hammadde ihracatı temelli gelişmesinden dolayı enerji politikasının dünya enerji piyasasını etkilemekten daha çok dünya enerji piyasası gelişmelerine göre değiştiği gösterilmiştir. Genel olarak dünyada seçilen gelişme modeline göre ekonomilerin gelişmesi için hayati önem taşıyan enerjinin politikadan ayrı tutulmadığı ve politikada kalıcı dostlar olmadığı sadece kalıcı çıkarlar olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmayı bir takım çalışması olarak bilmekteyim. Enerji konusunun ele alındığı için danışman hocam Doç. Dr. Gökhan Karabulut'a, tezin geliştirme süreci boyunca desteklerinden dolayı danışman hocam ve Doç. Dr. Dündar Murat Demiröz, Prof. Dr. Mehmet Hüseyin Bilgin hocalarıma, doktora programı süreci boyunca manevi ve maddi destek olan dostlarıma ve arkadaşlarıma, özellikle Kihoro-Chimitdorzhieva ailesine, ve hayatım boyunca bana inanan aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DÜNYA ENERJİ SEKTÖRÜNDE RUSYA’NIN YERİ VE ÖNEMİ	3
1.1. Dünya Enerji Kaynakları Setöründeki Gelişmeler.....	3
1.2. Rusya’da Enerji Sektörü (Enerji Sektörünün Rusya için İktisadi Önemi)	13
1.3. Rusya Enerji Kaynakları.....	21
1.3.1. Petrol Sektörü.....	21
1.3.2. Doğal Gaz Sektörü	31
1.3.3. Kömür Sektörü	40
1.3.4. Elektrik Enerji Sektörü	44
1.3.5. Nükleer Enerji Sektörü	50
1.3.6. Yenilenebilir Enerji Sektörü	52
BÖLÜM 2: RUSYA ENERJİ POLİTİKASI	61
2.1. Değişen Ekonomi ve Rusya Enerji Politikasının Gelişmesi.....	61
2.2. Enerji Stratejisi – 2030 ve Yeni Enerji Politikası Sürecinin Başlaması.....	71
2.3. Enerji Piyasasında “Kremlin” Etkisi	77
2.4. Uluslararası Enerji Politikası	92
2.4.1. Rusya – AB Enerji İlişkileri.....	99
2.4.2. Post – Sovyet Cumhuriyetleri ile Olan Enerji İlişkileri.....	124
2.4.3. Hazar Bölgesindeki Gelişmeler.....	174
2.4.4. Asya Pasifik Ülkeleri ile Gelişen Enerji İlişkileri.....	197
2.4.5. Rusya – ABD Arasındaki Enerji İlişkileri	218
2.4.6. Rusya ve OPEC	230
BÖLÜM 3: DÜNYA ENERJİ PİYASASINDA RUSYA’NIN REKABETÇİ	239
GÜCÜ.....	239

3.1. Dünya Enerji Piyasasının Dinamikleri	239
3.2. Rusya'nın Rekabetçi Gücü	258
3.3. Dünya Petrol ve Doğal Gaz Fiyat Değişimlerinin Rusya Ekonomisi Üzerindeki Etkisi	269
3.4. Rusya Petrol Üretim Miktarının Petrol Fiyatı Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi	278
SONUÇ.....	283
EKLER.....	287
KAYNAKÇA.....	294
ÖZGEÇMİŞ	355

TABLolar LİSTESİ

- Tablo 1.1.1: Dünya Fosil Kaynaklarının Rezerv Durumları, 2009
- Tablo 1.1.2: Bölgelere göre Dünya Enerji Tüketim Miktarı, 1980 – 2009 (milyon tep)
- Tablo 1.1.3: Bölgelere göre Dünya Enerji Kaynakları Üretim Miktarı (milyon tep)
- Tablo 1.2.1: Rusya Dış Ticaret Dengesi (milyon ABD doları)
- Tablo 1.2.2: Petrol Fiyatı ve Rusya GSMH'sı
- Tablo 1.2.3: Başlıca Ürünler İtibariyle Rusya'nın Dış Ticaret Görünümü, 2010
- Tablo 1.3.1: Rusya Petrol Üretimi, 1992 – 2010, (milyon ton)
- Tablo 1.3.2: Rusya Ham Petrol İhracat Miktarı, 2000 – 2010 (milyon ton)
- Tablo 1.3.3: Rusya Petrol Ürünleri İhracat Miktarı, 2000 – 2010 (milyon ton)
- Tablo 1.3.4: Rusya Doğal Gaz Sektörünün SWOT Analizi
- Tablo 1.3.5: Rusya Doğal Gaz Üretimi, 1992 – 2010 (milyar m³)
- Tablo 1.3.6: Rusya Doğal Gaz Şirketlerin Üretim Payları, 2010
- Tablo 1.3.7: Rusya Doğal Gaz İhracat Boru Hatları (milyar m³ doğal gaz/yıl)
- Tablo 1.3.7: Rusya Doğal Gaz İhracat Miktarı, 2000 – 2010 (milyar m³)
- Tablo 1.3.8: 2010 Yılı İtibariyle Rusya Doğal Gazın Ülkelere göre İhracat Miktarı
- Tablo 1.3.9: Rusya Doğal Gaz Tüketimi, 2000 – 2010 (milyar m³)
- Tablo 1.3.10: Rusya Kömür Üretim, Tüketim, İhracat ve İthalat Miktarı, 1994 – 2010 (milyon ton)
- Tablo 1.3.11: 2009 Yılı İtibariyle Sektörlere göre Rusya Elektrik Enerji Tüketim Yapısı
- Tablo 1.3.12: Rusya Yenilenebilir Enerji Potansiyeli (milyon ton eşdeğer petrol/yıl)
- Tablo 1.3.13: Rusya Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına göre Elektrik Enerjisi Üretimi, Küçük Hidro Santraller Dahil (milyon kWsaat)
- Tablo 1.3.14: Rusya Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına göre Isı Üretimi (Gkal)
- Tablo 2.2.1: Enerji Stratejisi – 2030 Yapısı
- Tablo 2.4.1: Kazakistan Enerji Bilançosu, 2011
- Tablo 2.4.2: GAZMPROM'un Orta Asya Bölgesinden Satın Aldığı Doğal Gaz Miktarı, 2007 – 2012 (milyar m³)
- Tablo 2.4.3: Hazar Hafzası İspatlanmış ve Tahmini Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri
- Tablo 2.4.4: 2012 Yılı Hazar Havzasında Petrol Üretimi (bin barel / gün)

Tablo 2.4.5: 2011 Yılı Hazar Denizi Havzasında Doğal Gaz Üretimi (milyar feet küb/yıl)

Tablo 2.4.6: Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Mevcut ve Kesinleştirilmiş Taşıma Hatları, 2013 yılı itibariyle

Tablo 2.4.7: Kuzey Doğu Asya Ülkelerinin Tahmini Doğal Gaz ve Petrol Dengesi

Tablo 3.1.1: Enerji Piyasasındaki Gelişmeler

Tablo 3.3.1: Petrol Fiyatı ve Döviz Kuru Değişimlerine göre Rusya Gelirinin Değişmesi

Tablo 3.4.1: Durağanlık Analizi Sonuçları

Tablo 3.4.2: Model Tahmin Sonuçları

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1.1: Enerji Kaynaklarına göre Dünya Enerji Tüketimi, 1965 – 2009 (milyon tep)

Grafik 1.1.2: Enerji Kaynaklarının Sektörlere göre Tüketim Payları, 2008

Grafik 1.3.1: Rusya Petrol Sektörünün Temel Göstergeleri, 2000 – 2010

Grafik 1.3.2: Rusya'nın Günlük Petrol Tüketim ve Üretim Dengesi (bin barrel/gün)

Grafik 1.3.3: 2009 Yılı İtibariyle Sektörlere göre Rusya Doğal Gaz Tüketim Yapısı

Grafik 1.3.4: Rusya Kömür Şirketlerin Üretim Hacimleri, 2009 (milyon ton)

Grafik 1.3.5: Dünya Başlıca Elektrik Enerjisi Üreticileri, 1990 – 2010 (TWsaat)

Grafik 1.3.6: Yeniden Yapılandırma Sonucu Rusya Elektrik Enerjisi Piyasa Yapısı

Grafik 1.3.7: Sistemlerarası ve Elektrik Enerjisi İthalat-İhracat Akımları ile Beraber Rusya EES Elektrik Enerjisi 2010 Yılı Dengesi

Grafik 2.2.1: Yakıt-enerji Sanayisinin 2030 yılında Rusya Ekonomisi İçindeki Rolünün Amaçlanan Değişimi

Grafik 2.3.1: Rusya Sanayi Sektöründe Elektrik Enerjisi ve Doğal Gaz Fiyatı Dinamiği

Grafik 2.3.2: Rusya Doğal Gaz Tüketim Dinamiği

Grafik 2.3.3: Devlet Payına göre Rusya Ekonomisi Temel Sanayisinin Sıralaması(%)

Grafik 2.4.1: AB'nin Enerji Tüketiminin Enerji Kaynaklarına göre Dağılımı

Grafik 2.4.2: Enerji Kaynaklarına göre AB'nin Enerji İthalat Bağımlılığı, 2009

Grafik 2.4.3: AB Üye Ülkelerin Enerji Kaynaklarına göre Tüketim Dağılımı, 2009

Grafik 2.4.4: AB Enerji Kaynakları İthalatının Ülkelere göre Dağılımı, 2010 (%)

Harita 2.4.1: Hazar Denizi Hafzasının Petrol ve Doğal Gaz Kapasitesi

Grafik 3.1.1: Bazı Enerji Piyasası Oyuncularının Enerji Politika Öncelikleri

Grafik 3.2.1: Ülkelere göre Birim Başına GSMH (ABD dolar/kg eş değer petrol), 2004 – 2013

Grafik 3.3.1: Rusya Petrol Fiyatlarının ve Petrol ve Doğal Gaz Gelirlerinin Dağılımının Karşılaştırılması, 2000 – 2011

KISALTMALAR LİSTESİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
BDT:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BP:	British Petroleum
BTC:	Baku Tiflis Ceyhan petrol boru hattı
BTE:	Baku Tiflis Erzurum doğal gaz boru hattı
EIA:	U.S. Energy Information Administration
ES – 2020:	2020 yılına kadar enerji stratejisi
ES – 2030:	2030 yılına kadar enerji stratejisi
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GW:	Gigawatt
IEA:	International Energy Agency
KDHC:	Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti
kWsaat:	kilowatt saat
LNG:	Liquefied Natural Gas
OECD:	Organization of Economic Co-operation and Development
OPEC:	Organization of Petroleum Exporting Countries
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
tep:	ton eşdeğer petrol
TWh:	Terawatt hour
VSTO:	Doğu Sibirya – Pasifik Okyanus petrol boru hattı

GİRİŞ

Denilebilir ki, dünyada ekonomik ve politik istikrar, ülkelerin refah düzeyi, çevre koşullarının değişmesi, büyük ölçüde enerji sektörünün gelişmesi ile belirlenmektedir. Gelecek yıllarda dünya enerji sektörünün perspektivi, dünya ekonomisinin büyüme hızına, enerji piyasasındaki önemli oyuncuların enerji politikasına, dünya enerji kaynaklarının temelini genişlemesine, teknolojik ve ekolojik koşulların gelişmesine bağlı olacaktır. Her geçen gün dünya enerji güvenliğinin sağlanması konuları önem kazanmaktadır.

Bilindiği gibi 70'lerin ortasında yaşanan birinci enerji krizi sonrası enerji unsuru, dünya politikasında öne çıkmıştır. Enerji alanında uluslararası ilişkilerin güçlenmesi 20. y.y. sonundan petrol fiyatının yüksek ve ani değişken halini alması ile dünya ekonomisinde yaşanan önemli etkiler sonrası güçlendiği izlenmektedir.

Rusya, ilk sıralarda yer alan enerji kaynakları üreticisi, ihracatçısı ve tranzit ülkesi olarak ve büyük enerji kaynakları potansiyeline sahip olması ile dönüşsüz olarak dünya enerji süreçlerine dahil edilmiştir. Rusya, kanıtlanmış dünya petrol rezervlerin %6'sına, doğal gaz rezervlerin %18'ine, kömür rezervlerin %19'una ve büyük hidrolik ve nükleer enerji potansiyeline sahip ülkedir. Rusya, doğal gazın boru hatları üzerinden yapılan ticaretinde birinci sırada yer almaktadır ve petrol ihracatında birinciliği Suudi Arabistan ile paylaşmaktadır.

SSCB dağılması, "soğuk savaşın" sonlanması ve bunları izleyen önemli jeopolitik ve ekonomik gelişmeler sonrası Rusya, enerji alanı başta olmak üzere dünya ekonomisine entegre olmak için stratejik yön almıştır. Amaçlanan süreçte Rusya, dünya enerji piyasasında önemli oyuncular ve yeni katılımcılar ile ilişkilerin yeniden kurulması zorlukları ile karşılaşmıştır.

Rusya'nın enerji alanında ilişki kurduğu her ülke ve kuruluş ile özel ilişkileri olduğu görülmektedir. Bununla beraber yürüttüğü enerji politikası, bağımsız enerji kaynakları ihracatçısı olarak dünya enerji piyasasında lider konumunda olma amacını taşımaktadır.

Rusya'nın yakıt-enerji sanayisinin ve enerji politikasının gelişmesinde üç dönem belirlenmektedir: devletin petrol üretim sektöründen uzaklaştığı ilk "reformlar" aşaması, Putin'in devlet başkanı olması ile başlayan yakıt-enerji sanayisi

temel aktiflerinin devlet kontrolü altına toplama aşaması, aynı dönemde Rusya'nın enerji politikası pragmatik hal almıştır, 2008 kriz sonrası enerji stratejilerinin “inovasyon” yolunda gelişmeye yönelik yeniden yapılanması aşaması.

Rusya, uluslararası enerji güvenliğinin sağlanması sisteminde önemli bağlantı halkası olduğu sadece geleneksel enerji piyasası olan Avrupa'da değil aynı zamanda enerji tüketimi hızlı artış gösteren Çin, Hindistan ve diğer Asya ülkelerinde kabul edilmektedir. Ancak Rusya'nın dünya enerji piyasasında lider konumunda olmasının aksi tarafı da mevcuttur – Rusya, enerji piyasası eğilimine bağımlı olma riskine düşmektedir. Dünya enerji kaynakları fiyatlarına olan bağımlılığını azaltmak için Rusya'nın aktif olarak ekonomisini çeşitlendirme yolunda ilerlemesi gerekmektedir.

Enerji kaynakları fiyat değişimlerinin, özellikle düşmesi, Rusya ekonomisi için oluşturduğu tehlike, Rusya'nın ihracat gelirlerinin 2/3'ü, GSMH'nin %30, federal bütçenin yarısının yakıt-enerji sanayisinden sağlanması sebebinden kaynaklanmaktadır.

Dünya enerji piyasasının incelenmesi, enerji kaynaklarının tüketiminin artışı kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynakları rezervleri, gelecekteki enerji talebinin karşılanması için olanak oluşturmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın petrol ve doğal gaz sektörünün gelecek on yılda devamlı genişleyeceği beklenmektedir.

Ancak dünya enerji piyasasında rekabetin artması ile Rusya'nın yakıt-enerji sanayisinde biriken problemleri, orta vadede petrol ve doğal gaz üretiminin sürdürülebilir artışına soru işareti yaratmaktadır.

Bununla beraber petrol ve doğal gaz üretiminin ve ihracatının istikrarlı olarak arttırılması, son 15 yıl içinde Rusya'nın uluslararası enerji stratejisinin temel unsuru olduğu incelenmektedir. Enerji kaynaklarının üretiminin arttırılması ve ihracat yönlerinin çeşitlendirilmesi olmadan Rusya'nın jeopolitik konumunun güçlenmesi ve jeoekonomik etkisinin artması sağlanamayacağı görünmektedir.

Dünya enerji piyasası gelişmeleri ile beraber Rusya enerji sektörünün ve enerji politikasının konumunun, etkisinin, öneminin dünya enerji güvenliğinin sağlanmasına ve Rusya ekonomisinin büyümesine ilişkin ele alınması, bu çalışmanın konusu olmuştur.

BÖLÜM 1: DÜNYA ENERJİ SEKTÖRÜNDE RUSYA’NIN YERİ VE ÖNEMİ

1.1. Dünya Enerji Kaynakları Sektöründeki Gelişmeler

Enerji konusu dünya ekonomisinin gelişmesinde başta gelen konularındandır. Enerji kaynaklarının her ekonomi için önemini arttıran neden, onun her dönemde (toplayıcılık çağından bugünkü yüksek teknoloji çağına kadar) ekonomik aktivitelerin gerçekleştirilmesini sağlayan temel girdi niteliğinde olmasıdır. Kullanılan enerji çeşitleri, miktarları tarihsel gelişmelere bağlı olarak değişim göstermiştir.¹

Ekonomilerin enerjinin temel girdi olarak kullanılması yönünde gelişmesi onları enerji bağımlısı haline getirmektedir. Bu da ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesi ve sürdürülebilmesi için artan enerji talebi ile sınırlı enerji kaynakları arasında dengenin kurulmasını gerektirmektedir. Enerji kaynaklarının yönetimi (enerji üretimi, tüketimi, dağıtımı) ülkelerin ekonomik gelişme düzeyleri ile iç içe olma niteliğini taşımaktadır. Enerjinin ülke ekonomisi üzerindeki etkilerinin önemsenmesi gerektiğine 1970’lerde yaşanan petrol şokları olarak adlandırılan petrol fiyat artışı en önemli örnektir. Yapılan hesaplamalara göre dünyanın enerjiye bağlı olma derecesi 80’lerde %40 iken, günümüzde %50’ye çıkmış ve 20 yılda %70’lere ulaşacağı belirtilmektedir.²

Siyasi sınırlarının bir sonucu olarak ve enerji kaynaklarının yer yüzünde heterojen dağılımı, bazı ülkeleri enerji üreticisi ve ihracatçısı konumuna getirirken diğer ülkeleri endüstriyel yoğunluklarına bağlı olarak enerji ithalatçısı yapmaktadır. Enerji kıtlığı, gelişmiş ülkeler için yaşam kalitesinin düşmesi, gelişmekte olan ülkeler için ise yoksulluk anlamına gelmektedir.³ Böylece enerji faktörü, uluslararası ekonomik ve jeopolitik ilişkilerin de önemli bir parçası olmaktadır ve uluslararası enerji politikaları, dünya enerji kaynaklarının yönetimi açısından önem kazanmaktadır.

¹ John R. Fanchi, **Energy Technology and Directions for the Future**, USA, Elsevier Academic Pres, 2004, s.4

² Çağatay Dikmen, “AB’de Enerjisi ve Çevre”, (Çevrimiçi), http://www.emo.org.tr/resimler/ekler/205ee2a5de471a7_ek.pdf, 10 Eylül 2010

³ Mason Willrich v.d., **Energy and the World Politics**, New York, The Free Press, 1975, s. 3

Dünya fosil enerji kaynakları rezervinin %70'ini kömür, %14'ünü petrol, %14'ünü de doğal gaz ve %2'sini diğer fosil kaynaklar oluşturmaktadır. Fosil yakıtların genel dağılımı incelendiğinde, sıvı ve gaz yakıt rezervleri dünyanın belirli coğrafi bölgelerine yoğunlaştığı kömürün ise düzenli bir dağılım gösterdiği ve üretiminin 50'den fazla ülkede gerçekleştiği görülmektedir. Bölgelere göre temel fosil kaynakların 2009 yılı itibari ile rezerv durumları Tablo 1.1'de verilmiştir.

Tablo 1.1.1: Dünya Fosil Kaynaklarının Rezerv Durumu, 2009

Bölge	Petrol		Doğal Gaz		Kömür (milyon ton)		
	(milyar ton)	%	(trilyon m3)	%	Taşkömür	Linyit	Toplam %
K. Amerika	10.2	5.5%	9.16	4.9%	113281	132816	29.8%
G. ve O. Amerika	28.5	14.9%	8.06	4.3%	6964	8042	1.8%
Avrupa ve Avrasya	18.5	10.3%	63.09	33.7%	102042	170204	33.0%
Orta Doğu	102.0	56.6%	76.18	40.6%	1386	-	0.2%
Afrika	16.9	9.6%	14.76	7.9%	31839	174	4.0%
Asya Pasifik	5.6	3.2%	16.24	8.7%	155809	103444	31.4%
Dünya	181.7	100.0%	187.49	100.0%	411321	414680	100.0%
İçinden AB	0.8	0.5%	2.42	1.3%	8427	21143	3.6%
OECD	12.4	6.8%	16.18	8.6%	159012	193083	42.6%
OPEC	140.4	77.2%	-	-	-	-	-
OPEC Dışı	24.6	13.6%	-	-	-	-	-
Eski SSCB	16.6	9.2%	58.53	31.2%	93609	132386	27.4%

Kaynak: BP, "Statistical Review 2010", (Çevrimiçi), http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Eylül 2010

Dünya enerji kaynaklarına olan talep, ülkelerin tüketim düzeyine, dünya nüfus artışına, sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ekonomilerin büyüme hızına bağlı olarak gelişmektedir.

Tartışmaya açık olsa da enerji kullanım miktarı ülkelerin gelişmişlik düzeylerini gösteren bir parametre olarak algılanmaktadır.⁴ Dünya nüfusunun %4,6'sını oluşturan ve kişi başına GSMH'sı 46 436 ABD doları olan ABD, dünya enerjisinin %30'dan fazlasını kullanırken, dünya nüfusunun %17,05'ine sahip ve

⁴ Valcav Smil, William E. Knowland, **Energy in the Developing World**, New York, Oxford University Press, 1980, s. 5

kişibaşına GSMH'sı 1 134 ABD dolar olan Hindistan, dünya enerjisinin %3'nden daha azını tüketmektedir.⁵

Dünya nüfus artışı, enerji kaynaklarına olan ihtiyacı daha fazla arttırmaktadır. Her doğan insanın kullanmak zorunda olduğu bir miktar enerjiye ihtiyacı vardır. Bu nüfus artış hızı ile enerjiye olan talep miktarı arasında doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir. 19.-20.y.y. kadar ölüm oranlarının yüksek olduğundan yavaş bir artış gösteren dünya nüfusu, daha iyi beslenme, hijyen koşullar, tıptaki ilerlemeler sonucunda daha önceki dönemlere göre artan oranda artış göstermektedir. 1800 yılında bir milyar olan dünya nüfusu 1950 yılında 2,5 milyara çıkmıştır. 1950 ile 2009 yılları arasında dünya nüfusu 4,2 milyar artarak 2,5 milyardan 6,7 milyara yükselmiştir. Birleşmiş Milletler, nüfusun 2050 yılına kadar 8,9 milyara çıkacağını öngörmektedir. Yüz yılın sonlarında ise 12 milyar civarında olacağı tahmin edilmektedir. Bunun yanında nüfus artışının fazla olacağı ülkeler, az gelişmiş ülkeler olacağı belirtilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde nüfus artışı ve insanların hayat standartlarını iyileştirme arzularının bir sonucu olarak dünya enerji talebi artacağı görülmektedir. 2100 yılında enerji ihtiyacının 27000 ± 11000 milyon tep olacağı hesaplanmıştır.⁶

Son yıllarda agresif büyüme gösteren ve 2050 yılında dünyada önemli sanayi mal ve hizmet üreticisi olacağı beklenen Çin ve Hindistan ile hammadde tedarikçisi olacağı tahmin edilen Rusya ve Brezilya dünya enerji tüketimini belli bir düzeyde arttırmıştır. BRIC grubu olarak adlandırılan bu dört ülke içinden Çin, enerji tüketiminde lider konumundadır; son üç yılda ülkenin petrol tüketimi %17,5 artarak 8,92 milyon barrel/gün'e ulaşmıştır.⁷ Bunun gibi ekonomik büyüme ve refah düzeyinin yükselmesinin sağlanması yolunda ilerleyen diğer sanayileşmekte olan ülkelerin de enerji talebinin artacağı açıktır.

⁵ Dünya Bankası İstatistikleri, (Çevrimiçi) <http://data.worldbank.org/> ve BP, "Statistical review of world energy full report 2010", (Çevrimiçi) http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Ekim 2010

⁶ Paul Chefurka, "World Energy and Population: Trends to 2100", (Çevrimiçi) <http://www.paulchefurka.ca/WEAP/WEAP.html>, 20 Ekim 2010

⁷ Aleksandr Zotin, "Bolshe Ne Nado", **RBK**, sayı 11, 2010, s. 40

Güney Doğu Asya ülkeleri olan Brunei Sultanlığı, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malasya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam dünya enerji piyasasında giderek büyük rol oynamaya başlamaktadır. Bu ülkeler birlikte ele alındığında dünyanın dinamik bir büyüme gösteren bölgelerinden olmaktadır; ekonomisi Kanada ve Meksika ekonomilerin toplamına eşit olmakla beraber nüfusu AB nüfusundan daha fazladır. Devam eden kentleşme ve hızlı endüstrileşme sonucu bu bölge enerji talebinin ortalama olarak yılda %2,5 artış göstereceği tahmin edilmektedir. Çin ve Hindistan'ın dahil edildiği bu enerji talep eğilimi enerji piyasası aktivitelerinin Asya piyasalarına yöneldiğini de göstermektedir.⁸

2008 – 2009 yılında yaşanan iktisadi daralma enerji talebinin azalmasına neden olmuştur. Özellikle petrol talebinin dünyanın üç büyük ekonomisi sayılan ABD, AB, Japonya'da aşağıya çekildiği görülmektedir. OECD ülkelerinde sıvı yakıt tüketimi 2007'den – 2010'na kadar 49,54 milyon barrel/günden 45,42 milyon barrel/güne inmiştir. Büyük ekonomilerde görünen enerji tüketimindeki azalma, gelişmekte olan ekonomilerin enerji talep artışı tarafından telafi edilmiştir. OECD üyesi olmayan ülkelerde 2006 yılında 35,71 milyon barrel/gün olan ham petrol tüketimi 2009 yılında 38,91 milyon barrel/gün'e ulaşmıştır.⁹

2010 yılından itibaren yükselmeye başlayan dünya ekonomisiyle beraber doğal gazın talep de kriz öncesi düzeye ulaşacağı ve uzun dönemde çevresel politika kararlarına bağlı olarak artış göstereceği beklenmektedir. Buna sebep olan iki nedenden birincisi doğal gazın kömür ve petrole göre daha az karbondioksit içermesi, diğeri 2030 yılı sonrası da enerji talep artışlarını karşılayabilecek doğal gaz rezervlerinin olması. 2009 yılı itibariyle ispatlanmış doğal gaz rezervleri 187 trilyon m³ olup bugünkü üretim düzeyine göre 60 yıllık üretim miktarını oluşturmaktadır. Dünya doğal gaz rezervlerinin hemen hemen yarısı Rusya, İran ve Katar'da bulunmaktadır. Günümüz itibariyle dünya doğal gaz talebi 3 trilyon m³ düzeyinde olup dünya enerji tüketiminin %20,9'unu oluşturmaktadır. Yıllık ortalama %1,5 doğal gaz talep artışının %80'ni OECD dışı ülkeler tarafından sağlanmaktadır.¹⁰

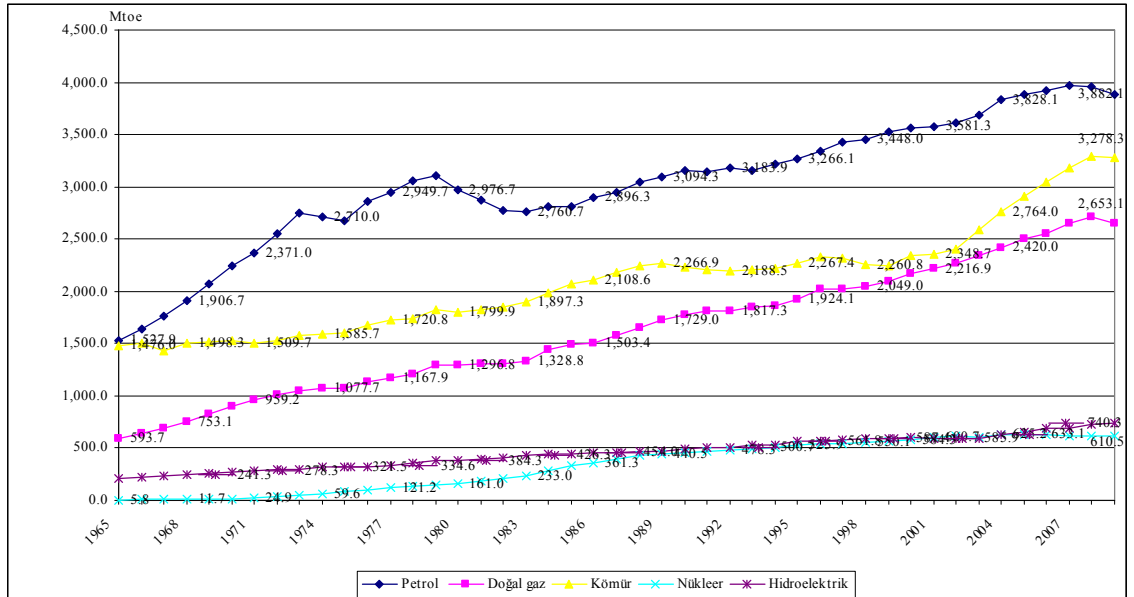
⁸ IEA, **World Energy Outlook 2009 Executive Summary**, s. 13, (Çevrimiçi) <http://www.worldenergyoutlook.org/>, 10 Eylül 2010

⁹ Aleksandr Zotin, 'Bolshe Ne Nado', **RBK**, sayı 11, 2010, s. 40

¹⁰ IEA, **World Energy Outlook 2009 Executive Summary**, s. 13, (Çevrimiçi) <http://www.worldenergyoutlook.org/>, 10 Eylül 2010

Grafik 1.1.1.'de enerji kaynakları bazında 1965 – 2009 yılları arası toplam dünya enerji tüketiminin miktarları verilmiştir. Genel enerji tüketim trendine bakıldığında sürekli bir artış izlenmektedir. 1965 yılında 1527,9 milyon ton petrol tüketimi 2009 yılında 3882,1 milyon ton'a ulaşmıştır. Doğal gaz tüketimi 593,7 milyon tep'dan 2653,1 milyon tep'e, kömür tüketimi 1476 milyon tep'dan 3278,3 milyon tep'e, nükleer enerji tüketimi 5,8 milyon tep'dan 610,5 milyon tep'e ve hidroelektrik enerji tüketimi 209,6 milyon tep'dan 740,3 milyon tep'e ulaşmıştır. Ancak 2007 – 2009 yılları arasında yaşanan ekonomik daralma sonucu 2009 yılında toplam enerji tüketimi %1,1 azalmıştır; bu yüzde olarak 1980 yılından itibaren yaşanan en yüksek düşüştür.

Grafik 1.1.1: Enerji Kaynaklarına göre Dünya Enerji Tüketimi, 1965 – 2009 (milyon tep)

Kaynak: BP, "Statistical Review 2010", (Çevrimiçi)

http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Eylül 2010

Enerji tüketiminin bölgesel dağılımına bakıldığında 2009 yılı itibariyle 11164,3 milyon tep olan toplam enerji tüketimi içindeki Asya Pasifik ülkelerinin payı %37,1, Kuzey Amerika ülkelerinin payı %23,9, Avrupa ve Avrasya bölgesinin payı %24,8, Orta Doğu ülkelerinin payı %5,9, Orta ve Güney Amerika ülkelerinin

payı %5 ve Afrika ülkelerinin payı %3,2 olmuştur. Tablo 1.1.2’de 1980 – 2009 yılları arası bölgelere göre dünya enerji tüketim miktarı verilmiştir.

Tablo 1.1.2: Bölgelere göre Dünya Enerji Tüketim Miktarı, 1980 – 2009 (milyon tep)

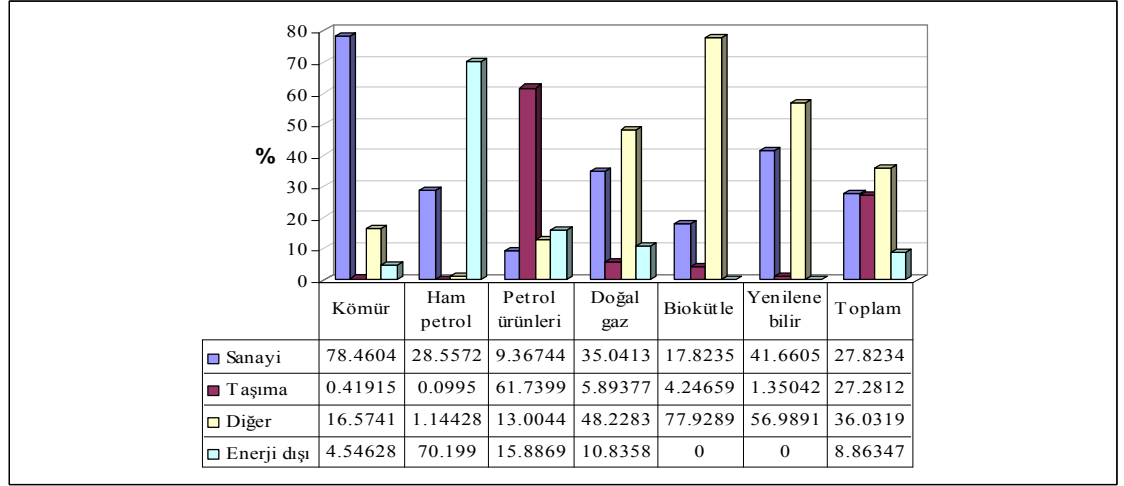
Bölge	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2008	2009
Dünya Petrol Tüketimi	2,976.7	2,807.7	3,150.9	3,266.1	3,562.1	3,877.8	3,959.9	3,882.1
K. Amerika	932.9	849.1	929.4	960.8	1,071.4	1,139.4	1,079.0	1,025.5
G. ve O. Amerika	161.9	148.7	167.5	194.8	222.9	230.5	258.8	256.0
Avrupa ve Avrasya	1,197.7	1,079.6	1,126.8	938.7	929.4	959.6	956.7	913.9
Orta Doğu	101.8	145.0	168.9	203.1	230.2	282.3	324.8	336.3
Afrika	67.0	83.4	95.1	105.6	117.6	131.4	143.0	144.2
Asya Pasifik	515.4	501.8	663.1	863.1	990.7	1,134.6	1,197.5	1,206.2
Dünya Doğal Gaz Tüketimi	1,296.8	1,488.1	1,769.3	1,924.1	2,175.5	2,498.3	2,717.3	2,653.1
K. Amerika	577.6	524.2	579.3	672.5	720.0	704.8	747.4	736.6
G. ve O. Amerika	31.5	41.3	52.0	67.6	86.4	110.3	126.9	121.2
Avrupa ve Avrasya	573.7	743.0	877.2	822.7	886.2	1,002.8	1,024.6	952.8
Orta Doğu	31.8	54.5	86.1	128.1	168.1	251.3	298.7	311.0
Afrika	17.4	25.9	35.5	41.8	51.5	71.4	86.5	84.6
Asya Pasifik	64.8	99.3	139.2	191.4	263.3	357.7	433.2	446.9
Dünya Kömür Tüketimi	1,799.9	2,070.8	2,234.0	2,267.4	2,337.6	2,904.0	3,286.4	3,278.3
K. Amerika	413.2	470.4	513.7	536.5	606.9	614.9	602.1	531.3
G. ve O. Amerika	10.1	15.4	17.2	18.2	20.1	21.2	24.0	22.5
Avrupa ve Avrasya	834.5	844.1	790.5	580.0	525.6	513.6	516.7	456.4
Orta Doğu	0.6	2.7	3.4	5.5	7.3	9.1	9.2	9.2
Afrika	47.5	71.6	79.4	85.7	90.2	101.1	111.1	107.3
Asya Pasifik	494.0	666.7	829.8	1,041.5	1,087.4	1,644.0	2,023.4	2,151.6
Dünya Nükleer Enerji Tüketimi	161.0	335.3	453.1	525.9	584.3	626.8	620.2	610.5
K. Amerika	67.9	105.1	154.5	184.3	197.8	209.4	215.9	212.7
G. ve O. Amerika	0.5	2.1	2.2	2.2	2.8	3.8	4.8	4.7
Avrupa ve Avrasya	70.6	181.1	229.2	243.7	267.4	285.5	276.8	265.0
Afrika		1.3	2.0	2.7	3.1	2.9	3.0	2.7
Asya Pasifik	21.9	45.8	65.2	93.0	113.3	125.2	119.7	125.3
Dünya Hidroelektrik Enerji Tüketimi	384.3	448.2	489.3	561.8	600.1	658.5	731.4	740.3
K. Amerika	118.0	139.7	139.2	152.9	151.2	150.1	159.7	158.3
G. ve O. Amerika	45.3	64.3	82.3	105.1	124.8	140.9	154.4	158.4
Avrupa ve Avrasya	146.8	158.7	162.6	178.4	188.6	180.3	181.0	182.0
Orta Doğu	2.2	2.3	2.2	2.8	1.8	4.1	2.8	2.4
Afrika	10.7	11.0	12.9	13.9	17.0	20.5	22.3	22.0
Asya Pasifik	61.2	72.2	90.1	108.7	116.7	162.6	211.1	217.1

Kaynak: BP, “Statistical Review 2010”, (Çevrimiçi)

http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Eylül 2010

Enerji tüketimi sektör bazında ele alındığında 2008 yılı itibariyle toplam enerji tüketiminin %27,8'i sanayide, %27,3'ü taşıma sektöründe, %36'ı konut, ticaret, hizmet gibi diğer alanlarda ve %8,9'u enerji dışı alanlarında kullanılmıştır. Grafik 1.1.2'de enerji kaynaklarının sektör bazında tüketimi verilmiştir.

Grafik 1.1.2: Enerji Kaynaklarının Sektörlere göre Tüketim Payları, 2008

Kaynak: IEA, *Key World Energy Statistics 2010*, s. 32 – 35, (Çevrimiçi)
http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2010/key_stats_2010.pdf, 10 Ekim 2010

Dünya enerji kaynakları piyasasının arzını belirleyen unsurların başında ise dünya enerji talebi gelişmeleri gelmekle beraber belirsizlik, enerji arzı güvenliği, enerji finansmanı, nükleer ve yenilenebilir enerji kaynakları gelişmeleri, getirilen çevresel etki kısıtlamaları etki etmektedir.

Petrol, doğalgaz, kömür, elektrik ve diğer kaynakların tamamının toplamına dayalı enerji üretimi dikkate alındığında, petrol ve doğal gaz piyasası dünya enerji piyasası şekillenmesini sağlayan en önemli sektör olmaktadır.

Toplam dünya enerji ihtiyacının %80'i kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtlarla, geri kalan %20'si de başta hidrolik ve nükleer enerji olmak üzere, rüzgâr, güneş, jeotermal hayvan ve bitki atıkları gibi kaynaklardan karşılanmaktadır.¹¹ Dünyada 2030 yılına yönelik tahminlerde enerji ihtiyacının önemli ölçüde fosil yakıtlarla karşılanmaya devam edeceği beklenmektedir. Bu da petrolün, zaman

¹¹ Çağatay Dikmen, "AB'de Enerjisi ve Çevre", (Çevrimiçi)
http://www.emo.org.tr/resimler/ekler/205ee2a5de471a7_ek.pdf, 10 Eylül 2010

içinde gerilemekle birlikte, birincil enerji kaynakları içinde en büyük paya sahip olmaya devam edeceği tahminini getirmektedir.

Enerji piyasası talep tarafı sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme özelliklerine göre gelişirken arz tarafında ise petrolün sahip olduğu role ilişkili olarak büyük ölçüde OPEC ve OPEC dışı petrol üreticisi ülkelerin üretim yapılarına, ekonomik, politik hedeflerine dayanmaktadır. 2009 yılı itibariyle petrol üretiminin %41,1'i OPEC ve %41,9'u OPEC dışı ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Teknolojik ilerlemeler ile beraber üretimi sağlanan geleneksel olmayan petrol ve doğal gaz üretimi, dünya enerji piyasasında artan önem kazanmaya başlamıştır; özellikle Kanada petrol kumları, Venesuela ağır petrol yatakları, sıvılaştırılmış kömür ve sıvılaştırılmış doğal gaz üretimi belirtilebilir. Günlük üretim 2,3 milyon varil düzeyindedir. Geleneksel olmayan petrol rezervleri geleneksel petrol rezervlerinden bir kaç kat daha fazladır. Mevcut olan bir dezavantaj, geleneksel olmayan fosillerin üretimi yüksek maliyetli yatırımları gerektirmesidir.¹²

Yenilenebilir enerji kaynaklarının geleceği hükümet desteklerine bağlı kalmaktadır. Potansiyel yenilenebilir enerji kaynaklarının miktarı çok büyük olmakla beraber diğer enerji kaynakları ile fiyatta rekabet edebilmesi için devlet destekli programların olmasını ve uygun teknolojinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Fosil yakıtların fiyat artışı ile devlet desteği biyoyakıt üretimini tetiklemektedir. Günlük 1 milyon varil olan biyoyakıt üretiminin 2035 yılında 4,5 milyon varile çıkacağı tahmin edilmektedir.¹³

Yenilenebilir enerji kaynakları üretimi destek programları, 1980'lerden itibaren dünya toplumunun fosil enerji kaynaklarının tüketimi sonucu oluşan karbondioksit emisyonunun çevresel etkilerine (hava kirliliği, küresel ısınma, buz erimesi gibi sorunlar) karşı tepkiler sonucu özellikle gelişmiş ülkelerde önem kazanmıştır. 2008 yılı 29381 milyon ton karbondioksit emisyonunun %42,9'u kömür, %36,8'i petrol, %19,9'u doğal gaz kullanımı ve %0,4'ü diğer nedenler sonucu

¹² IEA, **World Energy Outlook 2010 Executive Summary**, s. 7, (Çevrimiçi) <http://www.worldenergyoutlook.org/>, 10 Elül 2010

¹³ A.e., s. 9 – 10

oluşturmuştur.¹⁴ Birleşmiş Milletler öncülüğünde imzalan ve insan kaynaklı çevresel kirliliklerin iklim üzerinde tehlikeli etkileri olduğunu kabul ederek atmosferdeki sera gazı oranlarını düşürmeyi ve bu gazların olumsuz etkilerini en aza indirerek belli bir seviyede tutmayı amaçlayan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi çerçevesinde yenilenebilir enerji kaynakların kullanımı yönünde yatırım ve teknolojik gelişmeler yer almıştır. AB üye ülkelerinde “20-20-20” olarak bilinen ‘yeşil’ programına göre 2020 yılına kadar sera gazların atmosfere yayılmasının 1990 yılına göre %20 indirilmesi, enerji tüketiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının payının %20 yükseltilmesi ve toplam enerji tüketiminin %20 azaltılması amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu program, AB üye ülkelerinin fiyatı sürekli artış gösteren ve sınırlı rezervleri olan fosil enerji kaynaklarına olan bağımlılıklarını azaltma amacını da gütmektedir.

Enerji güvenliğine ilişkin fosil yakıt fiyatlarının yükselmesi ve emisyon gazlarının artması karşısında yeni enerji kaynağı olarak sınıflandırılan nükleer enerjinin rolü tartışılmaktadır. Nükleer güç teknolojileri, büyük ölçekli elektrik enerjisi üreten teknolojilerdir. Nükleer enerjisi ile doğal gaz ithalat bağımlılığının ve emisyon gazların azaltılmasının sağlanması mümkündür. Nükleer güç santrallerinde yapı ve işletim riskleri dikkate alınmazsa 4,9 – 5,7 USDcent/kWh maliyetinde elektrik enerjisi üretilmesi mümkündür. Nükleer güç santralleri yüksek yatırım gerektirmektedir. Reaktör başına ilk yatırım maliyeti 2 – 3 milyar ABD doları arasında değişmektedir. Özel sektörün bu yatırım maliyetini karşılayabilmesi için devlet yardımı gerekir.

Uranyum rezervleri yeni nükleer santrallerin kurulmasına yetecek seviyededir. 2008 yılında nükleer güç sistemleri 2731 TWh elektrik enerjisi üreterek dünya elektrik enerjisinin %13,5’ini karşılamıştır. Dünyada 372 GW kapasitesinde nükleer reaktörü işletilmektedir ve %83,2’i (308 GW) OECD ülkelerinde bulunmaktadır. İlk on nükleer enerjisi üreticisi olan Fransa’da yurt içi elektrik talebinin %77,1’ini nükleer enerjisi ile karşılanmaktadır, Ukrayna’da %46,7’si,

¹⁴ IEA, **Key World Energy Statistics 2010**, (Çevrimiçi) http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2010/key_stats_2010.pdf, 10 Eylül 2010

İsveç'te %42,6'sı, Kore'de %34'ü, Japonya'da %24'ü, Almanya'da 23,5'i, ABD'de 19,3'ü, Rusya Federasyonu'nda 15,7'i, Kanada'da 14,4'ü ve Çin'de %2'i.¹⁵

2009 yılı itibariyle toplam dünya petrol üretimi 3820,5 milyon ton olmuştur, 2008 yılına göre %3 daha az üretilmiştir; doğal gaz üretimi de 2008 yılına göre %2,8 azalarak 2679,5 milyon tep düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Dünya kömür üretimi ise 2008 yılına göre %1 altında artarak 3354 milyon tep düzeyinde olmuştur. Petrol ve doğal gaz üretimi, yaşanan ekonomik daralma ve petrol fiyatların düşmesi sebebi ile geri çekilirken kömür üretiminin artması sanayi gelişiminin ve yerel enerji tüketiminin kömüre bağlı olan ülkelerin büyümeye devam ettikleri neden olmuştur. Bunlardan Çin'in kömür üretimi, toplam dünya kömür üretimi içinde %45,6'lık paya sahipken ve 2008 yılına göre %9,2 artması ve toplam dünya kömür üretimi içinde %45,6'lık paya sahip kömür tüketimi ise %9,6 artış göstermiştir. Dünya fosil enerji kaynaklarının 1980 – 2009 yılları arası dönem için bölgelere göre üretim miktarları Tablo 1.1.3'te verilmiştir.

Tablo 1.1.3: Bölgelere göre Dünya Enerji Kaynakları Üretim Miktarı, (milyon tep)

Bölge	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2009%
Petrol Üretimi									
K. Amerika	670.7	730.2	655.6	646.0	650.8	645.3	620.4	628.5	16.45%
G. ve O. Amerika	193.4	189.8	230.3	295.7	345.3	347.1	335.5	338.5	8.86%
Avrupa ve Avrasya	746.6	807.2	788.3	669.4	724.7	844.8	850.2	854.8	22.37%
Orta Doğu	934.5	516.6	851.7	979.2	1,138.1	1,209.6	1,251.5	1,156.4	30.26%
Afrika	300.6	260.9	320.9	339.3	370.9	471.6	485.6	459.3	12.02%
Asya Pasifik	243.6	288.1	324.9	353.6	379.2	380.1	391.5	383.1	10.02%
Dünya	3,089.3	2,792.8	3,171.7	3,283.1	3,609.0	3,898.6	3,934.7	3,820.5	
İçinden AB					166.3	125.7	105.4	98.7	2.58%
OECD					1,011.1	931.8	864.4	860.1	22.51%
OPEC					1,507.6	1,666.7	1,703.8	1,574.7	41.21%
OPEC Dışı					1,708.0	1,654.7	1,604.0	1,602.0	41.93%
Eski SSCB					393.4	577.1	627.0	643.9	16.85%
Doğal Gaz Üretimi									
K. Amerika	592.1	529.3	584.0	650.5	693.5	676.8	729.7	739.4	24.75%
G. ve O. Amerika	30.6	41.3	52.3	68.0	90.2	124.8	141.4	136.4	4.56%
Avrupa ve Avrasya	556.6	725.0	865.1	789.2	845.0	934.2	977.7	875.7	29.31%
Orta Doğu	33.9	57.2	91.2	134.6	187.3	287.9	345.0	366.4	12.26%
Afrika	21.6	42.7	61.9	76.9	117.1	158.1	192.8	183.5	6.14%
Asya Pasifik	63.2	96.8	135.8	190.4	244.9	327.4	376.1	394.6	13.21%
Dünya	1,298.1	1,492.3	1,790.3	1,909.7	2,178.0	2,779.5	3,060.8	2,987.0	

¹⁵ A.e., s. 16 - 17

İçinden AB					231.9	211.9	189.4	171.2	5.70%
OECD					1,070.9	1,072.2	1,125.5	1,127.2	37.90%
Eski SSCB					654.2	737.4	793.8	694.9	23.20%
Diğer gelişmekte olan					687.5	969.6	1,141.5	1,164.9	38.90%
Kömür Üretimi									
K. Amerika		525.4	609.2	602.3	611.6	618.8	637.5	578.1	16.96%
G. ve O. Amerika		10.5	18.5	22.8	33.9	46.3	57.1	52.9	1.55%
Avrupa ve Avrasya		790.5	713.1	495.3	428.6	438.2	452.6	420.4	12.33%
Orta Doğu		0.8	0.8	0.7	0.8	0.8	1.0	1.0	0.02%
Afrika		103.1	105.0	121.8	130.6	140.7	144.5	143.0	4.19%
Asya Pasifik		660.5	800.9	998.3	1,041.3	1,637.3	2,044.2	2,213.3	64.93%
Dünya		2,090.8	2,247.4	2,241.3	2,246.7	2,882.0	3,336.9	3,408.6	
İçinden AB					206.6	188.1	168.3	158.4	4.60%
OECD					992.9	1,019.6	1,037.9	976.9	28.70%
Eski SSCB					197.4	225.6	252.9	232.1	6.80%
Diğer gelişmekte olan					1,056.4	1,636.8	2,046.2	2,199.6	64.50%

Kaynak: BP, “Statistical Review 2010”, (Çevrimiçi)

http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Elül 2010

1.2. Rusya’da Enerji Sektörü (Enerji Sektörünün Rusya için İktisadi Önemi)

Rusya, dünyadaki en büyük ülkedir ve dünyadaki gelişimlerde önemli bir rol oynamaktadır. Sahip olduğu coğrafi alanının sağladığı eşsiz zengin doğal kaynaklarına, iyi eğitilmiş insan varlığına ve önemli teknoloji birikimine sahip Rusya, SSCB dağıldıktan sonra yıllardır uygulanan dışa kapalı planlı ekonomiden piyasa ekonomisine entegre olma sürecini hızla tamamlamış olup eksikliklerini gidermeye çalışmaktadır.

Rusya, sahip olduğu enerji kaynakları ile önemli enerji üreticisi ülkeler grubunda yer almaktadır. Dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine sahip olan Rusya, kömür bakımından yapılan sıralamada dünya ülkeleri arasında ikinci, petrolde ise yedinci sırada yer almaktadır.¹⁶

Rusya ekonomisi enerji sektörüne büyük ölçüde bağlı bulunmaktadır. Petrol ve doğal gaz ihraç girdileri, bir taraftan önemli döviz kaynağı oluştururken diğer taraftan ülke refah düzeyinin yükselmesini doğrudan etkilemektedir. Bu durum

¹⁶ EIA, “Country Analysis Briefs: Russia”, November 2010, (Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/EMEU/cabs/Russia/pdf.pdf>, 25 Şubat 2011

hükümet tarafından problem olarak kabul edilmektedir ve üzerinde çalışmalar ve kararlar alınmaktadır. Örneğin Rusya Merkez Bankası müdür yardımcısı Aleksey Ulyukaev, Deutsche Bank tarafından düzenlenen 9. “Russian One-on-One” Yatırım Forumunda konuyu şu şekilde değerlendirmiştir “3 – 4 yıl önce petrol fiyatı Rusya ekonomisinin büyümesinde kesin faktör idi; “siyah altın” fiyatı yükselirken ekonomik büyüme de aynı şekilde hızlıydı yıllık GSMH artışı %6 – %7 oluşturmaktaydı. Bu da ekonomide önemli dengesizlikleri yaratmıştır; şimdi bu durumun değişme zamanı gelmiştir”.¹⁷

Energy ürünleri (petrol, doğal gaz, kömür vs.) toplu olarak Rusya ihracat hacminin %60’tan fazlasını oluşturmaktadır. Bunun yanında tek petrol, Ocak 2011 yılı itibari ile ihracat hacminin %34,9’unu ve ihraç edilen yakıt ve enerji ürünlerin %48,3’ünü oluşturmuştur.¹⁸ Toplivno Energeticheskiy Kompleks’in (TEK – yakıt ve enerji sanayii tesisleri), 2010 yılı itibariyle GSMH içindeki payı %30 civarında olmuştur. Sanayi üretiminin %30’u, federal bütçenin %50’i ve döviz gelirlerin %45’i TEK’ten sağlanmaktadır.¹⁹ Şubat 2011 yılı itibari ile Rusya Federasyonu yabancı para rezervi 436 milyar dolar olmuştur.²⁰ Dış ticaret fazlası 2010 yılı sonunda 167,5 milyar dolara ulaşmıştır.²¹

¹⁷ Vzglyad Delovaya Gazeta, “TSB RF: Zavisimost Rossiyskoy Ekonomiki ot Tsen na Neft Snijaetsya”, **Vzglyad Delovaya Gazeta**, Ocak 20, 2011, (Çevrimiçi) <http://vz.ru/news/2011/1/20/462640.html>, 25 Şubat 2011

¹⁸ ROSSTAT, “O Sostoyanii Rinka Nefti v Yanvare 2011 goda”, (Çevrimiçi) http://www.gks.ru/bgd/free/b04_03/IssWWW.exe/Stg/d01/54.htm, 01 Mart 2011

¹⁹ MINENERGO, “Ob Itogah Deyatelnosti TEK Rossiyskoy Federatsii v 2010 godu I Zadachah na 2011 god”, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/press/most_important/6824.html, 1 Mart 2011

²⁰ Rusya Federasyonu Merkez Bankası istatistikleri, (Çevrimiçi) http://www.cbr.ru/eng/statistics/credit_statistics/print.asp?file=liquidity_e.htm, 1 Mart 2011

²¹ Federalnaya Tamojennaya Slujba, “Statistika Vneshney Torgovli”, (Çevrimiçi) <http://www.customs.ru/ru/stats/stats/>, 1 Mart 2011

Tablo 1.2.1: Rusya Dış Ticaret Dengesi (milyon ABD dolar)

Yıl	İhracat	Petrol+D.gaz (%)	İthalat
1995			
1996			
1997	86895		71983
1998	74444		58015
1999	75551		39537
2000	105033	39,91	44862
2001	101884	41,97	53764
2002	107301	41,95	60966
2003	135929	43,89	76070
2004	183207	44,16	97382
2005	243798	47,21	125434
2006	303550	48,13	164281
2007	354401	46,94	223486
2008	467580,6		267100,7
2009	301652,3		167371,2
2010	396441,7		228953,4

Kaynak: Federalnaya Tamojennaya Slujba (Federal Gümrük Müdürlüğü), “Statistika Vneshney Torgovli”, (Çevrimiçi) <http://www.customs.ru/ru/stats/stats/>, 1 Mart 2011

Petrol ve doğal gazdan elde edilen yüksek ihracat gelirleri 1 Ocak 2004 tarihinde Rus hükümetinin petrol pazarındaki volatiliteye karşı oluşturulan istikrar fonuna yatırılmaktadır. 1 Şubat 2008 yılında İstikrar Fonu, Rezerv Fonu ve Ulusal Refah Fonu olarak iki ayrı fona bölünmüştür. Rezerv Fonu, İstikrar Fonu’nun devamı niteliğinde olup, petrol fiyatlarında ani bir düşüş olması halinde bütçede meydana gelebilecek bir sıkıntı karşısında rezerv sağlamayı amaçlamaktadır. Ulusal Refah Fonu, emeklilik fonu açığının kapatılması ve diğer belirli federal projelerin finansmanı için kullanılmaktadır. 2010 yılı sonunda Rezerv Fonunun tutarı 42,17 milyar ABD dolar olmuştur. 2009 yılında yaşanan finansal krizin etkisini ve Rusya ekonomisinin petrol piyasasındaki gelişmelerinden ne kadar etkilendiğini 2008 yılı sonundaki Rezerv Fonunun oluşturduğu tutardan izlemek mümkündür. 2008 yılında Rezerv Fonunun bakiyesi 124,62 milyar dolar düzeyindeydi, bu da 2010 yılı bakiyesinden 3 kat daha fazladır.²²

²² MINFIN, “Sovokupny Obyem Sredstv Fonda”, (Çevrimiçi) <http://www1.minfin.ru/ru/reservefund/statistics/volume/index.php?id4=5796>, 1 Mart 2011

Rusya ekonomisinin, sahip olduğu zengin doğal kaynaklarının sağladığı ayrıcalık sonucu yakıt, enerji ve metalürji üretimine ve ihracatına bağlı olduğunu 1998 Asya krizi ve 2009 dünya finansal kriz sonuçları da işaret etmektedir. Asya krizi etkileri sonucu hammadde talebinin düşmesi, petrol fiyatlarının 1997 – 1998 yılları arasında %30 gerilemesi, aynı zamanda Rusya’nın piyasa ekonomisine entegre sürecinin getirdiği dengesizlikler ve sağlam ekonominin daha kurulmamış olması nedeni ile 1998 yılında Rusya’da finansal kriz yaşanmıştır. Güneydoğu Asya krizine hazırlıksız yakalanan Rusya’nın dış borçları kriz yılında 140 milyar ABD dolar ve iç borçları 70 milyar ABD dolar düzeyindeydi.²³ Rusya, 1999 yılından itibaren ise yılda ortalama %6,8 oranla büyüyen ekonomi haline gelmiştir.²⁴ Ülke ekonomisinin bu kadar çabuk toparlanmasını, kriz sonrası iyileşme dönemi dünya ülkelerin her türlü hammadde talebini arttıran gelişmeler ve aynı zamanda kriz nedenlerinden biri olan petrol ve ürünlerine olan talebin artması ve sonuç olarak petrol fiyatlarının yükselmesi sağlamıştır. Artan petrol fiyatları, Rusya’nın ihraç gelirlerinin artmasını ve ardından artan yatırımlar sonucu ülke GSMH’sının 2009 yılı krizi öncesi 1, 666 trilyon ABD dolara ulaşmasını sağlamıştır.²⁵

ABD’de başlayan ve gelişmiş ülkeleri de saran 2009 finansal krizi, küreselleşme etkisi ile tüm dünya ülkelere ekonomik kriz olarak yansımaya yol açmıştır. Finansal krizin yaşandığı ülkelerde yatırımlar minimuma düşürülmüştür. Yatırım harcamaların azalması beraberinde hammadde talebini de düşürmüştür. 2008 Temmuz ayında barel başına 147 ABD dolarlara ulaşan petrolün fiyatı hızla düşerek Kasım ayında 70 ABD dolar/varil, Aralık ayında 33,87 ABD dolar/varil kadar düşmüştür. Ülkelerin uyguladığı hükümet destek programları ve finansal piyasaların alınan kararlara karşı hızlı cevap vermesi sonucu ekonomilerin toparlanmasına götürmüştür. 2009 yılın Ocak ayında 40 ABD dolar/varil civarında olan petrol fiyatı 2010 Aralık ayında 83,76 ABD dolar/varil ulaşmıştır. Petrol fiyatlarındaki düşüşün Rusya hükümeti üzerinde yarattığı korku, fiyatların artması ile biraz azaltmıştır. Petrol fiyatlarındaki düşüş ve 2009 yılı başında ekonomi bakanlığının yaptığı “petrol

²³ Prof. Dr. S. Rıdvan Karluk, “Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye”, (Çevrimiçi) <http://www.econturk.org/tonus.pdf>, 1 Mart 2011

²⁴ ROSSTAT, (Çevrimiçi) <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat/rosstatsite/main/account/>, 1 Mart 2011

²⁵ Dünya Bankası İstatistikleri, (Çevrimiçi) <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, 1 Mart 2011

fiyatlarının ancak 50 ABD dolar/varil olması halinde ekonomi ayakta kalabilir”²⁶ hesaplamaları üzerine hükümeti 2008 yılı Şubat ayında yayınladığı 2020 Energy Stratejisini gözden geçirmesine zorlamıştır.

Tablo 1.2.2: Petrol Fiyatı ve Rusya GSMH’sı

Yıl	Spot Fiyatlar ABD dolar/varil	Cari Fiyatlarla GSMH (ABD dolar)	Sabit Fiyatlarla GSMH Büyüme Hızı %
1992	17,17	460205414726	
1993	14,93	435060123491	-8,7
1994	14,74	395086555837	-12,6
1995	16,10	395528488656	-4,1
1996	18,52	391721392325	-3,6
1997	20,61	404926529536	1,4
1998	14,39	270953119744	-5,3
1999	19,31	195905765376	6,4
2000	30,37	259708502016	10,0
2001	25,93	306602672128	5,1
2002	26,16	345470500864	4,7
2003	31,07	431487025152	7,3
2004	41,49	591742435328	7,2
2005	56,59	764531113984	6,4
2006	66,02	990576902144	8,2
2007	72,20	1291011096576	8,5
2008	94,60	1363307717984	5,2
2009	61,97	1231892982497	-7,9
2010	91,38	1474383202991	3,8
2011Q1	107,94	-	-

Kaynak: BP, “Statistical Review of World Energy”, (Çevrimiçi) <http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6929&contentId=7044622>, World Bank Data, (Çevrimiçi) <http://data.worldbank.org/indicator>, 1 Mart 2011

Yukarıda verilen tablo değerlerinden de Rusya GSMH düzeyinin petrol fiyatlarındaki artış veya azalışına bağlı olarak yükseldiği veya düştüğü izlenebilmektedir. Piyasa ekonomisine geçiş sonrası 1997 yılında %1,4 büyüme gösteren GSMH’nın kriz yılı olan 1998 yılında %5,3 düştüğü görülmektedir. Aynı yılda petrol fiyatları 20,61 ABD dolar/varil’den 14,39 ABD dolar/varil düşmüştür. 2008 yılı Temmuz ayında ise 147,4 ABD dolar/varil’e çıkan petrol fiyatının yaşanan kriz nedeni ile 2009 yılında 61,97 ABD dolar/varil’e düşmesi sonucu GSMH büyüme hızı eksi %7,9 olmuştur. Bununla beraber 2010 yılında dünya ekonomisinin

²⁶ MINFIN, (Çevrimiçi) <http://www.minfin.ru/ru/budget/policy/index.php>, 1 Mart 2011

kriz sonrası iyileşmeye başladığını artan petrol fiyatları işaret etmektedir. ABD enerji bakanlığı, yaptığı çalışmada Rusya ekonomisinin dünya enerji piyasasındaki konjonktürlere bağlılığını gösterirken petrol fiyatındaki 1 ABD dolar/varil’lik değişimin Rusya gelirlerinin 1,4 milyar dolarlık değişimine neden olduğunu işaret etmiştir.²⁷

Rusya GSMH’sının büyümesi büyük ölçüde artan petrol fiyatlarıyla desteklendiği, elde edilen gelirin tüketici ve kısmen yatırım talebini arttırdığı ve talepteki bu artışın büyümede asli unsurlar olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Bu da Rusya ekonomisinin mevcut yapısında önemli bir zayıflığa işaret etmektedir. Petrol ve doğal gaz ihracatına olan bağımlılık nedeniyle bu kalemlerin dünya piyasalarında oluşan fiyat dalgalanmalardan etkilenmesi, Rusya ekonomisini doğrudan etkilemektedir. Fiyatlar yükseldikçe ekonomideki büyüme hızlanmakta, fiyat düşüşlerinde ise ekonomi daralmaktadır.

Rusya’nın iktisadi göstergelerinin incelenmesi, ülkenin doğal kaynaklara bir büyüme motoru şeklinde olan bağımlılığın devam edeceğini göstermektedir. Finans dergisinin 2009 yılı Ekim ayı 35. sayısında yayınladığı “Finans – 500” reytingine göre Rusya’nın 500 büyük şirketinin %18,2’i petrol ve doğal gaz sektöründe ve %7,2’si metalürji sektöründe faaliyet göstermekteydi. En büyük 100 şirket ele alınırsa 27 şirket enerji sektöründen ve 13’ü metallurji sektöründen gelmekteydi.²⁸ Buna göre Rusya ekonomisinde öncülük, hammadde sektörüne ait olduğu sonucuna gelinebilir.

Rusya ekonomisi için enerji sektöründeki gelişmelerin ne ölçüde etkili olduğunu ürün bazında dış ticaret yapısını ele alarak da görmek mümkündür. Rusya’nın büyük miktarda ihraç ettiği petrol (%50,06), doğal gaz (%11,73), yakıt (%14,84) ve metaller (%15,80) karşısında makina ve ekipman (%48,57), tarım ve gıda ürünleri (%6,27), ilaç ve kimyasal ürünlerini (%4,43) ithal ettiği görülmektedir.

²⁷ Energetika i Promishlennost Rossii, “SŞA Otsenila Energoresursy Rossii”, **Energetika i Promishlennost Rossii**, internet gazatesi, sayı 2, Şubat 2006, (Çevrimiçi) <http://www.eprussia.ru/epr/66/4452.htm>, 4 Nisan 2011

²⁸ Andrey Shkolin, “500 Krupneyshih Kompaniy Rossii”, **Finans**, internet dergisi, sayı 35, Ekim 4, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.finansmag.ru/95128>, 1 Mart 2011

Tablo 1.2.3: Başlıca Ürünler İtibariyle Rusya'nın Dış Ticaret Görünümü, 2010

İhracat	Pay (%)	İthalat	Pay (%)
Petrol ve petrol ürünleri	50,06	Makina ve ekipman	48,57
Disel ve sıvı yakıt	14,84	Tarım ve gıda ürünleri	6,27
Doğal gaz	11,73	İlaç ve kimyasallar	4,43
Metaller	15,80	Metaller	3,94
Makina ve ekipman	5,07	Tekstil	3,52
Kömür	2,45		

Kaynak: Federalnaya Tamojennaya Slujba (Federal Gümrük Müdürlüğü), “Vneshnyaya Torgovlya RF po Tovaram”, (Çevrimiçi) <http://www.customs.ru/ru/stats/arhiv-stats-new/trfgoods/popup.php?id286=749>, 1 Mart 2011

Rusya'nın genel olarak hammadde ihracına ve özellikle hidrokarbonlara bağlı olması aynı zamanda “resource curse” olarak adlandırılan riski taşımaktadır. “Resource curse” riski beraberinde ticaret hadlerinde uzun dönem risklerini, gelir volatilitelerini, dışlama etkisi, hollanda hastalığını, hükümet gücünün artmasını ve diğer sosyal – kültürel ve politika etkilerini getirmektedir.²⁹ Rusya ekonomisinin bu riskleri taşıdığı bir gerçek olması ile beraber risklerin derecesini belirlemek güçtür. Doğal kaynakların yerde bırakılması, risklerden korunma yollarından en radikal bir tanesi olabilir, diğer çözüm yolları ise ekonominin çeşitlendirilmesi, petrol ve doğal gaz ihracatından elde edilen gelirlerin ekonomi istikrarının sağlanması, yatırım kararlarının alınması veya politika reformalarının yürütülmesi olabilir.³⁰ Doğal kaynakların yerde bırakılması Rusya için bir çözüm değildir. Problemin kabul edilmiş olmasına ve üzerinde tartışmaların yürütülmesine rağmen önemli değişikliklerin yapıldığı görülmemektedir.

Hükümetin, Rusya'yı “enerji supergücü” olarak görmesi ve ekonominin hammadde ihracatı oryantasyonundan kurtarılması tartışmaları teoride gelenek halini almıştır. Oysa ki ekonominin çeşitlendirilmesi problemi ile bir çok ülke uğraşmıştır; bunların içinde Norveç, Meksika, Australya, Güney Kore, Japonya, ve bazıları önemli sonuçlara ulaşmıştır. Norveç, hammaddedeki gücünü kullanarak yenileşim sistemini kurabilmiştir; uluslararası şirketler ile ilişki kurarak, yeni teknolojilerin ülkede kurulmasını veya araştırma enstitüteler ile üniversitelere verilmesini sağlamıştır. Sonuç olarak petrol üretim platformları üreten şirketler kurulmuştur,

²⁹ Paul Steven, “Resource Impact: Curse or Blessing? A Literature Survey”, **Center for Energy, Petroleum and Mineral Law Policy**, internet dergisi, Vol 1, No 14, 2003, s. 5 – 6, (Çevrimiçi) <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/Vol13/article13-14.pdf>, 20 Ocak 2011

³⁰ A.e., s. 18 – 14

petrol ve doğal gaz üretiminde IT teknoloji şirketleri gelişmiştir; bu şirketler arama ve çıkarma faaliyetinde çok ileriye gitmişlerdir. Rusya’da ise durum farklılık göstermektedir; ekonomide anahtar sektör olan enerji üretimi ve taşınması sektörü yenilenmemektedir. Doğal kaynakların varlığı, diğer ülkelere göre daha yüksek güven sağlaması ne ekonominin enerji etkinliğinin arttırılmasını ne enerji alanında yüksek gelişmelerin olmasını teşvik etmektedir.³¹

Petrol unsurunun Rusya’ya kazandırdığı eğilimleri aşağıda sıralananlara bağlamak mümkündür.³²

Birincisi, Rusya ekonomisinde petrol ve doğal gaz temelli istikrarlı hammadde oryantasyonu oluşmuştur. Petrol ve doğal gaz ihracatı, iktisadi gelişmelerin finansmanında tek olanak olarak algılanmaktadır.

İkincisi, 90’lı yıllarda Rusya bölgeleri, doğal kaynakların kontrolüne sahip olmuşlardır. Daha sonra yapılan ülkenin bölgelendirilmesi ve gücün lokalize edilmesi, değişik politika aktörleri arasında ekonomi ve doğal kaynaklar üzerindeki kontrolü için rekabetini teşvik etmiştir.

Üçüncü eğilim, ilk iki eğilim ile sıkı bağlantıda olup bölgeler arasında gelir hacimlerinin kutuplaşmasına götürmüştür. Petrol ve doğal gaz, kitle bilincinde zenginlik ve gücün simgesi olarak oturmuştur. Tarım sektörü ise daha az faydanın standartı olarak kabul edilmiştir.

Dördüncüsü, 90’larda finansal gücü temsil eden banlacılık seçkinleri, petrol zenginleri sırasına geçerek gücünü koruyabilmiştir.

Bugün itibariyle Rusya ekonomisinin tüm aşamaları petrol ve doğal gaz çevresinde kaldığı açıktır ki bu da Rusya analistlerini Rusya’nın modernleşme perspektifi üzerine endişeli tahminlerin yürütmelerine zorlamaktadır. Rusya, bu bağlamda bugüne kadar yaptıklarından sadece İstikrar ve Rezerv Fonun oluşturulması ile övünebilir.³³

³¹ Brizgalova A. E., “Sır’evaya Rossiya: Pochemu Mı Tak Lubim Neft i Prirodny Gaz”, **Murmansk Teknik Üniversitesi Yayını**, (Çevrimiçi) <http://www.rae.ru/forum2011/pdf/article1122.pdf>, 5 Nisan 2011

³² Abraham Magomedov, “Kaspiyskaya Neft i Rossiyskie Regionı”, (Çevrimiçi) http://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/39381/1/ASI19_002.pdf, 5 Nisan 2011

³³ İsaev V. A., “Neftyanoy Kompleks Arabskih Stran i Rossii: Sravnitelnyy Analiz”, **Vestnik MGIMO Üniversitesi**, Mayıs 2010, (Çevrimiçi) http://www.vestnik.mgimo.ru/files/14/36_isaev.pdf, 3 Şubat 2011

1.3. Rusya Enerji Kaynakları

Petrol ve doğal gaz çağı olarak adlandırılan 20 y.y.'da doğal kaynaklar ekonomik büyüme ve gelişmenin sağlanmasında vazgeçilmez unsur olmaktadır. Doğal kaynakların politika rolü de büyüktür; üretim ve dağıtımının kontrol edilmesi dış politikanın anahtar unsurlarındandır.

Bu kapsamda Rusya'nın pozisyonu önemli düzeyde güçlüdür. Sahip olduğu enerji kaynakları Rusya'yı dünya ekonomisinde öne çıkarmaktadır. Rusya Federasyonu topraklarında 20 binden fazla doğal kaynak yatakları bulunmuştur, bunların %30'u sanayi geliştirme evresindedir. Bunun yanında büyük mineral ürün yataklarının sadece %5'i ulusal rezervlerinin %70'ini içermektedir ve üretimin %50'isi oluşturmaktadır. Petrol ve doğal gaz sektörü, Rusya ekonomisinin temellerinden olması ve ihracat gelirlerinin önemli payını oluşturması ile ülkenin doğal kaynakları arasında büyük role sahiptir.³⁴

1.3.1. Petrol Sektörü

Petrol Rezervi

Rusya'nın BP 2009 istatistiklerine göre kanıtlanmış petrol rezervi 74,2 milyar varil olup dünya petrol rezervlerin %5,6'sını oluşturmaktadır. Rusya, sahip olduğu bu petrol rezervleri ile dünya sıralamasında Suudi Arabistan (%19,9), Venezüella (%12,9), İran (%10,3), Irak (%8,6), Kuveyt (%7,6) ve Birleşmiş Arab Emirlikleri'nden (%7,3) sonra yedinci sırada yer almaktadır.³⁵

Toplam petrol rezervlerinin %87,6'sı karada, kalan %12,4'ü ise kıta sahanlığında bulunan rezervleri oluşturmaktadır. Petrol rezervleri, Rusya Federasyonu'nun 40 bölgesinde bulunmaktadır. Rezervlerin %69'u Batı Sibiryada, %17'i Ural-Volga bölgesinde, %7,8'i Avrupa Kuzeyinde, %3,6'sı ise Doğu

³⁴ Integrum, "Preimushstva i Riski Siryevoy Ekonomiki", Analitik Araştırma, 2009, (Çevrimiçi) http://www.integrum.ru/Images/articles_author/analitikal/resourcing_RU.pdf, 3 Şubat 2011

³⁵ BP, "Statistical Review 2010", (Çevrimiçi) http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Eylül 2010

Sibiryada yoğunlaşmıştır. Kanıtlanmış rezervlerin %66,7'i Ural Federal bölgesinde bulunmaktadır.

Petrol yatakları, 10 çok büyük (rezervi 300 milyondan fazla olan), 139 büyük (rezervi 30 – 300 milyon ton olan), 219 orta (rezervi 10 – 30 milyon ton olan) ve kalanı küçük (rezervi 10 milyondan az olan) yataklardan oluşmaktadır. 2007 yılında petrol yatakların sayısı 2627 olmuştur.

Petrol rezervlerinin %77,6'sı (1500 petrol yatağı) işletilmektedir, sadece %7,6'ı (176 petrol yatağı) işletmeye hazır hale getirilmiştir, %14,25'inde (705 petrol yatağı) arama çalışmaları devam ediliyor ve 247 petrol yatağı dondurulmuştur.

Kanıtlanmış rezervlerin %93'ü (2054) için ruhsat alınmıştır. Bunların %75,6'ı işletilmektedir, %6,18'i işletmeye hazır hale getirilmektedir, %10,57'sinde arama çalışmaları devam etmektedir ve kalan 27 petrol yatağı dondurulmuştur.

Ruhsatı alınmayan 573 petrol yatağının 10'u önce işletilmekte olanlardır, 43'ü işletmeye hazır hale getirilmiştir, 300'ünde arama çalışmaları devam ediyor ve 220'i dondurulmuştur.³⁶

Aktiv petrol rezervleri, büyük petrol şirketlerin rezerv bakiyesinin %45'ini oluşturuyor. Özellikle aktiv rezervlerin işletilmesinden dolayı bu oranın azalma eğilimi göstereceği öngörülmektedir. Rentabl olmayan petrol rezervleri ise 10 yıl içinde %36'dan %55'e yükselmiştir. Arama sondaj çalışmaların hacmi bu süre zarfında 4 kereden daha fazlaya, işletilmesi ise 7 kereye ve yeni kuyuların açılması 5 kereye azalmıştır. 1997 – 2000 yılları içinde kanıtlanmış rezervler 613 milyon tona eksilmiştir, Batı Sibiry'a da ise 528 milyona tona azalma olmuştur. 10 yıl içinde Batı Sibiry'a da petrol kuyuların verimi 10 kereye düşmüştür, ülke düzeyinde ise 5 kereye. Petrol rezervlerin %70'ten fazlası düşük verimli kuyular seviyesindedir (10 – 25 ton/gün) ve neredeyse sıfır rentabl düzeyindedir. %80'i işletilmiş olan rezervlerin oranı rezervlerin dörtten birini aşmaktadır; rezervlerin üçte birinden fazlası da su derecesi %70'ten fazla olan rezervlerdir.³⁷

³⁶ Podolskiy U. V., “Neftyanoy Potantsial Rossii. Problemi Ego Otsenki i Osvoeniya”, **Neftegazovaya Geologiya. Teoriya i Praktika Neftegazovaya Geologiya. Teoriya i Praktika**, internet dergisi, 2008, (Çevrimiçi) http://www.ngtp.ru/rub/6/29_2008.pdf, 3 Mart 2011

³⁷ RosBiznesKonsalting (RBK), Otrastvie Obzory, “Zapasy: v Rossii Nefti Mnogo, No Skolko Tochno – Neizvestno”, (Çevrimiçi) <http://www.rbc.ru/reviews/petroleum/310504/9.shtml>, 3 Mart 2011

Buradan da petrol üretim düzeyi, arama çalışmalarına olan yatırım hacmi tamamen dikey olarak entegre olmuş şirketlere ait olduğu belirtilebilir. Petrol sektörünün dünya fiyat değişikliklerine bağlı olarak istikrarsız olmasına, yeni petrol yatakların işletmeye konmasının gecikmesine, petrol yatakların işletilmesi kolay olmayanlardan olmasına karşın petrol üretimi, işletilmekte olan petrol yatakların zenginliğine bağlı olarak şimdilik yeterli düzeyde kalabilmektedir.³⁸

Petrol Üretimi

2010 yılı itibariyle Rusya’da 504,9 milyon ton petrol üretilmiştir, bu da 2009 yılına göre %2,1 daha yüksektir. Bunun ulusal piyasada işletilen miktarı 249,3 milyon ton olmuştur (2009 yılına göre %5,5 daha yüksek) ve 250,6 milyon tonu ihraç edilmiştir (2009 yılına göre %1,2 daha yüksek). 2010 yılı Aralık ayında ortalama ihraç fiyatı 609,9 dolar/ton düzeyindeydi.³⁹

Tablo 1.3.1. Rusya Petrol Üretimi, 1992 – 2010, (Milyon Ton)

	1992	1995	1998	2001	2004	2007	2009	2010
Rusya	398.8	310.7	304.3	348.1	458.8	491.3	494.2	504,9
Dünya	3191.1	3283.1	3545.4	3598.1	3869.7	3901.4	3820.5	
Dünya %	12.50	9.47	8.58	9.67	11.86	12.59	12.94	

Kaynak: BP, “Statistical Review 2010”, (Çevrimiçi)

http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Eylül 2010

Rusya’da petrol üretimi daha 1864 yılında başlamıştır. Günlük üretim 190 ton idi. İhtilal öncesi Rusya’da 1901 yılında 11,9 milyon ton düzeyinde petrol üretilmiştir. Bu da dünya petrol üretiminin yarısından daha fazlaydı. Savaş sırasında tamamen hasar gören petrol sektörü 1920 yılından itibaren yeniden yapılanmaya başlamıştır. İkinci dünya savaşı öncesi petrol üretimi büyük ölçüde Azerbaydjan’da ve Kafkasya bölgesinde gerçekleştiriliyordu. 1940 yılında SSCB’de petrol üretimi 31,1 milyon ton düzeyine ulaşmıştır. 1950 yıllarında Ural ve Volga ırmakları arasındaki bölge en önemli petrol üreten bölge haline gelmiştir. 1964 yılından itibaren Batı Sibirya petrol rezervleri işletilmeye başlamıştır. 80’lerde SSCB’de 603 – 616 milyon ton petrol üretilmekteydi. SSCB dağıldıktan 1991 – 1997 yılları

³⁸ Podolskiy U. V., “Neftyanoy Potantsial Rossii. Problemi Ego Otsenki i Osvoeniya”, **Neftgazovaya Geologiya. Teoriya i Praktika Neftgazovaya Geologiya. Teoriya i Praktika**, internet dergisi, 2008, (Çevrimiçi) http://www.ngtp.ru/rub/6/29_2008.pdf, 3 Mart 2011

³⁹ ROSSTAT, (Çevrimiçi) <http://www.gks.ru>, 1 Mart 2011

arasında petro üretiminde düşme eğilimi göstermiştir. 1991 yılında 462 milyon ton olan petrol üretimi 1997 yılında sonra 306 milyon tona düşmüştür.⁴⁰

Rusya’da petrol üretim sektörü dikey birleşmiş yerel ve özel şirketlerce paylaşılmış durumdadır. 1990’larda başlayan özelleştirme sürecinde petrol sahaları ve rezervleri büyük özel şirketlerin eline geçmiştir.⁴¹ Petrol üreten şirketlerin en büyükleri Rosneft (2010 yılı günlük üretimi 2224 bin barel/gün), Lukoil (1837 bin barel/gün), TNK – BP (1425 bin barel/gün), Surgutneftegaz (1174 bin barel/gün), Gasprom Neft (594 bin barel/gün), Tatneft (525 bin barel/gün), Slavneft, Bashneft (275 bin barel/gün), Gasprom (273 bin barel/gün), Sahalin Energy, Novatek (75 bin barel/gün), Russneft.⁴²

2010 yılı petrol üretimi ele aldığında üretimin %72’i sıralanan ilk beş şirket tarafından gerçekleştirdiği görülmektedir: Rosneft - %22,3, Lukoil - %17,8, TNK – BP – %14,2, Surgutneftegaz – %11,8 Gasprom Neft – %5,9.⁴³

Petrol şirketlerinin içinde Rosneft, tek kamu şirkettir, 2005 yılında Yukos aktiflerini alarak Rusya’da en büyük petrol üreticisi halini almıştır. Yabancı şirketler yatırım yapabildikleri halde, yatırımlar çoğunlukla Rus şirketleri ile birleşik yapılmaktadır, ve çoğunlukla bu şirket Rosneft’tir. Rusya petrol sektöründe faaliyet gösteren yabancı oyuncular arasında BP, ChevronTexaco, ConocoPhillips, ExxonMobil, Nirs Hidro, RD Shell şirketleri yer almaktadır.⁴⁴

Petrol sektörün önemli basamağını petrol rafine tesisleri oluşturmaktadır. Bu tesislerin etkin faaliyet göstermesi, motor yağı ve petrol ürünlerin talebinin güvenli olarak karşılanmasını etkilemektedir. Rusya’da petrol rafinesini gerçekleştiren 263,5 milyon ton işletme gücüne sahip 27 büyük tesis (NPZ – Neftepererabativayushie Zavodi), 7 milyon ton işletme gücüne sahip Gazprom şirketleri ve 5 milyon ton işletme gücüne sahip 46 mini tesis bulunmaktadır. Petrolün rafine edilmesinin %94 -

⁴⁰ Sudo M.M., Kazankova E.R., “Energeticheskie Resursy. Neft i Prirodny Gaz. Vek Uhodyashiy”, **Rossiya v Okrujayushem Mire**, internet dergisi, 1998, (Çevrimiçi) http://www.rus-stat.ru/stat/1931998_6.pdf, 3 Mart 2011

⁴¹ A.e.

⁴² Evgeniy Dishluk, “Rossiyskie Neftyanie Kompanii: Investitsionnaya Privlekatelnost Marketa na Fone Visokih Nalogov”, **KITFinans Flashnote**, Nisan 4, 2010, (Çevrimiçi) http://www.pf.ru/analytic.php?message_id=2494, 20 Nisan 2011

⁴³ Industrialniy Portal, “Krupneyshie Neftgazovie Kompanii Rossii”, (Çevrimiçi) <http://www.metaprom.ru/pub534.html>, 13 Mart 2011

⁴⁴ EIA, “Country Analysis Brief: Russia”, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/cabs/Russia/pdf.pdf>, 1 Şubat 2011

%96'sını gerçekleştiren 27 NPZ Sovyet dönemin mirası olup daha 40. ve 60. yıllarda kurulmuştur. O zamandan beri yeni NPZ kurulmamıştır ve sadece bir kaçının moderleştirilmesi yapılmıştır.⁴⁵

Rusya petrol rafineleri ciddi modernleşmeye ihtiyacı vardır. Şirketin teknoloji seviyesini gösteren Nelson göstergesine göre Rusya petrol rafinelerin indeksi 4,31; bunun yanında ABD'de 10,16, Avrupa'da 7,42 ve dünya boyunca 6,59. Rusya petrol rafineleri işlettikleri petrol hacmine göre dünyada ikinci sırada yer almaktadır, ancak petrolün işletme derinliği ortalama olarak %71,9 düzeyindedir. Gelişmiş ülkelerde ise bu oran %85 - %95 seviyesindedir. Petrolün derin işletmesini sağlayan teknolojinin olmaması nedeni ile Rusya petrol rafinelerinin bilançosunda düşük kaliteli mazotun oranı %27'dir (ABD'de %5 ve Batı Avrupa'da %12). Üretilen mazotun %64'ü düşük fiyattan ihraç edilmektedir (daha derin işletilmek üzere hammadde olarak Avrupa ve Çin'e); bu da ülkede mazot fiyatların yükselmesine yol açmıştır. Oysa ki ihracata giden düşük kaliteli petrol ürünlerin yerine Avrupa kalitesindeki motor yağların üretilmesi yılda 20 milyar dolarlık petrol ürünün elde edilmesini sağlayabilirdi. 1 Ocak 2009 yılında yakıt yağların E 3, 4, 5 olan ekoloji standartlarına uyması gereken kanuna uyum sağlanması uygun yüksek teknolojili petrol rafineler hariç mümkün değildir.⁴⁶ Rusya yüksek kaliteli petrol ürünlerin tüketimine göre gelişmiş ülkelerden geri kalmaktadır; sebebi bu amaçla toplam üretilen petrolün sadece %25'i kullanılmaktadır (SSCB'de %75 idi). Sonuç olarak kişi başına tüketilen benzin oranı ADB'de oranından 8 kere, Batı Avrupa ve Japonya'dan 2,3 kere daha azdır.

Açık petrol ürünlerin üretiminin %30'u aşmaması yanında petrol sektöründe rekabet yaratan petrol piyasasının olmaması Rusya petrol sektöründe durgunluğa götürmektedir. Bağımsız sıvı yakıt üreticilerin oranı sadece %15'tir. Piyasanın %75'i ise aynı zamanda petrol üretimini, işletilmesini ve dağıtımını gerçekleştiren dikey entegre olan şirketler tarafından sağlanmaktadır.⁴⁷

⁴⁵ Infoline Research Center, "Neftepererabativayushaya Promishlennost Rossii", (Çevrimiçi) http://188.134.24.44/doc/Demo_NPZ.pdf, 3 Nisan 2011

⁴⁶ Viktor Ryabov, "Neftepererabotka – Osnova Stabilnosti Ekonomiki", **Ekonomika i TEK Segodnya**, (Çevrimiçi) <http://www.rusoil.ru/opinions/o505.pdf>, 3 Nisan 2011

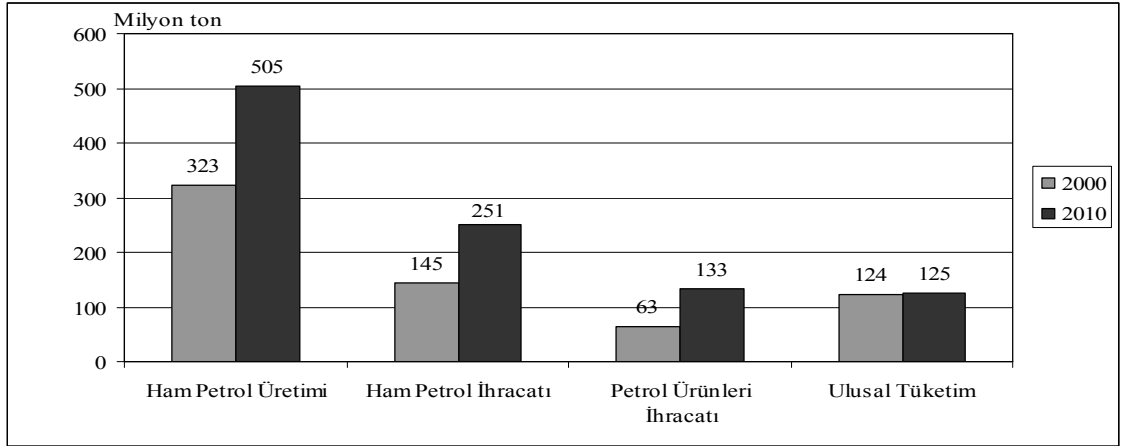
⁴⁷ İsaev V. A., "Neftyanoy Kompleks Arabskih Stran i Rossii: Sravnitelnyy Analiz", **Vestnik MGIMO Universiteta**, Mayıs 2010, (Çevrimiçi) http://www.vestnik.mgimo.ru/files/14/36_isaev.pdf, 3 Şubat 2011

Rusya petrol rafinelerinin taşıdıkları özellikler, petrol sektöründeki eksiklikler olarak kalmayıp enerji piyasasının sorunu haline geldiği ve ekonomide etkinlik (verimlilik) kaybı, enflasyonist baskı gibi negatif durumlara yol açtığı söylenebilir.

Petrol İhracatı

Rusya, ürettiği petrolün %50'sini ham petrol ve %25'ini petrol ürünleri olarak toplam ürettiği petrolün %75'ini ihraç etmektedir. Üretilen petrolün %25'i ise petrol ürünleri olarak ülke içinde tüketilmektedir. Buna göre Rusya'nın ham petrol ihracat miktarını belirleyen temel faktörler olarak ham petrol üretim düzeyi, ülke içi petrol ürünleri talebinin eğimi, petrol ürünlerin ihracat miktarı belirtilebilir.⁴⁸

Grafik 1.3.1. Rusya Petrol Sektörünün Temel Göstergeleri, 2000 – 2010

Kaynak: Rusya Merkez Bankası İstatistikleri, (Çevrimiçi)

<http://www.cbr.ru/statistics/?Prtid=svs&ch=vt2#CheckedItem>, 3 Nisan 2011

Grafik 1.3.1’de görüldüğü gibi Rusya, 2010 yılında 2000 yılına göre 106 milyon ton daha fazla ham petrol ihraç etmiştir. İncelenen on yıl içinde ihraç edilen petrol ürünlerinin miktarının %53 arttığı görülmektedir. Aynı zaman zarfında ulusal tüketimin sınırlı kaldığı görülmektedir. Rusya petrol ihracat miktarı, petrol üretimindeki artışa ve ülke içi petrol tüketiminin sabit kalmasına bağlı olarak arttığı söylenebilir.

Rusya, ihraç ettiği petrolün %86’dan daha fazlasını Bağımsız Devletler Topluluğu dışında kalan ABD, Çin ve çoğunlukla Avrupa ülkelerine (Hollanda, Almanya, Finlandiya, Fransa, İtalya) ihraç etmektedir. 2010 yılında bu oran önceki yıla göre %4,3 daha fazla olmuştur. Buna karşılık olarak Bağımsız Devletler

⁴⁸ Adnan Vatansever, “Russia’s Oil Exports”, **Carnegie Papers Energy and Climate Program**, 116. sayı, Aralık 2010, (Çevrimiçi), http://carnegieendowment.org/files/russia_oil_exports.pdf, 04/04/2011

Topluluğuna (BDT) (çoğunlukla Kazakistan, Ukrayna, Beyazrusya) ihraç edilen petrol miktarı %4,1 azalmıştır.⁴⁹

Tablo 1.3.2. Rusya Ham Petrol İhracat Miktarı, 2000 – 2010 (Milyon Ton)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
BDT	16,9	23,7	33,0	37,2	40,1	38,0	37,3	37,3	38,2	36,5	26,6
BDT Dışı Ülkeler	127,5	140,8	156,5	190,7	220,3	214,4	211,2	221,3	204,9	211,0	224,1
Toplam	144,4	164,4	189,5	228,0	260,3	252,5	248,4	258,6	243,1	247,	250,7

Kaynak: Rusya Merkez Bankası İstatistikleri, (Çevrimiçi)

http://www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/crude_oil.htm&pid=svs&sid=vt1, 3 Nisan 2011

2010 yılında Rusya'dan ihraç edilen 133,2 milyon ton petrol ürünlerin %95'i BDT Dışı ülkelere ihraç edilmiştir. Petrol ürünlerinin ihracat miktarlarına bakıldığında 2005 yılından beri azalma olduğu izlenmektedir; 2005 yılında önceki yıla göre petrol ürünleri ihracat miktarı %17 oranında artış göstermişken 2007 yılında bu oran %8,6 ve 2009 yılında %5,2 olmuştur. İhraç edilen petrol ürünlerin %53'ünü mazot, %31,1'ini dizel yakıt, %3,7'sini benzin oluşturmaktadır.⁵⁰

Tablo 1.3.3. Rusya Petrol Ürünleri İhracat Miktarı, 2000 – 2010 (Milyon Ton)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
BDT	3,5	2,5	2,6	3,5	4,1	3,9	5,8	6,8	10,3	9,0	6,4
BDT Dışı Ülkeler	59,0	60,8	72,9	74,2	78,3	93,2	97,8	105,5	107,8	115,5	126,8
Toplam	62,6	63,6	75,5	77,7	82,4	97,1	103,5	112,3	118,1	124,5	133,2
				Ürün	Milyon ton		%				
				Benzin	4,9		3,7				
				Dizel yakıt	41,4		31,1				
				Mazot	70,6		53,0				
				Diğer	16,2		12,2				
				Toplam	133,2		100				

Kaynak: Rusya Merkez Bankası İstatistikleri, (Çevrimiçi)

http://www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/oil_products.htm&pid=svs&sid=vt2, 3 Nisan 2011

Üretilen ham petrol ve petrol ürünlerinin %93'ünün taşınması kamu şirketi olan Transneft tarafından gerçekleştirilmektedir. Transneftin sahip olduğu boru hatları toplam kapasitesi 1091,4 milyar ton/km. Petrol taşınmasının kalan kısmı ise dikey entegre olmuş şirketler ve proje bazında alternatif petrol boru hatları (Sahalin –

⁴⁹ Rusya Merkez Bankası İstatistikleri, (Çevrimiçi)
http://www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/crude_oil.htm&pid=svs&sid=vt1, 3 Nisan 2011

⁵⁰ Rusya Merkez Bankası İstatistikleri, (Çevrimiçi)
http://www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/oil_products.htm&pid=svs&sid=vt2, 3 Nisan 2011

1 projesi boru hattı, Sakhalin Energy konsorsium boru hattı) ile bağımsız üreticiler tarafından gerçekleştirilmektedir.⁵¹

Transneft, 1993 yılında kurulmuştur ve SSCB Petrol Sektörü Bakanlığının Petrol Taşıma ve Dağıtım Bölümü'nün (Glavtransneft) yasal mirasçısıdır. Transneft, Rusya petrol ve petrol ürünlerin taşımada monopol konumundadır. Transneft, genişliği 420 – 1220 mm olan 70 000 km uzunluğundaki boru hattına, 500'den fazla petrol pompalama istasyonuna ve 20 milyon m³ rezervuara sahiptir.⁵²

Rusya Federasyonu boru hat sistemi petrolün petrol yataklarından rafine tesislerine naklini ve ihracat taşımada sağlamaktadır. Rusya'dan petrol ihracatı önemli üç yön üzerinden gerçekleştirilmektedir; Avrupa yönü, Asya yönü, Doğu Asya yönü. Avrupa ülkelerine petrol farklı rotalardan ihraç edilmektedir. İki transizit petrol boru hatlarıdır; biri Beyazrusya üzerinden ve ikincisi Ukrayna üzerindendir. Ancak Avrupa yönüne Rus petrol ihracatı esas olarak Kara Denizde Tuapse ve Novorossiysk limanlarından ve Baltik Denizde Primorsk limanından tankerlerle gerçekleştirilmektedir. Asya yönünde ise petrol ihracatı Kazakistan'a yapılmaktadır. 2009 yılı Aralık ayında üçüncü petrol ihracat yönü sayılan doğu yönün açılışı yapılmıştır. Doğu Sibirya – Pasifik Okyanusu petrol boru hattı (DS – PO), Batı ve Doğu Sibirya'nın petrol çıkarılan bölgelerinden petrolün Uzak Doğu ve Asya – Pasifik Bölgesi'ne ulaştırmak amacı ile kurulmuştur. Doğu Sibirya – Pasifik Okyanusu petrol boru hattının tamamlanan birinci hattı, daha önce Çin'e sadece demir yolu ile yapılan petrol ihracatının boru hattı ile yapılmasını sağlamaktadır. Şu anda DS – PO 1'den demir yolu ile Pasifik Okyanusundaki limana ulaştırılan petrol 2012 yılında tamamlanacağı tahmin edilen Doğu Sibirya – Pasifik Okyanusu 2 petrol boru hattı üzerinden gerçekleştirilecektir.

Asya – Pasifik Bölgesi pazarına çıkış, sadece Rusya enerji kaynaklarının pazarlanmasını değil, ayrıca Avrupa pazarına olan bağımlılığın azaltılmasını da öngörmektedir. Bu bağlamda DS – PO boru hattının aşırı değerlendirilmiş olması zordur. Bunun yanında Rusya'nın Doğusunda güçlü petrol altyapının olması orta ve küçük çaplı projelerin de gelişmesini ifade etmektedir.

⁵¹ Andrey Korjubaev, Leontiy Eder, "Eksport Nefti iz Rossii", **Mineralnie Resursi Rossii**, sayı 4, 2010, s. 55 - 60, (Çevrimiçi) http://lib.ieie.nsc.ru/docs/2010-04_MR.pdf, 3 Nisan 2011

⁵² TRANSNEFT, (Çevrimiçi) <http://www.transneft.ru/company/>, 4 Nisan 2011

Rusya Federasyonu, petrol sektörünün ülke ekonomisi için olan önemini dikkate alarak sahip olduğu kaynaklardan maksimum fayda elde etmeyi amaçlamaktadır. Bunlardan biri de taşıma sisteminin optimize edilmesidir. Rusya, tranzit risklerini minimuma indirmeye çalışmaktadır. Bu amaçla Transneft, “Baltik Boruhattı Sistemi – 2” projesini yürütmektedir. Yeni petrol boru hattı Ukrayna ve Beyazrusya üzerinden petrol ihracat hacminin azaltılmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda Primorsk limanından yapılan yüklemelerin hacmi artacaktır. Yeni petrol boru hatının kurulması ihracat coğrafyasını etkilemeyecektir. Birinci hat, yükleme hacmin azaltılmasına rağmen işletilmeye devam edecektir. İkinci hatta yönlendirilen petrol hacimleri ise tranzit ücreti olmadan kuzey deniz limanlarından tüketici ülkelerin boru hattı sistemlerine yüklenerek aynı pazarlara ihraç edilecektir.

Kurulmakta olan “Zapolarye – Purpe – Samotlor” petrol boru hattı aynı şekilde Rusya ekonomisi için büyük önem taşımaktadır. Yeni hattın, kuzeydeki büyük yeni petrol yatakların petrol boru hat sistemine dahil edilmesini sağlayarak eski yataklardan çıkartılan petrol miktarının azalmasını kompanse edilmesini sağlayacağı beklenmektedir. Aynı zamanda “Zapolarye – Purpe – Samotlor” petrol boru hattının petrolün hem batıya hem doğuya nakledilmesini sağlayacağı öngörülmektedir.⁵³

2009 yılında Transneft sistemi üzerinden BDT dışı ülkelere ihraç edilen petrol miktarı 209,4 milyon ton olmuştur (%87,6), bunun içinde 185,6 milyon ton Rusya’da üretilen ve 23,8 milyon ton transit petrol oluşturmıştır. Tranzit taşımacılar Kazakistan (17,5 milyon ton³ Atirau – Samara hattı) ve Azerbaydjan’dan (Aktau – Baku – Novorossiysk, Aktau – Mahachkala v.d., toplam hacim 3,8 milyon ton³) yapılmaktadır. BDT dışı ülkelere Transneft sistemi dışında yapılan petrol taşımacılar (%12,4) daha çok deniz yoluyla yapılmaktadır. BDT ülkelerine ise (Beyazrusya, Ukrayna, Kazakistan) petrol taşıması tamamen Transneft sistemi üzerinden yapılmaktadır.⁵⁴

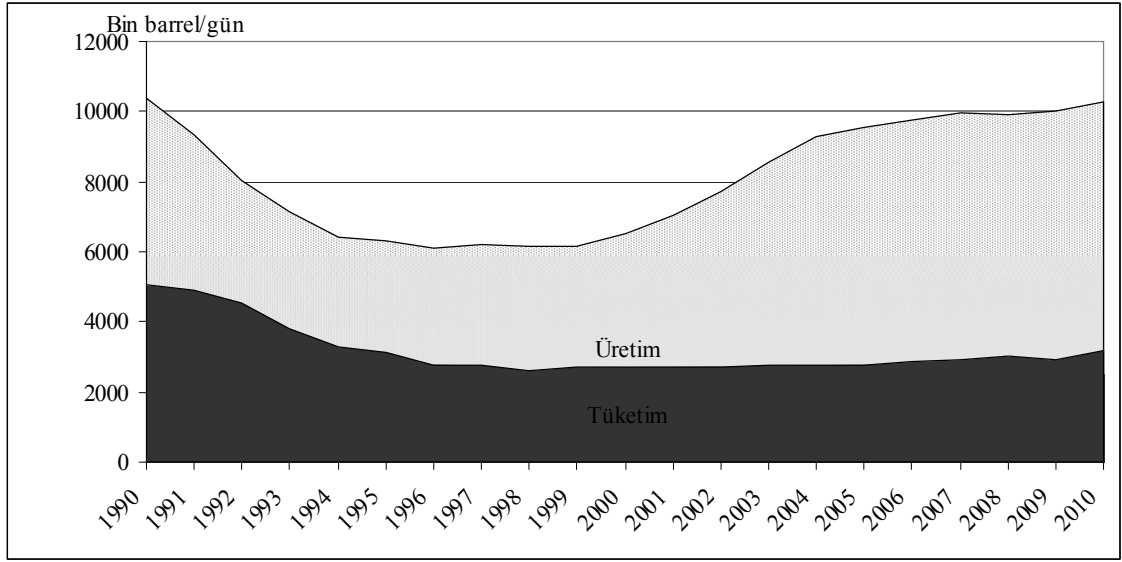
⁵³ Aleksandr Shtok, “Nefteprovodı Rossii: Peremenı k Luchshemu”, (Çevrimiçi) <http://www.vstoneft.ru/analit.php?number=201>, 3 Nisan 2011

⁵⁴ Andrey Korjubaev, Leontiy Eder, “Eksport Nefti iz Rossii”, **Mineralnie Resursi Rossii**, sayı 4, 2010, s. 55 - 60, (Çevrimiçi) http://lib.ieie.nsc.ru/docs/2010-04_MR.pdf, 3 Nisan 2011

Petrol Tüketimi

Rusya'nın günlük petrol tüketimi 2010 yılı itibariyle 10270 bin varil/gün petrol üretimi karşısında 3199 bin varil/gün olmuştur. Yıllar itibariyle günlük petrol üretim ve tüketim eğilimleri Grafik 1.3.2.'de verilmiştir. Değerler incelendiğinde Rusya'nın petrol tüketimi, petrol üretiminin aşağı yukarı üçte birini oluşturduğu ve tamamen ülke içinde üretilen petrol ile karşılandığı söylenebilir.

Grafik 1.3.2. Rusya'nın Günlük Petrol Tüketim ve Üretim Dengesi (Bin varil/gün)

Kaynak: BP, "Statistical Review 2010", (Çevrimiçi)

http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Eylül 2010

Rusya petrol tüketim miktarı dünya petrol tüketiminin %3,7'ini oluşturmaktadır. Dünya petrol tüketiminin %21,1'ini oluşturan ABD petrol tüketimi veya %17'sini oluşturan Avrupa ülkelerin petrol tüketimi veya %31,5'ini (Çin %10,5, Japonya %5, Hindistan %3,9) oluşturan Asya Pasifik bölgesinin petrol tüketimi ile karşılaştırıldığında Rusya petrol tüketiminin, petrol fiyatını etkileyecek düzeyde olmadığı da belirtilebilir.⁵⁵

⁵⁵ BP, "Statistical Review 2010", (Çevrimiçi)
http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Eylül 2010

Rusya Federal Devlet İstatistiki Servisinin 2008 yılı verilerine göre üretilen 697,9 milyon ton petrolün 347,6 milyon tonu ihraç edilirken kalan 350,3 milyon tonu ülke içi tüketimi oluşturmuştur. Bunun %85,6'sı diğer yakıt türü üretimi için hammadde olarak kullanılmıştır. Toplam petrol tüketiminin %11,76'sı ise yakıt dışı ürün üretiminde, %0,3'ü diğer enerji türü üretiminde ve %0,29'u nihai tüketim için kullanılmıştır. Tüketim ve taşıma aşamasındaki kayıp ise toplam tüketim miktarının %2'si oluşturmuştur.⁵⁶

1.3.2. Doğal Gaz Sektörü

Rusya doğal gaz sektörü, karada ve suda arama ve sondaj işlemleri yürüten, doğal gaz çıkarma ve rafine işlemleri gerçekleştiren, doğal gazın taşınmasını ve dağıtımını yapan, doğal gazın yer altında depolanmasını işleten, doğal gazın motor yağı olarak kullanan, doğal gaz boru hatların ve teçhizatın tamirini ve yenilenmesini yapan, bu alanda bilimsel araştırma projelerini yürüten, inşaat ve montaj işlemleri yapan bir çok işletmelerin toplamını oluşturmaktadır.

Rusya doğal gaz sektörünü rakamlarla ele almadan önce yapılan SWOT analiz sonuçlarına bakılırsa Rusya'nın dünya doğal gaz sektöründe önemli konumunda olduğu, doğru kararlar ile sahip olduğu olanakları kullanarak tehlikeleri atlatılabileceği ve bu konumunu koruyabileceği görünmektedir.

⁵⁶ ROSSTAT, "Rossiyskiy Statisticheskiy Yejegodnik – 2010/ Balans Energoresursov za 2008 God", (Çevrimiçi) http://www.gks.ru/bgd/regl/b10_13/Main.htm, 10 Eylül 2010

Tablo 1.3.4. Rusya Doğal Gaz Sektörünün SWOT Analizi

Üstünlükler	Zayıflıklar
Gelişmiş doğal gaz taşıma altyapısı Hatasız doğal gaz üretim süreci Nitelikli kadro Ulusal ve uluslar arası tüketicilerin varlığı İşletmelerin önemli aktiflere sahip olması Önemli bilimsel ve teknik rezevlerin oluşu	Tesisatın yüksek aşınmış ve yıpranmış olması Ana doğal gaz rezervlerin tükenmiş olması Yüksek kredi borcunun olması Teknoloji bakımından diğer uluslararası enerji şirketlerinden geri kalması Yüksek sosyal yükün olması, sosyal ve politik faktörlere olan bağımlılık
Fırsatlar	Tehditler
Ulusal ve uluslararası yeni pazar segmentlerine girme fırsatı Doğal gaz ve sıvılaştırılmış gazın pazarlanmasını genişletme fırsatı Yatırımcılar tarafından olan ilgi Doğal gaz taşıma ağının uzunluğunun büyütülmesi Bağımsız doğal gaz üreticilerin sayısının çoğaltılması Doğal gaz üretiminin büyümesi	Kriz durumlarında ulusal pazar tüketicilerin satın alma gücünün düşmesi Tesisatların daha fazla aşınması ve yıpranması Doğal gaz tesisat teknik servisin pahallaşması Uluslararası enerji şirketlerin rekabetinin artması Tahmin edilebilir doğal gaz fiyatında önemli artış Doğal gaz fiyatının artışında sosyal engel

Kaynak: H. Filippkaya, “Strategicheskie Podhody k Upravleniyu Gazovoy Promyshlennostyu Rossii na Osnove Ispolzovaniya Nauchno-Tekhnicheskoy Modernizatsii”, Krasnodar, Kuban Devlet Üniversitesi, 2010, s. 93 – 94

Doğal Gaz Rezervi

BP 2010 yılı istatistiklerine göre Rusya, 44,38 trilyon m³ kanıtlanmış doğal gaz rezervlerine sahip bir ülkedir. Bu da dünya doğal gaz rezervlerin %23,7’sini oluşturmaktadır ve Rusya’yı en büyük doğal gaz rezervlerine sahip ülkelerin listesinde en başa çıkarmaktadır.⁵⁷

Doğal gaz yataklarının yaklaşık yarısı Batı Sibirya’da ve dörtte birinden daha fazlası Barents ve Kara Deniz (Karskoe More) kıta sahanlığında bulunmaktadır. 151,3 trilyon m³ olarak tahmin edilen potansiyel doğal gaz rezervlerinin büyük kısmı Rusya’nın Asya bölgesinde, Arktik ve Uzak Doğu sularında yoğunlaşmıştır.

⁵⁷ BP, “Statistical Review 2010”, (Çevrimiçi) http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Eylül 2010

Kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %71,2'sini oluşturan 28 çok büyük (rezervi 500 milyar m³ ten daha fazla olan) ve %21,6'sını oluşturan 86 büyük (rezervi 75 – 500 milyar m³ olan) yataklarda bulunmaktadır.⁵⁸ Toplam Rusya'da 850 doğal gaz yatağı bulunmaktadır. Bunların 600'ü (ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin %85'ini içeren) doğal gaz üreten firmaların kullanımına verilmiştir; içinden 350'si aktif olarak işletilmektedir.

Bunun yanında Rusya'nın kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin üçte birinden daha azı var olan teknoloji ve altyapı kullanımı ile çıkarılabilir özelliğe sahiptir, yani rezervlerinin sadece %40'tan daha azı yüksek verimli olarak sayılmaktadır. Rezervlerinin %60'tan daha fazlası ise yeni teknoloji veya altyapı, veya her ikisini gerektiren özelliktedir.⁵⁹

Doğal Gaz Üretimi

2010 yılı itibariyle Rusya'nın doğal gaz üretim miktarı 588,9 milyar m³ olup toplam dünya üretim miktarının %18,4'ünü oluşturmuştur. Yıllara göre Rusya'nın doğal gaz üretim miktarlarına bakıldığında 2009 yılı hariç diğer yıllarda hep arttığı gözlemlenmektedir. 2009 yılında (527,5 milyar m³) üretilen doğal gaz miktarı 2008 yılına göre (601,7 milyar m³) %12,1 daha az olmuştur. Günde yaklaşık 58 milyar kübik feet doğal gaz üreten Rusya 2002 yılından 2008 yılına kadar dünyanın en büyük doğal gaz üreticisi konumundaydı. 2009 ve 2010 yıllarında ise birincilik ABD'ye geçmiştir.⁶⁰

Tablo 1.3.5. Rusya Doğal Gaz Üretimi, 1992 – 2010, (Milyar m³)

	1992	1995	1998	2001	2004	2007	2009	2010
Rusya	582,8	532,6	532,7	526,2	573,3	592,0	527,5	588,9
Dünya	2016,6	2114,2	2271,4	2477,5	2694,0	2954,7	2987,0	3193,3
Dünya %	28,9	25,2	23,5	21,2	21,3	20,0	17,7	18,4

Kaynak: BP, “Statistical Review 2010”, (Çevrimiçi)

http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Eylül 2010

⁵⁸ Informacionno Analiticheskii Tsentr Mineral, “Prirodniy Gaz”, (Çevrimiçi) <http://www.mineral.ru/Facts/russia/131/292/index.html>, 1 Eylül 2011

⁵⁹ Elena Buyanova, Sergey Yatsishin, ERTA Analiticheskaya Gruppya, “Pravda o Zapasah Gaza”, **ERTA Analiticheskaya Gruppya**, Mayıs 23, 2011, (Çevrimiçi) <http://gasforum.ru/wp-content/uploads/2011/05/Pravda-o-zapasah-gasa-23052011.pdf>, 1 Eylül 2011

⁶⁰ BP, “Statistical Review 2010”, (Çevrimiçi) http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Eylül 2010

Rusya’da doğal gaz üretiminin 1811 yılında ısı lambasının kullanımı ile başladığı belirtilebilir. 1870’lerde Moskova ve St. Petersburg evlerin ve sokakların gaz ile aydınlatılması projeleri yürütülmüştür.⁶¹ 1940 yılında SSCB’de üretilen doğal gazın çoğu petrol üretiminde beraber çıkartılan gaz idi, bu yüzden de doğal gaz üretimi petrol endüstrisi birimi elindeydi. SSCB’de üretilen toplam doğal gazın %77,6’sı Azerbaycan’da, %15,4’ü Ukrayna’da ve Rusya’da sadece %6,5’i üretilmekteydi. Aynı yılda doğal gaz üretimi toplam yakıt üretiminin %2’sini oluşturmaktaydı. 1943 yılında petrol sektöründen ayrı doğal gaz sektörünün oluşturulması kararlaştırılmıştır. 1946 yılında Moskova – Saratov doğal gaz boru hattının kurulması ile beraber Rusya doğal gaz üretimi yeni boyutlar kazanmaya başlamıştır; yeni doğal gaz yatakları keşvedilmiştir, üretim arttırılmıştır, boru hatları yapılmıştır.⁶²

Rusya’da doğal gaz üretimi Gazprom grubu şirketleri, bağımsız doğal gaz şirketleri ve petrol şirketleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Gazprom grubu 2010 yılında 508,6 milyar m³ doğal gaz üretmiştir. Bu da toplam Rusya’da üretilen doğal gaz miktarının %78’ini oluşturmaktadır.⁶³

Tablo 1.3.6. Rusya Doğal Gaz Şirketlerin Üretim Payları, 2010

	Üretim Miktarı milyar m ³	Toplam içindeki % payı
Gazprom	508,6	%78
Bağımsız Doğal Gaz Şirketleri		%8
içinden NOVATEK	35,33	%6
PURGAZ ⁶⁴		
Rospan International ⁶⁵	2,5	%0,42
Petrol Şirketleri		%9,71
içinden Surgutneftegaz	13,4	%2,28
LUKOIL	18,6	%3,16

⁶¹ Aleksandr Matveychuk, “Predvestie Gazovoy Eri”, **Finansovie İzvestiya**, Şubat 20, 2008, (Çevrimiçi) www.gazo.ru/files/upload/1544/ru/1.doc, 20 Eylül 2011

⁶² Aleksandr Igolkin. “Gaz Strani Sovetov”, **Finansovie İzvestiya**, Şubat 20, 2008, (Çevrimiçi) www.gazo.ru/files/upload/1544/ru/3.doc, 20 Eylül 2011

⁶³ GAZPROM, (Çevrimiçi) <http://gazpromquestions.ru/?id=37#c237>, 1 Eylül 2011

⁶⁴ PURGAZ’ın %49 hisseleri ITERA’ya ve %51’i Gazprom’a aittir ve bilgileri Gazprom istatistikleri ile beraber tutulmaktadır.

⁶⁵ Rospan International, TNK-BP şirketine aittir, ancak bilgileri TNK-BP istatistiklerinden ayrı tutulmaktadır.

Rosneft	12,3	%2,09
TNK-BP	12,9	%2,19

Kaynak: Mastepanov A., **Toplivno – Energeticheskiy Kompleks Possii na Rubeje Vekov – Sostoyanie, Problemi i Perspektivi Razvtiya**, Novosibirsk, Nauka, 2010, s. 282 ve şirketlerin internet sayfalarından derlenmiştir.

Gazprom, Rusya'nın en büyük doğal gaz üreticisi olmakla beraber tüm doğal gaz taşımalarını gerçekleştiren şirket konumundadır. Rusya'da üretilen doğal gaz Gazprom'un sahip olduğu Birleşmiş Doğal Gaz Dağıtım Sistemi (Edinaya Sistema Gazosnabjeniya) boru hatlarında toplanmaktadır. Birleşmiş Doğal Gaz Dağıtım Sistemi, dünyanın en büyük doğal gaz taşıma sistemi olup, doğal gaz yataklarını, işletim tesislerini, taşınmasını, depolanmasını ve dağıtımını içermektedir.

Birleşmiş Doğal Gaz Dağıtım Sistemine 160,4 bin km doğal gaz boru hattı, toplam gaz pompalama kapasitesi 42 bin MW olan 215 lineer kompresör istasyonu, doğal gaz ve doğal gaz kondensatı işleten 6 istasyon, 25 yer altı gaz deposu girmektedir.⁶⁶

Rusya'da doğal gazın işletilmesi alt sektör konumundadır. 2010 yılı üretilen doğal gazın sadece %10'u işletilmişken, %30 ihraç edilmiştir ve kalan %60'lık kısmı ülke içi tüketimin karşılanmasında kullanılmıştır.⁶⁷

Rusya sıvılaştırılmış doğal gaz pazarında iyine Gazprom'un payı yüksektir. Rusya sıvılaştırılmış doğal gazı üretiminin %60'ını Gazprom ve SIBUR gerçekleştirmektedir. Pazarın kalan %40'ı petrol şirketlerine (Surgutneftegaz, SIDANKO, Rosneft, TNK, Lukoil vs.) aittir. Sıvılaştırılmış doğal gazın taşınması tren yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bunun %70'ini Federal Devler Üniter Şirketi SG – Trans tarafından gerçekleştirilirken %30'unu Gazprom ve Lukoil şirketleri yapmaktadır. Rusya'da sıvılaştırılmış doğal gaz 50 milyondan fazla kişi tarafından kullanılmaktadır, bu da sıvılaştırılmış doğal gazı sosyal yönden önemli yakıt konumuna getirmektedir.⁶⁸

⁶⁶ GAZPROM, (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/production/transportation/>, 1 Eylül 2011

⁶⁷ A. Mastepanov, **a.g.e.**, s. 282 - 285

⁶⁸ H. Filippskaya, "**Strategicheskie Podhodi k Upravleniyu Gazovoy Promıshlennostyu Rossii na Osnove İspolzovaniya Nauchno-Tehnicheskoy Modernizatsii**", Krasnodar, Kuban Devlet Üniversitesi, 2010, s. 103 – 108

Doğal Gaz İhracatı

Doğal gaz boru hattı haritasına bakarak Rusya'nın mevcut dört doğal gaz ihracat yönü olduğu belirtilebilir. Bunlar Finladiya ve Türkiye (Mavi Akım) yönüne uzanan doğal gaz boru hatları. Diğer ikisi ise Ukrayna ve Beyazrusya üzerinden Batı ve Orta Avrupaya uzanan tranzit doğal gaz boru hat sistemidir.

Ukrayna doğal gaz taşıma sistemi Rusya'ya önemli ihracat fırsatını sunmaktadır; sistemin girişte gücü 288 milyar m³ doğal gaz, çıkışta ise 178 milyar m³ doğal gaz (bunun 145 milyar m³ - Batı ve orta Avrupa ülkelerine, 29 milyar m³ - Rusya'nın güneyine ve 4 milyar m³ - Moldova'ya ayrılmaktadır). Rusya doğal gazı için ikinci büyük doğal gaz koridorunu Beyazrusya'dan geçen boru hatları oluşturmaktadır. Rusya'dan Beyazrusya'ya girişte boru hatların gücü 99 milyar m³ doğal gaz/yıl'dır; bunun Yamal-Avrupa doğal gaz boru hattının Beyazrusya'da olan kısmının gücü 33 milyar m³ doğal gaz/yıl. Ayrıca Ukrayna ve Beyazrusya doğal gaz taşıma sistemlerini bağlayan doğal gaz boru hatları mevcuttur.

Türkiye'ye Rusya doğal gazı iki yolla ulaştırılabilir: Ukrayna üzerinden Moldova'ya, Romanya'ya ve Bulgaristan'a tranzit olarak; ayrıca Kara Deniz altından geçen ve 16 milyar m³ doğal gaz/yıl gücüne sahip Mavi Akım doğal gaz boru hattı ile.

Finlandiya şimdilik doğal gazı sadece Rusya'dan satın almaktadır. Finlandiya yönündeki doğal gaz boru hattının gücü 7 milyar m³ doğal gaz/yıl.

Tablo 1.3.7. Rusya Doğal Gaz İhracat Boru Hatları (milyar m³ doğal gaz/yıl)

		Güç
Ukrayna üzerinden		149
	Slovakya'ya	102
	Orenburg - Batı sınır (Ujgorod)	26
	Urengoy - Batı dınır (Ujgorod)	28
	Yanburg - Batı dınır (Ujgorod)	28
	Dolina - Batı dınır (Ujgorod)	20
	Polonya'ya (Komarno - Drozdovichi)	5
	Macaristan'a (Ujgorod - Beregovoe)	12
	Romanya'ya (Hust - Satu-Mare)	2
	Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'ye	24
	Moldova'ya (Ananyev - Tiraspol - İzmail)	4
Beyazrusya üzerinden		54
	Polonya'ya (Yamal - Avrupa)	33
	Polonya'ya (Brest - Varşova, Grodno - Vorşova)	9
	Baltik (Minsk - Vilnus, İvatseviçi - Vilnus)	12

Türkiye'ye (Mavi Akım)	16
Finlandiya'ya (St. Petersburg - Vıborg - Gosgranitsa)	7
Toplam	226

Kaynak: Elena Buyanova, ERTA Analitik Grubu, “Eksport Gaza Rossii: Moşnosti”, Haziran 2010, (Çevrimiçi) <http://gasforum.ru/wp-content/uploads/2010/09/export.pdf>, 1 Eylül 2011

Bahsedilen doğal gaz boru hatları dışında Rusya üç önemli doğal gaz ihracat boru hattının inşaatına girişmiştir; bunlar Kuzey Akım, Güney Akım ve Altay boru hattı. Kuzey Akım, 2005 yılında Baltık Denizi'nin dibinden Rus Vıborg'tan Almanya Grayfsvald'a kadar uzanacak her biri 1224 km uzunluğunda olan iki boru hattını inşaat etmek üzere kurulan beş büyük Avrupa enerji şirketlerinin (%51 - Gazprom, %15,5 - Wintershall Holding GmbH, %15,5 - E.ON Ruhrgas AG, %9 - N.V. Nederlandse Gasunie, %9 - GDF SUEZ) konsorsiyumudur. 8 Kasım 2011 yılında birinci boru hattının inşaatı tamamlanmıştır. Birinci borunun sevkiyat kapasitesi 27,5 milyar m³ doğal gaz/yıl. İkinci borunun inşaatı plana göre ilerlemekte olup 2012 yılında kullanıma açılacağı planlanmaktadır. Bu şekilde Kuzey Akım'ın yıllık gaz sevkiyat hacminin 55 milyar m³ kadar çıkarılması mümkün olacaktır ve en az 50 yıl boyu kullanılabilecektir. Bu hacimdeki doğal gaz 26 milyondan fazla Avrupa ailesinin doğal gaz ihtiyacını karşılamaya yetecektir.⁶⁹

Güney Akım, Avrupa tüketicilerine doğal gaz sağlama yollunu çeşitlendirmek üzere doğal gazı Kara Deniz altından Güney ve Orta Avrupa ülkelerine ulaştırılmak için 2007 yılında başlatılan uluslararası doğal gaz boru hattı projesidir (%50 – Gazprom, %50 - ENI). Güney Akımın yıllık sevkiyat kapasitesi proje bazında 63 milyar m³. Boru hattının inşaatı 2013 yılında başlayacağı ve 2015 yılında kullanıma teslim edileceği planlanmıştır.⁷⁰

Altay, Batı Sibiryada doğal gaz yatakları ile Batı Çin Sintszyan-Uygur özeke bölgesini bağlayacak proje halinde olan doğal gaz boru hattıdır. Altay boru hattının uzunluğu 6,7 bin km (bunun 2,7 bin km'si Rusya topraklarında olacak) olarak hesaplanmıştır. 2006 yılında proje haline getirilen Altay boru hattı, Rus gazının

⁶⁹ Nord Stream, (Çevrimiçi) <http://www.nord-stream.com/ru/o-proekte/>, 9 Kasım 2011

⁷⁰ South Stream, (Çevrimiçi) <http://south-stream.info/?L=1>, 1 Eylül 2011

Çin’de rekabet edebilir olamayacağı ve boru hattının ekonomik olarak uygun olmadığı nedenlerden dolayı son haline getirilmemiştir.⁷¹

2010 yılı itibariyle Rusya 177,8 milyar m³ doğal gaz ihraç etmiştir. Bu da üretmiş olduğu olduğu doğal gazın %30’unu oluşturmaktadır. İhraç edilen doğal gazın %60’ı BDT dışı ülkelere ve %40’ı BDT ülkelere ihraç edilmiştir.

Tablo 1.3.7. Rusya Doğal Gaz İhracat Miktarı, 2000 – 2010 (milyar m³)

	BDT	BDT Dışı Ülkeler	Toplam	Tutar milyon ABD dolar	Ortalama İhraç Fiyatı ABD dolar/bin m ³
2000	59,9	134,0	193,9	16644,1	85,84
2001	48,9	131,9	180,9	17770,0	98,25
2002	51,3	134,2	185,5	15897,3	85,69
2003	47,3	142,0	189,4	19980,9	105,51
2004	55,1	145,3	200,4	21853,2	109,05
2005	47,5	161,7	209,2	31670,5	151,36
2006	41,0	161,8	202,8	43806,2	216,00
2007	37,5	154,4	191,9	44837,4	233,66
2008	37,0	158,4	195,4	69107,1	353,69
2009	47,9	120,5	168,4	41971,4	249,27
2010	70,4	107,4	177,8	47739,3	268,48

Kaynak: Rusya Federasyonu Merkez Bankası İstatistikleri, (Çevrimiçi)

http://www.cbr.ru/statistics/credit_statistics/print.asp?file=gas.htm, 1 Eylül 2011

Rusya doğal gazın önemli Avrupa tüketicileri Almanya, Türkiye ve İtalya omaktadır. BDT ve Baltık ülkelerinden ise önemli satın alıcılar Ukrayna, Beyazrusya ve Kazakistan’dır.

Tablo 1.3.8. 2010 Yılı İtibariyle Rusya Doğal Gazın Ülkelere göre İhracat Miktarı

	Ülke	Milyar m3	Ülke	Milyar m3
Avrupa Ülkeleri	Almanya	35,3	Romanya	2,6
	Türkiye	18,0	Bulgaristan	2,3
	İtalya	13,1	Yunanistan	2,1
	Polonya	11,8	Sırbistan	2,1
	İngiltere	10,7	Hırvatistan	1,1
	Çek Cumhuriyeti	9,0	Belçika	0,5
	Fransa	8,9	Slovenya	0,5
	Macaristan	6,9	İsviçre	0,3
	Slovakya	5,8	Bosna-Hersek	0,2
	Avusturya	5,6	Makedoniya	0,1
	Finlandiya	4,8	Diğer Ülkeler	2,1

⁷¹ Elena Buyanova, Sergey Yatsışın, ERTA Analitik Grubu, “Rossiyskiy Gaz v Kitay”, Haziran 2011, (Çevrimiçi) http://gasforum.ru/wp-content/uploads/2011/07/Russian-gas-v-Kitay_Proekt-Altai.pdf, 1 Eylül 2011

	Norveç	4,3		
BDT ve Baltık Ülkeleri	Ukrayna	36,5	Ermenistan	1,4
	Beyazrusya	21,6	Letonya	0,7
	Kazakistan	3,4	Estonya	0,4
	Moldova	3,2	Gürcistan	0,2
	Litvanya	2,8		

Kaynak: Gazprom, “Gazprom v Voprosah i Otvetah 2011”, (Çevrimiçi) http://gazpromquestions.ru/fileadmin/files/2011/view_version_30092011.pdf, 1 Eylül 2011

Rusya Orta ve Batı Avrupaya doğal gaz ihracatını genellikle 25 yıla kadar olan uzun vadeli hükümetler arası imzalanan sözleşmeler çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Uzun vadeli sözleşmeler doğal gazın istikrarlı ve güvenli olarak sağlanmasının temelini oluşturmaktadır. Bu sözleşmeler “al ya da öde” şartını içermektedir. Buna göre sözleşmelerde daha az miktarda doğal gaz kullansa bile satın alıcının en az ödemesi gereken miktar belirlenmiştir. Bu koşul doğal gaz tedarikçisi olan Gazproma gerekli alıcı sorumluluğunun güvencesini sağlamış olmaktadır.⁷²

Doğal Gaz Tüketimi

2010 yılı itibariyle Rusya’da üretilen doğal gazın 414,1 milyar m³ (toplam üretilen miktarın %60) miktarı ülke içi talebin karşılanmasında kullanılmıştır. Rusya’da tüketilen doğal gaz dünya toplam doğal gaz tüketiminin %13’ünü oluşturmaktadır.

Tablo 1.3.9. Rusya Doğal Gaz Tüketimi, 2000 – 2010 (milyar m³)

	1992	1995	1998	2001	2004	2007	2009	2010
Rusya	404,8	366,5	353,8	366,2	394,1	422,1	389,6	414,1
Dünya	2012,7	2135,1	2268,9	2455,0	2694,5	2947,4	2950,2	3169,0
Dünya %	20,1	17,1	15,6	14,9	14,6	14,3	13,2	13,1

Kaynak: BP, “Statistical Review 2010”, (Çevrimiçi)

http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 10 Eylül 2010

Rusya’da doğal gazı en çok tüketen enerji işletmeleri olmaktadır. %19’dan daha fazlası ev ihtiyaçlarında kullanılmaktadır. Agrokimya sektöründe doğal gaza

⁷² Gazprom, “Gazprom v Voprosah i Otvetah 2011”, (Çevrimiçi) http://gazpromquestions.ru/fileadmin/files/2011/view_version_30092011.pdf, 1 Eylül 2011

gübre üretiminde ihtiyaç duyulmaktadır. Evlerde ısı ve sıcak suyun sağlanmasında toplam tüketilen doğal gazın %14'ü harcanmaktadır.

Grafik 1.3.3. 2009 Yılı İtibariyle Sektörlere göre Rusya Doğal Gaz Tüketim Yapısı

Kaynak: Gazprom, “Rossiyskiy Rınok Gaza”, (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/marketing/russia/>, 1 Eylül 2011

Rusya’da doğal gaz talebi ve doğal gaz ile üretim yapan sektörlerin doğal gaz kullanım seviyesi doğrudan ürünün fiyatına bağlıdır. Doğal gaz fiyatı düşmesi durumunda talebin yıllık artışı %3 - %4 olacağı tahmin edilmektedir. İşletmelerin doğal gaz kullanım hacimleri de düşmeyecektir ve yapılacak yatırımlar modernleşme dışında olacaktır. Bununla beraber Rusya’da hükümetin denetleme seviyesinin yüksek olması nedeni ile doğal gaz pazarında rekabetçi ortamdan bahsedilemez.⁷³

1.3.3. Kömür Sektörü

Rusya kömür sektörü 200 yılı aşkın bir tarihe sahiptir. Kömür, metalürji, elektrik enerji sektörü, kimya sektörü, su ve demiryolu taşımacılığın gelişiminin temelini oluşturmaktadır. Sektörün kapsamında kömür işletim ve zenginleştirme

⁷³ H. Filippskaya, “Strategicheskie Podhodi k Upravleniyu Gazovoy Promıshlennostyu Rossii na Osnove İspolzovaniya Nauchno-Tehnicheskoy Modernizatsii”, Krasnodar, Kuban Devlet Üniversitesi, 2010, s. 99 – 101

tesisleri, madencilik makine üretim fabrikaları, bilimsel araştırma, inşaat ve diğer uzmanlaşmış şirketler yer almaktadır.

Rusya kömür sektörü, diğer enerji sektörlerine nazaran tüm Rusya ekonomisinin kömür talebini karşılamaya yetecek daha güvenli hammadde kaynağına sahiptir. Ancak günümüzdeki ekonomik şartlarda kömür, maliyet ve ekolojik göstergelerinden dolayı doğal gaz ve petrol ile rekabet edememektedir.⁷⁴

Rusya, kömür üreten ve ihraç eden lider ülkelerinden biridir. Toplam dünya kömür rezervlerin %18,2'ine sahiptir. 2010 yılı istatistiklerine göre Rusya kömür rezervi 157 milyar ton olmuştur.⁷⁵

Rusya kömür rezervlerini, 22 kömür havuzu ve 129 ayrı kömür yatağı oluşturmaktadır. Kuznetskiy en büyük kömür havuzu olup üretilen toplam kömür miktarının %56,7'sini sağlamaktadır. Sektörün üretimini arttırabilecek kapasiteye sahip diğer yataklar Kansk-Achinskiy (üretim miktarı toplam kömür üretiminin %15'dir), Doğu Sibirya ve Uzak Doğu (iki havuzun üretim miktarı toplam kömür üretimin %25'dir) kömür havuzlarıdır.⁷⁶

Reforma döneminde diğer reel ekonomi sektörlerinde olduğu gibi kömür sektöründe de üretim düşüşü ve sektörün tüm göstergelerinde kötüleşme yaşanmıştır. 1988 yılında kömür üretimi maksimuma (425,4 milyon ton) ulaştıktan sonra daha sonraki on yıl içinde sürekli azalmıştır. Ancak 1999 yılından itibaren belli bir artış görülmüştür. 1999 yılında üretilen kömür miktarı 1998 yılı seviyesine göre %7,3 daha fazla olup 249,1 milyon ton olmuştur. 2000 yılında ise üretilen kömür hacmi 258,3 milyon tona ulaşmıştır.

2000 yılında işletmelerin üretim faaliyetlerinde ve madencilerin sosyal durumunda görünen iyileşme trendi 1994 yılında hükümet desteği ile başlatılan yeniden yapılandırma programı sonucu olmuştur. Yeniden yapılandırma sürecinde piyasa ekonomisi şartlarında kömür sektörünün etkin olarak gelişmesi için ekonomik, kurumsal ve yasal temellerin oluşturulması amaçlanmıştır. 1994 – 2000

⁷⁴ Mastepanov A., **a.g.e.**, Novosibirsk, Nauka, 2010, s. 313

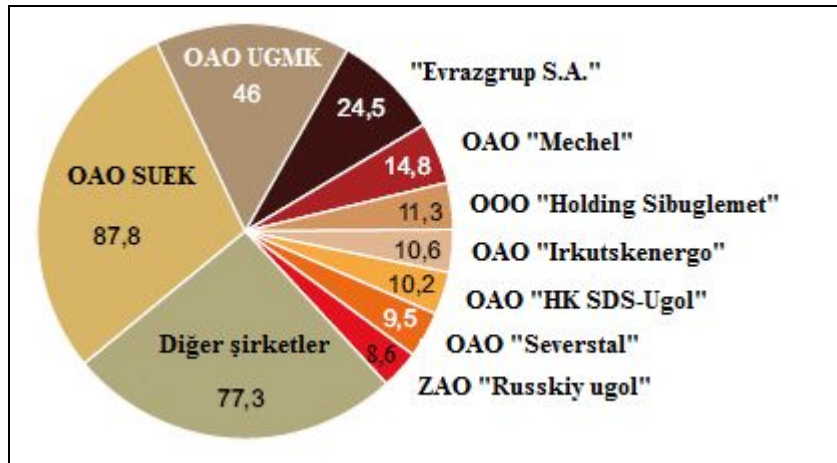
⁷⁵ BP, “BP Statistical Review of World Energy June 2011”, (Çevrimiçi) http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/spreadsheets/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.xls, 10 Ekim 2011

⁷⁶ Enerji Bakanlığı, “Struktura Ugolnoy Otrastli”, (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/activity/coalindustry/>, 1 Eylül 2011

yıllarında yürütülen yeniden yapılandırma programı çerçevesinde aşırı maliyetli ve tehlikeli madenler kapatılmıştır, bununla beraber kömür madenlerinde çalışan sayısı yaklaşık 750 kişiye azalmıştır, işgücü verimliliği 1,6 kez arttırılmıştır. Programın gerçekleştirilmesine toplam olarak 5,65 milyar ruble harcama yapılmıştır. Yeniden yapılandırma sonucu kömürün fiyat oluşumu sektörün iktisadi temeli değiştirmiştir. 2000 yılın sonunda üretimde kullanılan finansal kaynakların %90'nı ürünün satışından elde edilen kaynaklarla karşılanmıştır. Fiyat oluşumunda hükümetin desteği %10'u aşmamıştır.⁷⁷

Günümüzde Rusya kömür sektörü, Rusya ekonomisinin tamamen bir pazar piyasası segmentini oluşturmaktadır ve kömür madencilik işletmelerin neredeyse %100'ü özel kuruluşlardır. Kömür madencilik işletmelerin aktiflerinin büyük kısmı finans grupları, metalürji ve enerji holdinglere aittir. Kömür üretiminin %70'i dokuz büyük şirket tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunlardan kömür üretim şirketi olanlar OAO "SUEK" (Sibirya Kömür Enerji Şirketi), OAO HK "SDS - Ugol", ZAO "Russkiy Ugol", enerji şirketi olan OAO "İrkutskenergo", metalürji şirketi olanlar OAO "Mechel", OAO "Uralskiy GMK", "Evrazgrup S.A.", OOO "Holding Sibuglemet", OAO "Severstal".⁷⁸

Grafik 1.3.4. Rusya Kömür Şirketlerin Üretim Hacimleri, 2009 (milyon ton)

Kaynak: Mineral Bilgi-Analitik Merkezi, "Ugol", (Çevrimiçi)
http://www.mineral.ru/Facts/russia/147/420/03_ugol.pdf, 1 Ekim 2011

⁷⁷ Mastepanov A., a.g.e., Novosibirsk, Nauka, 2010, s. 314 - 316

⁷⁸ Mineral Bilgi-Analitik Merkezi, "Ugol", (Çevrimiçi)
http://www.mineral.ru/Facts/russia/147/420/03_ugol.pdf, 1 Ekim 2011

Rusya kömürü tüm federal bölgelerinde (89 bölge) tüketilirken üretimi 26 bölgede yapılmaktadır. Belirtildiği gibi Batı ve Doğu Sibiry a bölgeleri en önemli kömür üretim bölgeleridir. 2010 yılında kömür üretimi toplam 380 milyon ton gücüne sahip 137 açık ve 91 yer altı madenlerinden gerçekleştirilmiştir. 2010 yılı üretilen kömür miktarı 323 milyon ton olup 2011 yılı 350 milyon tona ulaşmıştır. Kömür zenginleştirilmesi toplam gücü 170 milyon ton olan 49 kömür zenginleştirme fabrikasında ve 2 kömür zenginleştirme tesisinde yapılmaktadır. Kömür zenginleştirilmesi toplam gücün yetersizliği nedeni ile üretilen kömürün ancak %36'sı işletilmektedir. 2010 yılında kömür madeni çalışanının aylık ortalama işgücü verimliliği 200 tondan fazla olarak hesaplanmıştır.⁷⁹

Yurtiçi kömür tüketiminin büyük kısmını metalurji ve elektrik enerjisi üretim işletmeleri oluşturmaktadır. Sektördeki önemli problemlerden biri taşıma maliyetlerin yüksek olmasıdır. Tüketicilerin ödediği fiyatın %30'unu taşıma harcamaları oluşturduğu için kömürün satışında zorluklar eklemektedir. Ayrıca elektrik enerjisi üreticilerin ödeme kapasiteleri düşük olması sektördeki diğer bir kronik problemlerdendir.

Yurtiçi fiyatların düşük olması ve tüketicilerin ödememesi kömür üreticileri için yurt dışı piyasalar cazip gelmektedir.⁸⁰

2009 yılı Rusya'da üretilen kömürün tüketim dağılımına bakıldığında toplam miktarın %36'sı elektrik enerjisi üretiminde, %34'ü yurt dışına ihraç edildiği, %12'si kimya fabrikalarında, %8'i halk tüketimin ve %10'u diğer ihtiyaçların karşılanmasında kullanıldığı görülmektedir.⁸¹

2010 yılı sonunda Rusya İstatistik Kurumu verilerine göre kömürün üretim fiyatları aşağıdaki gibi olmuştur: taş kömür – 820 ruble/ton; linyit – 400 ruble/ton; kok kömürü – 1481 ruble/ton. Bunun yanında tüketim fiyatı ise taş kömür – 1350 ruble/ton; linyit – 863 ruble/ton; kok kömürü – 5800 ruble/ton olmuştur.

⁷⁹ MINENERGO, “Sostoyanie Otrasi”, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/activity/coalindustry/state_of_the_industry/, 1 Eylül 2011

⁸⁰ Jiznin, S., **Energeticheskaya Diplomatiya Rossii: Ekonomika, Politika, Praktika**, Moskova, Ist Bruk, 2005, s. 110

⁸¹ Mineral Bilgi-Analitik Merkezi, “Ugol”, Çevrimiçi http://www.mineral.ru/Facts/russia/147/420/03_ugol.pdf, 1 Ekim 2011

Rusya kömürün ihracat fiyatında ise 2011 yılı başında artış izlenmiştir. Uzak Doğu limanlarında Rusya kömürün ihraç fiyatı 126 ABD dolar/ton olmuştur.

Federal Gümrük Müdürlüğü raporlarına göre 2010 yılı 115 302,5 bin ton kömür ihraç edilmiştir. Bunun içinden 17 140,9 bin ton kömür BDT ülkelerine ihraç edilmiştir. 2010 yılı Rusya kömürün %70'i Ukrayna (12 941,5 bin ton), İngiltere (11 802,4 bin ton), Türkiye (10 957,6 bin ton), Çin (10 807,4 bin ton), Japonya (10 370,5 bin ton), Hollanda (8 055,9 bin ton), Polonya (7 732,1 bin ton) ve Kore Cumhuriyetine (7 690,9 bin ton) ihraç edilmiştir⁸²

Rusya'dan önemli miktarda kömür ihraç edilmesine rağmen belli bir miktarda kömür dışarıdan da ithal edilmektedir; özellikle Kazakistan'dan. Bunun baş sebebi, bazı Ural ve Sibirya su ısıtma ve enerji işletmelerin ancak bu tür hammadde ile üretim yapabilmesidir. 2009 yılı ithal edilen kömür miktarı 24,2 milyon ton olmuştur. Toplam Rusya kömür tüketim hacminde ithal edilen kömürün payı %11,8 olmaktadır.⁸³

Tablo 1.3.10. Rusya Kömür Üretim, Tüketim, İhracat ve İthalat Miktarı, 1994 – 2010 (milyon ton)

	1995	1998	2001	2004	2007	2008	2009	2010	2011
İthalat	17,5	14,6	28,2	22,3	23,4	30,9	23,8	14,8	
İhracat	29,5	24	41,5	72	98,0	97,5	105	116	115,3
Tüketim (ithalat hariç)			210,4	192,4	186,8	201,6	181,8	184	
Üretim	262,8	231,9	269,6	281,7	313,5	328,6	301,3	316,9	

Kaynak: ROSTAT veri bankası, (Çevrimiçi) <http://www.gks.ru/dbscripts/Cbsd/DBInet.cgi#1>, 1 Eylül 2011; BP, “BP Statistical Review of World Energy June 2011”, (Çevrimiçi) http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/spreadsheets/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.xls, 10 Ekim 2011

1.3.4. Elektrik Enerji Sektörü

Rusya elektrik enerji sektörü, hem yurt içi elektrik enerjisi tüketimini karşılayan hem yurt dışına ihracatını sağlayan Rusya ekonomisinin temel sektörlerinden biridir. Elektrik enerjisi sektörü termik, hidrolik güç ve nükleer güç santralleri yanında inşaat kuruluşları ile proje ve bilimsel araştırma enstitülerini de

⁸² Federalnaya Tamojennaya Slujba (Federal Gümrük Müdürlüğü), “Statistika Vneshney Torgovli”, (Çevrimiçi) <http://www.customs.ru/ru/stats/stats/>, 1 Eylül 2011

⁸³ Mineral Bilgi-Analitik Merkezi, “Ugol”, (Çevrimiçi) http://www.mineral.ru/Facts/russia/147/420/03_ugol.pdf, 1 Ekim 2011

içermektedir. Sektör, Rusya sanayi ürün miktarının %10,5'ini üretmektedir ve federal bütçe gelirinin %4,5'lik oranı oluşturmaktadır.⁸⁴

Rusya'da elektrik enerjisi üretiminde farklı kaynaklar kullanılmaktadır. Doğal gazın toplam elektrik enerjisi üretimindeki payı %42, kömürün payı %20, hidro kaynakların payı %19, nükleer santrallerin payı %14,5 ve petrolün payı yaklaşık %5'tir.⁸⁵

Rusya elektrik enerjisi sektörü, 2011 yılı itibariyle her biri yaklaşık 500 MW gücünde olan 600 elektrik enerji istasyonunu içermektedir. Rusya elektrik enerji istasyonlarının belirlenmiş toplam gücü 218 145,8 MW'ır. Elektrik enerjisi istasyonlarının %68,4'ü termik santral, %20,3'ü hidrolik güç santrali ve %11,1'i nükleer santralidir.

Termik santrallerin lider konumunda olması, Rusya enerji sektörün tarihsel gelişimi ve ekonomik olarak etkin kabul edilmesi ile açıklanabilir. Rusya'da en çok doğal gaz ve kömür ile çalışan termik santraller gelişmiştir.

Rusya'da dünya su kaynağının %9'u yoğunlaşmış olması hidrolik güç santrallerinin gelişmesinin temelini oluşturmuştur. 2011 yılı itibariyle Rusya'da 46 000 megawatt gücünde 102 hidrolik güç santrali olup 153,3 milyar kWsaat elektrik enerjisi üretimi gerçekleştirilmiştir.

Nükleer santrallere gelince Rusya uranyum cevheri üretiminden elektrik enerjisi üretimine kadar tüm nükleer güç teknolojisine sahiptir. 2011 yılı itibariyle 23,2 GW gücünde 33 enerji bloğundan oluşan 10 nükleer güç santrali işletilmektedir; daha 5 nükleer güç santrali kurulum aşamasındadır. 2011 yılında nükleer güç sektörünün tarihinde rekor düzeyde 172,5 milyar kWsaat elektrik enerjisi üretimi gerçekleştirilmiştir.⁸⁶

Rusya, 2010 yılı itibariyle elektrik enerjisi üretimi dünya sıralamasında dünya toplam elektrik enerjisi üretiminin %20,3'ünü gerçekleştiren ABD, %19,7'ini üreten Çin ve %5,4'ünü üreten Japonya'dan sonra dördüncü sırada yer almıştır ve dünya

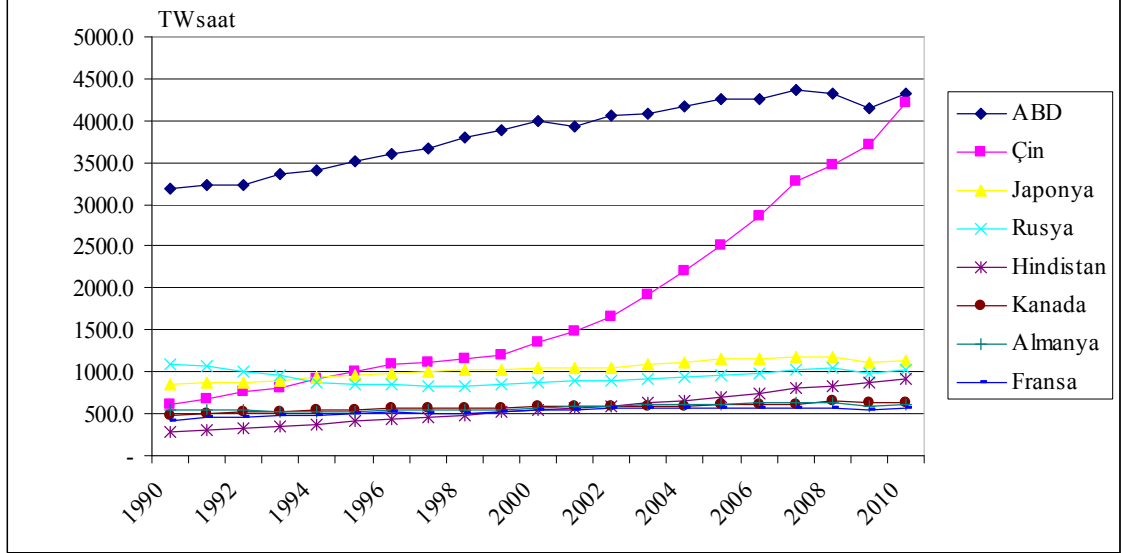
⁸⁴ Mastepanov A., **a.g.e.**, s. 340

⁸⁵ S. Jiznin, **Energeticheskaya Diplomatiya Rossii: Ekonomika, Politika, Praktika**, Moskova, Ist Bruk, 2005, s. 112

⁸⁶ MINENERGO, "Elektroenergetika", (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/activity/powerindustry/powersector/structure/manufacture_principal_views/, 1 Şubat 2012

toplam elektrik enerjisi üretiminin %4,9'unu üretmiştir. 1990 yılında Rusya elektrik enerjisi üretim miktarı 1082,2 TWsaat iken 2010 yılında 1036,8 TWsaat olmuştur.⁸⁷

Grafik 1.3.5. Dünya Başlıca Elektrik Enerjisi Üreticileri, 1990 – 2010 (TWsaat)

Kaynak: BP, “BP Statistical Review of World Energy June 2011”, (Çevrimiçi) http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/spreadsheets/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.xls, 10 Ekim 2011

1990 yılından 2000 yılına (877,8 TWsaat) kadar elektrik enerjisi üretiminde görülen azalma geçiş dönemi sonucuna bağlamak mümkündür. Bu dönem zarfında elektrik enerjisi sektörünün bir çok sorunları vardı. Üretim alanında istasyonların %40'ının 25 yıldan daha fazla kullanılmakta olması, üretim güçlerin düşmesi problemi en başta olanlardandı. Teknik alanda yeni üretim, taşıma ve dağıtım teknolojilerinin kullanımında geri kalması belirtilebilir. Yatırım alanında federal düzeyde yatırım politikasının yokluğu, yatırım fonunun etkinsiz kullanımı, sektörün bilimsel-teknik potansiyelinin düşmesi, önemli yurtdışı enerji pazarlarının kaybedilmesi, elektrik enerjisi sektörünün yatırım çekiciliğinin düşük olması sorunları söz konusu idi. Hükümet düzenlemeleri alanında kanun eksiklikleri, federal ve bölgesel bazda elektrik enerjisi üretim konularının netleştirilmiş olmaması, elektrik enerjisi ve yakıt pazarlarının rasyonel yapıya sahip olmaması ve bunların

⁸⁷BP, “BP Statistical Review of World Energy June 2011”, (Çevrimiçi) http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/spreadsheets/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.xls, 10 Ekim 2011

tekelleşmiş olması problemleri mevcuttu. Finansal alanda ödemelerin gecikmesi veya yapılmaması, finansal göstergelerin düşük olması sorunları yaşanmaktaydı. Organizasyon alanında holding içi bölümler arası çalışma ve yönetim etkinsizlikleri, devamlı ve güvenli elektrik enerjisi sağlayanların olmaması gibi eksiklikler vardı.

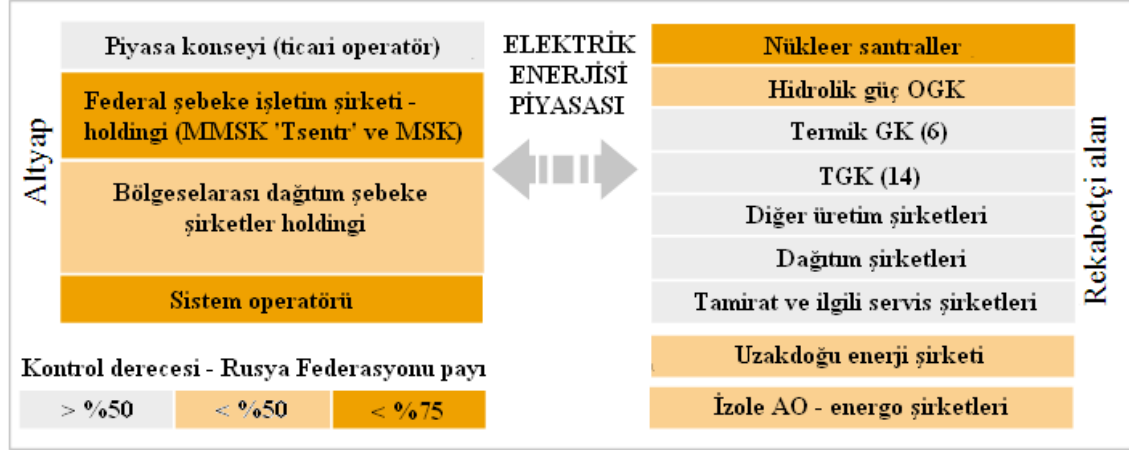
Buna göre, elektrik enerjisi sektöründe rekabetçi pazarın kurulması yoluyla belirtilen sorunları gidermek üzere yeniden yapılandırma gereği doğmuştur. Konulan amaçlara ulaşmak için sektörün rekabetçi ve monopol faaliyet alanlarına bölünmesi gerekti. Rekabetçi alana elektrik enerjisinin üretimi ve dağıtımı belirlenmiştir; monopol alana ise elektrik enerjisinin iletimi ve idaresi.⁸⁸

2001 yılında elektrik enerjisi sektöründe yeniden yapılandırma planı uygulanmaya başlanmıştır. Yeniden yapılandırma, 1992 yılında hükümet desteği ile kurulmuş olan ve elektrik istasyonları gücünün %72'sine ve elektrik şebekesinin %96'sına sahip RAO EES Rossii'nin (Rusya Birleşmiş Elektrik Sistemleri) 2008 yılında kapatılması ve yerine sektörde rekabetçi ortam yaratmak sektörde yeni bağımsız şirketlerin kurulması ile tamamlanmıştır. Sonuç itibarıyla üretim alanında 7 OGK (Optovaya generiruyushaya kompania – Toplam enerji üretici şirketi) ve 14 TGK (Teritorialnaya generiruyushaya kompania – Bölgesel enerji üretici şirketi); dağıtım alanında ise FSK (Federalnaya setevaya kompaniya – Federal şebeke işletim şirketi), MRSK ve RSK (Mejregionalnie i Regionalnie setevie kompanii – Bölgelerarası ve bölgesel şebeke işletim sistemleri) kurulmuştur. Böylece elektrik enerji üretimi, nükleer ve hidrolik güç santralleri dışında, özel sektöre geçmiştir. Ayrıca elektrik enerjisi dağıtım ve tamirat şirketleri de özelleştirilmiştir. Devlet kullanımında sadece sektörün şebeke altyapısı ve yönetimi kalmıştır.⁸⁹

⁸⁸ Mastepanov A., **a.g.e.**, s. 341 - 342

⁸⁹ EES Rossii, "Predposilki Reformirovaniya Elektroenergetiki", (Çevrimiçi) <http://www.rao-ees.ru/ru/reforming/reason/show.cgi?content.htm>, 1 Ekim 2011

Grafik 1.3.6. Yeniden Yapılandırma Sonucu Rusya Elektrik Enerjisi Piyasa Yapısı

Kaynak: RAO EES Rossii, “Predposilki Reformirovaniya Elektroenergetiki”, (Çevrimiçi) <http://www.rao-ees.ru/ru/reforming/reason/show.cgi?content.htm>, 1 Ekim 2011

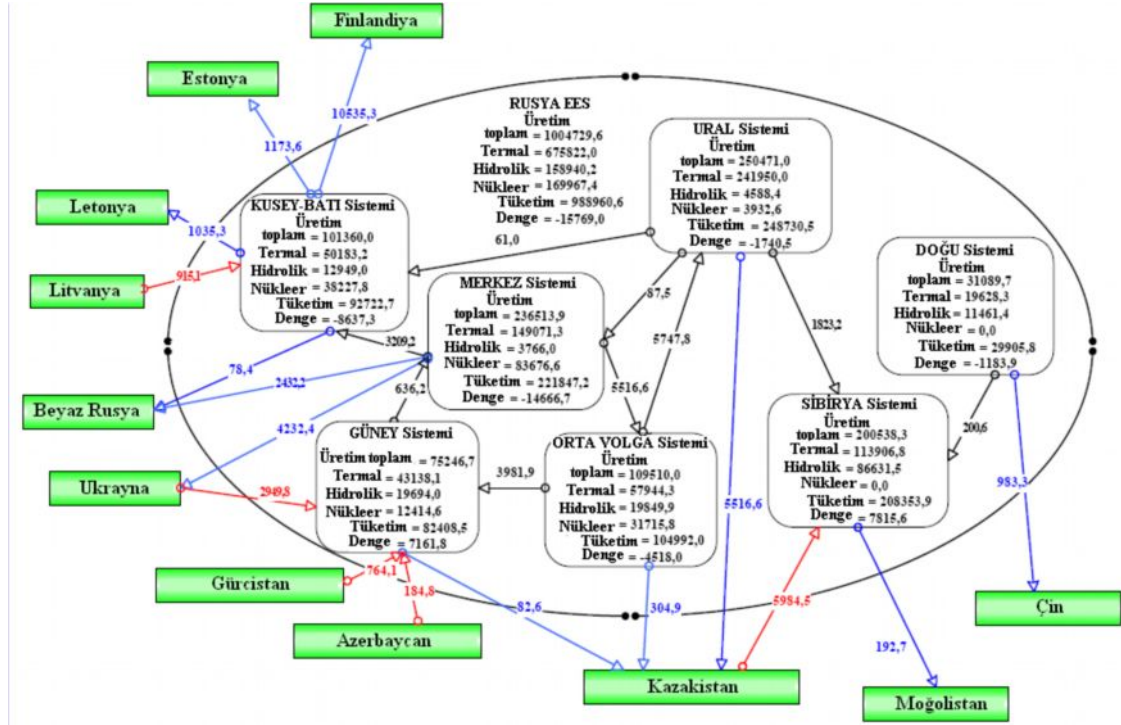
OS EES (Sistemniy Oprator Edinoy Energeticheskoy Sistemi - Birleşmiş Elektrik Sistemlerin Sistem Operatörü) 2010 yılı göstergelerine göre 2010 yılı sonunda EES şebekesinde yedi birleşmiş elektrik sistemi faaliyet göstermiştir.

Rusya EES ile beraber Beyaz Rusya, Estonya, Letonya, Litvanya, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Ukrayna, Moldova ve Moğolistan elektrik sistemleri üretim yapmıştır. Kazakistan elektrik sistemi üzerinde de Rusya EES’e paralelinde Orta Asya (Özbekistan ve Kırgızistan) elektrik sistemleri çalışmıştır. Aynı zamanda NORDEL İskandinaviya elektrik sistemine giren Finlandiya elektrik sistemi çalışmıştır. Rusya EES şebekelerinden belirli Çin bölgelerine elektrik sağlanmıştır.

Toplam 2010 yılında 1 004 729,6 milyon kWt/saat elektrik enerjisi üretilmiştir (Termal santral – 620 798,9 milyon kWt/saat, Hidrolik güç santralleri – 158 035,4 milyon kWt/saat, Nükleer santral – 169 967,4 milyon kWt/saat, sanayi işletmelerin santralleri – 55 927,9 milyon kWt/saat). Toplam elektrik tüketimi ise 988 960,6 milyon kWt/saat olmuştur.⁹⁰

⁹⁰ Rusya EES, “Osnovnye Pokazateli Raboty Edinoy Energeticheskoy Sistemi Rossii”, (Çevrimiçi) <http://energyland.info/files/library/022011/ab2704347b65450f63af90b81215ecfa.pdf>, 10 Ekim 2011

Grafik 1.3.7. Sistemlerarası ve Elektrik Enerjisi İthalat-İhracat Akımları ile Beraber Rusya EES Elektrik Enerjisi 2010 Yılı Dengesi

Kaynak: Rusya EES, "Osnovnye Pokazateli Raboty Edinoy Energeticheskoy Sistemı Rossii", (Çevrimiçi) <http://energyland.info/files/library/022011/ab2704347b65450f63af90b81215ecfa.pdf>, 10 Ekim 2011

Rusya'da kişi başı GSMH oranı gelişmiş ülkelere göre düşük olması yanında ekonomisinin elektrik enerji yoğunluğu ABD, Japonya ve diğer Batı ülkeleri ekonomilerine göre 2 – 2,5 kez daha fazladır. Rusya ekonomisinin elektrik enerji yoğunluğunun yüksek olmasının başlıca sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Ekonomi yapısının elektrik enerjisinin yoğun kullanıldığı sektör ile ağırlaştırılmış olması (sanayi sektörün GSMH içindeki payı %53 - %56 düzeyindedir).
- Önemli miktarda eskimiş elektrik ekipmanın mevcut olması. Bunun sonucu olarak potansiyel tasarruf edilebilecek enerji miktarı geçerli enerji tüketim miktarının %30 - %45'i olarak hesaplanmaktadır.
- Ülke ekonomik merkezlerin bir birinden uzak olması bölgeler arası mal ve hizmet değişiminin sağlanması için elektrik enerji kullanımını arttırmaktadır.

- İklim koşulları. Yıllık ortalama sıcaklığın düşük olması enerji kullanımını arttırmaktadır.⁹¹

Tablo 1.3.11. 2009 Yılı İtibariyle Sektörlere göre Rusya Elektrik Enerjisi Tüketim Yapısı

Sektör	Tüketim Payı	Sektör	Tüketim Payı
İmalat işletmeleri	%30,6	Ulaşım ve iletişim	%8,6
Madencilik	%11,4	Tarım	%1,5
Ev ihtiyacı	%12,4	İnşaat	%1,1
Şebeke kayıpları	%10,3	Hizmet ve diğer tüketim	%17,6
Elektrik istasyonları kendi ihtiyaçları	%6,5		
Toplam tüketim miktarı		997,1 milyar kWsaat	

Kaynak: N.V. Antonov, L.İ. Tatevosova, “Elektropotreblenie v Krizisnoy Rossii – 2009 god”, (Çevrimiçi) <http://energyland.info/files/library/102011/1fe3d2786a34815775b343b2ff82d5cf.pdf>, 1 Ekim 2011

1.3.5. Nükleer Enerji Sektörü

Rusya nükleer enerji sektörü, reaktörlerin tasarımı alanında bilimsel ve teknik geliştirmeler açısından, nükleer yakıt ve nükleer santralleri işletme deneyimi açısından dünyada lider konumundadır. Sektör işletmeleri, dünyanın ilk nükleer santralini kurması (1954) ve gerekli yakıtın üretilmesi gibi büyük sorunları çözebilecek deneyime sahiplerdir. Günümüzde Rusya nükleer sektörü, 190 000 aşkın kişinin istihdam ettiği 500’den fazla işletme ve kuruluşlardan oluşmaktadır.

Aralık 2007’de, Rusya Federasyonu cumhurbaşkanı kararnamesi uyarınca sivil nükleer endüstrisi kısmını ve nükleer silah alanı dahil olmak üzere Rusya Federasyonu’nun tüm nükleer varlıklarını denetleyen devlet nükleer enerjisi kurumu “Rosatom” kurulmuştur. Rosatom’a ayrıca nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılması ve nükleer maddelerinin yayılmasının önlenmesi alanlarında Rusya’nın uluslararası yükümlülüklerini uygulamak için görevlendirilmiştir.

Bir önceki bölümde değinildiği gibi Rusya’da 23,2 GW gücünde 33 enerji bloğundan oluşan 10 nükleer güç santrali işletilmekte olup daha 5 nükleer güç

⁹¹ N.V. Antonov, L.İ. Tatevosova, “Elektropotreblenie v Krizisnoy Rossii – 2009 god”, (Çevrimiçi) <http://energyland.info/files/library/102011/1fe3d2786a34815775b343b2ff82d5cf.pdf>, 1 Ekim 2011

santrali kurulum aşamasındadır. 2011 yılında nükleer güç santrallerin ürettiği elektrik enerjisi 172,5 milyar kWsaat olmuştur.⁹²

Nükleer güç santrallerinin çoğu Rusya'nın avrupa (üretilen toplam elektrik enerjisinin %30'u) ve kuzey-batı (üretilen toplam elektrik enerjisinin %37'i) tarafında yer almaktadır.

Rusya nükleer güç santrallerinin ilk amacı güvenilirlik olup yılda atmosfere 210 milyon ton CO₂ atılmasına engel olmaktadır, ayrıca 2004 yılından itibaren INES'e (International Nuclear Event Scale) göre her hangi bir ihlal görülmemiştir.⁹³

Rusya nükleer enerjisi üretim tarihinde Çernobl kazası (26 Nisan 1986 yılında SSCB'nin bir parçası olan Ukrayna'da Çernobl kentinde meydana gelen büyük nükleer kazası) ayrı bir yer almaktadır ve güvenilirlik konularını daim aktüel kılmaktadır.

Dünya nükleer enerji üreticileri ile karşılaştırılırsa Rusya, dünyada nükleer enerjisi üreten 31 ülkeden biri olup 2011 yılında ABD (%31,3) ve Fransa'dan (%16,8) sonra ve 2011 yılında meydana gelen Fukushima kazasından dolayı Japonya'nın (%6,2) önüne geçerek dünya toplam nükleer enerjisi üretim miktarınının %6,4'ü üretmiştir.⁹⁴

Rusya, nükleer teknoloji konusunda önemli yere sahip olması ile beraber yurt dışı nükleer güç santrallerini kurma projelerine katılmaktadır: “Belene” - Bulgaristan, “Kudamkulam” – Hindistan, “Busher” – İran, “Akkuyu” – Türkiye.⁹⁵

Rusya, nükleer enerji üretimini artırma yolunu görmektedir. Nükleer enerjisi üretimini yeni santral kurmanın yanında var olan santrallerin güç kapasitesini de yükselterek artırma programı başlatılmıştır. Program kapsamında 2015 yılında dört yeni enerji bloğunun oluşturabileceği 4,5 GW güce arttırılacağı beklenmektedir.

⁹² ROSATOM, “Atomnaya Otrast Rossii”, (Çevrimiçi) <http://www.rosatom.ru/wps/wcm/connect/rosatom/rosatomsite/aboutcorporation/nuclearindustry/russiainnuclearindustry/ad73de80426fd722a709a72afefde77d>, 1 Aralık 2011

⁹³ ROSATOM, “Bezopasnost Rossiyskih AES”, (Çevrimiçi) http://www.rosatom.ru/wps/wcm/connect/rosatom/rosatomsite/aboutcorporation/nuclearindustry/npp_safety/3e6fda8046654b09827fe3a6fc651667, 1 Aralık 2011

⁹⁴ World Nuclear Association, “World Nuclear Power Reactors & Uranium Requirements”, (Çevrimiçi) <http://www.world-nuclear.org/info/reactors.html>, 10 Şubat 2012

⁹⁵ İ. Mirsilyapov, “Rossiyskaya Atomnaya Energetika: sovremennoe sostoyanie i perspektivi”, (Çevrimiçi) <http://www.zelife.ru/ekoplanet/altenergy/201-tradeng/9162-raessip.html>, 1 Aralık 2011

Enerji Strateji 2030 gereğince nükleer güç santrallerinin ürettiği elektrik enerjisinin toplam elektrik üretimi içindeki payının %16'dan %50'ye yükseltilmesi ve toplam kurulu gücün 2020 yılında 51 GW'ta çıkarılması planlanmıştır.

VII Valday Tartışma Klübü forumunda V. Putin "...bugün nükleer enerjisi, doğal gaz ve petrolün tek mevcut (available) alternatifi..." ve "...elektrik üretimi içinde Avrupa ülkelerinde nükleer güç oranı %25 - %30, bu konuda biz de gelişmiş sanayi ülkelerini yakalamamız gerek..." diyerek sektöre destek göstermiştir.⁹⁶

1.3.6. Yenilenebilir Enerji Sektörü

Rusya yüksek doğal gaz, petrol ve kömür üretme potansiyeline sahip olduğu kadar muazzam yenilenebilir enerji kaynakları rezervlerine sahip ülkedir. Mevcut teknoloji ile rüzgar ve güneş enerjisini kullanarak enerji arzı arttırılabileceği ve izole bölgelerin enerji ihtiyacını karşılanabileceği kadar sayısız ormandan ve tarım işletmeciliğinden toplanabilir biokütle, ülke doğusunda var olan çok sayıdaki su havzaları, Beyaz deniz ve Okhotsk denizin dalga enerjisi potansiyeli, Kuzey Kafkas ve Kamçatka yarımadasındaki jeotermal kaynakları, mevcut enerji kaynaklarına ek olarak geliştirilebilir.⁹⁷

Yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyeli ve çeşitleri Rusya'nın jeografik konumuna, kapladığı alana ve iklim farklılığına göre değişmektedir. Rus akademisyenler (P.P. Bezrukih v.d., **Resursy i Effektivnost İspolzovaniya Vozobnovlyemih İstochnikov Energii v Rosii**, St. Petersburg, Nayuka, 2002) tarafından yapılan çalışmada Rusya yenilenebilir enerji kaynaklarının ekonomik potansiyeli 270 Mtep olarak hesaplanmıştır. Bu da toplam birincil enerji arzının %30'nu oluşturmaktadır.⁹⁸

⁹⁶ Petko Karamotchev, "Renewable Energy in Russia - A Giant Yet To Be Awakened", March 28, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.merar.com/weblog/2011/03/28/renewable-energy-russia-giant-yet-be-awakened/>, 10 Aralık 2011

⁹⁷ Toby T. Gati, "Renewable Energy in Russia's Future", **Russia in Global Affairs**, Temmuz – Haziran 2008, (Çevrimiçi) http://www.akingump.com/files/Publication/36e46167-9dce-4955-b7f0-055d492343c8/Presentation/PublicationAttachment/9cbab63d-5a8f-4386-b02a-098a6d129857/TTG_Renewable_Energy_in_Russia_s_Future_English.pdf, 1 Aralık 2011

⁹⁸ IEA, **Vozobnovlyemaya Energiya v Rosii: ot Vozmojnosti k Realnosti**, Fransa, 2004, s. 27, (Çevrimiçi) <http://www.priroda.ru/upload/iblock/024/file.pdf>, 1 Aralık 2011

Tablo 1.3.12: Rusya Yenilenebilir Enerji Potansiyeli (milyon ton eşdeğer petrol/yıl)

	Tahmini potansiyel	Teknik potansiyel	Ekonomik potansiyel
Küçük hidro santraller	360,4	124,6	65,2
Jeotermal enerji	*	*	115
Biokütle enerjisi	10000	53	35
Rüzgar enerjisi	26000	2000	10
Güneş enerjisi	2300000	2300	12,5
Düşük potansiyelli ısı	525	115	36
Toplam	2,34x106	4593	273,5

Kaynak: IEA, *Vozobnovlyаемая Энергия в Росии: от Возможности к Realnosti*, Fransa, 2004, s. 27, (Çevrimiçi) <http://www.priroda.ru/upload/iblock/024/file.pdf>, 1 Aralık 2011

Mevcut potansiyele karşın Rusya’da yenilenebilir enerji üretimi (hidrolik enerji dışında) ve artışı diğer gelişmiş sanayi ülkelere göre düşük seviyede kalmaktadır. 2008 yılı itibariyle yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerji üretimi içindeki payı %0,58 ve ısıtmada %3,9 olmuştur.⁹⁹

Tablo 1.3.13: Rusya Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına göre Elektrik Enerjisi Üretimi, Küçük Hidro Santraller Dahil, (milyon kWsaat)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Rüzgar istasyonları	1,07	4,12	6,77	15,65	9,88	9,63	7,46	7,74	5,235
Jeotermal elektrik istasyonları	58,2	91,2	149,1	313,1	395	396,4	462,6	484,7	446,5
Küçük hidro güç santralleri	1672,6	2586,5	2429,5	2276,5	2738,2	2788,1	2548,5	2659,2	3178,5
Biokütle ısı elektrik santralleri	1380,3	1380,9	1995,4	2025	2431,5	3720,1	2612,9	2817,1	2325,9
Toplam	3112,2	4062,7	4580,8	4630,5	5574,6	6914,2	5631,5	5968,7	5956,1
Elektrik istasyonlarında elektrik enerjisi üretimi	877800	891300	891300	916300	939100	953100	931381	1008256	1033327
Yenilenebilirlerin payı	%0,35	%0,46	%0,51	%0,51	%0,60	%0,73	%0,60	%0,59	%0,58

Kaynak: İ.E. Shkadyuk, “Tendencii Razvitiya Vozobnovlyаемih İstochnikov Energii v Rosii i Mire”, *Russkoe Geograficheskoe Obshestvo*, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.rgo.ru/wp-content/uploads/2011/02/Renewable.pdf>, 1 Aralık 2011

⁹⁹ İ.E. Shkadyuk, “Tendencii Razvitiya Vozobnovlyаемih İstochnikov Energii v Rosii i Mire”, *Russkoe Geograficheskoe Obshestvo*, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.rgo.ru/wp-content/uploads/2011/02/Renewable.pdf>, 1 Aralık 2011

Tablo 1.3.14: Rusya Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına göre Isı Üretimi, (Gkal)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Biokütle ısı elektrik istasyonları	8900	9720	10668	10550	10592	11362	11791	12557	14394
Biokütle ve bağımsız ısı kaynağı kazanları	45000	46000	46500	46500	46500	46500	47000	47500	47600
Güneş kolektörleri	10	12	12	15	18	20	22	25	25
Isı pompaları	60	70	80	100	100	110	120	120	130
Çöp işletme fabrikaları	10	100	110	110	120	120	125	130	130
Biogaz istasyonları	20	20	20	20	30	30	30	30	35
Jeotermal ısı kaynakları	215	200	200	180	190	190	202	100	200
Toplam	54305	56122	57590	57475	57550	58332	59290	60462	62514
Ülke ısı tüketimi	1610	1625	1628	1629	1627	1622	1658	1630	1604
Yenilenebilirlerin payı	%3,4	%3,5	%3,5	%3,5	%3,5	%3,6	%3,6	%3,7	%3,9

Kaynak: İ.E. Shkadyuk, “Tendencii Razvitiya Vozobnovlyemih Istochnikov Energii v Rosii i Mire”, **Russkoe Geograficheskoe Obshestvo**, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.rgo.ru/wp-content/uploads/2011/02/Renewable.pdf>, 1 Aralık 2011

Biokütle

Bioenerji Rusya’da yeni ve perspektifi olan ekonomi sektörlerindendir. Orman işletmeciliği (Rusya, dünya orman alanının %20’sini içermektedir; ülke alanının %45’i ormanlar oluşturmaktadır¹⁰⁰), tarım ve diğer sektör atıkları biogaz, etanol, butanol ve diğer bio yakıt üretiminde kullanılabilir.

21. y.y. başında bio yakıt konusu iş (biznes) alanında ilgi görmeye başlamıştır. Şu anda ihraç amaçlı ayda 500 - 600 ton ağaç pelletleri üretilmektedir. Miktarın düşük olması sebeplerinden hammadde yetersizliği, proje yatırımların eksikliği, deneyimin olmaması sıralanabilir.

Rusya tarım sektörü biyoyakıt projelerine ilgi göstermekte olup konu ayrı bölge otoriteleri tarafından desteklenmektedir. 2007 yılında Rusya hükümeti biyodisel üretimini arttırmak amacı ile 181 milyon USD yatırım yapılacağını ilan etmiştir.¹⁰¹ Biogaz üretimi konusunda önem arz eden ölçüde sadece Tatarstan’da

¹⁰⁰ Priroda Rossii Enformasyon Portalı, “Les”, (Çevrimiçi) <http://www.priroda.ru/regions/forest/>, 1 Aralık 2011

¹⁰¹ Toby T. Gati, “Renewable Energy in Russia’s Future”, **Russia in Global Affairs**, Temmuz – Haziran 2008, (Çevrimiçi) http://www.akingump.com/files/Publication/36e46167-9dce-4955-b7f0-055d492343c8/Presentation/PublicationAttachment/9cbab63d-5a8f-4386-b02a-098a6d129857/TTG_Renewable_Energy_in_Russia_s_Future_English.pdf, 1 Aralık 2011

gelişmeler kaydedilmektedir. Yılda oluşan 11 ton sanayi, tüketim ve hayvan atıklarının (6 ton) enerji kaynağı olarak kullanma projeleri başlatılmıştır.¹⁰²

Günümüzde Rusya’da 100’e yakın biokütleden biogaz üreten tesis mevcuttur. Ayrıca sanayi ve şehir atıkları çöp işletme fabrikalarında gübre ve ısı üretimi için yakıt olarak kullanılmaktadır.¹⁰³

Maden metanı Rusya’da 84 milyar m³ olarak değerlendirilmektedir. Gasprom’un aktif katılımı ile “Metan Kuzbas” projesi başlatılmıştır ve 2020 yılında üretimi 4 milyar m³, perspektifte ise 20 milyar m³ ulaştırılacağı planlanmıştır.¹⁰⁴

Küçük Hidrolik Güç Santralleri

Rusya’da 1 GW gücünde ve yılda 3 milyar kWsaat elektrik enerjisi üreten 300 mini hidrolik güç santrallerinin olduğu belirtilmektedir.

Küçük hidrolik güç santrallerini geliştirmek üzere RusGidro şirketi görevlendirilmiştir. Proje kapsamında “Novaya Energiya” programı başlatılmıştır. “Novaya Energiya” programına göre 2020 yılına kadar Rusya’da toplam gücü 1,86 GW olacak 275 mini santral kurulacağı planlanmıştır.

RusGidro’ya bağlı Dagestan Bölge Enerji şirketi (OAO “DRGK”) 3 – 4 ayda kurulabilecek “Prometey” isimli mini santral teknolojisini üretmiştir. “Prometey” teknolojisine göre Kuzey Kafkas bölgesinde kurulu ve çalışan santrallerin yanında 2007 Ulyanovsk şehrinde de 1,2 MW gücünde elektrik istasyonu kurulmuştur ve daha 2 santralin kurulacağı gözden geçirilmektedir. Santrallerin geri dönüşüm süresi ise 3,5 yıl olarak belirtilmektedir.¹⁰⁵

¹⁰² Tatar-Inform, “V Tatarstane Nachnut Proizvodit Biogaz i Bioudobrenie”, (Çevrimiçi) <http://www.tatar-inform.ru/news/2009/07/16/176289/>, 1 Aralık 2011; Aenergy, “Finlyandiya Profinansiruet Proizvodstvo Biogaza v Tatarstane”, (Çevrimiçi) <http://aenergy.ru/1131>, 1 Aralık 2011; Bioetanol, “Prezident Tatarstana Nameren Podderjat Stroitelstvo”, (Çevrimiçi) http://www.bioethanol.ru/bioethanol/news/prezident_tatarstana_rustam_minnikhanov_nameren_podd_erzhat_stroitelstvo_biogazovykh_teploeletrostantsii_gk_korporatsiya_gazenergostroj/, 1 Aralık 2011

¹⁰³ The European Bank for Reconstruction and Development ve Black&Veatch, “Russian Country Profile”, (Çevrimiçi) <http://ws2-23.myloadspring.com/sites/renew/Shared%20Documents/2009%20Country%20Profiles/russia.pdf>, 1 Aralık 2011

¹⁰⁴ İ.E. Shkadyuk, “Tendencii Razvitiya Vozobnovlyаемih İstochnikov Energii v Rosii i Mire”, **Russkoe Geograficheskoe Obshchestvo**, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.rgo.ru/wp-content/uploads/2011/02/Renewable.pdf>, 1 Aralık 2011

¹⁰⁵ A.e.

Jeotermal Enerjisi

Rusya’da jeotermal enerjisinin kullanım yöntemine ve olanağına göre 3 önemli bölge belirtilebilir:

- Kamçatka ve Kuril adaları, ısı derecesi 50 – 200 C°;
- Kuzey Kafkas ve Baykal bölgesindeki yer altı suları ısı üretimi için kullanılabilir;
- Ülke alanın 2/3’nü kapsayan düşük potansiyelli enerjisi ısı pompaları yardımı ile kullanılabilir.¹⁰⁶

2011 yılı itibariyle kurulu jeotermal elektrik enerji santralleri sadece Kamchatka bölgesinde bulunmaktadır; 1967 yılında kurulmuş ve 5 MW gücünde Paujetskaya santrali, 2000 yılı üretime başlayan 50 MW gücünde Mutnovskaya santrali, 2001 yılından beri çalışan ve 12 MW gücünde Verhne-Mutnovskaya santrali.

Ayrıca Kuril adalarında jeotermal elektrik santrallerini kurma planları mevcuttur.¹⁰⁷

Jeotermal enerjisinin ısı kaynağı olarak kullanılmasında Kuzey Kafkas bölgesi önde gelmektedir. Labinsk şehri tamamen jeotermal enerji ile ısıtılmaktadır.

Primorye, Pribaykalye ve Batı-Sibirya bölgeleri jeotermal enerji kaynaklarına sahip olup sanayi ve tarım sektöründe geniş çapta kullanılmaktadır.¹⁰⁸

Jeotermal enerji kaynağının kullanılması konusu diğer yenilenebilir enerji kaynaklarında olduğu gibi son yıllarda önem arz etmekte olup geliştirmeler RAO EES, AO Geoterm, AO Nauka şirketlerin aktif katılımı ve Sanayi Bilgi Bakanlığı (Minpromnauka) ve RF Enerji Bakanlığı (Minenergo RF) desteği ile yürütülmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Kiril Dektyarev, “Perspektivi Razvitiya Geotermalnoy Energetiki v Rossii”, **Rossiyskoe Geograficheskoe Obshestvo**, Ekim 24, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.rgo.ru/2011/10/perspektivy-razvitiya-geotermalnoj-energetiki-v-rossii/>, 1 Aralık 2011

¹⁰⁷ CLEANDEX Bilgi ve Analitik Ajansı, “Geotermalnaya Energet’ka v Rossii”, (Çevrimiçi) <http://cleandex.ru/articles/2008/06/23/geothermal-energy>, 1 Aralık 2011

¹⁰⁸ Kiril Dektyarev, “Perspektivi Razvitiya Geotermalnoy Energetiki v Rossii”, **Rossiyskoe Geograficheskoe Obshestvo**, Ekim 24, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.rgo.ru/2011/10/perspektivy-razvitiya-geotermalnoj-energetiki-v-rossii/>, 1 Aralık 2011

¹⁰⁹ O.A. Povarov, “Dostijeniya i Perspektivi Razvitiya Geotermalnoy Energetiki v Rosii”, (Çevrimiçi) <http://www.kscnet.ru/ivs/lgig/averev/geoterm/art1.html>, 1 Aralık 2011

Rüzgar Enerjisi

Rusya'nın geniş jeografik alana sahip olması değişik iklim bölgelerin bulunmasına söz konusu olmaktadır. Rusya rüzgar haritasına göre yüksek rüzgar enerji potansiyelli bölgeler deniz kenarı ve dağlı bölgelerdedir; özellikle Rusya'nın kuzeyi ve Uzak Doğusu.¹¹⁰

Rusya'da rüzgar türbinleri aracılığı ile rüzgar enerjisinin elektrik enerji üretilebileceği daha 1918 yılında professor N.E. Jukovskiy tarafından araştırılmaya başlamıştır. 1931 yılında 100 kW gücünde ilk rüzgar türbini çalışmaya başlamıştır; daha sonra bunların onlarcası kurulmuştur. Ancak rüzgar elektrik istasyonlarının kurulması zamansız olmuştur; petrol fiyatları halen düşüktü. 1960 – 1980 yıllarında enerji politikası ısı elektrik istasyonları, nükleer enerji santrallerin ve hidrolik güç santrallerin geliştirilmesi yönündeydi. Rüzgar türbinleri buna karşı rekabet edemediği için üretilmesi ve kurulması durdurulmuştur.

Ancak 1990'larda belli enstitüler tarafından büyük rüzgar elektrik istasyonları projeleri başlatılmıştır: Vostochno-Krımский, Leningradskiy, Kalımtskiy, Magadanskiy ve Zapolyarniy.¹¹¹

2010 yılı itibariyle rüzgar türbinlerinin kurulu gücü 16,5 MW düzeyindeydi. Üretilen rüzgar elektrik enerjisinin toplam elektrik enerjisi üretimi içindeki payı %0,1'den daha az olmaktadır.¹¹²

Rusya'da rüzgar enerjisinin geliştirilmesi ile ilgili bir çok proje başlatılmıştır. 2009 yılında Kalmıkiya özerk ülke hükümeti ve Siemens arasında bölgede rüzgar elektrik santralının kurulması antlaşması imzalanmıştır ve 150 MW santralin kurma faaliyetine girişilmiştir; 2012 yılında 50 rüzgar türbininin üretime başlayacağı belirtilmektedir. Büyük GSM operatörleri (MTS, Bilayn) istasyonlarının elektrik enerjisini karşılamak amacı ile, Lukoil ise boru hattı vanasının elektrik enerjisini

¹¹⁰ IEA, *Vozobnovlyаемая Energiya v Rosii: ot Vozmojnosti k Realnosti*, Fransa, 2004, s. 20, (Çevrimiçi) <http://www.priroda.ru/upload/iblock/024/file.pdf>, 1 Aralık 2011

¹¹¹ RusGidro, "İstoriya Vetroenergetiki", (Çevrimiçi) <http://www.rushydro.ru/industry/res/windpower/history>, 1 Aralık 2011

¹¹² Anastasiya Bashkatova, "Rossiya Prospala Bum v Vetroenergetike", *Nezavisimaya Gazeta*, Şubat 17, 2012, (Çevrimiçi) http://www.ng.ru/economics/2010-02-17/1_vetroenergetika.html, 1 Aralık 2011

karşlamak için demo rüzgar türbinleri yerleştirmişlerdir. Ayrıca RusGidro'nun başlattığı projeler mevcuttur.¹¹³

Dalga Enerjisi

Rusya'nın dalga enerji potansiyeli diğer enerji kaynakları ile karşılaştırılabilir düzeydedir. Sadece Kolskiy defne ve Ohotsk denizi sahilinde 100 GW düzeyinde dalga enerjisi üretilebilir.¹¹⁴

Murmansk yakınlarında bulunan 1,7 MW gücünde Kislogub dalga enerjisi santrali çalışıyor durumdadır.

2009 yılında Kolskiy defnesinde 12 MW gücünde dalga santralinin kurulması projesi tamamlanmıştır; santralin kurulması 2 – 3 sene süreceği belirtilmektedir. Ayrıca Ohotsk ve Beyaz denizlerinde sanayi gereksinimleri için dalga enerjisinden elektrik enerjisi üretme projeleri yürütülmektedir.¹¹⁵

Güneş Enerjisi

Rusya'da belli düzeyde ihraç amaçlı güneş pili ve kollektörlerin üretilmesine¹¹⁶ rağmen ülkede kurulu güneş enerjisi gücü düşük kalmaktadır. Güneş kollektörlerin kurulması yılda 1 – 2 m² olmaktadır.¹¹⁷

Güneş enerjisi kullanımının arttırılabilir bölgeler olarak Kuzey Kafkas, Kara deniz ve Hazar denizi bölgesi, Güney Sibirya ve Uzak Doğu bölgesi gibi güneş

¹¹³ İ.E. Shkadyuk, "Tendencii Razvitiya Vozobnovlyаемih Istochnikov Energii v Rosii i Mire", **Russkoe Geograficheskoe Obshchestvo**, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.rgo.ru/wp-content/uploads/2011/02/Renewable.pdf>, 1 Aralık 2011; Abercade, "Moshnost Rinka Vetroenergii v Rossii k 2015 Godu Mojet Dostignut 1100 MW", (Çevrimiçi) <http://www.abercade.ru/research/analysis/4643.html>, 1 Aralık 2011

¹¹⁴ Energieforum, "Vnov Zapushena Prilivnaya Stantsiya v Kislovodskoy Gube", (Çevrimiçi) http://www.energieforum.ru/ru/vosobnovljaemye_issotschniki/geotermalnaja_energija/proekty_rossija/vnov_zapushena_prilivnaja_stancija_v_kisloii_gube_4.html, 1 Aralık 2011

¹¹⁵ İ.E. Shkadyuk, "Tendencii Razvitiya Vozobnovlyаемih Istochnikov Energii v Rosii i Mire", **Russkoe Geograficheskoe Obshchestvo**, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.rgo.ru/wp-content/uploads/2011/02/Renewable.pdf>, 1 Aralık 2011

¹¹⁶ CLEANDEX Bilgi ve Analitik Ajansı, "Solnechnaya Energetika v Rossii, İtogi 2007 Goda", (Çevrimiçi) <http://www.cleandex.ru/articles/2008/06/25/solarenergy-russia0>, 1 Aralık 2011

¹¹⁷ İ.E. Shkadyuk, "Tendencii Razvitiya Vozobnovlyаемih Istochnikov Energii v Rosii i Mire", **Russkoe Geograficheskoe Obshchestvo**, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.rgo.ru/wp-content/uploads/2011/02/Renewable.pdf>, 1 Aralık 2011

radiyasyonunun yüksek ve güneşin yılda 2000 saatten fazla olan bölgeler belirtilebilir.¹¹⁸

Farklı değerlendirmelere göre 2011 yılı itibariyle Rusya kurulu güneş enerjisi gücü 5 MW olarak gösterilmiştir. Bunların çoğu bireysel ev kullanımına aittir. Rusya'nın en büyük güneş enerjisi santrali olarak 2010 yılında Belgorod bölgesinde üretime başlayan 100 kW gücünde güneş elektrik istasyonu sayılmaktadır (karşılaştırma için Kanada'da güneş istasyonunun gücü 80 000 kW).

Yürütülmekte olan projelerden Stavropol bölgesindeki 12 MW gücünde elektrik istasyonu ve Dagestan'daki 10 MW gücündeki elektrik istasyonları belirtilebilir. Bunların dışında ayrı küçük projeler mevcuttur (Chuvashiya – Akıllı ev projesi, Moskova – bazı sokakların tamamen güneş enerjisi ile aydınlatılması vd.).¹¹⁹

Projelerin çoğunun gerçekleştirilmesi bölge valiliklerin ve büyük şirketlerin katılımıyla olduğunu belirtmek gerekir. Ancak devlet desteği olmadan ayrı ayrı olarak yürütülen bu projelerin Rusya'nın geniş çaplı yenilenebilir enerji üretimi sürecine götürmeyeceği de vurgulanabilir.¹²⁰

Yenilenebilir Enerji Kaynakların Geliştirme Eğilimleri

Rusya gerekli teknolojiye ve yüksek kaynak potansiyeline sahip olmasına rağmen yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı düşük kalmaktadır.

Rusya'da yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişmesini engelleyen nedenler olarak

- fosil kaynakların rezerv miktarının yüksek olması ve ülke ekonomisinde geleneksel enerji kaynaklarının domine etmesi;
- yenilenebilir enerji kaynağından üretilen elektrik enerjisinin maliyetinin yüksek olması görüşü;
- büyük enerji şirketlerin çıkarlarını temsil eden lobilerin olması;
- geleneksel enerji kaynaklarının desteklenmesinin devam etmesi;

¹¹⁸ IEA, **Vozobnovlyamaya Energiya v Rosii: ot Vozmojnosti k Realnosti**, Fransa, 2004, s. 31, (Çevrimiçi) <http://www.priroda.ru/upload/iblock/024/file.pdf>, 1 Aralık 2011

¹¹⁹ GISEE, “Solnechnaya Energetika Rossii: perspektivy i problemy razvitiya”, Ocak 31, 2012, (Çevrimiçi) <http://gisee.ru/articles/solar-energy/24510/>, 1 Şubat 2012

¹²⁰ Konstantin Kosachev, “Alternativnye Istochniki Energii: Rossiya i Mirovoy Opyt”, **Russkoe Geograficheskoe Onshestvo**, Haziran 9, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.rg.ru/2011/06/08/kosachev-poln.html>, 1 Aralık 2011

- ısı ve elektrik enerjisi sektöründe yaşanan eksik ödemeler;
- uzmanların yetiştirilmemesi;
- yenilenebilir enerji kaynaklarının tehlikeli olması görüşü sayılabilir.¹²¹

Yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi 2003 yılı başlatılan ve 2009 yılında yenilenen Enerji Stratejisi çerçevesinde Rusya'nın fosil enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmak üzere ele alınmıştır. Buna göre yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam elektrik enerjisi üretimindeki payının 2010 yılında %1,5'e, 2012 yılında %2,5'e ve 2020 yılında %4,5'e çıkartılması planlanmıştır.¹²²

Mayıs 2011 yılında cumhurbaşkanı Dmitriy Medvedev yenilenebilir enerji kaynaklardan elektrik enerjisi üretimini de kapsayan bir dizi ekolojik direktifleri ilan etmiştir. Ayrıca projelerin önünde oluşabilecek bürokratik engellerin kalkması amacı ile ekolojik denetimin bir tek federal otorite tarafından koordine edilmesi önerisinde bulunmuştur.¹²³

Rusya'da hükümet tarafından imzalanan kararnamelerin ve onaylı proje planların olmasına rağmen yenilenebilir enerji kaynakların kullanılması ağır gelişmektedir. Bunların başlıca sebepleri olarak federal kanunu yürürlüğe geçmesini destekleyen her enerji kaynağı için detaylı kararnamelerin olmaması, yenilenebilir enerji kaynaklı elektrik istasyonlarının şebekeye bağlanmasında karşılaşılan zorluklar, konuda bilir kişi sayısının sınırlı olması belirtilmektedir.¹²⁴

Cumhurbaşkanı Dmitriy Medvedevin değerlendirmesine göre "Enerji etkin ekonomi olarak adlandırılan her "yeşilin artışı" ancak içinde iş (biznes) ögesini bulabilirsek mümkündür. Bu konular ile biznes ilgilenmeye başladığı an konunun perspektifi oluşacaktır".¹²⁵

¹²¹ İ.E. Shkadyuk, "Tendencii Razvitiya Vozobnovlyаемih İstochnikov Energii v Rosii i Mire", **Russkoe Geograficheskoe Obshestvo**, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.rgo.ru/wp-content/uploads/2011/02/Renewable.pdf>, 1 Aralık 2011

¹²² MINENERGO, "Vozobnovlyayemie İstochniki Energii", (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/activity/vie/policy_and_legal_framework/, 1 Aralık 2011

¹²³ KREMLIN, "Podpisan Ukaz ob Otsenke Effektivnosti Raboti Regionalnih i Mestnih Organov Samoupravleniya v Oblasti Energoberejeniya", (Çevrimiçi) <http://www.kremlin.ru/news/7740>, 1 Aralık 2011

¹²⁴ Konstantin Kosachev, "Alternativnie İstochniki Energii: Rossiya i Mirovoy Opıt", **Russkoe Geograficheskoe Onshestvo**, Haziran 9, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.rg.ru/2011/06/08/kosachev-poln.html>, 1 Aralık 2011

¹²⁵ WWF, "Dlay Razvitiya Vozobnovlyаемih İstochnikov Energii v Rossii Nujna Obshestvennaya Poddrejka ", Mart 23, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.wwf.ru/resources/news/article/6274>, 1 Aralık 2011

BÖLÜM 2: RUSYA ENERJİ POLİTİKASI

Günümüzde enerji kaynaklarına olan ulaşım, her modern kişinin günlük hayatının temelini oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak enerji faktörü dünya politikasında az rol oynamamaktadır. Enerji çıkarları etkisi altında ülke stratejileri ve ülkenin dış ilişkileri oluşturulmaktadır. Var olan teknoloji seviyesi (en azından yaygın olarak kullanılan) fosil enerji kaynaklarına olan bağımlılıktan tamamen kurtulmaya yetersiz kalmaktadır. Hidrokarbon rezervlerinin sınırlı olması ve gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin enerji kaynaklarına sürekli artan talebinin olması, dünya enerji güvenliği konusunu ağırlaştırmaktadır, bu da enerji kaynaklarının ve bunların taşınmasının kontrolü için mücadelelere götürmektedir. Bu durumda tüm katılımcılar kendi enerji çıkarları peşinde olmaktadır, ve enerji sorunları uluslararası ilişkilere yansımaktadır.

Enerji faktörü, Rusya'nın da sosyal-ekonomik gelişmesinde ve dış politikasının oluşturulmasında önemli ağırlığa sahiptir. Bu bağlamda enerji güvenliği, ülkenin milli güvenliği ile de bağlantılı olmaktadır. Büyük hidrokarbon rezervlerine sahip olan, önemli enerji tüketicisi olan ve enerji taşımacılığında tranzit ülke olan Rusya, dünyada tüm enerji konuları ile ilgili süreçlerde aktif rol oynamaktadır. Bu Rusya'nın uluslararası enerji güvenliği konusunda anahtar rolü oynadığının altını çizmekle beraber ülkenin enerji stratejisinin oluşturulmasına etki etmektedir. Rusya'nın gelişmiş yakıt ve enerji sanayii tesisleri (TEK), dünya ekonomisine entegre olmasını sağlamaktadır, aynı zamanda Rusya'nın jeopolitik imkanlarını da yükseltmektedir.

Bu bölümde Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarını kullanması ve kullandırması üzerine oluşturduğu ve yürüttüğü stratejiler ele alınacaktır.

2.1. Değişen Ekonomi ve Rusya Enerji Politikasının Gelişmesi

Enerji, ekonominin temel motorlarında biri sözlerinin yazarı bilinmezse de belirtilen netice daha minimum bir kaç on yıl aktüel kalacağını kabul etmek gerek. Bu yüzden enerji sektöründeki gelişmelerin perspektifinden bir ülke ekonomisi

olduğu kadar tüm dünya ekonomisi de etkilenecektir. Bu durumun direk olarak Rusya'ya ilişkili olduğu tartışılmaz. Birinci bölümde verilen istatistiki veriler Rusya'nın üç temel gelişme kaynağına - entelektüel potansiyeli, yüz ölçümü ve doğal kaynaklar - sahip ülke olduğunu göstermektedir; bunlardan üçüncüsü global sahnede üstünlüğe sahiptir. Enerji devi olan Rusya, sektörde yerini konumlandırırken hem ulusal hem uluslararası gelişme, değişim ve özellikleri dikkate alarak bir enerji politikası yürütmeye çalışmaktadır.

Rusya enerji politikasının yasa temellerinin gelişimi soviyet dönemi süresince oluşmuşagelmıştır. Soviyet döneminde de ekonomi, enerji ihracatına bağımlı olmuştur, ancak enerji politikası, SSCB'nin ulusal ve uluslararası politikasında temel olma özelliğini taşımamaktaydı. Soviyet döneminde enerji sanayisi, diğer ekonomi birimleri de olduğu gibi, 5 veya 7 yıllık planlara göre gelişmekteydi.

1991 yılın sonunda SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'nın bağımsız devlet olarak devam etmesi gündeminde önemli politik, sosyal ve ekonomik temellerin transformasyonu ile ilgili sorular doğmuştur. Piyasa ekonomisine geçiş ve genel politik değişimler döneminde yeni Rusya devleti için enerji politikasının oluşturulması stratejik konu olmuştur. Konunun önemi ve ciddiyeti, Rusya'nın büyük enerji devleti (üretici, büyük rezervlere sahip olması) olmasından ve enerji sektöründen elde edilen gelirlerin bütçenin asıl kaynağı olmasından gelmekteydi. Bu bağlamda Rusya'nın uzun dönemli ve istikrarlı olarak enerji sağlayabilmesi ve enerji bağımsız devlet olabilmesi için bilimsel destekli devlet enerji politikasının oluşturulması gerekli olmuştur.

Rusya enerji sektörünün ve enerji politikasının gelişmesinde üç dönem belirtilebilir; SSCB sonrası gelişmeler (1992 - 2002), yeni yüzyılın ilk yıllarındaki değişimler (2003 - 2009), son yıllarda alınan perspektif yönlü kararlar (2009 sonrası). Rusya enerji politikasının dönemlere ayırma kriteri, enerji stratejilerinin geliştirilmesi ve belirlenmesi süreci olmaktadır. Bunlar 1995 yılında kabul edilen "2010 yılına kadar Rusya enerji politikası temel yönleri", 2003 yılında imzalanan "2020 yılına kadar Rusya enerji stratejisi" (ES - 2020) ve 2009 yılında yenilenen "2030 yılına kadar Rusya enerji stratejisi" (ES - 2030).

1990'ların başında Rusya enerji politikasının oluşturulması daha çok SSCB'nin yakıt-enerji sanayi yönetiminden geçen prensip, kural ve temellerine

dayanmaktaydı. Rusya'nın ilk kendi enerji politikasının geliştirmesine yönelik denemeleri 1993 – 1994 yılında ilk ekonomik reformlar döneminde olmuştur. Bu ilk enerji politikası, 1995 yılında yürürlüğe giren “2010 yılına kadar Rusya Federasyonu enerji politikasının ve yakıt-enerji sanayi yapı değişiminin temel yönleri” dokümanı ve “1996 – 2000 yılları için Yakıt ve Enerji” federal amaç programı üzerine kurulmaya başlamıştır.¹²⁶

Enerji politikası temel yönleri - 2010 kapsamında Rusya'nın temel enerji politikası olarak öngörülen yakıt-enerji sanayi yapısının değişimi, toplam enerji kaynakları içinde doğal gaz üretim payının arttırılmasını, elektrik bağlantılarını geliştirmeye devam ettirilmesini, Batı Sibirya ve diğer bölgelerde petrol üretiminin istikrarlaştırılmasını, yeni petrol ve doğal gaz üreten bölgelerin oluşması için olanakların sağlanması v.s. kapsamaktaydı. Ayrıca dokümanda enerji politikasının gerçekleştirilmesi için temel araçlar olarak federal ve bölge düzeyinde fiyat ve tarifelerin denetlenmesi, rekabet ortamı olan enerji piyasasının oluşturulması, vergi politikasının düzenlenmesi, yakıt-enerji sanayi tesislerin kurulmasının desteklenmesi, enerji tasarrufunu öngören projelerin gerçekleştirilmesi v.d. belirtilmiştir.¹²⁷

Enerji stratejisini destekleyen “1996 – 2000 yılları için Yakıt ve Enerji” federal amaç programının¹²⁸ esasında rekabet ortamının yaratılması ve enerji piyasasının oluşturulması bulunmakla beraber, hususlarda daha çok o dönemde oluşan ekonomik gerçeklerin kanun çerçevesinde ele alınmış olup, sektörün genel olarak gelişimi ile ilgili bir öngörü kurulmamıştır.

1990'larda (eltsin dönemi olarak da bilinen) başlatılan ekonomik değişimlerin getirdiği deregölasyon ve özelleştirme süreçleri en çok petrol ve kömür sektörlerini etkilemiştir. Daha ilk yıllarda petrol ve kömür fiyatları serbest bırakılmıştır. 17 Kasım 1992 yılında Boris Eltsin tarafından imzalanan 1403 sayılı “Devlet petrol ve petrol ürünleri sanayi kuruluş ve bilimsel araştırma merkezlerin özelleştirilmesine

¹²⁶ S. Jiznin, **Energeticheskaya Diplomatiya Rossii: Ekonomika, Politika, Praktika**, Moskova, Ist Bruk, 2005, s. 96

¹²⁷ Rusya Hükümeti, **Rusya Federasyonu Kanunlar Kılavuzu**, 19. sayı, Moskova, 1995, s. 1739

¹²⁸ Rusya Hükümeti, **Rusya Federasyonu Kanunlar Kılavuzu**, 12. sayı, Moskova, 1996, s. 1138

ilişkin özellikler” kararnamesi Rusya’da bazıları bugün de varlığını sürdüren dikey entegre olmuş şirketlerin kurulmasına temel olmuştur.¹²⁹

Kömür sektöründe fiyatların serbest bırakılması ve özelleştirme süreci belli zorluklarla geçmiştir; devlet desteğinin kesilmesi bir çok kömür mayının kapanmasına, çalışanların işsiz kalmasına, mitinglerin düzenlenmesine, oluşan durumu kontrol etmek üzere yeni kararların alınmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak kömür sektörün yeniden yapılandırma süreci, sektördeki etkin olmayan şirketlerin kapanmasına ve devlet desteğin 2000 yılına geldiğinde sıfıra yaklaştırmıştır.¹³⁰

Enerji sektöründe yürütülen politika sonucu daha 1992 yılında kaynakların %91’i devlet mülkiyetindeyken 1995 yılına gelindiğinde bu pay %42’ye inmiştir. Bunun yanında 2000’lerin başında petrol ve kömür üretiminde devletin payı %10 olmuştur.¹³¹

En çok monopolilerin görüldüğü doğal gaz ve elektrik enerjisi sektöründe yeniden yapılandırma süreci biraz farklı ilerlemiştir. Süreci destekleyen dokümanlar “Doğal monopoliler ortamında yapısal reformların esasları” kararnamesi ve “Doğal monopoliler ortamında yapısal değişim ve denetlemenin artırılması program yöntemleri” yönetmeliği olmuştur. Dokümanlar doğal gaz ve elektrik piyasasının aşamalı olarak özelleştirilmesini, bağımsız üreticilerin gelişmesi için ortamın oluşturulması ve aynı zamanda GAZPROM ve RAO EES RUSYA doğal monopoliler faaliyetinin denetlenmesi etkinliğinin artırılmasını içermektedir.¹³²

Elektrik enerjisi piyasasında dokümanlarda belirtilen yapılandırma amaçlarına 2000’lerin başına kadar gelinebilmiştir. 1993 yılında RAO EES RUSYA’nın özelleştirme süreci başlatılmıştır; hisse senetlerinin %20’si ihaleye çıkartılmıştır ve çoğu tekrar RAO EES RUSYA denetimi altına girmiştir, %8,5’i de Milli Rezerv bankasına satılmıştır, 1996’da %22,5’i yabancı şirketlere aittir. 1990 – 2000 RAO EES RUSYA etrafında oluşan gelişmeler (devlet mülkün önce devlet kuruluşu olması, vergileri ödememesi ancak elektrik ödemelerini sadece nakit para olarak kabul etmesi, sonra devlet şirketi olması) kararlaştırılan programın kağıt

¹²⁹ V. Guseynova redaktörlüğünde, **Neftegazoviy Kompleks Rossii: Tendentsii Razvitiya (2000 – 2010 godı)**, Moskova, Krasnaya Zvezda, 2011, s. 9

¹³⁰ Mastepanov A., **a.g.e.**, s. 313 - 340

¹³¹ Natalya Miller, **Gosudarstvennaya Energeticheskaya Politika v Postsovetskoy Rossii: Etapı i Osobennosti Razvitiya**, yayınlanmamış doktora tezi, Moskova, 2009, s. 76

¹³² A. Mastepanov, **a.g.e.**, s. 604

üzerinde kalmasına neden olmuştur.¹³³ Elektrik enerjisi sanayisinin sosyal ve bölgesel amaçlara uygun şekilde gelişmesi, devletin yönetime katılma mekanizmasının tam olarak geliştirilememiş olmasından dolayı kaybedilmiştir.¹³⁴

1991 yılında oluşturulan GAZPROM ise “devlet içinde devlet” olarak kalmıştır. Özelleştirme şemasına göre kuruluşun %40’ı devlete ait kalacaktı, %28,7’si ihaleye çıkartılacaktı, %15’i çalışanlara bölünmüştü, %5,2’si Yamal-Neneskiy bölgesi oturanlara verilecekti ve %10’u yabancı yatırımcılara yönelik rezerv edilmişti. İhaleler de kapalı ve ancak kuruluşun o bölgede şirketi olan yerlerde yapılacaktı. Böylece kuruluşun %40’kısı o dönem yöneticiler (Çernomirdin, Vyahirev ve grubu) eline geçmiştir ve aktiflerin çıkarılması, iştiraki veya bağımsız şirketlerin kurulması (örneğin ITERA) yaşanmıştır. Devletin tekeli elden çıkarmak istememesi (1999’a kadar devletin payı %40’larda kalmıştır¹³⁵) ve her türlü kolaylıkları sağlamasının sebebini GAZPROM’un, ihracat gelirleri yüksek (1995’te doğal gaz satışları döviz girişin %13,3’ünü oluşturmuştur) ve en büyük vergi ödeyen kuruluş olması belirtilebilir. Ayrıca GAZPROM gelirleri bütçe açıkların kapatılmasında ve politikacıların yürüttüğü kampanyaların finanse edilmesinde kullanılmakta olduğu söylenebilir.¹³⁶ 1990’lardaki GAZPROM etrafında yaşanan olaylar incelenirse, devletin doğal gaz sektörünü denetlemeye devam ettiği ve bunun da Enerji politikası temel yönleri – 2010’da belirtilen reformları duraksattığı görünmektedir.

Rusya’nın 1990 – 2002 yılları arası enerji politikasının dayandığı esasların çoğu gerçekleştirilememiştir. Belirtirirse bunlar:

- sektörün ekonomik ve finansal göstergelerinin enerji stratejisinde öngörülenlerden uzak kalmıştır; bu da ülke ekonomisinde genel bir krizin olmasıyla bağdaşmaktadır;
- yatırımların artması için uygun ortam oluşturulamamıştır; reform döneminde enerji sektörüne yapılan yatırımlar 3 kez daha azalmıştır;

¹³³ Dmitriy Butrin, “Komu Prinadlejit Rossiya”, Elektroenergetika 2001, **Kommersant-Vlast**, Kasım 13, 2001, (Çevrimiçi) http://www.compromat.ru/page_15307.htm, 6 Haziran 2013

¹³⁴ İbragim İsmagilov, **Sostoyanie i Perspektivi Razvitiya Energetiki Rossiyskoy Federatsii v Usloviyah Perehodnoy Ekonomiki**, yayınlanmamış doktora tezi, Moskova, 1996, s. 18 - 29

¹³⁵ V. Guseynova redaktörlüğünde, **Neftegazoviy Kompleks Rossii: Tendentsii Razvitiya (2000 – 2010 godı)**, Moskova, Krasnaya Zvezda, 2011, s. 38

¹³⁶ Elena İvanova, “Komu Prinadlejit Rossiya”, Gazovaya Promıshlennost 2001, **Kommersant-Vlast**, Kasım 27, 2001, (Çevrimiçi) http://www.compromat.ru/page_11314.htm, 6 Haziran 2013

- enerjinin ekonomi içindeki payı azaltılamamıştır; yüksek %20'lerde kalmaya devam etmiştir;
- yurt içi enerji kullanımı için ödememeler problemi çözülememiştir; devletin fiyat ve vergi politikasındaki eksikler yakıt-enerji sanayi şirketlerinin kendilerini finanse etme ve yatırım faaliyetlerini bozmuştur;
- yakıt ve enerji alanını kapsayan tam bir kanun sistemi oluşturulamamıştır; var olan kanunlar piyasa ekonomisinde devletin etkin denetimini sağlayabilmesi için yetersiz olmuştur;¹³⁷

Rusya'nın ilk dönem enerji politikası özetlenirse, aynı zamanda bunlar Enerji politikası temel yönleri – 2010 esasların yerine getirilememesinin sebepleri olarak da belirtilebilir durumlardır:

- Enerji politikasının sovyet yönetim özelliğinde yürütülmesi. Enerji politikası genel ekonomi değişimi (piyasa ekonomisine geçiş, rekabet ortamının oluşturulması v.s.) ortamında yürütülmekteydi. Ve daha enerji stratejisinin belirlendiği anda doküman ile yaşanan gerçeklerin uyuşmadığı gözlemlenmiştir. Enerji politikasının yürütülmesi, enerji varlıkların merkezi sisteme ait yönetim yöntemleri dışında nasıl yönetilmesi gerektiğini tam olarak algılayamayan millet vekillerine verilmişti. Diğer taraftan bazı enerji sektörlerine daha önce olduğu gibi asıl butçe kaynağı olarak bakılmaktaydı. Bunlar doğal gaz sektöründe enerji stratejisinde belirtilen özelleştirme durumuna gelinebilmesi, petrol sektöründe ise vergilerin arttırılması ve gelirlerin ele geçirilmesine yönelik uygulanan mali yöntemler olarak belirtilebilir.¹³⁸
- Devlet elitlerin doğal gaz üretim ve ihracatının kontrolünden vazgeçmemesi, serbest rekabet ortamının oluşmasına engel olmuştur. Bununla beraber devletin, enerji sanayisinin ancak geliri yüksek sektörleri kendi kontrolü altında bırakması ve ancak uzun dönemde

¹³⁷ A. Mastepanov, **a.g.e.**, s. 605

¹³⁸ Natalya Miller, **a.g.e.**, s. 84 - 85

kar sağlayacak arama ve yeni yatakların keşvedilmesi gibi faaliyetlerden uzaklaştığı görünmektedir.

- Yüksek miktarda enerji tüketimi karşısında (tüketiminin, enerji üretim sürecinde, hanehalkı kullanımında olduğu için ekonominin enerji yoğunluğundan bahsedilmesi zor) enerji tasarrufu düşük seviyede kalmıştır, uygun teknoloji ve “enerji kültürü” oluşturulamamıştır.¹³⁹
- Yürütülen özelleştirme süreçlerinin şeffaf olmayışı, sürekli kadro değişiklikleri ve sonuç olarak aktiflerin yöneticilerin eline geçmesi.¹⁴⁰
- Petrol ve kömür sektöründe en çok özelleştirmeye gidilebilmiştir, bununla beraber devletin halya kontrol etme olanağı bulunmaktaydı. Doğal kaynaklara ilişkin alınan kanuna göre (“O Nedrah” kanunu) var olan üretim lisansı mülkiyet hakkı vermemekteydi.
- Doğal gaz ve elektrik enerjisi sektörlerinde doğal monopolilerin yapısal değişimi gerçekleştirilememiştir.
- Enerji stratejisinin kabulü sonrası sektör gelişim yönlerinin tekrar gözden geçirilmesini gerektiren yeni amaç ve problemlerinin doğması. Sebebi enerji stratejisi oluşturulurken daha ekonomik strateji tam olarak oluşturulmamıştı. Ayrıca enerji stratejisi hazırlanırken sonradan ekonomik reformların bir sonucu olarak ortaya çıkan kullanılan enerji için ödememelerin boyutu, kriz halini almamıştı.¹⁴¹
- Reformlar sonucu elektrik ve ısı temini sektörlerinin resmine bakıldığında kar getiren üretim ve pazarlama toptancı şirketlerin eline geçmiştir, aşınmış ve yatırım gerektiren elektrik ve ısı şebekeleri devlete yük olarak kalmıştır.¹⁴²

¹³⁹ Oleg Minaev, **Politicheskaya Komponenta Energeticheskoy Bezopasnosti Rossii**, yayınlanmamış doktora tezi, Moskova, 2011, s. 114 – 119

¹⁴⁰ V. Guseynova redaktörlüğünde, **a.g.e.**, s. 48 – 215;

¹⁴¹ L. Abalkin, A. Aganbegyan, B. Brezgin, V. Bushuev v.d., **Energeticheskiiy Sektor v Srednesrochnoy Programme Razvitiya Ekonomiki Rossii**, Moskova, VNIIOUENGP, 1997, s. 5

¹⁴² Vladimir Dudin, **Energeticheskaya Politika v Usloviyah Transformatsii Rossiyskogo Obshestva**, yayınlanmamış doktora tezi, Kemerovo, 2007, s. 61 - 92

Rusya'nın ilk dönem enerji politikasının yürütülmesinde yaşanan durumlar, yeni enerji stratejisinin oluşturulmasını gerektirmiştir; daha perspektifli gelişmeye, göstergeli tahmine ve planlamaya dayanan. 2000 yılında hazırlanan "2020 yılına kadar Rusya enerji politikası temel halleri" dokümanı imzalanmadan önce değiştirilmek üzere geri alınmıştır. Yeni dokümanın hazırlıkları 2003 yılına kadar sürmüştür.¹⁴³ 22 Ağustos 2003 yılında imzalanan doküman "2020 yılına kadar Rusya enerji stratejisi" (ES - 2020) olarak adlandırılmıştır. Yeni enerji stratejisinin belirlenmesi, V. Putin'in cumhurbaşkanlık görevine başlaması ile belirlenen ülke için önemli politik değişimle eş zamanlı olmuştur.

ES – 2020 dokümanının temel amacı, yakıt-enerji sanayisinin nitelik olarak yeni duruma gelmesini sağlayan, mevcut potansiyelin kullanımı ve sanayinin gelişim önceliklerinin belirlenmesi esasında enerji sanayisi mal ve hizmetlerinin uluslararası piyasada rekabetinin artışı oluşturarak, tahmin edilebilir sonuçları ve onların gerçekleştirilmesini dikkate alınarak devlet enerji politikasının yöntem ve mekanizmalarını tanımlayan yolların belirlenmesi olmuştur.

Dokümanla belirlenen enerji politikası öncelikleri şunlar olmuştur: toplumun ve ülke ekonomisinin **enerji güvenliğinin** sağlanması; enerji tüketimini rasyonelleştirerek ve enerji tasarruf edici teknoloji kullanarak enerji üretiminin ve dağıtımının tüm aşamalarında enerji kaybının azaltılması ve giderlerin düşürülmesi (**enerji etkinliği**); enerji sektörünün finansal istikrarının ve etkin kullanımının artırılması, işgücü verimliliğini artırarak ülke sosyal-ekonomik gelişiminin sağlanması (**enerjinin bütçe etkinliği**); çevre üzerindeki enerjinin teknogen etkisinin minimize edilmesi (**enerjinin ekolojik güvenliği**). Devletin enerji politikası kapsamında **bölgelerin enerji politikası, uluslararası enerji politikası, enerjide sosyal politika esasları** ilk kez ES-2020'de ayrı ayrı ele alınmıştır. Rusya enerji politikasının ikinci dönemini (2003 - 2009) temsil eden enerji stratejisi dokümanı, tüm enerji türlerinin üretimini yükselterek ve petrol ve doğal gaz ihracatını arttırarak

¹⁴³ A. Yanovskiy, V. Saenko, "Energetičeskaya Strategiya Rossiya", **Vneşnyaya Energetičeskaya Politika Rossiya**, Moskova, Mejdunarosnyy Institut Toplivo Energetičeskogo Kompleksa – MGIMO, 2003, s. 7 - 35

ülkede ekonomik büyüme ve Rusya'nın güvenilir enerji sağlayıcısı statüsünün güçlenmesi gibi stratejik amaçların gerçekleştirilmesini öngörmekteydi.¹⁴⁴

“2020 yılına Kadar Rusya Enerji Stratejisinin” uygulamaya başlandığı tarihten itibaren geçen sürede enerji sektörü, ülke gelişiminin temel ekonomik göstergelerinin ve dış ekonomik şartlarının 2003 yılında tahmin edilenlerden sapmış olmasına rağmen genel olarak dokümanda öngörülen trend çerçevesinde gelişmiştir. Petrol üretimi öngörülen 476 milyon ton yanında 2008 yılında 487,6 milyon ton olmuştur. Aynı zamanda yeni petrol yataklarının işletilmesi başlatılmıştır (Sahalin-1, Sahalin-2, Verhnechonskiy, Talakanskiy). Petrol ve petrol ürünleri ihracat miktarı da tahmin edilen miktardan %108,6 daha yüksek olmuştur (2000 yılında 56 milyon ton iken 2008 yılında 360 milyon ton olmuştur). Doğal gaz sektöründe de Tümen bölgesindeki Zapolyarnoe yatağı, Sahalin – 1, Sahalin – 2 projeleri gibi yeni yataklar işletilmeye başlatılmıştır. Yamal-Evropa doğal gaz boru hattının yapımı tamamlanmıştır, Mavi Akım doğal gaz boru hattı kullanıma konulmuştur. Sahalin adasında sıvılaştırılmış doğal gaz üretim tesisi çalışmaya başlamıştır. Kuzey Akım ve Severnie Rayonı Tümenşkiy Oblastı – Torjok doğal gaz boru hatlarının yapımı başlatılmıştır. Prikaspiyskiy ve Güney Akım doğal gaz boru hatlarının kurulmasına yönelik kararlar alınmıştır. Yurtiçi gaz dağıtımına ilişkin alt yapı ve ilgili faaliyetler aktif şekilde yürütülmüştür. Borsa teknolojisi ile çalışan elektronik ticaret platformunun oluşturulması ile yurtiçi doğal gaz piyasasının liberalizasyonuna ilişkin süreç başlatılmıştır. Kömür sektöründe devlet yatırım desteği tamamen kaldırılmıştır. Kuzbas yatağında uzun dönemlik aradan sonra tekrar kömür üretime başlanmıştır. Kömürün işletilmesi 85 milyon tondan (toplam üretilen kömürün %30'u) 2008 yılında 127 milyon tona (toplam üretilen kömürün %40'ı) çıkmıştır. Kömür ihracatındaki artış tahmin edilenden %108,7 daha yüksek olmuştur. Elektrik enerjisi sektöründe tahmin edilen üretim miktarı yakalanamamıştır. Var olan üretim kapasitelerinin eskimiş olması, yeni yatırımların gerçekleştirilememesi nedeniyle ekonominin hızlı gelişmesi ile artan talebi karşılamaya yetersiz kalmıştır. Bunun yanında RAO EES RUSYA tamamen kapatılarak yeni bağımsız şirketler

¹⁴⁴ MINENERGO, “Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2020 Goda”, **Energeticheskaya Politika**, Moskova, GU IES, 2003, (Çevrimiçi) http://www.energystrategy.ru/projects/obosn_es-2020.htm, 20 Ekim 2011

oluşturulmuştur. Nükleer güç santrallerinde tüm enerji ve ısı üretimini ve denetimini yapacak anonim şirketi kurulmuştur. Toptan elektrik enerjisi ticaret piyasasının alt yapısı oluşturulmuştur, böylece devletin fiyat denetlemesinden tamamen çekilmesine yönelik adımlar alınmıştır.¹⁴⁵

Enerji üretim ve ihracat miktarlarındaki artış ES-2020'nin önceliklerinin tam olarak yerine getirildiğini göstermemektedir. Enerjiye olan talebin artışı yanında temel üretim kaynaklarının aşınma seviyesi (elektrik-ısı enerjisi sanayisinin aşınma derecesi %60, petrol işletme sanayisinin ise %80¹⁴⁶) azaltılamamıştır, yeni teknolojilerin kullanımına geçilememiştir (yakıt-enerji sayısına yapılan yatırım miktarı dokumanda öngörülenin ancak %60'ını oluşturmuştur¹⁴⁷). Bunun sebebi olarak dokumanın Rusya ekonomisinin düşük teknolojik seviyede olmasının dikkate almadığı, yenilikçi teknolojiye geçişin yöntem ve mekanizmalarını net olarak saptamış olmaması belirtilebilir.

Böylece Rusya'da ekonomik gelişmenin temel problemi, enerji ihracatının ölçümünde olmadığı, enerji ihracatından elde edilen gelirlerin, üretim sanayisinin yükselmesini sağlamamasında olduğu söylenebilir. Bu yüzden Rusya dış enerji politikasının, dünya ekonomik ve finansal şartları altında ülke ekonomisinin modernleştirilmesi ve inovatif gelişim modeline geçilmesi gerektiğini göz önünde bulundurmasını gerek kılmıştır.¹⁴⁸ Aynı zamanda bu 2008 yılında imzalanan "2020 yılına kadar Rusya'nın uzun dönem sosyal-ekonomik gelişmesinin konsepti" nde belirtilmiştir "...ekonomik ve sosyal gelişiminin Rusya'nın XXI. y.y. dünyaca lider ülke olma statüsüne uygun seviyede sağlanması stratejik amaçtır. ... Konulan amaca sistematik ulaşım, Rusya ekonomisinin hammadde ihracatından "inovatif" (yenilikçi) sosyal yönlü gelişime geçiş ile olacaktır.... Rusya ekonomisi sadece enerji sektöründe ve ham madde üretim ve işletilmesinde dünya lideri olarak kalmayacaktır, rekabet edebilir bilim ve yüksek teknoloji ekonomisini kuracaktır....Yüksek gelirlerinin kaynağı sadece doğal kaynaklarının kullanımı

¹⁴⁵ MINENERGO, "Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda", (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostategy/>, 20 Ocak 2013

¹⁴⁶ A.e.

¹⁴⁷ A.e.

¹⁴⁸ N. Lukyanoviç, "Vneshnyaya Energeticheskaya Politika Rossii v Usloviyah Mirivogo Ekonomicheskogo krizisa", **Ekonomicheskie Nauki**, sayı 57, 2009, s. 374 – 379, (Çevrimiçi) <http://ecsn.ru/articles/index/200908>, 20 Ocak 2013

olmayacaktır...aynı zamanda yeni fikir, teknoloji ve sosyal yeniliklerin üretimi olacaktır”¹⁴⁹

Diğer taraftan 2008 dünya ekonomik krizi, dünya enerji tüketiminin düşmesi ve finansal olanakların azalması, Rusya’nın ihracata yönelik enerji politikasının esaslarını belirleyen enerji stratejisinin gözden geçirilmesine ilişkin sürecin hızlandırıcıları olmuştur.

2009 yılından bugüne kadar geçerli olan “2030 yılına Kadar Rusya Enerji Stratejisi” dokümanının imzalanması ile Rusya enerji politikasını üçüncü döneminin başlangıcı olmuştur. ES – 2030’da dönemin genişletilmesi yanında ülke ekonomisinin “inovatif” gelişme yoluna geçişi dikkate alınarak enerji sanayisinin yeni gelişim yönleri de geliştirilmiştir.

2030 yılına Kadar Rusya Enerji Stratejisinin içeriğinin açıklanması ve gerçekleştirme süreci ayrı bölümde ele alınacaktır.

2.2. Enerji Stratejisi – 2030 ve Yeni Enerji Politikası Sürecinin Başlaması

Rusya’nın bağımsız devlet olarak hareket etmeye başladığı tarihten itibaren yaşanan ulusal (ekonomik reformlar, hukuki düzenlemeler, sosyal değişimler v.b.) ve uluslararası (özellikle 2008 ekonomik krizi) gelişmeler sonucu ülkenin ulusal ve enerji güvenliğinin¹⁵⁰ sağlanması konusu öne çıkmıştır. Rusya’nın karşılaştığı tehdit yaratan ve aktif durumları belirtmek gerekirse bunlar:

- enerji ihracatının Rusya ekonomisinin lokomotif özelliğini taşıması karşısında potansiyel enerji rezervlerinin azalması (kolay ulaşılır rezervlerin) ve yeni yatakların aranması ve keşvedilmesine yönelik yatırım potansiyelinin olmaması;
- anlaşmalara bağlı yurt dışı ihracat miktarlarının artması karşısında yurt içi enerji tüketiminin de artması;

¹⁴⁹ Rusya Federasyonu İktisadi Gelişme Bakanlığı, “2020 yılına kadar Rusya’nın uzun dönem sosyal-ekonomik gelişmesinin konsepti” kararnamesi, Kasım 17, 2008, (Çevrimiçi) http://www.economy.gov.ru/wps/wcm/connect/economylib4/mer/activity/sections/strategicplanning/concept/doc20081117_01 , 20 Ocak 2013

¹⁵⁰ Enerji güvenliği ve Rusya enerji güvenliği konusundaki literatürün içeriklerine göre gruplara ayrılmış listesi için başvurulabilir: Oleg Minaev, **Politicheskaya Komponenta Energeticheskoy Bezopasnosti Rossii**, yayınlanmamış doktora tezi, Moskova, 2011, s. 6 – 9

- yenilenmesi için yüksek fonları gerektirecek aşınmış tesislerin bulunması;
- yaşanan krizin, Avrupa Birliği yanında enerji ihraçı yapılabilecek yeni pazara açılması gerektiğini vurgulaması;
- doğal gaz ve petrol ihracat gelirine bağımlılığını azaltmak üzere ülke ekonomisinin enerji yoğunluğunun arttırılması gerekmesi;
- hammadde ihracatı yanında katma değeri yüksek mal ve petrol ürünlerinin ihracatına yönelmesinin mecburiyeti;
- teknolojik gelişmelerden yararlanılması ve gerçekleştirmesi sonucu enerji tasarrufunun sağlanmasının gerekmesi.

Geçmiş dönemlerin gösterdiği eksikliklerin ele alınmasına yönelik gelişimler enerji stratejisinin yenilenmesinde yansımıştır. Enerji stratejisinin her 5 yılda yenilenmesi gerekçesine istinaden ES – 2020 yerine 13 Kasım 2009 yılında “2030 yılına Kadar Rusya Enerji Stratejisi” kabul edilmiştir. ES – 2030’un, “bilim toplumu ve iktisatçıların yakıt-enerji sanayisinin sorunları ve gelişim yollarına ilişkin birleşik modern görüşlerini yansıttığı” şeklinde değerlendirilebilir.¹⁵¹

Yenilenen enerji stratejisi, uzun dönem sosyal – ekonomik gelişmeler Konseptinde yer alan Rusya ekonomisinin “inovatif” gelişme yoluna geçmesi çerçevesinde enerji sanayisinin aşağıdaki yeni gelişim yollarını belirlemiştir:

- “enerji, bilim ve eğitim, yüksek teknoloji ve diğer alanlarda Rusya ekonomisinin karşılaştırılabilir üstünlüğünün geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi;
- girişimci ve yatırım faaliyetleri ve şirketlerin rekabet edebilirliklerini belirleyen kurumların gelişmesine yönelik dinamiğin sağlanması;
- işletim tesislerinin yenilenmesi yoğunluğunun ve işgücü verimliliğinin arttırılmasının sağlanması;
- insan sermayesi niteliğinin artış yoğunluğunun sağlanması;
- Avrupa – Asya ekonomik alanlara entegrasyonun sağlanması.”

¹⁵¹ V. Buşuev, P. Bezrukih, “Energetičeskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 goda i ee Prioriteti”, **Kabeli i Provoda**, No 3 (322), 2010, s. 10 – 13, (Çevrimiçi) <http://kp-info.ru/images/File/2010%203%2010-13.pdf>, 20 Ocak 2013

ES – 2020’de belirtilen uzun dönem enerji politika esasları ES – 2030’da da korunmuştur. Enerji stratejisi yapısı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2.2.1: Enerji Stratejisi – 2030 Yapısı

Uzun dönem enerji politikası esasları						
Enerji güvenliği		Enerji etkinliği		Enerjinin bütçe etkinliği	Enerjinin ekolojik etkinliği	
Devlet enerji politikası unsurları						
Doğal kaynak kullanım politikası	Yurtiçi enerji piyasaların geliştirmesi politikası	Rasyonel yakıt-enerji dengesinin oluşturması politikası	Bölgesel enerji politikası	Enerjide inovatif ve bilimsel-teknoloji politikası	Enerjide sosyal politika	Yurtdışı enerji politikası
Devlet enerji politikasını gerçekleştirme sistemi						
- faaliyet planının çıkartılması, - iki sürecin bağımlı olarak gerçekleştirilmesi – devlet enerji politikasının hayata geçirilmesi sürecinin ve enerji sektörün geliştirmesine yönelik parametrelerin netleştirilmesi sürecinin - stratejinin her aşamasının gerçekleştirilmesinde önemli esasların çıkartılması ve mevcut kaynakların belirtilen amaçlara yöneltilmesi - enerji politikasının reel ve beklenen göstergelerini karşılaştırmak üzere strateji esaslarının gerçekleştirilmesinin sistematik olarak denetlenmesi, süreç ile ilgili her yıl raporun sunulması - strateji esaslarının gerçekleştirilmesi gerek kıldığı konularda kanunların düzenlenmesi						

Kaynak: MINENERGO, “Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda”, (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/>, 20 Ocak 2013

Ekonominin inovatif gelişmesi temelinde enerji sektörünün de aynı yönde gelişmesinin sağlanmasına yönelik gerçekleştirilecek enerji politikası için dokumanda mevcut risklerin dikkate alınması süretiyle üç aşama belirtilmiştir:

- birinci aşama (2008 – 2013 veya 2015): kriz sonuçlarının aşılması ve enerji sektörünün devlet desteği ile geliştirilmesi;
- ikinci aşama (2013 – 2020 veya 2022): ekonominin inovatif gelişime geçişi, enerji etkinliğinin arttırılması ve enerji sektörünün gelişmesinde devlet desteğinin yerine devlet – özel sektör işbirliklerinin oluşması;
- üçüncü aşama (2020 – 2030): “inovatif” ekonomi gelişimi, yeni teknoloji ile geleneksek enerji kaynaklarının yüksek etkinlik

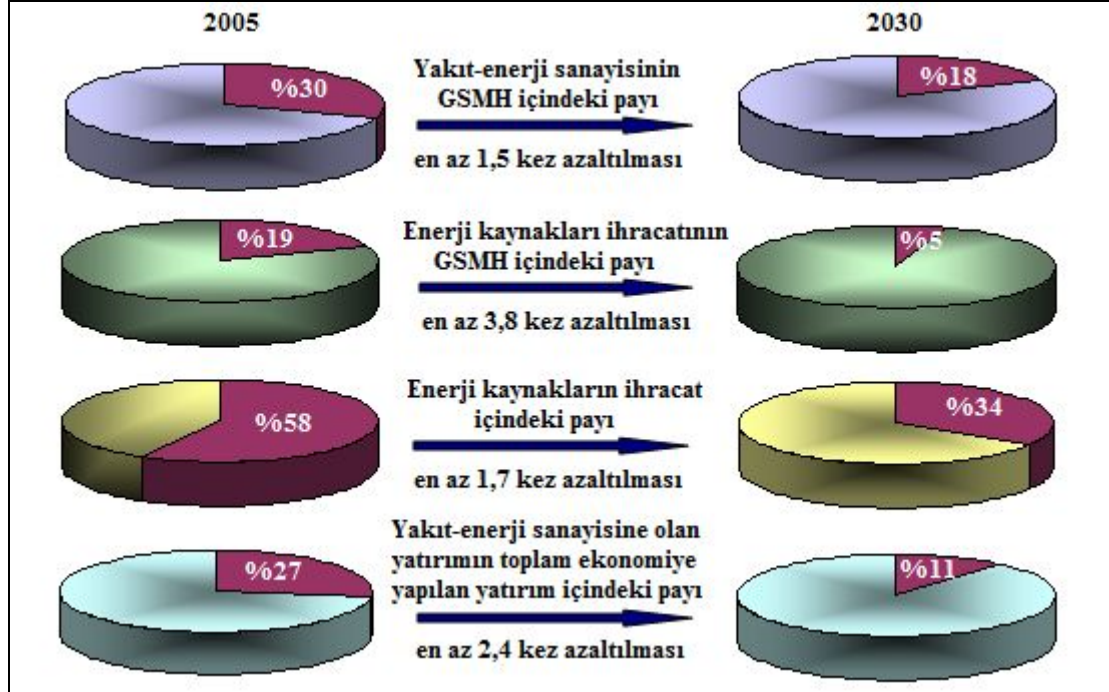
düzeyünde kullanımı, fosil enerji kaynağı dışında yeni enerji kaynaklarının üretimi.¹⁵²

ES – 2030, enerji ihracatının ulusal ekonominin gelişmesi için önemli faktör olarak kalacağını vurgulayarak “inovatif” ekonomiye geçiş çerçevesinde enerji ihracatının ekonomiye olan etkisini azaltacak yol ve yöntemleri tahmini göstergeler ile beraber belirleyen bir çalışma olmuştur. Belirtilen amaca yönelik yurt içi düşük enerji yoğunlukta çalışan sektörlerinin geliştirilmesi, yüksek teknolojiye dayanan enerji dışı mallarının üretilmesi ve uluslararası pazarlara sunulması, nükleer enerjisi üretiminin artırılması ve ihracatına gidilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin projelerin başlatılması, hammadde ihracatı yanında derin işlenmiş malların (petrol ürünleri, sıvılaştırılmış doğal gaz, motor yağları, doğalgaz-kimya ve petrol-kimya ürünleri) üretimi ve ihracatına yönelmesi, ihracatı fazla yükseltmeden Rusya enerji şirketlerinin uluslararası faaliyetlerinin (nükleer ve hidroenerji santrallerinin kurulması, uluslararası enerji üretimi ve taşınması projelerine katılması v.b.) gelir ve verimliliklerinin artırılması, yeni enerji yatakların keşvedilmesi ve üretimine başlatılması (Doğu Sibiry, Uzak Doğu, Yamal yarımadası, deniz kıyısı), Avrupa Birliğini ve Bağımsız Devletler Birliği ülkelerin temel enerji ihracat pazarı olarak korunması yanında Doğu yönlü (Çin, Japon, Kore, Asya-Pasifik bölgesi ülkeleri) ihracat miktarlarının artırılması (petrolün ihracat içindeki payını %6’dan 2030’da %22 – 26’ya yükseltmek, doğal gaz ihracatında 0’dan 2030’da %19’za çıkarmak) şeklindeki faaliyetlerin yürütülmesi gerekçesi konulmuştur.

“İnovatif” ekonomiye geçiş ile belirlenecek yakıt-enerji sanayisinin 2030 yılında Rusya ekonomisi içindeki rolünün amaçlanan değişimi Grafik 2.2.1’de verilmiştir.

¹⁵² MINENERGO, “Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda”, (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostategy/>, 20 Ocak 2013

Grafik 2.2.1: Yakıt-enerji Sanayisinin 2030 yılında Rusya Ekonomisi İçindeki Rolünün Amaçlanan Değişimi

Kaynak: V. Buşuev, P. Bezrukih, “Energetičeskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 goda i ee Prioriteti”, **Kabeli i Provoda**, No 3 (322), 2010, s. 11, (Çevrimiçi) <http://kp-info.ru/images/File/2010%203%2010-13.pdf>, 20 Ocak 2013

Milli Strateji Enstitüsü (İnstitut Natsionalnoy Strategii) tarafından hazırlanan raporda stratejinin “eksikleri” olduğu vurgulanarak “Rusya’nın mevcut enerji modelinin orta dönemde bile ülke enerji güvenliğini ve entensif ekonomik gelişme sağlamayacağı” ele alınmıştır. Enerji sanayisinin en önemli eksikliliği olarak sanayinin tükenebilir enerji kaynaklarına dayandığını ve ES – 2030’un da bu kaynakların üretiminin artırılması (2030 yılında petrol üretimini 530 milyon ton ve doğal gaz üretimini 935 milyar m³ kadar artırılması) yönde olduğu belirtilmektedir. Raporda belirtilen arguman, Sait-Petersburg Doğa Kaynakları Üniversitesi’nin Rusya’nın güvenilirliği kullanılabilir petrol rezervleri ile 10 yıla kadar ve doğal gaz ile 20 yıla kadar sağlanabileceği değerlendirmesi ile desteklenmiştir. Ayrıca doğal gaz ve petrol rezervlerinin tükenmekte olması, stratejide belirlenen petrol-kimya ve doğal gaz-kimya ürünlerinin üretimine geçişi ile çeliştiği öne sürülmüştür. Diğer bir eksiklik olarak bu “çabuk tükenbilir kaynakların” sadece yurtiçi talebin karşılanmasında kullanılmayıp “yüksek hacimlerde” ihraç edildiğini ve stratejide

petrol ve doğaz ihracat miktarının artışı amaçlandığı eleştirilmiştir. Raporda “... bu şekilde yürütülen politika, belirgin enerji ve yakıt sıkıntısı nedeni ile Rusya sanayisini ve ekonomisini gelecek 20 yılda durguluk bekliyor...” şeklinde kötümser bir tahmin yapılmıştır.¹⁵³

Görünen eksiklikler ile beraber ES – 2030 kriz dönemini atlatılmasında ve sonraki enerji sanayisinin gelişmelerini belirleyecek dokuman olmaktadır. 30 Ekim 2013 yılında yapılan Hükümet oturumunda enerji stratejisinin gerçekleştirme süreci de gündem konusu olmuştur. Oturumda enerji bakanı A. Novak, enerji stratejisinde belirlenen dört uzun dönem enerji politikası esasların her birinde belli gelişme kaydedildiğini belirtmiştir ve ilk olarak yurtiçi enerji talebinin tamamen karşılandığını vurgulamıştır. Enerji etkinliğine ilişkin “... GSMH’nın enerji yoğunluğunun azaltılmasında gerekli yörüngeye çıkmadık ” şeklinde değerlendirerek amaçlanan %12 yerine 2007 yılına göre %8 azaltma kaydedildiğini belirtmiştir (2013 yılında enerji sanayisinin GSMH içindeki payı %25 olmuştur). Petrol üretiminde ise 518 milyon ton üretilmiş olup stratejide öngörülen 2015 yılı seviyesini bile geçtiğini, ancak doğal gaz ve kömür üretiminde amaçlanan üretim seviyesi yakalanamadığını raporlamıştır. Bütçe etkinliğine istinaden enerji sanayisinin GSMH içindeki payının %50’lerden %50 altına indiğinden bahsetmiştir. Geçmiş 4 yılda üretim tesislerinin yenilenmesi için yapılan yatırımlar planlananın %60’ını ancak tamamladığını ve elektrik enerjisi sanayisinin modernleştirilmesinde aşınmanın %10’un giderilmesi planlanmışken reel olarak ancak %4 yapılmış olduğunu söylemiştir. Derin petrol işletimi, yenilenebilir enerji üretimi, ısı ve elektrik piyasalarının gelişmesinin desteklenmesi, enerji tasarruf teknolojilerin geliştirilmesi, yatırım mekanizmalarının düzenlenmesi vs. konular gelecek zaman eki –acak, –ecek’li değinilmiştir ve gerekli düzeltmeler 1 Mart 2014 yılında yenilenecek enerji stratejisine ekleneceği belirtilmiştir. Oturumda vurgulanan konu, başbakan D. Medvedev “... sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatının liberalleştirilmesi...” dediği gibi, GAZPROM dışında diğer şirketlerin de sıvılaştırılmış doğal gaz üretimine ve ihracatına izin veren kanunun yürürlüğe geçişi olmuştur. Konuyla ilgili D. Medvedev “... Avrupa’da LNG’ya olan

¹⁵³ Mihail Remizov, Nikita Kriçevskiy, Roman Karev v.d., “Novaya Energetičeskaya Strategiya Rossii”, **Natsionalnaya Strategiya v Usloviyah Krizisa**, Aralık 24, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.apn.ru/publications/article21190.htm>, 20 Ocak 2013

tüketim artışı 2 kereden daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Ancak uzmanlar özellikle perspektifli olarak Asya-Pasifik bölgesi, ilk başta Çin, Hindistan ve diğer Asya Pasifik Bölgesi ülkeleri sayesinde gelişen Güney-Doğu Asya pazarlarını görmekteler. Ve tabii ki, burada bizim için önemli olan, özellikle şimdi, layık yer tutmak ...” şeklinde konuştu.¹⁵⁴

Değerlendirmek gerekirse 2030 yılına kadar belirlenen enerji stratejisi, “inovatif” ekonomik gelişmeye ilişkin enerji politikası esaslarını belirtmekte olup Rusya’nın, AB’ne enerji hammadde-ihracat bağımlılığını pazar çeşitlendirilmesi ve mal çeşitlendirilmesi ile aşması gerektiğini ele aldığı söylenebilir. Ayrıca bunlar, paralelde görünen Rusya’nın egemen enerji devleti olma isteklerinin tonları olarak da değerlendirilebilir. Zaten Enerji Stratejisi, “dünya devletler arasında Rusya’nın konumunun güçlendirilmesini” ele alan uzun dönem ekonomik gelişmeye ilişkin hazırlanan Konsept çerçevesinde oluşturulmuştur. Devletin hidrokarbonlarının ihracatının çeşitlendirilmesi ve üretiminin teşvik edilmesi fikrini bastırarak öne sürmesinden görünüyor ki, enerji sektörü, Rusya hükümeti için temel sanayi önceliklerden olarak kalacağı. Hükümetin stratejide belirtilen birinci dönem (krizin atlatılması) sonuçların değerlendirilmesinden anlaşıyor ki, Rusya, tanımladığı “inovatif” ekonomik gelişme yönünde ilerlemeyi ciddiye aldığı ve bu yönde ilerleyeceği. Bugün ancak enerji stratejisinde belirtilen gelişme sürecini ve sonuçlarını zaman göstereceği belirtilebilir.

2.3. Enerji Piyasasında “Kremlin” Etkisi

Rusya, enerji stratejinde izlemeye almış olduğu enerji politikasında devletin rolü de belirlenmiştir. Stratejideki 2030 yılına kadar geçilmesi gereken üç dönemin her birinde devletin enerji sektörüne etkileri farklı olarak tanımlanmıştır: birinci dönem 2015 yılına kadar “Rusya enerji sektöründe global ekonomik krizin sonuçları

¹⁵⁴ Hükümet Oturumu stenogramı, “Povestka: o Hode Realizatsii Energetičeskoy Strategii Rossii na Period do 2030 goda i eshe 7 Voprosov”, Ekim 30, 2013, (Çevrimiçi) <http://government.ru/news/7876>, 10 Kasım 2013

olacak, ve sonra dünya ekonomisinin muhtemel post-krizis büyümesine geçiş ... ve bu şartlarda enerji sektörünün gelişmesinde devletin rolü artacak, aynı zamanda enerji altyapısının kurulması ve modernleştirilmesi için gerekli kaynakların sağlanması, uzun dönem yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi için iş dünyasına devlet garantisinin verilmesi, enerji sektörü sistemini oluşturan şirketlerin finansal-ekonomik sağlamlılığının desteklenmesi”; ikinci dönem 2022 yılına kadar “... enerji sektörünün gelişmesinde direk devletin katılımı giderek hafifleyecektir ve farklı özel-devlet işbirliği formları ile değişecektir, özellikle enerji altyapı kuruluş ve modernleştirme ve yeniliklerin geliştirilmesi kısmında. Aynı zamanda devlet, Rusya enerji sektöründe kurumlaşma ortamının gelişmesi ve optimizasyonu alanında regülatör etkisini güçlendirecektir.”; üçüncü 2030 yılına kadar olan dönemde “... enerji sektörünün gelişmesinde devletin katılımı, ağırlıklı olarak sektörün inovatif yönlü gelişiminin (karbon dışı enerji v.s.) desteklenmesinden oluşacaktır, bir de enerji sektörün etkin faaliyet göstermesi için kurumlaşma ortamının regülasyonu ve sağlamlılığının sağlanmasından.”¹⁵⁵

Rusya enerji sektörünün incelenmesi, devletin etkisi yurtiçi enerji kaynaklarının fiyatının belirlenmesinde (özellikle doğal gaz ve elektrik enerjisi), enerji şirketlerindeki sahip olduğu pay ve dünyada enerji devi olma çabalarında olduğunu göstermektedir.

Doğal gaz ve elektrik enerjisi sektöründe mevcut monopoliler (GAZPROM’da devletin payı %50,002¹⁵⁶, FSK EES’da (Federal ağ şirketi Birleşik Elektrik Ağı) devletin payı %79,48¹⁵⁷) fiyat regülasyonun bir nedeni olmaktadır. Yurt içi doğal gaz toptan fiyatı devlet tarafından belirlenmektedir.¹⁵⁸ 1990’lı yıllarda diğer sektörleri desteklemek amacı ile doğal gaz fiyatı düşük tutulmuştur (yurt içinde doğal gaz kullanımı: elektrik üretimi %30, hane halk kullanımı %19, ısı ve sıcak su

¹⁵⁵ MINENERGO, “Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda”, (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/>, 20 Ocak 2013

¹⁵⁶ GAZPROM, “Aktsii”, (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/investors/stock/>, 2 Ocak 2013

¹⁵⁷ FSK EES, “Struktura Aktsionernogo Kapitala”, (Çevrimiçi) http://www.fsk-ees.ru/shareholders_and_investors/information_on_shares/shareholding_structure/, 2 Ocak 2013; ROSSETI, “Aktzioneriy Kapital OAO ROSSETI”, (Çevrimiçi) <http://rugrids.ru/investors/capital/>, 2 Ocak 2013; RBK, “Federalnaya Setevaya Kompaniya Edinoy Energeticheskoy Sistemi”, (Çevrimiçi) <http://www.rbc.ru/companies/fsk-ees.shtml>, 2 Ocak 2013

¹⁵⁸ GAZPROM, “Rossiya”, (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/about/marketing/russia/>, 2 Şubat 2013

üretimi %15, %7’şer metalürji ve agrokimya, %22 diğer¹⁵⁹). 2000’li yıllarda Rusya ekonomisinin büyümeyesiyle beraber GAZPROM’un “halka şirket tarafından sübvansyon sağlanmasının sonlandırılmasını hükümetten talep etme isteği doğmuştur.” 2007 yılında alınan karar ile 2011 yılından itibaren Rusya’da doğal gaz fiyatı, yurtiçi ve yurtdışı piyasalarından eşit gelir sağlayacak şekilde belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak doğal gaz fiyatı 2008 – 2009 kriz yıllarında da artış göstermiştir. 2010 yılın sonunda ise yurtiçi ve yurtdışı satışlarda eşit gelir sağlanması kararı iptal edilerek yurtiçi doğal gaz fiyatları için yeni formül belirlenmiştir; önce Rotterdam borsasında bir ton petrol ürünün 9 aylık kotası temelinde doğal gaz ihracat fiyatı belirleniyor, sonra bu tutardan ihracat vergisinin %30’u, Rusya dışında doğal gaz tranzit giderleri ve yurtiçi taşıma ve ihracat için taşıma giderleri arasındaki fark çıkartılıyor. Bu formüle göre hesaplanan fiyat 1000 m³ için 498 dolar olmuştur. 2012 yılı cumhurbaşkanı seçim yılı olduğu için yeni formülle hesaplanan yurtiçi doğal gaz fiyatlandırılmasına seçim sonrası ve düşürülmüş katsayılar ile geçilmiştir.¹⁶⁰

Rusya devleti, ülke ekonomik ve sosyal gelişimini belirleyen önemli sektörlerden biri olan elektrik enerjisi fiyatının oluşturulmasına da direk olarak etki etmektedir. Mevcut iki fiyat oluşum şekillerinden; “devlet tarafından düzenlenen ve rekabetçi (piyasa) fiyatlama”, Rusya elektrik enerji sektöründe reformlar sonrası (RAO EES monopolinin parçalanması) rekabetçi modeline geçiş dönemi yaşanmaktadır. Rusya elektrik enerjisi sektörü fiyat oluşumunda ideal rekabetçi şemadan sapmalar söz konusudur; elektrik üreten ve dağıtımını gerçekleştiren şirketler için serbest bırakırken, diğer alanlarda kontrol etmektedir. Ayrıca çapraz sübvansyon söz konusudur; üretim sektörü için fiyatları yüksek tutarak hane halkı için elektrik fiyatının düşürülmesi.¹⁶¹ 2008 yılına kadar “maliyet +” fiyatlandırma mekanizması vardı; fiyat, beklenen gider ve minimum gelir seviyesine göre hesaplanıyordu. Bu yöntemin problemi, şirketlerin giderlerinin azaltmaya çaba göstermelerini teşvik etmiyordu; maliyetlerin düşük olması gelecek yıl fiyatının da

¹⁵⁹ A.e.

¹⁶⁰ INDPG Yazarlar Grubu, “Gaz Rossıyı v Rossiyi; “Gazprom” Sdaet Vnutrenniy Rınok, Nesmotrya na Rost Reguliruemih Tsen”, **Neft i Kapital**, Ocak – Şubat 2013, (Çevrimiçi) <http://www.indpg.ru/nik/2013/01-02/65742.html>, 6 Haziran 2013

¹⁶¹ N. Galtseva, “Osobennosti Formirivaniya Tarifov v Energetike i İh Vliyanie na Funktsionirovanie Ekonomičeskih Sistem”, **Fundamentalnie İssledovaniya**, sayı 1, 2006, s. 69 – 73, (Çevrimiçi) http://rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=1636, 10 Mayıs 2012

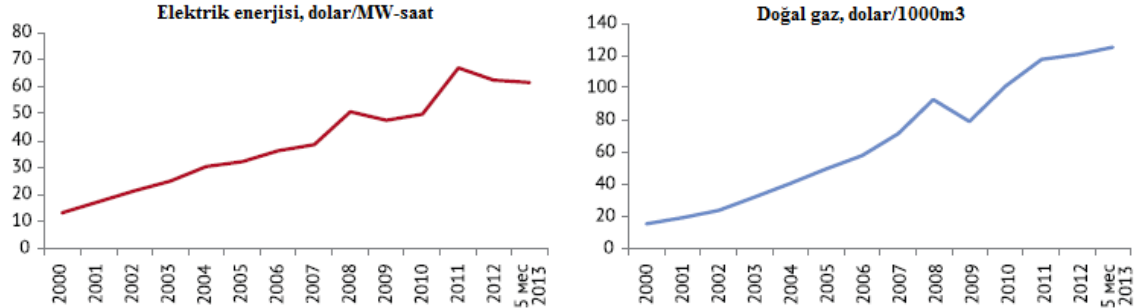
düşük hesaplanacağını getirmektedir. 2009 yılında yeni kanun (23 Kasım 2009 Federal kanunu “Enerji tasarrufu ve enerji etkinliğinin artırılması”) ile 2012 yılına kadar tüm elektrik şirketlerinin RAB (Regulatory Asset Base) veya “gerekli brüt gelirin uzun dönem endekslenmesi” uzun dönem fiyatlandırma mekanizmasına geçişi kararı alınmıştır. RAB yöntemine göre tarife yatırım sermayesinin getirisine bağlı olması ile şirketlerin yatırım yapmalarına teşvik edeceği öngörülmüştür.¹⁶² RAB regülasyonun uygulanması ve elektrik enerjisi sektörünün tamamen serbestleştirilmesi, 2011 yılında devletin tarifeleri düşük tutması ve diğer regülasyon kararlarının alınması ile tam ulaşılamamıştır. Elektrik fiyatlarının düşük tutulması gereği, fiyatların bazı Avrupa ülkelerindekinden daha yüksek seviyeye ulaşmış olmasıdır.¹⁶³ Sanayi sektörü için elektrik enerjisi fiyatı 2000 yılında 12 dolar/MW-saat iken 2011 yılı sonunda 60 dolar/MW-saat üzeri ve 2013 yılın başında 60 dolar/MW-saat civarında olmuştur. Aynı şekilde ağırlıklı olarak devlet tarafından belirlenen yurtiçi doğal gaz fiyatı sürekli artırılması sonucu sanayi sektörü tüketicileri için 2000 yılında 20 dolar/bin m³ iken 2011 yılı sonunda 110 dolar/bin m³ olmuştur ve 2013 yılı başında 120 dolar/bin m³ civarında olmuştur.¹⁶⁴

¹⁶² Sergey Sasim, “Gosudarstvennoe Regulirovanie Tarifov s Primeneniem Metoda Dohodnosti Investirovannogo Kapitala (RAB)”, **Federalnaya Slujba Tarifov**, Haziran 2010, (Çevrimiçi) <http://www.fstrf.ru/press/meeting/27/FST-Sasim.ppt>, 20 Mart 2012; Andrey Gubanov, “RAB-regulirovanie. Kak eto rabotaet?”, **Energyland.info**, Şubat 19, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.energyland.info/analytic-show-40837>, 21 Mart 2012; Natalya Skorlpina, Vladimir Dzaguto, “Dolgosroçnoe i Kratkosroçnoe Tarifnoe Regulirovanie – RAB, Dolgosroçnaya İndeksatsiya i “zatrati plyus””, **Kommersant**, Ekim 31, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.kommersant.ru/doc/2057185>, 1 Aralık 2012

¹⁶³ Aleksey Serov, “Poşli Protiv Printsipa, Sobitiya, Proishodyaşıe v Energetičeskoy OTRASLI, Protivoreçat Suti Reformı RAO EES”, **Rossiyaskaya Gazeta**, Şubat 21, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.rg.ru/2012/02/21/razvedka.html>, 1 Aralık 2012

¹⁶⁴ A. Makarov, T. Motrova, **Vliyanie Rosta Tsen na Gaz i Elektroenergiyu na Razvitiye Ekonomiki Rossii**, Institut Energetičeskih İssledovaniy RAN, Moskova, 2013, s.3, (Çevrimiçi) <http://www.eriras.ru/files/vliyanie-rosta-tsen-na-gaz-i-elektroenergiyu-na-razvitiye-ekonomiki-rossii.pdf>, 20 Ekim 2013

Grafik 2.3.1: Rusya Sanayi Sektöründe Elektrik Enerjisi ve Doğal Gaz Fiyatı Dinamiği

Kaynak: A. Makarov, T. Motrova, *Vliyanie Rosta Tsen na Gaz i Elektroenergiyu na Razvitiye Ekonomiki Rossii*, Institut Energeticheskikh Issledovaniy RAN, Moskova, 2013, s.3, (Çevrimiçi) <http://www.eriras.ru/files/vliyanie-rosta-tsen-na-gaz-i-elektroenergiyu-na-razvitiye-ekonomiki-rossii.pdf>, 20 Ekim 2013

Enerji zengin ülkede regüle edilen doğal gaz fiyatlarının 2011 yılında yıllık ortalama %15'ten daha fazla artmış olmasını analistler “GAZPROM’un ihtiyaçları ve kullanılmayan enerji tasarrufu potansiyeli” ile açıklamaktadırlar. Ekonomistlerin hesaplamalarına göre doğal gaz üretim fiyatı 20 dolar/bin m³ iken “yurtiçi doğal gaz fiyatlarını arttırarak devlet çok masraflı ve düşük gelirli boru hattı projelerin gerçekleştirilmesi için kaynak oluşturmaktadır”.¹⁶⁵

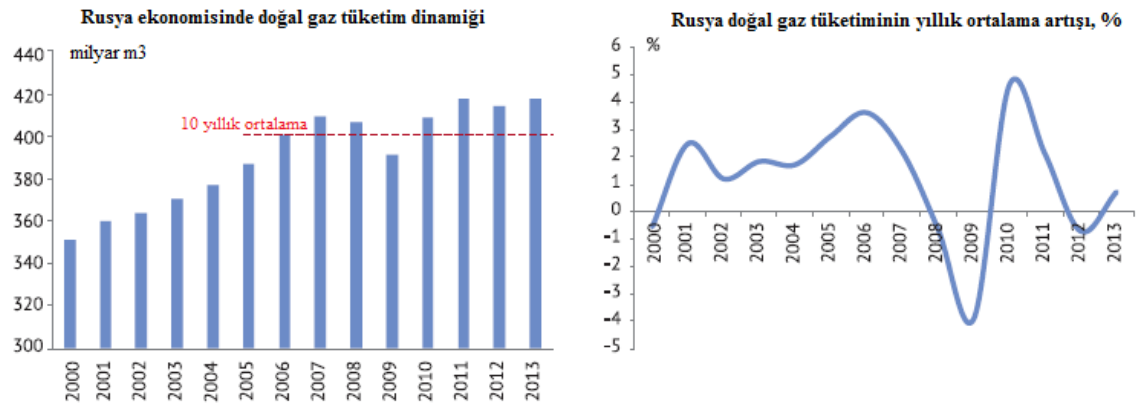
Rusya Bilimler Akademisinin Enerji Araştırmaları Enstitüsü (IENI RAN) tarafından yapılan çalışmada doğal gaz ve elektrik fiyatlarının arttırılması 2006 – 2007 yıllarında “tamamen mantıklı hatta tek mümkün” olarak değerlendirildiğini belirtmektedir. Fiyat arttırılması kararı alınırken öne sürülen sebeplerinin ise “yurt içi fiyatlarının dünya fiyatlarından geri kaldığı, doğal gaz talebi hızlı büyümesinin kısıtlanmasının gerekliliği ve enerji tasarrufunun sağlanması, düşük fiyatların yeterli nakit akışını ve doğal gaz ve elektrik enerjisi sanayisine yatırımı sağlamadığı, geçiş döneminde Rusya elektrik enerjisi sektöründe ön plana yatırımcılar için sektör aktiflerinin arttırılması çıkmıştır, enerji kaynakları arasında rekabet oranının tamamen bozulmuş olması, özellikle doğal gaz ve kömür¹⁶⁶” olduğu sıralanmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Sergey Kulikov, “Gaz v Rossii Stal Doroje, Çem v SŞA”, *Nezavisimaya Gazeta*, Ocak 16, 2012, (Çevrimiçi) http://www.ng.ru/economics/2012-01-16/1_gaz.html, 20 Ocak 2012

¹⁶⁶ A. Makarov, T. Motrova, *a.g.e.*, s. 11 – 12; Avrupa’da doğal gaz/kömür/akar yakıt fiyat oranı 3,5/1/6, ABD’de 1,6/1/8, Rusya’da ise 0,9/1/1,3. Rusya’da enerji kaynaklarındaki bu oran bugün de geçerlidir. Rusya’da kömür fiyatlarının doğal gaz fiyatların sürekli arttırılmasına rağmen düşük kalması, kömür fiyatlarının daha hızlı artmasından kaynaklanmaktadır; “Tarifi na Energoresursı i Razvitiye Ekonomiki”, *Promshlennye Vedomosti*, sayı 7 – 8, Nisan 18, 2001, (Çevrimiçi) http://www.promved.ru/aprel_2001_02.shtml, 10 Şubat 2013

Görülüyor ki, devlet enerji kaynaklarının fiyatlarını kontrol ederek yurt içi artan enerji talebi ve enerji kaynaklarının ihracat miktarını etkileyebilmektedir. Son yıllarda kriz sonuçları, ekonominin yavaşlaması ve sürekli artan fiyatlar sonucu yurtiçi enerji talep artışı durduğu gözlemlenmektedir. Yurtiçi enerji kaynakları talebinin yüksek fiyatlar ile sınırlayarak doğal gazın ihracata yönlendirilmesi yerine yurtiçi talebin canlandırılması için zaman geldiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁸

Grafik 2.3.2: Rusya Doğal Gaz Tüketim Dinamiği

Kaynak: A. Makarov, T. Motrova, *Vliyanie Rosta Tsen na Gaz i Elektroenergiyu na Razvitiye Ekonomiki Rossii*, Institut Energetičeskikh İssledovaniy RAN, Moskova, 2013, s.3, (Çevrimiçi), <http://www.eriras.ru/files/vliyanie-rosta-tsen-na-gaz-i-elektroenergiyu-na-razvitiye-ekonomiki-rossii.pdf>, 20 Ekim 2013

Serbest piyasacılar, ekonomide GAZPROM gibi hammadde monopolilerin olması fiyat ve tarifelerin yüksek olmasına ve “inovatif” gelişmenin yavaşlamasına götürdüğünü idda etmektedirler ve monopolizm rekabet ortamını yok ederek ekonomik gelişmenin duraksamasına neden olduğunu belirtmektedirler.¹⁶⁹ Monopolilerin üretim verimliliğinin arttırılması, maliyetlerin azaltılması, yeni teknolojilerin kullanılması için motivasyonları yok olabilmektedir; zaten yüksek gelirlerini mevcut teknoloji ile kazanmaktadırlar. Bu yüzden GAZPROM, doğal gaz kimyacılığın geliştirilmesi yerine daha çok doğal gazın üretimine yöneldiği söylenebilir. Ayrıca GAZPROM, tüm Rusya doğal gaz boru hattın sahibi olarak

¹⁶⁷ A. Makarov, T. Motrova, **a.g.e.**, s.3

¹⁶⁸ **A.e.**, s. 6

¹⁶⁹ Vladimir Vološin, “Preodolenie Monopolizma i Formirovanie Konkurentnoy Sredı kak Faktor Modernizatsii Ekonomiki”, **Politicheskoe Obrazovanie**, Haziran 29, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.lawinrussia.ru/preodolenie-monopolizma-i-formirovanie-konkurentnoi-sredy-kak-faktor-modernizatsii-ekonomiki>, 20 Ekim 2013; Vladimir Milov, Ivan Selivahin, **Problemy Energetičeskoy Politiki**, sayı 4, Moskova, Moskovskiy Tsentr Karnegi, 2005, s. 22 – 27

diğer üreticilerin önünü keserek doğal gaz üretiminin bile yavaşlamasına neden olabilmektedir; uzmanların hesaplamalarına göre bağımsız doğal gaz üretici ve tedarikçilerle, eğer boru hatlarına giriş serbest olsaydı doğal gazın şu anda üretildiği gibi %14'ü değil %30'u üretilecekti. Benzer durum diğer enerji sektöründe de görülmektedir. Ülke, dikey entegre olmuş petrol şirketleri tarafından bölgelere bölünmüştür ve fiyat kontrolünü yapmaktadırlar. Bunun yanında tüm petrol akışlarının kontrolü, ülke petrol boru hatların sahibi olan ve kimin boru hatlarından faydalanabileceğini belirleyen devlet şirketi Transneft tarafından gerçekleştirilmektedir. Bir çok Rusya enerji şirketlerinde görünen “monopol-oligarşi” yapısı ekonominin modernleşmesine engel olmaktadır. “Yüksek rüşvetin olduğu ortamda devletin monopoliler üzerindeki kontrolü etkisiz kalmaktadır. Bu monopol şirketlere milli çıkarların şirket karına değiştirmelerine izin vermektedir. Biznes egoizmin toplum çıkarlarından üstün olduğu bir ortam yaratılmış olmaktadır.”¹⁷⁰

Rusya devletinin ekonominin gelişmesinde doğrudan etkisi vardır. Bu sadece ekonomik süreçlerin farklı mekanizmalar ile regülasyonunu dışında hisse senedi sahibi olarak sektör şirketlerinin (enerji sanayisinde şirketlerin çoğu anonim şirket yapısındadır) faaliyetlerine de katılmaktadır. Ancak devletin farklı sektörlerde katılım seviyesi de aynı olmadığı görülmektedir. Devletin en çok payı taşımacılık sektöründe olmaktadır; bunlar toplam Rusya yük taşımacılığın %90'dan fazlasını gerçekleştiren ve böylece diğer taşımacılık türlerinin sektördeki etkisini azaltan Rusya Demir Yolları ile doğal gaz ve petrol boru hatlarıdır. Belirtmek gerekir ki, Rusya Demir Yolları %100 devlete ait¹⁷¹, petrol ve doğal gaz boru hatları ise devlet monopolisi olan¹⁷² Transneft ve %50,0002 payı devlete ait olan GAZPROM tarafından işletilmektedir. Aynı durum doğal gaz üretiminde de görülmektedir. GAZPROM doğal gaz üretimin %48'ini kontrol etmekte olup aynı zamanda Rusya

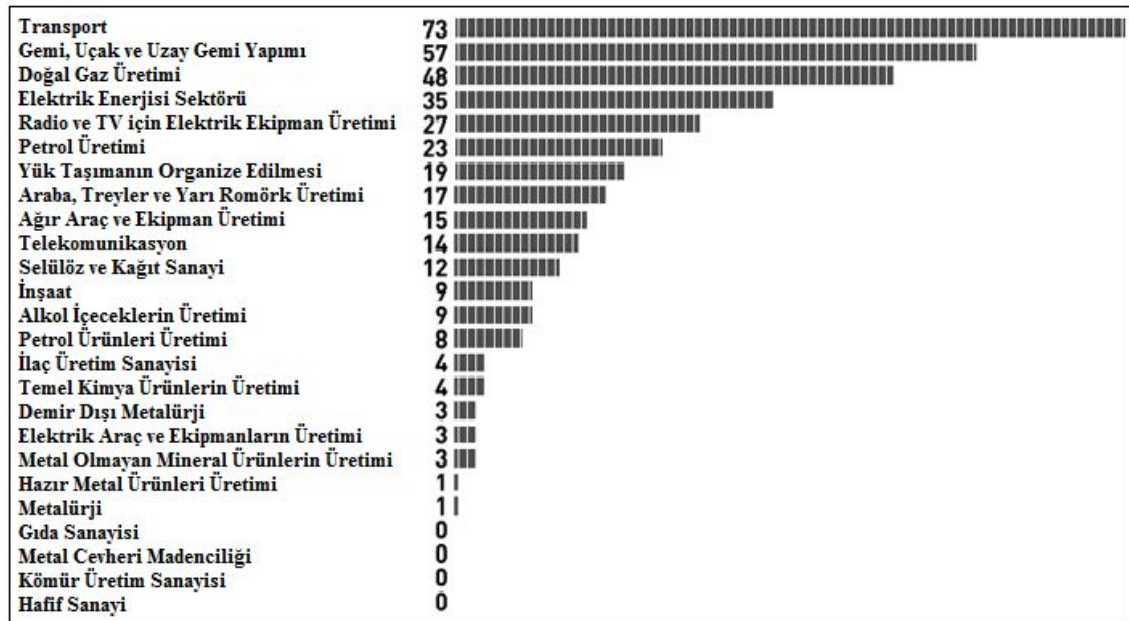
¹⁷⁰ Vladimir Voloshin, “Preodolenie Monopolizma i Formirovanie Konkurentnoy Sredy kak Faktor Modernizatsii Ekonomiki”, **Politicheskoe Obrazovanie**, Haziran 29, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.lawinrussia.ru/preodolenie-monopolizma-i-formirovanie-konkurentnoi-sredy-kak-faktor-modernizatsii-ekonomiki>, 20 Ekim 2013

¹⁷¹ RJD, “Obşie Svedeniya ob Otkritom Aktsionernom Obşestve Rossiyskie Jeleznye Dorogi”, (Çevrimiçi) http://annrep.rzd.ru/reports/public/ru?STRUCTURE_ID=4409, 3 Ekim 2012

¹⁷² TRANSNEFT, “O Kompanii dlya İnvestorov”, (Çevrimiçi) http://www.transneft.ru/files/2013-12/Fact_sheet_FINAL_RUS_23_12_13.pdf, 10 Aralık 2013

doğal gaz ihracatının %80'ini gerçekleştirmektedir. Devletin elektrik enerjisi sektöründeki payı %35 civarındadır (MOSENERGO, MOESK, FSK EES, RUSGIDRO, INTER RAO EES, MPSK Holdingi, OGK, TGK şirketlerinde sahip olduğu paylar). Petrol üretimi sektörün büyük kısmı özel şirketlere aittir, devletin payı %23 civarındadır; kontrol ROSNEFT ve GAZPROMNEFT şirketlerinin aktifleri üzerinden gerçekleştirilmektedir.¹⁷³

Grafik 2.3.3: Devlet Payına göre Rusya Ekonomisi Temel Sanayisinin Sıralaması, %

Kaynak: Igor Volosov, “Gosuderyeva Dolya”, *Rossiyskaya Biznes Gazeta*, SPARK veri tabanı, özel olarak Interfaks – AKI’dan, Haziran 28, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.rg.ru/2011/06/28/biznes.html>, 10 Aralık 2012

Böylece Rusya’da bir çok ekonomik faaliyetlerde devletin payı yüksek seviyede kaldığı görünmektedir. Bunun stratejik, ekonomik, savunma, coğrafik, tarihsel gibi karmaşık faktörlerle bağlı olduğu söylenebilir. Değişen ekonomik süreçte özel sektör ve devlet arasında yeni ilişkilerin oluşacağı da kaçınılmaz.¹⁷⁴

Uzmanların Rusya’da mevcut petrol ve doğal gaz sektörünün kamulaştırılmış olması durumun net bir amacını belirleyemedikleri görülmektedir. Uzmanlar, yürütülen politikanın muhtemel amaçları olarak vergi ve kar payı aracılığı ile petrol

¹⁷³ Igor Volosov, “Gosuderyeva Dolya”, *Rossiyskaya Biznes Gazeta*, özel olarak Interfaks – AKI’dan, Haziran 28, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.rg.ru/2011/06/28/biznes.html>, 10 Aralık 2012

¹⁷⁴ A.e.

ve doğal gaz sektöründen elde edilen bütçe gelirlerinin arttırılması, ülke egemeliğinin korunmasının gerek olması, ve uluslararası ortamda ülkenin jeopolitik çıkarlarının korunmasının gerek olması olduğunu görmekteyiz.¹⁷⁵

Petrol, doğal gaz ve taşıma şirketlerin faaliyetlerinin ve özellikle petrol satışından elde edilen gelirlerin kontrolünü ele geçiren Rusya devleti, petrol ve doğal gaz sektöründe enerji kaynaklarının özel şirketlere ait görüntüsünün olmasını tercih ettiği görülmektedir. Devlet kontrol ettiği enerji şirketlerinin hisseleri borsada işlem görmektedir. Bu da sonuç olarak devleti mülk sahibi değil kendisine ait şirketin bir hissedarlarını yapmaktadır. Bilim adamı V. İsaev, bu durumu “saçma” şeklinde nitelendirerek devlet temsilcilerinin bundan “yönetim kurulu aracılığı ile petrol şirketlerini kontrol etme, şirketler tarafından devlet için gerekli ve tüm petrol sektörün faaliyetini etkileyebilecek kanun yönetmeliklerini kabul ettirme, şirketlerin finansal akışlarını kontrol etmek ancak bunun yanında şirketlerin faaliyetleri için Rusya halkı karşısında resmi bile olmayan sorumluluk taşımaması” olanağına sahip olduklarını belirtmektedir.¹⁷⁶

Devletin ekonomik önem taşıyan şirketlerde pay sahip olması durumu başka ülkelerde de mevcuttur (Norveç’te Statoil, Brezilya’da Petrobras, Çin’de China National Petroleum Corporation, Fransa’da Électricité de France, Orta Doğu petrol ve doğal gaz şirketleri, Kazakistan ve Orta Asya ülkelerinde v.s.). Ancak Rusya’da devletin enerji şirketlerinde pay alması tedirginlik ile karşılanmaktadır.¹⁷⁷ 2007 yılında iflas eden YUKOS petrol şirketinin aktiflerinin ROSNEFT’e geçmesi, Rusya’da devletin enerji şirketleri ile olan bağlantısının politik yönünü gösteren bir örnek olarak değerlendirilmiştir. Diğer bir örnek olarak Rusya’da “O Nedrah” kanununa (Toprak kullanımı ile ilgili kanun) göre kıyıda ancak %50’si devlete ait

¹⁷⁵ L. Razumova, **Sovremennaya Transformatsiya Mirovogo Rynka Nefti: Osnovnye Faktory i Tendentsii Razvitiya**, Moskova, MAKSPress, 2009, s. 294

¹⁷⁶ İsaev V. A., “Neftyanoy Kompleks Arabskih Stran i Rossii: Sravnitelnyy Analiz”, **Vestnik MGIMO Universiteta**, Mayıs 2010, (Çevrimiçi) http://www.vestnik.mgimo.ru/files/14/36_isaev.pdf, 3 Şubat 2011

¹⁷⁷ Diğer ülke yöneticilerin ve önemli medya basın yayınların tepkileri için başvurulabilir: E. Loginov, **Ekonomičeskaya Bezopasnost’: Energetičeskaya Paradigma: Strategiya Energetičeskoy Sverhderjavi kak Paradigma Virajeniya Rossii v Usloviyah Nestatsionarnogo Mira**, Moskova, Naučtehlitizdat, 2007, s. 22 – 29

şirketler faaliyet gösterebilir olması ve bu şartı sağlayan şu anda sadece iki şirketin GAZPROM ve ROSNEFT olduğu verilebilir.¹⁷⁸

Tedirginliği yaratan neden ise Rusya'nın doğal gaz ve petrol şirketlerini kullanarak dünya enerji sektöründe arz-talep dinamiğini etkileyebileceğinden doğmaktadır.¹⁷⁹ "GAZPROM için iyi olan Kremlin için de iyi olacaktır"¹⁸⁰ tezinin sonuç olarak elde edilen yüksek gelirlerle ölçmek mümkündür. Ayrıca 2009 yılında Ukrayna ile fiyat konusundaki anlaşmazlıkların, Avrupa ülkelerin doğal gaz alamamalarına neden olması, sonra Kuzey Akım doğal gaz boru hattı projesinin başlatılması birer örnek olabilir.

Rusya devleti GAZPROM aracılığı ile AB enerji piyasasında doğal gazın üretiminden tüketiciye kadar olan tüm zincirin ele geçirilmesini hedeflemiştir. Dağıtım sektörünün ele geçirilmesi, Rusya'ya hem Avrupa ülkelerinin Rusya doğal gazına bağımlılığını arttırırken GAZPROM'un gelirini de yükseltmektedir, çünkü nihai tüketici fiyatları toptancı fiyatlarından daha yüksektir. GAZPROM'un "ekspansiyonu" doğal gaz tedariki için uzun vadeli sözleşmelerin (30 – 35 yıllık) korunması ile desteklenmiştir. GAZPROM hayaline ulaşmasında bir takım zorluklar ile karşılaşması ile beraber Almanya, Fransa, İtalya, Balkan devletleri, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri piyasalarında belli başarılar elde etmiştir.¹⁸¹

Avrupa Birliğinin doğal gaz talebinin 1/3'ini karşılayan GAZPROM'un Avrupa'da aktif faaliyetleri (doğal gaz tedariki, taşıma, son kullanıcıya dağıtımını yapan şirketler ile işbirliği yapması ve şirketlerde pay sahip olması; Wingaz, Gazprom Marketing and Trading, Lietuvos Dujos v.s.¹⁸²) Eylül 2012 yılında AB'nin GAZPROM'a karşı dava açması ile sonuçlanmıştır. Şirkete üç suçlama konulmuştur; doğal gaz arz piyasasında hakim durumunun kötüye kullanması suçlaması, AB doğal gaz pazarının çeşitlendirmesinde engeller yarattığından şüphesi, gaz fiyatlarını

¹⁷⁸ Oil Capital, "V. Alekperov Vnov' Predlojil Skorrektilirovat' Zakon o Nedrah", **OilCapital**, Eylül 5, 2013, Moskova, (Çevrimiçi) <http://www.oilcapital.ru/industry/218457.html>, 20 Ekim 2013

¹⁷⁹ A. Şumilin, **Energetičeskaya Strategiya Rossii i SSA**, Moskova, Mejdunarodnie Otnoşeniya, 2008, s. 33

¹⁸⁰ Eric S. Swinn, **Politics or Profits? Gazprom's Competing Mandates and Russian Energy Policy**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Washington DC, Georgetown University, 2013, s. 1, (Çevrimiçi) <https://repository.library.georgetown.edu/handle/10822/558675>, 19 Eylül 2013

¹⁸¹ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 311 – 321

¹⁸² Laurent Vinatier, "GAZPROM and The Kremlin; Russia's Double Approche to Europe's Energy Markets?", **Institut Thomas More**, Mayıs 2013, (Çevrimiçi) <https://institut-thomas-more.academia.edu/LaurentVinatier/Papers>, 20 Eylül 2013

petrol fiyatlarına bağlayarak haksız yüksek fiyatlarla sunması suçlaması.¹⁸³ Avrupa Birliğinde GAZPROM'un araştırılması doğal gaz ithalatını ve dağıtımını yapan Lietuvos Dujos şirketinin %34'lük payına sahip GAZPROM'un AB'in Üçüncü Enerji Paketindeki "tedarik, transit ve dağıtım faaliyetlerinin ayrıştırılması" gerekçesine uymadığını öne süren Lietuvos Dujos şirketinin %17'lik payına sahip Litvanya hükümeti ile yaşanan duruma neden olmuştur. GAZPROM'un "oyun kuralları ile oynaması" suçlanması üzerine Rusya temsilcilerinin cevabı "GAZPROM, tedarikçidir ve kurmuş ve kontrol etmekte olan bazı tranzit ağalarda monopolisini bozmayacaktır" şeklinde olmuştur ve stratejik doğal gaz tedarikçisi olan GAZPROM'un istisnalara hakkı olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁴

Buradan da Rusya devletinin (veya yurtdışında alışılan Kremlin), enerji şirketlerinin önemli hissedarı olarak hem yüksek gelir elde etmek hem enerji arz-talep durumu üzerinde etki sahibi olmak üzere yurtdışında Rusya'nın politik ve ekonomik konumunu yükseltmek için bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir.

Enerji piyasasındaki konumunun güçlenmesi ve taşıma koridorları üzerindeki kontrolünün oluşması, Rusya devleti için tüketici devletlerin politikasına kendi çıkarı doğrultusunda etkileme ve önemli jeopolitik sınırların ele geçirilmesi olanaklarını sağlamaktadır ve bir üstünlük sağlamaktadır.¹⁸⁵

Rusya'nın enerji diplomasisine önem verdiğini Enerji Stratejisinde Uluslararası Enerji Politikası bölümünün yer alması da işaret etmektedir. Uluslararası Enerji Bölümünde belirtilen "Rusya'nın dünya yakıt-enerji kaynaklarının dönüşüm sistemine entegre olması, kaynakların bulunması ve üretilmesinde yabancı yatırımcılar ile işbirliği kurması, bir de yeni enerji piyasalarının geliştirilmesi ve kullanım verimliliğinin artırılması, ülke enerji politikasının sadece uluslararası yönü olmayıp ayrıca dünya enerji sorunlarının çözümü için önemli katkısı olmaktadır." doğrultusunda Rusya, milli enerji şirketlerinin petrol, doğal gaz, elektrik enerjisinin üretilmesi ve taşınmasına ilişkin büyük uluslararası projelerde katılımlarını

¹⁸³ Natalya Romaşkova, "Evrokomissiya Naçala Proverku Gazproma", **Kommersant**, Eylül 4, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.kommersant.ru/doc/2015646>, 10 Ocak 2013

¹⁸⁴ Laurent Vinatier, "GAZPROM and The Kremlin; Russia's Double Approche to Europe's Energy Markets?", Institut Thomas More, Mayıs 2013, (Çevrimiçi), <https://institut-thomas-more.academia.edu/LaurentVinatier/Papers>, 20 Eylül 2013

¹⁸⁵ S. Kondakov, **Energetičeskaya Geopolitika Rossii**, Moskova, Vaş Poligrafičeskiy Partner, 2012, s. 22

desteklemektedir. Rusya'nın dünya petrol ve doğal gaz piyasalarında diğer ülkeler ile istikrarlı işbirliği kurması onun jeopolitik amaçlarına ulaşabilmesi için ve diğer ülkeler üzerinde politik etkiye sahip olmasında etkili olmaktadır. Rusya enerji diplomasisi, jeopolitik konumu açısından önemli bölgeler olarak tanımlanan BDT, EvrAzEs, ABD, Kuzey-Doğu Asya ülke ve bölgelerinde aktif enerji diyaloglarının yürütülmesi, bu bölgelerde milli enerji şirketlerinin faaliyetlerinin desteklenmesi ve aynı zamanda uluslararası IEA (International Energy Agency) gibi kuruluşlar ile ilişki kurması görevleriyle görevlendirilmiştir.¹⁸⁶

Rusya'nın dünya enerji piyasasında önemli oyuncu olma çabalarının doğuşu 1999 yılında petrol piyasasındaki yaşanan değişimlerle olduğu söylenebilir. Petrol talebinin artışı istikrarlı olarak arzdan yüksek olmuştu ve bu da hidrokarbonların fiyatlarının uzun dönem için artmasını sağlamıştır. Bu dönemde yurtiçi ve yurtdışı nedenlerden dolayı Rusya ekonomisi durgunlaştığı ve Rusya'nın dünya politik sahnesinden indiği görülmektedir. Washington ve Brüksel'de "Rusya'sız dünya" jeopolitik projesi yaygın olarak tartışmaya başlamıştır. Petrol piyasasında arz ve fiyatın arttığı ve dünyada enerji güvenliğinin lider ülkelerin tartışma konusu olduğu ortam, büyük enerji kaynakları rezervlerine sahip olan Rusya için dünyada yeni jeopolitik konuma gelebilme olanaklarını sunmaktaydı. Aynı dönemde cumhurbaşkanı görevine başlayan V. Putin, görevin ilk adımlarında Rusya'nın "global oyuncu" yapmak amacını koymuştur. Putin'in yeni enerji politikası prensiplerine göre milli petrol ve doğal gaz şirketlerin yurtdışında konumlarının güçlendirilmesiyle ülkenin jeopolitik etkisinin yükseltilebileceği gibi komşu ve eski sovet devletleri üzerinde yeni etki mekanizması oluşmuş olacaktı. "Global oyuncu" olma amacı, 2003 yılında kabul edilen ve içinde yurtiçi ve yurtdışı enerji politikası aleti olarak enerji kaynaklarının büyük rezervleri gösterilmiş olsa da "2020 yılına kadar Rusya enerji stratejisi" dokumanda yer almıştır.¹⁸⁷ V. Putin, 22 Aralık 2005 tarihinde düzenlenen Güvenlik Konseyi oturumunda "Rusya, dünya enerji piyasasında lider olmalı. Bizim ülke, yakıt-enerji sanayisi ve milli bilimsel seviye bu

¹⁸⁶ A.e., s. 23 – 24

¹⁸⁷ V. Guseynova redaktörlüğünde, a.g.e., s. 215 – 216

challenge'i kabul etmeye hazırdır.” diyerek Rusya'nın stratejik amacını belirlemiştir.¹⁸⁸

Rusya devletinin petrol ve doğal gaz taşıma altyapısını elinde bulundurması, hem yurtiçinde hem yurtdışında etkili enstruman olmaktadır.¹⁸⁹ Enerji kaynaklarının ve taşıma koridorlarının önemli devlet statüsünde kalmasının bir araç olarak görülmesi ekonomik sorunların politika türünden olduğuna götürmektedir.¹⁹⁰

Bir politik adımın enerji güvenliği sorununu çözmek için kullanılması yerine enerji kaynaklarının üretiminin ve bunların tüketiciye taşınması olanağının bir politik etki yaratmak için kullanıldığını Rusya'nın Beyazrusya ve Ukrayna ile yaşadığı çatışmalardan görmek mümkündür. Doğal gaz ile ilgili çatışmalar yatıştıktan sonra Beyazrusya, Ticaret Birliğine üye olmuştur. 2011 yılında ise Avrasya Ekonomik Entegrasyon Deklarasyonun imzalanmasından sonra Beyazrusya'ya nükleer enerjisi santralinin kurulması için kredi verilmesi ve BELTRANSGAZ'ın GAZPROM'un eline geçmesi ile ilgili anlaşma yapılmıştır. Bunların sonucunda Beyazrusya, Rusya doğal gazı için önemli indirimler almıştır. Ukrayna ile iletişimler farklı gelişmiştir. Ukrayna, Ticaret Birliğine üyeliği kabul etmemesi doğal gaz fiyatlarıyla ilgili anlaşmazlıkları derinletmiştir.¹⁹¹ 2009 yılında 45 yıl içinde ilk kez Rusya doğal gazın Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşınması durdurulmuştur.

Rusya'nın jeopolitik konumunun güçlendirilmesinde agresif davranması ve enerji kaynaklarını bu amaç için bir araç olarak kullanmasına çok önem vermesi, Rusya'nın güvenli enerji tedarikçisi itibarını sarsmıştır. Batıda Rusya enerji stratejisi güvensizlik ve suçlamalar ile karşılanmıştır.¹⁹² İngiliz siyaset bilimcisi Duncan Clark, Rusya'nın yurtdışı politikasını şu şekilde tanımlamıştır: “Geçmişte Rusya, ideoloji savaşını ve yurtdışında bölgesel savaşları kullanmışken şimdi petrol ve enerji konumunu kullanmaktadır – agresif devlet “oyuncularını”, uluslararası doğal gaz sözleşmelerini ve tüm dünyada hidrokarbon üretimi üzerine kurulan birliklerini.

¹⁸⁸ KREMLIN, “Vstupitelnoe Slovo na Zasedanii Soveta Bezopasnosti po Voprosu o Roli Rossii v Obespečenii Mejdunarodnoy Energetičeskoj Bezopasnosti”, Aralık 22, 2005, (Çevrimiçi) <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/12/99294.shtml>, 20 Ekim 2012

¹⁸⁹ V. Guseynova redaktörlüğünde, **a.g.e.**, s. 218

¹⁹⁰ S. Kondakov, **a.g.e.**, s. 48

¹⁹¹ Yana Vutyanova, **Energetičeskaya Politika Kak Faktor Geopolitičeskogo Vliyanija Rossii**, yayınlanmamış doktora tezi, Moskova, MGU, 2013, s. 62

¹⁹² Oleg Minaev, **a.g.e.**, s. 123

Bütün bunlar Moskova tarafından kendisine petrol imperatorluğunu kurmak için kullanılmaktadır.”¹⁹³

Rusya’nın “enerji süper güç” olma hırsları tesadüfı olmadığı belirtilebilir. Birincisi Rusya 1990’ların başında kaybettiği statünün geri kazanılması amacını gütmektedir. İkincisi enerji piyasasında “satıcı çağının” devam etmesidir; rezervler azalırken talep artmaya devam etmektedir. Ancak “enerji süper güç” konseptinin riskleri de mevcuttur; yurtiçinde petrol ve doğal gaz üretiminin düşmesi riski ve en büyük enerji tüketicileri olan ABD, AB ve Çin tarafından “parçalanmış” olma riski.

Yurtiçinde enerji kaynaklarının azalması, Rusya’nın hem ülke içi enerji güvenliği için bir tehdit olabileceği gibi zamanında enerji kaynaklarının üretimi için büyük yatırımlar yapmazsa Batı veya Doğu arasında kime enerji tedarikini yapacağı sorununu çıkartabilir. Diğer taraftan “enerji deposuna” sahip olmak herkes için gerekli olma avantajını sağlarken yüksek riskler de taşımaktadır; herkes bir sınır tanımadan “petrol kavonozunu” almaya çalışır. Rusya’nın kendi enerjisini üretebileceği ve enerji güvenliğini sağlayabileceği, alacağı kararlara bağlı olacaktır.¹⁹⁴

Rusya edinmeye çalıştığı “enerji süper güç” doğrultusunda enerji kaynaklarının taşınmasında eski sovyet devletleri ve Orta Avrupa ülkelerini baypas edecek yeni güzergahlar kurmaktadır (Kuzey Akım, Güney Akım, Kaspîy doğal gaz boru hatları, petrol boruhattı olan Baltık Boruhattı Sistemi), Orta Asya’da jeopolitik enerji ortağı olma politikasını yürütmektedir, ABD ve AB’nin Hazar Denizi ve Kuzey Kafkas bölgesinde politik etkisinin yagınlaşmasını engelleyen politik ve askeri muhalefetlerde bulunmaktadır (bölgedeki istikrarsızlık AB ve ABD’nin Ruya’yı baypas edecek enerji koridorları kurma projelerini zorlaştıracaktır), uzun dönemde enerji rezervlerini kullanabilmek amacıyla Arktika kıyılarında konumunu sağlamlaştırmaktadır, ihraç ettiği ürünlerinin çeşitlendirilmesine yönelmektedir, nükleer satrallerinin kullanımını teşvik etmektedir, milli enerji kaynaklarının

¹⁹³ S. Kondakov, **a.g.e.**, s. 49

¹⁹⁴ Konstantin Simonov, **Energetičeskaya Sverhderjava**, Moskova, Eksmo-Press, 2006, sayfa belirsiz, kitabı tanıtım amacıyla konulan 3. bölümden alınmıştır, (Çevrimiçi) http://www.energystate.ru/books/book_38.html, 20 Ekim 2012

yataklarında yabancı üreticilerin faaliyet göstermelerini engellemektedir, milli enerji şirketlerinin ise dünyada önemli enerji projelerine katılmasını desteklemektedir.¹⁹⁵

1999 yılında başbakanlık görevine başlayan ve daha sonra cumhurbaşkanı olan V. Putin, görevinin başından itibaren Rusya'yı dünya politikasının sahne önüne çıkarma isteklerini gizlememiştir ve bunun önünde de ülke içinde refah düzeyinin yükseltilmesi, özgür, güvenli ve rahat hayatın sağlanması olduğunu vurgulamaktadır.¹⁹⁶ Bununla beraber olası çatışmaların çözümünde ise "birleşik, evrensel, uluslararası hukuka dayalı standartlar çalışması" gerektiğini belirtmektedir.¹⁹⁷ Ayrıca geliştirilen enerji stratejisi ve sonuç olarak Rusya'nın seçmiş olduğu gelişme yolu, global ekonomik gelişme trendini hesaba katarak oluşturulduğu ve enerji kaynaklarının oluşturulan politikanın hedeflerine ulaşmak için temel teşkil ettiği belirtilebilir. V. Putin, "Rusya – binden aşkın tarihe sahip ülkedir, ve hemen hemen her zaman kendi bağımsız uluslararası politikasını yürütme ayrıcalığına sahip olmuştur. Biz bu geleneği bugün de değiştirme yönünde değiliz. Bununla beraber biz dünyanın nasıl değiştiğini açık olarak görmekteyiz, kendi olanaklarımızı ve kendi potansiyalimizi gerçekçi şekilde değerlendirmekteyiz. Ve, tabii ki, biz de sorumluluk sahibi olan ve onlar da bağımsız olan ve beraber seçili olanlar için değil herkes için güvenlik ve refah sağlayarak adil ve demokratik dünya yapısının oluşturulması üzerinde çalışabileceğimiz ortaklar ile çalışmak isteriz" şeklinde değerlendirmiştir.¹⁹⁸

Görülüyör ki, Rusya devleti, sahip olduğu enerji kaynaklarından hem yüksek ihracat geliri elde etmeyi hem jeopolitik konumunu güçleştirmeyi amaçlamıştır. Bu amaca yönelik yurtiçi fiyat ve tarifeleri kontrol ederek ihracat miktarlarını etkileyebilmektedir, enerji şirketlerinde pay sahibi olarak yurtiçinde ve yurtdışında faaliyetlerde bulunarak globalleşen enerji sistemine dahil olmaktadır, ve enerji piyasasında oluşan konjunktürden faydalanarak hatta oluşmasını sağlayarak, ve özellikle enerji kaynaklarının taşıma yollarını elinde bulundurarak ve bulundurmaya çalışarak diğer ülkeler üzerinde üstünlüğü elde etmek için politika yürütmektedir.

¹⁹⁵ Oleg Minaev, **a.g.e.**, s. 123 – 127; S. Kondakov, **a.g.e.**, s. 9 – 44, V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 215 – 221

¹⁹⁶ E. Loginov, **Ekonomičeskaya Bezopasnost': Energetičeskaya Paradigma: Strategiya Energetičeskoy Sverhderjavı kak Paradigma Virajeniya Rossii v Usloviyah Nestatsionarnogo Mira**, Moskova, Naučtehlitizdat, 2007, s. 179

¹⁹⁷ **A.e.**, s. 28

¹⁹⁸ **A.e.**, s. 12

Dünya enerji piyasasında enerji tüketicilerinin enerji üreticilerden bağımsız olamayacağı gibi tersi de geçerlidir; enerji üreticilerin ürettikleri enerji kaynaklarından gelir elde edebilmesi de dünyadaki gelişmelere bağlıdır. Rusya devletinin dünya sisteminde kendi güvenliğini (ekonomik, enerji, toprak v.s.) sağlayabilmesi diğer ülkelerin güvenliği doğrultusunda alacağı karar ve yürüteceği faaliyetler doğrultusunda gelişeceği söylenebilir.

2.4. Uluslararası Enerji Politikası

Modern uluslararası ilişkilerinde enerji faktörü rolünün arttığı ve ABD, AB, Çin ve Rusya gibi büyük ülke ve bölgelerin çıkarlarının keşştiği alanın doğması gözlemlenmektedir.

Önemli miktarda enerji kaynaklarının rezervlerine sahip olan Rusya, büyük bir enerji üreticisi ve ihracatçısı olarak dönüşsüz şekilde dünya enerji sürecine dahil olmuştur. Hızlı gelişmelerin ve değişimlerin meydana gelen dünya enerji piyasasında etkili konumda olabilmek için Rusya, sürekli yeni ve etkin uluslararası faaliyet çözümlerini aramak, enerji taşıma yollarının çeşitlendirmesine gitmek, enerji üreticileri ve tüketicileri ile güvenli ilişkileri geliştirmek zorundadır. Ayrıca enerji ihracat gelirlerinin Rusya ekonomisinin önemli payı olmaya devam etmesi, milli ekonominin büyümesi ve jeopolitik etkisinin güçlenmesi açısından Rusya diplomasisinin temel amaçlarından biri de enerji kaynaklarının ihracat sürecinin devam etmesi için istikrarlı ortamın sağlaması olmaktadır. Etkin enerji diplomasisi, Rusya'nın dünyadaki konumunu güçleştirebilir. Dünya çapında Rusya, global enerji sorunlarını ortaya koyabileceği ve ilgili konuları tartışabileceği, ve kendi konumunu büyük enerji tüketicileri karşısında savunabileceği ortamı sağlayan G8¹⁹⁹ faaliyetlerine katılmaktadır. Bölgesel çapta, Rusya Avrasya kıtasında politik etki alanını genişletmek ve korumak amacıyla doğal gaz ve petrol boruhatlarını bir diplomatik araç olarak kullanmaktadır.²⁰⁰

¹⁹⁹ G8 – The Group of Eight, nominal GSMH ve yüksek Human Development Index açısından dünyada büyük ekonomiye sahip 8 ülkenin oluşturduğu forum. 1975 yılında G6 oluşturulmuştur. Kanada'nın ve 1998 yılında Rusya'nın katılması ile foruma katılan ülke sayısı 8'e çıkmıştır. Katılan ülkeler: Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, ABD, Kanada, İngiltere ve Rusya.

²⁰⁰ S. Kondakov, **a.g.e.**, s. 6 – 8

Enerji, bilindiği gibi, Rusya'nın ilerleyen gelişmesini sağlayan ve dünyadaki konumunu belirleyen önemli unsurlarından biri olması nedeniyle Rusya'nın uluslararası enerji sektörü sorunları ve beklentileri Enerji Stratejisinde "Rusya'nın uluslararası enerji politikası" ve "Rusya dünya enerji piyasalarında" bölümlerinde yer almıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi Rusya'nın uluslararası enerji politikasının temel amaçları olarak Rusya'nın dünya enerji piyasasında konumunun güçlendirilmesi (mevcut enerji kaynaklarını ihraç ettiği piyasaların korunması ve yenilerinin geliştirilmesi, diğer ülkelerde enerji kaynaklarının üretilmesi v.s.), yakıt-enerji sanayisinin ihracat olanaklarının gerçekleştirilmesi (yeni enerji rezervlerinin geliştirilmesi, taşıma altyapısının genişletilmesi gibi), sanayinin ürün ve hizmetlerinin dünya enerji piyasasında rekabet gücünün arttırılması (derin işletilmiş enerji ürünlerinin üretilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve LNG üretimine gidilmesi, nükleer enerji üretim teknolojilerinin ihraç edilmesi gibi) tanımlanmıştır. Bunun yanında Stratejide ulusal enerji şirketlerinin uluslararası enerji piyasalarında olumlu ve ayrımsız bir ortamda faaliyet gösterebilmelerini sağlamak, aynı zamanda ulusal enerji sektörüne özellikle yüksek teknolojik projelere yatırım yapmaları için yabancı yatırımcıları çekmek gerektiği belirtilmiştir.²⁰¹ Belirtilen amaçlara ilişkin Rusya'nın uluslararası enerji ilişkileri Enerji Stratejisinin gerçekleştirilmesi için uluslararası politikasının sağlanması, milli enerji şirketlerin yurtdışındaki faaliyetleri için diplomatik desteğin oluşturulması, diğer ülkeler ve uluslararası organizasyonlar ile aktif enerji diyaloglarının yürütülmesi yönünde olmalıdır.

Dünyanın enerji alanında ekolojik faktörünün rolünün artması ile ekolojik konularının da Rusya'nın uluslararası enerji politikası kapsamına girmektedir. Ekolojik güvenliğinin sağlanması prensipleri Rusya'nın Enerji Stratejisinde de enerji sektörünün gelişmesiyle çevreye olan zararın artmaması ve minimize edilmesi gerektiği şeklinde ele alınmıştır. Bu bağlamda Rusya'nın ekoloji alanında uluslararası sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Rusya, 2004 yılında imzaladığı BM'in Kiyoto protokolü çerçevesinde sera gazların seviyesini 2008 – 2012 yılları arasında 1990 yılı seviyesinde koruyacağı sorumluluğunu almıştır.

²⁰¹ MINENERGO, "Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda", (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostategy/>, 20 Ocak 2013

Rusya almış olduğu sorumluluğunun yerine getirmesi sürecinde atmosfere atılan sera gazlarının miktarı, GSMH'nın %12 artışı paralelinde 1991 yılına göre %31' e azalmıştır. Bu gösterge Kiyoto protokolünde öngörülen sera gazlarının salınım azaltma birimlerinin alış-veriş olanağından faydalanılması ile ulaşılabilmektedir. Rusya'da en çok sera gazlarının emisyonu petrol sektöründe, daha sonra kimya, ağır metalürji ve elektik enerjisi üretiminde görünmektedir. 2013 yılından itibaren Rusya, BM'in iklim değişikliği çerçeve sözleşmesine dahil olmamıştır. Ancak başlatılmış olan faaliyetlerin koordine edilmesi amacıyla Rusya Doğa Bakanlığı tarafından 2020 yılına kadar 1990 yılına göre sera gazlarının salımının %75'e indirilmesine ilişkin proje dokümanı 30 Eylül 2013 yılında imzalanmıştır.²⁰²

Rusya'nın uluslararası enerji ilişkileri ekonomik olmakla beraber jeopolitik hususlarını da kapsamaktadır. Sovyetler Birliğinin dağılması ve soğuk savaşın bitmesi Rusya'nın yakıt-enerji sanayisinde yeni sorunlar yarattığı gibi uluslararası enerji ilişkilerinde de yeni boyutlar açmıştır. Örnek olarak özellikle Rusya'nın büyük deniz terminallerini kaybetmesi, temel ihracat boru hatlarının kontrolünün bağımsız devletlerine geçmiş olması belirtilebilir. Buradan da Rusya enerji şirketlerinin katıldığı uluslararası enerji projelerinin kararlaştırılmasında ekonomik yönleri yanında jeopolitik yönleri de dikkate alınması gereği doğmaktadır. Uluslararası ekonomik ve jeopolitik çıkarlarının kesiştiği durumlar olarak Rusya ile AB ve Rusya ile ABD arasındaki enerji diyalogları, Uzak Doğu ve Sibirya enerji projeleri belirtilebilir. Ayrıca uluslararası enerji işbirliğinin kurulması (Hazar denizi enerji kaynaklarının üretim ve taşıma projeleri, Rusya'da büyük enerji yatırım prolejeri v.s.) Rusya'nın uzun dönem jeopolitik çıkarları ile doğrudan bağlantılı olması yanında Rusya'nın enerji alanında uluslararası ekonomik çıkarlarının belirlenmesi de yurtdışı politik sorunlara bağlı olduğu söylenebilir, özellikle Orta Doğu bölgesinde gelişen durumlara, Hazar Denizinin yasal statüsünün belirlenmesine, Barentsovo deniz dibinin sınırlarının saptanmasına.²⁰³

Rusya'nın uluslararası enerji ilişkilerinde ve jeopolitik konumunun belirlenmesinde temel rolü oynayan petrol ve doğal gaz ihracatı yanında nükleer

²⁰² RIA Sibir, "V Rossii Vıpolnyaetsya Kiyotskiy Protokol – Vıbroşı Parnikovıh Gazov Sokratilis", **RIA Sibir**, Aralık 27, 2013, (Çevrimiçi) <http://ria-sibir.ru/viewnews/54168.html?cdate=2008-03->, 30 Aralık 2013

²⁰³ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 130 – 133

enerji sektörünün de ayrı bir önemi vardır; ve hatta perspektifte Rusya'yı enerji piyasasında yeni konumlara götürebilecek potansiyelini oluşturduğu söylenebilir. BDT, Doğu ve Kuzey Avrupa ülkelerinde faaliyet gösteren Rusya yapımı nükleer santrallerin olması Rusya'nın bu bölge piyasalarında konumunu korumasını sağlamaktadır. Rusya nükleer enerji teknolojisinin gelişmekte olan İran, Hindistan, Çin v.d. ülkelere ihracatının geliştirilmesi çalışmaları Rusya'nın bu ülkelerde de konumunu güçleştirebilecektir.²⁰⁴

Ülkelerin ekonomik ve jeopolitik çıkarlarının peşinde olması enerji güvenliği konusunu öne çıkarmaktadır. Enerji güvenliği, bir ülke halkının ve ekonomisinin güvenli ve sürekli enerji tedarikine sahip olması şeklinde tanımlanabilir. Her ülkenin enerji güvenliği, ülkenin sahip olduğu enerji kaynakları rezervlerine, diğer ülkelerden enerji ithalatına bağımlılık derecesine, enerji ithalat olanağına, yurtiçi enerji tüketimi v.s. faktörlere göre farklılık göstermektedir. Rusya, ülke içi enerji tüketimini tamamen kendi enerji kaynakları ile karşılayabilmektedir. Ancak Rusya ekonomisinin enerji kaynakları ihracat gelirlerine yüksek derecede bağlı olması Rusya'nın zayıf noktası olmaktadır. Petrol ve doğal gaz ihracat gelirlerin Rusya ekonomisi için önemi, yurtiçinde diğer ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi yanında mevcut yakıt-enerji sanayilerin eskimiş olması ve yenilenmeye ihtiyaç duyması, enerji yatakları ile tüketim bölgelerinin uzaklığı, enerji taşıma araç ve yollarına yatırım yapılması gerekliliği karşısında daha da artmaktadır. Belirtilen durumlar aynı zamanda enerji güvenliğinin yurtiçinde tehlike yaratan durumları olarak değerlendirilebilir.

Rusya'nın enerji güvenliğinin yurtdışı tehditleri olarak diğer ülkelerin Rusya'ya karşı ayrımcılık ile yaklaşması, Rusya'nın bazı sınır bölgelerinin enerji tüketiminin karşılanması komşu ülkelere bağlı olması, Rusya enerji kaynaklarının taşınmasına engel yaratan durumlar, özellikle transit ülkelerin petrol ve doğal gaz boruhatlarını kapatması, boğazlarda seyrüsefer özgürlüğü sözleşmesi ilkelerine uyulmaması, askeri çatışmaların olanağı, petrol ve doğal gaz fiyatlarının ani düşüşleri belirtilebilir.²⁰⁵

²⁰⁴ A.e., s. 133

²⁰⁵ A.e., s. 134

Buradan da Rusya'nın ülke enerji tüketimini kendisi karşılayabilmesi ülke güvenliğinin sağlanmasında yetersiz kaldığı söylenebilir. Rusya'nın uluslararası enerji politikasının enerji güvenliğinin sağlanması konusunda da diğer ülkeler ile işbirliği geliştirmesi gerekçesi doğmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın BDT ülkelerinin enerji tüketiminin karşılanmasında ve bu ülkelerde, Hazar bölgesi dahil olmak üzere, enerji kaynaklarının üretim faaliyetlerinin geliştirilmesinde katılımını koruması, aynı zamanda bu bölgelerde Rusya'nın enerji kaynaklarının tranzit taşımalarının güvenliğinin sağlanması beklenmektedir. Rusya'nın enerji güvenliğinin sağlanmasında AB ile kuracağı stratejik işbirliği, IEA gibi uluslararası kuruluşların enerji güvenliği konusundaki programlarına dahil olması, OPEC dahil olmak üzere diğer enerji ihracatçısı ülkeler ile yapımcı etkileşimde olması önemli rol oynayacağı belirtilebilir.²⁰⁶

Rusya'nın uluslararası enerji ilişkilerinin öncelikleri global, bölgesel ve uluslararası enerji şirketler bazında olduğu çıkartılabilir.²⁰⁷ Rusya, dünya enerji politikasına dünya çapında yön verebilecek uluslararası kuruluşlarla işbirliği kurmaktadır. Bunlar IEA ile olan enerji alanındaki ilişkileri²⁰⁸, G8 grubu kapsamında yapılan çalışmaları (2006 yılında Sankt-Petersburg zirvesinde global enerji güvenliği konusunda G8'in faaliyet planı belirlenmiştir²⁰⁹), Rusya'nın 1998 yılından beri OPEC toplantılarında gözlemci ülke olarak katılması, önemli doğal gaz ihracatçıları ile Doğal Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu (Gas Exporting Countries Forum (GECF))²¹⁰ kapsamında işbirliğinde olması, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünde²¹¹ üye

²⁰⁶ A.e., s. 135

²⁰⁷ A.e., s. 136

²⁰⁸ MINENERGO, "Sotrudničestvo s MEA", (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/activity/co-operation/iea/>, 10 Aralık 2013

²⁰⁹ MINENERGO, "Tseli i Printsipi Mejdunarodnogo Sotrudničestva Minenergo Rossii", (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/activity/co-operation/>, 10 Aralık 2013

²¹⁰ Gas Exporting Countries Forum (GECF), büyük doğal gaz ihracatçı ülkelerin 23 Aralık 2008 yılında Moskova'da kabul ettikleri sözleşmeyle oluşturulmuştur, ancak kuruluş tarihi olarak 5 üye ülkenin sözleşmeyi onayladıkları 1 Ekim 2009 yılı sayılmaktadır. GESF'un amacı, doğal gaz üretici, tüketici ve ihracatçı ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesi, araştırma merkezinin kurulması, tecrübe alış veriş, istikrarlı ve şeffaf doğal gaz piyasasının kurulmasıdır. Üye ülkeler (13): Cezayir, Bolivya, Mısır, İran, Katar, Libya, Nijerya, Umman (2011'de katıldı), Birleşik Arap Emirlikleri (2012 yılında katıldı), Rusya, Trinidad ve Tobago, Ekvator Ginesi. Gözlemci ülkeler (4): Hollanda, Norveç, Kazakistan (2010), Irak (2012).

²¹¹ Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) (Black Sea Economic Cooperation Organization), 25 Haziranda 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen zirvede imzalanan anlaşma ile kurulan ve Karadeniz havzasındaki ülkelerin ekonomik işbirliğini amaçlayan uluslararası kuruluştur. Üye ülkeler (11): Arnavutluk, Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan,

olması, dünya enerji sorunlarının tartışıldığı International Energy Forum'da (IEF)²¹² aktif katılımcısı olması, petrol sanayisi konularının ele alındığı World Petroleum Council çerçevesinde faaliyet göstermesi (21. kongre 2014 yılında Rusya'da düzenlenecektir)²¹³ olarak belirtilebilir.

Rusya'nın bölgesel ve iki taraflı işbirliklerinden tarihi bağımlılığı olan eski sovyet ülkeleri ile enerji kaynaklarının üretilmesi ve taşınması konusundaki ilişkileri öne çıkmaktadır. Yüksek doğal gaz ve petrol rezervlerinin olmasıyla ABD ve diğer bölgeye ait olmayan ülkelerin dikkatlerini çeken Hazar denizinin yasal statüsü, Rusya'nın stratejik uluslararası ekonomik ve jeopolitik çıkarları için önemli olmaktadır. Rusya'nın geleneksel enerji ihracat pazarını oluşturan AB ülkeleri ile (özellikle Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve diğer Batı Avrupa ülkeleri) iki taraflı işbirliğinin geliştirmesi yanında Rusya – AB çerçevesinde de enerji konuları üzerinde faaliyetler yürütülmektedir. Rusya ve AB ilişkilerinde çıkar çatışmasını oluşturabilecek konular da mevcuttur. AB'nin enerji politikası, Rusya'yı baypas edecek doğal gaz taşıma koridorların oluşturulmasını, Rusya doğal gaz ihracatına engel yaratabilecek yönergelerin geliştirilmesini öngörmektedir. Ayrıca Batı Avrupa ülkelerinden doğal gaz ve petrol piyasasında Rusya'nın rakibi veya ortağı olabilecek Norveç'i belirtmek gerek. Uluslararası enerji politikasında söz sahibi olan, yüksek finansal kaynaklarına sahip olmasıyla enerji projelerinin, Rusya'daki projeler dahil olmak üzere, finansmanını etkileyebilecek ABD ile Rusya arasında enerji alanında iki taraflı işbirliği yanında her birinin bölgesel ve küresel çıkarların olduğu görülmektedir. İki devlet arasında çıkar çatışmasına neden olabilecek bölgeler Hazar denizi bölgesi, Basra körfezi, bazı petrol üretici ülkeleri ve eski sovyet ülkeleri olarak belirtilebilir. 21. y.y.'da da dünya petrol üretiminde önemlerini koruyacak

Türkiye, Ukrayna. Gözlemci ülkeler (13+4 kuruluş): Avusturya, Beyaz Rusya, Mısır, Almanya, İsrail, İtalya, Polonya, Slovakya, ABD, Tunus, Fransa, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Avrupa Enerji Şartı, Uluslararası Karadeniz Kulübü, KEİ bölgesinde motorlu taşıyıcılar dernekleri birliği, Avrupa Toplulukları Komisyonu.

²¹² International Energy Forum, 1991 yılında oluşturulan ve baş ofisi Riyad'da (Suudi Arabistan) olan resmi olmayan uluslararası kuruluştur. Enerji kaynakları üreticileri ve tüketicileri arasında global diyalogun sağlanmasını amaçlayan bağımsız bir enstitüdür. Katılımcıları OPEC ve IEA olmak üzere 90'dan aşkın enerji kaynaklarının üretici ve tüketici ülkeleridir.

²¹³ World Petroleum Council (WPC), 1933 yılından beri her 3 yılda bir düzenlenen ve tamamen politik olmayan petrol ve doğal gaz sektöründe bilimsel gelişmelerin kullanılmasına, insanlık yararına global enerji alanında teknolojik, sosyal, ekolojik, finansal sorunlarına çözümün bulunmasına yönelik 61 ülkenin oluşturduğu forumdur.

Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Latin Amerika ülkeleri, dünya enerji piyasasında Rusya'nın hem ortak hem rakibi konumunda olduğu söylenebilir. Bu devletlerin bazıları Rusya'nın enerji sektörü için önemli yatırımcıları olabileceği gibi bazıları Rusya'ya borçlu durumundadır. Bu da Rusya'nın petrol üretici ülkeleri ile her ülkenin özelliğine göre enerji işbirliği kurmasını gerektirmektedir. Dinamik ekonomik gelişme gösteren Asya – Pasifik ülkeleri ise, Rusya'ya finansal kaynak ve büyük enerji kaynağı ihraç pazarı olma potansiyelini sunmaktadır.

Rusya'nın yüksek finansal ve teknolojik gücüne sahip uluslararası enerji şirketleri ile olan ilişkisinin incelenmesi, bu şirketlerinin Rusya'da uzun dönemli projelerine katılma ilgilerin olduğu ancak büyük enerji projelerinin gerçekleştirilmesinden kaçındıklarını göstermektedir. Bu da Rusya'da yürütülen faaliyetlerin şeffaflığının tartışılır olması ve yatırımlara ilişkin kanun eksikliklerin olmasıyla açıklanabilir.²¹⁴

Belirtilebilir ki, Rusya'nın her uluslararası enerji sektörü projesindeki katılımı ve enerji alanındaki her mevzuat, Rusya devletinin, diğer bir deyişle Rusya cumhurbaşkanı V. Putin'in, politika düşüncelerine istinaden gelişeceği. Buna ilişkin Rusya'nın pozisyonunu anlatan iki ana kaynak olarak V. Putin'in 1997 yılında enerji sorunları üzerine savunduğu doktora tezi ve Enerji Stratejisi gösterilebilir. İki kaynağın Rusya'nın enerji kaynakları ve enerji sektörü konusuna ilişkin politik düşüncelerinin iki ana özelliği olduğunu gösterdiği belirtilebilir. Birinci özellik, doğa kaynaklarının devlet kontrolü altında olması gerektiği. İkinci özellik, enerji ve enerji güvenliği konusundaki politika, Rusya'nın güvenlik politikasının temel unsurları olduğu. Buradan da diğer ülkelerin Rusya politikasının bu iki ana özelliğinin önemi konusunda ve Rusya'nın bunlara ilişkin ısrarlı olacağından şüphe duymaması gerektiği söylenebilir.²¹⁵

²¹⁴ S. Jıznin, **a.g.e.**, s. 141 – 150

²¹⁵ K. Hober, “Energetičeskiy Dialog ES – Rossiya: pravovaya sfera”, (Çevrimiçi) <http://www.alieuropa.ru/energetičeskiy-dialog-es-rossiya-pravovaya-sfera/pdf>, 10 Ekim 2013

2.4.1. Rusya – AB Enerji İlişkileri

Rusya (daha önce Sovyetler Birliği) ile Avrupa (şimdi Avrupa Birliği) arasındaki enerji konusundaki ilişkileri Sovyetler Birliği döneminde başlamış olup bugün 40 yıldan aşkın bir tarihi söz konusudur. Enerji alanındaki uzun dönemlik işbirliğinin temeli 1960 – 1970’lerde Batı Sibirya enerji kaynakları yatakları ile Batı Avrupa elektrik santrallerini birleştiren çok dallı boru hatlarının kurulması ile atılmıştır.

90’lı yıllara kadar Rusya’nın Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi’den (KEYK)²¹⁶ ortaklarla Avrupa tüketicisine yönelik enerji kaynaklarının sağlanmasının altyapısının geliştirilmesi faaliyetleri görülmektedir. Bunlar Drujba-1 ve Drujba – 2 (Dostluk) petrol boru hatlarının gerçekleştirilmesi, Mir (Barış) birleşik elektrik enerjisi sisteminin geliştirilmesi, KEYK ülkelerinde sovyet nükleer santrallerinin kurulması.

Rusya ile Avrupa arasındaki enerji alanındaki daha sonraki işbirliği (2000’lerin başına kadar) SSCB’nin parçalanması ile bağımsız devletlerin oluşması ve Avrupa Birliğinin oluşması ile Avrupa’nın jeografik haritasının değişmesi gibi gelişmeler ile devam etmiştir. Rusya’da bu dönem ekonomik reformların ve enerji sektörünün (petrol, kömür) liberalleştirilmesi yılları olarak bilinmektedir. Aynı dönemde Yamal-Avrupa ve Mavi Akım doğal gaz boru hatları projeleri başlatılmıştır, yabancı şirketlere Rusya petrol ve doğal gaz yataklarında arama ve üretim izni verilmiştir (üretim bölüşüm sözleşmesi²¹⁷ kapsamında Sahalin -1, Sahalin – 2, Haryaginskoe petrol yatağı).

Tüm bu gelişmeler 2001 yılında Rusya-Avrupa Enerji Diyalogunun başlatılmasının öncüleri olmuştur. Yeni yüz yılın başında Avrupa Birliğinin genişlemesi, Rusya’nın eski sovyet ülkeleri ile işbirliğinin yeni hal alması ve bunun da enerji kaynaklarının tranzit taşımalarında sorunların çıkartması gibi gelişmeler belirlenmektedir. 2007 yılına kadar Rusya ile Avrupa arasındaki işbirliğinin yasal

²¹⁶ Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi, 1949 – 1991 yılları arasında faaliyet gösteren devletlerarası ekonomik örgüttür. Üye ülkeler: SSCB, Macaristan, Cehoslovakıya, Polonya, Romanya, Alman Demokratik Cumhuriyeti, Moğolistan, Arnavutluk, Kuba, Viyetnam.

²¹⁷ Üretim bölüşüm sözleşmesi (Soglaşenie o razdele produktssii, Production Sharing Agreement), birleşik şirketin oluşturulmasına yönelik özel bir sözleşme türüdür. Genellikle yabancı üretici şirket (müteahhit) ile devlet şirketi arasında kurulan, ve müteahhite sözleşme çerçevesinde belli alanda arama ve üretim yapma faaliyetleri için yetki veren bir antlaşmadır.

temelini 1994 yılında imzalan Ortaklık ve İşbirliği Sözleşmesi oluşturmaktaydı. Daha sonra devletler arasında yeni sözleşme temellerine göre işbirliğin kurulması diyalogları başlatılmıştır. Bugün Enerji Diyaloglar kapsamında dört çalışma grubu ve bir danışma kurulu belirlenmektedir; enerji piyasaları ve stratejileri çalışma grubu, enerji verimliliği ve inovasyon çalışma grubu, elektrik enerjisi çalışma grubu, doğal gaz danışma kurulu.²¹⁸

Enerji diyalogu kapsamında AB ve Rusya arasında 2013 yılı Mart ayında “2050 yılına kadar enerji sektöründe AB-Rusya işbirliğinin yol haritası”²¹⁹ adlı yasal bir ağırlık içermeyen doküman hazırlanmıştır. Yol haritasında her tarafın enerji programlarında farklılıkların olduğu kabul edilmesiyle beraber bazı alanlarda ortak noktaların olduğu ve bunların karşılıklı yarar sağlayabilecekleri, özellikle enerji konusundaki derin işbirliğiyle ulaşılabileceği, öngörülmüştür. Yol haritası, Rusya ve AB’nin enerji güvenliğinin sağlanması ve istikrarlı gelişim amaçlarının ulaşılması için faaliyet gösteren entegre olmuş altyapı ve şeffaf, girişe açık, etkin ve rekabet ortamı olan pazarları ile bereber pan-avrupa enerji alanının kurulması amacını içermektedir. Dokümanın önemi, Rusya ve AB arasında enerji alanında uzun dönem için işbirliğinin yönünün belirlemede ve istikrarının sağlanması için belirsizliklerin kabul edilebilecek düzeye ulaştırılmasında öne çıkmaktadır.

Rusya-AB Enerji diyalogunun on yıllık sonuçları iki tarafın da imzaladığı 12. işbirliği raporunda yansımıştır (Aralık 2011). Rapor, Rusya ile AB’nin enerji alanındaki işbirliklerinde bir birine bağımlılığını göstermektedir. AB’nin Rusya’dan yaptığı ithalatının %70’ini enerji kaynakları ve ürünleri oluşturmaktadır. Göstergeler, AB’nin doğal gaz ithalatının %34’ünün Rusya’dan yapıldığını, bu da AB’nin toplam doğal gaz tüketiminin %23’ünü oluşturduğunu göstermektedir. Petrol ithalatında da yüksek rakamlar görülmektedir; AB’nin toplam ham petrol tüketiminin %30’u Rusya’dan yapılan ham petrol ithalatı ile karşılanmaktadır. Verilere göre AB’nin ham petrol ithalatının %33’ü, petrol ürünleri ithalatının %23’ü ve kömür ithalatının %30’u Rusya’dan yapılmaktadır.

²¹⁸ MINENERGO, “Sotrudničestvo s ES”, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/co-operation/russia_eu/, 20 Ekim 2013; K. Hober, “Energetičeskiy Dialog ES – Rossiya: pravovaya sfera”, (Çevrimiçi) <http://www.alieuropa.ru/energetičeskiy-dialog-es-rossiya-pravovaya-sfera/pdf>, 10 Ekim 2013

²¹⁹ MINENERGO, “Dorojnaya Karta Energetičeskogo Sotrudničestva Rossii i ES do 2050 goda”, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/co-operation/russia_eu/road_map/index.php, 20 Ekim 2013

Diğer taraftan Rusya'nın ihracat rakamlarına bakılırsa, toplam petrol ihracat miktarının %88'i, toplam doğal gaz ihracat miktarının %70'i ve toplam kömür ihracat miktarının %50'si AB'ne ihraç edildiği görülmektedir.²²⁰ Miktar olarak verilirse 2013 yılı yaklaşık değerlerine göre Rusya'dan AB'ne 153,9 milyon ton petrol, 139 milyar m³ doğal gaz, 60,5 milyon ton kömür ve 100 bin ton petrol ürünü ihraç edilmiştir. Rusya petrolünün en büyük tüketicileri Hollanda (46,7 milyon ton), İtalya (22,8 milyon ton) ve Almanya (17,4 milyon ton) olmuştur; doğal gazın – Almanya (37,9 milyar m³), İtalya (23,8 milyar m³), Polonya (13,0 milyar m³); kömürün – İngiltere (24,2 milyon ton).²²¹

Rusya ile AB enerji işbirliği sadece enerji kaynaklarının tüketicisi-tedarikçisi ilişkileri ile sınırlı kalmamaktadır. Rusya ve Avrupa enerji şirketleri yeni yataklarının keşfinde ve geliştirilmesinde (Yujno-Russkiy doğal gaz yatağı, Ştokman yatağı), LNG üretiminde (Sahalin-2 ve Yamal LNG projesi çerçevesinde), önemli boru hatı projelerinin gerçekleştirilmesinde (Kuzey Akım, Güney Akım v.d.) işbirliği yaptıkları görülmektedir. Rusya şirketlerinin de Avrupa'da petrol ürünlerinin üretilmesinde, benzin istasyonlarının işletilmesinde ve petrol ürünlerinin depolanmasında, doğal gaz taşıma alt yapısının oluşturulması, ticareti ve dağıtımında katılımları görülmektedir. Hatta Rusya ve Avrupa enerji şirketleri arasında hisse senetleri değişiminin başlaması gözlemlenmektedir (GAZPROM, Belçika ve İngiltere'yi birleştiren Interconnector doğal gaz boru hattında pay sahibidir v.s.). Belirtilen bu gelişmeler, Rusya ile AB arasındaki enerji işbirliğinin enerji kaynaklarının ihracat ve ithalatı dışında yeni bir aşaması olarak değerlendirilebilir.²²²

Rusya ile AB arasındaki enerji alanındaki işbirliğinin karşılıklı yararı her biri için kendine özgü olduğu söylenebilir. Rusya'nın yararı, Avrupaya enerji kaynakları ihraç ederek elde ettiği gelirden oluşmaktadır. 2009 - 2012 yılları arasında Rusya ekonomisinin yakıt-enerji sanayisine olan bağımlılığının artmış olduğu (yakıt-enerji sanayisinin ihracattaki payı %70, federal bütçe gelirlerindeki payı %50 ve

²²⁰ MINENERGO, “Energdialog Rossiya-ES 12-y Doklad”, (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/upload/medialibrary/227/227f8de5e083e393cb36ac904c8b892e.pdf>, 20 Ekim 2013

²²¹ MINENERGO, “Energdialog Rossiya-ES 13-y Doklad”, (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/upload/iblock/ece/ecef70b71b1fe04742545dcd647ca0fa.pdf>, 22 Ekim 2014

²²² Kondakov, a.g.e., s. 63

yatırımlardaki payı %40 olmuştur) göz önünde bulundurulursa²²³ Rusya'nın koyulmuş olduğu "inovatif" ekonomik gelişmenin sağlanması için AB'e enerji kaynaklarının ihracatının devam ettirilmesi önemli olmaktadır. Ayrıca Rusya'nın yeni enerji yataklarının işletilmesi, enerji verimliliğinin sağlanması için enerji tasarruflu yeni teknolojilerin kurulması, yakıt-enerji sanayisinin aşınmış tesislerinin yenilenmesi ve güçlerinin artırılması yüksek yatırımları gerektirmektedir. ES – 2030'da Rusya'nın yakıt-enerji sanayisinin belirtilen yönde moderleştirilmesi için 2,4 – 2,8 trilyon ABD dolarlık yatırım yapılması gerektiği öngörülmüştür. Bu da Rusya için yüksek teknolojiye ve büyük finansal kaynaklara sahip, ve potansiyel yatırımcı olarak görünen Avrupa enerji şirketleri ile işbirlik içinde olması mecburiyetini öne çıkarmaktadır.

Rusya enerji politikasını ele alan rapor, araştırma ve diğer bilimsel kaynaklardan, Enerji Stratejisi dahil olmak üzere, Rusya devletinin ve enerji uzmanlarının, belirtilen ve Rusya'nın zayıf noktaları olarak da tanımlanabilecek konuları kabul ettikleri görülmektedir. Rusya'nın bu zayıf noktalarının farkında olması AB'ni korkuttuğu belirtilebilir. Çünkü Rusya'nın yurtiçi ekonomik istikrarın sağlamak için petrol ve doğal gazı yüksek fiyattan satmak dışında başka olanağı bulunmamaktadır.²²⁴

Diğer taraftan AB'nin Rusya ile yaptığı enerji işbirliğinden sağlanan yararı, 507,2 milyona yakın²²⁵ AB tüketicilerin enerji kaynaklarına olan talebinin karşılanmasının devam ettirilmesinden oluşmaktadır. AB'nin Rusya ile enerji konusunda diyalog içinde olması bir ekonomik zorunluluk olarak değerlendirilebilir.²²⁶ AB'nin istikrarlı büyümesi kişi başına artan enerji tüketimi (2012 yılı itibariyle 3,323 kg petrol eşdeğeri/kişi başı, ABD ise 6,793²²⁷) ile sağlanan

²²³ MINENERGO, "Energetičeskaya Strategiya Rossii na Period do 2035 goda: Osnovnie Polojeniya", (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/documents/razrabotka/17481.html>, 24 Ocak 2014

²²⁴ Cristophe-Alexandre Paillard, "Rethinking Russia: Russia and Europe's Mutual Energy Dependence", *Journal of International Affairs*, cilt 63, sayı 2, Columbia University, New York, 2010, s. 65 – 84, (Çevrimiçi) <http://jia.sipa.columbia.edu/russia-and-europe%E2%80%99s-mutual-energy-dependence>, 20 Ekim 2013

²²⁵ EUROSTAT, "Population on 1 January by Age and Sex", (Çevrimiçi) http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjan&lang=en, 20 Ocak 2014

²²⁶ S. Kondakov, *a.g.e.*, s. 68

²²⁷ Dünya Bankası veri tabanı, (Çevrimiçi) <http://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.PCAP.KG.OE>, 10 Ekim 2023

bir “altın milyar” ülkesi olması enerji güvenliği konusunu önemli kılmaktadır.²²⁸ AB, 2012 yılında dünya’da üretilen toplam enerji kaynaklarının %13,4’ünü tüketmiştir; bunun yanında petrolün %14,8’ini, doğal gazın %13,4’ünü, kömürün %7’sini ve nükleer enerjisinin %35,7’sini. AB’nin kendi enerji kaynakları rezervleri ise dünya enerji kaynakları rezervlerinin içinde küçük bir paya sahiptir (petrolde %0,4 ve doğal gazda %0,9) ve tüketimi karşılamaya yetersizdir. AB ülkelerinden petrol İngiltere, Danimarka, Romanya ve İtalya’da (2012 yılı toplam dünya petrol üretimindeki payları sırasıyla %1,1, %0,2, %0,1, %0,1) üretilmektedir. Doğal gaz üretimi ise Hollanda, İngiltere, Almanya, Romanya, Danimarka, İtalya ve Polonya’da görülmektedir (2012 yılı toplam dünya doğal gaz üretimindeki payları sırasıyla %1,9, %1,2, %0,3, %0,3, %0,2, %0,2, %0,1). Norveç, belli bir düzeyde doğal gaz (2,1 trilyon m³) ve petrol rezervlerine (7,5 milyon barrel) sahiptir. Ancak Norveç, AB üye değildir ve AB’nin doğal gaz tüketiminin sadece %15’ini karşılamaktadır.²²⁹

AB’nin toplam enerji tüketiminin enerji kaynaklarına göre dağılımı incelenirse doğal gazın payının arttığı görülmektedir. AB’nin doğal gaza yönelmesinin basit açıklaması da ekolojik sorunlarının hafifletilmesi amacı olduğu belirtilebilir. Doğal gazın kullanımı sonucu sera gazının salınımı kömür ve petrole göre daha düşüktür.²³⁰ Çünkü AB’nin 2007 yılında konulan ve enerji verimliliğinin arttırılmasına, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasına ve karbondioksit salınımının azaltılmasını öngören “20-20-20” amaçları mevcuttur.²³¹ Bu çevre ve enerji güvenliği amaçları doğrultusunda AB’nin doğal gaz tüketimini sürdüreceği görülmektedir. Buradan da AB’nin Rusya ile doğal gaza konusundaki alıcı-satıcı ilişkilerinin de devam edeceği belirtilebilir.

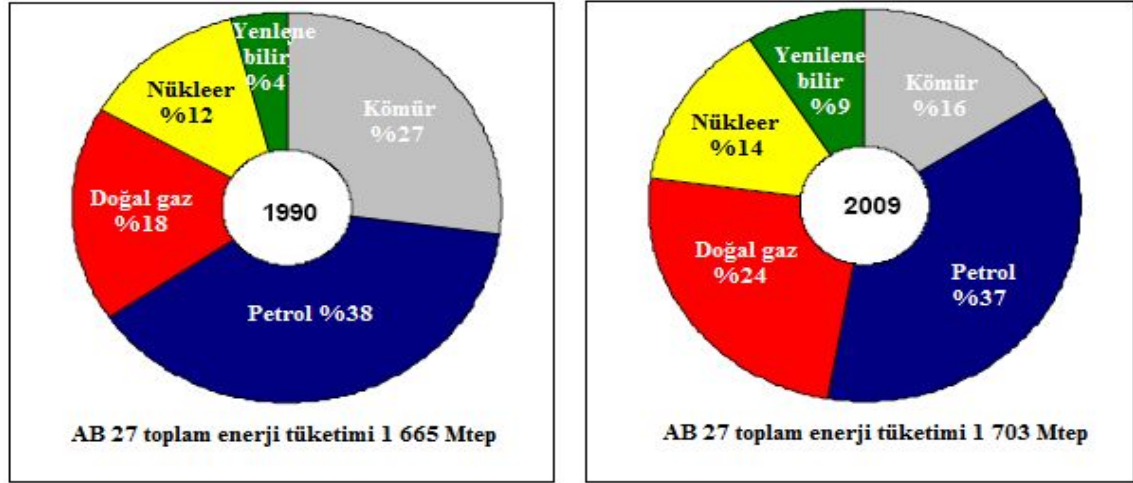
²²⁸ A. Haitun, **Energy Policy of Russia on The European Continent**, Moskova, Russian Academi of Science Institut of Europe, 2008, s. 71

²²⁹ BP, “Historical Data Workbook”, (Çevrimiçi) <http://www.bp.com/en/global/corporate/about-bp/energy-economics/statistical-review-of-world-energy-2013.html>, 20 Ocak 2014

²³⁰ US Energy Information Administration, “Energy Related Carbon Dioxide Emissions”, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/forecasts/ieo/emissions.cfm>, 20 Ekim 2013

²³¹ European Commission, “The EU Climate and Energy Package”, (Çevrimiçi) <http://ec.europa.eu/clima/policies/package/>, 20 Ekim 2013

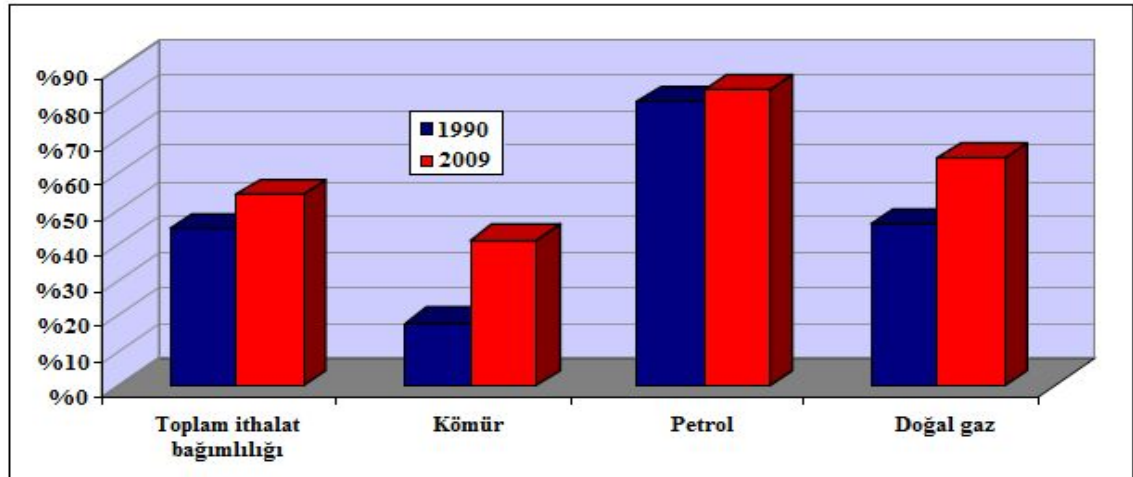
Grafik 2.4.1: AB'nin Enerji Tüketiminin Enerji Kaynaklarına göre Dağılımı

Kaynak: European Commission, “Market Observation for Energy: Key Figures”, Haziran 2011, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/energy/observatory/countries/doc/key_figures.pdf, 20 Ekim 2013

AB'nin enerji bağımlılığı 2011 yılı itibariyle %53,8 olarak hesaplanmıştır; ayrıca petrol ve ürünlerine olan bağımlılığı %84,9, doğal gaz bağımlılığı %67 ve kömüre olan bağımlılığı %62,2 olarak değerlendirilmiştir. Analistlerin belirttiğine göre enerji tüketimi yılda %1 – 2 artış gösterirse AB'nin petrol ve ürünlerine olan bağımlılığı 2020 yılında %90'ı aşacağı ve doğal gaza olan bağımlılığı %70 üzerinde olacağı beklenmektedir.²³² AB için tahmin edilen bu enerji bağımlılığı değerlerinin gerçekten uzak olmadığını Grafik 2.4.2'de de görülebilir.

Grafik 2.4.2: Enerji Kaynaklarına göre AB'nin Enerji İthalat Bağımlılığı, 2009

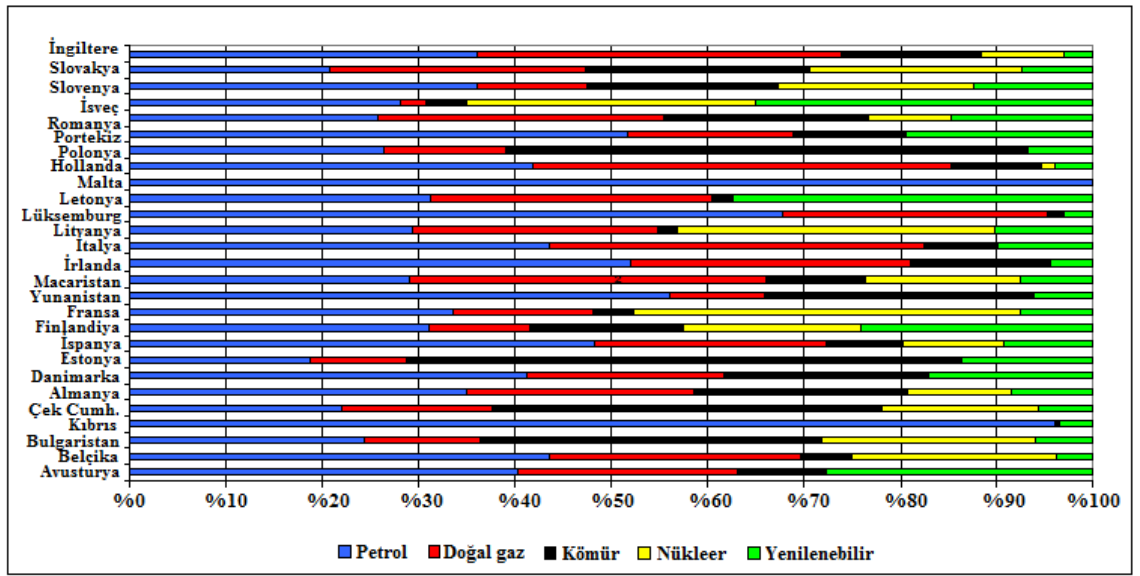

Kaynak: European Commission, “Market Observation for Energy: Key Figures”, Haziran 2011, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/energy/observatory/countries/doc/key_figures.pdf, 20 Ekim 2013

²³² EUROSTAT, “Energy Dependency”, (Çevrimiçi) <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdcc310&language=en>, 20 Ekim 2013

AB üye ülkelerinin enerji tüketimleri enerji kaynağı bazında farklılık göstermektedir. Örnek verilirse, Malta'nın enerji tüketimi %100 petrolden oluşurken, Estonya'nın enerji tüketimindeki petrolün payı %20 civarında olup kömürün payı %60'tır. AB üye ülkelerin enerji kaynaklarına göre tüketimi Grafik 2.4.3'de incelenebilir. Buradan da AB'nin her enerji kaynağına olan bağımlılığı devam edeceği söylenebilir.

Grafik 2.4.3: AB Üye Ülkelerin Enerji Kaynaklarına göre Tüketim Dağılımı, 2009

Kaynak: European Commission, "Market Observation for Energy: Key Figures", Haziran 2011, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/energy/observatory/countries/doc/key_figures.pdf, 20 Ekim 013

Enerji tüketiminin yarısından fazlasını ithal eden AB'nin enerji kaynaklarının ucuz olmasından yana olduğu tartışılmaz. Buradan da Rusya'nın enerji sanayisinin modernleşmesinin, enerji verimliliğinin artırılmasının AB'nin lider ülkelerinin belli sebeplerden dolayı ilgi alanına girdiği söylenebilir. Birinciden, Rusya enerji sanayisinin modernleşmesi üretim ve taşıma giderlerini azaltarak AB'de enerji kaynaklarının fiyatının da düşürmesini sağlayabilir. İkinci olarak, Rusya enerji sanayisinin yenilenmesi teknik arızalardan dolayı AB'ne olan enerji kaynaklarının tedarikinin durmasını önleyebilecektir. Diğer taraftan modernleştirme projeleri kar sağlayacağı beklendiği için Avrupa enerji şirketleri için çekici görünmektedir. Üçüncüsü, AB şirketlerinin, Rusya enerji sektöründe faaliyet göstermesi Rusya'nın uluslararası ilişkilerinde Asya ülkelerinden ziyade daha çok Avrupa yönlü olacağı

beklenmektedir. Bu bağlamda AB-Rusya işbirliğinin yol haritasına daha temiz, daha ekonomik enerji dünyasına bir geçiş beklentisiyle Modernizasyon için Ortaklık programı dahil edilmiştir.²³³

Rusya ile AB arasında enerji diyalogunun önemli sonuçları olarak Rusya ve Avrupa enerji şirketleri için Rusya ve AB enerji piyasalarında açılan yeni perspektifler, her taraf için enerji güvenliğinin sağlanmasının öneminin anlaşılmış olması ve işbirliğinin ispatı olarak Rusya doğal gaz tedarikinin “al veya öde”²³⁴ şartlı uzun dönemli sözleşmelerinin imzalanması belirtilebilir. Ayrıca iki tarafın da çıkarlarına uygun olan enerji projelerinin listesi çıkartılmıştır; bunlardan Kuzey Akım projesi tamamlanmıştır, Güney Akım projesi boru hatlarının kurulması aşamasında, senkronize şeklinde çalışan BDT ve Baltık elektrik enerji sistemlerinin AB elektrik enerjisi sistemi UCTE (the Union for the Co-ordination of Transmission of Electricity) ile birleştirilmesi projesi analiz aşamasındadır. İşbirliğinin diğer başarıları olarak Moskova’da Rusya – AB Enerji Teknolojileri Merkezinin çalışmaya başlaması ve petrolün deniz yoluyla taşınmasının güvenliğinin arttırılması ve nükleer enerjisi güvenliği soruları üzerine işbirliğinin genişletilmesi sayılabilir.²³⁵

Rusya ile AB arasında karşılıklı bağımlılık ve işbirliği için karşılıklı ilgi olmasına rağmen ortakların, milli çıkarlarında farkların mevcut olması nedeniyle, enerji işbirliğinin bazı konularında pozisyonları uyuşmamaktadır. Rusya, kendi pozisyonunu AB enerji piyasalarında güçlendirmek isterken, AB tersine, Rusya ile enerji işbirliğini devam ettirerek, ve aynı zamanda Rusya’ya olan bağımlılığını enerji kaynaklarını ithal ettiği ülkeleri çeşitlendirerek azaltmaya çalışmaktadır.

Rusya’nın enerji piyasasındaki pozisyonunu iyileştirmek amacıyla V. Putin 2002 yılında Orta Asya ülkelerinin Rusya ile “Avrasya doğal gaz birliğini” oluşturmak üzere birleşmeleri fikrini öne sürmüştür. Ayrıca bu birliğe Avrupa’ya doğal gazın taşınmasında tranzit ülkelerinin de katılması bekleniyordu. “Avrasya doğal gaz birliğini”, ülkelerin ihracat politikalarını, doğal gazın üretimini, boru

²³³ MINENERGO, “Dorojnaya Karta Energetičeskogo Sotrudničestva Rossii i ES do 2050 goda”, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/co-operation/russia_eu/road_map/index.php, 20 Ekim 2013

²³⁴ “Al veya öde” – belli ürünlerin büyük alıcılara tedarikinde kullanılan bir sözleşme şartıdır. Tedarikçi sözleşmede belirtilen maksimum miktarda ürünü teslim etme yükümlülüğüne girer, alıcı ise ne olursa olsun bu miktarın belli kısmını, belirtilen dönemde aslında daha az miktarda almış olmasına bakılmaksızın, ödemeyi ve kullanmadığı kalan kısım için ise ceza ödemeyi kabul eder.

²³⁵ S. Jıznin, **a.g.e.**, s. 300

hatlarının kurulmasını, taşıma tarifesini ve fiyat politikasını koordine edecekti. Rusya, Kazakistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Beyazrusya ve Ukrayna'nın katıldığı bu birlik dünya doğal gaz rezervlerinin %50'sini kontrol etme olanağını sunacaktı. Bu projenin gerçekleşmesine sadece Turkmenistan ve Uzbekistan'ın tutarsız politikası engel olmuştur.²³⁶

Rusya'nın doğal gaz ihracatçısı olarak konumunu güçlendirecek konuları Doğal Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumunu (GECF) resmileştirmek için yürütülen görüşmelerde ve kuruluş dokümanları hazırlanırken ele alınmıştır. Rusya'nın pozisyonu, mevcut petrol karteli olan OPEC'e benzer doğal gaz ihracatçıları kartelinin oluşturulması üyeler arasında doğal gaz pazarının bölüştürülmesine ilişkin anlaşmanın kabul edileceği ve kota uygulamasına gidileceği anlamına geleceği temelinden oluşmaktaydı. Böylece rekabetten ve Avrupa piyasasının serbestleştirilmesi ortamında fiyat düşüşlerinden oluşabilecek giderlerinin azaltılması amaçlanmaktaydı.²³⁷ GECF kapsamında 2011 ve 2013 yılında iki zirve gerçekleştirilmiştir. Zirveler sonucu üye ülkelerinin dünya doğal gaz sektöründeki ekonomik problemlerinin (tranzit taşıma sorunu, fiyatlandırma modelleri, dürüst rekabet ortamı v.s.) aşılmasında işbirliklerinin devam ettirilmesi gerekçesi konulmuştur.²³⁸

Aynı zamanda belirtilebilir ki, Rusya'nın doğal gaz ihracatçı ülkelerin oluşturduğu birliklere ilişkin politikası, AB ülkelerinde doğal gaz piyasasının liberalleştirilmesi sonucu doğal gaz tüketicilerinden oluşan kartelin doğabileceğini göz önünde bulundurması gerek.²³⁹ Diğer taraftan doğal gaz üretimi ve taşınması komplike ve pahalı altyapı gerektirdiği için paralelde alıcı ve satıcı arasında uzun

²³⁶ İrina Vasilyeva, "Nujen li Gazoviy OPEK", **Energetika i Promıslennost' v Rossii**, Nisan 2007, (Çevrimiçi) <http://www.eprussia.ru/epr/80/5648.htm>, 20 Ekim 2013; S. Jiznin, "Kartel' kak Antikartel'noe Orujie", **Nezavisimaya Gazeta**, Eylül 14, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.mgimo.ru/news/experts/document163007.pdf>, 20 Ekim 2013

²³⁷ S. Jiznin, "Kartel' kak Antikartel'noe Orujie", **Nezavisimaya Gazeta**, Eylül 14, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.mgimo.ru/news/experts/document163007.pdf>, 20 Ekim 2013

²³⁸ MINENERGO, "Sotrudniçestvo s FSEG", (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/activity/co-operation/fseg_contribution/, 20 Ekim 2013

²³⁹ S. Jiznin, "Kartel' kak Antikartel'noe Orujie", **Nezavisimaya Gazeta**, Eylül 14, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.mgimo.ru/news/experts/document163007.pdf>, 20 Ekim 2013

vadeli sözleşmeler imzalanmaktadır. Katı şartları içeren uzun vadeli sözleşmeler geçerliyen kartelin doğal gaz fiyatını arttırma olanağı olmadığı da geçerlidir.²⁴⁰

Rusya'nın AB enerji piyasasında konumunun güçlendirilmesi arzularına 2009 yılında AB'nin kabul ettiği "Üçüncü enerji paketi" engel olmaktadır. AB "Üçüncü enerji paketi", enerji kaynaklarının üretim ve taşınmasının dağıtımından ayrılması temelini koymuştur. Dolayısıyla enerji kaynaklarının tedarikini yapan bir dikey entegre olmuş şirket AB'de dağıtım faaliyetine katılamaz oluyor. Ayrıca dağıtım faaliyetlerinde yabancı şirketlerinin katılımı, güvenli dağıtım yapabileceği sertifikası (ancak sertifikayı almak için gerekli şartlar belirtilmemiştir) ile gerçekleştirebileceği gerekçesi konulmuştur.²⁴¹ Rusya, bu uygulamaları bir ayrımcılık yöntemleri olarak değerlendirmektedir, ve özellikle GAZPROM'a karşı. V. Putin'nin görüşü "mülkiyetin müsadereşi" şeklinde olmuştur.²⁴²

Rusya, AB'nin geliştirdiği reformlar ve ithalatın çeşitlendirilmesi istekleri karşısında kendisine yeni enerji piyasaları açmaya çalışmaktadır. Asya – Pasifik bölgesi ülkelerine enerji kaynaklarının ihracatına yönelmiştir. Ancak Rusya için AB önemli enerji piyasası olarak kalacağı ortadadır. İlk olarak Çin'in 1000 m³ doğal gaz için 160 – 170 ABD dolarından fazla ödeme taraftarları değildir; bunun yanında Rusya, AB'e doğal gazı bundan iki kat daha pahalı fiyattan satmaktadır. Asya'da Almanya'ya benzer bir ülke henüz yok. Almanya, doğal gaz tüketiminin %40'nı Rusya'dan ithal etmektedir.²⁴³ İkinci olarak, Japonya, Çin veya ABD, Rusya için henüz geliştirilmiş ve enerji ticareti sağlanmış piyasalar değildir. Ayrıca bu ülkeler Rusya enerji sanayisi için gelecek 20 yılda önemli rol oynayacakları halya belirsizlik içinde kalmaktadır. Bunun yanında Rusya'dan ithal edilen petrol AB petrol tüketiminin %15'ini karşılamaktadır.²⁴⁴ Diğer taraftan şu anda Japonya ve ABD'ye petrolün taşınması, hem maliyet açısından hem gemilerin kapasitesi açısından

²⁴⁰ A. Haitun, **a.g.e.**, s. 62

²⁴¹ İ. Gudkov, "Tretiy Energetičeskiy Paket Evrosoyuza", **Neft, Gaz i Pravo**, Mart 2010, s. 58 – 66, (Çevrimiçi) http://www.mgimo.ru/files2/y11_2013/243404/10.3.3_gudkov.pdf, 20 Ekim 2013

²⁴² Česlovas İşkauskas, "Tretiy Energetičeskiy Paket: Bor'ba Mejdu Rossiei i ES", **Geopolitika**, Mart 21, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.geopolitika.lt/?artc=4555>, 20 Ekim 2013

²⁴³ S. Kondakov, **a.g.e.**, s. 13 – 14

²⁴⁴ Cristophe-Alexandre Paillard, "Rethinking Russia: Russia and Europe's Mutual Energy Dependence", **Journal of International Affairs**, cilt 63, sayı 2, Columbiya University, New York, 2010, s. 65 – 84, (Çevrimiçi) <http://jia.sipa.columbia.edu/russia-and-europe%E2%80%99s-mutual-energy-dependence>, 20 Ekim 2013

olanaklı olmamaktadır.²⁴⁵ Üçüncüsü, LNG üretiminin gelişmesi Rusya için diğer bir belirsizlik yaratmaktadır. Çünkü AB için Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden LNG'yi ithal etmesi, Rusya ile uzun dönem doğal gazla ilişkin işbirliğine bir alternatif teşkil etmektedir.²⁴⁶

Rusya'nın enerji piyasaları için rekabette yenilebileceği durumlar da belirtilebilir. Birinci durum jeografik özelliğini taşımaktadır. Rusya'nın enerji kaynakları yatakları ile AB tüketicilerini binlerce kilometreler ayırmaktadır. Diğer taraftan boru hatlarının kurulması, bakımı yüksek maliyetleri gerektirmektedir. Rusya'da petrol sanayisinde fonların %60'nı üretim ve %40'nı boru hatlarının yapımı oluştururken, doğal gaz sanayisinde bölüşüm tersine %30'nu üretim güçleri ve %70'ni boru hatları oluşturduğu görülmektedir.²⁴⁷ Enerji kaynakları yataklarının özellikleri ve son kullanıcıya kadar uzun mesafelerin olması Rusya'nın petrol ve doğal gaz ihracat maliyetinin dünya düzeyinden 2 – 3 kat daha yüksek olmasına sebep olmaktadır. Rusya'da petrolün sadece üretim maliyetinin (6 ABD dolar/varil) Orta Doğu ülkeleri maliyetinden 3 kat daha yüksek olduğu (2 ABD dolar/varil) dikkate alınırsa ve buna taşıma maliyeti eklendiğinde Rusya'nın fiyat rekabetindeki zayıflığı ortaya çıkmaktadır.²⁴⁸ Rusya'da doğal gaz taşıma maliyeti sovyet döneminde kurulan boru hattı sisteminin olması ile daha düşük olabilmektedir, ancak kullanım süresi bitmiş boru hatlarının bakım ve onarım maliyeti söz konusudur.²⁴⁹ İkinci durum, güvenlik konusu olmaktadır. Rusya'dan AB'ne doğal gaz 14 ülke sınırını geçen boru hatları ile ihraç edilmektedir. Bu da AB'ne doğal gaz ihracatını tranzit ülkeler karşısında savunmasız kılmaktadır. Bir boru hattının bir ülke üzerinden tranzit geçmesi o ülke için kar sağlayacağı bir iş olması nedeniyle tranzit ülkeler zorluklar çıkartabilmektedir. Bu yüzden Avrupa'ya Rusya doğal gazının taşınması tranzit ülkeler ile anlaşma mekanizmasının kurulması gerekmektedir.

²⁴⁵ A. Denisov, "Vneşnyaya Energetičeskaya Politika Rossii", **Vneşnyaya Energetičeskaya Politika Rossii: Master-Klass**, Mejdunarosnyy Institut Toplivno Energetičeskogo Kompleksa – MGIMO, 2003, s. 36 – 44

²⁴⁶ Cristophe-Alexandre Paillard, "Rethinking Russia: Russia and Europe's Mutual Energy Dependence", **Journal of International Affairs**, cilt 63, sayı 2, Columbiya University, New York, 2010, s. 65 – 84, (Çevrimiçi) <http://jia.sipa.columbia.edu/russia-and-europe%E2%80%99s-mutual-energy-dependence>, 20 Ekim 2013

²⁴⁷ A. Denisov, **a.g.e.**, s. 41

²⁴⁸ A. Haitun, **a.g.e.**, s. 37

²⁴⁹ **A.e.**, s. 41

Bazen anlaşma süreci uzun sürebileceği gibi Ukrayna ile yaşanan olayda görüldüğü gibi doğal gaz tedarikinin tamamen durdurulması gibi sonuçlar doğabilmektedir. “Doğal gaz çatışması”, Ukrayna üzerinden doğal gazın AB’ne ihraç edilmesi en ekonomik yol iken sıfır politik nedenlerden dolayı, Rusya’nın tranzit ülkelerden bağımsız olabilmesi için, doğal gazın su altından taşınması boru hatları ile taşınmasından 2 – 2,5 kez daha fazla olmasına rağmen Baltik Denizi altından geçen Kuzey Akım projesinin başlatılmasına sebep olmuştur.²⁵⁰

Rusya ile AB enerji ilişkisinde AB, ithalatçı konumunda olması nedeniyle AB’nin enerji politikasının ele aldığı enerji güvenliği enerji kaynaklarının istikrarlı ve güvenli olarak tedarikinin sağlanması olmaktadır. AB’de bugüne kadar AB içinde ve uluslararası işbirliği çerçevesinde enerji alanındaki soruları idare etmek üzere bir çok kanun yasal ve idari yönetmenlikler oluşturulmuştur. 1995 yılında kabul edilen “beyaz kitapta” AB enerji politikasının ana amaçları “yutrici enerji piyasasının oluşturulmasının, rekabet ve enerji güvenliği temellerinde enerji tedarikinin sağlanmasının ve enerji sanayisinde çevreye olan etkisinin iyileştirilmesinin tamamlanması” gerektiğine getirilmiştir.²⁵¹ 2000 yılında yenilenen “yeşil kitapta” AB’nin mevcut enerji olanaklarının ve tüketiminin analizi ve orta dönem için AB’nin enerji politikasının temel yönlerinin belirlenmesi yanında enerji kaynaklarının yurtdışı kaynaklardan tedariki için dış politikanın sağlanmasının gerektiği vurgulanmıştır.²⁵²

AB’nin uluslararası enerji politikası, enerji kaynaklarının güvenli olarak temin edilmesini önemli amaç olarak aldığı için enerji kaynaklarının taşınması konusu da öne çıkmaktadır. AB’ne doğal gaz ve petrol ürünleri hem AB üye ve aday ülkeleri (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya, Bulgaristan, Romanya, Türkiye) hem AB dışı ülkeleri üzerinden ithal edilmektedir. Bu bağlamda AB girişimleri ile geliştirilen Enerji Şartı Anlaşmasının (Energy Charter Treaty)²⁵³

²⁵⁰ A.e., s. 32, 59

²⁵¹ Commission of The European Communities, “An Energy Policy for the European Union”, Aralık 13, 1995, (Çevrimiçi), http://europa.eu/documentation/official-docs/white-papers/pdf/energy_white_paper_com_95_682.pdf, 20 Ekim 2013

²⁵² European Commission, “Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply”, 2001, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/doc/green_paper_energy_supply_en.pdf, 20 Ekim 2013

²⁵³ Enerji Şartı Anlaşması, enerji sektöründe çok taraflı çerçeve kapsamında işbirliğinin kurulmasına ilişkin uluslararası anlaşmadır. Anlaşma, ticaret, tranzit, yatırım ve enerji verimliliği konuları dahil

uygulanması için yüksek ilgi göstermektedir. Bu AB'nin kendi enerji güvenliğini dikkate alarak bir jeografik bölgede toplu enerji güvenlik sisteminin oluşturulması isteğine bağlıdır. Çünkü Anlaşma, AB piyasasına enerji kaynaklarının tedariği ve taşınması bağlı olduğu bir çok ülkeyi kapsamaktadır. Enerji Şartı Anlaşması, istikrarlı enerji tedariğinin sağlanmasına yönelik Batı ve Doğu arasında ve mutlaka çevre sorunlarının çözümlerini içeren enerji işbirliğinin kurulması hakkındaki bir politik dokümandır. Dokümanın yararlı yönü olarak enerji konulu süreçlerinin yönetilmesinde ve imzaladıkları ülkeler çerçevesinde birleşik enerji alanının oluşturulmasında enstrüman olduğu belirtilebilir. Anlaşma, tartışmalı durumlarda tranzit ülkelere sınırlarından geçen enerji tranzit akışlarının durdurmalarını veya limitler koymalarını yasaklamaktadır.²⁵⁴ Dokümanı AB üye ülkeler, bazı OECD ülkeleri, BDT ülkeleri imzalamıştır (toplam 51 ülke). Ancak büyük doğal gaz ihracatçı olan Rusya anlaşmayı imzalamakla beraber 2009 yılı Ağustos ayında resmi olarak uygulamaktan vazgeçmiştir ve anlaşmayı uygulamayan diğer büyük doğal gaz ihracatçısı Norveç'in yanına geçmiştir. Rusya, Enerji Şartı Anlaşmasını uygulamaktan vazgeçmesinin sebebi olarak anlaşmanın enerji kaynağı tedarikçisi olan ülkenin çıkarlarını yeterince dikkate almadığını öne sürmüştür. Anlaşmanın Rusya'la yabancı yatırımların yükselmesini ve Rusya enerji şirketlerinin Avrupa bankalarından kredi alabilmesi için şartların hafifletilmesini sağlayamaması, nükleer enerjisi maddelerinin ticaretine olan sınırlama da kapsadığı ülke sayısının 15'ten 30'a çıkması, serbest tranzit prensibinin tüm taraflar için eşit olmaması ve taşıma tarifelerinin düşürülmesi daha çok ithalatçı çıkarlarına yönelik olması gibi konular belirtilmiştir. İktisat bilim adamı ve AB enerji işbirliği uzmanı Prof. Dr. Andrey Konoplyanik, Rusya'nın Enerji Şartı Anlaşması ile ilgili açtığı bu konuları makul olmayıp daha çok "zoraki" özellik taşıdıklarını belirtmiştir.²⁵⁵ 20 Ocak 2009 yılında o dönem cumhurbaşkanı görevindeyken D. Medvedev, Enerji Şartı Anlaşmasının bazı ortaklarının "doğal gaz kaprizlerinden" dolayı doğabilecek çatışmaları (Ukrayna

olmak üzere enerji ticareti faaliyetinin tüm konularını kapsamaktadır. Anlaşmanın temeli 1990'ların başında AB girişi ile atılmıştır ve amacı soğuk savaş sonrası Avrupa kıtasında mevcut ekonomik bölünmüşlüğü atlatılması için bir olanak tanınması olmuştur.

²⁵⁴ Energy Charter Secretariat, "The Energy Charter Treaty and Related Documents", Eylül 2004, (Çevrimiçi) http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/EN.pdf, 20 Ekim 2013

²⁵⁵ Andrey Konoplyanik, "Rossiya, Vos'merka i Ratifikatsiya DEH", **Mirovaya Energetika**, (Çevrimiçi) http://www.worldenergy.ru/stat/stat_0005.php, 20 Ekim 2013

– Rusya doğal gaz tranziti çatışması) önleyemediğini uyarmıştır ve “yeni uluslararası mekanizmalarının gerektiğini” idda etmiştir.²⁵⁶ Sonuç olarak GAZPROM ve Rusya hükümetinde Enerji Şartı Anlaşmasına olumsuz bakılmıştır. Anlaşmanın uygulanması, AB’ne yatırımlar aracılığıyla Rusya piyasasının ve transit alanının bağımsızlığının sınırlanmasına ve enerji piyasasında Rusya’nın kontrolünün azalmasına olanak tanınmış olacaktı.²⁵⁷ Rusya’nın Enerji Şartı Anlaşmasından çıkmasını, 2009 yılı Mart ayında AB ile Ukrayna arasında Ukrayna doğal gaz taşıma sisteminin modernleştirilmesine ilişkin anlaşmanın duyurulmasına karşı bir politik cevap olarak da değerlendirilebilir. Çünkü Ukrayna doğal gaz taşıma sisteminin AB tarafından yenilenmesi, AB’nin doğal gazı Rusya sınırında satın almak ve oradan da Avrupalı tüketicilerine taşınmasını Rusya’nın katılımı olmadan yapmak amacının hayata geçirilmesinin ilk adımı niteliğindeydi.²⁵⁸

AB’nin enerji güvenliğinin sağlanması politikası enerji kaynaklarının ve enerji ithal ettikleri ülkelerin çeşitlendirilmesini kapsamaktadır.²⁵⁹ AB, doğal gazı Rusya, Norveç, Cezair, Katar, Nijerya, Libya, Trinidad ve Tobago ve Mısır’dan ithal etmektedir. AB’ne ithal edilen petrol ise Rusya, Norveç, Libya, Suudi Arabistan, İran, Kazakistan, Nijerya, Azerbeycan ve Irak menşelidir. Kömür ithalatı ise en çok Rusya, Kolombiya, ABD, Avustralya, Güney Afrika, Endonezya ve Kanada’dan yapılmaktadır.

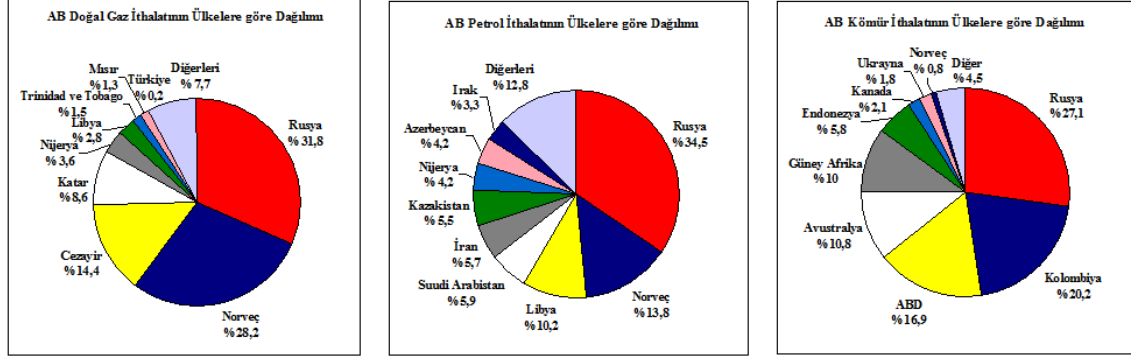
²⁵⁶ Andrey Konoplyanik, “Vıhod Rossii iz Vremennogo Primeneniya DEX i Delo YuKOSa Kommentarij po İtogram Procedurnogo Resheniya Arbitrazhnogo Suda v Gaage”, **Neft’, Gaz i Pravo**, Ocak 2010, s. 42 – 49, (Çevrimiçi) http://www.konoplyanik.ru/ru/publications/articles/461_Vyxod_Rossii_iz_vremennogo_primeneniya_DEX_i_delo_YuKOSa_kommentarij_po_itogam_procedurnogo_resheniya_arbitrazhnogo_suda_v_Gaage.pdf, 20 Ekim 2013

²⁵⁷ S. Kondakov, **a.g.e.**, s. 67

²⁵⁸ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 340

²⁵⁹ Commission of The European Communities, “Second Strategic Energy Review: An EU Energy Security and Solidarity Action Plan”, Kasım 13, 2008, (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0781:FIN:EN:PDF>, 20 Ekim 2013

Grafik 2.4.4: AB Enerji Kaynakları İthalatının Ükelere göre Dağılımı, 2010 (%)

Kaynak: EUROSTAT, *Europe in Figures – Eurostat Yearbook*, 2013, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Energy_production_and_imports, 10 Ocak 2014

Grafik 2.4.4’de doğal gazın yarısından fazlası Rusya ve Norveç’ten ithal edilirken Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden ise toplam sadece %32,2 ithal edildiği görülmektedir. Neredeyse aynı durum petrol ithalatında da izlenmektedir; petrol ithalatının yaklaşık %50’si Rusya ve Norveç’ten ve %30 civarında Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden ithal edilmiştir.

AB, 2008 yılında hazırladığı İkinci Stratejik Enerji İncelemesinde enerji güvenliğinin sağlanmasını için bir faaliyet planı çıkartmıştır. Belirtilen önceliklerden biri de “AB’nin gelecekteki ihtiyaçlarının önemli kısmını karşılayabilecek potansiyelli Hazar Denizi bölgesi ve Orta Doğu kaynaklarından doğal gaz tedarigi için güney doğal gaz koridoru geliştirilmesi gerek” olmuştur. “Güney doğal gaz koridorunun” geliştirilmesi için AB ülkelerinin, kısa dönemde diğer ülkeler yanında Azerbaycan, Türkmenistan, Irak ve Mısır ülkeleri gibi ülkeler ile ortaklık kurmaları ve doğal gaz tedarigi ve boru hatlarının yapılması için tüm aşamalarda ortak konu üzerinde çalışmaları mecburiyeti konulmuştur. Uzun dönemde ise “politik durumlar izin verirse” Uzbekistan ve İran gibi diğer ülke ve bölgelerden doğal gaz tedariginin sağlanması gerekliliği belirtilmiştir.²⁶⁰

“Güney doğal gaz koridoru”, Rusya’yı baypas geçecek farklı doğal gaz boru hatları projelerini içermektedir; Nabucco, Turkey – Greece – Italy Interconnector

²⁶⁰ Commission of The European Communities, “Second Strategic Energy Review: An EU Energy Security and Solidarity Action Plan”, Kasım 13, 2008, (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0781:FIN:EN:PDF>, 20 Ekim 2013

(ITGI), Trans – Adriatic Pipeline (TAP), Azerbaijan – Georgia – Romania Interconnector (AGRI), White Stream.

Çok sözü edilen Nabucco doğal gaz boru hattı projesi orijinal olarak ABD tarafından önerilmişti ve Avrupa’nın Rusya doğal gazına olan bağımlılığının azaltılması amaçlanmıştı. Nabucco projesi, hiç bir zaman Rusya devleti ve GAZPROM’un gönlünü kazanamamıştır. Diğer taraftan Almanya ve Fransa’nın da projeye bir stratejik önemi varmış gibi ilgi gösterdikleri söylenemez. Nabucco boru hattı, Türkiye’nin iki noktasından, Gürcistan ve Irakla olan sınırlarından, başlayıp Erzurum civarında tek boru halini alarak Bulgaristan, Romanya, Macaristan’dan geçerek Avusturya’ya kadar uzanacaktı.²⁶¹ Proje başlatıldığından itibaren bir çok engel ile karşılaşmıştır ve 2012 yılında ilk tasarlanan 3 900 km’den 1 329 km’lik Türkiye – Bulgaristan sınırından Avusturya’ya kadarki kısmını kapsayan Nabucco – West halini almıştır. Boru hattının Azerbaycan’dan Gürcistan ve Türkiye üzerinden Bulgaristan sınırına kadar olan kısmı çıkartılmıştır.²⁶² Yerini Azerbayca’nın Şah Deniz 2 yatağından doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupaya taşıyacak Türkiye ve Azerbayca’nın anlaştıkları ve 2018 yılında faaliyete geçeceği planlanan Trans Anatolia Natural Gas Pipeline (TANAP) projesi almıştır.²⁶³ Türkiye’den Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya’ya doğal gazın taşınmasını sağlayacak Nabucco – West, Nabucco projesinin kalan kısmı olmakla beraber Haziran 2013 yılında projenin kapanması ihtimali doğmuştur. Bu gelişmelere Azerbaycan’nın en büyük doğal gaz yatağını işleten Şah Deniz II Konsersiyumun, doğal gazın Avrupa’ya taşınması için Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden ve Adriatik Denizi altından Güney İtalya’ya uzanacak Trans Adriatic Pipeline (TAP) projesini seçmesi neden olmuştur. Nabucco projesinin iptal edilme durumuna düşmesi jeopolitik faktörlerin ve biznes kararların etkisiyle olduğu söylenebilir. TANAP ve TAP, boru hatlarının kapasitesi 10 milyon m³/ yıl olup Nabucco boru hattının 1/3’i olsa da, bu miktar AB’nin toplam enerji tüketiminin sadece %1’ine eşit olsa da, Nabucco projesi AB’nin bir projesi iken TAP ve TANAP’ın işletilmesi şimdi Azerbaycan ve

²⁶¹ Reinhard Mitschek, “Nabucco - The European Flagship Project in the Southern Corridor”, (Çevrimiçi) <http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/1304180.PDF>, 20 Ekim 2013

²⁶² Clara Weiss, “European Union’s Nabucco pipeline project aborted”, **World Socialist**, Temmuz 13, 2013, (Çevrimiçi) <https://www.wsws.org/en/articles/2013/07/13/nabu-j13.html>, 20 Ekim 2013

²⁶³ TANAP, “What’s TANAP?”, (Çevrimiçi) <http://www.tanap.com/en/what-is-tanap>, 20 Ekim 2013

Türkiye'ye ait olacaksa da AB'nin Rusya doğal gazına olan bağımlılığını azaltacağı öngörüldüğü için AB komisyonu tarafından destek görmüştür. Yayın raporlarında Nabucco – West yerine TAP'ın seçilmiş olmasından kaybeden Rusya doğal gaz ithalatına %100 bağlı olan Bulgaristan olduğu ve kazanan Yunanistan olduğu belirtilmiştir. Şu anda Yunanistan'nın doğal gazın 3/4'ü ve petrolün %40'ı Rusya'dan ithal edilmektedir. TAP projesiyle yakında Yunanistan'ın doğal gazı ithalatında en büyük ortağı Azerbaycan olacağı görünmektedir. TAP üzerinden doğal gaz alacak İtalya için LNG terminalleri kurma olanağı doğmaktadır. Arnavutluk için ise TAP projesiyle beraber ülkenin jeopolitik konumu öne çıkmış olacaktır.²⁶⁴ Şah Deniz II Konsersiyumun Nabucco – West güzergahını reddetmesi, projenin tamamen kapatılmıştır anlamını getirmeyebilir. Hazar denizi bölgesindeki diğer ülkeler olan Türkmenistan ve Kazakistan, ve belki de ileride Uzbekistan, önerilen Trans – Caspian Gas Pipeline ile Avrupa'ya doğal gaz ihraç edecekleri olursa Nabucco – West yeniden gündeme gelebilir. Bununla beraber Nabucco – West projesinin askıya alınmasıyla Rusya'nın Güney Akım projesinin rakiplerinin sayısının azalmış olduğu belirtilebilir.

Rusya, AB'nin Nabucco projesine alternatif olarak ve şu anda TANAP ile TAP projelerine rekabet olacak Güney Akım Projesini geliştirmiştir. Güney Akım doğal gaz boru hattı neredeyse aynı güzergahı izlemektedir; Rusya'nın Kara deniz kıyısındaki Anapa şehrinden başlayıp, Kara deniz altından uzanarak Bulgaristan kıyısına ulaşmaktadır ve Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan ve Slovenya üzerinden İtalya'nın sınırına kadar (Tarvisio şehrine kadar) gelmektedir, ayrıca Sırbistan'da kurulacak iki kompresör istasyonlarından Hırvatistan ve Bosna Hersek'e boru hattı uzantıları olacaktır. Boru hattın deniz altı uzunluğu 925 km olup %50'sine GAZPROM, %20'sine İtalya'nın Eni S.p.A. %15'ine Fransa'nın EDF ve kalan %15'ine Alman BASF grubu Wintershall Holding GmbH şirketi ortak olmuştur.

²⁶⁴ EurActive, "EU-backed Nabucco Project 'Over' After Rival Pipeline Wins Azeri Gas Bid", Haziran 27, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.euractiv.com/energy/eu-favoured-nabucco-project-history-528919>, 20 Ekim 2013; Clara Weiss, "European Union's Nabucco pipeline project aborted", **World Socialist**, Temmuz 13, 2013, (Çevrimiçi) <https://www.wsws.org/en/articles/2013/07/13/nabucco-j13.html>, 20 Ekim 2013; Julia Kuszniir, "TAP, Nabucco West, and South Stream: The Pipeline Dilemma in the Caspian Sea Basin and Its Consequences for the Development of the Southern Gas Corridor", **Caucasus Analytical Digest**, Şubat 18, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-47-2-8.pdf>, 20 Ekim 2013

Karadan geçen kısmı (1455 km) ise her tranzit ülkenin milli enerji şirketleri ile GAZPROM'un payı %50 – 51 olmak üzere kurulan ortaklıklar işletecektir.²⁶⁵ Güney Akım diğer alternatif projelerinin yanında Aralık 2012 yılında kurulmaya başlamış olup 2015 yılında tamamlanması beklenmektedir.²⁶⁶ Güney Akım projesi, Rusya'nın AB'de önemli doğal gaz tedarikçisi konumunu korumak için geliştirilen proje olup AB'nin Rusya doğal gaz ithalatına olan bağımlılığını azaltmasa da AB'ne doğal gazın geleceğinin güvencesini vermektedir. Ayrıca doğal gazın üçüncü tranzit ülke olmadan Rusya sınırından doğrudan AB sınırına ulaştırılacağı, güvencenin seviyesini arttırdığı söylenebilir.

Diğer taraftan bazı uzmanlar, GAZPROM'un Güney Akım boru hattını doldurabilecek doğazı olmadığı düşüncelerini öne sürmektedirler. East European Gas Analysis başkanı M. Korçemkin'in dediğine göre "Güney Akım büyük bir başarısızlık" olmaya aday. Nedenini "yeni boru hattı sadece tedarik yolların çeşitlendirilmesi içindir, yani aynı doğal gaz hacimlerinin başka bir yoldan ihraç edilmesi içindir" şeklinde açıklamaktadır. Buradan da projenin GAZPROM'a gelir getireceği soru işareti altında olduğu söylenebilir. Korçemkine göre, GAZPROM ve Rusya devleti için Güney Akım projesinden doğacak finansal kayp, AB yönündeki ihracat yollarının yüksek esnekliğinden politik çıkar elde etme peşinde olduklarına dair şüphe duyulmasına olanak vermektedir.²⁶⁷

Turkey – Greece – Italy Interconnector (ITGI), "Güney doğal gaz koridorunun" Yunanistanı İtalya'ya bağlayan alt bölümüdür ve İtalyan şirketi Edison'un projesidir. ITGI, Türkiye ve Yunanistan üzerinden İtalya ve AB'ne Hazar denizi ve Orta Doğu doğal gazın yılda 10 milyar m³ miktarında ithal edilmesi kapasitesine sahiptir. 2007 yılında Türkiye ile Yunanistan arasındaki 296 km'lik kısmı (210 km Türkiye sınırlarında, 17 km Marmara denizi altından, 86 km Yunanistan'da) tamamlanmıştır. Yunanistan'ı İtalya'ya bağlayacak kısmı (600 km Yunanistan'dan uzanacak kısmı, 200 km deniz altı The Poseidon Project adı verilen

²⁶⁵ South Stream, "Project Infographics", Aralık 2012, (Çevrimiçi) http://www.south-stream.info/uploads/pics/12_12_03-SSTTBV-Infographic-South_Stream_Pipeline_System-EN.PNG, 20 Ekim 2013

²⁶⁶ South Stream, "South Stream Gas Pipeline Construction Starts Up", Aralık 7, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.south-stream.info/en/press/news/news-item/south-stream-gas-pipeline-construction-starts-up/>, 20 Ekim 2013

²⁶⁷ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 357

kısmı) henüz yapılmamıştır. Projeye Yunanistan'dan Bulgaristan'a yılda 3 – 5 milyar m³ doğal gaz taşıyacak Interconnector Greece – Bulgaria projesi dahil edilmiştir. ITGI, Hazar denizine doğru mevcut boru hatlarını kullanacaktır. ITGI kurucuları, ayrıca Mavi Akım üzerinden gelen Rusya doğal gazın da ihtal etme olanağı olduğunu belirtmektedirler.²⁶⁸ Proje sitesinde AB'nin ITGI'yi AB için önemli projeler olarak gördüğü vurgulanmıştır.²⁶⁹

Trans – Adriatic Pipeline (TAP), doğal gazın Azerbaycan Şah Deniz yatağından Avrupa'ya en ucuz ve en kısa yoldan ulaştırmayı öneren proje olmaktadır. 9 milyar Euro gerektiren Nabucco yanında TAP projesinin tamamlanması için 1,5 – 1,8 milyar Euro bütçe gerektiği hesaplanmıştır.²⁷⁰ TAP projesi ortakları BP (%20, İngiltere), SOCAR (%20, Azerbaycan), Statoil (%20, Norveç), Fluxys (%16, Belçika), Total (%10, Fransa) ve Axpo (%5, İsveçre). TAP projesi boru hattı (870 km), TANAP ile birleşeceği Türkiye – Yunanistan sınırının yanındaki Kipoi şehrinden başlayıp Arnavutluk (550 km) ve Yunanistan (210 km) ülke sınırlarından geçerek Adriatik denizi altından (105 km) İtalya'nın San Posa şehrine (5 km) uzanacaktır.²⁷¹ 17 Aralık 2013 yılında son yatırım kararının alınmasıyla TAP projesinin geliştirme ve yapım aşamasına geçeceği belirlenmiştir. AB Komisyonu Başkanı José Manuel Barroso değerlendirmesi, “Şah Deniz II Konsorsiyumu tarafından alınan bugünkü karar güçlü bir Avrupa enerji güvenliği için stratejik bir kapı açacağıdır. Ocak 2011 yılında Cumhurbaşkanı Aliyev ile imzalanan Ortak Beyannamesine dayanarak, bu önemli bir adım AB'ye Hazar havzası doğal gazına doğrudan erişim verecektir. Bu Avrupalı tüketicilerinin ve işletmelerinin yararına, bizim enerji kaynaklarımızın çeşitlendirilmesi için önemli bir dönüm noktasıdır.” şeklinde olmuştur. TAP'ın 2015 yılında kurulmaya başlayıp 2018 yılın sonunda faaliyete konulması planlanmıştır. Talep ve arz miktarlarına göre

²⁶⁸ Edison, “Opening the Southern Gas Corridor through ITGI pipeline”, (Çevrimiçi) <http://www.edison.it/media/ITGIpipeline.pdf>, 20 Ekim 2013

²⁶⁹ IGI Poseidon, “The Project”, (Çevrimiçi) <http://www.igi-poseidon.com/english/project.asp>, 20 Ekim 2013

²⁷⁰ EurActiv, “Europe's Southern Gas Corridor: The Great Pipeline Race”, Mayıs 29, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.euractiv.com/energy/europes-southern-gas-corridor-gr-links-dossier-498558>, 20 Ekim 2013

²⁷¹ TAP, “About Us”, (Çevrimiçi) <http://www.trans-adriatic-pipeline.com/home/>, 20 Ekim 2013

yılda 10 – 20 milyar m³ doğal gaz taşıma kapasitesinde olacaktır.²⁷² Azerbaycan Şah Deniz yatağından doğal gazın genişletilecek Güney Kafkas boru hattı (Baku – Tbilisi – Ceyhan petrol boru hattı ile aynı güzergahta Erzuruma kadar uzanan ve 2006 yılından itibaren işleten doğal gaz boru hattıdır), TANAP ve TAP üzerinden Avrupa'ya ulaşacağını belirlenmesi ile Rusya doğal gazın geçeceği Güney Akım projesine rakip doğmuş olmaktadır. East European Gas Analysis başkanı Mikhail Korçemkin Avrupa'ya nasıl bir boru hattı gelirse gelsin GAZPROM'un AB enerji piyasası için yarışa hazır olması gerektiğini uyararak ve İtalyan enerji piyasası limitsiz olmadığını vurgulayarak (İtalyan doğal gaz tüketimi yılda 70 – 80 milyar m³) Güney Akım'ın amaçladığı konumu Azerbaycan doğal gazı alabileceğini ve GAZPROM'un Yunanistan ve İtalya piyasalarını kaybedebileceğini belirtmiştir (Azerbaycan şirketi SOCAR 2012 yılında Yunanistan'ın dağıtım şirketi DESFA'yı satın almıştır).²⁷³

Bununla beraber Arnavutluk, Yunanistan ve İtalya'ya doğal gaz tedarikini yapmayı planlayan TAP projesi, hem kapasite hem zaman açısından Güney Akım projesinden geri kalmaktadır. TAP'ın 10 m³/yıl kapasitesi ve olumlu şartlarda en erken 2019 yılında faaliyete geçebileceği karşısında Güney Akım boru hattın kapasitesi 63 m³/yıl olup şu anda yapım aşamasındadır ve 2015 yılında faaliyete konulacağı beklenmektedir. Ayrıca Güney Akım, TAP'dan daha yukarıda geçeceği için GAZPROM, Güney Akım boru hattı boyunca AB'e yeni üye olan ülkeler üzerinde politik etkisi yaratabilir. Nabucco projesinin kağıtlar üzerinde kalması ve TAP projesinin yeterince kapasiteye sahip olmaması nedeniyle AB'nin Rusya doğal gazına alternatif enerji kaynakları ve taşıma koridorları bulduğundan söz etmek henüz erkendir; özellikle rakip oluşturabilecek Türkmenistan doğal gazı için Avrupa'ya Rusya'yı baypas geçecek yol belirlenmemişken.

Azerbaijan – Georgia – Romania Interconnector (AGRI), 2010 yılında ROMGAZ (Romanya), Georgian Oil and Gas Corporation, SOCAR (Azerbaycan) ve Macerista'nın MVM şirketleri tarafından geliştirilen projedir. AGRI projesi,

²⁷² European Commission, “Gas from Azerbaijan: Commission Welcomes Final Investment Decision to Extract Gas Pledged for Europe”, Aralık 17, 2013, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1271_en.htm, 20 Aralık 2013

²⁷³ Olga Mordyuşenko, “South Stream Utverdili Konkurenta”, **Kommersant**, Haziran 27, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.kommersant.ru/doc/2220639>, 20 Ekim 2013

Azerbaycan doğal gazının boru hatlar ile Gürcistana'daki Kara deniz limanına taşınmasını, Gürcistan'da doğal gaz sıvılaştırarak tankerler ile Romanya Kara deniz limanına taşınmasını, Romanya'dan ise tekrar boru hatları üzerinden Macaristan'a ve ileride diğer Avrupa ülkelerine taşınması amaçlamaktadır. AGRI projesi hayata geçirilirse Avrupaya yılda 2 – 8 milyar m³ arasında doğal gaz sağlanmış olacaktır.²⁷⁴ AGRI, Hazar havzasından Avrupa'ya uzanacak Güney doğal gaz koridorunun kalabalık projelerin içinde pek önceliği olmayan proje durumundadır. Ancak Geopolitics of Energy analisti ve Tbilisi İlia Devlet Üniversitesinden Prof. Liana Jervalidze, “Biz bu projenin gerçekleştirilmesi için hemen şimdi şansını görmüyoruz, ama on yıl içinde Şah Deniz II ve TANAP uygulamaya geçtikten sonra ve Azerbayca'nın diğer projelerinden ek doğal gaz miktarı olursa ... belki LNG için de bir oda bırakılmış olacak, Azerbayca'nın enerji çeşitlendirmesi stratejisinin bir parçası olarak” diye not geçmiştir.²⁷⁵ Projenin kurucuları yanında Ukrayna da AGRI'ye olan ilgisini dile getirmiştir. Rusya doğal gazına olan bağımlılığı azaltmak isteyen Ukrayna için 8 milyar m³ doğal gaz miktarı, yıllık tüketiminin sadece %14'ü olaksa da Moskova'dan gelecek kesinti ve fiyat artışlarına karşı bir güvence olabilir. Ayrıca yaklaşık hesaplara göre 300 dolar/bin m³ olacak Azeri LNG'i, Rusya'nın 400 dolar/bin m³ fiyatındaki doğal gazından ucuz olma ihtimali var.²⁷⁶

AGRI projesinin fizibilitesi çalışmasının çıkartılması için İngiliz Penspen danışma şirketi görevlendirilmiştir. Projenin ana sayfasında pek bilgi bulunmamasından, ne AB'nin ne proje kurucularının, özellikle SOCAR'ın, projenin finansmanı ile ilgili pek ilgilenmedikleri söylenebilir. Dolayısıyla AGRI, doğal gaz oyununun bir parçası olduğu ve AB ile Rusya arasındaki yarışmada bir araç olduğu belirtilemez, veya henüz söylenemez.

AB'nin Güney doğal gaz koridorunun en az sözü geçen White Streem projesi, ilk kez 2005 yılında Ukrayna eski başbakanı Yuliya Tymoshenko tarafından Hazar havzasındaki doğal gazın, Gürcistan'dan Ukrayna'ya ve Romanya'ya, daha sonra

²⁷⁴ AGRI, “About Project”, (Çevrimiçi) <http://www.agrilng.com/agrilng/Home/DescriereProiect>, 20 Ekim 2013

²⁷⁵ Natural Gas Europe, “AGRI LNG: Potential for Project High if European Demand Remains Firm”, **Natural Gas Europe**, Nisan 22, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.naturalgaseurope.com/agri-pipeline-lng-potential>, 20 Ekim 2013

²⁷⁶ Alex Jackson, “AGRI Project Moves Ahead”, **Natural Gaz Europe**, Ekim 8, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.naturalgaseurope.com/agri-project-moves-ahead>, 20 Ekim 2013

diğer Avrupa ülkelerine de göndermek üzere, Kara deniz altından taşınması için teklif edilmiştir. Boru hattın kapasitesi, 8 – 32 milyar m³/yıl olarak belirlenmektedir. 8 milyar m³/yıl kapasiteli aşama için boru hattı Azerbayjan Şah Deniz yatağından doldurulacağı, 32 milyar m³/yıl kapasiteli aşama için ise Türkmenistan, Kazakistan doğal gazı gerekeceği bildirilmektedir. Proje, Londra merkezli GUEU şirketi tarafından üstlendiği, ancak destekleyicilerin kim olduğu henüz bilinmemektedir.²⁷⁷ Türkmenistan ve Kazakistan doğal gazı için Hazar denizin karşı kıyısına taşınması enstrümanı henüz oluşturulamadığı için, diğer taraftan da projenin sahiplerinin belirsiz olması, White Stream projesini kağıt üzerinden uygulamaya geçeceğine kuşku yaratmaktadır. Projenin yeterli politik destek çekebileceği de şüphelidir.

AB'nin Güney doğal gaz koridoru için önerilen tüm projeleri, Güney Akım dahil olmak üzere bir tek harita üzerine konulursa farklı isimdeki projeler arasında örtüşme (var olan kısımların kullanılması) görünür hale gelmektedir. Buradan da planlanan yeni kısımların da neredeyse aynı olduğu söylenebilir.

Geliştirilen bu projelerin hayata geçmesi için AB'nin güvenilir ortakları seçmesi gerekmektedir. AB'nin İkinci Stratejik Enerji İncelemesinde belirlediği ülkelerden şu anda Azerbaycan öne çıkmaktadır. AB ile Azerbaycan arasında 2011 yılında ortaklık anlaşması imzalanmıştır; Azerbaycan'nın AB'ne uzun vadeli önemli hacimde doğal gaz tedariği için taahhütüne karşı AB, Azerbaycan doğal gazın kendi enerji piyasalarına erişimini sağlayacaktır.²⁷⁸ Belirtmek gerekir ki Azerbaycan dünya doğal gaz rezervlerin % 0,5'ine sahip olup, rezerv miktarına göre sıralamada ilk 20 ülke arasına girmemektedir.²⁷⁹ Azerbayca'nın doğal gaz üretimini son 20 yılda bulunan en büyük dogal gaz yatağı Şah Deniz yatağının işletilmesi ile attirabileceği beklenmektedir.

AB'nin diğer yeni enerji kaynağı tedarikçileri Kazakistan, Türkmenistan ve Uzbekistan olabilir. Kazakistan dünya doğal gaz rezervlerinin %0,7'sine,

²⁷⁷ Giorgi Vashagmadze, "The White Stream Gas Transportation Project - a project to deliver Caspian gas to the EU", Mayıs 13, 2009, (Çevrimiçi) http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/White_Stream.pdf, 20 Ekim 2013; Roberto Pirani, "A Priority Project of the EU and Integral Component of the Southern Gas Corridor", Mayıs 2010, <http://www.osce.org/ashgabat/67922>, 20/10/2013

²⁷⁸ European Commission, "Commission and Azerbaijan Sign Strategic Gas Deal", Ocak 13, 2011, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-30_en.htm, 20 Ekim 2013

²⁷⁹ BP Statistics

Türkmenistan % 9,3'üne ve Üzbekistan % 0,6'ma sahiptir.²⁸⁰ Şu anda bu ülkelerden doğrudan Avrupa'ya doğal gaz ve petrol ihraç etme olanağı yoktur. Rusya üzerinden ihraç edilmektedir. 2006 yılında Rusya üzerinden AB'ye Kazakistan 30 milyar m³, Turkmenistan ve Uzbekistan her biri 60 milyar m³ doğal gaz ihraç etmişlerdir²⁸¹. AB, bu ülkeler ile ikili işbirliği kurabilmesi için önce bu ülkelerin bir çok yönden Rusya ile olan bağlantısından doğan Rusya'nın etkisinin diplomatik yönden yenmesi gerek. Ayrıca bu ülkelerden enerji kaynağının ithal edilebilmesi için yine Asya ile Avrupa arasındaki jeografik konumundan dolayı Rusya'nın tranzit ülke olarak kabul edilmesi veya Rusya'yı baypas geçecek taşıma koridorlarının oluşturulması gerekir.

Şu anda Rusya'yı baypas geçen ve Azerbaycan (4 Haziran 2006'dan itibaren), Kazakistan (3 Kasım 2008'den itibaren) ve Türkmenistan (Haziran 2010'dan itibaren) petrolünü taşıyan Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC) petrol boru hattı çalıştırılmaktadır. Kazakistan ve Türkmenistan petrolü tankerler ile Azerbaycan'a ulaştırılmaktadır. BTC üzerinden ortalama yılda 30 milyon ton petrol taşınmaktadır.²⁸²

Avrupa için görünen diğer alternatif enerji kaynakları İran, Orta Doğu ülkeleri ve Nijerya dahil Kuzey Afrika ülkeleri, önemli doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip olmaları ile beraber, ayrıca bu bölgelerde enerji kaynaklarının üretim ve taşınması maliyeti daha düşük olması ile beraber güvenilir enerji tedarikçiler olarak sayılmadıkları görülmektedir. İstikrar kriterine göre tüm değerlendirmelerde bu bölgeler en altta yer almaktadır.²⁸³ Arap ülkelerindeki istikrarsızlık, Rusya'yı önemli kılmaktadır. Dolayısıyla AB'nin enerji güvenliğini sağlamasında Rusya ile işbirliğini devam ettirmesi mecburi olduğu söylenebilir.

AB, enerji güvenliğini arttırmak amacı ile enerji stratejisinde belirlediği enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi amacına yönelik yenilenebilir enerji kaynakların üretimini yükseltme faaliyetlerini yürütmektedir. AB'nin 2020 yılına kadar belirlenen büyüme stratejisine ilişkin 2009 yılında Yenilenebilir Enerji Yönergesi kabul edilmiştir. Yönergede 2020 yılına gelindiğinde nihai enerji tüketiminde

²⁸⁰ A.e.

²⁸¹ A. Haitun, **a.g.e.**, s. 60

²⁸² Bahram Rustambekov, "Eksport Nefti po Truboprovodu Baku-Tbilisi-Dzeyhan Sokratilsya na 2, 5 Milyon Ton", **The First News**, Ocak 14, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.1news.az/economy/20130114125358656.html>, 20 Ekim 2013

²⁸³ A. Haitun, **a.g.e.**, s. 83

yenilenebilir enerji kaynaklarının payı %20 ve taşıma sektöründe %10 olması amaçlanmaktadır. 27 Mart 2013 yılında yönerge çerçevesinde yenilenebilir enerjisi geliştirilmesi süreci ile ilgili yayınlanan raporda yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam AB tüketim içindeki payının %12,5 olduğunu ve üye ülkelerin çoğunun (Malta, Hollanda, İngiltere hariç) 2020 yılı amaçlarına ulaşma yolunda ilerledikleri belirtilmektedir.²⁸⁴ 2011 yılı Fukuşima kazası sonrası 2022 yılına kadar tüm nükleer enerji istasyonlarını kapatacağını anons eden Almanya, ülke içi enerji tüketimindeki yenilenebilir enerji kaynaklarının payını 2050’de %60’a ulaştırmayı hedeflemiştir.²⁸⁵ Sadece Almanya değil, AB’nin de kendisinden daha çok güneş alan Afrika kıtasında 500 milyar Euro üzeri yatırım gerektiren güneş enerjisi projelerine katılma çabaları görülmektedir.²⁸⁶ Belirtilebilir ki, AB, yenilenebilir enerji kaynakları üretimini amaçladığı düzeye ulaştırsa bile yenilenebilir enerji kaynaklarının yeterli rekabet gücüne sahip olması uzun dönem alacağı ve mutlaka finansal destek sayesinde mümkün olacağı.

Rusya ve tranzit ülkeler arasında yaşanan doğal gaz anlaşmazlıkları ve AB’nin artan enerji bağımlılığı, AB bazı üye ülkelerini nükleer enerjisi programlarını arttırma yönünde gözden geçirmelerine götürdüğü görülmektedir. Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Fransa, Macaristan, Litvanya, Hollanda, Polonya, Romanya, Slovakya, İspanya ve İngiltere gelecekteki AB dekarbonizasyon hedeflerini karşılamada “teknolojinin tarafsızlığı” çağrısında bulunmuştur. Bu ülkeler nükleer gücün “AB’nin gelecekte düşük karbonlu enerji tüketimi karışımı için bir rol oynayabileceğini” vurgulayarak “nükleer altyapı projelerinin uzun vadeli

²⁸⁴ European Commission, “Renewable Energy Progress Report”, Mart 27, 2013, (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0175:FIN:EN:PDF>, 20 Ekim 2013

²⁸⁵ Germany Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety, “Report from the Federal Republic of Germany for 2011: Progress Towards Achieving the Indicative Target for the Consumption of Electricity Produced from Renewable Energy Sources in the Period to 2010”, Ekim 2011, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/energy/renewables/electricity_en.htm, 20 Ekim 2013

²⁸⁶ Stefan Nicola, “Sahara Solar Project to Present First Plant Design in 2012”, **Bloomberg**, Ekim 5, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.bloomberg.com/news/2011-10-05/sahara-solar-project-to-outline-first-plant-next-year-ceo-says.html>, 20 Ekim 2013; Carol Matlack, “Sahara Solar Energy Could Power Europe Inc”, **Bloomberg Businessweek**, Eylül 16, 2010, (Çevrimiçi) http://www.businessweek.com/magazine/content/10_38/b4195012469892.htm, 20 Ekim 2013

olma özelliğini” hesaba katılması ile Avrupa’da bir yatırım ortamının oluşturulması çağırısında bulunmuşlardır.²⁸⁷

AB Kongre Araştırma Ajansı tarafından hazırlanan raporda LNG’nin üretiminin artış göstermesi, AB’nin enerji kaynakları çeşitlendirmesi programı için önemli gelişme olarak sayılmaktadır. Rapora göre 2013 yılı AB doğal gaz ithalatının %25’ini LNG sağlamıştır. 2010 yılında bu oran %15 olduğu dikkate alınırsa AB’nin LNG ithalatını arttırdığı söylenebilir. LNG’yi en çok İngiltere, İspanya ve Fransa ithal etmektedir. Raporda İspanya’nın LNG ithal etme kapasitesi (tankerleri karşılayabilecek bir çok LNG terminallerini buldurması), diğer AB üye ülkelerine de uygun altyapı üzerinden LNG ithal etme avantajı verebileceğini belirtilmektedir. AB’nin LNG tedarikçileri Cezair, Mısır ve Katar’dır. Estonya ve Polonya’nın LNG ithal edebilmek için Baltik denizinde büyük LNG terminalleri inşa etme sürecini başlattıkları görülmektedir. Proje hayata geçirilebilirse Kuzey ve Doğu Avrupa’ya da LNG’nin tedariki sağlanabileceği öngörülmektedir. AB Kongre Araştırma Ajansı, duyurulan ABD’nin LNG ihraç etme projeleri, henüz uygulanmamış olsa bile, AB için yeni bir büyük LNG kaynağı oluşmakta olduğunu vurgulamaktadır.²⁸⁸

Rusya doğal gaz bağımlılığından kurtulmak isteyen Polonya’nın aktif şekilde şeyl gazın üretim sürecine kapılmıştır. Bulgaristan ve Macaristan’ın da şeyl gazın üretilmesini desteklediklerini belirtmektedirler. Bunun yanında Fransa ve Almanya çevre konusu ilişkisinde şeyl gazın üretiminde çekindikleri görülmektedir. Polonya, Orta ve Doğu Avrupa’daki şeyl gaz rezervlerinin %50’sine sahiptir (5,3 trilyon m3) ve yıllık üretimi 4 milyar m3 civarındadır (yıllık doğal gaz tüketimi 14 milyar m3). Üretimi hızla arttırarak Polonya, şeyl gazın Almanya’ya ihraç etme olanağına sahip olabilir. Polonya’ya şeyl gazın çıkartılmasında Amerikan şirketlerinin desteği de görülmektedir (Exxonmobil, Marathon Oil, Chevron, BNK, Cuadrilla v.s.). Orta ve Doğu Avrupa’ya Amerikan yatırımcılarının gelmesi bu bölgede ABD şirketlerinin etkisinin arttışına götürebileceği belirtilebilir. Avrupa ülkelerinin doğal gazı şeyl gazı

²⁸⁷ World Nuclear News, “Policies hold European nuclear steady”, **World Nuclear News**, Ocak 2014, (Çevrimiçi) <http://www.world-nuclear-news.org/EE-Politics-hold-European-nuclear-steady-0901144.html>, 20 Aralık 2014

²⁸⁸ Michael Ratner, Paul Belkin, Jim Nichol, Steven Woehrel, “Europe’s Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification”, **Congressional Research Service Report**, Ağustos 20, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R42405.pdf>, 20 Ekim 2013

ile değiştirme çabaları, ekonomik sebeplerden daha çok politik nedenlerini taşıdığı vurgulanabilir.²⁸⁹

Rusya'nın iddalı enerji süper güç olma çabaları (ekonomik maliyet de yaratan) karşısında AB'nin ısrarlı yeni enerji kaynakları arama ve enerji piyasasını liberalleştirme çabalarını sergilemektedir. İki taraf arasında görünen bu güvensizlik soğuk savaş dönemini andırdığı belirtilebilir.²⁹⁰ Halbuki ekonomik açıdan iki tarafın birbirine bağımlılığı ideolojik politikalardan daha nde olduğu açıktır ki, her tarafın daha işbirlikçi tavrıla yaklaşması verimli sonuçlar sağlayabileceği söylenebilir.

Rusya – AB enerji ilişkileri trendi, tarafların kendi ülke özellikleri, stratejik amaçları, bekledikleri çıkarları ve dünyadaki gelişmeler doğrultusunda kuracakları politik kararları ile inişli ve çıkıntılı olsa da devam edeceği belirlenmektedir, çünkü temelde her ülkenin enerji ve ekonomik güvenliği yer almaktadır.

2.4.2. Post – Sovyet Cumhuriyetleri ile Olan Enerji İlişkileri

Rusya, ekonomik stratejisinde eski sovyet cumhuriyetleri ile entegre ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu birleşik sosyal – ekonomik gelişmelerinin sağlanması için önemli rol oynamaktadır. Sovyet Birliğinin dağılması ile Rusya dahil Birlikteki hiç bir ülke otonom olarak nihai mallarının üretimini sağlayamamaktadır. Örneğin, Ukrayna ürettiği ürünün %80'nini Rusya ile ilişkisi olmadan üretememektedir. Bu durum Beyazrusya ve bazı diğer ülkeler için de geçerlidir. Dolayısıyla, bu ülkelerin dikkatleri, büyük enerji kaynakları rezervlerine sahip, ekonomisi bir çok sektörden oluşan ve gerektiğinde yardımcı olabilecek konumda olan Rusya'ya çevrilmiştir. Diğer taraftan da daha önce diğer sovyet ülkelerinden gelen hammadde ve çeşitli makina parçalarının olmaması Rusya'nın önemli sanayilerinin zorluk çekmesine neden olmuştur (Rusya tekstil sanayisi için gerekli pamuğun %95'i Orta Asya'dan gelmekteydi; Sovyetler Birliğinin uzay ve askeri sanayisi kapasitesinin %89'u Rusya içinde kalması ile beraber diğer ülkelerden bağımsız olarak nihai ürünün sadece %20'si retilibilirdi). Denilebilir ki, Bağımsız Devlerler Topluluğu lkeleri için Rusya önemli işbirliği ortağı olduğu

²⁸⁹ Vladislav Gulevi, “Tsentrálnaya Evropa i Rınok Energoresursov”, **International Affairs**, Aralık 6, 2011, (evrimii) <http://interaffairs.ru/read.php?item=8107>, 20 Ekim 2013

²⁹⁰ E. Loginov, **a.g.e.**, s. 29

kadar Rusya için de BDT ülkeleri önemli ilgi bölgesidir. Rusya ile eski – sovyet ülkeleri arasındaki uzun soluklu işbirliğinin, enerji işbirlikleri dahil, temel faktörü ekonomik amaçlar oluşturmaktadır. Rusya'nın enerji alanında güçlü konumda olması BDT cumhuriyetleri ile daha sıkı işbirliği kurma olanağını vermektedir. BDT cumhuriyetleri, Rusya'nın AB'den sonra gelen önemli enerji kaynakları tüketicileridir. Rusya toplam doğal gaz ihracatının %22,9'si ve petrolün %15,8'i BDT ülkelere ihraç edilmektedir.²⁹¹

Sovyet Birliğinin hızlıca çökmesi bir zamanlar kurulan birleşik yakıt – enerji sanayisinin de çalışmasını bozmuştur. Yeni politik ve ekonomik şartlar eski sovyet ülkelerinin enerji kaynakları ihracatçısı, enerji kaynakları ithalatçısı ve tranzit hizmetini sunan ülkeler olarak bölünmesine götürmüştür. Birinci enerji kaynakları üretici ve ihracatçı ülkeler grubuna Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, ve Türkmenistan ait edilebilir. Enerji kaynakları ithal eden ülkeler grubunda ise Ukrayna, Beyazrusya, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Tacikistan ve Kırgızistan sıralanabilir. Tranzit ülke konumunda olanlar olarak (sınırından boru hattı geçen veya yapılabilir olması, deniz terminalleri olan, büyük doğal gaz ve petrol depolarının olduğu) Rusya, Özbekistan, Kazakistan, Ukrayna, Beyazrusya, Moldova, Gürcistan, Ermenistan belirtilebilir. Tranzit ülkelere bir de Baltik ülkeleri dahil edilebilir. Buradan da Sovyetler Birliği alanında oluşan yeni bağımsız devletlerinin enerji konusundaki ekonomik amaçlarının farklı olduğu çıkartılabilir. Bunun yanında enerji ithal eden ülkelerin ödeme gücünün zayıf olması ve diğer taraftan enerji üreten ülkeler için enerji kaynaklarının ihracatı ekonomik gelişmelerinin temelini oluşturması, BDT devletleri çerçevesinde enerji işbirliğinin geliştirilmesini zorlaştırmaktadır.²⁹²

BDT çerçevesinde enerji ilişkilerini geliştirmek üzere devletler arası kuruluşlar oluşturulmuştur; Elektrik Enerjisi Konseyi, Uluslararası Petrol ve Doğal Gaz Konseyi, Yakıt – enerji Konseyi. Ancak Dış İşleri Bakanlığı dünya enerji politikası uzmanı Prof. Dr. S. Jıznin, bu kuruluşların BDT çerçevesinde devletler

²⁹¹ S. Kondakov, **a.g.e.**, s. 92 – 93

²⁹² S. Jıznin, **a.g.e.**, s. 196

ararası enerji işbirliğini sağlayamadıklarını ve faaliyetlerinin AB’de olduğu gibi normatif olmayıp sadece tavsiye özelliği taşıdıklarını belirtmiştir.²⁹³

Eski sovyet devletleri arasında BDT yanında farklı konfigürasyonda ve birleşimlerde enerji faktörünün de önceliği olan değişik blokların olduğu görülmektedir. Rusya ile Beyazrusya arasında Federal Devlet vardır. Rusya, Kazakistan, Beyazrusya, Kırgızistan ve Tacikistan’ın üye olduğu Avrasya Ekonomik Topluluğu (EvrAzEs) oluşturulmuştur. Ayrıca Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan, Orta Asya Ekonomik Topluluğu kurmuşlardır. Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova ise taşıma ve enerji projelerini gerçekleştirmek üzere GUUAM devletler arası birliğini oluşturmuşlardır. 2002 yılında Rusya, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında doğal gaz birliği oluşturma çabaları görülmüştür. Beyazrusya, Rusya ve Kazakistan arasında Gümrük Birliği mevcuttur. Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Ermenistan’ın üye olduğu Kolektif Güvenlik Anlaşması Teşkilatı (ODKB) kurulmuştur. Çin’in de dahil olduğu Rusya, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında Şanghay İşbirliği Örgütü oluşturulmuştur. Burada Türkmenistan’ın post – sovyet bölgesinde bu tür grup işbirliklerine katılmaktan kaçındığı ve tarafsızlık politikasını izlediği belirtilebilir.

1990’larda Rusya’nın post – sovyet bölgesi politikası, BDT çerçevesinde toplu faaliyetlerin önceliklerine göre oluşturulmaktaydı. Ancak BDT devletlerinin ekonomik durumları temelinde sürekli Rusya’dan imtiyaz tanınmasının istenilmesi ve politika düzeyinde ise Rusya’dan giderek uzaklaşmaları, Moskova’nın politikasını değiştirmesi gereği konulmuştur. Belli bir dönem enerji kaynakları fiyatlarının düşük tutulması post – sovyet komşu ülkelerini Moskova’nın etki alanında tutabileceği düşünülmüştü. Gelişen politik durum, bu ülkelerin Rusya’ya olan enerji bağımlılığı faktörünün aşırı değerlendirilmiş olduğunu göstermiştir. Bu nedenle komşu ülkelere indirimli fiyattan doğal gaz vermenin ekonomik ve politik olarak güncelliğini kalmamıştır. Komşu ülkelerin ekonomilerini sübvansye etmekten Rusya 2005 yılı Ukrayna’daki “turuncu devrim” sonrası vazgeçmiştir. Aynı dönemde Rusya’nın

²⁹³ A.e., s 199

diğer tüm post – sovyet ülkeler ile de doğal gazın Avrupa’ya ihraç edilen fiyattan satılacağını öngören piyasa ilişkilerine geçeceği ilan edilmiştir.²⁹⁴

Burada Rusya’nın Orta-Asya ülkeleri ile politik gelişmelerinde farklı dönemler görüldüğünü belirtmek önemli olabilir. Orta – Asya araştırmaları uzmanlar grubu, Rusya’nın Orta – Asya’daki uluslararası politikası sistematik olmadığını, gelişine göre ve çoğunlukla deneme yanılma yolu ile oluştuğunu belirterek üç dönemin söz konusu olduğunu açıklamaktalar. Birinci dönemde 90’ların ilk yarısında Rusya’nın Avrupa yönlü politikası ile Orta – Asya’nın dışlanmış kalmasını belirtmekteler. 90’ların ikinci yarısında Rusya’nın Batının bir parçası olması mümkün olmayacağı görüldüğünde Kremlin’in dikkatinin Doğuya, başta Orta – Asya bölgesine, kaydığının altını çizmekteler. Uzmanlara göre bu dönemde Rusya hükümetine yeni politikacıların gelmesi ile Rusya’nın uluslararası politikasının yönü değişmiştir ve “pragmatik ve ülkeye daha önceleri olduğu gibi dünya gücün merkezi statüsünü kazandırma” özelliğini almıştır. Moskova, bunun bir şartı olarak Rusya’nın himayesi altında BDT bölgesinin birleşmesini belirlemiştir, ve özellikle enerji konusunda. Yürütülen politikanın somut sonuçları, 2000’li yılların başında Rusya’nın (GAZPROM’un) Orta – Asya ülkeleri ile doğal gaz ve petrol arama, üretme ve taşınması ile ilgili imzalanan 20 – 25 yıllık anlaşmalar olmaktadır. Ancak uzmanlar, EvrAzES bloğunun henüz tam bir ekonomik birlik olamadığını örnek getirerek, Rusya’nın Orta – Asya bölgesinde sadece enerji konusuna konsantre olması ile Orta – Asya bölgesinin sadece Rusya’nın dünyadaki konumunun güçlendirilmesinde önemli olmayıp ilk başta Rusya’nın ekonomik gelişmesi için de önemli bölge olduğunun kaçırıldığı sonuçlarını çıkartmaktalar.²⁹⁵

Rusya için post – sovyet bölgesinde en çok belli enerji kaynakları rezervleri olan ve farklı faktörler (ekonomik, jeopolitik, sosyal – tarihi v.s.) temelinde işbirlik kurmaya meyilli ülkeler önemli olduğu görülmektedir. Rusya’nın BDT ülkelerine ilişkin politikasında öne enerji kaynaklarının taşınmasında işbirliğinin sağlanması konuları çıkmaktadır. Rusya bir enerji ihracatçısı olarak tranzit ülkeler ile ve bir tranzit ülke olarak enerji üreticiler ile işbirliği söz konusudur. İlginçtir ki, Rusya için

²⁹⁴ V. Guseynova, **a.g.e.**, s 221 – 223

²⁹⁵ Vladimir Paramonov, Aleksey Stokov, “Etapı Vneşney Politiki Rossii v Tsentral’noy Azii”, **Tsentralnaya Evraziya**, Haziran 2008, (Çevrimiçi) <http://ceasia.ru/biblioteka/>, 20 Ekim 2013

tranzit ülke konumundaki ülkeler, enerji rezervleri kendi enerji tüketimini karşılamaya yetersiz olup enerji kaynaklarını ithal etmek zorundalar. Ekonomik gelişmesi enerji ihracatına bağlı enerji kaynakları üretici ülkeler ise ihracatını Rusya üzerinden sağlayabilmektedir. Rusya'nın tarihi gelişmelerin (Sovyet döneminde kurulan enerji kaynakları taşıma koridorları) ve jeolojik konumunun verdiği ayrıcalığı temelinde post – sovyet bölgesinde konumunu güçlendirme çabaları söz konusudur. Diğer taraftan bölgeye ABD, AB, Japonya, Çin gibi diğer ülkelerin de göz dikmesi, Rusya'nın bölgedeki jeopolitik konumunu kuvvetlendirme arzusunu kamçıladığı belirtilebilir, ve ayrıca diplomasi çerçevesinde enerji rekabeti sürdüğü söylenebilir.

Rusya, GAZPROM aracılığı ile önemli ihracat boru hatları sistemi üzerinde kontrolünü korumaya çalışmaktadır. GAZPROM, daha Sovyet Birliğin dağılmasının hemen sonrasında Rusya, Ukrayna ve Beyazrusya doğal gaz altyapısının birleştirilmesi planını öne sürmüştür. Ancak plan hayata geçirilememiştir, bu da GAZPROM ile tranzit ülkeler arasında işbirliğinin çatışmalı senaryoya göre gelişmesini belirlemiş olmuştur. GAZPROM, tranzit ülkelerin Rusya doğal gazına ihtiyacının olması zayıflığı üzerine öncelikle doğal gaz ticaretini monopolleştirerek, bağımsız üreticileri çıkartarak, bu ülkelere doğal gaz tedarikinin sınırlandırılması ve fiyatının yükseltilmesi gibi “yeni oyun şartlarını” sunmaya çalışmıştır. GAZPROM, enerji aktifleri ve boru hatları üzerinde kontrolünü sağlama amacına yönelik BDT ülkelerinin Rusya'yı ilgilendiren aktiflerini vermeleri karşılığında doğal gaz fiyatında indirimler alacakları stratejisini uygulamıştır. Bu tür teklifler Moldova, Ermenistan, Gürcistan, Beyazrusya ve Ukrayna'ya yapılmıştır.²⁹⁶

Moldova ve Ermenistan'da bu politika, Rusya için pozitif sonuçları vermiştir. GAZPROM, MoldovaGaz şirketinin %63,4'lük payına sahip olup Moldova yurtiçi doğal gaz altyapısını kontrol etmektedir.²⁹⁷ Ayrıca 1992 yılından beri bir bağımsız ülke olarak tanınmayan Transdinyester'de Rusya askerleri bulunmaktadır. Politikacılar, Rusya'nın Transdinyester'deki yoğunlaşan varlığını Moldova'nın jeopolitik yönünü değiştirmesi için bir baskı olarak görmekteler. Çünkü Moldova ile

²⁹⁶ A.e., s. 222

²⁹⁷ Steven Woehrel, “Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries”, **Congressional Research Service Report**, Eylül 2, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf>, 20 Mart 2010

AB arasında Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmasının (Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA)) imzalanması için daha yakın temalarının olasılığını mevcuttur. Oysa ki Rusya, Moldova'nın Rusya tarafından kurulan Gümrük Birliğine katılması için baskı uygulamaktadır.²⁹⁸

Ermenistan'a gelince Rusya, Ermenistan'ın en büyük yatırımcısı ve stratejik ortağı olarak algılanmaktadır. GAZPROM, ArmRosgazprom aracılığı ile ülke doğal gaz taşıma ve dağıtım sisteminin alt yapısına yüz milyonlar yatırmıştır. 160 milyon ABD dolarına 140 km uzunluğundaki ve 2,3 milyar m³ kapasitesindeki İran – Ermenistan doğal gaz boru hattı yapılmıştır. Ruskiy Alüminiy şirketi alüminiyin işletilmesi projesini sürdürmektedir. Rusya Demir Yollarının (RJD) iştirakisi olan Güney – Kafkas Demir Yollarına 2009 yılında 1,254 milyar rublelik ve 2010 yılında 1,141 milyar rublelik yatırım gerçekleştirmiştir. Uzmanlar Ermenistan'ı Rusya'nın “Güney Kafkas bölgesindeki desteği” veya “o bölge politikasının karakolu” olarak görmekteler.²⁹⁹ Ermenistan ile Rusya arasında belirlenen “stratejik işbirliği” kapsamında 2018 yılına kadar Ermenistan'a doğal gaz Rusya yurt içi fiyatlarından tedarik edileceğine dair sözleşme imzalanmıştır. Ermenistan, 2014 yılına kadar ArmRosgazprom'un %80'ine sahip olan GAZPROM'a Ocak ayında 2010 yılından beri toplanan 300 milyon ABD dolarlık borcun 155 milyonunun kapatılması karşılığında kalan %20'lik payını da satmıştır. Ermenistan enerji bakanı, gerçekleştirilen bu alış – veriş anlaşması üzerine “ArmRosgazprom'un kalan %20'lik payının satılması veya Ermenistan devleti mülkiyeti olarak tutulması şirket yönetiminde bir etkisi olmaz” şeklinde açıklama yapmıştır.³⁰⁰

GAZPROM'un diğer tranzit ülkelere karşı uyguladığı bu taktiği, boru hatları sistemi üzerinde kontrol karşılığı düşük fiyattan doğal gaz tedariği, post – sovyet

²⁹⁸ Agata Wierzbowska-Miazga, “Russian is Strengthening its Presence in Transnistria”, **The Center for Eastern Studies (OSW)**, Şubat 2, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2013-02-13/russia-strengthening-its-presence-transnistria>, 20 Ekim 2013

²⁹⁹ İren Saakyan, “Armeniya – Rossiya: Nam ne Jit' Drug Bez Druga”, **Kavkazskaya Politika**, Temmuz 1, 2013, (Çevrimiçi) <http://kavpolit.com/armeniya-rossiya-nam-ne-zhit-drug-bez-druga/>, 20 Ekim 2013

³⁰⁰ Regnum Informatsionnoe Agenstvo, “Prodaja 20% Aktsii ArmRosgazproma Bila Vıgodna: Ministr Energetiki Armenii Opponiruet Eks-prezidentu”, **Regnum**, Ocak 15, 2014, (Çevrimiçi) <http://www.regnum.ru/news/russia/1754645.html>, 20 Ocak 2014

bölgesinde gerginlik ve çelişkilerin doğmasına neden olmuştur. Bu özellikle Gürcistan, Beyazrusya ve Ukrayna ülkelerinde görünmektedir.

Enerji tüketiminin sadece %10'unu kendi kaynakları ile karşılayabilen **Gürcistan**, tükettiği doğal gazın 2006 yılına kadar %100'ünü Rusya'dan ithal etmiştir.³⁰¹ Rusya'dan ithalat edilen doğal gaz miktarı 2003 yılında 1 milyar m³, 2006 yılında ise 1,8 milyar m³ olmuştur. 2006 yılında GAZPROM, doğal gaz fiyatını 1 000 m³ için 64 ABD dolardan 110 ABD dolara yükseltmiştir. Ayrıca GAZPROM tarafından eğer Gürcistan, Rusya – Gürcistan – Ermenistan doğal gaz boru hattını verirse doğal gaz için bu fiyat daha 10 yıl aynı kalacağı şartı konulmuştur. Aksi halde Gürcistan'ın 2007 yılından itibaren 1 000 m³ doğal gazı 200 ABD dolardan satın alacağı belirtilmiştir. Ülkenin yurtiçi piyasasında düşük ödeme gücü olması durumunda Gürcistan'ı enerji krizi ile karşılaşma olasılığı doğmaktaydı. Durumun dramatik tarafı, 2004 yılında Gürcistan'ın toplam enerji tüketiminde doğal gaz payının %34 civarındaydı olmasıyla da ortaya çıkmaktadır.³⁰² Gürcistan'ın Rusya doğal gazına olan bağımlılığından kurtuluşu ve Rusya doğal gaz ithalatının minimuma düşürülmesi, 2006 yılında tamamlanan Baku – Tbilisi – Erzurum doğal gaz boru hattı ile olmuştur. Gürcistan'ın bölgedeki jeopolitik konumu, aynı yılında tamamlanan Baku – Tbilisi – Ceyhan ve 1999 yılından beri işletilen Baku – Supra petrol boru hatlarıyla da belirlenmiş olmuştur. Böylece 2007 yılında Gürcistan, Kafkas bölgesi enerji kaynaklarının Avrupa ülkelerine ulaşmasında önemli tranzit ülke haline gelmiştir.

Belirtmek gerekir ki, Gürcistan ile Rusya arasındaki gerginlik, daha Rusya'yı baypas geçen enerji kaynakları taşıma koridorları oluşturulmadan önce başlamıştır. Gürcistan'ın 1995 yılında cumhurbaşkanlığı görevini alan Eduard Şeverdnadze, Kafkas bölgesinde enerji kaynakları üzerine başlamış olan “büyük oyunda” daha SSCB döneminde dış işler bakanıyken oluşturduğu uluslararası bağlantılarına dayanarak Batı taraftarı olduğunu göstermeye çalışmıştır; Batılı demokrasi ideallerine ve ilkelerine bağlılıklarını göstererek, Gürcistan'ı post – sovyet bölgesinin

³⁰¹ Vladimir Tereşenko, “Gruzii tak i Ne udalos' Povisit' Svoyu Rol' na Mirovom Neftyanom Rinke”, **Neft' Rossii**, Eylül 9, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.oilru.com/nr/221/5460/>, 20 Ekim 2013

³⁰² Aşot Egiazaryan, “Rol' Prirodnogo Gaza v Energetike Gruzii (Spravka)”, **Rossiyskoe İnformatsionnoe Aģenstvo**, Ekim 25, 2006, (Çevrimiçi) http://www.iran.ru/news/analytics/43626/Ashot_Egiazaryan_Rol_prirodnogo_gaza_v_energetike_Gruzii_spravka, 20 Ekim 2013

güneyinde Batı'nın bir tür karakolu olarak koymaya çalışarak. 1990 yılların sonlarından başlayarak Gürcistan'da petrol arama işlerini Avrupalı şirketler yürüttüğü görülmektedir (Anadarco, Chevron, GAOR, Frontera, CanArgo, GWDF International, Iorisveli, National Petroleum, Ramco International v.d.).³⁰³ 2003 yılında Gül Devrimi sonrası Gürcistan'ın açık olarak ve Rusya'nın politik gücünü dışlayan pro – Batılı yön aldığı görülmüştür. NATO üyesi olma çabaları aktifleştirilmiştir. 2008 yılında Güney Osetya ve Abhazya'da oluşan Gürcistan – Rusya askeri çatışma, iki devlet arasındaki politik gerginliğin (halen de süren) artmasına neden olmuştur. Devletler arasında yaşanan gerginlik yanında 2011 yılında Gürcistan'a ait Hrami GES – 1 ve Hrami GES – 2 hidroelektrik istasyonlarının Rusya'nın Inter RAO EES'e 104 milyon ABD dolarına satılmıştır. Alan ve satan taraflar olayı politika dışı olarak görmekteler. Şüpheli gözle bakan uzmanlar ise gerçekleştiren antlaşmayı Rusya holdinginin sadece Gürcistan'da değil tüm bölgede elektrik enerji sistemini monopolleştirme çabaları olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda tüm Tbilisi'nin elektrik enerjisini sağlayan (iştirak şirketi Telasi aracılığı ile) Inter RAO EES için elektrik enerjisini iki kat pahalıya satın almaya hazır olan Türkiye'ye ihraç etme olasılığının doğmuş olması da bir gerçektir.³⁰⁴

Rusya'nın **Beyazrusya** ile enerji kaynaklarının tedariği konusunda ilişkilerin Beyazrusya sınırları üzerinden enerji kaynaklarının daha karlı piyasalara ulaştıran boru hattı sisteminin geçmesi nedeniyle daha yüksek gerginlik seviyesinde olduğu söylenebilir. 1990 ve 2000'li yılların başında Rusya'nın Avrupa'ya enerji kaynakları ihracatı alternatif koridor olmadığı için tranzit ülkelere bağımlılığı yüksekti. Bunu bir avantaj olarak gören Beyazrusya, Rusya'ya karşı sert tavır almıştır; Rusya'nın boru hatları üzerinde kontrol etmesine hak tanınmaması, kendi doğal gaz şirketlerinin özelleştirmeye veya payının kendi doğal gazının ihracatının kontrolünü almaya çalışan GAZPROM'un satın almasına olanak verilmemesi. 2000'li yılların başında GAZPROM'un sürekli doğal gaz fiyatın artışına gittiği veya Beyazrusya tüketicileri

³⁰³ Stanislav Kuzenkov, “Zakavkazskiy Tranzit”, **Neft' Rossii**, Şubat 2003, (Çevrimiçi) <http://www.oilru.com/nr/110/1906/>, 20 Ekim 2013

³⁰⁴ Nina Ahmeteli, “Rossiya v Gruzinskoy Energetike: Biznes ili Politika?”, **BBC Russia**, Nisan 9, 2011, (Çevrimiçi) http://www.bbc.co.uk/russian/business/2011/04/110408_russia_georgia_power_deal.shtml, 20 Ekim 2013; İlya Jegulev, “Kak Jivetsya Rossiyskomu Biznesu v Nedrujestvennoy Gruzii”, **Forbes**, Aralık 19, 2012, (Çevrimiçi) <http://m.forbes.ru/article.php?id=77729>, 20 Ekim 2013

için doğal gaz tedarikini durduracağı tehditleri, Beyazrusya hükümetinin ise Beltransgaz'ın satılması için gelen teklifleri sürekli reddettiği, Avrupa'ya Rusya doğal gaz ve petrolün tranzitini keseceğini belirttiği ve bir şekilde Rusya'nın imtiyaz yapmasını başardığı görünmektedir.³⁰⁵ Rusya'nın Beyazrusya'da etkisini güçleştirmek için enerji kaynaklarının tedarikini bir araç olarak kullanması bir tesadüf değildir. İlk olarak Beyazrusya, ürettiği enerji yurtiçi tüketimini karşılamaya yetersiz olması nedeniyle enerji ithalatına bağlıdır. Ülke enerji tüketiminde doğal gazın payı %80 olup tüketilen bu doğal gazın %96 Rusya'dan ithal edilmektedir. Petrol tüketimi ise yılda 7 – 9 milyon ton olup bunun %80'i Rusya petrolü ile karşılanmaktadır.³⁰⁶ Diğer taraftan enerji kaynaklarına olan düşük fiyat Lukaşenko rejimi için bir stabilizatör olmaktaydı.³⁰⁷ Ancak Beyazrusya hükümeti, Rusya'nın baskısına karşı, Rusyan'ın enerji kaynakları taşıma koridorlarına (sovyet döneminde kurulan ve Beltransgaz'a ait boruhatlar, yılda 35,3 milyar m³ (GAZPROM'un Batı'ya ihraç ettiği toplam doğal gaz miktarın %14) doğal gaz taşıyan Yamal – Avrupa doğal gaz boru hattı³⁰⁸, Beyazrusya üzerinden 21 milyon ton petrol taşınan Dostluk boru hattı³⁰⁹) olan bağımlılığını zayıf nokta olarak kullanmıştır. Bununla beraber Beyazrusya'nın Batı ile işbirliği kuramaması (Batı'da Lukaşenko "Avrupa'nın son diktatörü" olarak görülmüştür) ve bu nedenle Beyazrusya için Rusya önemli uluslararası işbirliği ortağı ve ekonomisinin ihtiyaç duyduğu yabancı yatırımlar kaynağı olması, Lukaşenko'nun Rusy'ya karşı ılımlı olmasını zorunlu kılmıştır.³¹⁰ Rusya ile Beyazrusya arasındaki yaşanan "enerji savaşlarının" kaynağı 2004 ve 2007 yılında yaşanan olaylar olmuştur. 2004 yılında Rusya, Beyazrusya yurtiçi tüketimi için tedarik edilen doğal gaz fiyatını iki kez yükseltmiştir, GAZPROM ise Beyazrusya tüketicilerine olduğu gibi ülke sınırları üzerinden diğer Avrupa ülkelerine de doğal gazın tedarikini durduracağını ilan etmiştir. Beyazrusya, Rusya'yı "terörizm" ile suçlayarak Beltransgaz'ın GAZPROM'a satılmasını

³⁰⁵ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 249 – 259

³⁰⁶ Tatyana Manenok, "Belaru – Russia: Dependency or Addiction?", **Heinrich Böll Stiftung**, 2011, (Çevrimiçi) http://www.pl.boell.org/downloads/Belarus_Russia_energy.pdf, 20 Ekim 2013

³⁰⁷ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 249

³⁰⁸ Neft' Rossii, "Gazprom v 2012 uveličit prokačku gaza čerez Belarussiyu v ES na 13% - 35 mlrd kub", **Neft' Rossii**, Ocak 26, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.oilru.com/news/300362/>, 20 Ekim 2013

³⁰⁹ Transport - Neft, "Nerinočnaya Preferentsiya", **Transport - Neft**, Eylül 13, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.transport-nefti.com/picture-day/2379/>, 20 Ekim 2013

³¹⁰ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 250

durdurmuştur ve ülkeye doğal gaz tedariki yapılmadan tranzit için anlaşmanın imzalanmasını reddetmiştir.³¹¹ Çatışma Beyazrusya'ya doğal gazın 46,68 ABD dolar/1000 m³ fiyatında sağlanacağına ilişkin anlaşmasının imzalanması ile sonuçlanmıştır. GAZPROM, bu anlaşmaya gitmesi zorunluydu, çünkü Beyazrusya üzerinden doğal gaz Batı Avrupa ve Baltik ülkelerine ihraç edilmekteydi. Minsk ile Moskova arasındaki ilişkilerin soğuması yanında Beyazrusya, o dönemde Kiev'in pro-Avrupalı yön alması ile beraber Rusya'nın post – sovyet bölgesinde tek ortağı olarak kalmıştır. Bunun göstergesi, 2004 yılında anlaşılan doğal gaz fiyatları Beyazrusya için iki dönem daha uzatılması olabilir.³¹² 2006 yılında ise GAZPROM'un saldırıları tekrarlanmıştır. 2007 yılından itibaren Beyazrusya için doğal gazın fiyatının Avrupa fiyatlarına eşitleneceğini belirtmiştir ve doğal gaz fiyat artışının kompanse edilmesi için Beltransgaz'ın %50'sinin 1,5 – 2 milyar ADB dolarına satması teklif edilmiştir. Beyazrusya cumhurbaşkanı A. Lukaşenko, Beltransgaz'ın fiyatı 10 – 12 milyar ABD dolar olduğunu öne sürerek direniş göstermiştir. Rusya'nın cevabı ise Beyazrusya petrol rafinelerine ihraç edilen petrole vergi uygulaması olmuştur. Buna karşı Beyazrusya, Transneft'ten petrol tranziti için vergi ödemesini talep etmiştir. Doğal gaz tedarikinde başlayan çatışma petrol ve petrol ürünleri alanına da taşmıştır.³¹³ Gerginlik Rusya'nın Beyazrusya petrol rafinelerine ihraç edilen petrole uygulanan verginin düşürülmesi, doğal gazın Beyazrusya'ya 100 ABD dolar/1000 m³'ten sağlanacağı üzerine anlaşılması ve Beltransgaz'ın %50'sinin nakit para karşılığında GAZPROM'a satılması (2007 – 2010 yılları boyunca GAZPROM 625 milyon ABD dolar tranş karşılığı her yıl Beltransgaz hisselerinin %12,5'ine sahip olacaktı) ile sonuçlanmıştır.³¹⁴ A. Lukaşenko'nun Rusya teklifini kabul etmeyip kendi şartlarını koyması ve Rusya'nın da uyuma gitmesi, Beyazrusya'nın da Rusya'ya etki edebilecek enstrümanları

³¹¹ Open Economy, “Gazprom Vozobnovil Postavku Gaza v Belorussiyu”, **Open Economy**, Şubat 19, 2004, (Çevrimiçi) <http://www.opec.ru/1047218.html>, 20 Ekim 2013

³¹² Kommersant, “İstoriya Rossiysko-Belorusskih Gazovih Konfliktov”, **Kommersant**, Aralık 26, 2006, (Çevrimiçi) <http://www.kommersant.ru/doc/733377>, 20 Ekim 2013

³¹³ Lenta.ru, “Lukaşenko Ne prodast Belorussiyu za Neft' ı Gaz”, **Lenta.ru**, Ocak 7, 2007, (Çevrimiçi) <http://lenta.ru/news/2007/01/07/father/>, 20 Ekim 2013

³¹⁴ Lenta.ru, “Rossiya Obvinila Belarussiyu v Narušenii Dvuhstoronnih Soglaşeniy”, **Lenta.ru**, Ocak 4, 2007, (Çevrimiçi) <http://lenta.ru/news/2007/01/04/against/>, 20 Ekim 2013; Charter97, “Prodano, Gazprom Pereçislil 2,5 Miliardov za Beltransgaz”, **Hartiya97**, Aralık 1, 2011, (Çevrimiçi) <http://charter97.org/ru/news/2011/12/1/45288/>, 20 Ekim 2013

olduğunu (doğal gaz tranzitinde görünen ancak Rusya askeri üslerinin Beyazrusya’da bulunması, Beyazrusya’nın Avrupa tarafına geçmesi ihtimali gibi durumlar da mevcuttur) göstermiştir ve Beyazrusya’nın Rusya ile birleştirilmesi fikirlerini ve çabalarını nötr hale getirmiştir. Diğer taraftan ise doğal gaz çatışmaları Avrupa’da Rusya’nın güvenilir enerji tedarikçisi itibarını sarsmıştır ve politika alanında doğal gazın bir alet olarak kullanması yeterli olmadığını ve Rusya’nın petrol ihracat vergisini yükselterek baskı araçların başka şekillerine de başvurmaya zorunlu kaldığını göstermiştir.³¹⁵ 2011 yılında Rusya, Kazakistan ve Beyazrusya arasında Gümrük Birliğinin uygulamaya geçmesi Rusya ile Beyazrusya arasındaki ilişkiler ılımlı hal almıştır. 2011 yılında 2,5 milyar ABD dolarına GAZPROM, Beltransgaz’ın kalan %50 kısmını satın alarak tek sahibi haline gelmiştir, bunun yanında Beyazrusya’ya doğal gazın 2012 yılında 165,6 ABD dolar/1000 m³ fiyatından (2011 yılında 265 ABD dolar/1000 m³ fiyatından sağlanıyordu) tedarik edileceği anlaşılmıştır.³¹⁶ 2013 yılında Beltransgaz’ın ismi Gazprom Transgaz Belarus’ olarak değiştirilmiştir.³¹⁷ Bunun yanında yaşanan doğal gaz anlaşmazlıklar sonucu her ülkenin, politik ve ekonomik tedbir almaya yöneldikleri görülmektedir. Beyazrusya, doğal gaz bağımlılığını azaltmak için alternatif enerji kaynaklarının üretiminin artırılmasını devlet programları kapsamına dahil etmiştir.³¹⁸ Bu program kapsamında yenilenebilir enerji kaynaklarının üretiminin geliştirilmesi yanında fosil yakıtların yerini alabilecek nükleer enerji santrallerinin kurulması amacı konulmuştur.³¹⁹ Bu amaç doğrultusunda ve Rusya-Beyazrusya enerji işbirliği çerçevesinde Rusya’dan gelecek 10 milyar ABD dolarlık yatırım fonu ile 2018 yılında nükleer enerjisi santralının ilk bloğunun ve 2020 yılında ikinci bloğunun faaliyete konulacağı projesi

³¹⁵ Stanislav Mitrahoviç, “Rossiysko-Belarussskiy Gazoviy Konflikt”, **Fond Natsionalnoy Energetičeskoj Bezopasnosti**, (Çevrimiçi) <http://www.energystate.ru/news/1908.html>, 20 Ekim 2013; V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 254

³¹⁶ Oil Capital, “Rossiyskiy Gaz i Belarusya, Sdelka po Beltransgazu”, **Oil Capital**, Eylül 2013, (Çevrimiçi) http://www.oilcapital.ru/industry/context/belorusiya_beltransgaz.html, 20 Ekim 2013

³¹⁷ Gazprom Transgaz Belarus, “İstoriya Kompanii”, (Çevrimiçi) <http://www.btg.by/about/history/>, 20 Ekim 2013

³¹⁸ AEnergy, “Alternativnoe Buduyuşee Energetiki Belorussii”, (Çevrimiçi) <http://aenergy.ru/1724>, 20 Ekim 2013

³¹⁹ Aleksandr Mihaleviç, “Sostoyanie i Perspektivy Razvitiya Energetiki Respubliki Belarusya”, **Energetika**, sayı 4, 2009, s. 193 – 199, (Çevrimiçi) <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7208/2009/4/193-199.pdf>, 20 Ekim 2013

başlatılmıştır.³²⁰ 2010 – 2012 yılları arasında Rusya’dan gelen ucuz petrol miktarı azaldığında Beyazrusya, A. Lukaşenko ile Hugo Chavez arasında oluşan dostluk doğrultusunda Venezuela’dan petrol ithal etmiştir. Ancak 2011 yılında Moskova ile Minsk arasındaki ilişkiler düzelmeye başlaması ile beraber Rusya’nın indirimli fiyattan petrol sağlaması ve Beyazrusya petrol rafinelerine ihraç edilen petrole uygulanan verginin düşürülmesi, Venezuela’dan petrol ithalatına gerek kalmamıştır ve 2012 Haziran ayında son verilmiştir.³²¹

Rusya ise tranzit ülkeler ile yaşanan sorunları ve riskleri azaltmak üzere ekonomik açıdan karlı olmayan enerji kaynaklarının taşınması için yeni koridorların oluşturulmasına gitmiştir. Dostluk boru hattını Rusya’nın Baltik denizindeki terminalleri ile bağlayacak BTS – II petrol boru hattı 2009 yılında başlatılmış olup 2012 yılında faaliyete konulmuştur. 2007 yılında Beyazrusya’nın Transneft’ten ülke sınırlarından taşınan her ton petrol için 45 ABD dolarlık vergi ödemesini talep etmesi olayından hemen sonra V. Putin düzenlenen basın toplantısında “Rusya Federasyonu ve Transneft yöneticilerine Primorsk (Baltik denizine çıkış bölgesi) terminalinin ilave 50 milyon ton petrolün yüklemesini yapabilecek kapasiteye getirme planı üzerinde çalışmaya başlamaları için görev verdim. Bu önemli ölçüde, altını çizmek istiyorum, önemli ölçüde bizim tranzit ülkelere bağımlılığımızı azaltacaktır.” açıklamasını yapmıştır.³²² Aynı dönemde A. Lukaşenko’nun “Rusya’nın en aptal projesi”³²³ olarak değerlendirdiği Kuzey Akım doğal gaz projesinin gerçekleştirilmesi kesinlikler kazanmaya başlamıştır.

Rusya doğal gaz ve petrolünü Avrupa’ya taşımak için alternatif yollar geliştirilmiş olsa da **Ukrayna**, Rusya için önemli tranzit köprü olarak kalmaktadır. Buna Ukrayna’nın jeografik konumu, gelişmiş ve yüksek kapasiteli doğal gaz taşıma

³²⁰ Vladimir Fedorov, “Ostrovets Bezopasnosti: Na Belorusskoy AES Naçat Osnovnoy Etap Stroitel’sstva”, **Rossiyskaya Gazeta**, Kasım 14, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.rg.ru/2013/11/14/stanzia.html>, 12 Aralık 2013

³²¹ NeftGaz, “Vse. Belorussiya s İyunya 2012 Goda Prekratila İmport Nefti iz Dalekoy Venesueli”, **NeftGaz**, Haziran 23, 2012, (Çevrimiçi) <http://neftgaz.ru/news/view/103106/>, 20 Ekim 2013; Andrey Tihomirov, “Belarus’ – Venesuela: Mnogo Şuma i Poçti Niçego”, **Naviny**, Temmuz 27, 2012, (Çevrimiçi) http://naviny.by/rubrics/economic/2012/07/21/ic_articles_113_178543/, 20 Ekim 2013

³²² Oil Capital, “Transneft Mojet Uveličit Moşnost’ po Transportirovki Nefti v Primorske do 50 mln Tonn”, **Oil Capital**, Şubat 1, 2007, (Çevrimiçi) http://www.oilcapital.ru/aneews/2007/02/011428_104713.shtml, 20 Ekim 2013

³²³ RIA Novosti, “Lukaşenko Nazval Severoevropeyskiy Truboprovod Duratskim Proektom”, **RIA Novosti**, Ocak 14, 2007, (Çevrimiçi) <http://ria.ru/economy/20070114/59036574.html>, 20 Ekim 2013

sistemine (287,7 milyar m³/yıl ve çıkışta 170,3 milyar m³/yıl, bununla beraber Batı Avrupa ülkelerine çıkışta 134,5 milyar m³/yıl) ve komşu ülkelerinin doğal gaz boru hatları ile olan bağlantılara sahip olması (Rusya, Beyazrusya, Polonya, Romanya, Moldova, Macaristan, Slovakya), büyük yer altı doğal gaz depolama kompleksinin bulundurması (4 kompleksin toplam kapasitesi 30 milyar m³), petrol boru hatlarının ve deniz terminallerinin olması (Ukrayna sınırlarından yılda 55 – 60 milyon ton petrol taşınmaktadır), yılda 50 milyon ton petrolü işletebilen 6 petrol rafinesinin çalışması neden olduğu belirtilebilir.³²⁴

Rusya enerji politikasının Ukrayna'daki temel çizgisi, Ukrayna sınırları üzerinden doğal gazın taşınmasında Rusya'nın konumunun güçlendirilmesi olmuştur. Ukrayna doğal gaz taşıma sisteminin GAZPROM tarafından kontrol edilmesi politik açıdan hem post – sovyet bölgesinde kontrolün sağlanması hem Avrupa doğal gaz piyasalarındaki gelişmelere karşı önlem alınabilmesi için yararlı olacaktı. Karın maksimizasyonu açısından GAZPROM, doğal gazın üretim yerinden tüketiciye kadar giden zincirinin kontrol etme arzusunu gütmektedir.³²⁵

GAZPROM, Ukrayna doğal gaz taşıma sistemin kontrolünü kolaylaştırmak için üç taraflı kontrol şemasının (GAZPROM – NAFTOGAZ Ukrayna – AB doğal gaz sektörü temsilcisi) oluşturulmasını planlamıştı. 2002 yılında oluşturulması öngörülen Doğal Gaz Taşıma Konsorsiyumu gerçekleştirilmesi 2003 yılında yoka kavuşmuştur. Ukrayna, doğal gaz taşıma sistemlerinin kontrolünü konsorsiyuma vermek istememiştir. Bunun sebepleri olarak Ukrayna yöneticilerinin tranzitten gelen gelirlerin düşebileceği ve Ukrayna'nın enerji ilişkilerde etkisinin azalabileceği korkusu olduğu belirtilebilir.³²⁶

1990'lı yıllarda Orta Asya doğal gazının Ukrayna'ya taşınmasını gerçekleştiren ITERA şirketini BDT doğal gaz piyasasından çıkarmak isteyen GAZPROM, doğal gaz tedarikçisinin değiştirilmesi planını geliştirilmiştir. Macaristan'da 2002 yılında Türkmenistan doğal gazını Ukrayna'ya tedarikini yapacak Euro Trans GAS (ETG) şirketi kurulmuştur. Ancak 2004 yılında GAZPROM ile NAFTOGAZ Ukraina arasında 2028 yılına kadar doğal gazın

³²⁴ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 225 – 233

³²⁵ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 225

³²⁶ **A.e.**, s. 226

tedariğine ve tranzit taşınmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Bu dokumana istinaden 2005 yılından itibaren Türkmenistan doğal gazının taşınmasını İsviçrede kurulan RosUkrEnergo şirketi (%50'si Gazprom Bank aracılığı ile GAZPROM'a ait şirket) gerçekleştirecekti.³²⁷

Paralleilde Rusya'nın Ukrayna pozisyonu üzerinde baskı yaratabileceği yeni olanaklar oluşturulmuştur. Ukrayna bağımsız olarak Türkmenistan doğal gazının satın alınmasına ilişkin anlaşma oluşturamamıştır. Rusya ise 2003 yılında Türkmenistan ile doğal gazın 2028 yılına kadar GAZPROM'a satılacağına dair sözleşme imzalamıştır.³²⁸ GAZPROM, Türkmenistan doğal gazına tamamen 2007 yılından itibaren sahip olmuştur o zamana kadar Türkmenistan – Ukrayna anlaşması geçerliydi.³²⁹ 2005 yılında GAZPROM ile Kazakistan'ın KazMunsyGaz ve Uzbekistan'ın Uztransgaz arasında doğal gazın taşınmasına ilişkin anlaşmaların imzalanması ise GAZPROM'u Orta Asya doğal gazın taşınmasında monopol haline getirmiştir.³³⁰

GAZPROM'un doğal gaz taşıma konsorsiyum kurma çabaları 2004 yılında Ukrayna cumhurbaşkanı seçimlerinde Avrupa'ya entegrasyonu taraftarı olan V. Yuşenko'nun kazanması ile son bulmuştur ve zor ilerleyen Rusya – Ukrayna enerji ilişkilerine yeni negatif yön katmıştır. V. Yuşenko, yeni görevine başlar başlamaz Avrupa'ya entegrasyon kapsamında Ukrayna'nın NATO'ya girme isteğini belirtmiştir, Odessa – Brodı petrol boru hattının sadece Avrupa yönlü çalışması için ilişkilerin gözden geçirilmesini ve doğal gaz tranzit fiyatının artışını talep etmiştir. Rusya – Ukrayna enerji ilişkilerindeki gerginliği Ukrayna'nın konsorsiyumu iptal etmesi ilanı arttırmıştır. Ukrayna, konsorsiyumun doğal gazı Rusya'dan satın alarak ve kendisi bağımsız olarak Avrupa ülkelerine satması için ısrarcı olmuştur. Bu teklif,

³²⁷ Arnaud Dubien, “The Opacity Russian-Ukrainian Energy Relations”, **IFRI Russia/NIS Center**, Mayıs 2007, (Çevrimiçi) www.ifri.org/.../ifri_dubien_Russie_Ukraine_gaz_ANG_mai2007.pdf, 20 Ekim 2013

³²⁸ KREMLIN, “Soglaşenie Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Turkmenistanom o Sotrudničestve v Gazovoy Otrastı”, Nisan 10, 2003, (Çevrimiçi) http://archive.kremlin.ru/interdocs/2003/04/10/1814_type72066_42886.shtml?type=72066, 20 Ekim 2013

³²⁹ Open Economy, “Turkmenbaşı Spas Rossii ot Defitsita Gaza v Blijayšie 25 Let. “Ogromny Proriv”, “Gazprom” Stal İmporterom”, **Open Economy**, Nisan 11, 2003, (Çevrimiçi) <http://www.opec.ru/1013230.html>, 20 Ekim 2013

³³⁰ GAZPROM, “Zakupki Gaza”, (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/about/production/central-asia/>, 20 Ekim 2013; Oleg Sidorov, “Sredneaziatskaya İgra Gazproma: Novie Gorizontı”, **Gazeta.kz**, Ocak 31, 2006, (Çevrimiçi) <http://wap.gazeta.kz/article/70810/>, 20 Ekim 2013

BDT bölgesi doğal gazının Avrupa'ya götüren tek oyuncu olmak isteyen GAZPROM için uygun olmayacaktı. Moskova, tazminat olarak Ukrayna hükümetinin konsorsiyum lehine doğal gaz taşıma sistemlerinden vazgeçmesi için ısrar etmiştir. Kiev'in cevabı ise bu şartlarda konsorsiyum kurulamayacağını ve konsorsiyumun iptal edilmesini ilan etmiştir. GAZPROM ise Ukrayna'yı doğal gazı depolardan çaldığını belirterek suçlamada bulunmuştur ve takas şemasından vazgeçerek piyasa ilişkilerine geçilmesini ve doğal gazın Avrupa fiyatından tedarik edilmesini teklif etmiştir.³³¹

Bu da Rusya ile Ukrayna arasındaki “doğal gaz çatışmasının” başlangıcı olmuştur. GAZPROM başkanı A. Miler, Ukrayna ile anlaşma, yani ülkeye doğal gazın indirimli fiyattan tedariği, ancak GAZPROM'a Ukrayna'nın doğal gaz taşıma sistemini kullanmaya olanak verilirse mümkün olacağını belirtmiştir.³³²

Daha sonraki gelişmeler Ukrayna ile Rusya arasındaki işbirliğinin kurulmasını çıkmaza götürmüştür. Ukrayna, Rusya'dan RusUkrEnergo'daki payını vermesini talep ediyordu, bu da Rusya ve Orta Asya doğal gazının ihracatını zorlaştırıyordu. Rusya ise Ukrayna'nın enerji bağımlılığını (Ukrayna tükettiği petrolün %90'nın ve doğal gazın %80'nini ithal etmektedir³³³) kullanarak doğal gaz fiyatının yükseltilmesine başvurmuştur. Ukrayna'nın cevap vermesi uzun sürmemiştir, Rusya petrolünün taşınması fiyatlarını %30 yükseltmiştir. Ukrayna başbakanı Yuliya Timoşenko, Rusya petrol şirketlerinin kartel oluşturdukları suçlamasını öne sürerek petrol ürünleri fiyatlarını devlet tarafından regüle edilmesi gerektiği çabalarında bulunmuştur. 2005 yılında Rusya – Ukrayna enerji çatışmalarına Ukrayna tarafını tutan AB temsilcileri ve ABD iktidarları katılmıştır. Aynı dönemlerde Mavi Akım doğal gaz boru hattının tamamlanması, Kuzey Akım boru hattı projesinin inşaat aşamasına geçilmesi Ukrayna'nın daha fazla kaygı görmesine neden olmuştur. Çatışma 1 Ocak 2006 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya doğal gaz tedariğinin durdurmasına kadar gitmiştir. Ukrayna ise Avrupa'ya gidecek

³³¹ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 232

³³² **A.e.**, s. 233

³³³ D. Radbel, “Energetičeskaya Politika Rossiye na Ukrainskom Napravlenii”, **İnformatsionno-analitičeskiy Tsentr**, Haziran 17, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.ia-centr.ru/expert/1322/>, 20 Ekim 2013

doğal gazın depolardan kullanmaya başlamıştır. Bu da Avrupa ülkelerine doğal gaz tedarikinin aksamasına götürmüştür.

Çatışma 4 Ocak 2006 yılında GAZPROM ve NAFTAGAZ Ukrayna arasında imzalanan anlaşma ile sonuçlanmıştır. Anlaşmaya göre RusUkrEnergo, Ukrayna sınırları üzerinden tüm doğal gaz taşımalarını gerçekleştireceği, GAZPROM'a 1 000 m³ doğal gaz için 230 ADB dolar ödeyeceği ve Ukrayna'ya 95 ABD dolardan satacağı belirlenmiştir.³³⁴ Anlaşmazlıklar bir sonuca varmış olması ile beraber Rusya, güvenilir enerji kaynakları tedarikçisi statüsünü kaybetmiştir ve super güç olma hırslarını gösterdiğine dair eleştiriler almıştır. Kazancı ise Ukrayna ile enerji konusunda piyasa ilişkilerine geçmiş olması sayılabilir.

Ukrayna, Avrupa ile ilişkilerini somut bir karar ile pekiştirmek üzere Odessa – Brodı petrol boru hattını kurmuştur (2002 yılında tamamlanmıştır). Proje AB ve ABD tarafından destek görmüştür, çünkü Rusya'nın enerji kaynaklarının taşıma sistemine bir alternatif olacaktı ve Hazar Denizi petrolünün Avrupa'ya akmasını sağlayarak, AB üyü ülkelerinin enerji kaynakları açısından Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltacaktı. Ancak boru hattını dolduracak tedarikçiler bulunamamıştır ve 2004 yılında tersi yönde Rusya petrol şirketlerinin petrolünün taşınmasına izin verilmiştir.³³⁵ Baku – Tbilisi – Ceyhan petrol boru hattının tamamlanması ile Odessa – Brodı boru hattını üzerinden Hazar denizi enerji kaynaklarının taşınacağını tamamen perspektifsiz bırakmıştır.

Doğal gaz çatışmalarına petrol faktörünün de karıştığını 1993 yılında Ukrayna'nın, sınırları üzerinden geçen petrol boru hatlarına sahiplik haklarını ilan ederek Rusya'nın bu yola olan bağımlılığı üzerinde baskı yaratma çabaları göstermektedir. Ukrayna sınırları üzerinden geçen bu boru hattı ile Rusya petrolü Avrupa ülkelerine ulaşmaktaydı. Post – sovyet bölgesinde güçlü konuma sahip olmak isteyen Rusya, dünyadaki petrol fiyatlarının artışından yararlanarak Ukrayna'yı baypas geçen projeleri başlatmıştır. 1997 yılında tamamlanan 1 330 km uzunluğundaki ve 5 milyon ton/yıl kapasitesi olan Baku – Novorossiysk petrol boru

³³⁴ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 232 – 236; Arnaud Dubien, "The Opacity Russian-Ukrainian Energy Relations", **IFRI Russia/NIS Center**, Mayıs 2007, (Çevrimiçi) www.ifri.org/.../ifri_dubien_Russie_Ukraine_gaz_ANG_mai2007.pdf, 20 Ekim 2013

³³⁵ Nadejda Kovalçuk, "Sestri - Sopernitsi", **International Trends**, Eylül – Aralık 2004, (Çevrimiçi) <http://www.intertrends.ru/sixth/016.htm>, 20 Ekim 2013

hattı, Rusya petrolünün tranzit bağımlılığını azaltmıştır, Ukrayna'nın elinden ise petrol taşımacılığına ilişkin görüşmelerde kullanabileceği maddeyi almıştır.³³⁶

Rusya ile Ukrayna arasındaki enerji ilişkilerinde süren gerginliğin ikinci kez yüksek noktaya gelmesi 2009 yılı başında olmuştur. Rusya, Ukrayna'ya doğal gaz ihracatını durdurmuştur. 13 gün boyunca (7 - 20 Ocak 2009) Avrupa ülkeleri doğal gazsız kalmıştır. Çatışmanın doğal gaz tedarikinin tamamen durdurulmasına götüren olaylar hem ekonomik hem politik unsurları taşımaktadır. Söz konusu dönemde Ukrayna ile Rusya arası, V. Yuşenko'nun Ukrayna'nın NATO'ya girişi ve holodomor konusunda ısrarcı olması ile soğmuştur. Ekonomik nedenler ise iki tarafın doğal gaz ve taşıma fiyatında uzlaşma sağlayamadıkları olmuştur.³³⁷ Rusya, doğal gaz için 250 ABD dolar/1000 m³ talep ederken Ukrayna 201 ABD dolar/1000 m³ olmasında ısrar ediyordu. Böylece 2008 yılı Kasım ayında imzalanması gereken anlaşma başarısız olmuştur. Ardından Rusya, Ukrayna'nın doğal gaz için birikmiş tüm borcunun ödemesini talep etmiştir (Ukrayna'ya göre 1,5 milyar ABD dolar; GAZPROM'a göre gecikme komisyonu ile beraber 2,5 milyar ABD dolar). Finansal durumu güçlü olmayan NAFTAGAZ Ukrayna 31 Aralık'a kadar bu borcun ödemesi mümkün değildi.³³⁸

İki taraflı suçlamalar ile devam eden çatışma, araya AB temsilcilerinin de katılması ile bir anlaşmaya varabilmiştir. Ukrayna ile Rusya arasında ilerideki 10 yıl için (2019 yılına kadar) iki farklı anlaşma imzalanmıştır; biri Ukrayna'ya doğal gaz tedariki ile ilişkili, ikincisi doğal gazın tranzit taşınmasına ilişkin. Ayrıca 2009 yılında Ukrayna indirimli fiyattan doğal gaz almaya devam edecekti, Rusya doğal gaz tranziti ise 2008 fiyatlarından gerçekleştirilecekti. Fiyat artışları ve Avrupa piyasalarına yaklaştırılması ise aşama aşama gerçekleştirilecekti. GAZPROM ile NAFTAGAZ Ukrayna ikili anlaşmaya geçtiği için RusUkrEnergo'nun faaliyetine son verilmiştir (bu GAZPROM'un da istediği durumdu).³³⁹

2009 yılındaki doğal gaz çatışmasının sonuçları belirtilirse, Rusya'nın AB'de güvenli enerji kaynakları tedarikçisi olma itibarı bir daha sarsılmıştır, AB üye

³³⁶ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 226

³³⁷ **A.e.**, s. 242

³³⁸ Simon Pirani, "The Russo – Ukrainian Gaz Dispute 2009", **Russian Analytical Digest**, sayı 53, Ocak 20, 2009, s. 2 – 8, (Çevrimiçi) <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/RAD-53.pdf>, 20 Ekim 2013

³³⁹ **A.e.**, s. 3

lkelerinin enerji güvenliği konusunda beraber hareker etmeleri gerektiğini öne çıkar mıştır, çatışma durumundan faydalanan BDT cumhuriyetleri Rusya'dan bağımsız hareket etme çabalarına girişmiştir, özellikle Azerbaycan, Hazar denizi ve Orta Asya enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınması için yeni alternatif yollarını sunmuştur, AB'nin Ukrayna'nın doğal gaz taşıma sisteminin yenilenmesi için finansal desteğini sağlayacağını belirtmesiyle AB ile Ukrayna arasında bir yakınlaşma grlmştir.³⁴⁰

GAZPROM'un doğal gaz tedariiğinin durdurmasından oluşan kaybı 3 milyar ABD doları³⁴¹ olsa da Rusya'ya Ukrayna'nın enerji kaynaklarının tranziti konusunda güvenilir olmadığını göstererek ve AB'nin de Rusya doğal gazına olan bağımlılığının altını çizerek Güney Akım projesinin önemini ne çıkarmaya bir olanak vermiştir.

Ulusal Enerji Güvenliği Fonu kurucusu Konstantin Simonov, 2019 yılında Ukrayna ile imzalanan anlaşmanın sonu geldiğinde Rusya, doğal gazını Avrupa'ya taşımada Ukrayna tranzitinden tamamen bağımsız olabileceğini belirtmektedir. Ona göre 2019 yılında Güney Akım projesi tamamlanırsa, Güney Akım ve Kuzey Akım boru hatları Ukrayna doğal gaz taşıma sistemlerini kullanmaktan vazgeçmeye yeterli olacaktır. 2011 yılı Ukrayna zerinden Rusya doğal gaz tranzit miktarı 101 milyar m³/yıl olmuştur, rekor miktarı olan 121 milyar m³/yıl ise 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. Ukrayna sınırları üzerinden tranzite gerek kalmayacağını belirten K. Simonov, sözlerini 117 milyar m³ olan 2008 yılı rakamlarına dayanarak ve (2008 yılı Avrupa ve Türkiye'ye toplam ihraç edilen miktar en yüksek olmuştur, 159 milyar m³) 55 milyar m³/yıl doğal gaz taşıma kapasitesine sahip Kuzey Akım ve 63 milyar m³/yıl doğal gaz taşıma kapasitesinde olacak Güney Akım'ın toplam kapasitesi 118 milyar m³/yıl olacağını hesaplayarak desteklemiştir.³⁴²

Bununla beraber Rusya'nın çok eskimiş olan Ukrayna doğal gaz sisteminin (boru hattının %70'i ve basınç istasyonlarının %80'i 20 yıla aşkın süre işletilmiştir;

³⁴⁰ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 242 – 245

³⁴¹ Polina Slepova, "Gazprom Podşıtal Poteri", **Vzglyad Delovaya Gazeta**, Haziran 30, 2010, (evrimii) <http://www.vz.ru/economy/2010/6/30/414818.htmlv>, 20 Ekim 2013

³⁴² Stanislav Pogorilov, "Simonov: Sut' Predlojeniya: Vı Nam Trubu, My Vam – Deşevıy Gaz", **Liga.BiznesInform**, Mart 2, 2013, (evrimii) <http://biz.liga.net/ekonomika/tek/intervyu/2141740-simonov-sut-predlozheniya-vy-nam-trubu-my-vam-deshevyy-gaz.htm>, 20 Ekim 2013

yenilenmesi 5,9 milyar Euro gerektiği belirtilmektedir ³⁴³) yenilenmesine katılmak istemesini bir ekonomi konusu olduğunu belirten K. Simonov, “hazır ve güvenli doğal gaz tedarikini sağlayabilecek yol varken sadece kara parçasının inşaatı 9 milyar ABD dolar gerektirecek Güney Akıma gerek kalmaz veya proje küçültülebilir” şeklinde açıklamıştır. GAZPROM, Ukrayna doğal gaz sisteminin yenilenmesi için yatırım yapacak ise kurulacak konsorsiyumda en az %50’lik pay isteyeceğini de belirtmiştir.³⁴⁴ Ancak belirtmek gerekir ki GAZPROM tarafından henüz hangi şartlarda ve hangi miktarda Ukrayna doğal gaz sisteminin yenilenmesi için yatırım yapılabileceği açıklanmamıştır.

2010 yılında Rusya’nın da desteklediği adayın V. Yanukoviç’in Ukrayna cumhurbaşkanlığı seçimini kazanması, Rusya – Ukrayana ilişkileri ılımlı hal almıştır. 2010 yılında 2009 yılında imzalanan anlaşmaya ek olarak Ukrayna’ya doğal gazın %30 indirimli fiyattan sağlanacağı anlaşması imzalanmıştır. Karşılığında Rusya deniz kuvvetleri Sevastopol’de 2042 yılına kadar kalacağı kararlaştırılmıştır.³⁴⁵

Bununla beraber Rusya’nın beklentilerine karşı V. Yanukoviç de Ukrayna doğal gaz taşıma sistemini paylaşmaya meyilli olmamıştır. Bu zamana kadar Rusya’nın uyguladığı indirimli fiyattan doğal gaz tedariki karşılığında enerji kaynakları taşıma altyapısına sahip olması politikası Ukrayna’da etkili olmamıştır. Şu anda Rusya’nın Ukrayna doğal gaz taşıma sistemi üzerinde kontrolü elde edebilmesi için sunabileceği ikinci teklif de Ukrayna doğal gaz taşıma sisteminin yenilenmesi için finansal yatırım olabilir.

“Euromaydan” olayları Rusya’nın Ukrayna ile ilişkilerin nasıl gelişeceğine daha çok belirsizlik katmıştır. 2007 yılında Ukrayna, 1994 yılında AB ile ortaklık ve işbirliği üzerine imzaladığı anlaşmanın yerine geçecek yeni, daha sonra Ukrayna ve Avrupa Birliği arasındaki Ortaklık Anlaşması ismini alan anlaşmanın görüşmelerini başlatmıştır. Anlaşmanın hazırlanması 5 yıl sürmüştür ve son hali 2012 yılın ikinci

³⁴³ Stanislav Pogorilov, “Na Remont. Skol’ko Stoit Remont Ukrainskoy GTS”, **Liga.BiznesInform**, Mart 14, 2013, (Çevrimiçi) <http://biz.liga.net/ekonomika/tek/stati/2150548-na-iznos-skolko-stoit-remont-ukrainskoy-gts.htm>, 20 Ekim 2013

³⁴⁴ Stanislav Pogorilov, “Simonov: Sut’ Predlozheniya: V1 Nam Trubu, My Vam – Deşeviy Gaz”, **Liga.BiznesInform**, Mart 2, 2013, (Çevrimiçi) <http://biz.liga.net/ekonomika/tek/intervyu/2141740-simonov-sut-predlozheniya-vy-nam-trubu-my-vam-deshevyi-gaz.htm>, 20 Ekim 2013

³⁴⁵ NEWSru, “Ukraina Poluçit Deşeviy Gaz iz Rossii v Obmen na Soglaşenie po Çernomorskomu Flotu – On Ostanetsya v Krimu”, **NEWSru.com**, Nisan 21, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.newsru.com/finance/21apr2010/yanukmed.html>, 20 Ekim 2013

yarısında verilmiştir.³⁴⁶ 28 Kasım 2013 yılında Vilnius'ta gerçekleşen Doğu Ortaklığı Zirvesinde anlaşma imzalanacaktı. Ancak 7 gün kala Ukrayna, Ortaklık Anlaşması için görüşmeleri durdurduğunu ilan etmiştir. Alınan karara ilişkin Ukrayna hükümetinin açıklaması “karar, Ukrayna’nın Rusya Federasyonu ve diğer BDT üye ülkeleri ile ekonomik işbirliklerinde (Ortaklık Anlaşması imzalanırsa) kaybedeceği üretim ve ticaret hacimlerinin nasıl geri kazanabileceğini daha detaylı incelemesi ve önlemlerin geliştirilmesi, Ukrayna ile AB üye ülkeleri arasında ortaklık işbirliğinin sağlanması için yurtiçi piyasasında gerekli seviyenin sağlanması için alınmıştır” şeklinde olmuştur. AB’ne ticari ve ekonomik işbirliğinin kurulmasında üç taraflı Ukrayna – AB – Rusya görüşmelerin düzenlenmesi teklif edilmiştir. Bazı uzmanlar, Ukrayna’nın kararını AB finansmanından vazgeçmeden Rusya’dan enerji kaynakları fiyatında indirim alabilmek şeklindeki “bir oyun” olarak değerlendirmektedir. Rusya üç taraflı teklifi kabul etmiştir, ancak AB, Avrupa entegrasyonunda üç taraflı görüşme mümkün olmayacağını belirtmiştir. Bunun öncesinde V. Putin, Rusya’nın Ukrayna ile serbest ticaret anlaşması olduğu belirterek Ukrayna’nın AB ile Ortaklık Anlaşmasını imzalarsa Rusya’nın da buna önlem alması gerekeceğini belirtmiştir. Rusya cumhurbaşkanının açıklaması sonrası AB, Rusya’nın Ukrayna menşeli ürünlerinin ülkeye girişini zorlaştırarak Ukrayna üzerinde baskı yarattığı suçlamasında bulunmuştur. Durumu iyileştirmek için V. Putin, “Her ne olursa biz Ukrayna’nın bağımsız kararına karşı değiliz...Ancak bize Ukrayna NATO’ya giriyor deselerdi, o zaman biz hakikatten karşı olacaktık, çünkü ... bir tehlike arz etmektedir...” şeklinde açıklama yapmıştır.³⁴⁷

Ukrayna’nın kararını Litvanya cumhurbaşkanı “hiçbir yere götürmeyecek seçim” olarak değerlendirirken³⁴⁸ Ukrayna’nın Rusya liderliğini yaptığı Gümrük Birliğine girmesi taraftarı olan hukuk bilimleri profesörü Viktor Medvedçuk,

³⁴⁶ Veronika Movçan, “Soglaşenie ob Assotsiatsii s Evropeyskim Soyuzom”, **International Center for Trade and Sustainable Development**, Mart 2013, (Çevrimiçi) <http://ictsd.org/i/news/bridgesrussian/158841/>, 10 Ocak 2014

³⁴⁷ Russian Today, “ES Otkazalsya Provodit Trehstoronnie Peregovori po Assotsiatsii Kiev s Evrosoyuzom”, **Russian Today**, Kasım 29, 2013, (Çevrimiçi) <http://russian.rt.com/article/19026>, 10 Aralık 2013; Tatyana Urbanskaya, “Rossiyskie Koziri v Evrointegratsionnoy İgre Ukraini”, **UNIAN**, Kasım 22, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.unian.net/politics/854717-rossiyskie-kozyri-v-evrointegratsionnoy-igre-ukrainyi.html>, 10 Aralık 2013

³⁴⁸ Korrespondent, “Ukraina Vibrala Put’ v Nikuda – Prezident Litvi”, **Korrespondent**, Kasım 29, 2013, (Çevrimiçi) http://rus.ruvr.ru/news/2013_11_29/Prezident-Litvi-Ukraina-vibrala-put-v-nikuda-7027/, 10 Aralık 2013

Ukrayna yasasına uymayan durumları belirterek Ukrayna'nın AB ile Ortaklık Anlaşmasını imzalarsa bağımsızlığını kaybedebileceğini belirtmiştir.³⁴⁹

17 Aralık 2013 yılında Ukrayna ve Rusya devlet başkanlarının görüşmesi sırasında Ukrayna'nın 2014 yılında 1 000 m³ doğal gazı 406 ABD doları yerine 268,5 ABD dolar fiyatından alacağı ek anlaşma imzalanmıştır.³⁵⁰ Belki Rusya'nın doğal fiyatında indirim yapmasını politik açıdan değerlendirmek yerine daha çok zor duruma düşen ve ekonomik olarak güçlük çeken Ukrayna halkına bir iyilik jesti olarak da kabul etmek gerekir.

Ukrayna hükümetinin Ortaklık Anlaşmasını imzalamaktan vazgeçmesiyle beraber pro-Avrupa taraftarları Nejalejnosti meydanında (Özgürlük meydanı) yürüyüşe çıkmışlardır. Aylarca süren muhalefet sonrası 22 Şubat 2014 yılında V. Yanukoviç, Ukrayna cumhurbaşkanlığı görevini bırakmıştır. Bundan sonraki Ukrayna'nın Rusya ile işbirliği hangi senaryoya göre gelişeceğini zaman göstereceğini belirtmekle beraber şu anda (tezin yazıldığı zamanda) Brüksel'in himayesi gündemde olduğu söylenebilir.

Post – sovyet bölgesindeki Orta Asya ülkelerinden **Kırgızistan ve Tajikistan** hidrokarbon enerji kaynakları yetersizliğini yaşayan ülkelerdir. Bununla beraber iki ülkenin de hidrolik enerji potansiyeli yüksektir, yaz aylarında ihracatı bile söz konusudur. Tajikistan'ın elektrik enerjisi tüketiminin %90'ı hidroelektrik enerji kaynakları ile karşılanmaktadır. Tajikistan'nın enerji üretim dağılımında kömürün payı %5,7, petrolün payı %1 civarında, petrol ürünlerinin payı %0 ve doğal gaz üretimin payı %1,6'dır. Tajikistan, toplam enerji tüketiminin %40'nı ve yakıt tüketiminin %70'ini ithal hidrokarbon enerji kaynakları (petrol ürünleri ve doğal gaz) ile karşılamaktadır. Ülkenin enerji ithalatına bağımlı olması, ekonomiye, enerji güvenliğine ve gelir düzeyi düşük halkın durumuna olumsuz etki etmektedir. İthal yakıt fiyatının sürekli artması ve tedarikinde sistematik kesintilerinin yaşanması, halk, girişimciler, işletmeler ve devlet kurumlarının bu enerji kaynaklarının

³⁴⁹ Kommersant' Ukraina, "Viktor Medvedçuk: Soglaşenie ob Assotsiatsii – Soglaşenie o Kolonizatsii", **Kommersant' Ukraina**, Aralık 9, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.kommersant.ua/doc/2363677>, 10 Aralık 2013

³⁵⁰ Forbes, "Poteri Gazproma ot Skidki na Gaz dlya Ukrainy Kompensiruyut", **Forbes**, Aralık 18, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.forbes.ru/news/248867-poteri-gazproma-ot-skidki-na-gaz-dlya-ukrainy-kompensiruyut>, 20 Aralık 2013

tüketimini imkansız kılmaktadır.³⁵¹ Tacikistan doğal gazı Uzbekistan (%80) ve Türkmenistan'dan (%20), petrol ürünlerini ise Uzbekistan ve Rusya'dan ithal etmektedir. 2012 yılın sonunda Uzbekistan'dan doğal gaz ithalatı durdurulmuştur. Benzin fiyatları çok yüksek olması nedeniyle araçların %40'ı sıvılaştırılmış doğal gaz kullanmaktadır. LNG, otomobil ve demir yollar ile Rusya ve Kazakistan'dan ithal edilmektedir. 2013 yılı 200 bin tona yakın LNG ithal edilmiştir (2012 yılı miktarından 119 bin ton daha fazla).³⁵²

Rusya ile Tacikistan arasında dostluk, ortak ve karşılıklı yardıma ilişkin anlaşmalar mevcuttur.³⁵³ 2003 yılında Tacikistan ve GAZPROM arasında doğal gaz arama, yatakların geliştirilmesi ve işletilmesi üzerine 25 yıllık anlaşma imzalanmıştır.³⁵⁴ Bunun yanında 2004 yılında Rusya ve Tacikistan arasında Sangtudinskiy Hidroelektrik İstasyonun – 1'in kurulması için sözleşme ve Tacikistan ile Ruskiy Alüminiy şirketi arasında uzun dönemli anlaşma imzalanmıştır.³⁵⁵ 2012 yılında V. Putin'in Duşambe ziyaretinde askeri (Tacikistan'da Rusya asker üssü bulunmaktadır), güvenlik, savunma, uyuşturucu ticaretine karşı mücadele, ekonomik, işçi göçleri ve enerji konularına ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır. Enerji konusuna ilişkin anlaşmaya göre Rusya, Tacikistan'a her yıl 1 milyon ton petrol ürünleri sağlayacağı ve Rusya enerji şirketleri yardımı ile Zarafşon, Fandarya ve Hingob nehirlerinde küçük ve orta hidrolik enerji istasyonlarının inşaa edileceği belirlenmiştir. Rusya'nın Tacikistan'a ilişkin politikasının en iyi değerlendirilmesi olarak V. Putinin Duşambe ziyaretinden sonra sokaklarda duyulan "Putin biyo, tez-tez biyo!" ("Putin gel, sık sık gel!") ifadesi sayılabilir.³⁵⁶

³⁵¹ Ekonomik Gelişme ve Ticaret Bakanlığı çalışma grubu R. Musaeva, A. Abdurahmanov, T. Valamat-Zade v.d., "Tadjikistan: Ekspres-Otsenka i Analiz Probelov", 2012, (Çevrimiçi) http://www.undp.tj/files/reports/SE4ALL_TAJ_Rapid_Assessment_Final_Russian.pdf, 20 Ekim 2013

³⁵² Ekonomik Gelişme ve Ticaret Bakanlığı, "Monitoring i Rane Opoveşenie v Tadjikistane", **Ejemesyaçny Otçet**, Aralık 2013, (Çevrimiçi) http://www.undp.tj/site/images/Drmpmonitoring/TJK_Monitoring_and_Early_Warning_Report_December_2013_RUS.pdf, 20 Aralık 2013

³⁵³ S. Jiznin, a.g.e., s. 219

³⁵⁴ Gazprom International, "Tadjikistan", (Çevrimiçi) <http://gazprom-international.ru/ru#ru/operations/country/tadzhikistan>, 20 Ekim 2013

³⁵⁵ Zaripova, "Gidroenergetika Tadjikistana – Nastoyaşee i Buduşee", **Tacikistan Dış İşleri Başkanlığı Raporu**, (Çevrimiçi) http://mfa.tj/mid/documents/prezentatsiya_Zaripova_rus.pdf, 20 Ekim 2013

³⁵⁶ Naim Holov, "Rossiya – Tadjikistan: Dlyaşysya İtoğ Odnogo Vizita", **Fond Strategiçeskoy Kul'turi**, Kasım 10, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.fondsk.ru/news/2012/11/10/rossia-tadzhikistan-dljashijsja-itog-odnogo-vizita-17554.html>, 20 Ekim 2013

Kırgızistan da Rusya'ya ekonomik açıdan bağımlı Orta Asya ülkesidir. Yüksek eğitim seviyesinin olması ile beraber ülkede serbest gezen rüşvet ve yolsuzluk, politik istikrarsızlık, ülkede işsizliğe ve ekonominin geride kalmasına neden olmaktadır. Kırgızistan ekonomisinin gelişmesi yurt dışı yatırımlara bağlı olduğu kadar yurt içi hidrokarbon enerji kaynaklarının tüketimi tamamen bunların ithalatına bağlıdır. 2012 yılında toplam ithalatın içinde petrol ürünlerinin payı %20 civarında olmuştur. Kırgızistan petrol ve petrol ürünlerini Rusya, Kazakistan, Uzbekistan'dan ve doğal gazı Uzbekistan ve Kazakistan'dan ithal etmektedir.³⁵⁷ Doğal gaz ithalatını gerçekleştiren Kırgızgaz AŞ., Kırgızistan'ın toplam enerji tüketiminde doğal gazın payının %30 olduğunu belirtmektedir.³⁵⁸ Ülkenin petrol ve doğal gaz rezervlerin çok düşük olması ile beraber (6 milyar m³ doğal gaz ve petrol 375 – 765 milyon ton³⁵⁹) Kırgızneftegaz A.Ş. arama ve üretim faaliyetlerini yürütmektedir. 2013 yılında 77 000 ton petrol ve 25 milyar m³ doğal gaz üretilmesi öngörülmüştür.³⁶⁰

2003 yılında Kırgız Cumhuriyeti ve GAZPROM arasında doğal gaz arama, üretme ve taşınması ile ilgili 25 yıllık anlaşma imzalanmıştır. 2013 yılında Kırgızgaz şirketi ve doğal gaz taşıma sistemi, devletin borçlarını kapatmak üzere GAZPROM'a satılmıştır. Kırgızgaz'ın aktiflerinde 701 km doğal gaz boru hattı mevcuttur. Kırgızistan sınırlarından Kazakistan ve Uzbekistan doğal gazın tranzit taşımacılığı gerçekleştirilmektedir.³⁶¹

³⁵⁷ Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Kurumu, "Kırgız Respublikasının Tışkı Soodası 2008 - 2012", 2013, (Çevrimiçi) <http://stat.kg/images/stories/docs/External%20trade%202008-2012.pdf>, 20 Ekim 2013

³⁵⁸ Kırgızgaz, "İstoriya Kompanii", (Çevrimiçi) <http://www.kyrgyzgaz.kg/content/6/>, 20 Ekim 2013

³⁵⁹ Dmitriy Denisenko, "Gde v Kirgizstane Neft' Zarıta?", **Veçerniy Bişkek**, Mayıs 9, 2012, (Çevrimiçi) http://www.vb.kg/doc/188125_gde_v_kyrgyzstane_neft_zaryta.html, 20 Ekim 2013

³⁶⁰ Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti, "Postanovlenie Pravitelstva Kirgizskoy Respubliki ot 7 iyunya 2013 goda №316 "O Podgotovke Otrasley Ekonomikiki i Naselenşya Kirgizskoy Respubliki k Osenne-zimnemu Periodu 2013/2014 goda" ", (Çevrimiçi) <http://www.gov.kg/?p=23379>, 20 Ekim 2013; Kabar, "Cantoro Satıbalıev: "Effektivniy Menedjment OAO Kirgizneftegaz Pozvolil Uveličit' Pribıl' v 25 raz v Teçenii 3 Let."", **Kabar**, Eylül 9, 2013, (Çevrimiçi) <http://kabar.kg/rus/economics/full/62301>, 20 Ekim 2013

³⁶¹ GAZPROM, "Kırgızistan", (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/about/production/projects/deposits/kyrgyzstan/>, 20 Ekim 2013; Kırgızgaz, "O Kompanii", (Çevrimiçi) <http://www.kyrgyzgaz.kg/content/5/>, 20 Ekim 2013; GAZPROM International, "Kırgızıya", (Çevrimiçi) <http://gazprom-international.ru/ru#ru/operations/country/kirgiziya?overlay=true>, 10 Aralık 2013

Rusya'nın Kırgızistan ile elektrik enerjisi sektöründe de görünmektedir. Kırgızistan'nın yıllık hidrolik enerji potansiyeli 162 milyar kW.saat olarak hesaplanmaktadır.³⁶² Ancak bu potansiyelin sadece %8 – 9 kullanmakta olup kurulmuş istasyonların toplam gücü 3070 MW olup yıllık üretimi 11 milyar kW.saat civarındadır.³⁶³ 2009 yılında Rusya ile Kırgız Cumhuriyeti arasında Kambaratinskiy GES – 1 (hidroelektrik istasyonu)³⁶⁴ ve 2012 yılında da Narın nehrinde Verhne-Narinskiy Kaskad hidrolik enerji projesi altında 4 istasyonun kurulması ve işletilmesi üzerine anlaşmalar imzalanmıştır.³⁶⁵

Rusya ile Kırgızistan arasındaki mevcut enerji, atom enerjisi, askeri, savunma, eğitim, finansal, ekonomik v.d. alanlarda görünen işbirliği ve uluslararası birliklerde ortaklıkları yanında Kırgızistan'ın Gümrük Birliğine dahil olma süreci başlatılmıştır. Tüm bu faktörler ve gelişmeler üzerinden Rusya'nın Kırgızistan için “bol’şoy brat” (“büyük abi”) rolünde olduğu söylenebilir.

Orta Asya bölgesinde doğal gaz ve petrol ihraç edebilecek rezervlere sahip ülkeler Kazakistan, Uzbekistan ve Türkmenistan olmaktadır. Sosyetler Birliği döneminde Rusya ve Orta Asya ülkelerinin petrol ve doğal gaz sistemleri bir bütün olarak oluşturulmaktaydı. Türkmenistan ve Uzbekistan doğal gazın tedariği diğer SSCB devletlerine tek bir mal olarak sağlanmaktaydı. İki temel taşıma yolu vardı; Srednyaya Aziya – Tsnetr (Orta Asya - Merkez) ve Buhara – Ural doğal gaz boru hatları. Şimdi de Türkmenistan ve Uzbekistan doğal gazı Kazakistan sınırları üzerinden bu boru hatları ile ihraç edilmektedir, ancak şimdi Rusya, doğal gazı her ülkeden ayrı olarak ve miktarını hesaplayarak satın almaktadır. Petrol üretimi ve

³⁶² Valentina Kasimova, Batırkul Baetov, “Energetika Kırgızstana: Sostoyanie Otrasi i Perspektivı Mejdunarodnogo Sotrudničestva”, **Tsentrálnaya Aziya i Kafkaz**, sayı 6 (54), 2007, s. 116 – 127, (Çevrimiçi) <http://cyberleninka.ru/article/n/energetika-kyrgyzstana-sostoyanie-otrasli-i-perspektivy-mezhgosudarstvennogo-sotrudnichestva>, 20 Ekim 2013

³⁶³ Kubanıçbek İsmailov, “Potentsial Gidroresursov Kırgızskoy Respubliki”, **Ministerstvo Energetiki Kırgızskoy Respubliki**, 2010, (Çevrimiçi) http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/Conferences/2011_June/Kybanychbek_Ismailov.pdf, 20 Ekim 2013

³⁶⁴ Rusya Dış İşler Bakanlığı, “Soglašenje Mejdu Pravitel’stvom Rossiyskoy Federatsii i Pravitel’stvom Kırgızskoy Respubliki o Stroitel’sve Kambaratinskoy GES - 1”, Mart 25, 2009, (Çevrimiçi) http://www.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/CEB869C32DA76F2F44257C8C003963D6, 20 Ekim 2013

³⁶⁵ Rusya Dış İşler Bakanlığı, “Soglašenje Mejdu Pravitel’stvom Rossiyskoy Federatsii i Pravitel’stvom Kırgızskoy Respubliki o Stroitel’sve i Ekspluatatsii Verhne-Narinskogo Kaskada Gidroelekrostansiy”, Mayıs 22, 2012, (Çevrimiçi) http://www.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/B3A413770ADA9A8644257C8C00396627, 20 Ekim 2013

taşınmasında da daha önceki birleşmiş sistem yerine devletler arasında ikili ilişkiler görünmektedir.³⁶⁶

Orta Asya ülkelerinde görünen hidrokarbon üretiminin ve ihracatının artış trendi, bu bölgeyi büyük jeopolitik oyuncuların dikkatini çeken bölge yapmaktadır. Ayrıca bölgenin stratejik önemi de ulaşım bağlantılarının düğümü olmasıyla öne çıkmaktadır. Rusya, bölgedeki gelişmelerin kendisinin kontrolü altında olması için çaba göstermektedir. Rusya'nın isteği, BDT cumhuriyetleri enerji piyasalarında tarihsel oluşmuş monopolünü korumak olmaktadır. Bu isteğinin jeopolitik muhalefet tarafı olması yanında Orta Asya doğal gazı, Rusya için Avrupa ile doğal gaz tedarikine ilişkin yaptığı anlaşmaları yerine getirmek için gereklidir. Bölgedeki ülkelere politik olarak baskı yapmak zorlaştığı, bu yüzden Rusya'nın onları bağımlı hale getirmeye çalıştığı görünmektedir, özellikle taşımacılık kapasitesini kullanarak.³⁶⁷

Rusya Orta Asya bölgesinde konumunu güçlendirmeye çalışırken belli düzeyde doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip bu ülkelerin Rusya etkisinden uzaklaşmaya çalıştıkları ve alternatif hidrokarbon taşıma yollarını aradıkları görünmektedir. Orta –Asya devletlerinin enerji piyasasında bağımsız oyuncu olmalarına farklı sebepler neden olmaktadır. İlki, Rusya'nın enerji tedariki konusunda piyasa ilişkilerine geçmesi olmaktadır. İkinci olarak, AB'nin ve ABD'nin farklı şekillerde Orta Asya doğal gazının Rusya koridorundan Kafkas yönüne, diğer bir deyişle Rusya sınırlarını baypas geçecek yollara geçmesi gerektiği uyarımları görünmektedir.³⁶⁸ AB, enerji kaynaklarının ve tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi amacına yönelik olarak Orta Asya'yı önemli enerji kaynağı olarak görmektedir. AB'nin Orta Asya enerji kaynaklarını satın almak için kurduğu çabaları (farklı taşıma yolları projelerinin geliştirilmesi), bu bölgede Rusya'nın konumunu azaltmak amacı ile bölgeye ekonomik ve politik destek veren ABD tarafından

³⁶⁶ Vladimir Paramonov, Aleksey Stokov, "Struktura Vzaimozavisimosti Rossii i Tsentral'noy Azii v Neftgazovoy Sfere", *Tsentralnaya Evraziya*, Haziran 2007, (Çevrimiçi), <http://ceasia.ru/biblioteka/>, 20 Ekim 2013

³⁶⁷ V. Guseynova, *a.g.e.*, s. 273

³⁶⁸ V. İvanov, *Evropeyskoe Napravlenie v Energetičeskoj Strategii Rossii v Kontekste Mejdunarodnoy Energetičeskoj Bezopasnosti*, Moskova, TEIS, 2009, s. 145

desteklenmektedir. Bölgedeki enerji kaynaklarına olan rekabete Çin'nin de katılması rekabetin derecesini arttırmaktadır.³⁶⁹

Kazakistan, BP'nin istatistiklerine göre sahip olduğu petrol rezervleriyle 12. sırada yer almaktadır. Kazakistan petrol rezervleri 2012 yılı itibarıyla 30 milyar barel olup dünya petrol rezervlerin %1,8'lik payını oluşturmuştur.³⁷⁰ Belirtmek gerekir ki, Kazakistan'ın büyük petrol yatakları (Karaçaganak (ülkede üretilen toplam petrolün %45'i), Tengiz ve Kaşagan) Hazar denizi alanında bulunmaktadır.³⁷¹ Aynı zamanda Kazakistan belli düzeyde doğal gaz rezervlerine sahiptir (2012 yılı itibarıyla kanıtlanmış doğal gaz rezervleri 1,3 trilyon m³; dünya doğal gaz rezervlerin %0,7'i³⁷²). Ancak üretilen doğal gazın çoğu petrol üretiminde beraber çıkartılan özelliktedir. Doğal gazı tüketicilere sunmadan önce doğal gaz rafinelerinde (mevcut doğal gaz rafinelerin toplam gücü 12,3 milyar m³ doğal gaz /yıl) işletilmektedir.³⁷³ Kazakistan'ın kömür rezervleri 33,6 milyar ton civarında olup kömür daha çok elektrik enerjisi üretiminde kullanılmaktadır. Şu anda elektrik enerji üretimi için nükleer santralinin kurulması öngörülmektedir. Buna ülkenin sahip olduğu uranyum rezervleri (dünya rezervlerin %19'u) olanak sağlamaktadır. Kazakistan 2009 yılında uranyum üretiminde dünyada birinci sırada yer almıştır.³⁷⁴

Tablo 2.4.1: Kazakistan Enerji Bilançosu, 2011

Enerji Kaynağı	Rezerv	Üretim	Tüketim	İhracat	İthalat	Rafine
Petrol (milyon ton)	5 500	80,1	11,6	71,36	6	13,7
Doğal Gaz (milyar m ³)	1 900	39,5	10,2	8,2	3,6	-
Kömür (milyon ton)	33 600	115,6	59	42	0,28*	-
Elektrik Enerjisi (milyar kW.s)	Kurulmuş güç 19,4 GW	86,2	88,1	1,8	3,7	-

*2009 yılı değeri **Kaynakça:** Rossiyskoe Energetičeskoe Aģenstvo, "TEK Kazahstana", (Çevrimiçi), <http://rosenergo.gov.ru/upload/Kazakhstan.pdf>, 20 Ekim 2013; Kazakistan İstatistik Kurumu, **Kazakistan Respublikasının Otun-Energetikalık Balansı 2005 - 2009**, Astana, 2010

³⁶⁹ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 274 – 275

³⁷⁰ BP istatistikleri

³⁷¹ Rossiyskoe Energetičeskoe Aģenstvo, "TEK Kazahstana", (Çevrimiçi) <http://rosenergo.gov.ru/upload/Kazakhstan.pdf>, 20 Ekim 2013

³⁷² BP İstatistikleri

³⁷³ Karim Masimov, "Toplivno-energetičeskiy Kompleks Respubliki Kazahstan: Sovremennoe Sostoyanie i Perspektivi Razvitiya", **Federal'nyy Spravočnik: Toplivno Energetičeskiy Kompleks Rossii**, 9. cilt, s. 366 – 372, (Çevrimiçi) <http://federalbook.ru/files/TEK/Soderzhanie/Tom%209/V/Masimov.pdf>, 20 Ekim 2013

³⁷⁴ Duysenbay Turganov, "Sostoyanie i Perspektivi Razvitiya Atomnogo Energetičeskogo Kompleksa Respubliki Kazahstan", **Federal'nyy Spravočnik: Toplivno Energetičeskiy Kompleks Rossii**, 11. cilt, s. 383 – 388, (Çevrimiçi) <http://federalbook.ru/files/TEK/Soderzhanie/Tom%2011/VI/Turganov.pdf>, 20 Ekim 2013

2013 yılı itibariyle Kazakistan'ın petrol üretimi 82 milyon ton ve doğal gaz üretimi 42,3 milyarda m³ olup³⁷⁵ bu sektörlerin geliştirilmesi hükümet programlarına dahil edilmiştir. “2030 yılına kadar Kazakistan'ın Stratejik Gelişmesi” ve “2030 yılına kadar Kazakistan'ın sosyal-ekonomik gelişme programı” dokümanlarında petrol ve doğal gaz sektörünün hızlı gelişmesi, petrol ve doğal gaz üretiminin ve ihracatının arttırılması öngörülmüştür.³⁷⁶ Petrol ve doğal gaz Bakanı U. Karabalin, bağımsızlığının ilan edildiğinden bugüne kadar olan dönemde Kazakistan'ın petrol üretimi 3 kat ve doğal gaz üretimi 5 kat arttırıldığını belirtmiştir.³⁷⁷

Petrol ve doğal gaz sektörü Kazakistan ekonomisinde önemli yere sahiptir; İstatistik Kurumu 2010 yılı verilerine göre GSMH içindeki payı %21 civarında olup, petrol ve doğal gaz ihracatı toplam ihracatın %80,5'ini oluşturmuştur.³⁷⁸ Petrol ve doğal gaz sektörü %100 devlete ait KazMunayGaz şirketi tarafından kontrol edilmektedir.

Rusya ve Kazakistan enerji ilişkileri petrol ve doğal gazın üretimi ve taşımacılığında öne çıkmaktadır. Devletler arası anlaşmalar temelinde Lukoil, GAZPROM, Transneft şirketleri faaliyet göstermektedir. 2001 yılında GAZPROM ve KazMunayGaz arasında KazRosGaz şirketi kurulmuştur. 10 yıllık anlaşmaya göre KazRosGaz, Kazakistan doğal gazının ihracatını gerçekleştirecekti.³⁷⁹ 2007 yılında iki devletin cumhurbaşkanlarının görüşmesi sırasında en az 15 yıl için Kazakistan doğal gazının Rusya'nın Orenburg doğal gaz rafinesine tedarikinin 8 milyar m³'ten 15 milyar m³'be yükseltilmesine ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Şu anda anlaşma Kazakistan tarafında uygulamaya geçilememiştir, bunun birinci sebeplerinden biri fiyatta uzlaşmanın sağlanamaması, ikincisi ise Kazakistan'ın belirlenen bu miktar doğal gazı başka yerde kullanmak istemesi (bir rafine kurması, veya Çine ihracat

³⁷⁵ Neft' Rossii, “V Kazahstane Oglaşeni Ob'emı Dobıçı Gaza v 2013 Godu”, **Neft' Rossii**, Ocak 29, 2014, (Çevrimiçi) <http://www.oilru.com/news/395303/>, 30 Ocak 2014

³⁷⁶ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 203

³⁷⁷ Uzakbay Karabalin, “Neftegazovaya Otrasi' Kazahstana: Realii i Perspektivi”, **Federal'ny Spravochnik: Toplivno Energetičeskiy Kompleks Rossii**, 14. cilt, s. 265 – 269, (Çevrimiçi) <http://federalbook.ru/files/TEK/Soderzhanie/Tom%2014/V/Karabalin.pdf>, 20 Ekim 2013

³⁷⁸ Rossiyskoe Energetičeskoe Agenstvo, “TEK Kazahstana”, (Çevrimiçi) <http://rosenergo.gov.ru/upload/Kazakhstan.pdf>, 20 Ekim 2013

³⁷⁹ Yuriy Solozobov, “Rossiya i Kazahstan: Dorojnaya Karta dlya Novogo Prezidenta”, **Intellectual Russia**, Mayıs 2008, (Çevrimiçi) http://www.intelros.ru/intelros/reiting/rejting_09/material_sofi/5183-rossiya-i-kazaxstan-dorozhnaya-karta-dlya-novogo-prezidenta.html, 20 Ekim 2013

etmesi) olduğu görünmektedir.³⁸⁰ Bunun yanında Rusya ile Kazakistan arasında Orta Asya doğal gazının Rusya'ya, daha sonra Avrupa'ya çıkarılması için, taşınması ve tranzitine ilişkin işbirliği sağlanmıştır. Doğal gaz tranziti Kazakistan'ın önemli bütçe gelirlerinden olmaktadır.

Bugün Kazakistan sınırları üzerinden doğal gaz taşımacılığı ve tranziti farklı doğal gaz boru hatları ile gerçekleştirilmektedir:

- “Srednaya Aziya – Tsentr” doğal gaz boru hattı - Türkmenistan ve Özbekistan doğal gazının Türkmenistan – Özbekistan – Kazakistan – Rusya yönünde taşınması
- “Buharskiy gazonosnyy payon – Taşkent-Bişkek-Almatı” – Uzbekistan doğal gazı Özbekistan – Kırgızistan – Kazakistan yönünde taşınması
- “Orenburg-Novoposkov i MG “Soyuz”” – Rusya doğal gazının Rusya – Kazakistan – Ukrayna yönüne taşınması
- “Buhara - Ural” – Türkmen ve Özbekistan doğal gazının Rusya yönüne taşınması
- “Türkmenistan – Uzbekistan – Kazakistan – Çin” boru hattı – 2009 yılında tamamlanmıştır, kapasitesi 40 milyar m³ (65 milyar m³ yükseltilmesi görüşülmektedir). Türkmen gazının tranzit geçtiği Kazakistan – Çin mesafesinin uzunluğu 1308 km.³⁸¹ Kazakistan batısındaki yatlardan da doğal gazın Çine ihracatı öngörülmüştür. Bunun için 10 milyar m³ kapasitesinde boru hattın ikinci dalı olacak Beyneybey-Bozoy-Akbulak boru hattının inşaatı 2013 yılında başlamıştır.³⁸²

2009 yılında Türkmenistan doğal gazının bir kısmının Çine gitmeye başlaması, Rusya'nın Orta Asya doğal gazının taşımacılığındaki monopolisini bozmuştur. Bununla beraber Orta Asya doğal gaz sektörünün sadece Avrupa piyasası

³⁸⁰ Analitika, “Molçaliviy Gigant”, **RUPEC**, Eylül 21, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.rupec.ru/analytics/27681/>, 20 Ekim 2013

³⁸¹ Uzakbay Karabalın, **a.g.e.**, s. 267; KazMunayGaz sitesi, “Transportnaya İnfrastruktura”, (Çevrimiçi) <http://www.kmg.kz/manufacturing/gas/infrastructure/>, 20 Ekim 2013

³⁸² Novosti Kazahstana, “Naçalos’ Zapolnenie Gazom Magistral’nogo Gazoprovoda Beyney-Bozoy-Şımkent”, **Novosti Kazahstana**, Eylül 7, 2013, (Çevrimiçi), <http://newskaz.ru/economy/20130907/5520571.html>, 20 Ekim 2013

yönünde gelişmesi dönemi bitmiştir. Orta Asya bölgesi doğal gazına olan talebi arttıran yeni oyuncu, Çin, dahil olmuştur. Orta Asya doğal gazının bir kısmının Çin'e yönlendirilmesi Avrupa'nın pek hoşuna gitmemiştir. Rusya'nın ise gelişmeleri normal karşıladığı görülmektedir. Çünkü Türkmenistan – Çin doğal gaz boru hattı, Rusya için bir rekabet oluşturmamaktadır ve GAZPROM'un Orta Asya doğal gazının Avrupa'ya taşınmasındaki monopolisi bozulmamıştır. AB ile doğal gaz tedariki için yaptığı anlaşmalarının yerine getirebileceği garantisini ise doğal gaz fiyatının Avrupa piyasalarında Çin'in verebileceğinden yüksek olması nedeniyle Orta Asya ülkelerinin GAZPROM ile işbirliğini sürdüreceği olabilir. Ayrıca Türkmenistan – Çin doğal gaz boru hattının çalışmaya başlaması, Avrupa'nın Orta Asya doğal gazı için Rusya'yı baypas geçecek alternatif yollarını arama çabalarının aleyhine bir gelişme olduğu söylenebilir; Rusya'nın enerji kaynakları taşıma koridorlarını baypas geçen, ancak doğal gaz Batı'ya değil Doğu'ya götüren bir yol olmuştur. Kazakistan için ise doğal gazın “Orta Asya – Avrupa”, “Orta Asya – Asya”³⁸³ yönünde taşımacılığında konumunu güçlendiren gelişmelerden olduğu belirtilebilir.

Kazakistan, ürettiği petrolün %90'nını ihraç etmektedir. Kazakistan'ın önemli petrol ihracat yolları:

- Atırau – Samara petrol boru hattı: Kazakistan – Rusya yönünde çalışır, %100 KazMunayGaz'a aittir, kapasitesi yılda 30 milyon ton petrol,
- Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu: Kazakistan – Rusya yönünde çalışır, Rusya (%24), Kazakistan (%19) ve diğer büyük petrol şirketleri tarafından oluşturulmuştur, kapasitesi yılda 33 – 35 milyon ton petrol,
- Atasu – Alaşankou petrol boru hattı: Kazakistan – Çin yönünde çalışır, %50 KazTrasOil'e aittir, Kazakistan'ın Hazar denizindeki Atırau şehrinden Çin'in Alaşankou şehrine uzanacak Kazakistan –

³⁸³ Natalya Haritonova, “Vzaimootnoşeniya Rossii i Kazahstana v Energetičeskoj Sferе”, **İnformatsionno Analitičeskiy Tsentr**, Şubat 4, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.ia-centr.ru/expert/357/>, 20 Ekim 2013

Çin petrol boru hattının 2006 yılında faaliyete geçirilen kısmıdır, kapasitesi yılda 10 milyon ton petrol,

- Deniz taşımacılığında Aktau – Baku, Aktau – Mahaçkala ve Kara denizdeki taşıma yolları mevcuttur.

2011 yılında Kazakistan petrolü, en çok Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (29,9 milyon ton) ve Atırau – Samara (15,4 milyon ton) yönünde ihraç edilmiştir. Çin’e 10,9 milyon ton petrolün ihracatı gerçekleştirilmiştir. Deniz yoluyla petrol ihracatın miktarı 9,3 milyon ton olmuştur. Kazakistan petrolün ihracatı KazMunayGaz’ın iştirakleri olan KazTransOil şirketi (boru hatları üzerinden) ve Kazmortransflot şirketi (deniz yolu ile) tarafından gerçekleştirilmektedir.³⁸⁴

Kazakistan’ın enerji politikasının çok yönlü geliştirildiği belirtilebilir. Mevcut Avrupa yönlü çalışan ve Kazakistan petrolünün %45’inin ihracatını sağlayan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu boru hattı ve Çin yönlü çalışan Atası – Alaşankou petrol boru hattı yanında yeni boru hattı projelerini geliştirdiği ve mevcut enerji kaynakları sistemlerinin genişletilmesi faaliyetlerini başlattığı görülmektedir.

Kazakistan petrolünün ihracatı için yeni yol, Baku-Tbilisi-Ceyhan boru hattı olabilir. 2006 yılında Kazakistan ve Azerbaycan arasında Kazakistan petrolünün Hazar denizi üzerinden tankerlerle Baku’ye taşınmasını ve Baku – Tbilisi – Ceyhan petrol boru hattı ile dünya petrol piyasasına çıkarılmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Kazakistan Hazar Denizi Taşımacılık Sistemi (Kazakhstan Caspian Transportation System (KCTS)) olarak adlandırılan bu projenin kapasitesi yılda 25 milyon ton petrol, daha sonra 38 milyon tona yükseltilmesi olanağı olacak şekilde belirlenmiştir. Kazakistan tarafı, KCTS’nin bir önemi olarak Kazakistan petrolünün İstanbul ve Çanakkale boğazlarındaki geçiş yoğunluğunu baypas geçerek doğrudan Ceyhan terminalinden Akdenize çıkarılmasına olanak sağlayacağını belirtmektedir. Projenin Kazakistan petrolünün dünya piyasalarına ulaştırılmasındaki diğer yönleri olarak da Kurik limanından petrolün tankerlerle Baku’ye oradan da Kara denizdeki

³⁸⁴ KazMunayGaz, “Transportirovka Nefti”, (Çevrimiçi) <http://www.kmg.kz/manufacturing/oil/>, 20 Ekim 2013

Batumi limanına demir yolları ile ulaştırılabileceği veya Kurık limanından İran'a taşınabileceği belirlenmektedir.³⁸⁵

Bunun yanında Kazakistan, “arama-üretim-taşımacılık-rafine-ulaştırma” zincirini tamamlamak ve elde edeceği geliri yükseltmek amacı ile sahip olduğu 3 tankere ek olarak 13 bin ton deadweight'li 3 tanker daha satın almıştır ve 115 bin ton deadweight'li Aframax tipindeki 2 tanker kiralamıştır; Gürcistan'da Batumi petrol terminalini satın almıştır; Romanya'da bir rafine istasyonuna sahip olmuştur.³⁸⁶

KCTS projesinin başarılı olarak gerçekleşmesini uzmanlar bazı şartlara bağlamaktadır: Kazakistan'da petrol üretiminin arttırılmasına, BTC boru hattının tranzit fiyatına, Astana'nın kısa sürede deniz taşımacılığı gücünü arttırabilmesine, Aktau limanının yenilenmesine, Kurık limanının ve Eskene – Kurık boru hattının sıfırdan inşa edebilmesine.³⁸⁷

Kazakistan Hazar Denizi Taşımacılık Sistemi (KCTS) projesi yanında Kazakistan'ın daha 1990'ların ortasında doğan Atırâu'dan Baku'ye Hazar denizi altından geçecek ve BTC boru hattının devamı olacak petrol boru hattının inşa edilmesini desteklemiştir. Ancak ekoloji sorunlarının ve Hazar denizinin statüsünün belirlenemediği için ülkelerin sınırlarının çizilememesi projenin gerçekleştirilemez hale getirmiştir.

Kazakistan, Rusya ile birlikte Hazar Boru Hattı Konsorsiyum boru hattının kapasitesini 28,2 milyon ton/yıl'dan 67 milyon ton/yıl'a yükseltmesi projesi başlatılmıştır. Proje, 2011 yılında başlatılmış olup ve 2015 yılında tamamlanması beklenmektedir.³⁸⁸

Rusya için Hazar Boru Hattı Konsorsiyum boru hattının genişletilmesi şu anda dondurulan Burgas – Aleksandrupolis petrol boru hattı inşası projesi ile birleşik

³⁸⁵ KazMunayGaz, “Kazahskaya Kaspiyskaya Sistema Transportirovki”, (Çevrimiçi) <http://www.kmg.kz/manufacturing/oil/kkst/>, 20 Ekim 2013

³⁸⁶ Energy Focus Expat Grubu, “Neftanoe Moreplavanie”, **Central Asia Monitor**, Aralık 19, 2013, (Çevrimiçi) <http://camonitor.com/archives/10286>, 20 Aralık 2013; M. Lihaçev, “Neftyanie İnfrastrukturıne Proektı ES i Kazahstana”, **Rossiyskiy İnstitut Strategiçeskih İssledovaniy**, Eylül 12, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.riss.ru/analitika/1151-neftyanie-infrastrukturıne-proekty-es-i-kazahstana>, 20 Ekim 2013

³⁸⁷ M. Lihaçev, “Neftyanie İnfrastrukturıne Proektı ES i Kazahstana”, **Rossiyskiy İnstitut Strategiçeskih İssledovaniy**, Eylül 12, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.riss.ru/analitika/1151-neftyanie-infrastrukturıne-proekty-es-i-kazahstana>, 20 Ekim 2013

³⁸⁸ KazMunayGaz, “Kapiyskiy Truboprovodıny Konsortsium”, (Çevrimiçi) <http://www.kmg.kz/manufacturing/oil/ktk/>, 20 Ekim 2013

görülmekteydi. Burgas – Aleksandrupolis petrol boru hattı, Kara denizdeki Rusya'nın Novorossiysk limanına ulaştırılan petrolün tankerler ile Bulgaristan'nın Burgas limanına ulaştırılmasını, daha sonra İstanbul ve Çanakkale boğazlarını baypas geçecek boru hatlar üzerinden Yunanistan'ın Aleksandrupolis limanına ulaştırılması öngörülmekteydi. Proje, 2011 yılında Bulgaristan hükümetinin projeden çıkması ile gündemden düşmüştür. Uzmanlar, Rusya'nın projeyi farklı sebeplerden desteklediğini belirlemektedirler. İlk olarak proje, Rusya'nın İstanbul ve Çanakkale boğazlarını kontrol eden Türkiye'ye bağımlılığını azaltacaktı. Diğer taraftan BTC petrol boru hattına bir cevap olacaktı ve Kazakistan petrolünün BTC'ye yönlendirilmemesi için alternatif olacaktı. Ayrıca Burgas – Aleksandrupolis, Gdansk'a uzatılması öngörülen Odessa – Brodı petrol boru hattının önemini azaltacak ek faktör olacaktı.³⁸⁹

Kazakista'nın yürüttüğü çok yönlü enerji politikası Rusya'dan uzaklaşmasından veya kurmuş olduğu yeni enerji kaynakları taşıma koridorları Rusya'nın taşıma projelerine bir alternatif olmasından daha çok artan doğal gaz ve petrol üretim miktarının ihracatının sağlanması için ek olanak olarak görüldüğü söylenebilir. En temelinden Rusya ile Kazakistan arasında ekonomik, askeri birlikler kurulmuştur ve her iki taraf için de enerji konusunda işbirliği devam ettirmeleri her açıdan daha karlıdır. Bunun bir ispatı olarak 2013 yılı Kasım ayında Vladimir Putin ve Nursultan Nazarbayev, iki ülke arasında 21.yüzyılda iyi komşuluk ve müttefikliğe ilişkin anlaşmayı imzalamışlardır. Görüşme sırasında imzalanan bir çok sözleşmenin arasında enerji konusunda da önemli anlaşmalar imzalanmıştır. Ülkeler işbirlik temelinde Hazar denizindeki İvaşevskoe doğal gaz yatağının işletilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır. Ve en önemlisi Astana ve Moskova, Rusya petrolünü yaklaşık 7 milyon ton/yıl miktarında Kazakistan Atası – Alaşankou petrol boru hattı ile Çin'e taşıyacaklar. Anlaşma Rosneft ve KazMunayGaz arasında daha sonra otomatik olarak uzatılmak üzere 5 yıla imzalanmıştır. Hizmet ücreti 1 ton petrol için 9,8 ABD doları olarak belirlenmiştir. Petrol tranzitinin ödemesi olarak, Kazakistan Pavlodar petrol rafinesine Rosneft'in ek petrol miktarı sağlayacağı anlaşılmıştır.

³⁸⁹ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 278

Rusya ile Kazakistan arasındaki işbirlik, bu haber başlığı ile özetlenebilir; “Rusya ile Kazakistan arasındaki ilişkiler – çatışmasız işbirliğinin iyi bir örneğidir”.³⁹⁰

Orta Asya ülkelerinden önemli doğal gaz rezervleri, **Türkmenistan**’da bulunmaktadır. BP istatistiklerine göre 2012 yılı itibariyle Türkmenistan, dünya doğal gaz rezervlerinin %9,3’üne sahip olup (64,4 trilyon m³) sıralamada Rusya, İran ve Katar’dan sonra önemli doğal gaz rezervlerine sahip ülke haline gelmiştir.³⁹¹ Bununla beraber 2011 yılı Kasım ayında Gaffney Cline & Associates audit şirketi tarafından yapılan değerlendirme raporunda Güney Eloten-Osman, Minara ve Yaşlar doğal gaz yataklarının (daha sonra Galkınış yatağı altında birleştirilen) potansiyel rezervleri 26,2 trilyon m³ olduğu açıklanmıştır. Bu da Türkmenistan’ın yeni keşvedilen bu doğal gaz yatağını dünyanın ikinci önemli doğal gaz yatağı seviyesine getirmektedir.³⁹²

Türkmenistan’ın petrol rezervleri doğal gaz rezervlerine göre daha mütevazı miktarda olup 1 milyar ton olduğu belirtilmektedir. 2012 yılında 11 milyon ton petrol (dünya toplam petrol üretiminin %0,3’ü) üretilmiştir.³⁹³ Türkmenistan, petrol ürünlerini demir yolları ile bazı BDT ülkelerine ve ham petrolü mavnalar ile İrana ihraç etmektedir.³⁹⁴

Doğal gaz ve petrol sanayisi, Türkmenistan ekonomisinin temelini oluşturmaktadır, GSMH içindeki payı %30 – 50 arasında değişmektedir. Doğal gaz, petrol ve petrol ürünlerin ihracatı, önemli bütçe geliri kalemini (bütçe gelirlerin %40) ve yabancı para girişini (%70 civarında) oluşturmaktadır.³⁹⁵

Türkmenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra enerji politikasının geliştirilmesini ve yürütülmesini koordine edecek Petrol ve Doğal gaz Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlık altında Turkmengaz (doğal gaz yatakların işletilmesi, doğal gazın üretilmesi, taşınması v.s.), Turkmenneft (petrol yatakların işletilmesi, doğal gazın üretilmesi, taşınması v.s.), Turkmengeologiya (petrol ve doğal gaz yatakların

³⁹⁰ Viktoriya Panfilova, “Otnoşenie Rossii i Kazahstana – Horoşiy Primer Bezkonfliktnogo Sotrudničestva”, **Novosti Kazahstana**, Kasım 19, 2013, (Çevrimiçi) <http://newskaz.ru/comment/20131119/5808923.html>, 20 Aralık 2013

³⁹¹ BP İstatistikleri

³⁹² Oleg Lukin, “Turkmenistan – Strana, Gde Otmenen Sever”, **Neftegazovaya Vertikal**, sayı 3, 2012, s. 4 – 6

³⁹³ BP İstatistikleri

³⁹⁴ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 207

³⁹⁵ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 208

arama işlemleri) ve Turkmenneftegazstroy (petrol ve doğal gaz sektörünün alt yapısının geliştirilmesi) devlet şirketleri kurulmuştur.³⁹⁶ Enerji sektörü ve altyapısı özelleştirilmemiştir ve kanun ile de özelleştirmeye tabi olmadığı pekiştirilmiştir. Doğal gaz ve elektrik enerjisi halka ücretsiz sağlanmaktadır. Türkmenistan, yabancı şirketlerin ülke içinde (karada) doğal gaz ve petrol üretmelerine ve ihracat boruhatlarını kullanmalarına izin vermemektedir. Yabancı şirketler sadece petrol ve doğal gaz ekipman sağlamalarında ve servis işlerinde yer alabilirler.³⁹⁷

2000'li yılların başında Türkmenistan'ın 70'lerde kurulan petrol ve doğal gaz sanayisi altyapısı ve rafinelerin eskime derecesi %70 – 87 bulmaktaydı. Uzun zaman jeolojik araştırmalara yatırım yapılmadığı için daha Sovyet döneminde keşvedilen yatakların rezervleri tükenmekteydi. Ayrıca 1997 – 1998 yılında Rusya'nın ekonomik sorunları nedeniyle Türkmenistan'dan doğal gazın satın alınmasını durdurması, Türkmenistan ekonomisi için ağır bir dönem olmuştur. 1998 yılında üretilen doğal gaz miktarı 13,2 milyar m³ olmuştur, bu da neredeyse yurtiçi tüketimine (11,4 milyon m³) eşit olmuştur. Türkmenistan önünde sadece petrol ve doğal gaz altyapısının teknik olarak yenilenmesi ve yeni yatakların keşvedilmesi yanında ödeme gücü olan alıcıların ve yeni ihracat yollarının geliştirilmesi sorunları oluşmuştur.³⁹⁸

Türkmenistan doğal gaz sanayisinin yeniden doğuşu 2003 yılında Rusya ile 25 yıl için yapılan anlaşma olmuştur. GAZPROM, Türmenistan'ın ihracata çıkarabileceği tüm doğal gaz miktarını satın almayı tahhahüt etmiştir. 2009 yılında bu miktarın 80 – 90 milyar m³ çıkarılacağı belirtilmiştir. Bunun yanında doğal gaz tedarikinin nakit para ile ödenmesine geçilmiştir. Rusya ile yapılan bu anlaşma, Türkmenistan doğal gazının Rusya yönüne ihracatına istikrar kazandırmıştır ve ülkeye ek para girişini sağlamıştır.³⁹⁹

Ancak 2009 yılında Rusya ve Türkmenistan arasında yaşanan anlaşmazlık sonucu Türkmenistan doğal gazının Rusya yönüne ihracatı azalmıştır. 2008 yılında GAZPROM, Türkmenistan'dan 42,6 milyar m³ doğal gaz satın alırken 2012 yılında

³⁹⁶ Şirketler hakkında bilgi için bkn:Türkmenistan Petrol ve Doğal gaz Sanayisi Bakanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.oilgas.gov.tm/index.html>, 20 Ekim 2013

³⁹⁷ S. Jiznin, **a.g.e.**, s.208; Neftegazovaya Vertikal'in analitik grubu, "Zapad – Turkmenistan: Promivanie Mozgov", **Neftegazovaya Vertikal'**, sayı 2, 2012, s.7 – 9

³⁹⁸ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 284; S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 209

³⁹⁹ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 285

bu miktar sadece 10,9 milyar m³ olmuştur.⁴⁰⁰ Rusya'nın 2009 yılı Nisan ayında aniden Türkmenistan'dan satın aldığı doğal gaz miktarını azaltması nedenleri, o dönemdeki ve öncesi gelişmelerde aranabilir. 2009 yılı Avrupa'da krizin devam ettiği yıldır, doğal gaz tüketiminin aynı düzeye çıkması bir kaç yıl alacaktır. Ayrıca Avrupa'da sınıvlandırılmış doğal gaz tüketiminin arttırılacağı söylentileri çoğalmıştı. Diğer taraftan 2008 yılında Türkmenistan, Uzbekistan ve Kazakistan, doğal gaz fiyatının artışı istemişlerdir. 2009 yılın başında Ukrayna ile doğal gaz taşımasında yaşanan çatışma sonucu ile beraber Orta Asya doğal gazının Avrupa'ya tedariği GAZPROM için pahalı hale gelmiştir ve direk olarak ihracat gelirlerini azaltmaktaydı. Dolayısıyla talebin düştüğü dönemde doğal gaz tedariğinin de azaltılması, GAZPROM'un aldığı kararın mantıklı açıklaması olabilir. Tüm bunlara ek olarak 2009 yılı Mart ayında Türkmenistan cumhurbaşkanının Moskova ziyaretinde Doğu – Batı doğal gaz boru hattının, Türkmenistan'ın kuzey-doğu bölgesindeki yatlardan doğal gazın Hazar denizi kıyısına (Srednyaya Aziya – Tsentr doğal gaz boru hattının geçtiği bölgeye ve Prikaspiyskiy boru hattı projesi için doğal gaz sağlayacaktı) taşıyacak boru hattın kurulmasına ilişkin anlaşma imzalanamamıştır. Türkmenistan, boru hattının GAZPROM'a ait olmasını reddetmiştir.⁴⁰¹ Sayılan gelişmelerden hangisinin GAZPROM'un Nisan ayında Türkmenistan gazının satın alınmasını azaltması için ne derecede etkili olduğunu sadece GAZPROM başkanı A. Miller ve Rusya iktidarları cevap verebilir. Dünya politikacıların, uzmanların ve analistlerin “Niçin miktar azaltılmıştır?” sorusuna doğal cevabı, daha fazla sorunun doğmasına sebep olmuş olsa da, GAZPROM'un Türkmenistan doğal gazını satın almayı azalttığını ilan ettiği günün ertesi günü Srednyaya Aziya – Tsentr boru hattının bir dalında gerçekleşen boru patlaması oluşturmuştur. GAZPROM sayfasında da bu neden belirtilmiştir. GAZPROM için gelişmelerin görünür yararı, boru hattının yenilenmiş olması olduğu söylenebilir.

⁴⁰⁰ GAZPROM, “Zakupki Gaza”, (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/about/production/central-asia/>, 20 Ekim 2013

⁴⁰¹ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 297; S. Rasov, “Gazoviy Razriv. Mejdu Rossiiyey i Turkmeniey Razrazilnya Ne şutoçniy Gazoviy Konflikt”, **Tsentr Aziya**, Nisan 11, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1239426660>, 20 Ekim 2013

Gelişmelerin incelenmesi, Rusya ile Türkmenistan arasında enerji ilişkilerinin, gerginlik ve karşılıklı güven eksikliği (boru hattı patlamasından sonra iki ülke birbirini suçlamalarda bulunmuştur) içerdiğini göstermektedir.

2009 yılın başında Türkmenistan'ın yüksek kapasiteli tek doğal gaz ihracat yolu mevcuttu, o da Rusya üzerinden (Srednyaya Aziya – Tsnetr boru hatları ile) olmaktadır. Bu durum Türkmenistan'ı Rusya'ya bağımlı kılmaktaydı ve fiyatta sert politika yürütmesine engel olmaktadır. Türkmenistan'ın aktif alternatif doğal gaz ihracat yollarının arayışının ilk sonuçları 2009 yılı Aralık ayında tamamlanan Türkmenistan – Çin doğal gaz boru hattı olmuştur.

Bugün Türkmenistan 3 yönde doğal gaz ihracatı gerçekleştirmektedir. Rusya'ya doğal gaz, Sovyet Birliğinde yapılan Srednyaya Aziya – Tsentr doğal gaz boru hattı ile ulaşmaktadır. Rusya yönündeki ihracat kapasitesi yılda 40 milyar ton m^3 doğal gaz olması ile beraber 2009 yılından itibaren sadece 10 milyar m^3 civarında doğal gaz ihraç edilmektedir. İran yönüne doğal gaz iki boru hattı üzerinden taşınmaktadır; Korpece – Kurtkui (1999 yılında tamamlanan, 8 milyar m^3 kapasitesinde) ve Dovletabad – Hangeran (2010 Ocak ayında tamamlanan, 12 milyar m^3 kapasitesinde). Çin'e doğal gazın tedariki Türkmenistan – Uzbekistan – Kazakistan – Çin doğal gaz boru hattı ile sağlanmaktadır (2009 Aralık ayında tamamlanan, yılda Türkmenistan'dan 30 milyar m^3 doğal gaz ihraç edilmektedir).⁴⁰²

BP istatistiklerine göre 2012 yılında Türkmenistan, Sovyet dönemindeki 80 milyar m^3 'e çıkamazsa da 64,4 milyar m^3 doğal gaz üretmiştir. Ancak bununla sınırlı kalmayacağını Türkmenistan'ın “2011 – 2030 yılları için Türkmenistan'ın sosyal – ekonomik gelişmesi milli programında” konulan amaçlar göstermektedir. Programda yıllık doğal gaz üretiminin 230 milyar m^3 'e çıkarılması ve %70'inin ihracat edilmesi, yıllık petrol üretiminin 66,6 milyon tona ulaştırılması, 1,1 milyon ton sıvılaştırılmış doğal gaz üretilmesi, 750 bin ton polipropilen ve diğer bir çok petrol ürünlerinin üretilmesi amaçlanmıştır.⁴⁰³

Konulan petrol ve doğal gaz sektörünün geliştirilmesi amacıyla yönelik olarak Türkmenistan, Türkmenbaşı petrol rafineleri birleşmesine (complex) 1,6 milyar ABD

⁴⁰² Oleg Lukin, “Turkmenistan – Strana, Gde Otmenen Sever”, **Neftegazovaya Vertikal**, sayı 3, 2012, s. 4 – 6

⁴⁰³ Türkmenistan Petrol ve Enerji Bakanlığı, “Turkmenistan – Krupneyşaya Neftegazovaya Strana”, (Çevrimiçi) <http://www.oilgas.gov.tm/publish3.html>, 20 Ekim 2013

doları yatırımı yapılmıştır ve petrol işletilmesi derinliği %95'e çıkarılmıştır. Aynı zamanda yeni rafineler inşaa edilmektedir ve petrol ürünlerinin yüklenmesi için Hazar denizinde liman yapılmaktadır.⁴⁰⁴

Türkmenistan ihracat miktarını yükseltmek için yeni ihracat projelerini de geliştirmektedir. İlk başta Türkmenistan – Çin doğal gaz boru hattının kapasitesinin 65 milyar m³/yıla çıkarılması. Bu yönde Çin ortakların ciddi yatırımlar yaptığı görülmektedir (2008 – 2011 yılları arasında Çin'in Orta Asya ülkelerindeki yatırımı 34 milyar ABD dolar olmuştur).⁴⁰⁵ 2017 yılında Türkmenistan – Afganistan – Pakistan – Hindistan (TAPI) boru hattının faaliyete konulması amaçlanmaktadır. 2010 yılında taraflar arasında TAPI projesini hayata geçirecek anlaşma imzalanmıştır ve 2013 yılında da doğal gazın alım-satım anlaşmaları tamamlanmıştır. TAPI projesi, Türkmenistan Dovletebad yataklarından doğal gazın Afganistan, Pakistan üzerinden Hindistan'a ulaştırılmasını öngörmektedir. Boru hattın kapasitesi 27 milyar m³/yıl ve uzunluğunun 1 680 km olacağı öngörülmektedir.⁴⁰⁶ TAPI, ABD ve Asian Development Bank tarafından desteklenmektedir. GAZPROM da boru hattı inşaatında katılma isteğini belirtmiştir. Afganistan'daki istikrarsızlık proje yatırımcılarını için bir risk oluşturması⁴⁰⁷ ile beraber bugün ulaşılan aşamada, kağıt üzerinde projenin detaylarının tamamlanmış olması, projenin gerçekleşmesi için teknik aşamaya geldiği söylenebilir.

AB tarafından desteklenen Hazar denizi altından geçecek doğal gaz boru hattı (Rusçası Transkaspiskiy truboprovod) projesi henüz sadece görüşme ve tartışma konusu iken ve Rusya'nın bir zamanlar aktif şekilde desteklediği Prikaspiyskiy (Caspian coastal pipeline: Hazar denizindeki yatlardan doğal gazın Rusya yönüne taşıyacak boru hattı olacaktı) boruhattının şu anda gündemden düşürülmüş olması ile beraber Türkmenistan, kendi gücüyle ve almış olduğu krediler ile Doğu – Batı boru

⁴⁰⁴ Türkmenistan Petrol ve Enerji Bakanlığı, "Turkmenbaşinskiy Kompleks Neftepererabativayuşih Zavodov", (Çevrimiçi) <http://www.oilgas.gov.tm/mintnpz.html>, 20 Ekim 2013

⁴⁰⁵ Larisa Slavinskaya, "Turkmenistan – Politika i Politikanstvo", *Neftegazovaya Vertikal*, sayı 23 – 24, 2011, s. 70 – 72

⁴⁰⁶ Türkmenistan Petrol ve Enerji Bakanlığı, "Turkmenbaşinskiy Kompleks Neftepererabativayuşih Zavodov", (Çevrimiçi) <http://www.oilgas.gov.tm/mintnpz.html>, 20 Ekim 2013; Christopher E. Smith, "India approves TAPI special purpose vehicle, GAIL's participation", *Oil&Gas Journal*, Ağustos 2, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.ogj.com/articles/2013/02/india-approves-tapi-special-purpose-vehicle--gails-participation.html>, 20 Ekim 2013

⁴⁰⁷ Oleg Lukin, "Turkmenistan – Strana, Gde Otmenen Sever", *Neftegazovaya Vertikal*, sayı 3, 2012, s. 4 – 6

hattının inşaatı başlatılmıştır ve 2015 yılında tamamlanması beklenmektedir. Doğu – Batı doğal gaz boru hattının, Türkmenistan’ın doğal gaz taşıma sisteminin önemli parçası olacağı ve mevcut uluslararası doğal gaz ihracat boru hatlarına doğal gazın yönlendirilmesini sağlayacağı kadar yeni ihracat yollarının da oluşturulmasına olanak oluşturacağı öngörülmektedir.⁴⁰⁸

Türkmenistan’nın petrol ve doğal gaz sanayisinin genişletmesi (üretim artırılması, ihracat miktarının yükseltilmesi, ihracat yönlerinin çoğaltılması) faaliyetleri kapsamında 2008 yılında toplam doğal gaz rezervi 7,94 trilyon m³ olan 149 doğal gaz yatağı bulunmuştur, içinden 139’u karada 10’u ise Hazar denizinde.⁴⁰⁹ Hazar denizindeki yatakların işletilmesine 2011 yılında Petronas şirketi (Malezya) başlamıştır ve bir kaç yıl içinde doğal gaz üretim miktarının 10 milyar m³’a çıkaracağı sözünü vermiştir. Petronas’ın yanında Hazar denizde Türkmenistan’ın doğal gazının çıkartılmasında Production Sharing Agreement temelinde çalışan Dragon Oil şirketi (İngiltere – Arap) ve ITERA ve Zarubejneft’ Rusya şirketleri ile üretiminin 16,5 milyar m³’e ulaşacağı öngörülmektedir.⁴¹⁰

Türkmenistan’ın yürüttüğü doğal gaz ihracat yollarının çeşitlendirilmesi politikası çerçevesinde orta vadede Türkmenistan ve Rusya arasındaki enerji ilişkisinin, GAZPROM tarafından satın alınacak 42 – 52 milyar m³ doğal gaz miktarı (Rusya şirketlerinin arama, işletme, servis v.s. faaliyetleri hariç) ile sınırlı kalacağı görülmektedir. Eğer mevcut ve sözü edilen projelerin gerçekleşmesi durumunda; Çin’e doğal gaz ihracat miktarının 65 milyar m³’e yükseltilmesi, İran’a doğal gaz ihracat miktarının 20 milyar m³ olması, TAPI projesi çerçevesinde 33 milyar m³ doğal gaz ihracat edilmeye başlaması, şu anda sadece söz edilen Transkaspiskiy boru hattının gerçekleşmesi ile 10 – 20 milyar m³ doğal gazın Avrupa’ya ihracat olanağının sağlanması, Türkmenistan’ın doğal gaz ihracatı 128 – 138 milyar m³ olacaktır. Dolayısıyla, Türkmenistan’ın 2030 yılında ihraç etmeye amaçladığı 180 milyar m³ doğal gaz miktarından Rusya yönüne 42 – 52 milyar m³ kalmaktadır. GAZPROM’un 2009 yılından beri Türkmenistan’dan satın aldığı doğal gaz miktarı

⁴⁰⁸ Vladimir Komarov, “Magistral’ny Gazoprovod Vostok-Zapad Stroitsya”, **Türkmenistan: Zolotoy Vek**, Nisan 10, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.turkmenistan.gov.tm/?id=1166>, 20 Ekim 2013

⁴⁰⁹ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 283

⁴¹⁰ Oleg Lukin, “Türkmenistan – Strana, Gde Otmenen Sever”, **Neftegazovaya Vertikal’**, sayı 3, 2012, s. 4 – 6

10 – 12 milyar m³ civarında olmaktadır.⁴¹¹ GAZPROM, belirtilen miktarı da satın almaktan vazgeçerse, Türkmenistan doğal gazı için mutlaka yeni ihracat yolları bulunacaktır. Çin ve AB sıvılaştırılmış doğal gaz tüketimine geçerse bile, İran kendi doğal gaz üretimini arttırarak Hindistan’a ihraç etmeye başlarsa bile, en optimal olarak Türkmenistan, amaçladığı ihracat miktarı bir zorunluluk olmadı için, daha az miktarda doğal gazı üreterek daha az miktarda ihracat etme yolunu gidebilir, veya doğal gazı düşük fiyattan satabilecektir, veya sıvılaştırılmış doğal gaz veya başka doğal gaz ürünlerinin üretimine geçebilecektir, veya yurt içi diğer sanayi sektörlerinin gelişmesine de olanak sağlayabilecektir. Neftegazovaya Vertikal’ dergisi uzmanları, “Türkmenistan, gelişmiş Batı ve gelişmekte olan Doğu’nun çabaları ile jeopolitik mutant halini almıştır; Rusya’nın dışleri ise zayıf kalmıştır” değerlendirilmesinde bulunmuşlardır.⁴¹²

Bir kaç yıl öncesine kadar Rusya’nın uyguladığı Orta Asya enerji kaynaklarını büyük miktarda satın alarak bu bölge ülkelerinin alternatif ihracat yol arayışlarını durduracağı ve Rusya’nın bölgede enerji kaynaklarının monopol ihracatçısı olarak kalacağı politikası bugün dökülmeye başladığı söylenebilir. Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan, yeni enerji piyasalarına yönelmeye çalıştıkları, hatta Rusya’nın bir rakibi konumuna geldikleri görülmektedir. Diğer taraftan Rusya’da bağımsız üreticilerin de doğal gaz üretimini arttırdıkları raporlanmaktadır. GAZPROM, 2011 yılın sonunda Güney Akım boru hattı, sadece Rusya doğal gazın taşınmasında kullanılacağını ilan etmiştir. İlk başta Güney Akım, inşaa edilecek Prikaspiyskiy boru hattı ile ulaştırılacak 40 milyar m³ Türkmenistan doğal gazının Avrupa yönüne taşıyacağı öngörülmüştü.⁴¹³ 2012 yılın ikinci yarısında Prikaspiyskiy doğal gaz boru hattı projesi bilgisi, GAZPROM sayfasından tamamen silindiği gözlemlenmiştir.⁴¹⁴ Burada 2009 yılından itibaren Avrupa fiyatlarına endekslenmiş Orta Asya doğal gazının satın alınması, GAZPROM için ne kadar karlı

⁴¹¹ A.e.

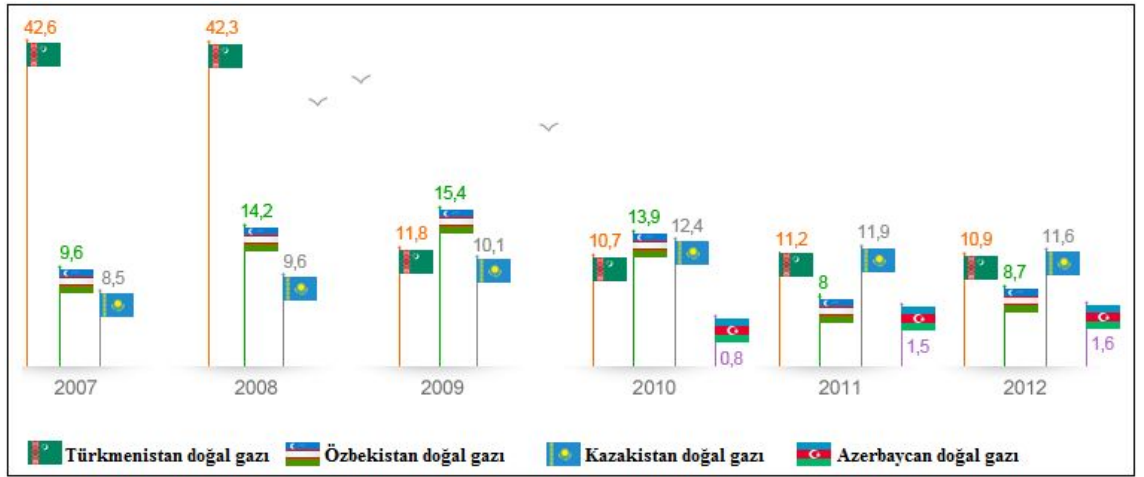
⁴¹² Larisa Slavinskaya, “Turkmenistan – Politika i Politikanstvo”, **Neftegazovaya Vertikal’**, sayı 23 – 24, 2011, s. 70 – 72

⁴¹³ Oleg Lukin, “Esli Gazprom pomenyaet prioriteti”, **Neftegazovaya Vertikal’**, sayı 18, 2011, s. 81 – 83

⁴¹⁴ Aleksandr Karavaev, “Prikaspiyskiy Gazoprovod: Mistifikatsiya ili Zatyayuvshayasya Pauza”, **Politcom**, Ağustos 2, 2012, (Çevrimiçi) <http://politcom.ru/14301.html>, 20 Ekim 2013

olacağı, ve zaten 2009 yılından itibaren azalttığı miktarı da satın almaktan vazgeçebileceği sorusu doğmaktadır. Diğer taraftan bu, Rusya'nın enerji ilişkisi aracılığı ile bölgede konumunu koruma stratejisi yerine yeni önceliklerin doğmasına kadar uzatılan bir duraklatma mıdır ilerideki gelişmeler ile belli olacaktır.

Tablo 2.4.2: GAZMPROM'un Orta Asya Bölgesinden Satın Aldığı Doğal Gaz Miktarı, 2007 – 2012 (milyar m³)

Kaynakça: GAZPROM, “Zakupki Gaza”, (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/about/production/central-asia/>, 20 Ekim 2013

Orta Asya ülkelerinden önemli doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip diğer bir ülke **Özbekistan** olmaktadır; petrol rezervlerine göre Kazakistan'dan sonra ikinci sırada ve doğal gaz rezervlerine göre Türkmenistan ve Kazakistan'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. 2012 yılı itibariyle petrol rezervleri 0,6 milyar barrel ve doğal gaz rezervleri 1,1 trilyon m³ (dünya rezervlerin %0,6'ı) olmuştur.⁴¹⁵ Özbekistan'ın bölgedeki önemi enerji kaynakları ihracatçısı olması yanında daha çok Türkmenistan doğal gazının Rusya ve 2009 yılından itibaren Çin'e taşınmasında ortaya çıkmaktadır.

Rusya ile Özbekistan arasındaki ilişkileri, İslam Karimov'un 2010 yılı Moskova ziyaretinde V. Putin (Başbakan görevindeyken) “Özbekistan – Orta Asya'daki anahtar konumundaki ülkedir. Bizim Özbekistan ile uzun zaman boyunca oluşan özel ilişkilerimiz vardır.” şeklinde değerlendirmiştir.⁴¹⁶ İki ülke arasındaki

⁴¹⁵ BP İstatistikleri

⁴¹⁶ RIA Novosti, “Putin Şçitaet Uzbekistan Klyuçevim Partnerom RF v Energetike”, **RIA Novosti**, Nisan 20, 2012, (Çevrimiçi) <http://ria.ru/politics/20100420/224694791.html>, 20 Ekim 2013

ilişkilerin “özel” olmasını ilk başta enerji konusu kılmaktadır. Rusya, Özbekistan’ın ihracata çıkardığı doğal gazının %90’nını satın almaktadır. Daha önce de değindiği gibi Özbekistan sınırları üzerinden Rusya yönüne uzanan önemli doğal gaz boru hatları mevcuttur; Buhara – Samara ve Türkmenistan’da başlayan Srednyaya Aziya – Tsentrl boru hatları. Diğer taraftan Özbekistan, Orta Asya bölgesinde ve komşu alanlarda, özellikle Afganistan’da güvenliğin sağlanmasında stratejik önem taşımaktadır.⁴¹⁷

Rusya ile Özbekistan enerji ilişkilerinde 1990’larda bölgedeki ekonomik ve politik değişimler sonucu düşüşler olmuştur. İlişkilerin yeniden canlanması Rusya’nın 2000’li yılların başında değişen politikası ile beraberlik taşıması söz konusudur. 2002 yılında GAZPROM ile Uzbekneftegaz arasında 2003 – 2012 yılına kadar Özbekistan doğal gazının satın alınmasına, ülke sınırları üzerinden doğal gazın taşınmasına, ülkede doğal gaz arama ve üretim faaliyetlerin yürütülmesine ve doğal gaz taşıma sisteminin alt yapısının geliştirilmesine ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Belirtilen sözleşme 2012 yılında 2013 – 2015 yılları dönemine kadar uzatılmıştır.⁴¹⁸

GAZPROM hariç Özbekistan’da 2004 yılından beri aktif olarak Lukoil faaliyet göstermektedir. 2008 yılında Özbekistan’da 4 milyar m³ doğal gaz üreten Lukoil, 2015 yılında Özbekistan’da katıldığı projelerin üretim miktarını 18 milyar m³’e çıkarmayı amaçlamıştır.⁴¹⁹ Lukoil, 2004 yılından beri Özbekistan doğal gaz sektörüne 3,2 milyar ABD doları yatırmıştır. 2013 yılın sonunda haberlerde Lukoil’in gelecek beş yıl içinde Özbekistan’a 5 milyar ABD doları yatırım yapmayı planladığı anonsu geçmiştir.⁴²⁰

Özbekistan’da 2008 yılında Rusya şirketleri tarafından toplam 5,5 milyar m³ doğal gaz üretilmiştir. Rusya şirketlerinin üretim miktarının toplam Özbekistan doğal

⁴¹⁷ V. Paramonov, A. Stokov, “Energetičeskoe Vzaimodeystvie Rossii so Stranami Tsentral’noy Azii: Sovremennoe Sostoyanie i Perspektivi Razvitiya”, **Tsentral’naya Evraziya**, Ağustos 11, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.ceasia.ru/energetika/energeticheskoe-vzaimodeystvie-rossii-so-stranami-tsentralnoy-azii-sovremennoe-sostoyanie-i-perspektivi-razvitiya.html>, 20 Ekim 2013

⁴¹⁸ GAZPROM, “Zakupki Gaza”, (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/about/production/central-asia/>, 20 Ekim 2013

⁴¹⁹ Lukoil, “Obşaya İnformatsiya”, (Çevrimiçi) <http://www.lukoil-overseas.uz/general-info>, 20 Ekim 2013

⁴²⁰ RIA Novosti, “Lukoil To Invest 5 Bln in Uzbekistan Projects”, Aralık 4, 2013, **RIA Novosti**, (Çevrimiçi) <http://en.ria.ru/business/20131204/185256692/LUKoil-to-Invest-5Bln-in-Uzbekistan-Projects.html>, 20 Aralık 2013

gaz üretimindeki (67,8 milyar m³) payının düşük olması, işlettikleri yatakların henüz proje halinde olması veya üretiminin başlangıç seviyesinde olması ile açıklanabilir.⁴²¹

Rusya ile Özbekistan enerji ilişkileri, iki ülke arasında diğer alanlardaki ticaret bağlarının da kurulmasına bir nevi nabız oluşturmıştır. 2003 – 2008 yılında Rusya ile Özbekistan arasındaki ticaret miktarı 1,1 milyar ABD dolardan 3,8 milyar ABD dolara ulaşmıştır. 2008 yılında Özbekistan, Rusya'ya enerji ürünleri (%30,4), pamuk ipi (%13,2), metaller (18,8), makina ve ekipman (11,6), gıda (%3,5) ihraç etmiştir. Rusya'nın Özbekistan'a olan ihracatını ise makina üretim ürünleri (%23,7), kimya ürünleri (%13,3) ve gıda (%9,8) oluşturmuştur.⁴²²

Bununla beraber Orta Asya uzmanları, Rusya şirketlerinin faaliyetleri Özbekistan'da daha çok enerji kaynaklarının üretimi, ilkel işletilmesi ve ihracatının arttırılması ile sınırlı olması ne kapsamlı ekonomik ilişkilerin oluşmasına ne enerji alanında ilişkilerin gelişmesine olanak sağladığını belirtmektedirler. Özbekistan'ın son yıllarda aktif olarak Asya şirketlerini (Çin, Japonya, Malezya, Kore, Singapur) enerji sanayisine çekmeye çalıştığı ortamda Rusya şirketlerinin Özbekistan'daki konumunun zayıf kalacağı öngörülmektedir. Uzmanlara göre “Özbekistan enerji sanayisinde konumunu minimum olarak korumak ve maksimum olarak güçlendirmek isteyen Rusya, enerji ilişkilerinde kırılğan temeli oluşturan enerji kaynaklarının üretimi ve ihracatı yanında enerji kaynaklarının derin işletilmesi projelerini başlatması gerek.”⁴²³ Bu konudaki ilk adımlar Lukoil tarafından ele

⁴²¹ V. Paramonov, A. Stokov, O. Stolpovskiy, “Rossiya Riskuet Utratit’ Svoi Preimuşestva na Neftegazovom Rinke Uzbekistana”, **Tsentrāl’naya Evraziya**, Eylül 19, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.ceasia.ru/energetika/rossiya-riskuet-utratit-svoi-preimuschestva-na-neftegazovom-rinke-uzbekistana.html>, 20 Ekim 2013

⁴²² V. Paramonov, A. Stokov, O. Stolpovskiy, “Rossiysko-uzbekskoe Energetičeskoe Vzaimodeystvie. Čast’ 1”, **Tsentrāl’naya Evraziya**, Ağustos 19, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.ceasia.ru/energetika/rossiysko-uzbekskoe-energetičeskoe-vzaimodeystvie.-chast-1.html>, 20 Ekim 2013

⁴²³ V. Paramonov, A. Stokov, O. Stolpovskiy, “Rossiysko-uzbekskoe Energetičeskoe Vzaimodeystvie. Čast’ 2”, **Tsentrāl’naya Evraziya**, Ağustos 20, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.ceasia.ru/energetika/rossiysko-uzbekskoe-energetičeskoe-vzaimodeystvie.-chast-2.html>, 20 Ekim 2013

alınmıştır. 2013 yılı Aralık ayında Lukoil, Özbekistan’da doğal gaz rafinesi inşa edeceğini ilan etmiştir.⁴²⁴

Özbekistan’da 48 milyar m³ doğal gaz işletme gücünde 2 doğal gaz rafinesi ve 11,2 milyon ton petrol işletme gücünde 3 petrol rafinesi mevcuttur. Ancak bu kapasitenin tamamı kullanılamamaktadır.⁴²⁵ Tüm petrol ve doğal gaz sanayisi devlet kuruluşu olan Uzbekneftegaz kapsamına girmektedir.⁴²⁶ 2012 yılında üretilen petrol miktarı 3,2 milyon ton olmuştur. Benzin üretimi 1,226 milyon ton, kerosin – 304,5 bin ton, diesel yakıt – 1,021 milyon ton, mazot – 255,2 bin ton olmuştur. Doğal gaz, 62,9 milyar m³ miktarında üretilmiştir. Ayrıca 273,6 bin ton sıvılaştırılmış doğal gaz üretilmiştir. Doğal gaz ihracatı 8,7 milyar m³ olmuştur.⁴²⁷

Özbekistan’nın da Rusya ile enerji işbirliği yanında enerji politikasının uluslararası yönünü aktif hale getirme girişimleri görülmektedir. 2005 yılına kadar Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova ülkeleri ile beraber oluşturulan GUUAM kuruluşun üyesiydi (Özbekistan, çıktıktan sonra GUAM olmuştur). Kuruluşa üye olması, Özbekistan’ın Hazar denizi hafzasındaki doğal gaz ve petrolün taşınmasında Rusya’yı baypas geçecek yeni koridorların oluşturulması yönüne ilişkindi. Ancak 2005 yılında Andijan’daki olaylardan sonra Özbekistan ile AB ve ABD arası soğumuştur. Ve Özbekistan’ın Çin ve Rusya ile yakınlaştığı görülmektedir. Hazar denizinde boru hattının kurulması tartışmalar devam ettiği şartlarda Özbekistan’ın Rusya ile işbirliğinin devam ettirmesi açıklanabilir. Diğer taraftan Özbekistan’ın Rusya ile yaptığı işbirliği ile sınırlı kalmak istemediğini Andijan olaylarından sonra ilk olarak İ. Karimov’un ziyaretinin Çin’e olması ve iki devler arasında ortaklık işbirliğine ilişkin anlaşma imzalanması göstermektedir.⁴²⁸ 2009 yılında Avrupa’nın tekrar Özbekistan ile yakınlaşma çabaları görülmektedir. Ancak

⁴²⁴ EastTime, “Lukoil Budet Stroit’ Noviy Gazopererativayuşiy Zavod v Uzbekistane”, (Çevrimiçi) <http://www.easttime.ru/news/uzbekistan/lukoil-budet-stroit-novyi-gazopererabatyvayushchii-zavod-v-uzbekistane/5301>, 20 Aralık 2013

⁴²⁵ Tsentral’noe Dispertçeskoe Upravlenie Toplivo-energetičeskogo Kompleksa, “Neftyanaya Promışlennost’ Uzbekistana”, (Çevrimiçi) <http://www.cdu.ru/articles/detail.php?ID=309596>, 20 Ekim 2013

⁴²⁶ Özbekistan’da petrol ve doğal gaz sanayisinin gelişimi hakkında: Ş. Fayzullaev, “Neft’ i Gaz Uzbekistana: Novie Gorizonti Uzbekneftegaza”, **Tsentral’naya Aziya**, Mayıs 18, 2004, (Çevrimiçi) <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1084956240>, 20 Ekim 2013

⁴²⁷ Regnum, “Dobiça Nefti i Gazovogo Kondensata v Uzbekistane v 2012 godu Snizilas na 11,6%”, **Regnum**, Ocak 18, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.regnum.ru/news/fd-abroad/uzbek/1614632.html>, 20 Ekim 2013

⁴²⁸ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 300; S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 213

Özbekistan cumhurbaşkanının AB'nin desteklediği enerji kaynakları taşıma projelerine katılıp katılmayacağına ilişkin cevabı net olmamıştır. Taşkent'te Bulgaristan cumhurbaşkanı ile görüşme sonunda İ. Karimov, "Özbekistan, doğal gazı sadece Rusya'ya satıyor." demiştir ve daha sonra "Özbekistan'ın bugünkü olanaklarını hesaba katarak ... Özbekistan diğer alternatif, bugün kullanmadığımız, yönlerin de gerçekleştirilmesi niyetindedir." diye ekleyerek kendisini düzeltmiştir.⁴²⁹

Projeleri sadece görüşme düzeyinde kalan AB'ne karşın Özbekistan'da (Orta Asya'da) Çin'in reel faaliyet sonuçları görülmektedir. 2009 yılında Özbekistan'dan tranzit geçen Türkmenistan – Çin doğal gaz boru hattı çalışmaya başlamıştır (525 km kısmı Özbekistan sınırları üzerinden geçer). 2012 yılında boru hattın Özbekistan – Çin kısmının üçüncü dalının inşaatı başlamıştır. 25 milyar m³ kapasitesinde olacak Özbekistan – Kazakistan – Çin dalı, Özbekistan doğal gazının da Çin'e ihracatını kapsayacaktır ve 2015 yılında tamamlanması beklenmektedir. 2013 yılında ise Özbekistan – Çin boru hattının 30 milyar m³ kapasitesinde olacak dördüncü dalının inşaa edileceği duyurulmuştur. Özbekistan doğal gazının Çin'e ihracatına yönelik olarak 2011 yılında Uzbekneftegaz ve CNPC arasında anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre yılda 10 milyar m³ Özbekistan doğal gazı Çin'e taşınacaktır.⁴³⁰

Genel olarak Özbekistan'ın enerji politikasının yurtdışı ve yurtiçi değişimlere doğrudan bağlı olarak geliştiği söylenebilir. Çin'e uzanan doğal gaz boru hattının kurulması ile Özbekistan, doğal gazın hem kuzeye hem doğuya taşınmasında Orta Asya bölgesinde önemli bir merkez konumuna gelmiştir. Rusya ile Özbekistan arasında enerji ve diğer alanlarda işbirliğinin devam edeceği belirtilebilir. Sovyet dönemindeki Özbekistan'dan Rusya'ya uranyum ihracatının yeniden canlandırılması veya Özbekistan'da Rusya şirketlerinin petrol ve doğal gaz ürünlerinin üretimine de geçmeleri mevcut ilişkilere yeni bir soluk katabilir. Bugün itibarıyla Rusya, Özbekistan'ın stratejik ortağı konumundadır.

Kafkas bölgesinde ise post – sovyet ülkelerinden **Azerbaycan**, doğal gaz ve petrol üretimini ve ihracatını yapmaktadır. BP istatistiklerine göre 2012 yılında Azerbaycan petrol rezervleri 1 milyar ton ve doğal gaz rezervleri 0,9 trilyon m³

⁴²⁹ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 301

⁴³⁰ D. Azizov, "Uzbekistan i Kitay Postroyat Çetvertuyu Vetku Gazoprovoda v Kitay", **Trend**, Eylül 10, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.trend.az/regions/casia/uzbekistan/2188173.html>, 20 Ekim 2013

olmuştur. Sovyetler döneminde ortalama 13 milyon ton petrol üretilirken 1990'ların başında petrol üretim miktarında düşüş görünmesi ile beraber 1998 yılından itibaren artmaya başlamıştır ve 2008 yılında 50 milyon tona ulaşmıştır. 2012 yılında Azerbaycan'ın petrol üretimi 43,4 milyon ton olmuştur.⁴³¹ Azerbaycan doğal gaz üretimi 1990'larda ve 2000'li yılların başında düşük düzeydeydi ve doğal gaz Rusya'dan satın alınıyordu.⁴³² Doğal gaz yataklarının işletilmesi genişledikçe doğal gaz üretimi de artmıştır. 2012 yılında Azerbaycan 26,76 milyar m³ doğal gaz üretmiştir. Azerbaycan Enerji Bakanlığı, doğal gaz üretimini 2020 yılında 54 milyar m³ düzeyine çıkarmasını⁴³³ ve petrol üretimini de bir kaç yıl boyunca 41 – 45 milyon düzeyinde istikrarlaştırmayı amaçlamaktadır.⁴³⁴ Azerbaycan'ın bu amaçları koyması nedensiz değildir. 2013 yılı itibariyle ülke genelinde keşvedilen petrol ve doğal gaz yataklarının sayısı 81 olmuştur. Bunların 59'undan hidrokarbon üretimi yapılmaktadır. İşletilen yatakların 40'ı karada ve 19'u denizde bulunmaktadır. Petrol üretiminin %40'ı Azeri, Çırag ve Güneşli yataklarından sağlanmaktadır. En büyük doğal gaz yatağı Şah Deniz yatağı olmaktadır. Yakın zamanda önemli Ümid petrol yatağı (2011) ve Abşeron doğal gaz yatağı (2010) keşvedilmiştir. Azerbaycan'ın doğal gaz ve petrol ihracatçısı olarak öneminin, yatakların geliştirilmesi ve ihracat yolların genişletilmesi ile daha da artacağı görülmektedir.⁴³⁵

Bugün Azerbaycan farklı yönlerde doğal gaz ve petrol ihracatı yapmaktadır. Petrol, Transfet'in işlettiği Baku – Novorossiysk boru hattı (kuzey yönü) ile Rusya üzerinden ve Baku – Supsa boru hattı ile (batı yönü) Gürcistan üzerinden Kara denize çıkarılmaktadır. 2006 yılında Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC) boru hattının tamamlanması ile beraber Azerbaycan petrolün ihracatı için güney yönü de doğmuştur. Bunların yanında Azerbaycan, gemiler ile getirilen Türkmenistan ve

⁴³¹ BP İstatistikleri

⁴³² S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 233

⁴³³ Neftegazovaya Vertikal, "Azerbaydjan Namern k 2020 Godu Narastit' Dobiçu Gaza do 54 Mlrd Kubov v God", **Neftegazovaya Vertikal**, Haziran 10, 2013, (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/news/azerbaydzhn_k_2020_godu_narastit_dobychu_gaza_do_54_mlrd_kubov_v_god_minpromenergo/?sphrase_id=10431, 20 Ekim 2013

⁴³⁴ Neftegazovaya Vertikal, "Azerbaydjan Prognoziruet Dobiçu Nefti v 2014 Godu na Urovne 43 Milyona Ton", **Neftegazovaya Vertikal**, Şubat 24, 2014, (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/news/azerbaydzhn_prognoziruet_dobychu_nefti_v_2014_godu_na_urovne_43_mln_t/?sphrase_id=10431, 27 Şubat 2014

⁴³⁵ SOCAR, "Annual Report 2012", (Çevrimiçi) http://new.socar.az/socar/assets/documents/en/socar-annual-reports/annual_report2012.pdf, 20 Ekim 2013

Kazakistan petrolü için tranzit ülke rolünü görmektedir.⁴³⁶ 2012 yılında Azerbaycan, gümrük raporlarına göre 20,232 milyar ABD doları oluşturan 24,237 milyon ton petrol ihraç etmiştir (1,2 milyon ton civarında Baku – Novorossiysk ile, yaklaşık 2,7 milyon ton Baku – Supsa ile, 700 bin ton gibi demir yolları ile ve kalan yaklaşık 19 milyon ton Baku – Tbilisi – Ceyhan ile).⁴³⁷

Azerbaycan, 2007 yılından itibaren doğal gaz ihracatçısı konumuna gelmiştir. 2011 yılında Azerbaycan doğal gaz ihracatı 5,38 milyar m³ olmuştur. Doğal gaz ihracatı çoğunlukla 8,8 milyar m³ kapasitesi olan Baku – Tbilisi – Erzurum (BTE) boru hattı ile ihraç edilmiştir. Az miktarda doğal gaz, Baku – Astara boru hattı ile İran’a ihraç edilmektedir. Karşılığında İran’dan Nahçıvan’a doğal gaz sağlanmaktadır. 2010 yılından beri GAZPROM ile yapılan anlaşmaya göre daha önce Rusya’dan Azerbaycan’a doğal gaz tedariki sağlanan Gazi – Magomed – Mazdok boru hattı (kapasitesi 13 milyar m³/yıl) ile Azerbaycan’dan Rusya’ya yılda 1 – 1,5 milyar m³ miktarda doğal gazın ihracatı başlatılmıştır.⁴³⁸

Şah Deniz doğal gaz yatağının keşvedilmesinden beri çıkartılan doğal gazın ihracat yollarına ilişkin bir çok boru hattı projesi ileri sürülmüştür. 2013 yılı sonunda Şah Deniz konsorsiyumunun aldığı kararlar ile Azerbaycan doğal gazının, Baku – Tbilisi – Erzurum boru hattının kapasitesini 20 milyar m³’ye kadar yükselten ve ona paralel inşa edilen boru hattının TANAP ve sonra TAP proje boru hatları ile birleşecek güzergah üzerinden ihraç edileceği belirlenmiştir.⁴³⁹

BTC ve BTE boru hatları, Azerbaycan’ın Batı yönlü enerji politikasının sonucu olarak değerlendirilebilir. Sovyetler Birliği’nden bağımsızlığını kazanmasından bu yana, Azerbaycan’ın enerji politikası büyük ölçüde Batı yönlü olmuştur. Eski cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in, enerji ve dış politikaları yakından bağlantılıydı. Bunların ortak amacı, Azerbaycan’ın bağımsızlığını desteklemek ve Rusya ile Sovyet dönemi alanlarından uzaklaştırarak onun uluslararası bağlantılarını

⁴³⁶ EIA, “Country Report: Azerbaijan”, Eylül 10, 2013 (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Azerbaijan/azerbaijan.pdf>, 20 Ekim 2013

⁴³⁷ Neftgazovaya Vertikal, “Azerbaijan Eksportiroval Neft’ na Summu 13,421 Mlrd.”, **Neftgazovaya Vertikal**, Eylül 17, 2013, (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/news/azerbaydzhan_eksportiroval_neft_na_summu_13_421_mlrd/?sphrase_id=10431, 20 Ekim 2013

⁴³⁸ EIA, “Country Report: Azerbaijan”, Eylül 10, 2013 (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Azerbaijan/azerbaijan.pdf>, 20 Ekim 2013

⁴³⁹ A.e.

çeşitlendirmek olmuştur.⁴⁴⁰ Bu bağlamda Azerbaycan'ın GUAM organizasyonuna üye olduğu ve AB'nin INOGATE ve TRACECA programlarına katıldığı görülmektedir. Ayrıca Azerbaycan, Enerji Şartı Anlaşmasını imzalamıştır.⁴⁴¹ Azerbaycan'ın Hazar denizi hidrokarbonlarının çıkarılmasına yönelik 1994 yılında "yüzyılın anlaşması" olarak adlandırılan 12 büyük dünya petrol şirketleri ile anlaşma imzalanmıştır. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye (AGT) projeleri, Azerbaycan'a sadece enerji kaynaklarının ihracatına olanak tanıyan yollar olması yanında Bakü'nün Avrasya ve dünya sahnesinde Rusya'dan bağımsız hareket etme olanağını vermiştir. Ayrıca ekonomik açıdan BTC boru hattı, Boğaziçi geçitinin kalabalıklaşmasından kurtarış olmuştur, jeopolitik açıdan ise ABD'nin Kafkas bölgesinde etkisini arttırmaya bir araç olmuştur.⁴⁴²

Rusya ile Azerbaycan arasında 1997 yılında imzalanan "Dostluk, işbirliği ve karşılıklı güvenlik" anlaşması, 2002 yılında imzalanan "Uzun dönemli ekonomik işbirliği" anlaşması, 1993 yılında imzalanan "Yakıt-enerji sanayisinin geliştirilmesi" anlaşması, 1996 yılında imzalanan "Azerbaycan petrolünün Rusya Federasyonu üzerinden taşınması" anlaşması, 2002 yılında imzalanan "Rusya Federasyonu ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında Hazar denizi dibinin ayrılması" sözleşmesi söz konusudur. Azerbaycan'daki bir çok projede Rus şirketlerden Lukoil önemli konuma sahiptir.⁴⁴³ Lukoil, Azerbaycan'da petrol istasyonlarına sahiptir, ayrıca Şah Deniz yatağının işletilmesi projesinde %10'luk paya sahiptir.⁴⁴⁴

Rusya ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi 2007 yılında başlamıştır. Rusya'nın politik amaçlarına Azerbaycan'ın Gürcistan ile yakın ilişki kurması uymamıştır. Azerbaycan, Gürcistan'ın GAZPROM ile çatışmasında Gürcistan'ı destekleyerek doğal gaz tedarikini sağlayabileceğini belirtmiştir. GAZPROM, Azerbaycan'a karşı her zamanki doğal gaz fiyatının arttırma etkisini kullanmaya yönelmiştir. GAZPROM, 2007 yılından itibaren 1000 m³ doğal gaz fiyatının 110 ABD doları'ndan 230 ABD dolara arttırma ısrarında bulunmuştur.

⁴⁴⁰ Aleksandros Petersen, "Azerbaijan's Gas is Going East?", **European Dialogue**, (Çevrimiçi), <http://eurodialogue.org/energy-security/Azerbaijan-Gas-Going-East>, 20 Ekim 2013

⁴⁴¹ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 236

⁴⁴² V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 264

⁴⁴³ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 237

⁴⁴⁴ Oleg Tsiganov, "Rossiya – Azerbaydjan: Vektorı Strategičeskogo Partnerstva", **Rossiyskaya Gazeta**, Ekim 11, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.rg.ru/2011/10/11/azerbaydzhan.html>, 20 Ekim 2013

Azerbaycan'ın cevabı, Rusya doğal gazının yüksek fiyattan satın almaktan vazgeçmesi olmuştur. 2007 yılında Azerbaycan, ilk kez yurtiçi tüketimini kendi enerji kaynakları ile karşılayabilmiştir.⁴⁴⁵

2009 yılında iki devlet arasında 2010 yılından itibaren Azerbaycan doğal gazının küçük miktarda GAZPROM tarafından satın alınacağına ilişkin sözleşme imzalanması ile devletler arasındaki ilişki tekrardan bir gelişme almış gibi görünse de, bu daha çok Baku'nun Şah Deniz doğal gazının satın alınması görüşmelerinde Türkiye yöneticilerini daha uysal olmalarını sağlamaya yönelik bir taktik olarak değerlendirilebilir.⁴⁴⁶ Zaten 2014 yılı Ocak ayında Azerbaycan belirsiz süreye kadar Rusya yönüne doğal gaz tedarikini durdurmuştur. Durdurma sebebi olarak Azerbaycan, doğal gaz boru hatlarının da geçtiği bölgede yol yapımının yürütüldüğünü belirtmiştir. GAZPROM yöneticileri ise, Azerbaycan'dan satın alınan doğal gaz miktarının önemli düzeyde olmadığını belirterek Azerbaycan'ın doğal gaz tedarikini durdurmasında bir kritik durum oluşmayacağını ifade etmişlerdir. 2010 – 2013 yılları arasında Azerbaycan'dan Rusya'ya 5,27 milyar m³ doğal gaz ihraç edilmiştir.⁴⁴⁷

Azerbaycan'dan Rusya'ya Baku – Novorossiysk boru hattı ile ihracat edilen petrol miktarında da azalmalar belirlenmektedir. Transneft, 1996 yılında imzalanan anlaşmaya göre yılda 5 milyar ton petrolün taşınması gerekirken son beş yıl boyunca Azerbaycan'ın 2 milyar ton petrolden daha az miktarda petrol sağladığını ve tranzit gelirlerinin boru hatların olması gereken seviyede tutulması için yetersiz kaldığını belirtmiştir.⁴⁴⁸ 5 Mayıs 2013 yılında Rusya Başbakanı D. Medvedev, Baku – Novorossiysk boru hattı üzerinden petrol taşımaya ilişkin mevcut anlaşmanın sona erdiğine dair yönetmeliği imzalamıştır. Ağustos ayında belli miktarda Rusya petrolün Baku'den İtalya ve Almanya rafinelerine ulaştırmak için boru hattının ters taraflı da

⁴⁴⁵ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 266

⁴⁴⁶ **A.e.**

⁴⁴⁷ Neftegazovaya Vertikal, "Gazprom Ne o jidaet Kritičeskih Posledstviy Priostanovki Postavok Gaza iz Azerbaydjana", **Neftegazovaya Vertikal**, Ocak 16, 2014, (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/news/gazprom_ne_ozhidaet_kritičeskikh_posledstviy_priostanovki_postavok_gaza_iz_azerbaydzhana/?sphrase_id=10431, 20 Şubat 2014

⁴⁴⁸ Neftegazovaya Vertikal, "GNKAR Prosit Transneft o Prodlenii Dogovora po Baku - Novorossiysk", **Neftegazovaya Vertikal**, Şubat 13, 2014, (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/news/gnkar_prosit_transneft_o_prodlenii_dogovora_tranzita_po_baku_novorossiysk/?sphrase_id=10431, 20 Şubat 2014

çalıştırılmasına yönelik görüşmeler yürütüldüğü haberlerde yer almıştır.⁴⁴⁹ 2014 yılı Şubat ayında Transneft ve SOCAR arasında detayları verilmeden karşılıklı ticari yararlarla dayalı Baku – Novorossiysk boru hattının çalıştırılmasına yönelik yeni anlaşmanın imzalandığı anons edilmiştir.⁴⁵⁰

Azerbaycan'ı dünya enerji piyasasına önemli oyuncu kılmak üzere Azerbaycan cumhurbaşkanı Geydar Aliev'in başlattığı enerji stratejisi veya "Aliyev planı", anlaşılır ve bir kaç aşamadan oluştuğu belirtilebilir; dünya enerji şirketlerini Azerbaycan enerji yataklarının işletilmesi için çekmek, kendisine ait ve komşu ülkelerden maksimum bağımsız enerji kaynaklarının ihracat bağlarını kurmak, ve elde edilen ihracat gelirlerini ülke gelişimine yatırmak. Hazar denizinden Türkiye'ye petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşa edilmesi ile bu planın ülke gelişiminde bir mekanizma halini aldığı belirtilebilir.⁴⁵¹

Bugün İlham Aliev'in "Biz enerji kaynaklarımızı farklı yollardan ihraç etmeyi amaçlamaktayız" dediği gibi⁴⁵² Azerbaycan'ın Avrupa'ya enerji ihracatında her türlü yolları kabul ettiği görülmektedir. Azerbaycan'ın TANAP ve TAP projeleri sonucu doğal gazı Avrupa ülkelerine taşınması projesi yanında sıvılaştırılmış doğal gazın Romanya'ya taşımak, 1 milyar m³ doğal gazın Bulgaristan'a tedarik etmek, Odessa – Brodî petrol boru hattını Polonya ve Slovakya'ya uzatmak, Azerbaycan petrolün Ukrayna rafinesinde işletilmesi sonucu petrol ürünlerin dağıtımını yapacak 2025 yılında Ukrayna'da 1 000 petrol istasyonunun kurulması gibi dev istekleri mevcuttur. Ancak bu isteklerin gerçekleştirilmesi 5 – 10 yıl gerektirecektir ve yanında da büyük miktarda finansman isteyecektir.⁴⁵³ Azerbaycan'ın, Rusya'nın Avrupa'daki rakibi konumuna gelmesine hesaplanabilir zaman kalmış olsa da

⁴⁴⁹ Neftegazovaya Vertikal, "GNKAR i Rosneft Vedut Peregovory po Reversu Nefti po Nefteprovodu Baku – Novorossiysk", **Neftegazovaya Vertikal**, Ağustos 19, 2013, (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/news/gnkar_i_rosneft_vedut_peregovory_po_reversu_nefti_po_nefteprovodu_baku_novorossiysk/?sphrase_id=10431, 20 Şubat 2014

⁴⁵⁰ Neftegazovaya Vertikal, "GNKAR v Yanvare – Fevrale Snizila Eksport Nefti po Baku – Novorossiysk na 32,6%", **Neftegazovaya Vertikal**, Marta 3, 2014, (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/news/gnkar_v_yanvare_fevrale_snizila_eksport_nefti_po_baku_novorossiysk_na_32_6/?sphrase_id=10431, 20 Mart 2014

⁴⁵¹ Oleg Tsiganov, "Azerbaydjanskiy Gaz Kak Vklad v Energobezopasnost' Mira: Energetičeskaya Strategiya pri İlham Alieva Obretaet Novoe Dihanie", **İzvestiya**, sayı 10, Ocak 23, 2008, s. 4

⁴⁵² Fariz İsmailzade, "Azerbaijan Seeks Alternatif Gas Export Routes Sending a Signal to Ankara", **European Dialogue**, Kasım 2013, (Çevrimiçi) <http://eurodialogue.org/energy-security/Azerbaijan-Seeks-Alternative-Gas-Export-Routes-Sending-a-Signal-to-Ankara>, 15 Kasım 2013

⁴⁵³ Tagi Tagiev, "V Baku Bronzoveyut Daje Devuşki", **Neftegazovaya Vertikal**, sayı 18, 2011, s. 96 – 98

Rusya'nın Avrupa'ya sağladığı enerji kaynakları miktarını Azerbaycan'ın başlattığı projeler kapsamayacağı belirtilebilir. Dolayısıyla Azerbaycan, ihracat miktarlarını maksimuma ulaştırsa bile, Rusya'nın Avrupa enerji piyasasından çıkarabileceğini veya Avrupa'nın doğal gaz ithalatındaki %30'luk payına etki edebileceğini söylemek zordur. Diğer taraftan Rusya, Avrupa'nın enerji kaynakları ithalat yollarının çeşitlendirilmesi politikasını kendi ihracat yollarını oluşturmada olanak olarak değerlendiren Azerbaycan ile işbirliği kurabilir; bu ihracat yolları kendi amaçlarına uygunlayabilir veya enerji piyasasının geliştirilmesi için kendi seçeneklerini sunabilir. Rusya'nın Azerbaycan'ın tüm petrol ve doğal gazının Rusya'yı baypas geçen yollara gitmemesi için küçük miktarda olsa da tranzit işbirliğini sürdürdüğü görülmektedir. Bunun ekonomik açıdan amacı boru hatların boş kalmamasını sağlamak, jeopolitik açıdan bir şekilde bölgede konumunu bulundurmak olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Azerbaycan doğal gazı, Güney Akım boru hattının doldurulmasında etki sağlayabilir.

Rusya'nın post – sovyet devletleri ile kurduğu ikili işbirliklerinin o ülkenin ekonomik durumu, jeografik konumu, enerji kaynaklarının rezervleri ve taşıma yolların mevcutiyesi ve politik yönü esasında geliştiği görülmektedir. Orta Asya ve Hazar denizi bölgesinin stratejik öneminin Rusya enerji politikasına dahil edilmesi 1990'ların sonunda Rusya hükümetine yeni ve hırslı programı olan V. Putin'in gelmesi ile olmuştur. Enerji Stratejisi – 2020 dokümanında BDT devletleri ile kurulacak enerji ilişkisinin önemi ve özelliği şu şekilde belirlenmiştir “Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu Orta – Asya ülkelerinin hidrokarbon kaynaklarının (özellikle doğal gazın) kendi yakıt – enerji dengesine uzun vadeli ve geniş çaplı olarak çekilmesi ile ilgilenmektedir. Bu sadece Rusya'nın kuzey doğal gaz yataklarının kaynaklarını gelecek nesil için korunmasını ve bunların işletilmesi için zorunlu yatırımın gerekliliğinden boşaltmasını değil aynı zamanda Rusya için stratejik önem taşıyan piyasalara baskının azaltılması olanağını sağlayacaktır. Rusya'nın amaçlarına milli şirketlerin Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde enerji kaynaklarını taşıma altyapısını geliştirecek projelere katılmaları girmektedir. İşbirliğinin temel yönleri, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde birleşik elektrik enerjisi sisteminin yeniden oluşturulmasına ve geliştirilmesine, mineral kaynak tabanının güçlendirilmesine, petrol ve doğal gaz yataklarının işletilmesine ve elektrik

enerjisi tesislerin inşa edilmesine ilişkin olacaktır. Stratejik önceliği olan konulara Hazar bölgesindeki problemlerin çözülmesi girmektedir”.

Sovyet Birliğinin dağılmasını takip eden ilk yıllarda Rusya’nın “Avrupa aşkına” kapılması (şu anda da halen toplumda farklı alanlarda görünebilen) döneminde diğer post – sovyet ülkelerinin de yeni statüleri ile dünya sahnesinde yer bulma çabaları sonucu bu devletlerin AB, ABD, Çin ve diğer ülkeler ile yakınlaşma gelişmeleri doğmuştur.

Rusya’nın 2000’li yılların başında post – sovyet bölgesinde konumunu güçlendirme ve etkisini artırma çabaları, bölgedeki devletlerin enerji ithalatçısı olması veya enerji ihracatının Rusya üzerinden tranzite bağlı olması özelliğine karşı kendisinin enerji ihracatçısı ve tranzit ülkesi olma üstünlüğünü bir baskı enstrümanı olarak kullanması ile belirlenmiştir. Aynı zamanda Rusya’nın da diğer ülkelerden bağımsız olarak enerji kaynaklarını taşıma yollarını geliştirdiği görülmektedir.

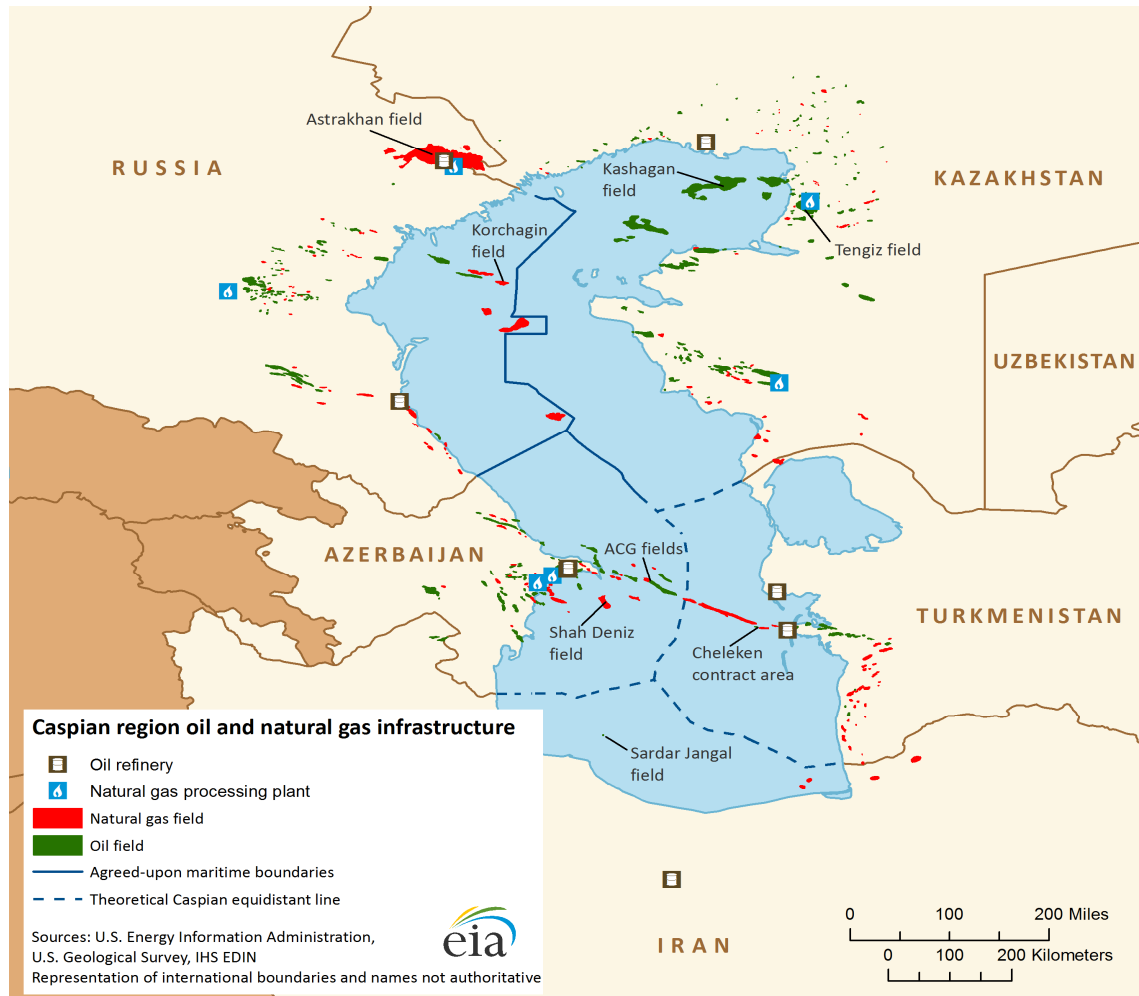
Rusya’yı baypas geçen enerji kaynakları taşıma yolların inşa edilmesi ve bölgedeki bazı devletlerin kendi enerji kaynaklarını üretimini arttırması, post – sovyet ülkelerinin “by default” olarak Rusya’ya bağlı olmadıklarını ortaya koymuştur. Oluşan yeni eğilimde Rusya’nın post – sovyet bölgesinde uyguladığı etkisini attırma politikası yerine bölgedeki devletler ile yeni işbirliği seviyesine çıkması gerektiği görünmektedir. Yeni enerji ilişkileri, mevcut ve yeni enerji projelerinin ortaklık temelinde kullanılmasını ve geliştirilmesini gerek kılmaktadır. Bunun ilk nabızları olarak Rusya’nın Kazakistan sınırları üzerinden Çin’e petrol tedarikine ilişkin anlaşma yapması veya Baku – Novorossiysk petrol boru hattının ters yönlü çalıştırılması görüşmelerinin yürütülmesi sayılabilir.

2.4.3. Hazar Bölgesindeki Gelişmeler

Hazar denizi bölgesinin önemi, bölgedeki büyük enerji rezervlerinin bulunması ile belirlenmektedir. Bölgedeki ülkelerin enerji kaynakları üretimini arttırdıkça ve enerji kaynaklarının fiyatı yükseldikçe bölgenin dünya enerji piyasasındaki rolü, daha da belirgin hale geldiği söylenebilir. Hazar denizi bölgesindeki ülkelerin petrol (Azerbaycan, Kazakistan, Rusya) ve doğal gaz (Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Rusya) ihracatı için büyük olanaklar doğmaktadır.

Hazar denizi hafzasındaki enerji yatakları önemli dünya enerji piyasalarından uzak bulunması, enerji kaynaklarının taşınması için pahalı ilgili altyapının oluşturulmasını gerektirmektedir. 2000’li yılların sonuna kadar bu bölgedeki enerji kaynaklarının ihracatı için tek yol vardı; Rusya üzerinden olan. Bugün yüksek yabancı yatırımlar sonucu Hazar denizi ve Orta Asya bölgelerin enerji kaynakları Batı ve Doğu yönlü ihraç edilmektedir. Bölgedeki enerji kaynaklarının dünya enerji piyasasına taşınması zor olduğu kadar Hazar denizi suyunun zaman zaman donması denizdeki yatakların işletilmesi maliyetini de yükseltmektedir. Ayrıca Hazar denizinin statüsünün kesinleşmemiş olması, Türkmenistan ve Azerbaycan arasındaki sınır çatışmasının devam etmesine, İran’ın denizde üretiminin engellenmesine neden olmaktadır ve enerji kaynaklarının üretimini ve ihracatını kısıtlamaktadır.

Harita 2.4.1: Hazar Denizi Hafzasının Petrol ve Doğal Gaz Kapasitesi

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, “Caspian Sea Region”, Ağustos 26, 2013, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf, 20 Ekim 2013

Farklı kurum ve şirketlerin jeolojik araştırma göstergeleri farklılık göstermekle birlikte U.S. Energy Information Administration (EIA), Hazar hafzasında (Hazar denizde kıyısı olan 5 ülke, bunlar Rusya, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Azerbaycan, ve Hazar denizi hafzasına giren Özbekistan) ispatlanmış ve potansiyel petrol rezervinin 48 milyar varil ve doğal gaz rezervinin 8,176 trilyon m³ olduğunu belirtmektedir. Jeolojik değerlendirmelere göre Hazar hafzasındaki petrol rezervlerinin %41'i ve doğal gaz rezervlerinin %36'ı Hazar denizinde bulunmaktadır. Petrol rezervleri çoğunlukla denizin kuzey kısmında ve doğal gaz rezervleri ise güney-doğu kısmında toplanmıştır. Ayrıca tahmin edilen petrol rezervlerinin %35'i ve doğal gaz rezervlerinin %45'i Rusya sınırlarında denizden 100 mil uzaklıktaki karada bulunmaktadır. Petrol ve doğal gaz rezervlerinin kalan kısmı ise Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan sınırlarında karada bulunmaktadır.⁴⁵⁴

Tablo 2.4.3: Hazar Hafzası İspatlanmış ve Tahmini Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri

	Petrol (milyar barel)			Doğal gaz (trilyon feet küp)		
	Açık denizde	Kıyıda	Toplam	Açık denizde	Kıyıda	Toplam
Azerbaycan	6,8	1,7	8,6	46	5	51
İran	0,5	>0	0,5	1	1	2
Kazakistan	15,7	15,5	31,2	36	68	104
Rusya	1,6	4,5	6,1	14	95	109
Türkmenistan	1,1	0,8	1,9	9	10	19
Özbekistan	0	>0	>0	0	7	7
Toplam Hazar Hafzası	19,6	28,6	48,2	106	186	292

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, "Caspian Sea Region", Ağustos 26, 2013, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf, 20 Ekim 2013

Hazar denizi havzasındaki petrol rezervleri dünya petrol rezervlerinin %1,15'ine ve doğal gaz rezervleri dünya doğal gaz rezervlerinin %4,4'üne tekabül etmektedir.⁴⁵⁵ Belirtilen paylar etki edici miktarda olarak görünmeyebilir. Ancak Hazar bölgesi enerji kaynakları, AB, Çin, Hindistan ve diğer ülkelerin artan enerji tüketimi karşısında enerji güvenliğinin sağlanması için bir enerji kaynağını sunmaktadır. Bölgenin enerji kaynaklarının önemini bazı Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde devam eden istikrarsızlıklar ayrıca arttırmaktadır. Bununla beraber

⁴⁵⁴ U.S. Energy Information Administration, "Caspian Sea Region", Ağustos 26, 2013, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf, 20 Ekim 2013

⁴⁵⁵ BP İstatistikleri

belirtmek gerekir ki, Hazar denizi havzasındaki enerji kaynaklarının dünya enerji piyasasına ulaşması, bölgedeki ülkelerin ülke içi enerji taleplerinin artış derecesine, bu ülkelerin enerji kaynaklarının taşınması için ek yolları inşa etmeleri hızına ve önemli miktarda yabancı yatırımların gelmesine bağlı olarak gelişecektir.

2012 yılında Hazar denizi havzasından üretilen petrol miktarı 2,6 milyon varil/gün olmuştur. Bu da dünya petrol üretiminin %3,4'ünü oluşturmuştur. Üretilen petrolün %35'i Hazar denizi yataklarından, kalanı ise deniz kıyısından 100 milden az uzaklıktaki kara parçasında bulunan yataklardan üretilmiştir.

Tablo 2.4.4: 2012 Yılı Hazar Havzasında Petrol Üretimi, (bin varil / gün)

Ülke	Açık denizde	Kıyıda	Toplam Hazar havzası üretimi	Toplam ülke üretimi	Hazar havzası üretiminin ülke üretimindeki payı, %	Toplam ülke tüketimi*
Azerbaycan	890	32	922	922	%100	93
İran	0	0	0	3,367	%0	1,971
Kazakistan	3	1,384	1,387	1,515	%92	265
Rusya	6	114	120	9,922	%1	3,174
Türkmenistan	46	170	216	216	%100	100
Özbekistan	0	>0	>0	66	%<1	82
Toplam	945	1,700	2,645	16,007	%17	5,685

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, "Caspian Sea Region", Ağustos 26, 2013, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf, 20 Ekim 2013; BP İstatistikleri

2011 yılında Hazar denizi havzasındaki doğal gaz üretimi ise 2,549 milyar feet³ olup bölgedeki tahmin edilen önemli doğal gaz rezervlerinin olmasıyla gelecek yıllarda üretiminin artacağı öngörülebilir. Bölgede doğal gaz üretimi daha çok karada yapılmaktadır, açık denizde ise sadece Azerbaycan ürettiği söylenebilir.

Tablo 2.4.5: 2011 Yılı Hazar Denizi Havzasında Doğal Gaz Üretimi, (milyar feet küb/yıl)

Ülke	Açık denizde	Kıyıda	Toplam Hazar havzası üretimi	Toplam ülke üretimi	Hazar havzası üretiminin ülke üretimindeki payı, %	Toplam ülke tüketimi*
Azerbaycan	562	183	745	745	%100	283
İran	0	0	0	7,915	%0	5,403
Kazakistan	>0	1,025	1,025	1,390	%74	318
Rusya	17	468	485	23,686	%2	14,973
Türkmenistan	1	283	284	2,338	%12	883
Özbekistan	0	10	10	2,226	%<1	1,730
Toplam	580	1,969	2,549	38,300	%7	23,590

* BP istatistiklerinden milyar m³'bün milyar feet kübe çevrilmesi ile elde edilmiştir

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, “Caspian Sea Region”, Ağustos 26, 2013, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf, 20 Ekim 2013; BP İstatistikleri

Hazar denizi bölgesindeki enerji yataklarının işletilmesine dair büyük sözleşmeler imzalanmış olmasına rağmen Hazar denizinin statüsünün belirlenmemiş olması açık denizde geniş çaplı petrol ve doğal gaz üretimini sınırlamaktadır. Petrol ve doğal gaz yataklarının bir ükleye ait olduğuna dair kesin ve hukiki olarak netleşmiş olmaması denizde kıyısı olan beş ülke arasında görüşme ve tartışmaların devam etmesine yol açmaktadır. Denizin nasıl bölünmesi gerektiğine ve hangi enerji yatağının kime ait olacağına dair her ülke, kendi görüşüne sahip olmaktadır. Çünkü her bir ülkenin görüşü son jeolojik araştırmalara göre hazırlanan kendi finansal ve ekonomik hesaplamalarını içermektedir.

Bugün Hazar denizi statüsüne ilişkin geçerli olan iki sözleşme vardır; 1921 ve 1940 yılında Sovyetler Birliği ile İran arasında imzalanan vadesiz iki sözleşmedir. Sözleşmelerin ikisi de deniz suyunun ortak kullanım temeline dayanmaktadır; serbest gemi nakliyesi, serbest balık avlama, Hazar denizinde sınırı olmayan diğer ülkelerin bayrakları altındaki gemilerin yüzmesinin yasaklığı. Denizaltı kullanımı ve çevre koruma faaliyetleri bu sözleşmeleri ile düzenlenmemektedir.⁴⁵⁶

Hazar denizinin uluslararası hukuki statüsü, Hazar denizin göl mü veya deniz mi sorusuna cevabın verilmesi ile belirlenebilecektir. Hazar denizi bir deniz olduğu kabul edilirse o zaman Birleşmiş Milletler’in 1982 yılına ait deniz hukuku kanunu geçerli olacaktır. Fakat Hazar denizi bir göl olarak kabul edilirse o zaman denizin statüsü, uluslararası hukukta kıyısında iki veya daha fazla ülkenin bulunduğu göle ilişkin kanunlar ile belirlenecektir.⁴⁵⁷

Sovyetler Birliğinin dağılması ile Hazar denizine yeni uluslararası statüsünü vermek üzere Tahranda 1995 yılında beş ülkenin dış ilişkileri temsilcileri bir araya gelmiştir. Kongre, Hazar denizinin yeni statüsünün belirlenmesi yanında gemi taşımacılığı, biyolojik kaynakların kullanımı, çevre koruması, mineral kaynakları işletilmesi gibi konuları da kapsamalı gerekti. 1995 yılından beri bir çok görüşme yapılmıştır, ülkelerin dış ilişkiler bakanlarının toplantılarını yürütmek üzere Ad Hoc

⁴⁵⁶ S. Jıznin, **a.g.e.**, s. 262

⁴⁵⁷ U.S. Energy Information Administration, “Caspian Sea Region”, Ağustos 26, 2013, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf, 20 Ekim 2013

Çalışma Grubu (AHWG) oluşturulmuştur. İlk beşli (Rusya, Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan, İran) zirve 2002 yılında Aşhabat'ta, ikinci zirve 2007 yılında Tahran'da, üçüncüsü 2010 yılında Bakü'de düzenlenmiştir. Beş kıyı ülke ilan ettikleri deklarasyon “Hazar denizi sadece barışçıl amaçlar için kullanılması gerektiğini ve deniz ile ilgili herhangi bir sorunun beş kıyı ülke tarafından diplomatik olarak çözülmesi gerektiğini”, “ taraflar asla diğer kıyı ülkelerin herhangi birine karşı bir askeri saldırıda bulunmayacaklarını”, “bu ülkeler herhangi bir diğer ülkeye kıyıdaş ülkeye karşı askeri saldırı için topraklarını kullanmasına izin vermeyeceklerini” içermiştir.⁴⁵⁸ Bununla beraber Hazar denizi statüsü ile ilgili bir konsesusa gelinememiştir.

Rusya, Hazar denizi bir gölet olarak görmüştür ve uzun zaman Hazar denizin bölünmezliği ve tüm olanaklarının ortak kullanılması gerektiği fikrini savunmuştur. Ancak Kazakistan ve Azerbaycan'ın karşı çıkmaları ile Rusya, denizin bölünmesi gerektiğini de kabul ederek her ülke ile ikili görüşmeler başlatmıştır. Rusya, her iki ülke ile 2003 yılında deniz sularının ortak kullanımı şartı ile orta çizgiye göre deniz dibinin bölünmesine ilişkin anlaşma imzalayabilmiştir. Azerbaycan ve Kazakistan da karşı karşıya kalan deniz dibini orta çizgiye göre bölünmesinde anlaşabilmişlerdir.

Ancak Azerbaycan ile Türkmenistan arasında ve Türkmenistan ile Kazakistan arasında henüz uzlaşmaya gelinememiştir. Türkmenistan, Azerbaycan'ın sahiplendiği bazı kısımların kendine ait olduğu idaa etmektedir. Ayrıca Türkmenistan, bu konuların çözülmesinden önce Hazar denizinin statüsünün belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Ek olarak Türkmenistan ve Azerbaycan'ın Hazar denizi kıyı sularını da milli kanunlara dahil etme çabaları görülmektedir.

İran ise çoğu noktalarda Rusya ile hem fikir olmuştur. İran, Hazar denizi statüsünün belirlenmesinde BM veya uluslararası hukuk yasalarına başvurmadan bölge bazında beş kıyı ülke arasında karar alınması gerektiğininde ısrarcı olmaktadır. İran'ın önemli bir sunuşu da bölgesel ekonomik işbirliği organizasyonun kurulması olmuştur. İran, bugüne kadar Hazar denizinin %20'lik paylar şeklinde

⁴⁵⁸ S. Jiznin, “Legal Mazers of Kaspian”, **Oil of Russia**, sayı 2, 2012, s. 56 – 60

bölünmesinden başka bölme yöntemini kabul etmemektedir (böylece Hazar denizi kıyı payını %14’te yükseltmiş olacaktır)⁴⁵⁹

Hazar denizi havzası petrol ve doğal gaz kaynaklarının dünya piyasalarına taşınması, bölgesel ve bölge dışı ülkeler (Türkiye, İran, ABD, Gürcistan, Ukrayna, AB üye ülkeleri, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan), ayrıca büyük şirketler arasında bir rekabet konusu olmuştur. Bir çok boru hattı projesi öne sürülmüştür. Bu mevcut veya proje halindeki her taşıma rotası arkasında o ülkenin jeopolitik ve ekonomik amaçları, ayrıca büyük şirketlerin ticari çıkarları olması ile açıklanabilir.⁴⁶⁰

Tablo 2.4.6: Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Mevcut ve Kesinleştirilmiş Taşıma Hatları, 2013 yılı itibariyle

Boru hattı	Statusü	Enerji türü	Kapasite	Güzergah	Önemli yataklar	Sahibi
Avrupa Yönlü						
Baku-Tbilisi-Ceyhan	İşletilmekte	Petrol		Kazakistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	AÇG, Şah Deniz, Tengiz	BTC Pipeline Co.
Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC)	İşletilmekte	Petrol		Kazakistan-Rusya	Tengiz	Transneft, Chevron Caspian, LukArco, ExxonMobil, Rosneft/Shell, Agip, Oryx, BG, KazMunayGaz, BP
Uzen-Atrau-Samara	İşletilmekte	Petrol		Kazakistan-Rusya	Tengiz	Transneft
Baku-Novorossiysk	İşletilmekte	Petrol		Azerbaycan-Rusya	Sangachal	Transneft
Baku-Supsa	İşletilmekte	Petrol	140 bin barel/gün (7 milyon ton/yıl)	Azerbaycan-Gürcistan	Azeri-Çırag-Güneşli	SOCAR, Azerbaijan International Operating Company
Srednaya Aziya-Tsentr doğal gaz boru hattı sistemi	İşletilmekte	Doğal gaz		Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Rusya	Dauletabad	Gazprom, Turkmengaz, Uzbekneftegaz, KazMunayGaz

⁴⁵⁹ S. Jiznin, a.g.e., s. 263 – 269; D. Zuev, “Kaspiy Vzyat’ da Podelit’”, **Golos Rossii**, 17 Kasım 2010, (Çevrimiçi), <http://rus.ruvr.ru/2010/11/17/34918513/>, 20/08/2013

⁴⁶⁰ S. Jiznin, a.g.e., s. 270 – 277

						az
Baku-Tbilisi-Erzurum	İşletilmekte	Petrol		Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	Şah Deniz	BP, Statoil, SOCAR, LUKOil, Total, Naftiran, Intertrade, TPAO
Mavi Akım	İşletilmekte	Doğal gaz		Rusya-Türkiye		Gazprom, Eni
Güney Akım	Proje	Doğal gaz		Rusya-Italy		Soth Stream AG (Gazprom, Eni), Gazprom, tranzit ülkelerin milli şirketleri
Kazakistan Caspian Transportation System (KCTS) (Eskene - Kurık boru hattı + Kurık-Baku tanker taşımacılığı)	Proje	Petrol		Kazakistan-Azerbaycan	Tengiz	KazMunayGaz
Trans Anadolu Doğal Gaz boru hattı (TANAP) + TAP	Proje	Doğal gaz	16 milyar m3	Azerbaycan-Türkiye-Yunanistan-Albanya-İtalya	Şah Deniz 2	TANAP Project Company (SOCAR, TPAO, BOTAS)
Doğu Asya Yönlü						
Kazakistan-Çin boru hattı	Atasu-Alaşaknou işletilmekte, Atırau-Atasu kısmı bitmedi	Petrol		Kazakistan-Çin	Tengiz, Janajol	Kazakh-Chinese Pipeline Co (KCPC)
Türkmenistan-Çin doğal gaz boru hattı	İşletilmekte	Doğal gaz		Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin	Güney Yolatan (Galkınış), Karaçaganak, Tengiz, Kaşagan	Intergas Central Asia
Güney Asya Yönlü						

İran petrol swap (Neka limanı)	İşletilmekte	Petrol		Kazakistan-Türkmenistan-Azerbaycan-İran	-	-
Korpece-Kurtkui	İşletilmekte	Doğal gaz	8 milyar m3/yıl	Türkmenistan-İran	Korpece	Turkmengaz, Iran National Oil Company
Dovletabad-Hangeron	İşletilmekte	Doğal gaz	12 milyar m3/yıl	Türkmenistan-İran	Douletabad	Turkmengaz
Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan boru hattı (TAPI)	Proje	Doğal gaz		Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan	Güney Yolatan (Galkınış), Dauletobad	-

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, “Caspian Sea Region”, Ağustos 26, 2013, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf, 20 Ekim 2013

Hazar havzasındaki bugün mevcut ve kurulacağı kesinleşmiş boru hatlarının kapasitesi bugün bölgeden ihraç edilebilecek petrol ve doğal gaz miktarını yeterli olarak görünmektedir. Bu yüzden 1990’ların sonunda ve 2000’nin başında bölgede görülen “petrol ve doğal gaz telaşı” biraz sönmüş bulunmaktadır. Bunun sebebi belli önemli boru hatlarının kendi yerini bulması olduğu kadar bölgedeki aktörlerin arasında etki dengesinin belirlenmesi, ABD’de LNG üretiminin başlaması, politik alanda büyük devletlerin odak noktasının Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine kayması da sayılabilir.

Bunun yanında 1990’ların sonunda öne sürülen⁴⁶¹ ve belli politik yönleri de taşıyan Transkaspiyskiy doğal gaz boru hattı projesine ilişkin AB’nin görüşmeleri tekrar başlattığı görülmektedir. Buna 2011 yılı Eylül ayında AB’nin, söz konusu projeye ilişkin Azerbaycan ve Türkmenistan ile görüşmeleri yürütmek için bir yetki tanımlaması işaretlemektedir. AB Enerji Komiseri G. Ottinger, Transkaspiyskiy boru

⁴⁶¹ Hazar denizi enerji kaynaklarının dünya piyasasına ulaştırılmasında öne sürülen diğer rotalar: Rusya ve Kazakistan petrolünün Ukrayna, Slovakya, Macaristan ve Hırvatistan üzerinden Omiş terminaline ulaştırmak üzere Drujba (Rusya) ve Adriya (Hırvatistan) boru hatlarının entegrasyonu, Burgas (Bulgaristan) – Aleksandrupolis (Yunanistan) petrol boru hattı, Konstanta (Romanya) – Trieste (İtalya) petrol boru hattı, Odessa – Brodi petrol boru hattı, Burgas (Bulgaristan) – Vlera (Makedonya) petrol boru hattı, Kazakistan – Türkmenistan – Afganistan – Pakistan petrol boru hattı, Türkmenistan – Afganistan – Pakistan doğal gaz boru hattı; 2000’li yıllarda AB’nin Güney Gas Koridoru programında yer alan boru hatları.

hattının Güney Koridoru gelişmesinin devamı için önemli olduğunu vurgulamıştır.⁴⁶² AB'nin Transkaspiyskiy boru hattı projesini aktivleştirmesine bölgedeki Çin'in gösterdiği faaliyetler etki etmiş olduğu da düşünülebilir.

Türkmenistan doğal gazının Avrupa ülkelerine taşınmasında önce 1992 yılında Türkmenistan – İran – Türkiye – Avrupa rotası belirlenmiştir. Ancak ABD'nin İran'a yapılacak yatırımlara ambargo uygulaması ile bu rotadan vazgeçilmiştir. Yerine 1998 yılında ABD'nin de desteklediği Transkaspiyskiy boru hattı projesi geçmiştir. Türkmenistan doğal gazı önce Hazar denizi altından Azerbaycan'a, sonra Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine ulaştırılacağı belirlenmiştir.⁴⁶³

Bugün Transkaspiyskiy boru hattının gerçekleşmesi politik anlaşmalardan daha çok ekonomik ve diğer soruların çözümüne bağlı olduğu görülmektedir:

- Boru hattının dolduracak doğal gazın üretilmesi için yabancı yatırımcılara izin vermeyen Türkmenistan'ın doğal gaz yataklarını işletmeye finansal gücünün yeterliliğine;
- AB'nin Türkmenistan'ın doğal gaz rezervlerinin potansiyel olanağına inanmasına;
- Hazar denizi statüsünün belirlenmesine;
- Ekolojik sorunlara çözüm bulunmasına;
- Türkmenistan'a projenin ilk başında belirlenen 30 milyar m³ doğal gaz ihraç etmesine olanak sağlanmasına, çünkü Azerbaycan Şah Deniz yatağının açılması ile boru hattı kapasitesinin %50'sini talep etmiştir;
- Baku'den sonra uzanacak boru hattı kısımlarının kapasitesinin genişletilebilmesine, çünkü şu anda BTE ve projelendirilen TANAP'ın kapasiteleri 25 milyar m³ ve 16 milyar m³;
- Güvenliğin sağlanmasına.⁴⁶⁴

⁴⁶² A. Badalova, "Otkritie Yujnogo Gazovogo Koridora – Prioritet Energetičeskoy Povestki Evrokomissii – Komissar ES", **Trend**, Şubat 27, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.trend.az/capital/energy/2124418.html>, 10 Aralık 2013

⁴⁶³ S. Jızın, **a.g.e.**, s. 278

⁴⁶⁴ Analitičeskaya Gruppa Neftegazovoy Vertikali, "Zapad – Turkmenistan: Promıvanie Mozgov", **Neftgazovaya Vertikal**, sayı 2 (279), Şubat 2012, s. 7 – 9; S. Jızın, **a.g.e.**, s. 279; Sergey Jiltsov,

Belirtilen ekonomik ve diğer konulardan görüldüğü gibi Transkaspiyskiy boru hattı'nın doğuşu daha çok politik amaçlarla olduğu söylenebilir; ilk başta bölgedeki Rusya etkisini azaltmak ve İran'ı uluslararası alandan izole etmek gibi.

Hazar denizinin statüsü belirlenemezse, en önemlisi ekolojik sorunlara çözüm bulunamazsa İran'a ilişkin politik güvensizlik, nükleer çıkmazı, ticaret yasağı sorunları Batı dünyasında pozitive dönüştürüldüğünde Türkmenistan doğal gazının İran üzerinden, ilk belirlenen rota üzerinden, taşınabileceği olanağı doğmuş olacağı belirtilebilir. Ayrıca daha sonra LNG'yi tankerler ile taşımak üzere büyük bir finansal yatırım ile Hazar denizi Türkmenistan kıyısında LNG üretim tesisleri kurulabilir. Ancak daha az maliyetli ve yüksek potansiyelli yeni yataklarının keşvedilmesi ile büyük petrol ve doğal gaz şirketlerinin bu bölgeye yönelebileceği de söz konusudur.

Transkaspiy doğal gaz boru hattı projesi gelişmeleri, büyük devletlerin Hazar denizi bölgesi boru hat projelerine politik amaçları katmaları ve bölgedeki ülkelerin ihracat politikalarını tartılı yürütmemeleri (her alternatif projeyi kabul etmeleri) nedeniyle Hazar denizi bölgesinde ülkelerarası çatışmaları güçleştirdiklerini ve Hazar denizi ekolojisine tehdit oluşturduğunu göstermektedir.⁴⁶⁵

Bölgedeki her ülkenin kendi çıkarları söz konusudur. **Rusya** için Kafkas bölgesi, öncelikle ülke güvenliği açısından stratejik önem taşımaktadır. Rusya'nın Kafkas bölgesindeki güvenlik politikası aşağıdaki konuları içermekte olup 1990'lardan itibaren farklı dönemlerde sıralanan konulara verilen öncelik de farklı olmuştur:

- bölgenin Çeçenistan'daki ayaklanmalara askeri, finansal ve insan desteği için tranzit hat olmasını engellemek;
- büyümeye devam eden bölgesel çatışmaların Rusya'nın Kuzey Kafkasya bölgesinde güvenlik istikrarını bozabilecek bir noktaya ulaşmasına izin vermemek;

“Bryussel Sohranyaet İnteres k Mosrkim Truboprovodam”, **Nezavisimaya Gazeta**, Şubat 11, 2014, (Çevrimiçi) http://www.ng.ru/energy/2014-02-11/14_kaspiy.html, 20 Şubat 2014

⁴⁶⁵ Sergey Jiltsov, “Bryussel Sohranyaet İnteres k Mosrkim Truboprovodam”, **Nezavisimaya Gazeta**, Şubat 11, 2014, (Çevrimiçi) http://www.ng.ru/energy/2014-02-11/14_kaspiy.html, 20 Şubat 2014

- bölgede önemli savunma alanı ve erken uyarı tesisleri dahil olmak üzere eski Sovyet askeri altyapısını korumak;
- bölgedeki Rusya petrol rezervlerinin ve taşıma hatlarının dış müdahalelerden korumak için etkin askeri gücü sağlamak;
- bölgeden yayılan yasa dışı göç, uyuşturucu ticareti ve kaçak mal gibi yumuşak güvenlik tehditleri gidermek.⁴⁶⁶

Rusya'nın bölge ile ilgili olan politikasında zamana ve gelişmelere istinaden değişimler olmuştur. 1990'larda Yeltsin cumhurbaşkanlığı döneminde Rusya'nın Kaspîy bölgesindeki politikası, öncelikli olarak politik ve güvenlik düşünceler ile motive edilmekteydi. Ne olursa olsun "büyük oyunun" kazanılması, yani ABD, AB, Çin, Türkiye gibi bölgedeki diğer oyuncuların bulunması ile jeopolitik dengenin değiştiği ortamda Rusya'nın etkisini korumak amacı vardı. Ancak o dönemdeki Rusya politika elitlerinin yurtdışı politika öncelikleri üzerine fikir birliği oluşturamadıkları dahil olmak üzere yeni özelleştirilen Rusya şirketlerinin bölgedeki enerji kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin sözleşmelerinin kazanılması rekabetinde güçlü Batı şirketler karşısında başarısız olmaları belirtilen amaca ulaşılmamasına neden olmuştur. 2000 yılının başında V. Putin'in hükümete gelmesi ile siyasi ve askeri yollarla toprak kontrolünü yeniden kazanma politikası yerini ekonomik çıkarlarının öncelikli olduğu politika almıştır.

V. Putin'in politika stratejisi, bölgede Rusya'nın ekonomik etkisini arttırarak Rusya'nın yurtiçi ekonomisi için avantaj, gelir elde etmeyi içermiştir. Rusya, Azerbaycan ile bir takım ekonomik ve güvenlik anlaşmalar imzalamıştır. Kazakistan ile ilişkiler Kuzey Kafkas bölgesindeki petrol yataklarının geliştirilmesi için uygun şartlarının oluşturulmasını içermekteydi. İran ile stratejik işbirliği genişletilmiştir. Ayrıca Rusya, Hazar denizi statüsünün belirlenmesinde aktif faaliyet göstermiştir; Azerbaycan ve Kazakistan ile deniz dibinin ayrılmasını sağlayabilmiştir, bu konuda Azerbaycan, Türkmenistan ve İran'ın arasında arabuluculuk görevini yapmıştır, Hazar denizi petrol yatakları üzerine Azerbaycan ve İran arasında çıkan tartışmanın barışçıl çözümünde ısrarcı olmuştur. Bölgeye ilişkin yeni hal almış Rusya

⁴⁶⁶ Oksana Antonenko, "Russian's Policy in the Caspian Sea Region: Reconciling Economic and Security Agendas", **The Caspian: Politics, Energy and Security**, ABD, Routledge, 2004, s. 244 – 261

politikası, Rusya şirketlerinin tüm büyük Hazar denizi projelerinde yer almalarının desteklenmesini, bölgenin Rusya sınırlarında kalan alanda yabancı yatırımlara “yeşil ışık” tanınmasını (Hazar boru hattı konsorsiyumu), enerji kaynaklarını Rusya’nın üzerinden taşınmasını bir baskı olarak kullanmayacağına dair yüksek seviyeli politik anlaşmaları kullanarak Azerbaycan ve Kazakistan’a güvence verilmesini, bölge enerji kaynaklarının taşınmasında daha önce takip ettiği monopol olma amaçları yerine birden fazla boru hattının olması konseptinin desteklenmesini (bu Rusya şirketlerinin BTC boru hattı projesine katılma isteklerinin belirtmelerine bir vesile olmuştur, gerçekten bir pay almış olmasalar da) içermiştir. Rusya, bölgedeki konumunu ve etkisini ikili ilişkiler kurarak, bölgesel ekonomik ve politik işbirliğinin önemini vurgulayarak, özellikle ekoloji konusunda, Karadeniz ve Baltik denizinde olduğu gibi “Kaspiy beşi” ek bölgesel kurumun oluşturulması taraftarı olarak sağlamaya çalışmıştır. Karabağ çatışmasında Moskova’nın resmi tutumu, sadece iki taraf, Azerbaycan – Ermenistan, bir uzlaşma çözümü bulabilir şeklinde olmuştur. Ancak Rusya’nın Gürcistan ile yaşadığı çatışma, askeri çatışmaya yol açmıştır ve Gürcistan’a vizesiz rejimin kaldırılması, Gürcistan’dan askeri üslerin çekilmesi gibi sonuçlar vermiştir.⁴⁶⁷

Böylece Rusya’nın bölgedeki stratejik amacı bölgede istikrarın sağlanması ve bölgesel ekonomik ve politik işbirliğinin güçlendirilmesi olmaktadır. Enerji alanındaki amaçları da enerji güvenliğinin sağlanması temeline dayanmaktadır. Kazakistan ve Azerbaycan ile deniz dibinin bölünmesi şemasına göre Rusya’ya denizdeki potansiyel rezervlerin sadece %2’i düşmektedir.⁴⁶⁸ Bu nedenle Rusya’nın bölgedeki enerji amacının başta gelen öncelikleri, daha çok Rusya için önem taşıyan boru hatları projelerine diplomatik desteğin sağlanmasını içermektedir. Bunlar Hazar Boru hattının genişletilmesi, Atırau – Samara boru hattının ek çalışmalarının sürdürülmesi, Srednyaya Aziya – Tsnetr boru hattının genişletilmesi, Kuzey Akım projesinin tamamlanması (bir dönemler Burgas – Aleksandrupolis ve Prikaspiyskiy boru hat projeleri de yoğun olarak destekleniyordu), Baku – Novorissiysk ve Mavi Akım boru hatlarının kullanımının devam ettirilmesi.⁴⁶⁹ Son dönemde de Rusya’nın

⁴⁶⁷ A.e.

⁴⁶⁸ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 258

⁴⁶⁹ S. Jiznin, “Legal Mazers of Kaspian”, **Oil of Russia**, sayı 2, 2012, s. 56 – 60

Türkiye ile Azerbaycan, Rusya ve Türkmenistan petrolünün Boğaziçi ve Çanakkale boğazlarını hafifletmek amacı ile Samsun – Ceyhan petrol boru hattının (planlanan kapasitesi yılda 50 – 60 milyon ton petrol) kurulması ve yılda 25 milyon ton petrol ile doldurulması görüşmeleri yapılmaktadır.⁴⁷⁰

Bölgeye ilişkin **Azerbaycan’ın** amaçları ise Hazar denizindeki yatlardan doğal gazı ve petrolü çıkartarak hem ekonomisinin büyümesini sağlamak hem bölgedeki önemli enerji kaynakları ihracatçısı konumuna gelmek olduğu belirtilebilir. Burada ayrıca Azerbaycan’ın karadaki yataklarının 20 y.y. içinde tükendiğini ve ekonomik büyüme potansiyelinin temelini Hazar denizindeki rezervler oluşturduğunu dikkate almak gerek. Enerji kaynaklarının taşınmasında Azerbaycan esnek politika yürütmektedir; Rusya ile iyi işbirlik içinde olmak ve aynı zamanda hidrokarbonların Rusya’yı baypas geçen yollar ile taşınmasını desteklemektedir.⁴⁷¹

Azerbaycan, aktif olarak Batı yönlü projelere katılması ile sadece ABD ve AB’nin finansal ve teknik yardımını çekmek yanında Dağlık Karabağ probleminin çözümünde bu ülkelerin politik desteğini de almayı amaçlamıştır. Azerbaycan hükümetinin bu bağlamda beklentisi, Batılı yatırımcılarının yaptıkları yatırımları korumak amacı ile bölgede istikrarın oluşmasını destekleyeceği şeklindeydi.⁴⁷² Azerbaycan perspektifi açısından ideal gelişme, ABD ve AB ülkelerinin Ermenistan’a bir baskı uygulanmasını teşvik ederek Dağlık Karabağ tartışmasının Azerbaycan’ın istediği yönde gelişmesinin sağlanması ve Ermenistan’ın sınırlarının %20’sinin işgal edilmesi ile sonuçlanması olarak görünmektedir.⁴⁷³

Kazakistan’ın bölgedeki amaçları çoğunlukla Hazar kuzeyinde tahmin edilen petrol ve doğal gaz rezervlerine dayanmaktadır. Aynı zamanda Kazakistan, Hazar hafzasında karada bulunan önemli enerji rezervlerine sahiptir. Bu yatakların işletilmesi Kazakistan’ın önceliklerine girmektedir. Büyük petrol ve doğal gaz rezervlerinin olduğu haberi yayılması ile Kazakistan, denizin dibinin bölünmesi ve

⁴⁷⁰ Neftegaz, “A. Novak: Proekt Nefterprovoda Samsun – Djeihan Nekonkurentosposoben. Poka”, **Neftegaz**, Nisan 22, 2013, (Çevrimiçi) <http://neftegaz.ru/news/view/109494>, 20 Ekim 2013

⁴⁷¹ S. Jiznin, “Legal Mazers of Kaspian”, **Oil of Russia**, sayı 2, 2012, s. 56 – 60

⁴⁷² Bingöl Hasan Fatih, **Rossiya i Turtsiya: Energiya Sotrudniçestva. Vzaimodeystvie v Sfere Energetičeskoy Politiki**, Moskova, Političeskaya Mysl’ yayın evi, 2010, s. 70

⁴⁷³ Bülent Aras, George Foster, “Turkey: Looking for Light at the End of the Caspian Pipeline”, **Oil and Jeopolitics of the Caspian Sea Region**, ABD, Praeger Publisher, 1999, s. 230 – 245

uluslararası hukuka istinaden kuzey yataklarına olan hakkın Kazakistana ait edilmesi için diplomatik çalışmaları aktivleştirmiştir. Rusya ile Kazakistan arasında bazı yatakların üretilmesine ve işletilmesine ilişkin bir takım çelişkiler oluşmuş olsa da iki devler arasında bir uzlaşma ulaşılmıştır.⁴⁷⁴

Kazakistan, Hazar boru hattı, Atırâu – Samara ve Çin’e kurulan mevcut boru hatları üzerinden petrolün taşınması, tankerler ile petrolün Baku’ye ulaştırılması ve BTC üzerinden Ak denizde çıkartılması, Türkmenistan ile Çin’e uzanan doğal gaz boru hattının genişletilmesi pozisyonunu tutunmaktadır.⁴⁷⁵

Türkmenistan, henüz tam olarak belirlenmeyen açık denizdeki yataklarının işletilmesinden daha çok karadaki yatlardan doğal gaz ve petrol üretimini gerçekleştirmektedir. Türkmenistan’ın amacı, ekonomik projeleri fazla politikalaştırmadan doğal gaz ihracat yollarını çoğaltabilmekten ibaret olduğu görünmektedir. Bu nedenle Türkmenistan’ın tüm projelere cevabı olumlu olmuştur. Bunlar siyasi yönleriyle meşhur Hazar denizi dibinden geçecek doğal gaz boru hattı üzerinden 30 milyar m³ doğal gaz ihraç etme isteği, Srednyaya Aziya – Tsnetr boru hattının yenilenmesini kabul etmesi, belirtilen amaç doğrultusunda kurulan Türkmenistan – Çin doğal gaz boru hattının genişletilmesi, TAPI projesini aktif olarak desteklemesi ve hatta İran üzerinden Türkiye’ye ve Avrupa’ya doğal gazın taşınmasının desteklenmesi şeklinde sıralanabilir.

Türkmenistan Hazar denizinde üretim yapmazsa da Azerbaycan ile bazı yatakların kendine aitliği konusunda tartışmaları mevcuttur. Buna rağmen Azerbaycan bazılarında üretimi başlatmış bulunmaktadır.⁴⁷⁶

Enerji faktörü, **İran’ın** Hazar denizi bölgesindeki amaçlarını en az etkilemektedir. Bu İran’ın önemli petrol ve doğal gaz rezervlerinin daha güneyde karada ve Barsa körfesinde bulunması ile açıklanmaktadır. Hazar denizi ve etrafındaki petrol ve doğal gaz rezervleri ise perspektifsiz olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber İran’ın Hazar denizi enerji yataklarının bölünmesi ve boru hattına ilişkin diplomatik oyuna katılması, İran’a uluslararası

⁴⁷⁴ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 259

⁴⁷⁵ S. Jiznin, “V Poiskah Balansa Interesov”, **Nezavisimaya Gazeta**, Ocak 1, 2010, (Çevrimiçi) http://www.ng.ru/energy/2010-01-12/15_balance.html, 20 Ekim 2013

⁴⁷⁶ Stanradar, “Transkaspiskiy Gazoprovod – İstoriya Nesbıvshisya Nadejd”, **Stanradar**, Nisan 4, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.stanradar.com/news/full/1745-transkaspiskij-gazoprovod-istoriya-nesbyvshisja-nadezhd.html>, 20 Ekim 2013

izalasyondan çıkmasını sağlayabileceği gibi bölgedeki jeopolitik konumunu güçlendirebilecektir. Mevcut jeopolitik ve ekonomik durumlar altında İran'ın, Hazar denizinin statüsünün belirlenmesinin pek taraftarı olmadığı görülmektedir. Böylece İran, hoşuna gitmediği projeleri engelleme olanağına sahip olabilecektir. Ayrıca İran kuzeyinde çoğunlukla azerbaycanların yaşaması nedeniyle Hazar denizi yataklarının büyük çapta işletilmeye başlaması ile güçlenen Azerbaycan'dan ABD desteği ile İran'ın sınır bütünlüğüne tehdit oluşturabileceği korkusu vardır.⁴⁷⁷

Hazar havzasına giren **Özbekistan'a** gelince, Özbekistan, Çin ve Rusya ile yaptığı anlaşmalar sonucu Hazar bölgesindeki politik oyunlardan çıkmış bulunmaktadır.

Bölgedeki gelişmelerin resminin tamamlanmasında hazar havzasındaki ülkeler yanında bölgeye farklı sebeplerden dolayı göz diken başka ülkeler de rol almaktadırlar. Bunlar bölgeyi stratejik alana çeviren ABD, enerji ithalatını çeşitlendirmek isteyen AB, enerji kaynaklarına muhtaç Çin, ekonomik gelir elde etmek isteyen Japonya, enerji kaynaklarının enerji piyasalarına ulaştırılmasında tranzit gelir olanağından yararlanmak isteyen Türkiye, Gürcistan, Ukrayna ve AB enerji disiplini çerçevesinde hareket eden Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve diğer AB üye ülkeleri. Bölgede dış oyuncuların aktifleşmesi, Hazar denizi bölgesinin önemini ekonomik, siyasi, jeopolitik açıdan yükseltmektedir.

ABD, 1997 yılında resmi olarak Hazar denizi bölgesini kendi stratejik amaçlarının bölgesi olarak ilan etmiştir. Bölgedeki ABD politikasının aktif hal almasının bir sebebi 1993 – 1994 yıllarında Azerbaycan ve Kazakistan devletleri ile sözleşme yapmış olan Amerikan petrol şirketlerinin ekonomik çıkarlarının korunması gerektiği olmuştur.⁴⁷⁸ Daha sonraki yıllarda bölgedeki tahmin edilen potansiyel enerji kaynaklarının miktarı arttıkça ABD, bölgeyi enerji güvenliğinin sağlanmasında yeni enerji kaynağı olarak görmeye başlamıştır. Ayrıca ABD'nin Hazar denizi bölgesindeki aktif olarak gelişmelere katılması onun genel olarak dünyada enerji kaynaklarının bölüşümünü kontrol altına alma isteğinden doğduğu belirtilebilir. Bu da ABD'nin Gürcistan – Abhazya, Gürcistan – Osetya, Azerbaycan

⁴⁷⁷ S. Jıznin, **a.g.e.**, s. 259

⁴⁷⁸ Hazar denizi bölgesinde petrol ve doğal gaz şirketlerinin işlettikleri yatakları ile beraber listesini için IEA raporuna başvurulabilir: IEA, **Perspectives of Caspian Oil and Gaz Development**, 2008, s. 9, (Çevrimiçi) <http://www.etica.cn/data/upfiles/201204/2012041610271183.pdf>, 20 Ekim 2013

– Ermenistan, Çeçenistan ve diğer bölgedeki çatışmaların uzlaşmasına katılarak bu devletlerde etkisini güçlendirmek amacı ile yürüttüğü politikasının temelini oluşturduğu söylenebilir. 1998 yılında ABD Enerji Bakanı B. Richardson dediği gibi “Konu Amerika’nın enerji güvenliğidir...Konu, bizim değerlerimize katılmayanları stratejik olarak kontrol etmek hakkındadır. Biz yeni bağımsız devletleri Batı’ya yaklaştırmaya çalışıyoruz... Biz bu ülkelerin Batı’nın ticari ve politik amaçlarına bağımlı olmalarını istiyoruz, başka tarafların değil. Biz Hazar’a büyük paralar yatırdık, ve şimdi bizim için petrol boru hatlarının ve politikanın gerekli yönde gitmesi çok önemlidir”.⁴⁷⁹

Bölgedeki ABD politikasının aktivleşmesinin devam etmesine 11 Eylül 2001 olayları olumlu ortam oluşturmuştur. ABD, terörizme karşı mücadele konusunu kullanarak Hazar denizi ve Orta Asya bölgesinde konumunu güçlendirebildiği görünmektedir. ABD’nin başarıları olarak bölgede askeri üslerin yerleştirilmesi, Azerbaycan’da Hazar denizi sularının güvenliğinin sağlanması için Baku’de özel kuvvetlerin oluşturulması, Azerbaycan’ın Hızı ve Astara şehirlerinde radar istasyonlarının kurulması sayılabilir. Bunun dışında bölgedeki ülkelere ekonomik ve politik etki mekanizması olarak ABD, demokratik toplumun oluşturulması, insan haklarının korunması, (renkli devrimlerin getirilmesi), piyasa sisteminin oturtulması katkısında bulunmayı kullanmaktadır. Bu süreçlere katılarak ABD, bölgede kendi stratejisini yürütebilmektedir.⁴⁸⁰

Böylece ABD’nin bölgedeki amaçları ekonomik, jeopolitik, politik faktörleri taşımaktadır. Ekonomik amaçları olarak enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, Batı tüketicilerin enerji güvenliği probleminin ortadan kaldırılması, Orta Doğu petrolüne olan bağımlılığın azaltılması, Hazar denizi enerji kaynaklarının Boğaziçi boğazındaki yoğunluğa takılmadan dünya piyasalarına ulaşımını kolaylaştırılması belirtilebilir. Politik amaçları ise Rusya’yı baypas geçen enerji taşıma rotaları sunarak Rusya’nın bölgedeki petrol ve doğal gaz üretici ülkeler ile ilişkisini hafifletmek, petrol ve doğal gaz ihracatının İran üzerinden yapılmamasını sağlamak, uzun vadeli olarak bölgedeki

⁴⁷⁹ D. Dolguşev, “Konflikt Energetičeskikh Interesov Rossii i SŞA v Tsentralnoy Azii i Kaspiyskom Regione”, *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, sayı 4 (16), 2011, s. 90 – 97

⁴⁸⁰ Dina Gulmutdinova, *Politika SŞA v Kaspiyskom Regione (Azerbaydjan, Kazahstan i Turkmenistan)*, yayınlanmamış doktora tezi özeti, Diplomatıçeskaya Akademiya Ministerstva İnostrannih Del Rossii, Moskova, Akedemiye ait basımevi, 2007, s. 23

Ülkelerin ABD politikasına bağlamak üzere bölgede Rusya'dan bağımsız ancak ABD ve Batı'ya bağlı Kuzey Kafkas işbirliğini oluşturulmak ve daha sonra ona Orta Asya lkelerinin de katılmasını sağlamak, önemli tranzit ülke olan ve bölgedeki ortağı olan Türkiye'nin konumunu güçlendirmek şeklinde sıralanabilir.⁴⁸¹ Ve belki de ABD'nin en önemli amacı, dünyada tek güç olmak için Orta Asya ve Kafkas bölgesinde Rusya liderliğinde post – sovyet birliğinin oluşmasını önlemek.

Belirtilen ABD'nin bölgeye ilişkin amaçlarının tümünün Rusya'nın amaçları ile çeliştiği görülmektedir. Bu da Hazar denizi bölgesini Rusya ile ABD arasında ekonomik, politik, jeopolitik, ekolojik, askeri-stratejik, sosyal yönlü yumuşak çatışmanın sürdüğü alana çevirmektedir. Rusya'nın Hazar denizi bölgesine ve tümüyle Hazar denizi ve Karadeniz bölgesine ilişkin yalnız strateji uygulaması Rusya için geri dönülmez olumsuz sonuçlara dönüşecektir: jeopolitik açıdan önemli bağlantıların kaybedilmesine, Rusya'nın Hazar denizi, Kara deniz ve Orta Asya ülkelerinden tamamen çıkmasına ve dünyada güçlü devlet statüsünü kaybederek bir kuzey ülke haline gelmesine; politik açıdan bölgedeki yıllarca güvenli ortakların kaybetmesine; ekonomik açıdan bölgedeki piyasanın kaybetmesine ve enerji kaynaklarının taşınmasından elde edeceği geliri alamamasına.⁴⁸²

Bölgedeki Washington'un Moskova'ya karşı aktivitelerinin sonucu BTC ve BTE boru hatları olmuştur. Boru hatlarının inşa edilmesi, sadece uzun soluklu olarak Hazar denizi enerji kaynaklarının dünya enerji piyasalarına çıkarmamakta olup aynı zamanda ABD'ye bölgedeki Rusya'nın konumunu zayıflatma amacını çözmeye olanak sağlamaktadır. Çünkü boru hatları, Rusya veya İran sınırları yerine bölgedeki pro – Amerikan yönlü ülkeleri üzerinden geçmektedir.

Son yıllarda ABD'nin hırslarında Orta Doğu ülkelerine kaymalar görünmesi ile beraber NATO'nun Afganistan'daki “operasyonu” tamamlaması ve askerleri yüklerin çıkartılması için kullanılacak yolların bir tanesinin Hazar denizi olacağı hesaplamalar Rusya'yı endişelendirmektedir. Korkuya sebep olacak gelişme Afganistan'dan askerlerin çıkartılması bahanesi ile NATO askeri gemilerinin uzun yıllarca bölgede kalabileceği ve Hazar denizi kıyısında ABD askeri üslerin

⁴⁸¹ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 260; R. Craig Nation, **Russia, The United States and The Caucasus**, Strategic Studies Institute, 2007, s. 29

⁴⁸² **A.e.**, s. 261

oluşabileceği görülmektedir. Bu durum, Hazar denizi bölgesinin öneminin dünya politika alanı gündemine tekrar çıkmasına neden olacağı belirtilebilir.⁴⁸³

Rusya'nın doğal gaz ve petrol sağlamasında yaşanan istikrarsızlık nedeniyle alternatif enerji tedarikini aramaya başlayan ve hidrokarbonların alternatif kaynağı Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan olacağını belirleyen **AB**, bölgeye ilişkin ABD'nin çok yönlü politikasından biraz farklı politika yürütmektedir. AB'nin stratejisinde Hazar denizi bölgesinin enerji kaynaklarının dünya ekonomisi için büyük potansiyeli olduğunu vurgulanarak, bunların çıkartılmasında bölgedeki Rusya'nın etkisi de dikkate alınmaktadır.⁴⁸⁴ Bu yüzden Rusya'nın Güney Akım projesi alternatif bir enerji kaynağı oluşturmazsa da (doldurulacak doğal gazın çoğu yine Rusya'nın olacağı için yeni ve ek miktar değildir) AB'nin bu projeyi desteklediği söylenebilir.⁴⁸⁵

Tükettiği petrolün %99'unu ihraç eden **Japonya'nın** Hazar denizi ve Orta Asya bölgelerindeki ülkeler ile bir tarihi bağlantısı mevcut değildir. Ancak enerji fiyatlarının sürekli artışı Japonya'nın da 1990'larda oluşan yeni enerji ihracatçısı olabilecek ülkeler dikkatini çekmiştir. Japonya, ABD gibi politik amaçlardan daha çok iş yapmayı ve enerji üretim projelerinde ekonomik kazançlar elde etmeyi amaçlamıştır. Japonya şirketleri (JNOC, Itochu Oil Corporation, Mitsui Company, Nikki Engineering Company, JBIC v.d.) Azerbaycan'da ve Kazakistan'da önemli petrol yataklarının işletilmesi projelerinde pay almışlardır, finansal ve teknik yatırımlarda bulunmuşlardır. Japonya şirketlerinin Türkmenistan'da doğal gaz üretiminde bir yatırımı olmaması ile beraber Itochu Oil Corporation doğal gaz boru hattı projesinde paya sahip olmuştur. Hazar denizi enerji kaynakları aradaki uzun mesafeden dolayı Japonya'ya ulaşmazsa da bu kaynaklarının üretim projelerinde Japonya'nın finansal ve endüstriyel gücü söz konusudur. Politik açıdan ise 1997'de

⁴⁸³ Viktoriya Panfilova, "Kaspiy – Arena Soprikosnoveniya Mirovñh Superigrokov", **Nezavisimaya Gazeta**, Mayıs 20, 2013, (Çevrimiçi) http://www.ng.ru/dipkurer/2013-05-20/11_kaspiy.html, 20 Ekim 2013; Mamuka Tseretel, "Why The South Caucasus Needs a Stronger U.S. and European Policy", **The Central Asia – Caucasus Analyst**, Mayıs 15, 2013, (Çevrimiçi) <http://cacionalist.org/publications/analytical-articles/item/12732-why-the-south-caucasus-needs-a-stronger-us-and-european-policy.html>, 20 Ekim 2013

⁴⁸⁴ Dina Gulmutdinova, **a.g.e.**, s. 22

⁴⁸⁵ Keith C. Smith, "Russian Energy Policy and Its Challenge to Western Policy Makers", **Center for Strategic and International Studies Publication**, Mart 2008, (Çevrimiçi) http://csis.org/files/media/isis/pubs/080407_helsinki.pdf, 20 Ekim 2013

Başbakan Hashimoto belirttiği gibi Hazar denizi bölgesi Japonya'nın "Avrasya diplomasisi" açısından önemlidir.⁴⁸⁶

Enerji güvenliğini politik amaçlardan üstün gören **Çin**, bölgede diğer oyuncuların etkisini zayıflatabilecek konuma gelebilecek durumdadır. Çin'in asıl amacı Hazar havzası enerji kaynaklarının daha az saldırıya maruz kalabilecek ve karadan geçecek petrol ve doğal gaz boru hatları ile direk olarak Çin'e taşınmasından oluşmaktadır. Çin'nin Güney Kafkas ülkelerinden (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) daha çok Hazar denizinin doğu tarafında kalan Orta Asya ülkelerine stratejik önem verdiği görülmektedir. Çin'in amaçları Güney Kafkas ülkelerine büyük önem veren Rusya ve ABD ile bu noktada ayrılmaktadır. Orta Asya ülkeleri, Çin'in kuzey sınırlarının güvenliği için stratejik önem taşıdığı gibi Rusya – Çin veya batıda Türkiye, İran – Çin arasında bir tampon bölgesi konumundadır.

Çin, Orta Asya enerji kaynaklarının kendisine taşınmasında başarılı olmuştur. Çin, Kazakistan ve Türkmenistan ile enerji işbirliği kurabilmiştir. Hazar havzası petrol ve doğal gazını Çin'e götüren Atrau – Alaşankou petrol boru hattı ve Türkmenistan – Çin doğal gaz boru hattı inşa edilmiştir. Şu anda bu boru hatlarının genişletilmesi çalışmaları ve bu boru hatları üzerinden Çin'in artan enerji talebini karşılamak üzere Özbekistan doğal gazının ve Rusya petrolünün de taşınması görüşmeleri sürmektedir.

Çin'in Orta Asya ülkeleri ile kurmuş olduğu ekonomik ve politik işbirliği ve ayrıca Hazar denizi havzasındaki petrol ve doğal gaz üzerinde bir kontrol sağlamış olması, Çin ile Rusya arasında çıkabilecek jeopolitik yarışmanın kaynağı olabilir. Ancak Rusya ile bölge arasında kurumsallaşmış bir entegrasyonun mevcut olması, Rusya'yı avantajlı kılmaktadır. Diğer taraftan Rusya, Çin'i Orta Asya ülkelerine yayılan ABD askeri üslerin çıkartılmasında ve Batı etkisinin azaltılmasında kendi tarafına çekebildiği görünmektedir. Bu amaca yönelik Rusya ile Çin, bölgeye ilişkin işbirliklerini Şanhay İşbirliği Kuruluşunu oluşturarak kurumsallaştırdıkları belirtilebilir.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ Mariam Arunova, Gennadi Kochevoi, "Japan and The Caspian Oil", **Central Asia and Caucasus**, sayı 1 (25), 2004, s. 119 – 122; Kent E. Calder, "Japan's Energy Angst and The Caspian Great Game", **NBR Analysis**, Mart 2001, s. 1 – 46

⁴⁸⁷ David Pipinaşvili, "Sino – Russian Geopolitical Interests in Central Asia and South Caucasus", **Bulletin of The Georgian Interests in Central Asia and South Caucasus**, 5. cilt, sayı 2, 2011, s.

Hazar denizi bölgesindeki önemli oyuncu haline gelen **Türkiye**, 1990’larda yeni oluşan Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ile aktif işbirliği girişimlerini başlatmıştır. Başlatılan işbirliklerin kaynağının Türkiye ile bu ülkeler arasındaki dil, etnik, kültür ve din bağları olmakla beraber bölgedeki büyük petrol ve doğal gaz rezervleri de Türkiye’nin amaçlarına girdiği belirtilebilir. Türkiye’nin bölgeye ilişkin enerji konulu amaçları, Türkiye’nin enerji güvenliğini sağlamak (ülke enerji talebini karşılayacak enerji miktarının sağlanması, enerji ithal edebileceği ülkeleri çeşitlendirmek) ve hidrokarbonların Batı yönlü taşınmasında pay alarak tranzit geliri elde etmek olarak sıralanabilir. Türkiye’nin bu amaçları, Hazar denizi bölgesi enerji kaynaklarının Rusya’yı baypas geçecek yollarla taşınacağı için ABD’nin desteğini almıştır. Ayrıca Türkiye, enerji kaynaklarını taşıyacak boru hatlarının kendi toprakları üzerinden geçmesi için boğazların yoğunluğu ve boğazlarda ekolojik sorunlarının doğduğu konusunda ısrarcı olmuştur. Azerbaijan International Operating Company (AIOC) kuruluşunda ve Şah Deniz yatağının işletilmesi projesinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortağı’nın (TPAO) da pay alması, Türkiye’ye Azerbaycan petrolünü kontrol etme ümidini vermiştir.⁴⁸⁸ Kurulan BTC, BTE ve şu anda kurulacağı kesinleştirilen TANAP projeleri ile Türkiye’nin beklentilerinin karşılandığı sayılabilir.

Bölgede bağımsızlıklarını kazanmaya çalışan devletlerin, uluslararası petrol şirketlerin ve bölge dışı ülkelerin katıldığı “büyük oyunda” Rusya, çoğu açıdan kaybettiği görülmektedir. BTC boru hattının açılması ve daha sonra Kazakistan petrolünün de BTC’ye katılması ile Rusya’nın boru hattı yarışmasında yenilgisinin kaydedilmesi olmuştur.

Halbuki Rusya’nın bölgede etkisini güçlendirebilecek şansı da vardı. Azerbaycan petrolünün taşınması için Baku – Novorossiysk boru hattı daha

144 – 148, (Çevrimiçi) <http://www.science.org.ge/moambe/5-2/144-148%20Pipinashvili.pdf>, 20 Ekim 2013; Roman Muzalevsky, “China’s Engagement With The South Caucasus: Limitations and Prospects”, **Central Asia – Caucasus Institute Analyst**, Eylül 6, 2009, (Çevrimiçi) <http://old.cacianalyst.org/?q=node/5342>, 20 Ekim 2013

⁴⁸⁸ Suha Bolukbaşı, “Jockeying for Power in The Caspian Basin: Turkey versus Iran and Russia”, **The Caspian: Politics, Energy and Security**, ABD, Routledge, 2004, s. 218 – 229; Bülent Aras, George Foster, “Turkey: Looking for Light at the End of the Caspian Pipeline”, **Oil and Geopolitics of the Caspian Sea Region**, ABD, Praeger Publishers, 1999, s. 229 – 245

ekonomik ve daha kısa idi. Kazakistan petrolü ise küçük bir ek boru hattı ve boruların kapasitesinin genişletilmesi ile Transneft sistemine yönlendirilebilirdi.⁴⁸⁹

Diğer taraftan BTC ve BTE sadece hidrokarbonların Rusya'yı baypas geçen hatlara yönlendirmesini sağlamayıp aynı zamanda Rusya'nın mevcut hatlarının çalışmasına tehdit oluşturmuştur. Bugün Azerbaycan petrolünün taşımını gerçekleştiren Baku – Novorossiysk boru hattının kullanılmaya devam edileceği soru işareti altındadır.

Hazar denizi bölgesindeki enerji kaynaklarının üretilmesine ilişkin gelişmelerin çoğunda, BTC ve BTE dahil olmak üzere, jeopolitik yönü söz konusudur. Gelişmeler, ABD liderliğinde Rusya'nın bölgedeki etkisinin azaltılmasına yönelik olduğu belirtilebilir. Rusya'yı baypas geçen boru hatları, ABD'ye bölgedeki Rusya'nın etkisini azaltmaya ve Türkiye'nin konumunu güçlendirmeye olanak sağlamıştır; Avrupa'ya enerji kaynaklarının tedarikinin çeşitlendirilmesini kazandırmıştır; Azerbaycan ve Gürcistan'a Rusya'ya olan bağımlılıklarını zayıflatmayı ve tranzit gelirlerini arttırmayı mümkün kılmıştır.⁴⁹⁰

Rusya, Hazar denizi enerji yataklarının işletilmesinde de birinciliği kaybettiği belirtilebilir. Hazar denizinde diğer ülkelerin projelerine çok sayıdaki uluslararası enerji şirketlerinin yanında sadece Lokoil katılmıştır (Azeri – Çırag – Güneşli yatağında %10, Şah Deniz yatağında %5⁴⁹¹). Böylece Rusya, Hazar denizi bölgesinden 1990'larda hem ekonomik hem politik açıdan etkisini kaybetmiştir.⁴⁹² Sırf Rusya'ya ait nedenler olarak o dönemde Rusya petrol ve doğal gaz şirketlerinin kendilerinin bir geçiş döneminde olmaları, Rusya'nın diplomasi eksikler (by default eski Sosvyet devletlerinin Rusya'ya bağımlı olmasının var sayılması, gelişmelerin yetersiz değerlendirilmesi ve gereken diplomatik çalışmaların geliştirilmemesi), Çeçenistan'daki çatışmalar sayılabilir.

Rusya'nın bölgedeki etkisinin azaltılmasına yönelik gelişmeler BDT devletlerinde çıkan “renkli devrimler” ile devam etmiştir. Anti-Rusya eğilimine Ukrayna ve Gürcistan'ın da katıldığı GUAM bloğunun tekrar canlandırılması tam

⁴⁸⁹ İvan Rubanov, “Neft”, Kotoruyu Mı Teryaem”, **Ekspert**, sayı 41 (441), Kasım 1, 2004, (Çevrimiçi) http://expert.ru/expert/2004/41/41ex-casp-1_28142/, 15 Eylül 2013

⁴⁹⁰ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 262

⁴⁹¹ Lukoil, “Company History”, (Çevrimiçi) <http://www.lukoil.com/new/history/1995>, 10 Ekim 2013

⁴⁹² İvan Rubanov, “Neft”, Kotoruyu Mı Teryaem”, **Ekspert**, sayı 41 (441), Kasım 1, 2004, (Çevrimiçi) http://expert.ru/expert/2004/41/41ex-casp-1_28142/, 15 Eylül 2013

olarak uyduğu belirtilebilir. Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmaya çalışan Ukrayna'nın Hazar denizi enerji kaynaklarının taşınmasında Odessa – Brodı – Gdan'sk boru hattını desteklemesi de bu konulara ilişkilendirilebilir.

Rusya'nın bölgedeki konumunu tekrardan kazanmak için bir takım hamleler yaptığı görölmektedir. V. Putin ile pragmatik yön alan Rusya'nın ululararası politikasının bölgeye ilişkin içerdiği adımlarının bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- 2002 yılında Türkiye yönlü Mavi Akım doğal gaz boru hattının açılması,
- Güney Akım doğal gaz boru hattı projesi çerçevesinde görüşmelerin yürütölmesi,
- 2001 yılında Tengiz – Novorossiysk petrol boru hattının tamamlanması,
- Türkmenistan doğal gazının satın alınmasına ilişkin sözleşmenin imzalanması,
- 2004 yılında Odessa – Brodı petrol boru hattının ters yönlü çalıştırılması,
- Burgas – Aleksandrupolis boru hattının anonsu (2000'li yılların başında her taraf, enerji kaynaklarının taşınması için kendine göre boru hatları çizmiştir).⁴⁹³
- Çok tartışılan Nabucco projesine bir alternatif olarak 2007 yılında Rusya, Türkmenistan ve Kazakistan arasında Prikaspiyskiy doğal gaz boru hattının inşa edilmesine dair sözleşmenin imzalanması (bugün proje dondurulmuştur).

Hazar denizi bölgesindeki enerji kaynaklarına olan yarış belli yeni boru hatlarının kurulmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Rusya'nın bölgedeki dominant konumunda olma dönemi de sona gelmiştir. Rusya 1990'ların başında Hazar denizi enerji kaynaklarının dünya enerji piyasasına ulaştırılmasında tek tranzit ülke olma konumu ile vedalaşmış bulunmaktadır. Bölge dışı aktörler desteğı ile yürütölen politik çatışmalar bölgedeki devletlerin Rusya'dan bağımsız hareket etmelerini sağlamıştır. Jeopolitik açıdan ise Rusya, Hazar denizinde kıyısı olan

⁴⁹³ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 263 – 264

lkelerden biri olması nedeniyle konumunu koruyacağı belirtilebilir. İran izole konumundan çıkarsa ve doğal gaz üretimini arttırabilirse AB piyasalarında Rusya’ya bir rekata oluşturabilir. Denizin statüsü belirlenebilirse enerji kaynaklarının üretimi genişleyebilir. Bunun yanında Hazar denizi enerji kaynaklarına olan yüksek rekabet ortamında bölgedeki ülkeler, güvenliklerini sağlamak üzere Rusya ile işbirliği içinde olacaklardır. Bu eğilimi Afganistan ve Orta Doğu lkelerindeki istikrarsızlıklar güçlendirdiği söylenebilir; Rusya bölgedeki güvenlik garantörü olabilir.

Hazar denizi bölgesindeki gelişmeler sonucu oluşan ortamda Rusya’nın nasıl bir diplomasi yürüteceği ve yeni işbirliği yöntemi nasıl olacağını yeni gelişmeler gösterecektir. Belirtilebilir ki, bölgedeki ülkeler, bugün enerji kaynaklarını üretmek ve yeni boru hattı oluşturmak koşusu nedeniyle ikinci plana atılan Hazar denizinin ekolojik konuları, devam eden askerileşme durumu, biyolojik kaynaklarının korunması gibi konulara öncelik vermede işbirliği kurabilirler ve ortak hareket edebilirler.

2.4.4. Asya Pasifik lkeleri ile Gelişen Enerji İlişkileri

Rusya’nın önemli enerji amaçlarında biri de Asya Pasifik lkeleri ile enerji ilişkileri kurmak olmaktadır. Bu eğilim bölgenin dünyadaki en hızlı gelişen bölgelerden olması ile açıklanabilir. Bölgedeki ülkelerin ekonomisi yüksek enerji yoğunluğa sahip olup enerji kaynaklarına, özellikle petrol ve doğal gaz, sürekli artan talebin olması özelliğini taşımaktadır. 1965 yılından itibaren tüm dünyada petrol tüketimi 2,7 kez artmış iken Asya Pasifik bölgesinde petrol tüketiminin sekiz kereden daha fazla arttığı görülmektedir (1965 yılında – 164 milyon ton, 2012 yılında – 1389 milyon ton).⁴⁹⁴ Ayrıca bölgedeki ülkeler petrol tketinin çoğunu ithal etmek zorundadırlar. Dolayısıyla Asya Pasifik bölgesi, Rusya petrol ve doğal gazı için ve perspektifte elektrik enerjisi ve enerji teklojisi için de önemli piyasalardan olabilir.

Diğer taraftan Rusya’nın Asya Pasifik lkeleri ile enerji ilişkilerini geliştirmek için ilk başta Doğu Sibiry ve Uzak Doğu’da sahip olduğu önemli enerji kaynakları rezervleri olanak sağlamaktadır. Rusya topraklarının yarısından fazlasını

⁴⁹⁴ BP İstatistikleri

oluşturan Doğu Sibirya ve Uzak Doğu bölgesinde (ülke alanının %60'ı) Rusya'nın doğal gaz rezervlerinin %27'si, petrol rezervlerinin %21'i, kömür rezervlerinin %45'i, hırdolik enerji potansiyelinin %80'i bulunmaktadır. Bölgede 140 petrol ve doğal gaz yatağı keşvedilmiştir ve daha 220 hidrolik enerji yatağının keşvedilmesi öngörülmektedir.⁴⁹⁵

Belirtilebilir ki, bölgenin önemli sermaye piyasalarından birini oluşturması ve bu olanağın büyük uluslararası projeler aracılığı ile Rusya'nın Doğu Sibirya ve Uzak Doğu enerji potansiyelinin geliştirilmesinde kullanılabilir.

Ayrıca bölgenin Rusya sınırlarına jeografik yakınlığı, enerji alanında Rusya'yı Çin ve diğer Asya Pasifik bölgesi ülkelerinin önemli ortağı haline getirmektedir. Bu durum, Rusya'nın enerji kaynaklarının taşıma hatlarının Çin yönlü oluşturulması perspektifine olan ilgisinin artışı belirlemiş olduğu söylenebilir.

Bunların yanında Asya Pasifik bölgesindeki ülkelerin ekonomik ve politik açıdan homojen olmadıklarını ve ülkelerin amaçlarının da farklı olduklarını dikkate katmak gerekir. Çünkü ülkeler arasında enerji ihracatçısı konumunda olanlar da mevcuttur, örneğin Avustralya, Vietnam, Endonezya, Malezya. Dolayısıyla Asya Pasifik ülkeleri, duruma göre Rusya için bir ortak olabileceği gibi rekabet de oluşturabilir. Bölgedeki önemli enerji ithalatçısı ülkeleri olan Çin, Japonya, Rusya ile enerji işbirliği kurmaya çabalamaktadır. Ayrıca Rusya için enerji işbirliği geliştirebileceği perspektif Güney Kore, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ve Hindistan'da oluştuğu belirtilebilir.⁴⁹⁶

Rusya, enerji kaynaklarının öncelikli piyasası olan Avrupa ülkelerinde konumunu korumaya çalışacaktır. Bununla beraber IEA tahminlerine göre 2035 yılına kadar Avrupa ülkelerindeki petrol talebinin yıllık artışının -%0,7 ve doğal gaz yıllık artışının %0,9 olacağının belirtilmesi,⁴⁹⁷ Avrupa piyasasına Rusya'nın enerji kaynakları ihracatının arttırmasını kuşkuya yöneltmektedir. Ayrıca AB ülkelerinin

⁴⁹⁵ L. Ruban, E. Kataev, V. Hegay, **Geostratejiçeskie İnteresı Rossiyskoy Federatsii na Dal'nem Vostoke**, Moskova, Nauka, 2006, s. 136; A. Efimov, A. Gert, V. Starosel'tsev, "Sostoyanie Osvoeniya Resursnoy Bazı Uglevodorodov Vostochnoy Sibiri i Dal'nego Vostoka", **Mineral'ne Resursı Rossii. Ekonomika i Upravlenie**, sayı 1, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.geoim.ru/content/view/585/284/>, 20 Ekim 2013

⁴⁹⁶ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 324

⁴⁹⁷ IEA, **World Energy Outlook 2011**, Fransa, 2011, s. 107, s. 159, (Çevrimiçi) http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WEO2011_WEB.pdf, 20 Ekim 2013

enerji kaynakları çeşitlendirilmesi programı, Rusya enerji kaynaklarına olan bağımlılığının azaltılmasını da öngörmektedir. Dolayısıyla Asya Pasifik ülkeleri, Rusya enerji kaynakları için yeni enerji piyasası oluşturabileceği söylenebilir. Rusya, piyasa çeşitlendirilmesi politikası sonucu enerji ihracatının güvenliğini sağlayabilecektir.

Enerji kaynaklarına olan talebin, ABD, Avrupa ülkeleri ve diğer gelişmiş ülkelerinden Asya, Latin Amerika, Afrika ve Orta Doğu ülkelere kayması eğilimine⁴⁹⁸ paralel olarak Rusya enerji politikasında da değişiklikler ele alınmıştır. Bu Rusya enerji politikasına enerji stratejisinde yer alan Doğu Sibirya ve Uzak Doğu bölgesi enerji yakıt sanayisinin geliştirilmesi konsepti ile yansımıştır. Önce ES-2020’de ele alınan daha sonra ES-2030’de teyit edilen Doğu Sibirya ve Uzak Doğu bölgesi enerji yakıt sanayisinin geliştirilmesi konseptine göre Rusya, 2030 yılına kadar bölgedeki doğal gaz üretimini toplam ülke doğal gaz üretimi içindeki payını %15’e (2008’de %2’di) ve petrol üretimini toplam ülke petrol üretimi içindeki payını %18 – 19’a (2008’de %3’tü) çıkarmayı amaçlamıştır. Doğu Sibirya ve Uzak Doğu bölgesi enerji yakıt sanayisinin geliştirilmesine paralel olarak Asya Pasifik ülkelere olan enerji kaynaklarının ihracatının arttırılması da öngörülmüştür. ES-2030’a göre doğu yönlü petrol ihracatının toplam ülke petrol ihracatı içindeki payını %22 – 25’e (2008’de %8’di) ve Asya Pasifik ülkelere olan doğal gaz ihracatının toplam ülke ihracatı içindeki payını %19 – 20’e (2008’de 0’dı) ulaştırılması amaçlanmıştır.⁴⁹⁹

Ayrıca 2007 yılında Rusya Enerji Bakanlığı tarafından “Çin ve diğer Asya Pasifik ülkeleri piyasalarına doğal gazın ihraç etme olanağı ile Doğu Sibirya ve Uzak Doğu’da doğal gazın birleşik üretim, taşıma ve dağıtım sisteminin kurulması programı” (Doğu yönlü doğal gaz programı) kabul edilmiştir. V. Putin desteği ile programın gerçekleştirilmesi koordinatörü olarak GAZPROM yetkilendirilmiştir.⁵⁰⁰

Bugün Doğu yönlü doğal gaz programına ilişkin GAZPROM, önemli doğal yatakları belirlemiştir⁵⁰¹ ve üretim işlemleri başlatılmıştır, 2009 yılında Sahalin – 2

⁴⁹⁸ A.e., s. 81

⁴⁹⁹ MINENERGO, “Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda”, (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/>, 20 Ocak 2013

⁵⁰⁰ V. Guseynova, a.g.e., s. 370

⁵⁰¹ Rusya doğusunun toplam belirlenmiş doğal gaz rezervleri karada 52,4 trilyon m³ ve açık denizde 14,9 trilyon m³ olarak hesaplanmıştır. Bunun yanında bölgenin doğal gaz potansiyelinin jeolojik incelenmesi düşük olmaktadır; karada %7,3 ve açık denizde %6.

projesi kapsamında ilk LNG tesisi kurulmuştur, Sahalin – 3 projesi başlatılmıştır ve öngörülen 5,5 milyar m³ doğal gaz üretim seviyesine geçilmesi 2018 yılı olarak belirlenmiştir, 30 milyar m³ doğal gaz taşıma gücünde ve 1800 km uzunluğunda olacak ve bölgenin doğal gaz talebini karşılaması yanında doğal gazın ihracatı için olanak sağlayacak Sahalin – Habarovsk – Vladivostok doğal gaz taşıma sisteminin ilk tesisi 2011 yılında tamamlanmıştır, Kamçatka doğal gaz yarım adasında doğal gaz üretimi başlatılmıştır ve bölgede doğal gaz tedariki sağlanmıştır. GAZPROM öncülüğünde yürütülen hem bölgenin doğal gaz ile donanması hem doğal gazın ihracata çıkartılması devlet programı çerçevesinde Doğu Sibiryâ yataklarının Habarovsk ve Vladivostok ile birleştirecek 4000 km uzunluğunda 61 milyar m³ doğal gaz kapasitesinde Sila Sibiri (Sibiryâ Gücü) doğal gaz taşıma sisteminin inşa edilmesi planlanmıştır. Sila Sibiri doğal gaz boru hattından ek boru hatları ile doğal gazın Çin, Kuzey ve Güney Kore'ye tedariki sağlanmış olacaktır. Ayrıca sıvılaştırılmış doğal gazın ihracatına ilişkin üç daldan oluşacak ve her biri 5 milyon ton LNG üretebilecek Vladivostok LNG tesisinin ilk dalının tamamlanması 2018'de beklenmektedir. Bunun yanında GAZPROM'un Doğu yönlü programı doğal gaz rafinerilerinin kurulmasını da içermektedir.⁵⁰²

Asya Pasifik ülkeleri piyasalarının Rusya doğal gaz ihracatı için büyük önem taşıdığını GAZPROM başkanı A. Miller'in 2013 yılı S.Petersburg'da düzenlenen uluslararası doğal gaz forumunda “Yakında Asya Pasifik ülkelere doğal gaz ihracat hacmi Avrupa ülkelere olan ihracat miktarı ile karşılaştırılabilecek düzeye çıkabilecektir” ifadesinden de izlenebilmektedir. Doğu yönlü programın gerçekleştirilmesini hızlandırmak amacı ile GAZPROM, 2012 yılı son baharda 38 milyar dolar yatırım yapacağını anons etmiştir. Belirtmek gerekir ki, 2012 yılında AB'ye 138,8 milyar m³ doğal gaz ihraç edilmiştir. Bunun yanında Rusya Enerji Bakanlığının daha öncesinden yaptığı değerlendirmeye göre Asya Pasifik bölgesine doğal gaz ihracatının 135 milyar m³ seviyesine 2030 ulaşacağı olanağını vermektedir.⁵⁰³

⁵⁰² GAZPROM, “Vostochnaya Gazovaya Programma”, (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/about/production/projects/east-program/>, 20 Ekim 2013

⁵⁰³ Vzglyad Delovaya Gazeta, “Miller: Gazprom Narastit Eksport Gaza v Stranu ATR do Evropeyskogo Urovnya”, **Vzglyad Delovaya Gazeta**, Mayıs 15, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.vz.ru/news/2013/5/15/632697.print.html>, 20 Ekim 2013

Ayrıca GAZPROM'un planlarında LNG üretimini toplam dünya LNG üretiminin %15'ini üretmek yer almaktadır. Sahalin – 2 projesi bugün dünya LNG üretiminin %5'ini gerçekleştirmektedir. 2011 yılında GAZPROM 10 milyon ton LNG üretmiştir. LNG'nin %60'ı Japonya'ya gönderilmektedir, ayrıca Güney Kore, Hindistan, Çin, Kuveyt ve Tayvan'a LNG'ın tedariği mevcuttur.⁵⁰⁴

Petrolün Asya Pasifik bölgesi piyasalarına çıkarmada önemli başarı Vostochnaya Sibir' – Tihiy Okean (VSTO) (East Siberia-Pasific Ocean (ESPO) petrol boru hattının tamamlanması olmuştur. VSTO petrol boru hattı, Doğu Sibirya'daki Tayšet şehrinden Pasifik okyanusa çıkışı olan Kozmino limanına kadar uzanmaktadır. VSTO'nun birinci aşaması Aralık 2009 yılında ve ikinci aşaması ise Aralık 2012 yılında tamamlanmıştır. Boru hattın toplam uzunluğu 4740 km olup Skovorodino şehrinden doğrudan Çin'e uzanacak dalı olacaktır (60 km Rusya sınırlarında, 992 km Çin sınırlarında). Bugün VSTO boru hattının yıllık taşıma kapasitesi 30 milyon ton petrol olup 80 milyon tona kadar genişletilmesi planlanmıştır.⁵⁰⁵ Önceden Çin'e 15 milyon ton petrol gönderileceği öngörülmüşken Rosneft ve Transneft'in Rusya'dan boru hattın Çin sınırına kadar olan kısmın inşa edilmesine ilişkin anlaşması sonucu Çin'e 2015 yılından itibaren 20 milyon ton petrol ve 2018 yılından itibaren 30 milyon ton petrol tedariği sağlanacağı belirlenmiştir.⁵⁰⁶

2013 yılında Kozmino limanından 21,3 milyon tondan fazla ESPO cinsi petrol gemilere yüklenmiştir. Bunun %35,5'ini Japonya'ya, %23'ünü Çin'e ve %10'unu Güney Kore'ye gönderilmiştir. %6,5 – %5,5'er payını ABD, Filipinler, Malezya ve Singapur, %2,5'lik paydan Tayvan, Tayland, Endonezya, Yeni Zelanda ve Avustralya ithal etmişlerdir.⁵⁰⁷ 2012 yılında ise (16 milyon ton) Rusya ESPO cinsi

⁵⁰⁴ GAZPROM, “Amerika i ATR”, (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/about/marketing/usa-apr/>, 20 Ekim 2013

⁵⁰⁵ TRANSNEFT, “Truboprovodnaya Sistema Vostochnaya Sibir-Tihiy Okean”, (Çevrimiçi) <http://www.transneft.ru/about/projects/current/1204/>, 20 Ekim 2013; Transneftstroy, “Truboprovodnaya Sistema Vostochnaya Sibir-Tihiy Okean”, (Çevrimiçi) http://www.transneftstroy.ru/ob_obschestve/realizuemie_proekti/tru_si_vo_si_-_ti_ok/, 10 Ekim 2013

⁵⁰⁶ Prime Business News Agency, “Russian Rosneft, Transneft Agree to Extend Oil Pipe to China”, **Prime Business News Agency**, Kasım 11, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.1prime.biz/news/0/%7B1D32272-C661-4FC5-ABC2-B75D1B5D4A61%7D.uif>, 20 Ekim 2013

⁵⁰⁷ Neftgazovaya Vertikal, “Eksport Nefti iz Kozmino v 2013 godu Sostavil 21,3 Mln Ton”, **Neftaynaya Vertikal**, Ocak 23, 2014, (Çevrimiçi)

petrolünün önemli ithalatçıları Japonya (%30), Çin (%25) ve ABD (%18) olmuştur. Ayrıca 2010 yılından beri VSTO boru hatları ile Rusya'nın Pasifik okyanusu çıkışına taşınan petrolün satın alıcılar sayısı çoğaldığı görülmektedir. Aynı zamanda bu ESPO cinsi petrolünün ABD, Japonya, Çin gibi dünyanın önemli ekonomilerinde kaliteli ürün olarak yerini bulduğunu göstermektedir.⁵⁰⁸ Belirtmek gerekir ki VSTO petrol boru hattı, Rusya petrolünün sadece Asya Pasifik ülkelerine değil aynı zamanda ABD'ye ihraç edilmesi olanağını sağlamıştır.

Böylece belirtilebilir ki, Rusya'nın Doğu'sundaki ispatlanmış ve potansiyel enerji rezervlerinin hem bölgenin enerji talebini karşılamaya hem hidrokarbonların Asya Pasifik ülkelerine ihraç etme olanağını sağlaması, diğer bir deyişle Rusyanın hammadde kaynak temelini olmasının, ve toplam dünya enerji yıllık talep artışı %1,3 olarak tahmin edilirken dünya nüfusunun %50'sinden fazlası yoğunlaştığı Asya Pasifik bölgesinin önümüzdeki 20 yıl içinde enerji talebi yıllık %2,3 artış gösterecek olması (ayrıca Çin'de yıllık enerji artışı %2, Hindistan'da - %3,1)⁵⁰⁹ ile Rusya'nın enerji stratejisinde belirlenen "gelecek 20 yıl içinde istikrarlı ve güvenli enerji kaynakları sağlayıcısı olarak kalmak" amacı⁵¹⁰, gerçekleştirilebilir ve ispatlanabilir gibi görünmektedir.

Rusya'nın Asya Pasifik ülkeleri ile enerji işbirliğinin önemli düzeye çıkabileceği olasılığının olduğu, Kuzey Doğu Asya bölgesindeki enerji ithalatçı ülkelerinin (Güney Kore, Japonya, Çin) enerji talebinin artış göstereceği tahminlerinden de izlenebilir.

http://www.ngv.ru/news/eksport_nefti_iz_kozmino_v_2013_godu_sostavil_21_3 mln_tonn/?sphrase_id=11964, 25 Ocak 2014

⁵⁰⁸ Aleksandr Darmin, "Proekt VSTO: Vseryoz i Nadolgo", **Vostochny Nefteprovod**, Ocak 30, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.vstoneft.ru/analit.php?number=229>, 10 Eylül 2013; PrimaMedia, "Bolee 16 Mln Tonn Nefti Sostavit Eksport iz Konechnoy Točki VSTO v 2012 Godu", **PrimaMedia**, Aralık 29, 2012, (Çevrimiçi) <http://primamedia.ru/news/economics/29.12.2012/248824/bolee-16-mln-tonn-nefti-sostavit-eksport-iz-konechnoy-tochki-vsto-v-2012-godu.html>, 10 Eylül 2013

⁵⁰⁹ IEA, **World Energy Outlook 2011**, Fransa, 2011, s. 107, s. 159, (Çevrimiçi) http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WEO2011_WEB.pdf, 20 Ekim 2013

⁵¹⁰ MINENERGO, "Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda", (Çevrimiçi), <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/>, 20 Ocak 2013

Tablo 2.4.7: Kuzey Doğu Asya Ülkelerinin Tahmini Doğal Gaz ve Petrol Dengesi

Ülke	2015	2020	2025	2030		2015	2020	2025	2030
Doğal gaz talep, milyar m3						Petrol talebi, milyon ton			
Çin	110 - 130	150 - 170	180 - 200	220 - 250		450 - 500	500 - 600	600 - 700	700 - 900
Japonya	100 - 110	110 - 120	115 - 125	125 - 135		270 - 275	260 - 275	250 - 275	250 - 280
G. Kore	35 - 40	40 - 45	45 - 50	50 - 60		115 - 125	125 - 135	135 - 145	145 - 160
Toplam	245 - 280	300 - 336	340 - 375	395 - 445		835 - 1010	885 - 1010	985 - 1120	1095 - 1340
Doğal gaz üretimi, milyar m3						Petrol üretimi, milyon ton			
Çin	100 - 110	120 - 130	130 - 140	140 - 150		165 - 185	150 - 170	130 - 170	110 - 160
Japonya	-	-	-	-		5	10	10	10
Doğal gaz ithalatı, milyar m3						Petrol ithalatı, milyon ton			
Çin	10 - 20	30 - 40	50 - 60	80 - 100		285 - 315	350 - 430	470 - 530	590 - 740
Japonya	100 - 110	110 - 120	115 - 125	125 - 135		270	250 - 265	240 - 265	240 - 270
G. Kore	35 - 40	40 - 45	45 - 50	50 - 60		115 - 125	125 - 135	135 - 145	145 - 160
Toplam	145 - 170	180 - 205	210 - 235	255 - 295		665 - 710	725 - 830	845 - 940	975 - 1170

Kaynak: Yazarlar Kolektivi, **Perspektivi Energetičeskogo Sotrudničestva Rossii – ATR (V Ekspertnih Otsenah)**, editör L. Ruban, Moskova, Academia yayın evi, 2010, s. 191

Verilere göre Kuzey Doğu Asya ülkelerinde doğal gaz ithalatının istikrarlı artışı ve aynı zamanda Çin'in doğal gaz üretimini arttıracığı tahmin edilmektedir. Petrole ilişkin tahmini değerlerden ise Çin'in petrole olan talebi ve petrol ithalatı istikrarlı artacağı görülürken Japonya'nın küçük miktarda petrol üretimi olacağı ve talep ile ithalatında düşüş olacağı görülmektedir.

Rusya, hidrokarbonların Asya Pasifik ülkelerine ihracatına ilişkin bir takım anlaşma yapabilmektedir. 2009 yılında Rusya ile Çin arasında petrol alanında işbirliğinin kurulmasına ilişkin uzun dönemli sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşme, Rosneft ve Transneft'e Çin hükümeti tarafından verilecek 25 milyar ABD doları kredi karşılığında 20 yıl boyunca Çin'e petrol sağlanmasını da içermiştir. VSTO boru hattı ile taşınacak petrol için Japonya ve Güney Kore ile önceden imzalanan bir sözleşme henüz mevcut değildir. Ancak görüldüğü gibi Rusya'nın doğu yönlü ihracatı tecrübesi başlamıştır ve tedariki sadece Japonya ve Güney Kore'ye değil ABD ve diğer Asya Pasifik ülkelerine yapılmaktadır.

Doğal gazın ihracatına ilişkin Şubat 2005 yılında Sakhalin Energy, Güney Kore'ye 6,5 milyar ABD dolarlık LNG tedarikine ilişkin anlaşma yapmıştır ve Haziran 2005 yılında Güney Kore devlet şirketi Kogas ile 2007 yılından itibaren 20 yıl boyunca yılda 1,5 - 2 milyon ton hacminde LNG'nin ihracatına ilişkin sözleşme

imzalanmıştır. Bu sözleşme LNG üretimini 6,5 – 7 milyon tona ulaştırılmasına olanak sağlamıştır. Doğal gazın ihracatına ilişkin ikinci önemli adım, 2006 yılında Japon şirketleri ile 20 yıl boyunca yılda 3,4 milyon ton LNG'nin tedarikine dair anlaşmaya varılması olmuştur. Daha sonra Sakhalin Energy, ek olarak Hiroshima Gas ile 20 yıl boyunca 210 ton LNG'nin alım-satım anlaşması imzalamıştır. Ayrıca 1,6 milyon ton LNG'nin Meksika'ya tedariki sözleşmesi imzalanmıştır.⁵¹¹

2008 yılında Güney Kore'ye doğal gaz boru hattının inşa edilmesi görüşmeleri başlatılmış olup 2011 yılında GAZPROM ile Kogas arasında projeye ilişkin yol haritası imzalanmıştır. Yol haritasına göre 2017 yılından itibaren Güney Kore'ye yılda 12 milyar m³ doğal gaz sağlanacağı öngörülmüştür. İnşa edilecek doğal gaz boru hattının uzunluğu 1100 km olup 700 km'si Kuzey Kore sınırlarından geçecekti. Bazı uzmanlar, boru hattın uzatılmasında üçüncü ülke sınırlarının tranzit olarak kullanılmasının “Ukrayna problemini” yaratabileceği kuskusuna kapılmışlardır. 2013 yılı Kasım ayında V. Putin, Güney Kore televizyon kanalına verdiği reportajda doğal gaz boru hattının Kuzey Kore sınırları üzerinden geçmesini optimal bulmuştur. Rusya lideri “Proje iki yoldan gerçekleştirilebilir: okyanuz altından veya Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti sınırlarından, ve sonra Güney Kore'ye çıkışlı olarak. Eğer politika özellikli problemler dışarı bırakılırsa KDHC sınırları üzerinden inşa etmek ucuz ve güvenli olacaktır. İki Kore Cumhuriyeti anlaşabilirlerse bu seçenek çok hızlı gerçekleştirilebilir” şeklinde konunun altını çizmiştir.⁵¹²

GAZPROM'a verilen Doğu programı çerçevesinde doğal gazın Çin'e boru hatları üzerinden taşınmasına ilişkin iki taraf arasında 2009 yılında yol haritası belirlenmiştir. Buna göre Çin'e yılda 38 milyar m³'ten 68 milyar m³'be kadar doğal gaz tedariki sağlanacaktır. Devam eden görüşmeler sonucu sözleşmenin vadesi 2018 yılından başlayarak 30 yıl olarak belirlenmiştir. Projeye ilişkin önemli şartlar Eylül 2013'te imzalanmıştır. Ancak GAZPROM ile Çin hükümeti arasında fiyat anlaşmazlığı nedeniyle sözleşme henüz imzalanmamıştır. GAZPROM, Avrupa'ya ve Çin'e yapılan doğal gaz tedariklerinin eşit gelirli olmasını sağlamaya çalışmaktadır.

⁵¹¹ Yazarlar Kolektivi, **Perspektivi Energetičeskogo Sotrudničestva Rossii – ATR (V Ekspertnih Otsenkah)**, editör L. Ruban, Moskova, Academia yayın evi, 2010, s. 122 – 123

⁵¹² Expert, “Ob'edinit'sya vo İmya Gaza”, **Expert**, Kasım 12, 2013, (Çevrimiçi) <http://expert.ru/2013/11/12/obyedinit'sya-vo-imya-gaza/>, 20 Ekim 2013

Çin hükümeti ise bu şartları kabul edemeyeceğini bildirmektedir. Bununla beraber iki taraf da görüşmelerin başarılı sonuçlanması isteğini bildirmektedirler. Son haberlere göre sözleşme, V. Putinin 2014 Mayıs ayında Çin Halk Cumhuriyetini ziyaretinde imzalanmak üzere hazırlanacağı bildirilmektedir.⁵¹³

Rusya, “doğu yönlü” enerji kaynaklarının ihracatını uzun dönemli sözleşmelere bağlayarak Doğu Sibirya ve Uzak Doğu enerji kaynaklarının üretimini ve ihracatını garantilemiş olduğu belirtilebilir. Bununla beraber son yıllarda Rusya enerji şirketlerinin Çin’in CNPC ve Sinopec, Hindistan’ın ONGC Videsh, Kore’nin KNOC, Japonya’nın JOGMEG ve Viyetnam’ın PetroVietnam şirketleri ile alyansları görülmektedir. Böylece enerji kaynaklarının üretimi için gerekli finansal ve teknik destek sağlanmış olduğu da belirtilebilir.⁵¹⁴

Asya Pasifik ülkelerinden Rusya’nın yakın enerji ilişkileri **Çin Halk Cumhuriyeti** ile olduğudur. Rusya ile Çin arasında enerji işbirliği daha 90’larda başlamıştır. İki devlet arasında enerji alanında (petrol, doğal gaz, nükleer enerjisi) işbirliğinin kurulmasına ilişkin bir takım anlaşmalar imzalanmıştır.⁵¹⁵ 2008 yılında ise Rusya ve Çin arasında enerji diyalogu kurulmuştur. Rusya – Çin enerji diyalogu çerçevesinde Çin’e petrolün tedariğine ilişkin uzun vadeli sözleşmeler imzalanmıştır, Rusya’dan Çin’e doğal gazın taşınmasına ve Çin’in Tianjin şehrinde petrol rafine tesisin kurulmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca Rusya – Çin stratejik ortaklığı, nükleer enerjisinin barışçıl kullanımı alanında işbirliğinin oluşturulmasını içermektedir. Rusya Enerji Bakanlığı tarafından Rusya ile Çin arasındaki enerji alanındaki işbirlik, “stratejik, kapsamlı ve uzun vadeli olup piyasa ilkelerine dayalı, siyasi irade ve karşılıklı güvenle belirlenen” olarak değerlendirilmektedir.⁵¹⁶

⁵¹³ Yazarlar Kolektivi, **a.g.e.**, s. 123; Forbes, “Gazprom Naçnet Postavki Gaza v Kitay v 2018 Godu”, Mart 22, 2013, **Forbes**, (Çevrimiçi) <http://m.forbes.ru/article.php?id=236145>, 20 Ekim 2013; ITAR-TASS, “Kontrakt Gazproma na Postavku Gaza v Kitay Vstupit v Silu po Ranee Utverjdenim Usloviyam”, **ITAR-TASS**, Ocak 22, 2014, (Çevrimiçi) <http://itar-tass.com/ekonomika/905239>, 2 Şubat 2014

⁵¹⁴ O. Vinogradova, “Renessans İnostrannih Investitsiy”, **Neftegazovaya Vertikal**, sayı 14 (215), 2009, s. 6 - 10

⁵¹⁵ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 333

⁵¹⁶ MINENERGO, “Energodiyalog Rossiya - Kitay”, (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/activity/co-operation/china/>, 20 Ekim 2013

Rusya – Çin ortaklığında iki devletin amaçlarının bir birine karşılıklı uyum sağladığı belirtilebilir. Çin'in uluslararası enerji ilişkileri, enerji kaynaklarının tedarikini çeşitlendirerek Orta Doğu ülkelerine olan bağımlılığını azaltmak olurken Rusya'nın amaçlarına Doğu Sibiry ve Uzak Doğu bölgesi enerji potansiyelini geliştirmek ve enerji kaynaklarının ihracatını çeşitlendirmek girmektedir. Rusya enerji kaynaklarının Çin'den çok uzak mesafede olmaması da enerji tedarikini diğer bölgelere göre daha ekonomik ve daha güvenli kılmaktadır. Dolayısıyla iki devlet arasında enerji temelli uzun vadeli stratejik politik ve ekonomik ortaklıktan söz edilebilir.

Ayrıca Rusya ve Çin'in dünyadaki gelişmelere olan tutumlarının benzerlikleri belirtilebilir. İki devlet de Libya'da askeri müdahaleye karşı olmuştur, Suriye'ye karşı BM kararını desteklememişlerdir, İran'ın nükleer programı konusunu barışçıl yollarla çözülmesi savunuculuğunda bulunmuşlardır.

Bunların yanında Rusya ile Çin'in enerji alanında görünen bir rekabet durumu söz konusu olabilir. Çin'in enerji güvenliğini sağlamak amacı ile Orta Asya ülkelerinde enerji kaynaklarının üretimi ve tedarikinin kendise sağlanmasında iddali ve aktif faaliyetler yürütmektedir. Orta Asya bölgesinde Çin'in artan varlığı, bu bölgede Rusya'nın ve Rusya şirketlerinin konumunun zayıflamasına neden oluşturabileceği belirtilebilir.

Çin'in enerji kaynakları ihracatçısı ülkeler ile yakın ilişkiler kurması ve bunu bir stratejik amaç olarak görmesi, ülke GSMH'nın artışı enerji tüketimine bağlı olmasında kaynaklanmakta. Diğer Kuzey Doğu Asya ülkelerine (Güney Kore, Japonya) nazaran Çin'in önemli ölçüde enerji kaynakları rezervleri ve üretimi söz konusudur. Ancak ülke içi üretim tüketimi karşılamada yetersiz kalmaktadır. Enerji politikası açısından 1993 yılı Çin için bir değişim noktası olmuştur. Çünkü 1993 yılında Çin petrol ihracatçısı konumundan petrol ithalatçısı konumuna geçmiştir. 2003 yılında Çin, dünya petrol tüketiminin %18'ini sağlamış olup Japonya'yı geçerek ABD'den sonra dünyanın ikinci petrol tüketicisi konumuna gelmiştir ve bugüne kadar bu konumunu korumaktadır.⁵¹⁷

⁵¹⁷ Nikita Perfiyev, "Perspektivi i Problemy Rossiysko-Kitayskogo Neftegazovogo Sotrudničestva", **İndeks Bezopasnosti**, sayı 1 (84), 2008, s. 37 – 54; BP İstatistikleri

2013 yılında Çin'nin toplam petrol tüketiminin %50'den fazlası petrol ithalatı ile karşılanmıştır. Çin, beş yıllık planına göre 2015 yılın sonuna kadar petrol ithalatının toplam ülke petrol tüketimi içinde %61'i aşmamasını amaçlamıştır. Ancak Çin'de petrol tüketimi petrol üretiminden daha hızlı artış göstermesi nedeniyle petrol ithalatının payı 2020 yılında %66, 2040 yılında ise %72'ye çıkabileceğini öngörülmektedir.

Çin, 2013 yılında ithal ettiği petrolün %52'i Orta Doğu ülkelerinden gelmiştir. Bunun yanında Çin, Afrika, Güney Amerika, diğer Asya Pasifik ülkelerinden ve Rusya ile Kazakistan'dan petrol ithal etmektedir. Rusya (%7,8), Çin'in petrol ithal ettiği ülkeler listesinde Suudi Arabistan (%19,8), Angola (%12,8) ve İran'dan (%10,9) sonra dördüncü sırada yer almaktadır.⁵¹⁸

Çin, enerji güvenliğini sağlamak amacı ile petrol rezervlerinin oluşturulması kararını almıştır. Çin hükümeti, 2020 yılına kadar petrol depolama kapasitesini 500 milyon varile çıkarmayı amaçlamıştır. 2009 yılında birinci aşamanın tamamlanması ile (2004 yılında 4 tane rezerv deposunun oluşturulması çalışmaları başlatılmıştır) petrol rezervleri 35 günlük petrol talebi karşılayabilir seviyeye çıkartılmıştır. Çin, 90 günlük petrol ithalat miktarını karşılayabilecek rezerv petrol miktarı oluşturmayı amaçladığı için depolama kapasitelerinin artırılması çalışması devam edecektir.⁵¹⁹

Çin büyük petrol rafine kapasitesine sahiptir (13 milyon varil/gün). Ancak 2004 yılından itibaren petrol yetersizliği nedeniyle petrol rafine tesisleri⁵²⁰ tam kapasitede çalışmadığı izlenmiştir.⁵²¹ Bununla beraber ek kapasite kurma projeleri gündemdedir. Dolayısıyla aşırı kapasitenin oluşması söz konusudur. Burada not düşülebilir ki, bu eğilim Rusya ile anlaştığı Tianjin şehrinde kurulacak petrol rafinesini askıya alabilir. Çin, net petrol ithalatçısı iken 2012 yılında net dizel ihracatçısı konumuna gelmiştir. 2012 yılında Çin yaklaşık 1 milyon varil/gün petrol

⁵¹⁸ EIA, "Country Reports: China", Şubat 2014, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/China/china.pdf>, 20 Şubat 2014

⁵¹⁹ Rusya Bilimler Akademisi Uzak Doğu Enstitüsü Akademik Konseyi (İDV RAN), **Rınok Energetičeskih Resursov Kitaya: İnteresi i Vozmojnosti Rossii**, editör A. Ostrovskiy, Moskova, İDV RAN, 2011, s. 35 – 36

⁵²⁰ Karşılaştırma için: Rusya'da 27 büyük petrol rafinesi var, Çin'de 98 artı sayıların küçük rafine tesisleri; halbuki Çin, Rusya'dan 2,5 kez daha az petrol üretmekte ve ayrıca ithal etmektedir.

⁵²¹ Yazarlar Kolektivi, **a.g.e.**, s. 191

ithal etmişken 575 bin varil/gün petrol ürünleri ihraç etmiştir. Petrol rafine kapasitesi artırılması ile petrol ürünlerinin ihracatı da artacağı belirtilebilir.⁵²²

Çin'in enerji tüketiminde önemli enerji kaynağı kömür olmaktadır. 2011 yılı itibariyle toplam enerji tüketiminin %69'u kömür, %18'i petrol, %6 hidrolik enerji, %4 doğal gaz, %1'i nükleer enerjisi, %1 yenilenebilir enerji kaynakları ile karşılanmıştır.⁵²³ Enerji tüketiminin kaynaklara göre dağılımının bu şekilde olması, Çin'in sahip olduğu kömür rezervleri (126 milyar ton; dünya kömür rezervlerin %13,3; ABD ve Rusya'dan sonra dünyada üçüncü sırada yer alır⁵²⁴), petrol rezervlerinin yetersizliği, hidrolik enerjisinin uzun dönem geliştirilmemiş kalması, kömürün Çin için bir geleneksel enerji kaynağı olması ve uzun yıllar boyunca ülke gelişmesinin kömür bazlı planlanmasından kaynaklandığı belirtilebilir.⁵²⁵ Ancak bugün ekolojik sorunların öne çıkması Çin hükümetinin enerji tüketimde kömürün payının azaltması çalışmaları belirlemiştir. 12. beş yıllık plana göre 2020 yılına kadar fosil yakıt olmayan enerji kaynakların tüketimdeki payını %15'e çıkarılması amaçlanmıştır. Aynı zamanda sera gazların emisyonunu azaltmak amacı ile tüketimde kömürün payını %58'e düşürmek amacı ile 2020 yılına kadar doğal gaz payını %10'a arttırılması öngörülmüştür. Bu aynı zamanda doğal gaz ithalatının artışına götürecektir.⁵²⁶

2007 yılına kadar ülke içi doğal gaz üretim miktarı, tüketimi karşılamaya yeterli iken 2007 yılında Çin, net doğal gaz ithalatçısı konumuna gelmiştir (dünya genelinde doğal gaz üretimi açısından Çin yedinci sırada yer almaktadır). 2012 yılında doğal gaz tüketiminin %29'u ithal doğal gaz ile karşılanmıştır. Buradan da Çin'in Orta Asya ve Rusya doğal gaz ithalatını arttırması ve ithal etmek için boru hatlarının ve ilgili altyapının oluşturması çabalarının nedeni açıklanmaktadır. Bunlarla beraber Çin'in doğal gaz talebinin artması, Çin'i dünyanın üçüncü LNG ithalatçısı konumuna getirmiştir. Çin'in önemli LNG tüketicisi olmasını 2006 yılında

⁵²² EIA, "Country Reports: China", Şubat 2014, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/China/china.pdf>, 20 Şubat 2014

⁵²³ A.e.

⁵²⁴ BP İstatistikleri

⁵²⁵ Rusya Bilimler Akademisi Uzak Doğu Estitüsü Akademik Konseyi (İDV RAN), a.g.e., s. 123 – 124

⁵²⁶ EIA, "Country Reports: China", Şubat 2014, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/China/china.pdf>, 20 Şubat 2014

tamamlanan LNG kabul etme terminalinin tamamlanması sebep olmuştur. 2009 yılında Çin’de bu tür terminallerin sayısı üçe çıkarılmıştır ve daha yedi terminalin kurulması planlanmıştır.⁵²⁷

Diğer taraftan uzmanlar, Çin’deki doğal gaz talebini arzı belirleyici olmadığı belirtmektedirler. Çin’de doğal gaz piyasası yeni gelişmekte olup talep, hükümetin politikası ve devlet desteği ile yapay olarak oluşturulduğu sonucu çıkartılmıştır.⁵²⁸

Buradan Çin’in enerji sanayisindeki gelişmeler ve enerjiye ilişkin amaç ve stratejileri, Rusya’nın enerji kaynaklarının ihracatının genişletilmesi için uygun ortam oluşturduğu belirtilebilir.

Rusya’nın Doğu programının gerçekleştirilmesi için seçilen Japonya ve Güney Kore piyasalarında da önemli perspektifler görünmektedir. Bugün **Japonya**, enerji kaynakları tüketim hacmine göre dünyada ABD, Çin, Hindistan ve Rusya’dan sonra beşinci sırada yer almaktadır. Sahip olduğu enerji kaynakları rezervleri enerji talebinin ancak %15’ini karşılamaya yetmektedir. Enerji kaynaklarının sınırlı olması ile enerji ithalatına bağımlı olan Japonya, ithal ettiği LNG miktarına göre dünyada birinci (dünyada üretilen LNG’nin %37’si), kömür ithalatında ikinci ve petrol ithalatında üçüncü ülke konumundadır.⁵²⁹ 2012 yılında enerji tüketiminin yapısının %43’nü petrol, %22’ini kömür, %22’ini doğal gaz, %8’ini nükleer enerji, %4’ünü hidrolik enerji ve %2’sini yenilenebilir enerji kaynakları oluşturmuştur. 2010 yılında Fukushima nükleer santralinde yaşanan kaza sonucu enerji tüketimindeki nükleer enerjisinin payı %13’ten %8’ye düşmüştür, buna karşı doğal gaz tüketiminde %18’den %22’ye yükseliş görünmektedir. Fukushima kazası sonrası elektrik enerjisi üretiminde fosil enerji kaynaklarının payı %65’ten 2012 yılında %89’a yükselmiştir; bu da daha çok petrol ve doğal gaz ithal edilmesine sebep olmuştur (LNG ithalatı 2010 ile 2012 yılları arasında %25 artmıştır).⁵³⁰

2012 yılında Japonya’nın ithal ettiği petrolün %83’ü Orta Doğu bölgesinden tedarik edilmiştir, Rusya’dan ithal edilen petrolün payı %4’tür. Doğal gaz talebinin %95’ini karşılamak için LNG ithal eden Japonya’nın önemli LNG sağlayıcıları ise

⁵²⁷ Yazarlar Kolektivi, **a.g.e.**, s. 115

⁵²⁸ **A.e.**, s. 194 – 195

⁵²⁹ BP İstatistikleri

⁵³⁰ EIA, “Country Reports: Japan”, Ekim 29, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Japan/japan.pdf>, 20 Kasım 2013

diğer Asya Pasifik ülkeleri (Avustralya %18, Malezya %17, Endonezya %7, Brunei %7), Orta Doğu ülkeleri (Katar - %18, UAE - %6, Umman - %5), Rusya (%10) ve Nicerya (%5) olmuştur.⁵³¹

Japonya’da çok gelişmiş petrol rafine ve petrol-kimyasal sektörün olması, devletin enerji politikası petrol ürünlerinden daha çok ham petrolün ithalatına amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Japonya milli şirketlerinin yurtdışı petrol yataklarının geliştirilmesinde pay almalarını desteklemektedir.⁵³² 2010 yılında Japon şirketlerinin ortak olduğu petrol yataklarından sağlanan ithalat toplam ithalatın %23’ünü oluşturmuştur ve stratejik plana göre bu oranın 2030 yılına kadar %40’a ulaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Japon şirketleri Rusya’nın Sakhalin-1 ve Sakhalin-2 projelerine katılmışlardır ve VSTO petrol boru hattını desteklemişlerdir. Japon şirketleri, ülkeye doğal gaz tedarikini de sağlamak amacı ile doğal gaz üretim, işletme ve taşıma projelerine yatırım yapmaktadırlar.⁵³³

Buradan da Japonya’nın enerji politikasının temel amaçlarından biri enerji kaynaklarının uzun vadeli olarak dış kaynaklardan tedarikinin sağlanması ve dış kaynaklarının çeşitlendirilmesi olduğu belirtilebilir. Japonya’nın bu enerji politika amacı, Doğu Sibiry ve Uzak Doğu bölgelerini enerji yataklarını işleterek geliştirmek isteyen Rusya için bir avantaj olarak değerlendirilebilir. 2003 yılından itibaren Rusya’nın Japonya ile enerji ilişkilerinin genişletilmesi, öncelikle bu bölgeyi geliştirmek için gerekli yatırım ve teknolojinin sağlanmasına yönelik olmuştur.

Güney Kore’ye gelince, bu ülke’nin petrol ve doğal gaz rezervleri hiç yok sayılabilir, ispatlanmış kömür rezervleri de 126 milyon ton olup, yılda üretilen 2 – 3 milyon ton kömür tüketiminin en fazla %3’ünü karşılamaktadır.⁵³⁴ 2011 yılında Güney Kore’de tüketilen enerji kaynaklarının dağılımı %42 petrol, %29 kömür, %17 doğal gaz, %13 nükleer ve %1’den az yenilenebilir enerji şeklinde olmuştur. Ülkenin enerji tüketiminin %97’si ithal fosil kaynaklar ile sağlanmaktadır. 2013 yılında Güney Kore, dünyanın ikinci LNG, dördüncü kömür ve beşinci petrol ithalatçısı olmuştur. Güney Kore’ye ithal ettiği petrolün %85’ini ve doğal gazın (LNG) %40’ı

⁵³¹ A.e.

⁵³² S. Jiznin, a.g.e., s. 339

⁵³³ Japon şirketlerinin katıldıkları dünya petrol ve doğal gaz projeleri listesi için bkz: EIA, “Country Reports: Japan”, Ekim 29, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Japan/japan.pdf>, 20 Kasım 2013

⁵³⁴ BP İstatistikleri

Orta Doğu'dan gelmektedir.⁵³⁵ Bununla beraber Güney Kore'nin GSMH'sı 2000'li yılların başından beri yıllık ortalama %4 artış göstermektedir.⁵³⁶ Enerji Bakanlığı tarafından yapılan öngörüler doğrultusunda uzun vadede ülkede enerji kaynaklarına olan talebin yılda %0,9 artacağı beklenmektedir.⁵³⁷

Güney Kore'nin enerji diplomasisi, Orta Doğu petrol ithalatına olan bağımlılığı azaltmak için petrol ve doğal gaz tedarikinin farklı ülkelerden yapılmasını sağlamaya yönelik olduğu belirtilebilir. Buna paralel olarak devlet, Güney Kore enerji şirketlerinin diğer ülkelerin enerji kaynaklarına ulaştırılmasını amaçlamıştır.⁵³⁸ Bugün Korea National Oil Corporation (KNOC), Rusya (Sahalin) dahil olmak üzere ABD, Canada, Peru, Venezuela, İngiltere, Libya, Nijerya, Irak, Azerbaycan, Orta Asya, Çin, Endonezya, Vietnam'da enerji kaynakları üretim projelerinde pay almıştır.⁵³⁹

Güney Kore ile Rusya'nın enerji işbirliğinde öncü, daha önce de belirtildiği gibi Sahalin-2 projesi olmuştur. 2011 yılında Güney Kore ithal ettiği LNG miktarının %8'i ve kömürün %12'i Rusya'dan gelmiştir. GAZPROM'un Doğu programı çerçevesinde Güney Kore'ye doğal gaz boru hattı uzatılabilirse iki devlet arasında enerji ilişkileri yeni seviyeye çıkabilir. Bunun yanında Rusya'nın Rosseti şirketi ile Güney Kore arasında Vladivostok'tan Seul'a su altından elektrik hattının geçirilmesi olanağı görüşmeleri başlatılmıştır.⁵⁴⁰

Kore yarımadasındaki **Kuzey Kore** ile Rusya'nın enerji işbirliği ise pozitif dinamikte olması ile beraber daha yeni oluşmaya başladığı belirtilebilir. Kore Halk Demokratik Cumhuriyetinin enerji sistemi zayıf ve verimli değildir. Bunun en önemli nedeni Kuzey Kore ekonomisinin kapalı özellik taşımasıdır. Ülkede enerji ve

⁵³⁵ EIA, "Country Reports: South Korea", Ekim 29, 2013, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/South_Korea/south_korea.pdf, 20 Kasım 2013

⁵³⁶ Dünya Bankası İstatistikleri, "Korea Republic: World Development Indicators", (Çevrimiçi) <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>, 10 Aralık 2013

⁵³⁷ Charles Lee, "South Korea's Long Term Gas Demand to Rise", **Platts**, Aralık 10, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.platts.com/latest-news/natural-gas/seoul/south-koreas-long-term-gas-demand-to-rise-17-27718693>, 20 Aralık 2013

⁵³⁸ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 347

⁵³⁹ Dünya Bankası İstatistikleri, "Korea Republic: World Development Indicators", (Çevrimiçi) <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>, 10 Aralık 2013

⁵⁴⁰ Neftgazovaya Vertikal, "Rosseti i Yuzhnaya Koreya Obsuzhdayut Prokladku Podvodnogo Kabelya Vladivostok-Seul", **Neftgazovaya Vertikal**, Ekim 16, 2013, (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/news/rosseti_i_yuzhnaya_koreya_obsuzhdayut_prokladku_podvodnogo_kabelya_vladivostok_seul/?sphrase_id=11965, 20 Kasım 2013

altyapı yetersizliği gözlemlenmektedir. Daha 2000 yılında ülkenin kendi enerji kaynaklarının yetersizliği oranı %93'di ve o zamandan beri bir değişim olmamıştır. Buna rağmen KDHC, kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılama politikasını yürütmektedir, bu da ülkenin gelişmesini yavaşlattığı kadar bölgedeki diğer ülkeler için bir sorun oluşturmaktadır.⁵⁴¹

Bölgenin güvenliğine tehdit oluşturan Kore yarımadasındaki ciddi sorunlardan biri de KDHC'nin nükleer programıdır. Kuzey Kore nükleer probleminin çözülmesi, KDHC ile oluşturabilecek enerji işbirliğini doğrudan etkilemektedir. Sovyetler döneminde KDHC ile atom enerjisinin barışçıl kullanımı alanında kurulan işbirliğine 1992 yılında son verilmesi de bu sebepten olmuştur.⁵⁴²

Rusya ile Kuzey Kore arasında işbirlik 2000 yılında V. Putin'in Kuzey Kore'yi ziyaretinde bir ivme kazanmıştır. 2011 yılında Ulan – Ude şehrinde iki devlet başkanlarının bir araya geldiği zirvede siyasi diyalogun güçlendirilmesi ve Güney Kore ile üç taraflı ekonomik işbirliğinin oluşturulması konuları ele alınmıştır. Bu görüşmelerin sonucu karşılıklı fayda sağlayacak bir işbirlik potansiyeli görünse de büyük projelerin hayata geçirilmesinde ikili işbirliğin politika düzleminden ileri gittiği henüz söylenemez. Rusya ve iki Kore devleti işbirliği çerçevesinde Rusya'dan Kuzey Kore sınırları üzerinden Güney Kore'ye petrol ve doğal gaz boru hatlarının uzatılması, Kuzey Kore ekonomisinin gelişmesini (tranzit geliri olacak, ek boru ile ülkeye enerji kaynağı tedariki sağlanacak) ve aynı zamanda yarımada istikrarının oluşmasını sağlayabilir. Rusya'nın sunduğu ve gerçekleştirilmesinde ısrarcı olduğu üç taraflı projelerden biri de Rusya demir yolu hattı Transsib'e bağlanacak Kuzey ve Güney Kore arasında demir yolu koridorunun kurulması olmuştur. Proje çalışmaları devam etmekte olup henüz tamamlanmamıştır.⁵⁴³

Rusya enerji kaynakları için Asya Pasifik ülkelerinden önemli enerji piyasalarından biri de Hindistan olabilir. 2000'li yılların başından beri ekonomisi yılda %7 büyümeye gösteren Hindistan, bugün Çin (%21,9), ABD (%17,7) ve Rusya'dan (5,6) sonra dünyanın dördüncü büyük enerji tüketicisidir (dünya tüketiminin %4,5). 2011 yılında Hindistan'ın enerji kaynaklarına göre enerji

⁵⁴¹ So Chjonhi, "Koreyskiy Poluostrov i Rossiya: na Puti k Novoy Energetičeskoj Bezopasnosti", **Geopolitika i Bezopasnost**, sayı 1 (17), 2012, s. 107 - 114

⁵⁴² S. Jıznin, **a.g.e.**, s. 352

⁵⁴³ So Chjonhi, **a.g.e.**, s. 110

tüketiminin dağılımı %41 kömür, %23 petrol, %8 doğal gaz, %23 biokütle ve atık, %5 nükleer ve yenilenebilir enerji kaynakları şeklinde olmuştur. Hindistan, sahip olduğu kömür rezervlerine göre dünyada beşinci sırada yer almaktadır. Hindistan’da üretilen kömür miktarı tüketimi karşılayabilir düzeydedir, ancak aynı durum petrol ve doğal gaz için söylenemez. Hindistan, ürettiği petrol miktarı tüketimin 1/3’den daha azını karşılamaya yetmektedir, bu da ülkeyi petrol ithalatına bağımlı kılmaktadır. Hindistan, ithal ettiği petrolün %62’ini Orta Doğu ülkelerinden ve %17’ini Afrika ülkelerinden sağlamaktadır. Doğal gaz sektöründe tüketimin üretimden daha yüksek düzeye çıkması 2004 yılında başlamıştır; o zamana kadar Hindistan doğal gaz tüketimini kendi kaynakları ile karşılayabilmekteydi. Hindistan 2004 yılında Katar’dan LNG ithal etmeye başlamıştır ve 2011 yılında dünyanın altıncı büyük LNG ithalatçısı konumuna gelmiştir (%5,7).⁵⁴⁴

Rusya ile **Hindistan** arasında stratejik enerji işbirliği kurulmuştur. 2011 yılında iki devletin çalışma grubunun 16. görüşmesi Moskova’da gerçekleşmiştir. Hindistan, Rusya’nın enerji kaynaklarının geliştirilmesinde büyük yatırımlar yapma isteğini belirtmektedir. Hindistan’ın ONGC şirketi, Sahalin-1 projesine 1,7 milyar ABD doları yatırmıştır. Bugün Sahalin projesi çerçevesinde Hindistan’a LNG tedariği yapılmaktadır. Ayrıca ONGC, Rosneft ve diğer şirketler ile her iki ülkede de enerji kaynaklarının üretimi ve üçüncü ülkelere tedariği konusunda işbirliğinin geliştirilmesi görüşmeleri yürütmektedir. Aynı zamanda Rusya tarafı, Hindistan’lı ortaklarla sanayi, taşımacılık ve inşaat sektörlerinde enerji verimliliğinin artırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi yönünde işbirliği kurma isteğini bildirmektedir. İkili enerji işbirliği kapsamında 2011 yılında Hindistan’da iki nükleer güç bloğu işleme alınacaktı ve 2008 yılı imzalanan anlaşmaya göre Rusya projeli daha dört bloğun kurulması beklenmektedir. Bunun dışında Rusya ile Hindistan arasındaki enerji işbirliğinde elektrik enerjisi ekipmanları üreten, boru hatları inşa eden ve diğer şirketlerin faaliyetleri görünmektedir.⁵⁴⁵

⁵⁴⁴ BP İstatistikleri; EIA, “Country Reports: India”, Mart 18, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/India/india.pdf>, 20 Ekim 2013

⁵⁴⁵ G. İvaşentsov, “Aziatskiy Vektor Rossiyskoy Energetiki”, **Mejdunarodnaya Jizn, Neft Rossii v XXI Veke**, 2011, (Çevrimiçi) <http://interaffairs.ru/lukoil.php>, 20 Temmuz 2013; MINENERGO, “Rossiya i İndiya Vstupayut za Razvitie Energetičeskogo Sotrudničestva”, Kasım 17, 2011, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/press/min_news/9896.html, 10 Eylül 2013; S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 356 – 357

İki devlet arasındaki uzun soluklu enerji ilişkilerinin diğer bir gelişmesi olarak 2012 yılın Ekim ayında GAZPROM'un Gazprom Marketing & Trading Singapore aracılığıyla Hindistan şirketi GAIL ile 2019 yılından itibaren yılda 2,5 milyon ton LNG tedarikine ilişkin 20 yıllık sözleşmenin imzalanması sayılabilir.⁵⁴⁶ Bunun öncesinde 2011 yılı Haziran ayında Gazprom Marketing & Trading Singapore, Petronet LNG Ltd., Gujarat State Petroleum Corporation ve GAIL ile birine 25 yıl boyunca 2,5 milyon ton LNG tedarikine ilişkin ön anlaşmalar yapmıştır. GAZPROM başkanı A. Miller 2011 yılı Kasım ayında Hindistan elçisi ile görüşme sonrası "2020 yılında Hindistan'da doğal gaz tüketimi bugünkü düzeyden (60 milyar m³ civarında) 1,7 kez daha yüksek olacağı beklenmektedir. Bu piyasa bizim için çok perspektiflidir, ve biz bunu Doğu doğal gaz programı çerçevesinde ihracat kapasitelerini oluşturma planlarımızda dikkate almaktayız." şeklinde açıklama yapmıştır.⁵⁴⁷

Rusya'nın Asya Pasifik ülkeleri ile geliştirdiği enerji ilişkilerinin özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Rusya'nın Asya Pasifik bölgesi ile kurduğu enerji ilişkileri pragmatik temelli olduğu belirtilebilir. Rusya, bölgedeki konumunu güçlendirmek amacı ile enerji kaynaklarının ihracatını bir enstrüman olarak seçmiştir. Ayrıca enerji kaynaklarının ihracatını Doğu Sibirya ve Uzak Doğu bölgelerinin geliştirilmesi şartına bağlamıştır.
- Asya Pasifik ülkelerine hidrokarbonların ihracatının uzun vadeli sözleşmelere bağlanması, Rusya'ya enerji kaynaklarının ihracatını tek Avrupa piyasasına bağlı kalmasını önleyecektir. Özellikle son dönemde AB'nin enerji tüketiminde Rusya enerji kaynaklarının payını azaltma ve Rusya'yı bypass geçen enerji kaynakları taşıma yolları arama çalışmalarını yürütürken önem kazanmaktadır. Ayrıca bu Rusya için AB'ye petrol ve doğal gaz tedarikinde ve fiyat anlaşmasında bir baskı unsuru olarak kullanabilecek olanağı yarattığı belirtilebilir.

⁵⁴⁶ Olga Mordyuşenko, "Gazprom Vzyal Kurs na İndiyu", **Kommersant**, Ekim 2, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.kommersant.ru/doc/2035275>, 20 Ekim 2013

⁵⁴⁷ RBK, "Gazprom Dogovorilsya o Postavkah Sjijennogo Gaza v İndiyu", **RBK**, Ekim 1, 2012, (Çevrimiçi) <http://top.rbc.ru/economics/01/10/2012/672175.shtml>, 20 Ekim 2013

- Diğer taraftan petrol ve doğal gaz ihracatın kısmi olarak Kuzey Doğu Asya ülkelerine (Çin, Japonya, G. Kore) ve Hindistan'a yönlendirilmesi, orta vadede Avrupa yönlü petrol ve doğal gaz ihracat miktarının artışı önlemiş olacaktır. Bu da Avrupa piyasalarında OPEC'e bir rekabet oluşturmada Rusya bütçesi için önemli olan enerji kaynakların yüksek fiyatının korunmasını sağlamış olacağı belirtilebilir.⁵⁴⁸
- Rusya'nın Doğu yönlü projesi, Rusya enerji kaynaklarının çok hızlı gelişen Asya Pasifik bölgesi piyasasına girişini sağlarken Rusya'nın üçüncü ülkelere tranzit ücreti ödemesini ve bu ülkelere bağlı olmasını kaldırmaktadır. Ayrıca Kara denizdeki eski Novorossiysk ve Baltık denizindeki yeni Primorsk petrol limanlarının yanında Pasifik Okyanusa çıkışlı Nahodka'da Kozmino limanının kurulması, Rusya'nın stratejik güvenliğini arttırdığı sayılabilir.
- Bölgedeki ülkelerin enerji politikalarının Orta Doğu petrol ithalatına olan bağımlılıklarını azaltmaya yönelik olması, ülkelerde enerji talebinin görünen ve tahmin edilen artışı, Rusya'nın hedeflediği amaçlarına uyum sağladığı belirtilebilir.
- Rusya'nın LNG üretiminde geç kaldığı sayılsa bile bu piyasada kendi yerini bulabileceğini söylenebilir. Bölgede petrol ve özellikle kömür kullanımının yoğun olması, fosil enerji kaynaklarından en az sera gazı emisyonuna sebep olduğu ispatlanan doğal gaz için bir piyasanın varlığından bahsedilebilir, özellikle Fukushima kazası sonrası Japonya ve Güney Kore'nin nükleer enerjisi programlarının yavaşladığı dönemde. Bu da yukarıda değinen GAZPROM başkanı A. Miller'in belirttiği yakın zamanda Doğu yönlü doğal gaz ihracat miktarını Avrupa düzeyine çıkartılacağı sözlerine bir kanıt olabilir. Bununla beraber Rusya'da doğal gazın üretimi ve taşınması maliyeti

⁵⁴⁸ N. Globa, **Energetičeskaya Politika Rossii v Severo-Vostočnoy Azii**, Slavyanskiy Delovoy Institut im. K. V. Neçaeva, Moskova, 2004, s. 13

yüksek olması Endonezya veya Avustralya LNG'si ile fiyat konusunda rekabet edebilmesi zorluğu mevcuttur.⁵⁴⁹

- Rusya petrolünün Orta Doğu petrolü ile rekabette üstünlüğü, Rusya'nın bölgeye mesafe olarak yakınlığı sayılabilir. Petrol ticaretinde sözleşmeler, 1 – 2 ay içinde yerine getirilmesi şartı ile yapılır, ancak yükün son noktaya ulaşması 2 – 3 ayı bulabilmektedir. Buna karşı ESPO cinsi petrolün tedariği, Japonya ve diğer Asya Pasifik bölgesindeki ithalatçı ülkelere 3 – 4 günde sağlanabilir.⁵⁵⁰
- Rusya enerji kaynaklarının Asya ülkelerine ihracatında, özellikle Çin'e, belirlenen olumsuz yönü, enerji kaynaklarının Avrupa fiyatlarını bu ülkelere de uygulamayacağıdır. Çünkü petrol ve özellikle doğal gazın fiyatı yüksek olması durumunda bu ülkeler kömür kullanımına devam edebilirler. Bu yüzden Avrupa ile bir enerji oyununa kapılan Rusya, Asya Pasifik ülkeleri piyasalarına girmek için ciddi imtiyazlar yapması gerekecek.⁵⁵¹
- Bölgesel açıdan Rusya'nın enerji kaynaklarının Asya Pasifik ülkelerine ihracatı, bölgede enerji ve jeopolitik güvenliğinin sağlanmasında önem kazanabilir. Kuzey Kore sınırları üzerinden Güney Kore'ye doğal gaz ve petrol boru hatlarının kurulması, Kore yarımadasında ek masraf oluşturmada güvenlik ve diğer konularda birleşimini sağlayabilir. Bölgedeki enerji ithalatçı ülkeler arasında enerji kaynaklarına olan rekabetini yavaşlatmada etki yaratabilir. Çin'e petrol tedariğinin istikrar kazanması, Çin'de faaliyetleri yarıma düşen petrol rafinelerinin oluşturduğu “paslanmış kemerin” çözümü olabilir.⁵⁵²
- Dış İşleri Bakanı S. Lavrov belirttiği gibi Rusya'nın Asya Pasifik ülkeleri ile kurduğu ilişkilerde diplomatik yolla çözülemeyecek ideolojik çelişkilerin veya ciddi hassas durumların olmaması,

⁵⁴⁹ Yazarlar Kolektivi, **a.g.e.**, s. 89

⁵⁵⁰ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 367

⁵⁵¹ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 373; Rusya Bilimler Akademisi Uzak Doğu Estitüsü Akademik Konseyi (İDV RAN), **a.g.e.**, s. 244

⁵⁵² S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 358; Yazarlar Kolektivi, **a.g.e.**, s. 105

bölgedeki tüm ülkeler ile eşit haklar ve karşılıklı fayda temelinde her alanda işbirliğinin derinlemesine arka plan oluşturmaktadır. Rusya, bölgedeki ülkeler ile enerji, güvenlik ve diğer alanlarda ikili işbirliği güçleştirmek ve bölgeye entegrasyonunu sağlamak amacı ile Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ve Güney Doğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) gibi uluslararası kuruluşlar ile diyalog halindedir. Rusya, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ShOS) sadece bölgesel değil global politikada etkili faktör olarak güçlenmeye devam etmesine özel ilgi göstermektedir.⁵⁵³ Burada belirtmek gerekir ki, ShOS kapsamında üye ülkelerin Enerji klübünün oluşturulması söz konusudur. Rusya, Çin, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ı kapsayacak enerji alanının oluşturulması ve projeye İran, Hindistan, Pakistan ve Moğolistan'ın gözlemci ülkeler olarak katılması ile, önemli jeopolitik güç oluşabilir. Buradan da Rusya'nın Asya Pasifik ülkeleri ile oluşturduğu işbirliği enerji politikasının yeni yönü olarak değerlendirilebilir.⁵⁵⁴

- Rusya'nın Asya Pasifik ülkeleri ile sadece petrol ve doğal gaz alanında değil aynı zamanda nükleer enerjisi ve elektrik enerjisi alanında da işbirliğinin kurulması için ciddi perspektifler görünmektedir. Bugün Rusya'nın Çin ve Hindistan'da nükleer enerjisi santrallerinin inşaat faaliyetlerinde katılımı görünmektedir. Rosatom, Endonezya, Malezya, Tayland ve Filipinler'de nükleer projelerini başlatma isteği söz konusudur. Bununla beraber Japonya, Çin, Kore yarımadasına, Moğolistan'a elektirik enerjisi şebekelerin uzatılması olanağı mevcuttur.⁵⁵⁵

⁵⁵³ Sergey Lavrov, "Rossiya v ATES: K Novim Gorizontam Aziatsko-Tihookeanskoy Integratsii", **Mejdunarodnaya Jizn, ATES Rossiya 2012**, Moskova, Rusya Federasyonu Dış İşler Bakanlığı, 2012, s. 8 – 22

⁵⁵⁴ So Chjonhi, s. 113

⁵⁵⁵ Vyacheslav Nikonov, "Aziatskiy Povorot", **Mejdunarodnaya Jizn** dergisinin elektronik eki **Aziatskiy Vektor Vneşney Politiki Rossii: İtogi Goda i Perspektivi**, Moskova, Rusya Federasyonu Dış İşler Bakanlığı, Aralık 2010, s. 11, (Çevrimiçi) http://interaffairs.ru/i/asiat_vektor.pdf, 20 Ekim 2013

Rusya Federasyonu'nun Asya Pasifik ülkeleri ile bundan sonraki oluşturulacak enerji işbirliğinin yönü, D. Medvedev'in sözlerinde yansımıştır "Açıktır ki Çin ve Asya Pasifik bölgesi ile olan işbirliğimiz temel önceliklerimizdendir. Doğu vektörün güçlendirilmesi, zamanın gereksinimidir ve bizim ülke için faydalıdır. Asya Pasifik bölgesinde stratejik ortaklığın kurulmasını sağlayacak iyi düşünülmüş strateji, Rusya'ya etkileyici temettü getirecektir. Bugün özellikle bu bölge aktif olarak gelişmektedir, ve muhtemelen bu büyüme yakın perspektifte de devam edecektir. Bu gelecek yıllar için dış politika ve dış ekonominin yönü belirlenirken dikkate alınması gerek".⁵⁵⁶

2.4.5. Rusya – ABD Arasındaki Enerji İlişkileri

Rusya ile ABD arasındaki enerji ilişkileri iki ülkenin enerji stratejisi ile belirlenmektedir.

Rusya, ABD'yi ilk olarak Rusya enerji ve yakıt sanayisi için bir potansiyel yatırımcı ve uzun vadeli kredi veya garantilerin verilmesi kararın alınmasında etkili olabilecek bir ülke olarak görmektedir. Rusya, ABD'li uluslararası enerji şirketlerinin finansal ve teknik olanakları ile ilgilenmektedir. Ayrıca Rusya'da ABD, yeni enerji piyasası olarak algılanmaktadır.⁵⁵⁷

ABD'nin asıl amacı ise kabul edilebilir ve güvenli şartlar altında Amerikan şirketlerinin Rusya petrol ve doğal gaz yataklarına ulaşımını sağlamaktan oluşmaktadır. ABD'nin Rusya petrolüne olan ilgisi de, OPEC dışında istikrarlı ek petrol kaynağının sağlanmasında olduğu görünmektedir.⁵⁵⁸

Belirtmek gerekir ki, Rusya ve ABD enerji politikaları, ülkelerin uluslararası politikaları ile iç içe olduğunu. 20. y.y. ikinci yarısı "soğuk savaş" etkisi altında geçmiştir. ABD ve SSCB, birbirine karşı olan iki büyük devlet halindeydi. Bu çatışma, diğer ülkeleri de çeken iki etki merkezinin oluşumuna neden olmuştur. SSCB ile ABD arasındaki askeri-politik ve ideolojik yüzleşme, birbirine karşı düşman klişesini oluşturmuştur. Bu eğilim enerji ilişkilerinin gelişmesinde de etkili

⁵⁵⁶ Edinaya Rossiya, "Sotrudniçestvo Rossii i ATR Dast Vnuşitelnie Dividentı", **Edinaya Rossiya**, Nisan 14, 2014, (Çevrimiçi) <http://er.ru/news/2014/4/14/razvitie-rossii-s-atr-dast-vnushitelnye-dividenty-medvedev/>, 14 Nisan 2014

⁵⁵⁷ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 378

⁵⁵⁸ Andrey Korneev, "Podstavim Pleço Amerike", **Neft Rossii**, sayı 8, Ağustos 2002, s. 68 – 71

olmuştur. SSCB ile ABD arasındaki ekonomik işbirliği olması ile beraber 80'lerin sonuna kadar yakıt ve enerji sanayisi alanını kapsamamıştır.⁵⁵⁹

20.y.y. sonunda uluslararası ilişkiler sisteminin özelliğini belirleyen dünyanın iki kutuplu jeopolitik yapısının sona ermesi ile ABD tek üstün devlet olarak kalmıştır ve neredeyse tek başına küresel gelişmeleri kendi çıkar ve görüşlerine göre yönlendirme olanağına sahip olmuştur.⁵⁶⁰ ABD'nin önemli uluslararası politika şartlarından biri, kendisine geçen tek üstün ülke statüsünü milli çıkarların gelişmeye devam etmesi için korumak ve güçlendirmek olmuştur. 1996 yılında yayınlanan Amerika'nın milli çıkarları (American's National Interests) raporunda "Amerika'lının bağımsız ve güvenli millet olarak gelişmesi" için "ABD'ye nükleer, biyolojik, kimyasal silahlı saldırıları önlemek, caydırmak ve azaltmak; Avrupa'da veya Asya'da bir düşman hegemonun ortaya çıkışını engellemek; ABD sınırları veya sularında büyük düşman gücün oluşmasını önlemek; büyük global sistemlerin felaket çöküşünü engellemek, bunlar ticaret, finansal piyasalar, enerji tedariki, çevresel; ABD müttefiklerinin hayatta kalmasını sağlamak" şeklinde hayati amaçlar belirlenmiştir.⁵⁶¹

1990'larda ABD'nin Rusya ile kurduğu ilişkiler, bu amaçlar doğrultusunda ilerlediği görünmektedir. ABD tarafından başlatılan Rusya – ABD ekonomik ve teknolojik komite oturumlarında daha çok nükleer alanında konular ele alınmıştır, bu konular nükleer enerjisi maddelerinin korunmasından kaçırılmasına kadar ve nükleer elektrik santrallerinin güvenli işletilmesindeki işbirliği kapsamıştır. Yakıt sanayi sektöründe işbirliğin geliştirilmesine ilgi olması ile beraber enerji konuları, Rusya – ABD ticari ve ekonomik işbirliğinde temel unsur olarak algılanmamıştır. Bu dönemde doğrudan petrol ithalatı bir kaç defa bir kerelik tedarik dışında olmamıştır veya reeksport şeklinde ulaşmıştır.⁵⁶²

SSCB sonrası ekonomik kriz yaşamakta olan Rusya, ABD tarafından bir zayıf ülke (politik ve ekonomik kuruluşların eksik olması) olarak algılanmıştır. 1990'ların

⁵⁵⁹ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 376

⁵⁶⁰ A. Artyuhin, "Geostrategiya SŞA na Rubeje XX – XXI Stoletiy. Geopolitičeskiy Proekt "Bolşoy Blijniy Vostok" ", **Geopolitika i Bezopasnost**, sayı 2 (22), 2013, s. 19 – 24

⁵⁶¹ The Commission on America's National Interests, **America's National Interests**, Washington, Temmuz 1996, s. 10

⁵⁶² S. Rogov, "Rossiya i SŞA: Uroki İstorii i Vıvodi na Buduyuşee", **Rossiya i Amerika v XXI Veke**, sayı 1, 2007, (Çevrimiçi) <http://www.rusus.ru/?act=read&id=15>, 20 Ekim 2013

başında kurulan stratejik ortaklık sadece deklere edilmiş olarak kalmıştır. 2000’li yıllarda ABD, bu görüşünü değiştirmek zorunda kalmıştır.⁵⁶³ ABD’li uzmanlar hazırladığı raporda 1990’larda Avrupa’ya fazlasıyla taviz veren Rusya’nın Sovyet KGB ajanı olan V. Putin’in cumhurbaşkanlığı görevine geçmesi ile devlet merkezli güçlenme, ekonominin tekrar canlanması ve Rusya’ya büyük güç statüsünün tekrar kazandırılması politikasını başlattığı belirtilmiştir.⁵⁶⁴

Dünyadaki gelişmeler, 2000 yılında ABD’nin hayati milli amaçlarının beşincisini “stratejik düşman olabilecek milletler, Çin ve Rusya ile Amerika’nın milli çıkarlarına tutarlı verimli ilişkiler kurmak” şeklinde değişmesine neden olmuştur. Rusya bir süper güç olmazsa da veya tekrar bu statüyü kazanması öngörülebilir olmazsa da Rusya’nın amaçları değişim gösterdiği için Amerika’nın çıkarlarına bir potansiyel sorun olmaya devam ettiği belirtilmiştir.⁵⁶⁵

11 Eylül 2001 yılı terorist saldırısı olaylarından sonra Rusya ile ABD arasında terörizme karşı işbirliği kaydedilmiştir. Ancak aynı dönemde G. Bush yönetiminin Amerika’nın global stratejisini gerçekleştirmek için daha açık ve baskın faaliyet göstermesi Rusya ile ABD arasında çelişkilerin büyümesine götürmüştür. Eski sovyet devletleri sınırlarında ABD’nin askeri üsleri meydana gelmesi, “renkli devrimler” sonucu Ukrayna ve Gürcistan’da proamerikan rejimin oluşturulması, Irak savaşı ve İran nükleer programı üzerinde anlaşmazlıklar politik gerginliği arttırmıştır. Pragmatik politikaya geçen Rusya, ABD’nin dünyanın yapılanmasının tek merkezli (ABD merkezli) olması görüşünü desteklemiyordu. Bu dönemde ABD’nin Rusya ile ilişkilerinde çifte standart politikası görünmektedir.⁵⁶⁶

Uluslararası anti-teröristik eylemlerin başlatılması ile Rusya ve ABD arasında oluşan politik iyi niyet, iki devlet arasında enerji ilişkilerin başlamasına bir platform oluşturmuştur. Rusya ile ABD arasında enerji diyalog, 2002 yılında G. Bush’un

⁵⁶³ E. Kapustina, “Dinamika Rossiysko-amerikanskikh Otnoşeniy na Sovremennom Etape”, **Rossiya i Amerika v XXI Veke**, sayı 2, 2007, (Çevrimiçi) <http://www.rusus.ru/?act=read&id=45>, 20 Ekim 2013

⁵⁶⁴ Stuart D. Goldman, **CRS Report for Congress: Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests**, Congressional Research Service, 8 Ağustos, 2006, s. 3

⁵⁶⁵ The Commission on America’s National Interests, **America’s National Interests**, Washington, 2000, s. 5

⁵⁶⁶ N. Osipova, “Kongres i Nekotorie Voprosy Vneşney Politiki SŞA i Rossiysko-amerikanskikh Otnoşeniy pri Vtoroy Administratsii Djordja Buşa-Mladşego”, **Rossiya i Amerika v XXI Veke**, sayı 1, 2006, (Çevrimiçi) <http://www.rusus.ru/?act=read&id=12>, 20 Ekim 2013

Rusya ziyaretinde başlatılmıştır.⁵⁶⁷ Enerji verimliliğinin arttırılması konuları yanında uluslararası terörle mücadele koalisyon çerçevesinde iki devlet arasında Rusya petrolünün ABD'ye ihraç edilmesi için yeni altyapı projeleri görüşmeleri başlatılmıştır, daha sonraları Kuzey Amerika piyasalarına tedarikinin sağlanması amacı ile Rusya'da LNG'in üretilmesi fikirleri doğmuştur.⁵⁶⁸

Petrolün ABD'ye ihraç edilmesinde üç yol düşünülmüştür. Biri Drujba boru hattının Adriya boru hattı ile birleştirilmesi. Bu durumda Rusya petrolü Hırvatistan'ın Omishal limanına ulaştırılmış olurdu ve oradan da gemilerle ABD kıyılarına taşınacaktı. İkincisi – Rusya'nın doğusundan Pasifik okyanusuna çıkışından ABD'ye tedarikinin yapılması. Üçüncü yol ise Batı Sibirya'dan Murmansk'a petrol boru hattının ve limanında petrol yükleme terminalinin kurulmasını kapsamaktaydı.

Murmansk'a bağlanacak kuzey boru hattı bir kaç değişim sonrası ve Rusya'da yakıt enerji sanayisindeki politik değişiklikler (boru hatlarının projede olanlar dahil devlete ait olacağı) sonrası projeye ilgisi olan şirketlerden sadece Luloil kalmıştır.⁵⁶⁹ Ancak Lukoil'in teklif ettiği Haryaga – İndiga hattı da gerçekleştirilemez olmuştur. Sebebi de İndiga limanı, jeografik özelliklerden dolayı okyanus tankerlere servis veremeyecek olmasıdır. Yüksek ton taşıyabilecek bu tankerler olmazsa petrolün ABD'ye taşınması maliyeti yüksek çıkacaktır.⁵⁷⁰

Batı Sibirya – Drujba-Adriya – ABD hattı (6038 km), kuzey hattından (5800 km) uzun olacağı için taşıma maliyetleri de yükselteceği düşüncesi ile gelişme görmemiştir. Petrolün doğudan Pasifik okyanus çıkışından ABD'ye taşınması daha pahalı olacağı ile beraber taşıma kapasitesi 25 – 30 milyon ile sınırlı olacaktı.⁵⁷¹

Rusya petrol şirketleri petrolün ABD'ye tedarik yolları projeleri üzerinde tartışmalar yürütürken ABD tarafından yüksek miktarlarda petrol satın alacağı

⁵⁶⁷ Office of the Press Secretary, White House, “Joint Statement by President George W. Bush and President Vladimir V. Putin on the New U.S.-Russian Energy Dialogue”, Mayıs 24, 2002, (Çevrimiçi) <http://www.mid.ru/bl.nsf/900b2c3ac91734634325698f002d9dcf/ed91b3b9fdb344df43256bc300518360?OpenDocument>, 20 Ekim 2013

⁵⁶⁸ A. Şumilin, **Energetičeskaya Strategiya Rossii i SŞA**, Moskova, Mejdunarodnie Otnoşeniya, 2008, s. 6

⁵⁶⁹ Konstantin Simonov, **Energetičeskaya Sverhderjava**, Moskova, Eskmo-Press, 2006, s. 211 – 216

⁵⁷⁰ Oil Capital, “İndiga ili Murmansk”, **Oil Capital**, Haziran 14, 2004, http://www.oilcapital.ru/konyunktura/65257.html?sphrase_id=81830, 20 Ekim 2013

⁵⁷¹ Dergi Analitik Grubu, “Trubu do Murmanska Postroyat Vovremya”, **Toplivnyy Rınok**, Ocak 2003, (Çevrimiçi), <http://www.top-r.ru/journal/a8922.html>, 20 Ekim 2013

garantisi gelmemiştir. Transneft başkanı S. Vaynshtok, sadece Marathon Oil şirketi yılda 15 milyon ton petrol satın alacağı isteğini birdirdiğini ve satın alınmak istenen petrol türü de en yüksek kaliteli Siberian light olduğunu belirtmiştir. Sadece Siberian light petrolün boru hattından taşınması demek, boru hattın diğer kollarından gelecek petrolün taşıma sistemine eklenmesini olanaksız kılacağına da eklemiştir.⁵⁷²

Rusya – ABD enerji diyalogu çerçevesinde oluşturulan çalışma grubu, Rusya’nın Shtokman, Yamal, Sahalin doğal gaz yatakların işletilmesi sonucu sıvılaştırılmış doğal gazın da ABD’ye ihracatı görüşmeleri başlatılmıştır. İkili görüşmelerde Rusya hidrokarbonlarının ABD piyasalarına ulaştırılması, Rusya petrol ve doğal gaz sektörünün ABD’nin yatırımlarına açılacağını belirtilmekteydi.⁵⁷³

ABD uzmanları görüşüne göre Rusya’dan ithal edilen petrol ve doğal gaz ABD’nin enerji güvenliğinin sağlanması açısından önemli etki yaratabilirdi. Ancak bir enerji tedarikçisine bağımlı hale gelmemek için Rusya’dan ithal edilen enerji kaynakları miktarı ABD’nin toplan enerji tüketimi içindeki payı %19’u aşmaması gerektiği hesaplanmıştır.⁵⁷⁴

Bunun yanında ABD şirketlerinin Rusya’nın enerji projelerinde ve Rusya şirketlerinin ABD enerji piyasasında işbirlikleri görünmektedir. Tengiz – Novorossiysk petrol boru hattı projesine yapılan 2,6 milyar ABD dolar yatırımın içinde yarısına yakın payı Chevron tarafından yapılmıştır. 2003 yılında Marathon Oil, 275 milyon ABD dolara Hantı – Mansiysk petrol şirketini satın almıştır. 2004 yılında ConocoPhillips 2 milyar ABD dolarlık Lukoil hisse senetlerini satın almıştır, ve aralarında stratejik birliğin oluşturulduğu ilan edilmiştir. 2004 yılında Chevron ve Gazprom arasında ABD ve Rusya’da petrol ve doğal gaz projelerinde işbirliği olanağı görüşmeleri başlatılmıştır. 2001 yılında ExxonMobil’in Sahalin-1 projesine yatırımı 12 milyar ABD doları aşmıştır. Diğer taraftan Lukoil ABD’de 2001 yılında

⁵⁷² Pravo TEK, “SŞA Ne garantiruet Spros na Neft dlya Stroitelstva Severnogo Nefteprovoda - Vaynshtok”, **Pravo TEK**, Haziran 14, 2005, (Çevrimiçi) <http://www.lawtek.ru/news/11049>, 20 Ekim 2013

⁵⁷³ GAZPROM, “Ob İtogah Raboçey Vstreçi Alekseya Millera i Spensera Abrahama”, Mayıs 28, 2004, (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/press/news/2004/may/article54865/>, 20 Ekim 2013

⁵⁷⁴ Alan P. Larson, “International Aspects of U.S. Energy Security”, **Secretary for Economic, Business, and Agricultural Affairs**, Nisan 8, 2003, (Çevrimiçi) <http://2001-2009.state.gov/e/rm/2003/19447.htm>, 10 Ekim 2013

Getti şirketinin 1300 petrol istasyonunu ve 2004 yılında ConocoPhillips'e ait 800 petrol istasyonunu satın almıştır (toplam yatırım 337 milyon ABD dolar olmuştur).⁵⁷⁵

Belirtmek gerekir ki, Rusya'nın ABD ile enerji alanında stratejik işbirliği, Rusya'nın enerji kaynakları üretimini arttırmak ve ithalat piyasalarını genişletmek amacı ile enerji konusunun Rusya'nın dış ilişkileri politikasının önemli faaliyet alanı olarak belirlendiği döneme ve ABD'nin Orta Doğu'daki artan istikrarsızlık nedeniyle enerji kaynakları tedarikinin güvenliğinin sağlanması önem kazandığı döneme denk gelmiştir.⁵⁷⁶

Bununla beraber ABD için Rusya piyasası, öncelikli olmamaktadır. ABD'nin önemli ticari ortakları olarak Kanada, AB, Çin, Meksika v.d. ülkeler görünmektedir. 2006 yılında ABD'nin toplam doğrudan yatırımın ancak %0,35'i Rusya'ya gelmiştir.⁵⁷⁷

Rusya'nın ticaret yapısında ABD'nin payı %6 iken ABD'nin ticaret yapısında Rusya'nın payı %0,5 ile sınırlıdır. 2007 yılında Rusya'nın ABD'ye yaptığı ihracatın içinde %57'i petrol ve petrol ürünlerine gelmiştir, ABD'den ithal ettiği ürünlerin yarısından fazlasını ise yatırım, makine, elektrik, optik, tıbbi teçhizatlar ve taşıma araçları oluşturmuştur.⁵⁷⁸

ABD uzmanlar tarafından Rusya ile ABD arasında enerji ve ekonomik işbirliğinin derinlememesinin sebepleri olarak 2000'li yılların başında Rusya'da yatırım ortamının demokratik olmaması, rapor ve dokümantasyonda şeffaflığın eksik olması, önemli enerji yataklarının işletilmesinde yabancı yatırımcılara hak tanınmaması, sanayi ve kanun aşamasında uyuşmazlıkları belirtmektedirler.⁵⁷⁹ Diğer taraftan Rusya enerji yataklarının işletim lisanslarının ani olarak geri alınması, sık sık kanundaki değişiklikler ayrı bir zorluk oluştuyordu. Bununla beraber enerji

⁵⁷⁵ S. Jıznin, **a.g.e.**, s. 380

⁵⁷⁶ A. Şumilin, **a.g.e.**, s. 14

⁵⁷⁷ R. Zimenkov, "Pryamie Investitsii SŞA v Ekonomike Rossii", **Rossiya i Amerika v XXI Veke** bilimsel elektronik dergisi, sayı 2, 2007, (Çevrimiçi) <http://www.rusus.ru/?act=read&id=52>, 20 Ekim 2013

⁵⁷⁸ A. Davidov, "Sovremennye Problemy Rossiysko-Amerikanskikh Torgovo-Ekonomičeskikh Otnoşeniy", **Rossiya i Amerika v XXI Veke** bilimsel elektronik dergisi, sayı 2, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.rusus.ru/?act=read&id=87>, 20 Ekim 2013

⁵⁷⁹ Aleksandr Todorov, "Energy Dialogue Between Russia and USA", **Geopolitika** internet dergisi, Temmuz 12, 2010, (Çevrimiçi) <http://geopolitica.eu/in-english/898-energy-dialogue-between-russia-and-the-us?format=pdf>, 10 Ekim 2013

kaynaklarının ABD'ye taşınmasını sağlayabilecek altyapının olmaması ve yüksek yatırımlar talep etmesi Rusya'nın petrol ihracatının genişlemesini sınırlamaktaydı.⁵⁸⁰

İlerleyen zamanda ABD ile Rusya arasında kurulmaya çalışan ilişkilerde bir soğuma görünmektedir.

2004 yılında Rusya hükümeti, enerji sektörünün ekonomik süreçlerine etki etmeye başlamıştır. Piyasa ekonomisi ortamında devlet-kapitalistik yönetim yöntemlerine geçiş başlamıştır. Rusya devletinin güçlenmesi sürecinin katalizatörü, petrol fiyatlarının artışı olmuştur. Petrol sektöründe aşırı karın vergilendirilmesi, enerji şirketlerinin devlet eline geçmesi, daha sonra stratejik alanlarda yabancı yatırımcılara kontrol hakkı verecek hisse senetlerini satın almalarını engelleyecek kanunun hazırlanması, GAZPROM'un tek doğal gaz ithalatçısı olarak kanun ile yetkilendirilmesi, Rusya'da yeni dış politika yönlerini belirlemiştir. Bu politikanın amacı, eşit olarak aktiflerin değişimi ve Rusya ekonomisinin moderleşmesine yönelik iki taraflı yatırımın gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu dönemde kendi gücüne inanmaya başlayan Rusya, Batılı ortaklarından Rusya'da enerji kaynaklarının üretimine katılmak için para olarak değil kendi piyasalarını açmaları ve teknolojik desteğin sağlanmasını talep etmiştir.⁵⁸¹

Aynı zamanda Rusya şirketlerinin Orta Doğu, Kuzey Afrika ülkelerinde petrol ve doğal gaz projelerine katılması, Meksika ve Venezuela ile enerji işbirliği kurması, Rusya'nın Orta Asya ve Kafkas bölgesi enerji kaynaklarının üretimi ve taşınmasında ilgi göstermesi ABD'nin hoşuna gitmemiştir.⁵⁸² Bu tedirginlik, teorik olarak Rusya'nın enerji üreticileri toplumunun liderliğine geçebileceğinden doğmaktaydı (Rusya OPEC'e üye olabilirdi, doğal gaz OPEC'i oluşturabilirdi, Suudi Arabistan ve diğer önemli enerji kaynakları üreticileri ile bir stratejik ortaklığa geçebilirdi, post-Sovyet ülkelerinin enerji kaynakları ve taşıma yollarının kontrolünü elde edebilirdi). Bu şekildeki gelişme, ABD ve diğer büyük enerji tüketiciler ile "soğuk enerji savaşına" götürebilecekti. Enerji piyasasında görünen istikrarsızlık

⁵⁸⁰ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 380

⁵⁸¹ Aleksey Grivaç, Andrey Denisov, "Uspehi i Neudaçi Energetičeskoy Sverhderjavı", **Rossiya v Globalnoy Politike**, sayı 2, 2008, s. 50 – 54

⁵⁸² A. Şumilin, **a.g.e.**, s. 83 – 85, 88, 91, 95, 97

(özellikle terörle mücadele nedeniyle artan) döneminde enerji güvenliğine tehdit oluşturabileceği korkusu arttırmıştır.⁵⁸³

2006 yılında GAZPROM'un Ukrayna ile yaşanan fiyat krizi sonucu AB, Rusya'yı enerji konusunu politik bir araç olarak kullandığı suçlamada bulunurken ABD senatörü R. Lugar NATO toplantısında müttefiklerinin toplu çabaları ile uluslararası enerji güvenliğine Rusya'dan gelebilecek tehditleri aktif olarak nötrleştirme konseptini öne sunmuştur.⁵⁸⁴

Rusya devletinin uluslararası ilişkilerinde ve enerji alanında gösterdiği tutarlı ve amaçlı çalışmaları, ADB tarafından Rusya'nın "demokratik prensiplerinden uzaklaştığı", "neoemperyalistik dış politikası yürüttüğü" şeklinde algılanmıştır ve "engelleme stratejisi" geliştirilmesi gerektiği düşünceler doğmuştur.⁵⁸⁵

ABD'nin Rusya'ya karşı geliştirdiği eylemlerden biri Rusya'nın ekonomisinin yeterince büyük olmadığını belirterek G-8' e üyeliğine karşı çıkılmasıdır. Bunun yanında Orta Asya ve Hazar denizi bölgesinde Rusya'nın etkisinin azaltılması çabaları artmıştır.

2008 yılında Ukrayna probleminin tekrarlanması ve özünde enerji konusunu taşıyan Gürcistan çatışması, Rusya ile ABD arasının daha fazla açılmasına sebep olmuştur.⁵⁸⁶

Rusya ile ABD ilişkilerinin zayıflamasının önemli sebeplerinden biri ABD'nin Rusya için stratejik önem taşıyan post-Sovyet bölgesinde Rusya'nın amaçları ile çelişen faaliyet girişimleri ve kendisinin "tek taraflı" dünya egemenliği dış politikasının yürütülmesi sayılabilir. Aynı dönemde Rusya'nın İslam dünyası ile yaklaşması (2005 yılında Rusya, İslam Birliği Teşkilatına üye olmuştur), enerji

⁵⁸³ S. Jiznin, **a.g.e.**, s. 377

⁵⁸⁴ Press Release, "Lugar: Attack on Allies' Energy Supplies is Attack on NATO Alliance", **Riga NATO Summit**, Kasım 27, 2006, (Çevrimiçi) <http://www.rigasummit.lv/en/id/pressin/nid/191/>, 20 Ekim 2013

⁵⁸⁵ Sergey Rogov, "Uteşitelnoe Partnerstvo", **Političeskiy Jurnal**, sayı 8 (59), 2005, s. 47

⁵⁸⁶ A. Şumilin, **a.g.e.**, s. 6

kaynaklarının Asya Pasifik ülkelerine ihracat olanaklarının doğması,⁵⁸⁷ ABD'nin Rusya ile bir çok noktada farklı görüşlerde olduğunu sıralamasına sebep olmuştur.⁵⁸⁸

Rusya ile ABD arasında doğan muhalefet ilişkilerinin temelinde enerji piyasasının küreselleşmesi sürecinde Rusya'nın önemli enerji kaynakları ihracatçısı olarak konumunu güçleştirmek istemesi ve ABD'nin önemli enerji ithalatçısı olarak konumunu korumak istemesi yer almaktadır.⁵⁸⁹

ABD büyük enerji ithalatçısı ve aynı zamanda büyük enerji üreticisidir. Ülke sınırlarında bulunan petrol rezervleri dünya petrol rezervlerin %2,1 payını, kömür rezervleri – %4,5'ini, doğal gaz rezervleri – %27,6'nı oluşturmaktadır. 2012 yılında ABD, dünya petrol üreticiler sıralamasında üçüncü (%9,6) sırada yer almıştır, kömür ve elektrik enerjisi üretiminde Çin'den sonra ikinci (%13,4 ve %18,9), doğal gaz üretiminde birinci (%20,4) olmuştur. Aynı zamanda 2010 yılında toplam dünya enerji tüketiminde kendisini geçen Çin'den (%21,9) sonra ikinci büyük enerji tüketicisi konumunda olup toplam dünya enerji tüketim miktarının %17,7'lik payını tüketmiştir.⁵⁹⁰

ABD'nin tükettiği enerji miktarı ürettiği enerji miktarından fazla olması nedeniyle tükettiği enerjinin bir kısmını ithal enerji kaynakları ile karşılamak zorundadır. 2012 yılında ABD'de tüketilen petrol ve sıvı yakıt miktarının %40'ı ithal petrol ile karşılamıştır. ABD'nin önemli petrol ve petrol ürünleri tedarikçileri Kanada (%28), Suudi Arabistan (%13), Meksika (%10), Venezuela (%9) ve Rusya (%5) olmuştur. Bugün ABD'nin ithal ettiği petrol ve petrol ürünlerinin %29'u Basra körfezinden gelmektedir (Bahreyn, Irak, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri).⁵⁹¹

⁵⁸⁷ Şuhratcon Yitaliev, Albina Karimova, "O Nekotorih Modelyah Otnoşeniy Mejdu SŞA, KNR i RF v Kontekste ih Strategii v Tsentralnoy Azii i na Kafkaze", **Tsentralnaya Aziya i Kafkas**, sayı 2 (50), 2007, s. 50 – 60

⁵⁸⁸ Karl-Heinz Kamp, "Relaunching NATO-Russia Ties", **The Washington Times**, Mart 15, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.washingtontimes.com/news/2009/mar/15/relaunching-nato-russia-ties/?page=all>, 20 Ekim 2013

⁵⁸⁹ A. Korneev, "Rossiysko-Amerikanskiy Energetičeskiy Dialog: Voprosi Energetičeskoy Effektivnosti i Energoberejeniya", **Rossiya i Amerika v XXI Veke** bilimsel elektronik dergisi, sayı 2, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.rusus.ru/print.php?id=202>, 20 Ekim 2013

⁵⁹⁰ BP İstatistikleri

⁵⁹¹ EIA, "How Dependent Are We On Foreign Oil?", Mayıs 10, 2013, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/energy_in_brief/article/foreign_oil_dependence.cfm, 20 Ekim 2013

2012 yılı itibariyle ABD'nin toplam enerji tüketiminin %36'nı petrol, %27'ini doğal gaz, %18'ini kömür ve %18'ini fosil dışı kaynaklar oluşturmuştur. Üretilen kömürün %92'i elektrik enerjisi üretiminde kullanılmaktadır. Bununla beraber ABD, 2007 yılından beri elektrik enerji üretiminde kömürün payını %50'den %37'ye indirebilmiştir. Buna doğal gaz fiyatındaki düşüş olanak sağlamıştır; bazı elektrik santraller doğal gaza geçirilmiştir. Bununla beraber ABD'nin kömür ihracat olanağı da doğmuştur.⁵⁹²

ABD doğal gaz talebini %95'ini kendi üretimi ile karşılamaktadır, kalanını Kanada'dan boru hatları üzerinden (ithal edilen doğal gazın %90'ı) ve LNG olarak ithal etmektedir. Ayrıca ABD küçük miktarda doğal gazı Kanada'ya ve Meksika'ya ve LNG olarak Japonya'ya ihraç etmektedir. Bunun yanında ithal edilen LNG'nin fiyatı yüksek olan ülkelere tekrar ihracatı söz konusu.⁵⁹³

Eklemek gerekir ki, 2005 yılından beri ABD'de doğal gaz üretimi arttırmaktadır. 2040 yılında 33,1 trilyon cubik feet'e çıkartılması (2011 yılın miktarından %44 arttırılması) amaçlanmıştır.⁵⁹⁴ ABD'nin doğal gaz üretimini arttırması, LNG üreticileri olarak büyüyen Asya Pasifik ülkeleri ve alternatif enerji tedarikçisi arayışında olan Avrupa piyasalarına ihraç olanağını sağlayacaktır. Bu da enerji piyasalarına olan rekabeti arttırarak Rusya'nın enerji kaynakları ihracatını etkileyebilir.

2012 yılı itibariyle ABD'de elektrik enerjisi üretiminde enerji kaynaklarının payı şu şekilde olmuştur: kömür – %37, doğal gaz – %30, nükleer enerji – %19, yenilenebilir enerji kaynakları – %12 ve petrol – %1.⁵⁹⁵

Buradan ABD'nin Rusya'nın bir enerji devi olarak büyümesine karşı eylemlerde bulunmasını, diğer ideolojik amaçlar yanında petrol tüketiminin %40'ını ithal etmek zorunda olması da açıklamaktadır. Çünkü enerji kaynakları fiyatlarındaki değişme ve enerji kaynaklarının tedarikinin etkilenmesi, 21.y.y. başından beri bütçe

⁵⁹² EIA, "What is the Role of Coal in the United States", Ağustos 16, 2013, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/energy_in_brief/article/role_coal_us.cfm, 20 Ekim 2013

⁵⁹³ EIA, "Natural Gas Annual", Aralık 12, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/naturalgas/annual/?src=Natural-f6>, 20 Aralık 2013

⁵⁹⁴ EIA, "What is Shale Gas and Why it is Important?", Aralık 5, 2012, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/energy_in_brief/article/about_shale_gas.cfm, 20 Ekim 2013

⁵⁹⁵ EIA, "Electricity in the United States", Kasım 5, 2013, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/energyexplained/index.cfm?page=electricity_in_the_united_states, 20 Aralık 2013

yetersizliği ile karşılaşılan ABD ekonomisi için daha büyük olumsuz sonuçları oluşturabilir.

Rusya ile ABD ilişkilerinde 2009 yılında bir yenileme olmuştur. İlişkilerin “resetlenmesi” demokrat partili B. Obama’nın ABD cumhurbaşkanlığı görevine başlaması zamanına denk gelmiştir. Ayrıca Rusya ve ABD arasında oluşan ilişkiler, 21.y.y. birinci on yıllık dönemin sonunda dünyada gelişim eğiliminde kendisini göstermeye başlayan yeni çok merkezli dünya yapısı sistemi ile çelişmekteydi.⁵⁹⁶

2009 yılın en önemli özelliği ABD’nin tek kutuplu dünya yapısının sonu geldiğini kabul etmesi olmuştur. B. Obama, 23 Eylül 2009 yılında düzenlenen BM oturumunda “Hiç bir ülke, diğer ülkeler üzerinde domine olamaz ve olmaya da çalışmamalı. Bir ülkeyi veya ülke grubunu yücelten herhangi bir dünya yapısı, başarılı olmaz.” şeklindeki konuşması ile kendisinden önce cumhurbaşkanı olan G. Bush’un küresel egemenliği içeren amaçlarını reddetmiştir.⁵⁹⁷

İki devlet ilişkilerinde görünen iyileşmenin başarısı, 8 Nisan 2010 yılında stratejik silahların azaltılması anlaşmanın imzalanması olmuştur. Ayrıca ABD’nin Rusya’da “silikon vadisinin” (Skolkovo enformasyon merkezi) kurulmasında destek verileceği anlaşılmıştır.⁵⁹⁸

2002 yılında imzalanan stratejik ortaklık anlaşmasından sonra 18 Haziran 2012 yılında Los Cabos şehrinde V. Putin ve B. Obama’nın imzaladıkları Ortak Bildiri, iki devlet arasında işbirliğinin temelini oluşturmuştur. Ortak Bildiri, ekonomik işbirliği (ABD, Jackson – Vanik değişikliklerinin yürürlükten kalkmasını sağlayacak Rusya’nın WTO’ya girmesini desteklemiştir), nükleer güvenlik, bölgesel çatışmalar (Afganistan’da istikrarın kazandırılması), terörle mücadele, uyuşturucu ile mücadele, enerji ve enerji verimliliğin artırılmasında işbirlik, çevrenin korunması (Arktik ve Antarktika’da bilimsel araştırma merkezinin oluşturulması), sağlık ve

⁵⁹⁶ V. Sizov, “Otnoşeniya Rossii i SŞA v Sfere Bezopasnosti: Mojno li Şçitat 2009 God Uspeşnim?”, **Rossiya i Amerika v XXI Veke** bilimsel elektronik dergisi, sayı 1, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.rusus.ru/?act=read&id=177>, 20 Ekim 2013

⁵⁹⁷ The White House Office of The Press Secretary, “Remarks by the President to the United Nations General Assembly”, Eylül 23, 2009, (Çevrimiçi) http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-by-the-President-to-the-United-Nations-General-Assembly, 20 Ekim 2013

⁵⁹⁸ V. Şaklein, “Mojno li Govorit o Novoy Povestke Dnya Otnoşeniy Rossii i SŞA”, **Rossiya i Amerika v XXI Veke** bilimsel elektronik dergisi, sayı 2, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.rusus.ru/?act=read&id=195>, 20 Ekim 2013

diğer İkili Cumhurbaşkanlığı Komisyonu Çalışma Grubunun ele aldığı konularında ABD – Rusya ilişkilerinin önemini ve gücünü vurgulamıştır.⁵⁹⁹

Gelecek Rusya – Amerika İlişkileri çalışma grubu tarafından hazırlanan raporda “reset” sonrası Rusya ile ABD arasındaki ilişkiler sistematik yüzleşmeden uzaklaşmış olup yapıcı işbirliğinin öneminin ve her devletin kendi amaçlarını net ve pragmatik şekilde algılamaları, ilişkileri için bir şeffaf temel oluşturduğu belirtilmiştir. Bununla beraber ilişkiler, istikrarlı ortaklık halini alamamıştır, dış ve iç politika değişimlere karşı zayıf kalmıştır. Raporu hazırlayanlara göre “resetin” en önemli eksikliği, Rusya – ABD ilişkilerine stratejik amaç ve perspektif belirlememesindedir; bu da ilişkilerin yerinde saymasına veya zor ilerlemesine neden olmaktadır.⁶⁰⁰

Rusya ile ABD enerji ilişkilerinin özellikleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- İki devlet arasında petrol ve LNG ticareti sınırlı miktardadır. Bu ABD’nin bir ülkeden ithal ettiği enerji kaynaklarının toplam enerji tüketimindeki payının %19’u aşmaması politikasını yürütmesi ile beraber Rusya enerji kaynaklarının ABD’ye tedarikinin sağlanması (üretimi, taşıma alt yapısının oluşturulması, taşıma) yüksek maliyetli olacağından kaynaklandığı belirtilebilir. Diğer taraftan Rusya, ABD’nin öncelikli ticaret ortaklarından değildir, aynı şekilde ABD, Rusya’nın dış ticaret dengesinde diğer ülkelere göre sonradır.
- Enerji ilişkileri daha çok nükleer enerjinin barışçıl kullanımına yönelik olduğu görünmektedir.
- İki devlet arasındaki ilişkiler askeri ilişkiler çerçesinden çıkamaması diğer alanlarda da işbirliğin gelişmesini engellemektedir.
- Rusya ile ABD ilişkilerinde güven unsurunun eksikliği görünmektedir. Bu da ABD’nin milli güvenlik stratejisinde Rusya ile

⁵⁹⁹ U.S. Departament of State, “The United States and Russia: A Multifaceted Relationship”, Haziran 18, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/193208.htm>, 20 Ekim 2013

⁶⁰⁰ Gelecek Rusya – ABD İlişkileri Çalışma Grubu, **Otnoşeniya Rossiya – SŞA Posle Perezagruzki: na Puti k Novoy Povestke Dnya. Vzgljad iz Rossii**, Valday, 2011, s. 3

olan ilişkilerini Rusya'nın yürüteceği dış ve iç politikası şartına bağlamasına götürmüştür.⁶⁰¹

- İki devletin ideolojik amaçları aralarında işbirliğinin oluşmasından uzaklaştırmaktadır. Belirtmek gerekir ki globalleşen dünyada enerji Rusya'nın liderliğini dolduramamıştır; ABD'nin egemen ülke olacağı da hayalet halini almıştır. Ancak yakın gelecekte Rusya ve ABD dünyada güvenliğinin sağlanmasında temel etkenler olarak kalacağı görünmektedir. Küresel tehditler (uluslararası terörizm, ekolojik kriz, fosil kaynaklarının tükenmesi, ekonomik istikrarsızlıklar gibi) Rusya ile ABD'yi işbirlik kurmalarına dürtmektedir.
- Bugün ABD'nin Rusya için yeni enerji piyasası olması yerine LNG piyasasında ve petrolün ihracatına izin verilirse petrol piyasasında da rekabetçisi olacağı görünmektedir.

Belirtilebilir ki, görünen gelecekte bile Rusya – ABD ilişkileri düz, yüzleşmesiz, rekabet unsuru taşımayan özellikte olması çok zordur. Ancak bu, ilişkilerinin mutlaka düşmanlar halini alacağını belirtmemektedir. Çünkü bu, iki devlet tarafından da istenilmeyen bir gelişme olacağı gibi bölgesel ve küresel gelişim için tehdit oluşturabilir.

2.4.6. Rusya ve OPEC

Petro İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), 2010 yılında kuruluşun 50 yılını kutlamıştır. OPEC, gelişmekte olan ülkeler tarafından kurulan ve yarım asır hayatta kalabilen dünyadaki tek kuruluştur.

OPEC, 1960 yılında Venezuela, İran, Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt katılımı ile Batı petrol şirketleri ile ilişkilerini koordine etmek için kurulmuştur. Daha sonra örgüte Katar (1961), Endonezya (1962 – 2008, örgütten çıkmıştır), Libya (1962), Birleşmiş Arap Emirlikleri (1967), Cezair (1969), Nijerya (1971), Ekvador (1973 – 1992, 2007), Gabon (1975 – 1994, örgütten çıkmıştır), Angola (2007). Bazı

⁶⁰¹ E. Kapustina, “Dinamika Rossiysko-amerikanskikh Otnoşeniy na Sovremennom Etape”, **Rossiya i Amerika v XXI Veke** bilimsel elektronik dergisi, sayı 2, 2007, (Çevrimiçi) <http://www.rusus.ru/?act=read&id=45>, 20 Ekim 2013

Ülkelerin örgütten çıkması ve yeni ülkelerin katılması ile bugun OPEC’e ye olan ülke sayısı 12 olmaktadır. OPEC kuruluşundan itibaren büyük uluslararası örgüt haline gelmiştir. OPEC’in başlangıçta Cenevre’de olan merkezi 1965’te Viyana’ya taşınmıştır.

OPEC’in amacı, petrol ürünleri üreticileri için adil ve istikrarlı fiyatın sağlanması, tüketiciler için düzenli ve ekonomik olarak petrol tedarikiinin yapılması, petrol sektörü yatırımcılarına adil geri dönüşün sağlanması amacıyla ye ülkeler arasında petrol politikalarını koordine etmek ve birleştirmek olmaktadır.⁶⁰²

Gelişmekte olan petrol üretici ülkelerde petrol ve doğal gaz sektörünün millileştirilmesi, özellikle 1960’larda ve 1970’lerde, Batı şirketlerinin Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Latin Amerika’da önceki anlaşmalara göre enerji kaynaklarının üretim hakkını ve enerji kaynaklarının üretimi üzerindeki kontrolünü kaybetmelerine neden olmuştur.⁶⁰³ Bu da 1970’lerin başında petrol piyasasında OPEC’in gücünü arttırmıştır. Daha önce petrol şirketlerinin petrol fiyatını düşürmemesi için mücadele eden OPEC, 1973 yılında tek taraflı olarak petrolün fiyatını belirleyebilmiştir.⁶⁰⁴

1980’lerde OPEC, bir uluslararası örgüt olarak petrol piyasasında politik gücünü kaybetmiştir. OPEC gücünün zayıflamasına bir çok gelişme neden olmuştur: dünya çapında görünen ekonomik durgunluk ile petrol talebinin düşmesi, artan petrol fiyatları sonucu OPEC dışı ülkelerde petrol üretimini artırılması, ABD ile Sovyetler Birliği arasında jeopolitik yüzleşmenin güçlenmesi ve bazı ye ülkelerinin olaya karşı görüşlerinin ayrılması, teknolojik gelişme, petrol fiyatının belirlenmesi prensibinin değişmesi (OPEC tarafında uygulanan fiyat sisteminden piyasa şartlarına göre belirlenen sisteme geçiş).⁶⁰⁵

⁶⁰² OPEC, “Brief History”, (evrimii) http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm, 20 Ekim 2013

⁶⁰³ A. şumilin, *a.g.e.*, s. 26 – 27

⁶⁰⁴ Bassam Fattouh, **An Anatomy of the Crude Oil Pricing System**, The Oxford Institute for Energy Studies, Ocak 2011, s. 16 (evrimii), <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/03/WPM40-AnAnatomyoftheCrudeOilPricingSystem-BassamFattouh-2011.pdf>, 20 Ekim 2013

⁶⁰⁵ Oleg Hlopov, “Politika OPEK i İnteresı Rossii”, **Obşestvo: Politika, Ekonomika, Pravo**, sayı 3, 2012, (evrimii) <http://dom-hors.ru/issue/pep/2012-3/khlopov.pdf>, 20 Ekim 2013

Bu gelişmeler sonucu OPEC petrolüne olan talebin düşmeye devam etmesi, OPEC'in dünya petrol üretim payının 1973'te %51'den 1985'te %28'e düşmesine neden olmuştur.⁶⁰⁶

Bugün OPEC, dünya petrol rezervlerinin %81'ine sahip olup 2012 yılında dünya petrol üretiminin %44,5'ini sağlamıştır. Aynı zamanda dünya doğal gaz rezervlerinin %47,5'i OPEC üye ülkelerinde bulunmakta olup 2012 yılında dünya doğal gaz üretiminin %20,5'ini OPEC üretmiştir.⁶⁰⁷

OPEC'in belirtilen temel amacına yönelik petrol piyasasında istikrarın sağlanması için OPEC dışı petrol üreticileri, özellikle Rusya, Meksika, Norveç, ile işbirliği kurması gerekmektedir. Rusya, önemli petrol ihracatçısı ülke olduğu için Rusya'nın OPEC üyesi olması konusu zaman zaman önem kazanmaktadır.

OPEC ve Rusya'yı tek bir amaç birleştirmektedir. Bu amaç dünya piyasasında hidrokarbonların fiyatının istikrarını sağlamak olmaktadır. Çok yüksek fiyatlar kimseye fayda getirmez. Çünkü enerji kaynaklarının fiyatının aşırı yükselmesi dünya ekonomisinin istikrarını bozabilir, bu da sonuç olarak üreticilere negatif etki yaratabilir. Bununla beraber Rusya da OPEC de, bütçe problemlerinden dolayı, aynı şekilde petrol fiyatının yeterince yüksek tutulmasını desteklemektedirler.⁶⁰⁸

Buradan Rusya için OPEC'e üye olmak veya en azından kartelin yöntemleri ile petrol piyasasında yüksek fiyatların sağlanması için OPEC ile uyumlu strateji geliştirmesi gerektiği görünmesi ile beraber uzmanlar, Rusya ile OPEC'in petrolün fiyatını yüksek tutmak için arzının azaltılması gerektiği görüşlerinin aynı olması bir tesadüf olduğunu stratejik amaçların ise çok farklı olduğunu belirtmektedirler.⁶⁰⁹

Rusya'nın OPEC üyesi olması, ilk başta yüksek fiyatların sağlanması enstrümanı olan ihracatın azaltılmasını gerektirecektir. İhracatın sınırlandırılması Rusya üreticiler için sorun oluşturacaktır, çünkü ihracat petrol üreticilerinin önemli gelir kaynağıdır. Aynı zamanda Rusya'nın petrol ihracatını üretim kapasitesi yetersiz

⁶⁰⁶ Bassam Fattough, **a.g.e.**, s. 18

⁶⁰⁷ OPEC, **Annual Statistical Bulletin**, 2013, s.22, 23, 30, 38, (Çevrimiçi) http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2013.pdf, 20 Ekim 2013

⁶⁰⁸ V. Guseynova, **a.g.e.**, s. 373

⁶⁰⁹ Andrey Konoplyannik, "Rossiya i OPEK: Soyuzniki ili Konkurentı?", **Ekspert**, sayı 31 (244), Ağustos 28, 2000, s. 5 – 7

olduğunda, veya kendi rafinelerine hammadde sağlamak için, veya yurtiçi petrol tedarikinin hacmini korumak ve fiyatların yükselmesini engellemek için azaltması gerekirken, OPEC bunu istikrarlı üretim ve aşırı kapasite olduğunda, petrolün aşırı işletilmesi krizini önlemek için, veya dünya piyasasına petrol tedarikini azaltmak ve petrol fiyatının düşmesini engellemek için yapmaktadır.

Stratejik olarak Rusya'nın amacı, petrolün fiyatının yükselmesi yanında daha çok petrol üreten ve petrolün üretimi, işletilmesi ve taşınması için gerekli ürün ve hizmet üreten şirketlerin katlandıkları maliyetleri azaltmak olduğu görünmektedir. Çünkü Rusya petrol sektörüne yeterince yatırım yapılmamıştır. Petrol fiyatları yüksek kaldıkça Rusya'nın dünya petrol piyasasında rekabet edebilirliği pek hissedilmemektedir. Ancak petrol fiyatının düşmesi ile beraber verimliliği yükselten teknik donanımlı diğer petrol üreticilerinin yanında zayıf kalabilir ve sonuç olarak ekonomisi için sorunlar doğabilir.⁶¹⁰

OPEC kurulduğu günden beri önce Sovyetler Birliğinin daha sonra Rusya'nın örgüt ile olan ilişkileri basit olmamıştır. Sovyetler Birliği, örgüte üye olma talebinde bulunmuştur ancak red almıştır. Çünkü Sovyetler Birliği, OPEC üyesi ülke olmak için aranan ülkenin gelişmekte olan ülke olması ve petrol ekonomisinin temelini oluşturması kriterlerine uymamaktaydı. İlerleyen yıllarda petrol ve doğal gaz rezervlerinin ve üretiminin artırılması ile OPEC üyesi olunması gerekliliği kalkmıştır. Soğuk savaş sırasında Batı ülkeler bazı OPEC üye ülkelerini kendi politik çıkarları doğrultusunda kullanımı görünmektedir, bu da politik ve enerji krizlerin meydana gelmesine neden olmuştur.⁶¹¹

1990'lı yıllarda OPEC, hem petrol fiyatlarının yüksek kalmasını hem petrol piyasasında konumunu korumak istemiştir. Ancak yüksek fiyatlar örgütün piyasa payı azaltabileceği için bunu önlemek için OPEC, bağımsız üreticilerden petrol üretimlerini örgütün piyasa payını etkileyebilecek düzeyde arttırmamalarını sözünü almaya çalışmıştır. Meksika ve Oman bu teklifi kabul etmiştir, ancak Rusya olumlu cevap vermemiştir.⁶¹²

⁶¹⁰ A.e.

⁶¹¹ Oleg Hlopov, "Politika OPEK i Interesı Rossii", **Obşestvo: Politika, Ekonomika, Pravo**, sayı 3, 2012, (Çevrimiçi) <http://dom-hors.ru/issue/pep/2012-3/khlopov.pdf>, 20 Ekim 2013

⁶¹² Ekaterina Drankina, Pavel Bıkov, "Voyna s OPEK: Straşno, no Ne ochen", **Ekspert**, sayı 43 (303), s. 10 – 13, 19 Kasım 2001

2000’li yılların başı, Rusya ile OPEC işbirliğinde en çatışmalı dönem olmuştur. İki yıl boyunca artış gösteren petrol fiyatlarının 2001 yılın sonunda 17 ABD doları/varile düşmesi ve OPEC’in fiyatları en azından 22 – 28 ABD dolarına yükseltmesi çabaları istenilen sonuç vermemesi, OPEC’in bağımsız petrol üreticilere karşı tehditte bulunmasına kadar götürmüştür.

Rusya’nın petrol üretimi artarken (2000 yılında %5, 2001 yılında %7) OPEC’in piyasa payı %40’tan %39’a düşmesine neden olmuştur. Özellikle Rusya petrolü, OPEC’in Avrupa piyasasındaki payının azalmasına neden olmuştur.

Rusya petrol üretiminin artırılması, sadece OPEC’in piyasa payının azaltılmasına değil aynı zamanda büyük miktarda gelir kaybına neden olması sonucu OPEC’in konuyu ciddiye aldığı görünmüştür. 2001 yılı Ekim ayında bağımsız petrol üretici ülkeler ile yapılan görüşmede H. Chaves, petrol fiyat savaşının başlayabileceğini ve sonucunda petrol fiyatının 5 ABD dolarına inebileceği uyarısında bulunmuştur. Katar enerji bakanı, Rusya, Meksika ve Norveç petrol fiyatlarının stabilize edilmesinde OPEC’i desteklemezlerse fiyatlarda çöküş olabileceğini belirterek Venezuela liderine katılmıştır.⁶¹³

Rusya, 2001 yılın dördüncü çeyreğinde petrol ihracatını 30 bin varil/gün kadar azaltarak (OPEC, 500 bin varil/gün olmasında ısrarlıydı) işbirlik sağlanabileceğini göstermiştir. Ancak Rusya’da bazı petrol üretici şirketleri yılın ilk yarısında ihracat kotalarını azalttıkları için gerçek bir azalma olmamıştır. Bu da uzmanların belirttiği gibi Rusya’nın OPEC ile olan işbirliğinin ciddi olmadığını göstermektedir.⁶¹⁴

Rusya’nın OPEC ile yaklaşması dönemleri doğrudan dünya ekonomisinin daraldığı, dünya piyasasında talebin azaldığı ve ilişkili olarak petrol fiyatlarının düştüğü 1997 – 1998 ve 2008 – 2009 dönemlere denk gelmektedir. Rusya 1998 yılında OPEC oturumlarına gözlemci ülke olarak katılma kararını almıştır. Ancak Rusya’nın kendi stratejisine göre hareket ettiği görülmektedir; 1998 yılında ekonomik krizin aşılması ile Rusya, petrol ihracatını arttırmaya devam etmiştir ve 2001 yılında sert yüzleşmeye neden olmuştur.⁶¹⁵

⁶¹³ A.e.

⁶¹⁴ V. Guseynova, a.g.e., s. 375

⁶¹⁵ Oleg Hlopov, a.g.e., s. 4

2008 yılında dünya ekonomik kriz sonucu petrol fiyatlarının 147 ABD dolarlarından yılın sonunda 50 ABD dolar altına düşmesi sırasında D. Medvedev, Rusya'nın milli zenginliklerini korumak için her türlü yola, petrol üretiminin azaltılmasından OPEC üyesi olunmasına kadar, başvurabileceğini belirtmiştir.⁶¹⁶

2011 yılında ise V. Putin, "Biz bazen OPEC'i sinirlendiriyoruz, örgütün üyesi olmadığımız takdirde örgüt üyelerinden daha fazla petrol ürettiğimiz için, bu da uluslararası petrol fiyatlarını etkilemektedir. Ancak biz OPEC ile çalışmalarımızı koordine edeceğiz." şeklinde açıklama yapmıştır. Belirtmek gerekir ki, 2008 yılında D. Medvedev (o zaman cumhurbaşkanı) ve 2009 yılında OPEC'in Viyana oturumunda İ. Seçin (başbakan yardımcısı) OPEC ile işbirliğinin genişletilmesi yollarını belirtirken V. Putin detay vermemiştir.⁶¹⁷

Bugün Rusya, petrol üretim hacimine göre Suudi Arabistan ile yarışmaktadır. 2012 yılında Rusya 526,2 milyon ton (10,6 milyon barel/gün) petrol üretmiştir, Suudi Arabistan – 547 milyon ton (11,5 milyon barel/gün).⁶¹⁸

Rusya'nın OPEC üye ülkeleri ile ikili işbirliği kurması stratejik amaçlarındandır. Ancak Rusya'nın bazı OPEC üye ülkeleri ile işbirliğinin güçlendirilmesi, OPEC bütünlüğüne tehlike oluşturmaktadır. Suudi Arabistan, ABD'nin stratejik ortağıdır. Rusya'nın ise Venezuela ve İran ile özel ilişkileri mevcuttur. 2003 yılına kadar Irak ve 2011 yılı arab devrimlerine kadar Cezair ve Libya ile de stratejik işbirliği söz konusuydu.⁶¹⁹

Petrol ve doğal gaz sektörü konuları ile ilgilenen Rusya uzmanlarının Rusya – OPEC ilişkileri hakkındaki görüşlerinin incelenmesi sonucu Rusya'nın OPEC'e üye olması gerekmediğine dair genel bir fikrin olduğu ve Rusya'nın OPEC ile işbirliğinin nasıl olması gerektiği ile ilgili genel bir görüş olmadığı belirlenmiştir.⁶²⁰

Enerji Stratejisi Enstitüsü başkanı V. Buşuev, Rusya'nın OPEC'ten öğreneceği çok konu olduğunu belirtmektedir. OPEC üyesi olan petrol üretici

⁶¹⁶ Interfax, "Medvedev: Rossiya Mojet Vstupit v OPEC", **Interfax**, Aralık 11, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.interfax.ru/business/51122>, 20 Ekim 2013

⁶¹⁷ Eric Watkins, "Putin: Russia Will Coordinate Work With OPEC", **Oil&Gas Journal**, Kasım 11, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.ogj.com/articles/2011/11/putin-russia-will-coordinate-work-with-opec.html>, 20 Ekim 2013

⁶¹⁸ BP İstatistikleri

⁶¹⁹ Oleg Hlopov, **a.g.e.**, s. 5

⁶²⁰ Interaffairs, **Rossiya – OPEC**, Uzmanlar oturumu raporu, **Mejdunarodnaya Jızn** dergisinin elektronik eki, Moskova, Ocak 2011, (Çevrimiçi) http://interaffairs.ru/i/opek5_1.pdf, 20 Ekim 2013

lkeler, petrol azalmasından sonra gelecek gelişme stratejisine çoktan geçmiştir ve bu ülkeler petrol üretimini kapatmaktan korkmamaktadır. OPEC yesi ülkeler petrolü işletme alanını geliştirmektedirler ve biznesin çeşitlendirilmesinde esneklik göstermektedirler.⁶²¹

Enerji diplomasisi ve jeopolitika merkezi başkanı S. Jıznin, Rusya’nın OPEC ile işbirliğinin konsepti daha 1997’de yazıldığını ancak sonraki dönemlerde değişime uğradığını belirtmiştir. S. Jıznin, OPEC ile Rusya’nın ekonomik amaçları uyması ile beraber jeopolitik düzeyde farklı olduğunun altını çizmiştir. OPEC, rgt ye sayısını arttırarak petrol piyasasında konumunu güçleştirmek istemektedir. Rusya ise global enerji devleti olmayı amaçlamaktadır. Ona göre Rusya, OPEC’in dünyada merkezi konumda olduğunu ve Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), Uluslararası Enerji Forumu (IEF), Doğal Gaz İhracatçı lkeler Forumu gibi diğer önemli uluslararası kuruluşlar olduğunu dikkate alarak bunlar ile işbirliği geliştirmesi gerekir.⁶²²

Milli enerji stratejisi fonunun başkanı K. Simonov, Rusya’nın OPEC yesi olmadığını haklı bulmaktadır. Çünkü OPEC, artık petrol piyasasında etkili bir kuruluş değildir ve eğer Rusya OPEC’e ye olmuş olsaydı petrol üretim ve ihracat hacimleri ile ilgili ek sorumluluklar almış olacaktı.⁶²³

Rusya’nın OPEC ile kuracağı işbirliğine ilişkin net bir pozisyonu, stratejisi ve mekanizması geliştirilmemiştir. Çünkü işbirliğinden bahsedilirken aynı zamanda Rusya, Suudi Arabistan ile bir yarış içinde olmaktadır.

Rusya’nın OPEC ile işbirliği kuracaksa pozisyonunu net olarak belirlemesi gerekmektedir, çünkü Rusya’da petrol üretiminde istikrar sağlanamamıştır.⁶²⁴

Diğer taraftan Rusya’nın OPEC ile işbirlik içinde olması gereklilik gibi görünmektedir. Çünkü Rusya, dünya petrol fiyatlarını etkileme olanağına sahip değildir. İlk olarak Rusya, bazı OPEC yesi ülkelerden daha fazla miktarda petrol üretmesi ile beraber bir bağımsız petrol üreticisi olarak OPEC’in ürettiği miktarda üç kez daha az petrol üretmektedir. Rusya’nın azalttığı miktar, OPEC tarafından kolayca tamamlanabilir. İkinci olarak, petrol üretimini kontrol etmek için kota

⁶²¹ A.e., s. 3 – 4

⁶²² A.e., s. 5 – 7

⁶²³ K. Simonov, “Rusya ve Suudi Arabistan”, (evrimii) http://www.minenergo.gov.ru/press/experts/4068.html?sphrase_id=168311, 20 Ekim 2013

⁶²⁴ Interaffairs, **Rossiya – OPEC**, Uzmanlar oturumu raporu, **Mejdunarodnaya Jızn** dergisinin elektronik eki, Moskova, Ocak 2011, (evrimii) http://interaffairs.ru/i/opek5_1.pdf, 20 Ekim 2013

yöntemi Rusya'nın petrol sektörünün yapısı gereği uygulanamaz. Rusya petrol sektöründe özel sektörün payı %80'dir. Sadece Lukoil'in payı %17'dir. Dolayısıyla kota uygulaması ile petrol üretiminin sınırlandırılması mümkün olarak görünmemektedir. Üçüncü olarak, gümrük vergisi konularak veya Transneft tedarikinin sınırlandırılması ile petrol ihracatında kota uygulanması, petrolün depolama sorununu ortaya koyacaktır. Ayrıca Rusya iklim şartlarında petrol üretiminin azaltılması yüksek teknik risklere yol açabilir.⁶²⁵

Ayrıca 2002 – 2008 yılında petrol fiyatlarındaki artış, gelişmekte olan ülkelerdeki petrol talebinin artmasından daha çok petrol piyasasına finansal oyuncuların gelmesinden kaynaklandığı belirtilebilir.⁶²⁶ Petrol fiyat politikasının serbest finansal kaynaklar tarafından belirlendiği dönemde Rusya ile OPEC, petrol fiyatının stabilize edilmesinde ve regülasyon mekanizmasının oluşturulmasında birlikte hareket edebilirler.

Dünya enerji güvenliğinin yükseltilmesi amacı ile Rusya teklifi ile Rusya – OPEC diyalogu kurulmuştur. Üzerinde birlikte çalışması gereken konular olarak enerji ajanslarının verdiği önerilerinin doğruluk derecesinin belirlenmesi, petrol piyasasında servis hizmetlerinin monopolize edilmesini önleme ve etki derecesinin incelenmesi, dünya petrol piyasasına yeni gelişmelerin ve olanakların (denizde petrol üretimi, ağır petrol üretimi ve işlenmesi v.s.) perspektifteki etkisinin ölçülmesi belirtilmiştir.⁶²⁷

Rusya'nın OPEC ile olan ilişkileri hakkında aşağıdaki noktalar sıralanabilir:

- Rusya, istikrarlı, öngörülebilir petrol piyasasının oluşmasını ve belli düzeyde yüksek fiyatların olmasını istemektedir. Ancak OPEC üyesi olmadan serbest hareket etmeyi seçmektedir.
- İki tarafın ekonomik amaçları uyuşması ile beraber Rusya'nın stratejik amacı, yeterince gelişmemiş olarak kalan petrol sektörünü güçlendirmek olmaktadır. Petrol piyasasında Rusya'nın rakipleri, petrol üretimi ve tedariki düşük maliyetli olan ülkeler olmaktadır.

⁶²⁵ Nikolay İsain, "Mojet li RF Vliyat na Mirovie Tsenı na Neft", **Enerji Stratejisi Enstitüsü**, Şubat 20, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.energystrategy.ru/press-c/source/20.02.13-Isain.htm>, 20 Ekim 2013

⁶²⁶ Oleg Hlopov, **a.g.e.**, s. 6

⁶²⁷ MINENERGO, "Sotrudniçestvo s OPEC", (Çevrimiçi) http://www.minenergo.gov.ru/activity/co-operation/opek_contribution/, 20 Ekim 2013

- Rusya'nın OPEC ile işbirliği devamlılık göstermemektedir; petrol fiyatı düştüğünde yakınlaşma, petrol fiyatı yükseldiğinde soğuma görünmektedir.
- Rusya ile OPEC arasında işbirliği mekanizması geliştirilmemiştir; ortak mı yoksa rakip mi. Rusya, petrol üretiminde Suudi Arabistan ile yarışmaktadır. Geçmişte Rusya'nın petrol üretimini yükseltmesi fiyat çatışmalarına neden olmuştur.
- Rusya, OPEC ile veya OPEC üye ilkeleri ile işbirliği kurarken OPEC içinde yaşanan çelişkileri de dikkate alması gerekir; ideolojik ayrılmalar, kotaların yerine getirilmemesi, örgüt liderliğinin tartışılması.
- Bugün dünyada elektromobillere geçiş ve ülkelerin kendi enerji kaynakları ile tüketimini karşılama stratejilerini yürüttüğü süreçte Rusya ile OPEC petrol biznesin de değişimi üzerinde birlikte çalışabilirler.

BÖLÜM 3: DÜNYA ENERJİ PİYASASINDA RUSYA’NIN REKABETÇİ GÜCÜ

3.1. Dünya Enerji Piyasasının Dinamikleri

Açıktır ki, enerjinin gelişimi doğrudan dünya ekonomisinin yapılanması ile ilişkili olduğu. Bugün insanların üretim ve tüketim potansiyeli, gayri safi milli hasıla ile ölçülmektedir. İnsanların tükettikleri nihai mal ve hizmetlerinin üretimi, belli miktarda enerji kullanımını gerektirmektedir. Buradan herhangi devam eden gelişmenin insanlar tarafından oluşturulan medeniyetleşme makinesi için ihtiyaç duyulan enerjinin sağlanmasına bağlı olduğu belirtilebilir. Aynı zamanda belirtmek gerekir ki, bu mekanizmanın çalışması için sağlanacak enerji, mekanizmanın tüm bileşenleri onu kullanabilecek yapıda olmalı. Buradan ekonomi, insanların ihtiyaçlarını karşılayan bir mekanizma olarak, enerji ise bu mekanizmanın çalışmasının maddi temeli olarak algılanabilir.

Öyle yapılandı ki, enerji kaynağı, modern medeniyetin yaşam şartlarını sağlayan alternatif olmayan üründür. Enerjiden vazgeçilecekse aynı zamanda ekonomiden de vazgeçmek gerekecektir. Enerji kaynağı açısından “kaynakların sınırlı olması” sorunu, artık gelişmeyi sınırlayan faktör olarak algılanmaya başlamıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelere kat kat yüksek GSMH’ya sahip gelişmiş ülkelerin gelişme yolunun bir örnek model olarak kabullenilmiş olması (veya entelektüel çabaların bu şekilde gelişmenin doğru olduğunu aklamak ve kanıtlamak için yönelmesi), söz konusu enerji kaynağı problemini şiddetleştirerek yeni boyutlara taşımaktadır ve enerji güvenliği gibi kavramların doğmasına neden olmuştur. Eklemek gerekir ki, enerji kullanımı sonucu çevre kirliliği sorunu meydana gelmiştir. Bu da perspektifteki dünya gelişiminin sürdürülebilir yönde olması için çabalar olacağının bir göstergesi olduğu belirtilebilir.

Belirtilenlerden ekonomik gelişmeyi sağlamak için ve bunun için enerji güvenliğinin gelişmenin sürdürülebilir olması şartı ile sağlanması için çözüm arayışları, bugünkü enerji piyasasındaki gelişmelerin yön belirleyicileri olduğu sonucu verilebilir.

Enerji piyasasındaki gelişmeler, talep, arz ve enerji kaynakları açısından ele alınabilir.

Tablo 3.1.1: Enerji Piyasasındaki Gelişmeler

Enerji Talebi	Enerji Arzı	Enerji Kaynakları
- Enerji talebi artışı devam edecektir, ancak artış hızı yavaşlamakta, - Dünya nüfus artışı giderek azalacaktır, - Enerji tüketimi gelişmekte olan ülkelere kaymıştır, özellikle Asya ülkelerinde enerji talep artış hızı yüksektir, - Enerji ihracatçısı ülkelerde enerji tüketimi artmıştır, - Enerji ithalatçı ülkeler politikası enerji tüketimini kendi kaynakları ile karşılama yönüne değişmiştir, - Doğal gazla olan talep artışı diğer enerji kaynaklarına göre daha yüksektir, - Globalleşme sonucu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişim eğilimleri düzleşmeye gidiyor, - Ekolojik yetersizlik kömür ve nükleer, teknolojik yetersizlik yenilenebilir enerji kaynakların, kaynak yetersizliği doğal gaz ve petrolün kullanımına engel olabilir.	- Talep olduğu sürece üretim devam edecektir, - ABD enerji ithalatçısı konumundan enerji ihracatçısı konumuna geçeceği olasılığı görünmektedir, - Bir enerji kaynağı, ondan elde edilecek enerjinin faydası üretim harcamalarından yüksel olduğu sürece üretilmeye devam edilecektir, - Üretim, taşıma ve işletme kapasiteleri sınırlıdır, - Temel petrol terakçisi bölgesinde istikrarsızlığın kronik hal alması, - Dünya petrol ve doğal gaz ticaretinde şeffaflığın sağlanamaması, - Yeni enerji kaynakların gelişmesi, dünya enerji piyasasının değişmesine götürmektedir; üreticilerin hakim olduğu piyasadandan tüketicilerin hakim olduğu piyasaya doğru.	- Fosil yakıtların payı enerji tüketiminde yüksek kalacaktır (%80 - 63), ancak tüketimdeki payları dengelenecektir, - Fosil enerji kaynakların rezervleri yüksek tahmin edilmekle beraber kanıtlanmış rezervlerin miktarı sınırlıdır, - Yeni fosil enerji kaynakların yatakları keşfi düşmüştür, - Yenilenebilir enerji kaynakların tüketimdeki payının yükseltilmesi devamlı devlet desteğini gerektirmektedir, - Nükleer enerjisi geleceğin enerjisi olabilir, ancak kaza sonucu zararın büyük olacağı tehlikesi mevcuttur, - Enerji kaynakların tabanı gelişmiştir; geleneksel olmayan fosil yakıtların rönesansı beklenmektedir, alternatif yakıtlar geliştirilmektedir (bio, LNG, elektrik arabalar) - Ucuz, kaliteli, kolay çıkartılabilir petrol dönemin sona yaklaşması,

Kaynak: Farklı kaynaklardan yazar tarafından derlenmiştir.

Birinci bölümde de belirtildiği gibi enerji kaynaklarına olan talep artışı devam edecektir. Ancak yapılan çalışmalarda enerji talep artışının tutarlı (önceki dönemlere

göre daha yavaş veya ılımlı) olacağı öngörülmektedir. 2010 yılından 2035 yılına kadar ortalama yıllık artış %0,6 – %1,5 arasında olacağı tahmin edilmektedir.⁶²⁸ Son 150 yıl içinde enerji kullanımında üç dönem aralığı belirtilebilir. Her dönemin aralıklarının giderek daraldığı (70, 50, 30 yıl) ve enerji tüketiminin yüzde artışının azaldığı (%4,8, %4,2, %1,6) görülmektedir. Günümüzdeki enerji tüketiminin yavaşlaması, dünya enerji piyasasının yeni döneme geçiş noktasında olduğu belirtilebilir; yani enerji talebinin ılımlı artış gösterdiği dönem.(EK: 3.1)⁶²⁹

Enerji talep artışında beklenen yavaşlamaya neden olan faktörlerden dünya demografik yapısındaki değişimler, gelişmiş ülkelerde ekonomik gelişmenin yavaşlaması, dünyada enerjinin verimli kullanılmasına önem verilmesi sıralanabilir.

BM'in 2010 yılında hazırladıkları son raporda dünya nüfus artışının giderek azalacağı, bugün görünen ortalama %6 artış 2050 yılında %2,6 ve 2100 yılında %0,5 olacağı tahmin edilmektedir. (EK: 3.2) Yüksek doğurganlık söz konusu olan ülkeler çoğunlukla Afrika'da (kıtadaki 55 ülkeden 39'unda) yoğunlaşmıştır, Asya'da dokuz, Okyanusya'da altı ve Latin Amerika'da dört ülkede yüksek doğurganlık görülmektedir. Düşük doğurganlık ise İzlanda ve İrlanda hariç tüm Avrupa ülkelerinde, Asya'da 51 ülkeden 19'unda, Amerika kıtalarında 39 ülkeden 14'ünde, Afrika'da iki ülkede (Mauritius ve Tunus), Okyanusya'da bir ülkede (Avustralya) görülmektedir. Kalan ülkelerde ise orta doğurganlık söz konusudur. (EK: 3.3) 2050 yılında nüfus artışının Afrika ülkelerine kayacağı öngörülmektedir. Hindistan'ın nüfusu ise 2020 yılına kadar ikiye katlanacağı ve Çin nüfusu ile beraber dünya nüfusunun %36,1'i oluşturacağı tahmin edilmektedir.⁶³⁰

Raporda gelişmiş ülkelerde demografik yapısının yüksek doğurganlıktan düşük doğurganlık ve aynı zamanda düşük ölüm oranına olan geçiş tamamlandığı belirtilmektedir. Bu da enerji kaynaklarına olan talepte beklenen yavaşlamayı açıklamaktadır.

BM, dünya nüfus artışına etki eden unsurlar olarak ülkelerin demografik yapısına ilişkin yürüttükleri politikalar etki ettiğini sunmaktadır. 2013 yılında dünya

⁶²⁸ IEA, **World Energy Outlook 2012**, Fransa, 2012, s. 50

⁶²⁹ Rusya Bilimler Akademisi Enerji Araştırmaları Enstitüsü, **Prognoz Razvitiya Energetiki Mira i Rossii do 2040 Goda**, Moskova, 2010, s. 9

⁶³⁰ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, **World Population Prospects. The 2010 Revision**, New York, 2011, s. 1

ülkelerinin %23'ü doğurganlığı arttırıcı politikalar yürütürken, %43'ü azaltıcı ve kalan %30'u mevcut politikayı yürütmeyi seçmiştir. 2013 yılında gelişmekte olan ülkelerin %57'inde doğurganlığı azaltıcı politikalar yürütüldüğü kaydedilmiştir. Buna karşın gelişmiş ülkelerin 2/3'ünde doğurganlığı arttırıcı politikalar olduğu (1996'da 1/3'ündeydi) belirtilmektedir.⁶³¹

Burada ek bilgi olarak belirtilebilir ki, BM tarafından 1994 yılında düzenlenen Nüfus ve Gelişme üzerine Uluslararası Konferans'ta (the International Conference on Population and Development (ICPD)) doğa kaynaklarına olan baskının hafifletilmesi, iklim değişikliği ile mücadele, gıda sıkıntısını önlemek, tüm fertlere iyi iş ve temel sosyal hizmetlerinin sağlanması için yüksek nüfus artışını azaltacak önlemlerin önemi ele alınmıştır. Söz konusu faaliyetin daha çok gelişmekte olan ülkeler için yapıldığı açıktır ve kıt kaynakların yönetiminde gelişmiş ülkelerin gelişim modelinin dünyada örnek olarak seçildiğini vurgulamaktadır.

Enerji kullanımının hesaplanmasında önemli bir demografik gösterge olarak şehir nüfusu artışı da ele alınabilir. Nüfusun köylerden şehirlere göçmesi, tüketilen enerji miktarında etki edeceği kadar tüketimin ve dağıtımın merkezileşmesine neden olabilir. Haliyle şehir nüfusunun artışı gelişmekte olan ülkelere devam edeceği beklenmektedir; bunlar içinde Çin lider konumundadır (2010 yılına göre 2040 yılında %24 artış olacağı öngörülmektedir). Çin'i büyük mesafe ile Hindistan, Afrika ve diğer gelişmekte olan Asya ülkeleri takip etmektedir (%13 artış beklenmektedir). Gelişmekte olan ülkelere ise şehir nüfusunun artış göstergesi enerji tüketiminin belirlenmesinde önemi kalmamıştır.⁶³²

Gelecek 30 – 40 yılda dünya GSMH artışının hızlanacağına dair herhangi bir neden görülmemektedir. 2012 yılında dünya GSMH artışı (%2,4) 2007 yılındaki kriz öncesi seviyesine (%4) çıkamamıştır.⁶³³ Gelişmeyi yavaşlatan nedenler olarak temel üretim faktörlerin yoğunluğunun azalması, nüfus artışının yavaşlaması, su yetersizlik probleminin büyümesi ile tarım alanlarının genişletilmesi olanağının sınırlı olması,

⁶³¹ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, **World Population Policies 2013**, New York, 2013, s. 5

⁶³² Rusya Bilimler Akademisi Enerji Araştırmaları Enstitüsü, **Prognoz Razvitiya Energetiki Mira i Rossii do 2040 Goda**, Moskova, 2010, s. 13

⁶³³ Dünya Bankası, "GDP Groth: annual %" (Çevrimiçi) <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/countries/1W?page=6&display=default>, 20 Ekim 2013

temel doğa kaynaklarının pahallaşması, hidrokarbonların fiyatının son 30 yıl içinde ikiye katlanması sıralanabilir. Burada başarılı teknolojik gelişme bile bu negatif süreçleri kompanse edeceği süphelidir. Bununla beraber ekonomilerin gelişmelerinde farklılık korunmaktadır, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin.

Gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme, post-endüstriyel gelişme eğilimin devam edeceği ve gelecekte hizmet alanlarına (sağlık sektörü, ömrün uzatılması v.s.) kayma göstereceği temeline dayanarak öngörülebilir. Gelişmiş ülkelerde sermayenin yeni üretim güçlerinin eklenmesinden daha çok verimliliğin ve etkinliğin artırılmasında yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer taraftan çevreyi koruma ve kaynakların tasarruflu kullanılması konusu politika açısından amaç olarak konulursa gelişme, daha sert kaynak sınırlaması şartları altında hayatın devam ettirilmesi halini alabilir. Çünkü bunun için sermaye ve teknolojik bilgi mevcuttur.

Uzun vadede yaygınlaşan teknolojik temelde gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde gelişim eğilimi yakınlaşarak düzleşebilir. Ancak bugün gelişmekte olan ülkelerde farklı gelişim hızları kaydedilmektedir. Bunlar içinde hızla büyüyen ülkeler, gelişmek için başlangıç problemleri olan ülkeler ve kişi başına GSMH artışının çok düşük olan ülkeler belirtilebilir. Hızla gelişen ülkeler arasında nüfus artış durgunluğu modeli ile Çin öne çıkmaktadır. Kalan gelişmekte olan ülkelerin toplam GSMH artışı gelişmiş ülkelerinkinden yüksek olması ile beraber Çin'in gelişim düzeyinden düşüktür. Bu ülkelerde yoksulluk ve sosyal eşitsizlik problemi devam etmekle beraber verimli yeni nesil teknolojisine geçiş zorluğu çözülememektedir.⁶³⁴

Bununla beraber gelişmiş ülkelerde yüksek yaşam seviyesinin devam etmesi, gelişmekte olan ülkeler için bir görsel yön belirleyici ve taklit için motivasyon rolünü oynamaktadır. 1960'larda kişi başına enerji tüketimi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında 20 kat fark ederken bugün bu fark 8 kata kadar azalmıştır. Bu durum (enerji tüketimi artışının gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha hızlı olması), ülkelerin teknolojik temellerinde farkın giderildiğine işaret etmektedir. Bu dünya ekonomik sisteminin globalleşme sürecinin sadece teknolojik alanında değil aynı zamanda kendi tüketimlerini arttıran gelişmekte olan ülkeler tarafından aktif

⁶³⁴ Rusya Bilimler Akademisi Enerji Araştırmaları Enstitüsü, **a.g.e.**, s. 14

olarak kabul edilen refah yaşam değerlerinin yönünün bir işareti olduğu belirtilebilir.⁶³⁵

Bugün tüketimde görünen fark nedeniye gelişmekte olan dünyayı yaşam konforuna ulaşma amacından hiçbir argüman, hatta ekolojik sorunlar gibi yeni tehlikeler (çünkü bunlar ekonomik gelişmenin yavaşlatılmasını gerektirecektir), durduramayacağı görülmektedir. Belirtilebilir ki, perspektifte görünen tablo alternatif gelişim seçeneklerini dışladığı, aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de lider konumda kalacağını.⁶³⁶

Buradan enerji talebine ilişkin gelecek 30 yılda gelişmiş ancak enerji ihalatçısı olan Avrupa'nın enerji tüketim seviyesi en az bugünkü seviyede kalacağı, Çin ve diğer Asya ülkelerinde büyüme ile beraber enerji talep artışının en çok olacağı belirtilebilir. Bu eğilim, Rusya'nın enerji politikasının gerçekleştirilmesi için uygun şartlar oluşturmaktadır. Rusya, Avrupa ülkelerine enerji kaynaklarının ithalatını aynı düzeyde koruyarak Asya ülkelerine olan enerji ihracatını arttırabilir.

Diğer taraftan enerji ihalatçı ülkelerin enerji ithalatına bağımlılıkları arttıkça enerji güvenliğini sağlamak amacı ile enerji politikalarının enerji tüketiminin kendi kaynakları ile karşılayabilme (AB'de enerji verimliliğinin arttırılması ve yenilenebilir enerji programları; ABD'de geleneksel olmayan petrol ve doğal gaz üretimi) ve milli şirketlerinin diğer ülkelerdeki enerji üretim projelerine katılımlarının desteklenmesi yönünde değiştirildiği görülmektedir.

Devletlerin milli enerji şirketlerini desteklemesi, enerji kaynaklarına, taşıma altyapısına ve dağıtımına ulaşmak için artan mücadele şartı altında ülkelerin rekabet edebilir konumlarının güçlendirilmesi isteklerini vurgulamaktadır. Diğer taraftan bu dünya enerji piyasasında uluslararası enerji şirketler yanında ülkelerin milli (devlete ait) enerji şirketlerinin de önem kazandıklarını işaret etmektedir.⁶³⁷

Enerji bilançolarını stabilize etmek isteyen ülkeler enerji verimliliğinin arttırılmasına önem vermektedir. Dünya enerji verimliliği (bir ton petrol eşdeğer enerji miktarından elde edilen dolar mikratı) son 20 yılda ortalama %0,8 oranında

⁶³⁵ E. Velihov, A. Gagarinskiy, S. Subbotin, V. Tsibulskiy, **Energetika v Ekonomike XXI Veka**, Moskova, İzdat, 2010, s. 33

⁶³⁶ **A.e.**, s. 35

⁶³⁷ A. Korzhubayev, **Neftgazoviy Kompleks Rossii v Usloviyah Transformatsii Mejdunarodnoy Sistemi Energoobespecheniya**, Novosibirsk, Geo akademik yayın evi, 2007, s. 79

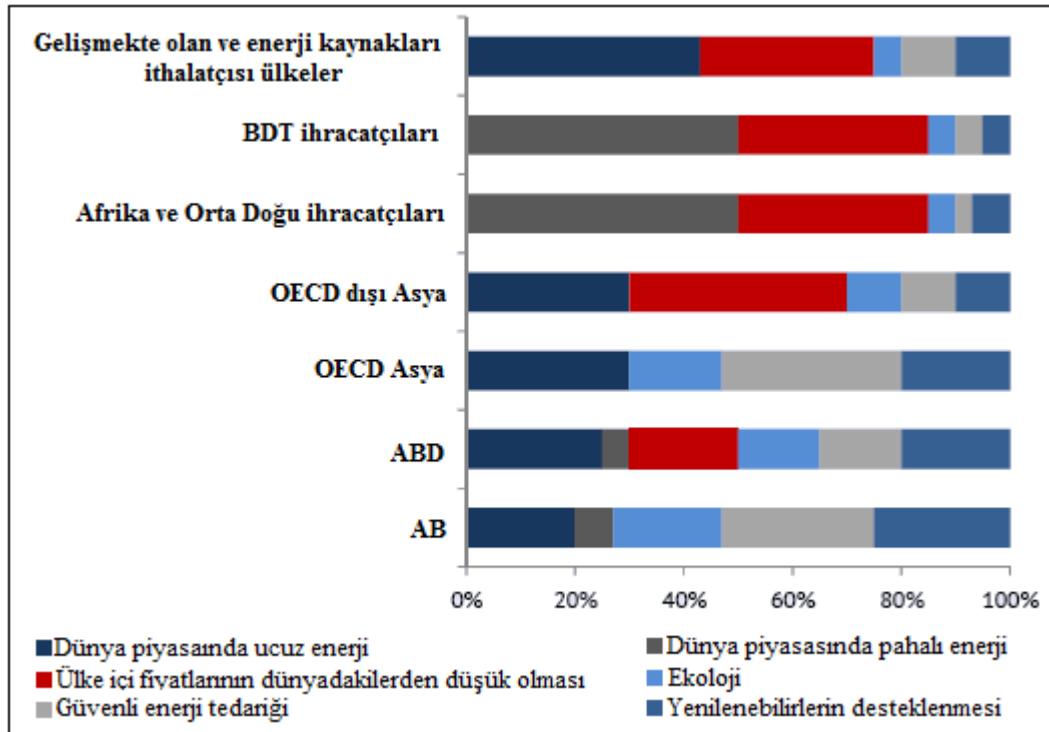
artış göstermiştir. Bu nüfus artışından yaklaşık iki kat daha azdır; yani enerji verimliliğinin artırılması, enerji tüketim artışını karşılayabilecek düzeyde değildir. Son yıllarda OECD ülkelerinde enerji verimliliği yılda %1 artış göstermiştir. Ancak “yeşil senaryosu” bu oranın dünya çapında %1,7 olmasını gerektirmektedir.⁶³⁸

Yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişiminde en çok enerji ithalat bağımlılığını ve aynı zamanda CO₂ salınımını azaltmak isteyen OECD ülkeleri ve enerji ithal eden gelişmekte olan ülkeler istekli olduğu görülmektedir.

Enerji ithal eden ülkelerin enerji güvenliği ithalat bağımlılıklarının azaltılmasına dayanırken, enerji ihraç eden ülkelerin enerji güvenliği ülke içine enerji kaynaklarının tedariğinin sağlanması yanında bütçelerinin ihracat gelirlerine bağlı olması nedeniyle enerji kaynaklarının istikrarlı olarak ihraç edilmesini de kapsamaktadır.

Bazı enerji piyasası oyuncularının enerji politikalarındaki öncelikleri, Rusya Bilimler Akademisi araştırmasına göre aşağıdaki grafikte gösterildiği gibidir.

Grafik 3.1.1: Bazı Enerji Piyasası Oyuncularının Enerji Politika Öncelikleri

Kaynak: Rusya Bilimler Akademisi Enerji Araştırmaları Enstitüsü, *Prognoz Razvitiya Energetiki Mira i Rossii do 2040 Goda*, Moskova, 2010, s. 18

⁶³⁸ E. Velihov, A. Gagarinskiy, S. Subbotin, V. Tsibulskiy, a.g.e., s. 21

Gelecek 20 yılda fosil enerji kaynaklarının enerji tüketimindeki payı bugün olduğu gibi yüksek kalacağı tahmin edilmektedir (%80 geçerli politika senaryosuna göre – %63 olası yeni politika senaryosuna göre). Ancak bununla beraber fosil enerji kaynakların paylarının dengeleneceği görünmektedir. Asrın başında dünya enerji tüketiminde petrolün payı %36, kömürün – %23,5, doğal gazın – %20,5 iken 2035 yılında sırasıyla %27, %24 ve %23,5 olacağı öngörülmektedir.⁶³⁹ Buradan dünyanın henüz fosil enerji kaynaklardan vazgeçmeye hazır olmadığı ve ekolojik sorunlar nedeniyle petrol ve kömür tüketiminin artış hızı yavaşlarken kullanımının en çok artan enerji kaynağı doğal gaz olacağı görülmektedir.

Dünya fosil enerji kaynakların rezervleri daha yüzlerce seneye yetecek miktarda tahmin edilmesi ile beraber kanıtlanmış rezervler için bugünkü enerji tüketim düzeyi dikkate alınarak sınırlı dönem belirlenmektedir (kömür – 132 yıl, petrol – 55 yıl, doğal gaz – 77 yıl).⁶⁴⁰ Yeni enerji kaynakları yataklarının keşvedilmesi yüksek yatırım gerektirdiği gibi yatırımcıların da enerji projelerinde jeolojik, teknik, ülkelerin regülasyon yöntemleri, mali, piyasa ve jeopolitik gibi bir çok riskleri hesaba katmaları gerekmektedir. Bunun bir sonucu olarak gerekli yatırım, teknoloji ve vasıflı eleman yetersizliği devam eden bir sorun olması beklenebilir; yatırım belirli zamana, sektöre ve bölgeye bağlı olarak düşebilir veya tersi durum oluşabilir. Bu da enerji kaynaklarının kanıtlanmış rezervlerinin geleceğini belirsiz kılmaktadır ve enerji güvenliği konusuna negatif etki eklemektedir.

Dünya enerji tüketiminde 2000 yılından beri payı %13 civarında olan yenilenebilir enerji kaynakları için sınırlı rezerv miktarı gibi bir sorundan bahsedilmemesi ile beraber bu tür enerji kaynaklarının geliştirilmesi, yüksek düzeyde devlet desteğine bağlı olması nedeniyle ekonomik durum kötüleştiğinde istenilen desteğin sağlanamaması sorunu ile karşılaşabilir. Teknolojik gelişmeler, yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişmesini sağlaması ile beraber gelecek yıllarda da bu teknolojilerin çoğu devlet desteğini gerektireceği görünmektedir. Ayrıca çoğunlukla taşımacılıkta yakıt kullanılan bio kütle enerjisi üretimi, bugün gıda ürünlerinin

⁶³⁹ IEA, **World Energy Outlook 2012**, s. 51

⁶⁴⁰ A.e., s. 64

üretimi için bir rekabet oluşturmadağı şeklinde değerlendirilse de arazi kullanımı dikkatli yönetilmesi gerek.

Nükleer enerji üretimi için gereken hammadde (uranyum) rezervlerinin bilinen miktarı tahmin edilen enerji tüketim artışını kolayca karşılayabilecek kadar olması ile beraber uranyum üretimi, nükleer reaktörlerin inşa edilmesi yatırımlar gerektirdiğı gibi olası kaza sonuçlarının ağır olması unsuru da mevcuttur.

Perspektifte geleneksel olmayan fosil yakıtların üretiminin artışı beklenmektedir. Özellikle ABD'nin geleneksel olmayan petrol ve doğal gaz üretiminin hızlı arttırması izlenmektedir. Yakın gelecekte ABD'nin enerji ithalatçısı ülkesinden net enerji ihracatçısı ülkelerin arasına girmesi olasılığı görülmektedir.⁶⁴¹

Enerji renösansı olarak isimlendirilebilir bu gelişmenin enerji piyasasında, ticaretinde ve potansiyel olarak enerji güvenliğı, ülkelerin jeopolitikası ve dünya ekonomisi üzerinde geniş kapsamlı etkisi olabilir.⁶⁴²

ABD'nin enerji piyasasına enerji ihracatçısı olarak girmesi, dünyada enerji kaynaklarının dağıtımın şeklini değiştirebilir ve ayrıca ABD'nin yurtdışına LNG tedariğı doğal gaz fiyatlarına düşürücü etki yaratabilir. Rusya açısından bu gelişme, enerji piyasasında konumunun (piyasa payını) korunması için rekabetin artacağı ve ihracat gelirlerin azalması gibi olumsuz sonuçlar doğabilir.

Ayrıca son yıllarda Orta Doğu ülkelerinde enerji tüketiminin hızlı artışı bölgenin petrol ihracatı ve dolayısıyla ekonomisi için kritik durum oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme (uluslararası yüksek enerji kaynakları fiyatlarına istinaden) ve ülke içinde petrol ürünlerinin fiyatının düşük düzeyde tutmak için yapılan sübvansyonlar sonucu Orta Doğu, büyük enerji üreticisi bölge olması ile beraber önemli petrol tüketicisi haline gelmiştir. Bölgenin petrol tüketimi 2000 ile 2011 yılı arasında %60 (yılda ortalama %4,2) artmıştır. Doğal gaz tüketiminde 2035 yılına kadar yılda %2,1 artış göstereceğı hesaplanmaktadır.⁶⁴³

⁶⁴¹ Michael Ratner, Mary Tiemann, "An Overview of Unconventional Oil and Natural Gas: Resources and Federal Actions", **Congressional Research Service Report**, Ocak 23, 2014, (Çevrimiçi) <https://www.fas.org/sgp/crs/misc/R43148.pdf>, 1 Şubat 2014

⁶⁴² Robert D. Blackwill , Meghan L. O'Sullivan, "America's Energy Edge", **Foreign Affairs**, sayı 2, 2014, (Çevrimiçi) <http://www.foreignaffairs.com/articles/140750/robert-d-blackwill-and-meghan-l-osullivan/americas-energy-edge>, 10 Nisan 2014

⁶⁴³ IEA, **World Energy Outlook 2012**, s. 86, 128

Gelecek 20 yılda enerji tüketimindeki yıllık artış OECD ülkelerinde %0,1, OECD dışı ülkelerinde %1,9 olacağı tahmin edilmektedir (EK: 3.4). OECD dışı ülkelere çoğunlukla Avrupa hariç Avrasya, Asya, Orta Doğu, Latin Amerika, Afrika bölgesindeki gelişmekte olan ülkeler girdiği göz önünde bulundurulursa enerji kaynakların ticaret yapısında değişiklikler bekleneceği gibi “The Oil Factor: Protect Yourself and Profit from the Coming Energy Crisis” kitabının yazarları Stephen Leeb ve Donna Leeb’in düşüncelerine dayanarak enerji kaynakları ihracatçısı ve ithalatçısı ülkeler arasında ciddi yüzleşmeler çıkabileceği belirtilebilir. Stephen Leeb ve Donna Leeb’in düşüncelerine göre “Petrol üreten çoğu ülkeler az gelişmiş ülkeler olarak belirlendiği için bugün bu ülkeler, ürettikleri hammaddenin büyük kısmını memnuniyetle ihraç etmektedirler – bu ülkelerin yurtiçi ekonomik talebin karşılanması için bu hammaddeye ihtiyacı yoktur. Söz konusu ülkelerin ekonomisi, daha yüksek gelişim düzeyine ulaştığı anda kendi ihtiyaçları için daha fazla petrol gerekecektir, ve ihraç edebilecekleri petrol miktarı düşecektir. Olası yüksek ki, bir gün biz, bu ülkelerin bize gerekli olan miktarda hammadde ihraç etmelerini sağlamak için askeri üstünlüğümüze dayanmak zorunda kalacağız.”⁶⁴⁴ Burada “biz” derken 1960’larda petrol üretiminin maksimuma ulaşan ABD’den söz edilmektedir. Bugünkü ABD’de görünen gelişmeler (enerji tüketimini kendi kaynakları ile karşılayabilme yönünde gelişmelerin kaydedilmesi) ile ABD’nin tekrar bir askeri saldırıda bulunacağı beklenmez (zaten tüm çabalar olmaması için olmalı), ancak gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler ile refahları ile bölüşmesi gerekecektir ve diplomatik çatışmalar olmaz değildir.

Yapılan çalışmalarda artan enerji talebi karşılığında enerji kaynaklarının üretimi de artış göstereceği belirtilmektedir. ABD’de enerji kaynaklarının üretiminin hızlı arttırılması kaydedilmiş olsa da fosil yakıtların üretiminin artışı daha OECD dışı ülkelerde gerçekleşeceği görülmektedir. Nükleer enerji üretiminin artışı da OECD dışı ülkelere kaymıştır.⁶⁴⁵

Enerji alanındaki yenilikler, dünya enerji piyasasının gelişiminde ve belli düzeyde ekonominin tümü için önemli rol oynamaktadır. Geçmişteki sanayi

⁶⁴⁴ Stephen Leeb, Donna Leeb, **The Oil Factor: Protect Yourself and Profit from the Coming Energy Crisis**, Rusça tercümesi, Moskova, Vilyams yayın evi, 2007

⁶⁴⁵ IEA, **World Energy Outlook 2012**, s. 64

devrimlerin temelini de yeni enerji kaynakları ve enerji teknolojileri oluşturmıştır (EK: 3.5).

Gelecek 30 yılda teknolojik devrim görünmezse de teknolojik atılım olabilir. Bunlar geleneksel olmayan doğal gaz ve petrolün ticari üretimi, yeni alternatif yakıtlar, elektrik arabaların yaygınlaşması olabilir. Enerji kaynak tabanının bu şekilde genişlemesi, enerji piyasasında ve insanların hayatında önemli değişikliklere neden olacaktır.⁶⁴⁶

Gelecekte ham petrol üretiminin düşeceği, buna karşın geleneksel olmayan petrol türlerinin üretiminin arttırılacağı beklenmektedir (EK: 3.6). Bu eğilime henüz kanıtlanmamış petrol rezervlerinin çoğunun geleneksel petrol olmaması, son yıllarda kanıtlanmış petrol rezervlerinin artışının OPEC dışı ülkelerinden sadece Rusya ve Kazakistan'da gerçekleşmiş olması ve kalan ülkelerde rezervlerin aynı düzeyde kalması, ayrıca kanıtlanmış petrol rezerv artışının %70'i keşvedilmiş yatakların yeniden değerlendirilmesi sonucu gerçekleşmesi sebep olabilir.

Bugün geleneksel olmayan petrol kaynakları, az araştırıldığı ve üretimleri ile ilgili henüz çok bilgi ve tecrübenin olmaması nedeniyle daha az güvenilir olarak görülmektedir. Geleneksel olmayan fosil kaynaklarının üretimi bugün en çok Kuzey Amerika'da gelişmiştir.⁶⁴⁷

Bugün üretiminin %78 ABD'de olan geleneksel olmayan doğal gaz üretiminin yeni olduğundan bahsedilmez, 2007 yılından beri üretimi 40 milyar m³'ten 250 milyar m³'e ulaşmıştır ve artacağı da söz konusudur. 2011 ile 2035 yılları arasında geleneksel olmayan doğal gaz üretiminin payının %14'ten %26'ya çıkacağı öngörülmektedir. Bu artışın Çin (%30), Avustralya (%12) ve ABD (%20) tarafından sağlanacağı ve ABD'nin üretimdeki payının %44'de düşeceği hesaplanmaktadır. Ancak geleneksel olmayan doğal gaz üretiminin genişletilmesi belirsizlikler içermektedir. Dünyanın bir çok yerinde çevresel ve sosyal zararlar verebileceği düşüncesinin oluşması, geleneksel olmayan doğal gazın üretimini sınırlayabilir. Diğer taraftan Kuzey Amerika dışındaki bölgelerde üretim maliyeti yüksek olmaktadır; 120 – 410 ABD dolar. Ayrıca üretimi büyük miktarda su kullanımını

⁶⁴⁶ Rusya Bilimler Akademisi Enerji Araştırmaları Enstitüsü, **Prognoz Razvitiya Energetiki Mira i Rossii do 2040 Goda**, Moskova, 2010, s. 64

⁶⁴⁷ A.e., s. 104

gerektirmektedir ve teklojide know-how yetersizliği söz konusudur. “Golden Rules for a Golden Age of Gas” raporunda belirtildiği gibi bu konuların aşılması ve “işletmek için sosyal lisans” (“social licence to operate”) alınması, doğal gaz üretiminde altın çağa gerçek olabilir.⁶⁴⁸

Geleneksel olmayan doğal gazın üretiminin ABD’nin dünya enerji piyasasındaki yerini dikkate alarak yapılan analizde enerji piyasasında “domino etkisi” şeklinde önemli değişimler olabileceğini göstermektedir. İlk başta LNG’nin yeniden dağılmasına neden olacaktır; ABD’nin doğal gaz ithalatını durdurması, Orta Doğu (özellikle Katar) LNG’sinin Avrupa’ya yönelmesine yol açacaktır ve Avrupa’da doğal gaz arz fazlalığına neden olacaktır. Bu Avrupa piyasasında doğal gaz fiyatına düşürücü etki yaratacaktır. Diğer taraftan Asya Pasifik bölgesindeki bugünkü petrole endeksli LNG fiyatının ABD’den ihraç edilecek LNG’nin proje fiyatından yüksek olması nedeni ile Asya Pasifik piyasasına ABD LNG’sinin girmesi kolay olacaktır. Bu gelişmeler mevcut doğal gaz sözleşmelerin gözden geçirilmesine, fiyat oluşumunun değişmesine, belki de doğal gaz piyasasının oluşmasına, King Hubert’in “tepe noktası” teorisini daha az aktüel kılarak hidrokarbonlar döneminin uzamasına, doğal gaz kullanımına geçen ABD’nin kömürü Avrupa için ucuz enerji kaynağı olabilir ve sözleşmelere bağlı boru hattı ile ithal edilen doğal gaz ile rekabet etmesine, geleneksel olmayan petrol üretiminin gelişmesine yol açabilir. Gelişmelerin bu hali alması Rusya için Avrupa piyasasında doğal gaz payını korumada güçlük çekmesi, çünkü diğer doğal gaz üreticiler gibi üretim maliyetinden daha düşük fiyattan satma olasılığı yoktur (İngiltere ve Norveç doğal gazı ek olarak üretmektedir, Katar sıvı unsurların yüksek karışımı ile), Asya Pasifik bölgesinden çıkarılması, doğal gaz gelirlerin düşmesi gibi sonuçlar doğabilir.⁶⁴⁹

Geleneksel olmayan petrol ve doğal gaz üretiminin gelişmesi, başarı sağlanamaz ise ABD’nin enerji ithalatçısı konumuna geri gelmesi, geleneksel petrol ve doğal gaz üretiminin yüksek maliyetlerle devam edilmesi, yüksek petrol fiyatlarının Avrupa ülkelerini yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine daha çok yöneleceği, artan fiyatlarla derin sularda (Kuzey kutup, Asya Pasifik bölgesi)

⁶⁴⁸ IEA, *Golden Rules for a Golden Age of Gas*, 2012, s. 19

⁶⁴⁹ Andrey Konoplyanik, “Effektı Domino Amerikanskoy Slantsevoy Revolyutsii”, *Vestnik Analitiki*, sayı 1, 2014, s. 87 – 94

petrol üretimi karlı olacağı için başlatılması beklenebilir. Bu şartlar altında Rusya'nın dünyada en önemli enerji üreticisi ülke haline gelebilir. Bugünkü belirsizlik durumlarda ise mevcut pozisyonunu korumaya devam edecektir.

Petrol üretiminin düşmesi, petrol ürünlerinin en çok kullanılan taşımacılık alanında alternatif yakıtların geliştirilmesini hızlandırabilir. Bugün doğal gazın taşımacılıktaki oranı %1'dir. Sıvılaştırılmış doğal gazın taşımacılıkta kullanımının genişlemesi, ülkelerin çevre politikalarına, gerekli alt yapının sağlanmasına (arabaların ve petrol istasyonlarının modife edilmesi) bağlıdır. LNG'nin alternatif yakıt olarak kullanılmasının yaygınlaşması Kuzey Amerika, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi hızlı gelişen Çin ve Hindistan'da da mümkündür.⁶⁵⁰

Taşımacılık enerjisini ve enerji dengesini önemli düzeyde değiştirebilecek teknolojik atılım, elektrikle çalışan arabaların yaygınlaşması olabilir. Elektrik ile çalışan arabalar teknolojinde önemli mesafeler kaydedilmiştir; 4 – 8 saatte dolan piller ile 120 – 160 km gidilebilmektedir. Bir çok ülkede (ABD, Japonya, Kanada, Çin, Avrupa ülkeleri) devlet düzeyinde elektrik ile çalışan arabaların satın alınmasında ve üretiminde destek verilmektedir. Çin, 2020 yılına kadar bu tür arabaların sayısının 2 milyona, ADB'de ise 2015 yılına kadar 1 milyona ulaştırılması planlanmıştır.⁶⁵¹

Elektrik ile çalışan arabaların rekabet edebilir hale gelmesi için pil ömrünün uzatılması (bugün 2 sene), şarj süresinin kısaltılması, pilin yetecek km kapasitesinin yükseltilmesi gerek. Aynı zamanda elektrik fiyatlarının düşük olmasını gerektirecektir. Ancak elektrik enerjisi üretiminde kullanılan enerji kaynaklarının fiyatının yüksek kalması, elektrik ile çalışan arabaların kullanımına ve yaygınlaşmasına sınırlayıcı etki edecektir.⁶⁵²

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, birincil enerji kaynaklarının üretimi en optimist senaryolara göre artacak olsa bile enerji dengesinde karşılanmayan talep

⁶⁵⁰ James Burns, "Natural Gas in Transport: Tomorrow's Fuel Today", Shell LNG for Transport, (Çevrimiçi) http://www.gastechnology.org/Training/Documents/LNG17-proceedings/7-5-James_Burns_354.pdf, 20 Ekim 2013

⁶⁵¹ Rusya Bilimler Akademisi Enerji Araştırmaları Enstitüsü, **Prognoz Razvitiya Energetiki Mira i Rossii do 2040 Goda**, Moskova, 2010, s. 82

⁶⁵² EV Zone China, "Challenges for the development of electric vehicles", (Çevrimiçi) <http://www.evzonechina.com/en/electromobile/challenge.aspx>, 20 Ekim 2013

kısmı olacaktır. Bu durum enerji kaynaklarının fiyatının yükselmesinin açıklayıcı sebebi olabilir (belli bir düzeyde).

Birincil enerji kaynaklarının fiyatının yüksek olması, enerjinin GSMH içindeki payını arttıracaktır. Bir kriz sonrası belli bir süre geçince yenisi için şartlar oluşmaya başlar. Dünya ekonomisinin daha ne kadar bu şekildeki devrime (cycle) dayanabileceği belirsizdir, ancak bunların yatırım olanaklarını giderek azaltacağını göstermektedir. 2008 yılındaki finansal kriz enerji açısından bugün kolay çıkartılabilen, ucuz ve kaliteli enerji kaynaklarının dömeni sona geldiği ve çıkartılması zor, pahalı ve kalitesiz (mevcut şartlarda) kaynaklarına geçmesi kaçınılmaz olduğu gibi değerlendirilebilir. Çözüm, fiyatı yükselmeden artan talebi karşılayabilecek yeni enerji kaynağının bulunması olabilir. Çünkü geleneksel enerji kaynaklarının pahalı hale gelmesi, rezervi çok büyük olsa da ondan daha pahalı olan kaynağın gelişmesini sağlamamaktadır. Çünkü bir enerji kaynağı, ancak sağladığı fayda onun üretim maliyetinden yüksek olduğu sürece üretilebilir.⁶⁵³

Enerji piyasasındaki (tüketim, üretim) değişimler diğer alanlardaki gelişmeler ile beraber enerji kaynaklarının fiyatı oluşumunda etkili olmaktadır.

Dünya enerji tüketiminde petrolün payı %40 civarında olması, petrol fiyatının ekonomik ve politik süreçleri üzerinde etkili kılmaktadır; ve özellikle enerji kaynaklarının genel fiyat düzeyini, petrol talep ve arz değişimlerini, alternatif enerji kaynakların talep ve arz değişimlerini, enerji tasarruf ve alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi alanlarını belirleyen süreçler üzerinde.⁶⁵⁴

Petrol piyasasında talep ve arzı etkileyen dolayısıyla petrol fiyatlarının düşmesine veya yükselmesine götüren temel ve dönemsel faktörlerin belirlenmesi (EK: 3.7) ile beraber bugün petrol fiyatları spot piyasalarında oluşmaktadır.⁶⁵⁵ Yapılan çalışmalar gösterdiği gibi petrol fiyatının talep ve arz ilişkisinden daha çok borsa oyuncularının beklentilerine göre belirlenmesi (borsalarda gerçek olarak

⁶⁵³ E. Velihov, A. Gagarinskiy, S. Subbotin, V. Tsibulskiy, **Energetika v Ekonomike XXI Veka**, Moskova, İzdat, 2010, s. 19

⁶⁵⁴ A. Korzhubayev, **Neftegazoviy Kompleks Rossii v Usloviyah Transformatsii Mejdunarodnoy Sistemi Energoobespecheniya**, Novosibirsk, Geo akademik yayın evi, 2007, s. 67

⁶⁵⁵ Petrol piyasasının tarihi boyunca (en erken dönemler hariç) fiyat oluşum mekanizması açısından dört dönem belirtilebilir: 1. 1973 yılına kadar uluslararası enerji şirketlerin (yedi kız kardeşler) kontrol etmesi, 2. 1973 – 1986 arasında OPEC’in egemen olması, 3. OPEC kotalarının etkisi devam ederken petrol ithalatçı ülkeler ile ihracatçı ülkeler arasında hassas paritenin oluşması dönem, 4. spekülatif sermayenin egemenliği (2003 yılından itibaren petrol finansal aktif olarak algılanmaya başlamıştır).

tüketiciye ulaştırılan petrol miktarından 4 – 5 kez daha fazla miktar petrol alınıp satılmaktadır), petrol fiyatlarına yüksek değişkenlik katmaktadır. Bu da genel olarak dünyanın gerginlik içinde olmasına sebep olmaktadır; petrol ithalatçı ülkeler ekonomik büyümesini ve enflasyon oranlarını hesaplarlar, ihracatçı ülkeler bütçe gelirlerinin ne olacağını ve sonuçlarını tahmin ederler.⁶⁵⁶

Doğal gaz ise doğal gaz piyasası olmadığı için regüle edilen fiyatlardan, veya petrol fiyatına endekslenerek, veya başka mekanizmalar ile fiyatlandırılarak satılmaktadır (doğal gazın %60'ından fazlası).⁶⁵⁷

Rusya'nın Avrupa piyasasına ihraç ettiği doğal gazın fiyatı diğer enerji kaynakların fiyatına, özellikle petrol ürünleri ve belli düzeyde kömür fiyatına, bağlı olarak formüle edilmektedir. Fiyatların bir formüle göre belirlenmesi ve doğal gaz tedariğinin uzun vadeli sözleşmelere dayanması nedeniyle doğal gaz fiyatları, kısa dönemde petrol fiyatları gibi değişken değildir.⁶⁵⁸ Buradan doğal gaz talebinin artış göstermesi ve diğer taraftan petrol fiyatlarının da yüksek olması Rusya'nın doğal gaz ihracat gelirlerinin devamlılık kazandığı belirtilebilir.

Petrol fiyatlarının yüksek olması Rusya açısından avantaj olarak görünmesi ile beraber bunun kısa ve orta dönem için geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Uzun dönemde ekonominin petrol ihracat gelirlerine olan yüksek bağımlılığının devam etmesi, tersine ekonominin krize girmesi tehlikesini oluşturabilir, fiyatlar yüksek kalsa bile. Çünkü:

- petrol fiyatları yüksek değişkenlik içermektedir,
- ihracat miktarlarını OPEC amaçlarını dikkate alarak ayarlaması gerekli,
- önemli ticari ortağı olan AB'nin enerji tüketimini etkileyecek politika değişimleri söz konusu,
- dünyada enerji kaynaklarının tabanı genişlemektedir (geleneksel olmayan fosillerin üretilmesi, derin sularda ve ağır petrolün üretimini

⁶⁵⁶ Vitaliy Buşuev, Nikolay Kuriçov, Artur Molaçiev, "Mirovaya Finansovaya Sistema i Tsenı na Neft", **Akademiya Energetiki**, sayı 5 (43), Ekim 2011, s. 6 – 10

⁶⁵⁷ Rusya Bilimler Akademisi Enerji Araştırmaları Enstitüsü, **Prognoz Razvitiya Energetiki Mira i Rossii do 2040 Goda**, Moskova, 2010, s. 46

⁶⁵⁸ D. Musina, **Tsenoobrazovanie na Rinke Nefti i Gaza**, Ufa Teknik Petrol Devlet Üniversitesi, Ufa, 2009, s. 99 – 101

sağlayacak teknolojinin geliştirilmesi, bio kütle ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketiminin artması),

- petrol rezervlerinin artış hızının düşmesi (bir yatağın jeolojik aramalardan işleme geçirilmesi belli süre gerektirmektedir, geçmişte bu 25 – 30 yıldır ⁶⁵⁹), üretilmek üzere hazır rezervlerin bulunmaması üretimin ve dolayısıyla ihracat gelirlerinin düşmesi tehlikesini oluşturabilir,
- yurtiçi tüketimi artmaktadır,
- düşük doğum seviyesinde bile 140 milyon nüfusun refah düzeyi arttıkça ülkede üretilmeyen diğer sanayi mallarının ithalatını arttırmaktadır; bu malların üreticileri çoğunlukla enerji ithalatçısı ülkeleri olduğu dikkate alınırsa enerji fiyatlarının yüksek olması nedeniyle sanayi malları da pahalı olacaktır; ayrıca global olarak petrol ve diğer gelirlerin bu şekilde dağılım görmesi Rusya'nın gelişmiş ülkeler ile arasındaki büyüme farkının kapatılması olasılığı düşebilir.

Çözüm olarak Rusya uzmanları, Rusya'nın gelecek gelişme yönü olarak enerji sanayisi gelirlerinin sadece güncel tüketimi arttıran değil yatırıma da dönüştürecek, özellikle enerji sektörü dışında, sistemin oluşturulmasını görmektedirler. Bu Rusya'yı enerji ihracatçısından enerji teknolojisi ve hizmeti sunan ülke haline gelmesi için bir nabız olabilir. Rusya'nın bu yöndeki gelişmesi jeopolitik konumunu güçlendirebilir, çünkü görünüyor ki, etkin teknolojiye sahip olmak ve kullanabilmek doğa kaynaklarını kontrol etmekten daha önemlidir.⁶⁶⁰

Bugün dünya ekonomisi için tehlike oluşturabilecek semptomlar görünmektedir: ekolojik – son yıllarda doğa afetler sayısı çoğalmıştır ve şiddeti artmıştır, jeopolitik – dünya politikasında ve doğa kaynaklarına olan mücadelede gerginliğin artması, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde istikrarsızlığın kronik hal alması, sosyal-ekonomik problemlerin artması, gıda probleminin keskinlik kazanması, politik islamın kriz indikatörü olarak algılanması, sosyal – ekonomik –

⁶⁵⁹ L. Razumova, **Sovremennaya Transformatsiya Mirivogo Runka Nefti: Osnovnie Faktori i Tendentsii Razvitiya**, Moskova, MAKS Press, 2009, s. 78

⁶⁶⁰ Vitaliy Buşuev, Nikolay Kuriçov, Artur Molaçiev, "Mirovaya Finansovaya Sistema i Tsenı na Neft", **Akademiya Energetiki**, sayı 5 (43), Ekim 2011, s. 6 – 10

sanal ekonomi baloncukların oluşması ve finansal dünyanın reel düzeyden uzaklaşması, ülke borçlarının atması, enerjiye ilişkin – dünya enerji güvenliğinin krize girmesi, Fukushima kazası, petrol fiyatlarının tekrar artmaya devam etmesi. Bu şartlarda Rusya’nın doğa kaynakları – hammadde temelli gelişimden “inovatif” gelişme yoluna girmesi gerektiğine dair girişimleri bulunmaktadır; 2009 yılında kabul edilen enerji stratejisi bunun bir kağıt üzerindeki bileşenlerden biri olmaktadır.⁶⁶¹

“İnovatif” gelişme için Rusya’da hemen hemen her alanda (bilimden – tarıma kadar) yeni devlet programları kabul edilmiştir. 2020 yılına kadar “inovatif” yönünde gelişme stratejisinde belirlenen rakamsal hedeflerinden Rusya ekonomisinin alışılmış hammadde ihracatı temelli gelişmeden “inovatif” gelişmeye geçmek için daha çok yapması ve çalışması gerektiği görünmektedir. Belirlenen hedefler: sanayü üretim alanında teknik yenilikler oluşturan şirketlerin payını 2020 yılına kadar 40 – 50’ye çıkarmak (2009’da bu oran %9,4 idi), dünya Hi-tech mal ve hizmetler piyasasında (nükleer enerjisi, uçak donanımı, uzay teknolojisi ve hizmetleri, demi inşaatı v.s.) Rusya’nın payını %5 – 10’a çıkarmak, dünya Hi-tech ürünlerinin ihracat hacmindeki payını %2’ye çıkarmak (2008’de bu payı %0,25’di), katma değer GSMH içindeki payını %17 – 20’ye ulaştırmak (2009’da %12,7’di), “inovatif” malın payının sanayi üretim hacminde %25 – 35’e çıkarmak (2010’da %4,9’du), GSMH içindeki AR-GE için harcamaları %2,5 – 3’e yükseltmek (2010’da %1,3’tü), Rusya araştırma çalışmalarının dünya bilimsel dergilerinde yayınlanması payını %3’e ulaştırmak (2010’da %2,08’di), ilk 200 üniversite arasına giren Rusya üniversitelerinin sayısını 4’de arttırmak (2010’da bir tane).⁶⁶²

“İnovatif” gelişme stratejisinde belirlenen iş dünyasının ve ekonominin genel olarak inovasyona karşı duyarlılıklarını arttırılması olan birinci aşamasının (2011 – 2013) gerçekleştirilmesi ekonomideki perspektifi olan Hi-tech sektörlerin yatırım çekiciliğini arttırarak, değişik regülasyon yöntemleri ve finansal destek programları ile planlanmıştır. Bu sürecin eksikleri, yanlışlıkları, yapılması gerekenleri v.s. detayına girmeden genel olarak gidişatı hakkında uluslararası reyting ve

⁶⁶¹ Redaktör Vitaliy Buşuev, A. Gromov, **Energetičeskie İstoki i Posledstviya Globalnogo Krizisa 2010-h Godov**, Enerji Stratejisi Enstitüsü, Moskova, 2012, s. 5 – 7

⁶⁶² PBK, Rusya Ekonomik Gelişme Bakanlığı, **Rossiya. Kurs na İnnovatsii**, Moskova, 2013, s. 13

araştırmalarının göstergelerindeki değişmelerden bilgi verilebilir; 2013 yılında Dow Jones VentureSource sıralamasına göre Rusya Avrupa’da dördüncü sırada, küresel inovasyon katsayısı (Global Innovation Quotient, Bloomberg) sıralamasına göre on dördüncü, küresel inovasyon endeksine (INSEAD) göre 2007 yılında 54. sıradan 2013 yılında 32. sıraya gelmiştir, insan potansiyelinin geliştirilmesi endeksine (BM) göre 71. sıradan (2009) 55. sıraya (2013) yükselmiştir, iş yapma kolaylığı reytingine göre (Dünya Bankası, IMF) 124. sıradan 112. sıraya kaymıştır. Bugün “inovatif” mal ve hizmetlerinin Rusya GSMH içindeki payı %11 – 15 olarak değerlendirilmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oranın %30’dan fazla olduğu ele alınırsa Rusya’nın önünde daha aşılması gereken engellerin boyutu belirlenebilir.⁶⁶³

Sanayinin gelişme dönemleri olan ilki makinelerin kullanımı, ikincisi makinelerin üretimi, üçüncüsü makine üretim teknolojilerin kullanımı ve dördüncüsü tüketim malların üretimi için yüksek teknolojinin geliştirilmesi dönemlerinden Rusya, üçüncü aşamadan dördüncü aşamaya geçememiştir. Tüketici malları üreten şirketler ithal teknolojileri kullanmaktadır. Ev aletlerinin tümü ithal edilmektedir. Rusya’da “yaşayabilir sistemin” eksikliği, başka bir deyişle AR-GE’den – üretime kadar süreç döngüsünü gerçekleştirebilecek üretim yapısının olmaması görülmektedir (nükleer enerjisi teknolojisi, uzay ekipmanı, askeri donanım gibi bazı ürünler hariç).⁶⁶⁴

Enerji ve yakıt sanayisinde de aynı problem izlenmektedir; petrol rafinelerinin petrol işletme derinliğinin %72 olup (başka ülkelerde %87 – 95’e ulaşmaktadır), diğer petrol ürünleri yanında üretilen petrolün payı %16 olmaktadır (ABD’de %45). Ayrıca petrol ve doğal gaz üretiminde kullanılan teknolojiler ithal edilmektedir.⁶⁶⁵

Rusya AR-GE’sinin GSMH içindeki değeri 2008 yılında %1,12 (ABD’de %2,68, Almanya’da %2,53) olup AR-GE’ye yapılan harcamaları ABD’den 15,7 kat,

⁶⁶³ A.e., s. 7, 20

⁶⁶⁴ V. Radionov, “Usloviya Innovatsionnogo Razvitiya Rossiyskoy Ekonomiki”, **Nauchnie Zapisi Novosibirskogo Universiteta**, sayı 2, 2009, (Çevrimiçi) http://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=997, 20 Ekim 2013

⁶⁶⁵ E. Fedorova, “Zadachi Innovatsionnogo Razvitiya Rossiyskoy Ekonomiki”, **Ekonomicheskie Nauki**, Tula Devlet Üniversitesi, Tula, 2009, s. 3 – 9, (Çevrimiçi) <http://cyberleninka.ru/article/n/zadachi-innovatsionnogo-razvitiya-rossiyskoy-ekonomiki>, 20 Ekim 2013

Japonya'dan 6,3 kat, Çin'den 4,4 kat az olmuştur. Rusya'nın bu bilimsel teknik gelişme hızı ile dünyadaki lider konumuna gelmesi tereddüt uyandırmaktadır.⁶⁶⁶ Uluslararası ekonomik forumuna göre rekabet edebilirlik sıralamasında Rusya, 51. sıradan (2008) 67. sıraya (2013) düşmüştür.⁶⁶⁷

Rusya yüksek teknolojili gelişimi seçerken, bu Hi-tech teknolojinin yurtiçinde büyük hacimlerde tüketimi henüz oluşmamıştır. Bunun sebebi ilk başta merkezi şehirler hariç diğer bölgelerde gelir düzeyinin düşük olmasıdır. Rusya'da yurtiçi tüketim GSMH'nın sadece %60'ını oluşturmaktadır, kalanı hammadde ve yarı mamüllerin ihracatı sağlamaktadır. Karşılaştırmak için gelişmiş ülkelerde yurtiçi tüketim GSMH'nın %80'ini oluşturduğu verilebilir. Uzmanlar belirttiği gibi böyle durumda Hi-tech ürünün ilk olarak yurtdışı piyasasına yöneltilmesi zorunda kalınacaktır; üretilen ürünler önce ihraç edilecek ve dünya piyasasında satılması gerekecektir, sonra elde edilen gelir ile tekrar yurtiçinde talebi olan ürünün dışarıdan satın alınması gerekecektir. Bu senaryo hammadde ticareti ile aynı şemayı tekrarlayacaktır, sadece teknolojik zincirin diğer ucundan. Bu şema, ucuz insan gücü olan gelişmekte olan ülkelerde başarılı ile çalıştığı örnekler olması ile beraber Rusya için uygulaması zor olacaktır, çünkü ucuz insan gücü fazlası yoktur.⁶⁶⁸

Ekonomiyi özel teknoloji değil kitle talebi olan ürünler belirlemektedir. Dolayısıyla bugün Rusya ekonomisi, toplumun refah düzeyi, eğitimde görünen olumsuz eğilimler, yüksek teknolojik gelişme ile dünya lider konumuna çıkmak için iyi bir ortam olmayabilir. Yüksek teknolojinin gelişmesi için yeterli derecede dikkat verilmeli, ancak bunun yanında yurtiçi piyasanın gelişmesi için ortam oluşturulmalı.⁶⁶⁹

Diğer taraftan bugünkü dünya ekonomisinin gelişme şartlarında bir ülkenin subjektif olarak gelişme yolunu seçmesi kısıtlıdır; çünkü bir ekonominin dünya ekonomisi sistemine entegre derecesi ve diğer ülkelerin bu ekonominin belirli yönde gelişmesini ne kadar destekledikleri önem kazanmaktadır. Bugün Rusya'dan

⁶⁶⁶ A.e., s. 4

⁶⁶⁷ World Economic Forum, **The Global Competitiveness Report**, 2013, s. 15, (Çevrimiçi) http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf, 20 Aralık 2013

⁶⁶⁸ E. Velihov, A. Gagarinskiy, S. Subbotin, V. Tsibulskiy, **a.g.e.**, s. 59

⁶⁶⁹ A.e., s. 60

hammadde ve üretimi büyük miktarda enerji ve birincil kaynakları gerektiren sanayi yarı mamüllerini ihraç etmesi beklenmektedir.

2000 yılından beri petrol fiyatlarının artması Rusya ekonomisi için olumlu etki etmiştir, ancak bu aynı zamanda ekonominin yüksek derecede enerji kaynaklarının ihracat gelirine bağlı hale getirmiştir. Enerji açlığı devam edecektir, ancak dünyada ve enerji piyasasında belirlenen değişimler, Rusya'nın uzun vadede hammadde ihracatçısı ülke olarak kalmasının ekonomisi için ciddi tehlikeler oluşabileceğini göstermektedir. Rusya için bugün enerji ihracatını devam ettirerek ve aynı zamanda elde edilen gelirleri ülke gelişimini “inovatif” gelişme raylarına oturtma görevi oluşmuştur.

3.2. Rusya'nın Rekabetçi Gücü

Rusya Federasyonu'nun savunması kolay olmayan alana (topraklara) ve farklı kültürlerden oluşan topluma sahip olması, Rusya'nın zorunlukları olarak çok kültürlü toplumun bir arada tutulmasını, komşu ülkeler ile iyi ilişkilerde olmasını (BDT ülkeleri Rusya güvenliği için bir buffer rolünü oynadığı belirtilebilir), diğer büyük ülkeler ile dengeyi sağlayabilmek için doğa kaynaklarını kullanmasını ortaya koymaktadır.

Bugün enerji sektörü, Rusya'nın önemli ekonomik ve siyasi dayanaklarından biri haline gelmiştir. Enerji kaynaklarının ihracat gelirleri, Rusya ekonomisinin temelini oluşturarak bölgede lider konumunda kalmasını sağlamaktadır. Bununla beraber Rusya ekonomisinin ihracat gelirlerine yüksek düzeyde bağımlı kalması ülkenin güvenliğinde açık yaratmaktadır.

Daha öncede bahsedildiği gibi SSCB'den bağımsız devlet haline gelen Rusya'nın ekonomik gelişmesinde üç dönem belirtilebilir; 1990'lar ekonomik kriz ile sonuçlanan piyasa ekonomisine geçiş süreci, 2000'li yılların başı enerji piyasasında oluşan olumlu eğilim ortamında politik ilişkilerden pragmatik ilişkilere geçerek hidrokarbonların ihracatının artırılması temelli gelişme, 2000'li yılların sonunda dünya finansla krizi sonrası “inovatif” gelişmenin zorunlu hal alması.

Sıralanan bu süreçlerde farklı öncelikler belirlenmesi ile beraber hepsinde aynı olan bir politik unsur görünmektedir; Rusya'nın lider konumda kalması gerektiği. Bunun farklı nedenleri olması ile beraber görünür olan sebepleri, sovyet

döneminden geçen alışkanlık veya 143 milyonluk toplumu bir otorite altında toplamak ve gelişmesini sağlamak için bir motivasyon aracı şeklinde değerlendirebilir.

Gelişmiş ülkelerde görünen durgunluk, gelişmekte olan ülkelerde görünen hızlı artış, dönemselsel olarak görünen kriz şeklindeki istikrarsızlıklar durumunda Rusya'nın lider konumunda kalması zamanla gelişecek şartlara bağlı olacaktır. Bununla beraber bugün Rusya'nın ekonomisinin dayanağını oluşturan ve devletin politika aracı olarak kullanılan enerji sektörünün güçlü ve zayıf taraflarının incelenmesi yapılabilir.

Rusya'nın gelecek yıllarda da önemli bağımsız enerji kaynakları ihracatçısı olarak kalması, hidrokarbon rezervlerinin, üretimin ve tedarğinin sürekliliğine bağlıdır. Diğer taraftan yurtiçi enerji tüketimi ve enerji sektörüne yapılan yatırım düzeyi söz konusu sürekliliğın sağlanmasında etkili rol oynar.

Birinci bölümde ele alındığı gibi Rusya, dünya enerji piyasasında büyük potansiyele sahiptir. Rusya doğa kaynakları ve ekoloji bakanı S. Donskoy, keşvedilmiş petrol rezervlerinin 30 yıl boyunca 600 milyon ton petrol üretilecek düzeyde olduğunu belirtmiştir.

S. Donskoy'un sözlerine göre kıta sahanlığının geliştirilmesi, geleneksel olmayan hidrokarbonların üretiminin başlatılması, zor çıkartılan petrol yatakların işletilmesi, jeolojik araştırma çalışmalarının genişletilmesi, sektördeki hidrokarbon kaynaklarının sağlanması problemini çözmeye olanak oluşturacaktır.⁶⁷⁰

Rusya uzmanları değerlendirilmesine göre Rusya'nın kıyı sahanlığında dünyanın keşvedilmemiş petrol ve doğal gaz miktarının dörtte biri bulunmaktadır. Bakanın belirttiğine göre kıyı sahanlığının %25'i için (yaklaşık 1,6 milyon km²) lisans verilmiştir. 2023 yılına kadar 258 bin km² için araştırma sonuçları verilmesi gerek ve 127 deniz kuyu sondajı açılması gerekmiştir.⁶⁷¹

Rusya petrol rezervlerinin bu şekilde ele alınması, kolay çıkartılabilen petrol yataklarının tükendiğine işaret ettiği belirtilebilir. Daha 2003 yılında Association for

⁶⁷⁰ Oil News, "Razvedannih Zapasov Nefti Hvatit dlya Dobichi 600 mln t/g v Techenii 30 Let, - Ministr", **Oil News**, Mayıs 28, 2012, (Çevrimiçi) http://oilnews.com.ua/a/news/Razvedannih_zapasov_nefti_Rossii_hvatit_dlya_dobichi_600_mln_tg_v_techenie_30_let_%E2%80%93_ministr/212928, 20 Ekim 2013

⁶⁷¹ A.e.

the Study of Peak Oil (ASPO), Rusya'nın petrol üretimi 1987'de tepe noktasına ulaştığını, Sovyet döneminde keşvedilen yataklar ile ikinci tepe noktasının 2010 yılında olacağını tahmin etmiştir.⁶⁷²

Eski yatakların işletilmiş durumunun yüksek olması Rusya doğal gaz yatakları için de geçerlidir. Daha 2000'li yılların başında verimli doğal gaz yatakları olarak sayılan ve Rusya'nın önemli doğal gaz üretim bölgesi olan Nadım-Pur-Tazovskiy bölgesinde bazı yatakların %30 – %70 düzeyinde işletilmiş olduğu kaydedilmiştir ve 2020 yılı yurtiçi doğal gaz tüketimini ve ihracat tedarikini karşılamak için Batı Arktik bölgesi (Yamal, Gıdan, Barents denizi ve Kara denizi (Rusça: Karskoe more)) doğal gaz rezervlerinin geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.⁶⁷³

2012 yılında işletilebilir olan yeni 49 hidrokarbon yatağı bulunmuştur ve çıkartılabilir petrol ve doğal gaz rezervleri üretilen miktardan yüksek olmuştur, 681 milyon ton petrol ve 816 milyar m³ doğal gaz.⁶⁷⁴ Rusya doğa gaz rezervlerin %72'ine sahip GAZPROM, 2008 yılından beri 248 işletilebilir hidrokarbon yatağı keşfetmiştir.⁶⁷⁵

Genel olarak hidrokarbonların üretimi, jeolojik arama çalışmaları başarılı olarak sayılması ile beraber Rusya doğa kaynakları yönetimi departman müdür yardımcısı A. Bruy, ülke gelişimi ile jeolojik arama çalışmaları arasında doğru bir ilişki olduğunu belirterek bugünkü jeolojik arama çalışmaları hacminin yetersiz olduğunu, bunların önde koşan seviyede olması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre Rusya'da kanıtlanmış rezervlerin artışı sağlayacak tek bilimsel temel olan arama çalışmalarının neredeyse tükenmiştir; örneğin 1993 yılından beri Yamalo-Nenetskiy Özerk Bölgesinde doğal gaz üretiminin rezerv artışından fazlalığı 4,4 trilyon m³ olmuştur.⁶⁷⁶

⁶⁷² ASPO, "Country Assessment – Russia", **The Newsletters**, sayı 31, Haziran 2003, s. 7 – 9, (Çevrimiçi) http://aspoireland.files.wordpress.com/2009/12/newsletter31_200307.pdf, 20 Ekim 2013

⁶⁷³ V. Rabçuk, S. Klimenko, S. Senderov v.d., **Otsenka Vozmojnostey Gazovoy Otrasi v Obespeçenii Energetičeskoj Bezopasnosti v Period 2000 – 2020**, L.A. Melentyeva Enerji Sistemler Enstitüsü, Irkutsk, 2001, s. 23

⁶⁷⁴ BFM, "Prirost Zapasov Nefti i Gaza v 2012 Godu Previsil Dobıçu", **BFM.ru**, Ocak 22, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.bfm.ru/news/205699>, 20 Ekim 2013

⁶⁷⁵ GAZPROM, "Zapası Gaza i Nefti", (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.ru/about/production/reserves/>, 20 Ekim 2013

⁶⁷⁶ Dmitriy Gurtovoy, "Gazovıy Rezerv v Rossii", **Neft Rossii**, Aralık 2013, s. 16 – 20

Rusya petrol ve doğal gaz rezervlerine ilişkin oluşan temel eğilimler:

- yakıt enerji kaynakların keşvedilmiş rezervlerin yapısında zor çıkartılabilen ve kalitesi düşük (farklı karışımdan oluşması) enerji kaynaklarına doğru değişimler meydana gelmiştir,
- Doğu Sibiry ve Uzak Doğu, Yamal yarımadası, Arktik suları ve Hazar denizi kıyı sahanlığı kaynaklarının işletilmesi ile hidrokarbonların üretim jeografisi değişmiştir.⁶⁷⁷

Enerji kaynakları rezerv artışının üretim artışından geride kalması, jeolojik arama çalışmalarının düşük düzeyde olması, hidrokarbonların üretiminin yeni adresi olarak belirlenen bölgelerde (Doğu Sibiry ve Uzak Doğu, Yamal yarımadası ve Arktik sularının kıyı sahanlığı) arama çalışmalarının yetersiz olması ve yürütölmelerin zorluğu, mevcut yatakların verimsiz kullanılması (temel kaynak üretiminde çıkan ek enerji kaynaklarının istifa edilmemesi), Rusya'nın bugünkü enerji kaynakları üretim düzeyini koruyabilmesi için yeni regölasyon mekanizmalarını geliştirmesini gerektirmektedir.

Bunların başında yakıt ve enerji sanayisinde yatırım olanaklarının oluşturulması gelmektedir. Zaten Rusya enerji sanayisinin bugünkü hali alması, yapılan yatırımların yetersiz olmasından kaynaklandığı belirtilebilir (sektörden bütçeye gelen vergi gelirlerin ve toplam yatırım içinde sektöre yapılan yatırım oranlaması 2000'li yılların başından beri 1,7:1 ve 2,6:1 arasında değişmiştir⁶⁷⁸).

1999 yılında Rusya ekonomisinde görönen büyüme ile doğrudan yabancı yatırımların miktarı da artmıştır (EK: 3.8).⁶⁷⁹ Rusya merkez bankası verilerine göre yakıt-enerji kaynakları üretimine yapılan doğrudan yatırım miktarı 2010 yılından sonra hızlı artış göstermiştir (yıllara göre sırasıyla 7,261 milyon ABD dolar, 12,129 milyon ABD dolar, 12,141 milyon ABD dolar, 2013Q3 toplamı 16,748 milyon ABD dolar). 2012 yılında Rusya ekonomisine yapılan toplam yabancı yatırım miktarının %7,5'i yakıt-enerji kaynakların üretimine ve %3'ü petrol ürünleri ve nükleer

⁶⁷⁷ MINENERGO, "Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda", (Çevrimiçi), <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energstrategy/>, 20 Ocak 2013

⁶⁷⁸ A.e.

⁶⁷⁹ Julyen Verkey, "Pryamie İnostrannie İnvestitsii v Rossii", **Ejegyodnyy Doklad: "Rossiya 2013"** Franco-Russe Observatoire, Haziran 2013, s. 62 – 75

hammaddesi üretimine gelmiştir (karşılaştırma için yabancı yatırımların %26,4'ü toptan ve perakende ticarete, %17,8'i finansal faaliyete gelmiştir).⁶⁸⁰

BP değerlendirilmesine göre 2035 yılında Rusya önemli enerji kaynakları ihracatçısı olarak kalacaktır. Bununla beraber BP baş iktisatçısı Christof Rühl, Rusya petrol üretiminde bugün görünen istikrar gelecekte yüksek derecede zor çıkartılabilen petrol yatakların işletilmesine bağlı olacağını belirtmektedir. BP uzmanları, 2035 yılında Rusya'nın günlük petrol üretimi 11 milyon varil (veya yılda 548 milyon ton) (2013 yılında 523 milyon ton olmuştur), doğal gaz üretimi günde 2,2 milyar m³ (veya yılda 807 milyar m³) (2013 yılında 672 milyar m³ olmuştur) olacağını tahmin etmektedirler. Enerji tüketimindeki artış yeni nükleer ve hidrolik enerjisi istasyonları ile karşılanacağı belirtilmektedir.⁶⁸¹

Resmi dokumanda (ES – 2030) 2030 yılında petrol üretiminin 530 – 535 milyon tona, doğal gaz üretiminin 885 – 940 milyar m³ e, kömür üretiminin 425 – 470 milyon tona, elektrik enerji üreten gücün 355 – 445 milyon KW'a çıkarılacağı belirtilmektedir.⁶⁸²

Petrol ve doğal gaz piyasasında Rusya'nın önemli rakipleri, enerji kaynakların üretiminde ve ihracatında daha iyi şartlara sahip diğer enerji kaynakları ihracatçıları olmaktadır (EK: 3.9). Rusya'da bir varil petrolün üretimi 10 – 16 ABD dolar arasındadır. Doğu Sibirya'da maliyetler varil başına 22 – 26 ABD dolara çıkmaktadır. Orta Doğu ülkelerinde ise bir varilin üretim maliyeti 2 – 5 ABD dolar seviyesindedir ve yataklar konumu itibariyle deniz limanlarına yakındır. Rusya'da ise üretim maliyetine taşıma maliyeti de eklenmektedir. Rusya'da petrolün üretim yerinden ihracata çıkartmak için ortalama 2000 – 3000 km boru hatları ile taşınması gerekmektedir. Libya'da ise taşıma uzunluğu 600 km, Norveç'te 1000 km.⁶⁸³

Ayrıca Rusya'da üretilen ve piyasada Urals markası altında işlem gören petrolün içerdiği kükürt oranı %1,20 – %1,38 düzeyindedir. Karşılaştırmak için

⁶⁸⁰ Rusya Merkez Bankası, (Çevrimiçi) http://www.cbr.ru/statistics/?Prtd=svs&ch=PAR_30241#CheckedItem, 20 Ocak 2014

⁶⁸¹ Vzglyad Delovaya Gazeta, "BP: Rossiya Çerez 20 Let Ostanetsya Krupneyşim Eksporterom Energonositeley", **Vzglyad Delovaya Gazeta**, Ocak 16, 2014, (Çevrimiçi) <http://vz.ru/news/2014/1/16/668086.html>, 20 Ocak 2014

⁶⁸² MINENERGO, "Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda", (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/>, 20 Ocak 2013

⁶⁸³ A. Haitun, **a.g.e.**, s. 25

Arabian Light - %45 - %1,20, Brent – %0,35, West Texas – %0,45 kükürt içermektedir. Petrolün kalitesi, fiyatına etki eden unsur olmaktadır. Rusya petrolü, Brent petrolü fiyatından %8 – 10 indirimli satılmaktadır.⁶⁸⁴

Hidrokarbonların üretim maliyeti düşük olan ülkeler, aynı zamanda Rusya'nın finans piyasalarında da rakibi olmaktadır. Haliyle yatırımcılar risklerini azaltmak isterler. Dolayısıyla Rusya için hem petrol piyasasında hem yatırım piyasasında üstünlüğe değil rekabette geride kalması geçerli denilebilir. Enerji kaynaklarının fiyatı yüksek olduğu sürece bu fark pek hissedilir olmaması ile beraber fiyatların uzun vadeli olarak aşağıya çekilmesi, Rusya'nın petrol ve doğal gaz sektörün gelişmesini bile etkileyecektir.⁶⁸⁵

Rusya petrolünün rekabet edebilirliğini arttırmak için farklı yöntemler düşünülmüştür. Birincisi üretim maliyetini düşürmek için çarpımsal etki yaratacak bilimsel-teknik ilerlemelerin sektöre işlenmesi gerektiği. Bilimsel-teknik gelişmelerin kullanılması diğer sektörler de olumlu etki edeceği gibi enerji kaynakların üretimi arttıkça maliyetlerin azaltılmasına yaptığı katkı da yükselecektir. İkinci olarak rekabette geride kalmasını, kartel yöntemleri ile kompanse edilebileceği, yani OPEC ile petrol fiyatlarının yüksek tutulmasına ilişkin anlaşmaya gidilebileceği düşünülmüştür. Ancak bu politika, Rusya enerji sektöründe teknolojik gelişmelerin yavaşlamasına ve fiyatların gerilemesinde aynı düşük rekabet edebilirlik düzeyin korunmasını içermektedir. Rusya ekonomik gelişme bakanlığı tarafından Urals petrolün diğer petrol markalarından fiyatta geri kalmasını Rusya'da petrol borsasının kurulması (fiyat oluşumuna şeffaflık getireceği düşünülmektedir), Urals için yeni standartların geliştirilmesi, petrol için kalite tabanının oluşturulması (kükürt oranı yüksek petrolün yurtiçi rafinelere gönderilmesi, yüksek kaliteli petrol cinsin geliştirilmesi, boru hattına ulaştırmadan temizlenmesi, ancak bunlar ek yatırım gerektirmektedir) teklif edilmiştir.⁶⁸⁶

Rusya, yüksek üretim maliyetinden dolayı petrol üretimini bağımsız olarak arttıramamaktadır. OPEC'in petrol üretimini arttırması ile düşebilecek fiyatlar, Rusya'nın bugün elde ettiği gelirleri alamaz hale gelecektir. Doğal gaz tedarikinde

⁶⁸⁴ D. Musina, **Mejdunarodniy Neftegazoviy Biznes**, Ufa, Ufa Teknik Petrol Devlet Üniversitesi, Monografiya yayın evi, 2009, s. 111, 123

⁶⁸⁵ A.e., s. 120

⁶⁸⁶ A.e., s. 122 – 124

ise Rusya'nın maliyet avantajı söz konusudur. Doğal gaz taşıma alt yapısı daha Sovyet döneminde tamamlandığı için yapılan yatırımlar önceden karşılanmıştır. Bununla beraber doğal gazın boru hatları üzerinden taşınması, Rusya'yı belli alıcılara bağlı kalmasını da gerektirmektedir ve güvenlik riskini içermektedir. Diğer taraftan tranzit ülkeler ile yaşanan zorluklar, yeni boru hatların oluşturulmasını gerektirmiştir. Bunun için gereken yüksek miktarda yatırımların bulunmasında önemli etken doğal gaz tüketicisi ülkelerin Rusya doğal gazına olan bağımlılıkları olmuştur.

Bugün LNG üretim ve tedariğinin arttığı dönemde Rusya'nın boru hattı üzerinden taşınan doğal gazın avantajını azaltmaktadır. Katar LNG projelerini tamamlarken, Avrupa ülkeleri LNG alabilecek limanları inşa ederken Rusya doğal gazı için geleneksel Avrupa ülkelerinde ciddi rekabet beklenmektedir. Avrupa yönlü doğal gaz tedariği için yapılacak yeni anlaşmaların miktarı bugünkü 150 milyar m³ seviyeyi aşabileceği veya bugünkü fiyat oluşumu korunacağı soru işaretidir.⁶⁸⁷

V. Putin, 1 Aralık 2013 yılında yürürlüğe giren LNG piyasasının serbestleştirilmesine ilişkin kanun imzalamıştır. Söz konusu kanun, GAZPROM ve iştiraki şirketler dışında diğer şirketlere de LNG ihraç etme hakkını vermektedir (Şirketin 1 Ocak 2013 itibarıyla sahip olduğu doğal gaz üretim lisansı, LNG üretim tesisin kurulmasını veya doğal gazın mevcut LNG tesislerine tedariğini içeriyorsa. Ayrıca kıta sahanlığı ve ülke sınır sularında üretim lisansına sahip ve devletin payı %50'den fazla olan şirketler.). Sonuç olarak Rusya'da LNG'yi GAZPROM dışında Rosneft ve Yamal LNG (Novatec payı olan) ihraç edebileceklerdir. Rusya hükümeti, LNG ihracatının serbestleştirilmesi dünya LNG piyasasında Rusya'nın payını yükselteceğine, doğal gaz fiyatlarını ve bir bütün olarak hammadde sepetini istikrarlı seviyede kalmasını sağlayacağına inanmaktadır.⁶⁸⁸

Yapılan çalışmalarda ABD'de başlatılan geleneksel olmayan petrolün üretimi 2035 yılında günlük 14 milyon varile ulaşacağını (toplam dünya tedariğinin %12) ve petrol fiyatını 100 ABD dolar altında düşmesine neden olacağı tahmin edilmektedir. Bu dünya enerji piyasası için önemli bir gelişme olacağı gibi Rusya için tedirginlik yaratmaktadır. Veya Rusya, petrol piyasasındaki bu “devrimi” sahip olduğu

⁶⁸⁷ Mariya Kutuzova, “Gazovoe Roud-Şou Rossii”, **Neft Rossii**, Aralık 2012, sayı 12, s. 24 – 29

⁶⁸⁸ ITAR-TASS, “Putin Podpisal Zakon o Liberalizatsii Eksporta Sjijennogo Gaza”, **ITAR-TASS**, Aralık 2, 2013, (Çevrimiçi) <http://itar-tass.com/ekonomika/803801>, 20 Aralık 2013

geleneksel olmayan petrol ve doğal gaz yataklarının işletilmesinin başlatılması için bir avantaj olarak değerlendirebilir. Rusya'nın geleneksel petrol yataklarının tükenmeye başkoyduğu süreçte geleneksel olmayan petrol ve doğal gaz rezervleri (75 milyar barel petrol, 285 trilyon feet³; EK: 3.10⁶⁸⁹), geleneksel petrolün yerine geçebilecek perspektifli kaynak olabilir. ADB'deki "devrimi" gerçekleştirebilecek analogu olarak Batı Sibirya'daki Bajenovskaya yatağı sayılmaktadır. Yatağın işletilmesi bugün az verimli olarak sayılmaktadır. Ancak Rusya enerji bakanlığı tarafından Bajenovskaya ve diğer zor çıkartılabilen petrol yataklarında yapılacak üretim için 15 senelik sıfır vergi uygulamasını teklif etmiştir.⁶⁹⁰

Bugün Rusya'da geleneksel olmayan petrol üretimine ilişkin GAZPROM'un yabancı şirket ile ortağı olan iştirakisinin 2012 yılında Bajenovskaya yatağının geliştirilmesi için pilot çalışmalarını başlattığı kaydedilmektedir. 2013 yılı Ocak ayında ilk deney kuyusu açılmıştır. Mevcut seviyede yüksek miktarda üretim beklenmemektedir, ancak şirket 10 yıl içinde yılda 1 milyon ton üretim düzeyine çıkmayı planlamaktadır.⁶⁹¹

Rusya ekonomisinde görünen enerjinin verimsiz kullanılması da enerji kaynakların tedarikliğine olumsuz etki oluşturabilir. Rusya'da enerji tüketiminin düşük kalması (2012 yılı itibariyle dünya toplamında Rusya – %5,6, ABD – %17,7, AB – %13,4, Çin – %21,9, Hindistan – %4,5, Japonya – %3,8⁶⁹²), post-endüstriyel sürecine geç başlaması ile açıklanabilir. Bununla beraber bugünkü Rusya'nın seçtiği "inovatif" gelişme politikası ile yurtiçinde enerji tüketimi artacağı beklenmektedir. Enerjinin verimsiz kullanılması, yurtiçinde tüketilen enerji miktarını daha da arttırarak petrol ve doğal gaz ihracat miktarının azalmasına yol açabilir.⁶⁹³

Rusya'da bir kg eş değer petrol enerji kullanımından elde edilen gelir 4,4 ABD doları olmaktadır. Bu dünya ve ABD değerinden neredeyse yarısından, AB ve

⁶⁸⁹ EIA, **Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources: An Assessment of 137 Shale Formations in 41 Countries Outside the United States**, Haziran 2013, s. 10, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/pdf/fullreport.pdf>, 20 Ekim 2013

⁶⁹⁰ Aleksey Stepanov, "Slantsevaya Neft: Sleduyuşaya Energetičeskaya Revolutsiya", **Energy Strategy Press Center**, Mart 11, 2013, (Çevrimiçi) http://www.energystrategy.ru/press-c/source/Stepanov_11.03.13.pdf, 20 Ekim 2013

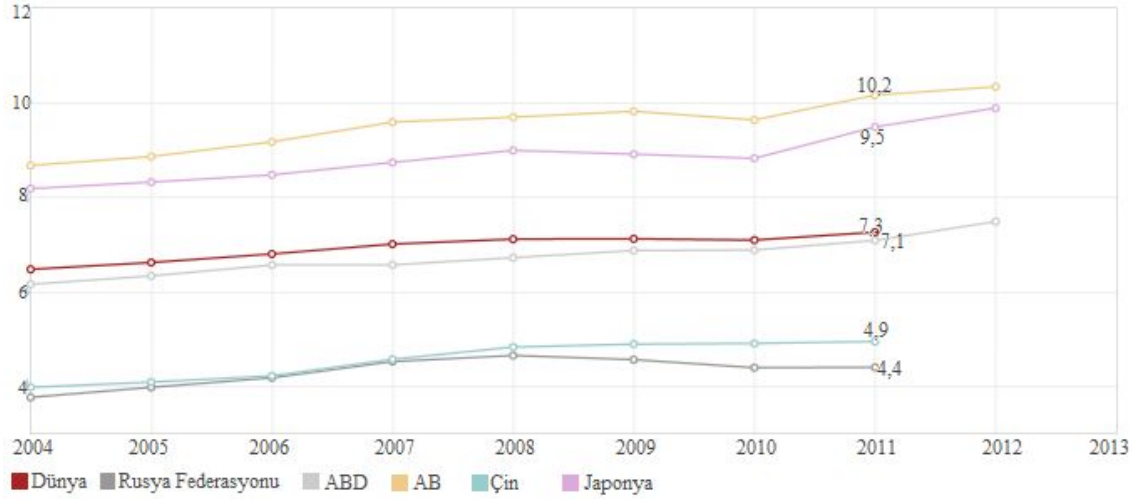
⁶⁹¹ A.e.

⁶⁹² BP İstatistikleri

⁶⁹³ İgor Başmakov, Konstantin Borisov, Maksim Dzedzichuk v.d., **Resource of Energy Efficiency in Russia: Scale, Costs and Benefits**, Dünya Bankası için hazırlanan rapor, Moskova, 2008, s. 20

Japonya değerinden 2,5 kat azdır. Buradan Rusya ekonomisinin aynı miktarda enerji tüketerek diğer ülkelere göre daha az ürün ve hizmet ürettiği sonucu çıkmaktadır.⁶⁹⁴

Grafik 3.2.1: Ülkelere göre Birim Başına GSMH (\$/kg eş değer petrol), 2004 – 2013

Kaynak: Dünya Bankası İstatistikleri, “GDP per unit of energy use (constant 2011 PPP \$ per kg of oil equivalent)”,
<http://data.worldbank.org/indicator/EG.GDP.PUSE.KO.PP.KD/countries/1W-RU-US-EU-CN-JP?display=graph>, 20 Ekim 2013

Ekonominin enerji verimliliğinin artırılması, Rusya’nın uzun vadeli devlet enerji politikasının beş temel önceliklerinin biri olarak belirlenmiştir.⁶⁹⁵ Ancak grafikte görüldüğü gibi enerjinin tasarruflu kullanma seviyesi 2011 yılında 2008 kriz öncesi değerine (4,7) çıkamamıştır.

Dünyada mal ve hizmet üretimi ele alınırsa, nihai malların üretimi ancak hammadde mallarından mümkündür. Yapılan hesaplamalar, dünyada 1 tep enerji miktarından 1 bin dolarlık hammadde grubu malı ve 14 bin dolarlık nihai grubu malı üretildiğini göstermiştir. Ülkeler her iki grup mallarını farklı oranlarda üretmektedir. Rusya, dünyadaki önemli hammadde ihracatçısı olup çoğu nihai malları ithal etmektedir. Örneğin, Rusya’da yılda 5 milyon ton alüminyum üretilmektedir, bunun için toplam tüketilen elektrik enerjisinin %9’u harcanmaktadır ve neredeyse üretilen

⁶⁹⁴ Dünya Bankası İstatistikleri, “GDP per unit of energy use (constant 2011 PPP \$ per kg of oil equivalent)”,
<http://data.worldbank.org/indicator/EG.GDP.PUSE.KO.PP.KD/countries/1W-RU-US-EU-CN-JP?display=graph>, 20 Ekim 2013

⁶⁹⁵ MINENERGO, “Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda”, (Çevrimiçi)
<http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/>, 20 Ocak 2013

alüminyumun tümü ihraç edilmektedir. Hammadde grubu malı üretmek için kullanılan 1 tep, nihai grubu malın üretimi gerektirecek aynı enerji miktarından 14 kez daha az gelir getirdiğine göre Rusya'nın düşük enerji verimlilik düzeyi açıklık kazanmaktadır.⁶⁹⁶

Buradan Rusya'nın enerji kaynakları rezervlerinin, üretiminin ve tedarğinin sürekliliğinin sağlanmasını ve dolayısıyla enerji piyasasında lider konumunda kalmasını etkileyen aşağıdaki zorluklar söz konusudur:

- rezervlerin zor çıkartılabilir olması,
- satış pazarlarından uzak olması,
- yabancı yatırımcıların ülkeye çekme zorluğu,
- kanun engelleri,
- teknolojik gelişme sürecinin geride kalması.

Ayrıca Rusya'nın dünya enerji piyasasında rekabet edebilir olması, enerji kaynaklarının fiyatının yüksek olduğu sürece mümkün olacağı, fiyatların aşağıya çekilmesi Rusya'nın enerji sektörünün gelişmesini yavaşlatacağı gibi ülke ekonomisi için de olumsuz etkiler yaratacağı belirtilebilir.

Rusya yakıt-enerji sanayisindeki yukarıda belirtilen sorunlar, aynı zamanda Rusya'yı petrol piyasasında SSCB olduğu gibi "price-maker" değil "price-taker" konumunda olmasının bir nedenleridir. Rusya'nın petrol üretim miktarı, dünya petrol piyasasının gidişini etkileyecek düzeyde değildir ve Rusya "price-taker" konumunda kalmaktadır.⁶⁹⁷

Rusya ekonomisinin istikrarı, enerji kaynaklarının istikrarlı olarak ihraç edilmesine bağlı olduğu söylenebilir. Bu nedenle Rusya enerji politikası, ekonomik gelişme konularında öne çıkarmaktadır. Rusya enerji politikası, ilk olarak ekonomik amaç peşindedir. Bununla beraber çalışmanın ikinci bölümünde ele alındığı gibi Rusya'nın enerji politikası ekonomik amaçlar yanında politik amaçlar da taşıdığı görülmektedir. Rusya'nın enerjiyi bir politik araç olarak kullanılması, dünyada enerji güvenliği sorununun şiddetini arttırdığı ve bunun doğrudan olmazsa da dolaylı olarak enerji ithalatçı ülkelerin enerji politikalarını etkilediği söylenebilir. Enerji piyasası

⁶⁹⁶ E. Velihov, A. Gagarinskiy, S. Subbotin, V. Tsibulskiy, **a.g.e.**, s. 24

⁶⁹⁷ V. Buşuev, A. Konoplyannik, Ya. Mirkin, **Tsenı na Neft: Analiz, Tendentsii, Prognoz**, Moskova, Energiya yayın evi, 2013, s. 263

gelişimine baskı uygulayabilecek bir politik trend oluşursa bile mevcut şartlarda Rusya, ekonomik amaçlarını düşünmek zorunda kalacaktır.

Bugün Rusya enerji politikasının etki eden değil daha çok dünya enerji piyasasında meydana gelen gelişmelere cevap veren olduğu görülmektedir:

- petrol fiyatları arttığında 1999'dan itibaren Rusya petrol ihracatında da artış izlenmektedir,
- petrol fiyatlarının BDT ülkelerinde düşük, diğer ülkelerde yüksek olması, Rusya petrol ihracat yapısını değiştirmiştir; 1991 yılında BDT ülkelere ve diğer ülkelere ihraç ettiği petrolün oranlaması 67:23 iken 2007 yılında 15:85 olmuştur⁶⁹⁸,
- enerji tüketim artışının Asya Pasifik ülkelerine kayması, Rusya'nın enerji kaynakları ihraç ettiği pazarların çeşitlendirilmesine neden olmuştur,
- Avrupa ülkelerinde enerji tüketiminin azalması ve “yeşil” projelerinin geliştirilmesi ile Rusya Enerji Strajesisinde ihraç edeceği malların çeşitlendirmesi gerektiği amaçlanmıştır,
- LNG talebinin artması, Rusya'nın LNG üretimini başlatmasına ve piyasa payının 2030 yılında %12'ye çıkartılması amacının konulmasına neden olmuştur,⁶⁹⁹

Buradan Rusya enerji politikasının dünya enerji piyasasındaki gelişmelerinden kendisine maksimum fayda sağlayacak yönde yapılandığı belirtilebilir.

Sorulması haklı olacak diğer bir soru Rusya'nın enerji piyasasında lider konumda olmaya çabalaması gerekli midir. Petrol üretiminde Suudi Arabistan, doğal gaz üretiminde ise ABD, Rusya'nın önüne geçmiştir. Ancak hidrokarbonların brüt üretim göstergeleri, bir ekonominin özelliğini gösteren değerler olmadığı açıktır. GAZPROM için dünya doğal gaz rezervlerinin %18'e sahip olması değil daha çok Doğu programının gerçekleştirilmesi ve Asya ülkelerine doğal gaz tedarikinin başlatması gösterişlidir. ABD'nin geleneksel olamayan doğal gaz üretimini arttırması,

⁶⁹⁸ M. Uçitel, M. Tonkih, **Mirovoy Rınok Nefti i Gaza**, İrkutsk Teknik Devlet Üniversitesi yayın evi, İrkutsk, 2011, s. 101

⁶⁹⁹ MINENERGO, “Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda”, (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/>, 20 Ocak 2013

AB'nin doğal gaz tüketimini azaltması, Katar ve Avustralya'nın LNG üretimini arttırması, Çin'in büyük geleneksel olmayan petrol ve doğal gaz rezervlerini bulması, Rusya'nın hammadde ihracatı yönlü ekonomisinin sağlam olmadığını göstermiştir, bazı Rusya petrol ve doğal gaz projeleri ise perspektifini kaybetmiştir.

Rusya'da 150 yıldır petrol üretilmektedir. Norveç ise sadece 40 yıldır petrol üretmektedir. Bununla beraber Norveç, petrol gelirleri ile modern makina üretimini ve teknoloji geliştirilmesini sağlayabilmiştir. Rusya, uzay teknolojisi üretebilirken, petrol ve doğal gaz üretimi için gereken ekipmanları (rigs) başka ülkelerden satın almaktadır. Ülkede belli düzeyde makina üretimi vardır, ancak bugün başarılı şekilde hayata geçirilmesi sağlanamamıştır.⁷⁰⁰

Buradan Rusya'nın potansiyel rekabetçi gücü olduğu, ancak bunun hammadde ihracatçısı olarak değil teknoloji yoğun mal ve hizmet üretimi ile gerçekleştirebileceği, yakıt-enerji sanayisindeki zorluklar da çözülebilir olduğu belirtilebilir.

3.3. Dünya Petrol ve Doğal Gaz Fiyat Değişimlerinin Rusya Ekonomisi Üzerindeki Etkisi

Dünya petrol piyasasında 1980'lerin ortasından itibaren yüksek fiyat değişimi görülmektedir. 2008 yılı kriz sonrası ilk iki yıl petrol fiyatının düşmesi dışında 2000'li yılların başında beri petrol fiyatlarında sürekli artış görülmektedir, ayrıca diğer enerji kaynaklarının da fiyatlarının tarihsel ortalama fiyatın üstünde seyrettiği izlenmektedir. Mevcut kavramlara göre böyle durumlarda net enerji kaynakları ithalatçısı ülkeler kaybetmektedir, net enerji kaynakları ihracatçısı ülkeler ise ek gelir elde ettikleri için kazançlı durumdadır.

Enerji kaynakları ihracatında görünen karlılık artışının ihracatçı ülkelere sağladığı doğru etkileri yanında net ihracat artışından doğabilecek dolaylı etkiler de belirlenmektedir. Petrol fiyatlarının istikrarlı olarak yüksek olması durumunda bile orta dönemde enerji ihracatçısı ülkelerde ulusal paranın reel olarak değerlendirilmesi ve net ihracatın azalması yaşanabilir. Hammadde dışı sektörün rekabetçi konumunu kaybetmesi ile fiyatın ekonomiye sağladığı olumlu etkisi giderek azalmaktadır.

⁷⁰⁰ Vladimir Telman, "Siryevo Tsugtsvang – 2012", *Neft Rossii*, Aralık 2012, sayı 12, s. 10 – 15

Böyle durumda petrol fiyatının düşmesi, ülkenin ödeme dengesinin bozulmasına, döviz krizi ve ulusal paranın devalüasyonuna yol açabilir. Tarihte görüldüğü gibi enerji kaynaklarının fiyatı düştüğü dönemde döviz ve finansal krizler, veya enerji ihracatçı ülkelerde ekonomik büyüme hızının yavaşlaması ve kişi başı GSMH'nın düşmesi yaşanmaktadır.⁷⁰¹

Dünya enerji piyasasında fiyat artışının kısa vadede olumsuz makroekonomik sonuçları da doğabilir. İlk başta bu devlet para kuruluşunun belli düzeyde para politikasının bağımsızlığını kaybetmesine yol açar. Ülkeye giren ihracat gelirleri, para artışına neden olacaktır, çünkü ulusal paranın nominal değerinin yükselmesini engellemek için para otoriteleri döviz arzındaki fazlalığı satın almaya çalışmaktadır. Diğer taraftan emisyon artışı, hedeflenen düşük enflasyon oranlarının ulaşılması olasılığını düşürebilir.⁷⁰²

Net enerji ihracatçısı olan Rusya'nın önünde dış dünyanın yüksek değişim gösterdiği ve enerji kaynaklarının fiyatının dışarıdan belirlendiği ortamda sürdürebilir ekonomik gelişmenin sağlanması söz konusudur.

Federal bütçe gelirlerinin yaklaşık %50'i petrol ve doğal gaz sektörü gelirlerinden oluşması, petrol ve ona bağlı doğal gaz fiyatlarını Rusya ekonomisi gelişmesinin önemli eksojen faktörü konumuna getirmektedir. Ulusal paranın değerlenmesinden kaynaklanacak ekonomik artışa ilişkin duraksama etkisinin mevcut olması ile beraber, petrol fiyatlarının ve ona bağlı olarak artan doğal gaz fiyatlarının artışı, Rusya ekonomisinin büyümesi ve yatırımın artması için olumlu etki yaratmaktadır. Petrol fiyatlarının düşmesi ise GSMH'nın düşmesine, yatırım hacmin azalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle 2008 yılında kabul edilen Uzun vadeli ekonomik gelişme stratejisinde belirlenen "Rusya vatandaşlarının refah düzeyinin, milli güvenliğin, dinamik ekonomik gelişmenin, dünyada Rusya'nın konumunun güçlenmesinin arttırılması" amaçlarına ulaşmak için Rusya, bütçe planlamasını petrol fiyatının beklenen değerlerine göre yapmak zorundadır.

⁷⁰¹ S. Drobışevskiy, A. Kozlovskaya, P.Trunin, **Вибор Денежно-Кредитной Политики в Оtkритой Экономике с Эксogенным Тsenami Экспорта**, Институт Экономики Переходного Perioda, Moskova, 2004, s. 3

⁷⁰² A.e., s. 4

Rusya bütçesinin oluşturulmasında farklı dönemler belirlendiği gibi sürekli değişiklikler yapıldığı görünmektedir.⁷⁰³ 2007 yılında orta vadeli bütçe planlamasına geçilmiştir. Buna göre her yıl gelecek üç yıl için bütçe gelirleri ve giderleri belirlenmektedir.⁷⁰⁴ 2012 yılında V. Putin, bütçe planlamasında sürekli değişen tahmini petrol fiyatları yerine 2013 yılından itibaren beş yıllık gerçekleşen fiyatların ortalaması alınarak ve her geçen yılın fiyatı eklenerek beş yıl sonra on yıllık petrol fiyatların ortalamasının kullanılması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁰⁵ Böylece 2014 yılı bütçe planlaması için baz petrol fiyatı 93 ABD dolar, 2015 yılı için 94 ABD dolar ve 2016 yılı için 95 ABD dolar olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda petrol fiyatının 93 ABD dolar olması şartı, bütçe açığının en fazla GSMH'nin %0,7 olacağı ve GSMH'nin %4,2 artış göstereceğinin sınırır.⁷⁰⁶ Buradan petro fiyatının 93 ABD dolar altına düşerse bütçe aşığı daha fazla olacağı sonucu doğmaktadır.

Son kriz öncesi dönemde Rusya, bütçe istikrarını arttırmak ve dış gelişmelerinin bütçeye olan etkisini azaltmak amacı ile bazı tedbirler almıştır. Bu ilk olarak İstikrar fonunun kurulmasıdır. İstikrar fonu, enerji kaynaklarından elde edilen aşırı gelirlerin enerji kaynakları fiyatı düştüğünde güvence olarak kullanılması için ve ayrıca makroekonomik dengenin sağlanması için oluşturulmuştur. İkincisi, uzun vadeli makroekonomik istikrar sağlayabilmek için dış etkenlere bağlı petrol ve doğal gaz gelirlerinin yönetimi ayrı olarak yönetilmesi gereği doğmuştur. Bunun için bütçenin yönetiminde “petrol ve doğal gaz dışı dengesi” hesaplanması ile “hammadde dışı bütçe” konsepti teklif edilmiştir.⁷⁰⁷ Bu diğer sektörlerin ekonomideki payı azalırken petrol ve doğal gaz gelirlerinin önemini arttırmıştır. 2011 yılında petrol ve doğal gaz gelirlerinin payı, federal bütçenin yarısını oluşturmuştur. Kriz öncesi bütçe politikasının zayıflaması, hammadde fiyatlarındaki değişimlerin bütçeyi etkileme riskleri artmıştır. 2008 yılında petrol fiyatlarının düşmesi, Rusya bütçesinin petrol ve doğal gaz sektörüne bağımlılığını arttırmıştır. 2011 yılında petrol

⁷⁰³ T. Nesterenko, “Etapı Bütjetnoy Reformı”, **Finansı**, sayı 2, 2008, s. 3 – 7

⁷⁰⁴ A. Seleznev, “Problemı Bütjetnoy Trehletki”, **Ekonomist**, sayı 2, 2009, s. 15 – 27

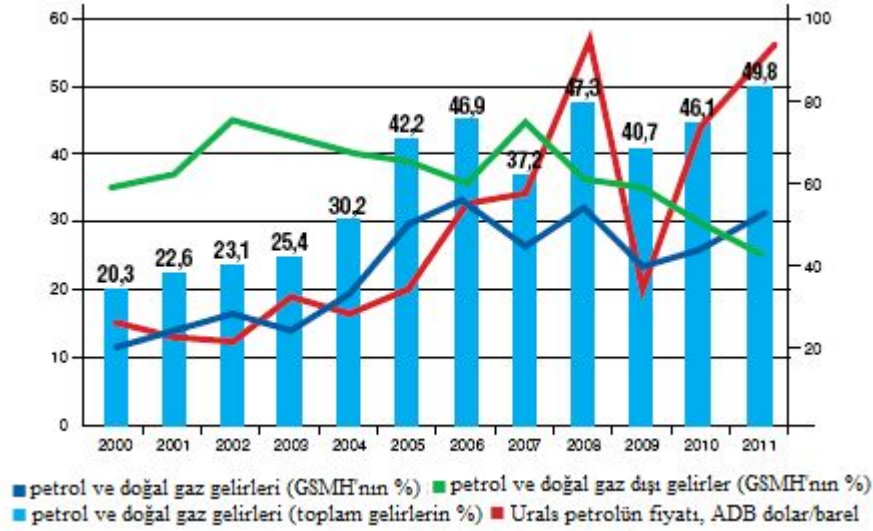
⁷⁰⁵ Vesti Finans, “Bütjet Budet Rasçitıvatsya iz Tsenı na Neft za 5 Let”, **Vesti Finans**, Haziran 28, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.vestifinance.ru/articles/13562>, 20 Ekim 2013

⁷⁰⁶ KREMLIN, “Osnovnie Napravleniya Bütjetnoy Politiki na 2014 God i Planoviy Period 2015, 2016 Godov”, (Çevrimiçi) <http://government.ru/media/files/41d47b423d16db7f8be6.pdf>, 20 Aralık 2013

⁷⁰⁷ A. Kudrin, “Mehanizmi Formirovaniya Neftegazovogo Balansa Bütjeta Rossii”, **Voprosı Ekonomiki**, say 8, 2006, s. 4 – 16

ve doğal gaz dışı denge açığı GSMH'nın %7,6'na çıkmıştır, bu da kriz öncesi değerin iki katıdır.⁷⁰⁸

Grafik 3.3.1. Rusya Petrol Fiyatlarının ve Petrol ve Doğal Gaz Gelirlerinin Dağılımının Karşılaştırılması, 2000 – 2011

Kaynak: A. Stepanov, “Büджет Tsveta Nefti: Tsena na Neft i Gosudarstvennyy Büджет Rossii”, *Akademiya Energetiki*, sayı 2 (46), 2012, s. 20 – 24

2008 yılı krizine kadar petrol ve doğal gaz dışı denge açığının GSMH'nın %3,7'ini aşmaması sınırı konulmuştu. Kriz öncesi petrol ve doğal gaz gelirleri Rezerv Fonuna ve Milli Refah Fonuna aktarılmaktaydı, bütçeye ise küçük bir kısmı bölünmektaydı. Ancak 2010 yılında oluşan bütçe açığı nedeniyle 2014 yılına kadar petrol ve doğal gaz dışı gelirlerin ve petrol ve doğal gaz gelirlerin ayrı ayrı planlanması durdurulmuştur. O zamana kadar petrol ve doğal gaz gelirlerin bütçe açığının kapatılmasında sonra kalan kısmı Rezerv Fonuna ve Milli Refah Fonuna aktarılacaktır. 2011 yılında ise bütçenin bu şekilde planlanması 2015 yılına kadar uzatılmıştır. Bu durum, petrol ve doğal gelirlerin önemini arttırarak bütçe sisteminin hammadde fiyatlarında meydana gelen değişimlere karşı savunmasız kalması riskini arttırdığı belirtilebilir.⁷⁰⁹

Enerji Stratejisi Enstitüsünün yaptığı hesaplamalar, federal bütçe gelirlerinin petrol fiyatlarındaki değişimlere karşı “hassasiyetini” göstermiştir. Petrol fiyatının 1

⁷⁰⁸ A. Stepanov, “Büджет Tsveta Nefti: Tsena na Neft i Gosudarstvennyy Büджет Rossii”, *Akademiya Energetiki*, sayı 2 (46), 2012, s. 20 – 24

⁷⁰⁹ Aleksey Belogoryev, Aleksey Stepanov, İvan Homutov, “Tolko Neft Derjıt Büджет Stranı”, *Tvoya Kompaniya (TNK-BP şirket dergisi)*, sayı 2 (122), 2012, s. 24 – 27

ABD dolar/varil değişim gösterdiğinde Rusya bütçesinin nasıl değiştii ilişkisi bulunmaya çalışılmıştır. Hesaplamalara göre Rusya bütçesinin petrol fiyatlarındaki değişime karşı hassasiyetinin oranı %80 olmuştur. Değerin bu kadar yüksek olmasının sebebi, bütçenin petrol ve doğal gaz gelirlerinin, vergi oranlarının doğrudan dünya petrol piyasalarına bağlı olan hidrokarbon üretim vergisi, petrol, doğal gaz ve ürünlerin ihracat vergisinde oluşmasıdır. 2011 yılında federal bütçenin hassasiyeti para miktarı olarak belirtilirse petrol fiyatı 1 dolar değiştğinde 53 milyar ruble olmuştur. Ortalama olarak petrol fiyatı 10 ABD dolar/varil değiştğinde bütçe hassasiyeti 3,7 milyara değişmektedir.⁷¹⁰

Rusya'nın 2014 – 2016 yılları için belirlenen bütçesinde petrol ve doğal gaz gelirlerinin payı %44,6 – %43,4 olacağı belirlenmiştir.⁷¹¹ Bu da Rusya'nın henüz enerji kaynaklarının ihracatı yönlü gelişmeden vazgeçmeye hazır olmadığını, enerji piyasasında ve petrol fiyatında meydana gelecek değişimlerin Rusya ekonomisi için risk oluşturabileceğini göstermektedir.

Yüksek petrol fiyatları, Rusya'nın İstikrar Fonunun, 2008'den itibaren Rezerv Fonu ve Milli Refah Fonu olarak ikiye bölünen fonların oluşturulmasını sağlamıştır. 2004 – 2007 yılları arasında petrol ve doğal gaz gelirlerin %60'ından fazlası İstikrar fonunda toplanması ile 2008 kriz öncesi rezerv fonların miktarı GSMH'nin %16 civarına ulaşmıştır. 2013 yılında ise bu değer %8'e düşmüştür (EK: 3.11).⁷¹²

Oluşturulan petrol ve doğal gaz rezervlerinin üç şekilde kullanılması amaçlanmıştı; ilk olarak gelirler, dünya piyasasında enerji kaynakları fiyatının aniden düşmesi durumunda risklerin azaltılması amacı ile, makroekonomik istikrarın sağlanması ve enflasyonun düşürülmesi için Rezerv fonuna gönderilmesi, bu gelirden bir kısmının ilk önce sosyal programların gerçekleştirilmesi için Federal bütçeye “transfert” olarak gönderilmesi, kalan petrol ve doğal gaz gelirleri sosyal ve

⁷¹⁰ A.e.

⁷¹¹ Rusya Federasyonu Hükümeti, “Osnovnye Napravleniya Bütjetnoy Politiki na 2014 God i Planoviy Period 2015, 2016 Godov”, (Çevrimiçi) <http://government.ru/media/files/41d47b423d16db7f8be6.pdf>, 20 Aralık 2013

⁷¹² ROSSTAT, (Çevrimiçi) http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/accounts/, 20 Ekim 2013; Rusya Federasyonu Finans Bakanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.minfin.ru/ru/>, 20 Ekim 2013

ekonomik gelişmesinin sağlanması için kullanmak üzere Milli rerah fonuna gönderilmesi.⁷¹³

Ancak 2000’li yılların başından beri Urals petrol fiyatının artış göstermesine rağmen (2004 yılında 24 ADB dolar/varil iken 2007 yılında 88 ABD dolar/varil olmuştur) oluşturulan rezervlerin asıl belirlenen amaç için değil bütçe istikrarı için kullanılmıştır. 2005 – 2006 yıllarında dış borç ödemelerin 2/3’i oluşturulan rezerv fonları ile karşılanmıştır (647 - 617 milyar rublelik). Kriz sonrası giderlerin artması ve petrol ve doğal gaz dışı bütçe açığının büyümesi nedeni ile Rezerv fonundan 2009 yılında toplam 2451 milyar ruble çıkartılmıştır.⁷¹⁴ Rezerv fonundan Vneshekonombank’a yatırılan 494 milyar ruble, 2008 – 2009 yılları arasında bankalara destek kredisi olarak verilmesinde kullanılmıştır (toplam 16 bankaya 404 milyar ruble verilmiştir).⁷¹⁵ 2010 yılında petrol ve doğal gaz gelirlerinin kullanımına ilişkin bütçe maddeleri 2014 yılına kadar dondurulmuştur (daha sonra 2015 yılına kadar uzatılmıştır).⁷¹⁶ Bu petrol ve doğal gaz gelirleri ile rezerv fonların kaynaklarını herhangi bir sınır olmadan ülkenin finansal sisteminin desteklenmesinde kullanma hakkını vermektedir.

Petrol ve doğal gaz gelirlerinden oluşturulan İstikrar fonu, kullanılması asıl amaçtan uzaklaşması ile beraber makroekonomik istikrarın sağlanması görevini yapmıştır. Ancak kriz sonrası petrol fiyatlarının tekrar yükselişe geçtiğinde bile enerji kaynakları gelirlerinin rezervlerin büyütülmesi yerine bütçenin finansmanında kullanılacağına planlanması, petrol fiyatlarının düşmesi sadece petrol ve doğal gaz gelirlerinin azalmasına değil aynı zamanda Rusya ekonomisinin daralmasına ve petrol ve doğal gaz dışı gelirlerin çökmesine neden olduğunu göstermektedir.

Petrol ve doğal gaz fiyatlarının artışı, Rusya’nın ekonomik gelişme sorunlarını çözmek için şartlar sağlamıştır. Rusya’da kişi başı GSMH 2002 – 2011

⁷¹³ Vladislav Guniya, **Formirovanie i Rashodovanie Neftegazovih Dohodov Federalnogo Büdjeta Rossiyskoy Federatsii**, yayınlanmamış doktora tezi, Ekonomi, İstatistik ve Enformasyon Moskova Devlet Üniversitesi, Moskova, 2014, s. 73

⁷¹⁴ A.e., s. 84

⁷¹⁵ Vneshekonombank, “Subsidirovannye Kreditı, Predostavlenne Rossiyskim Kreditnim Organizatsiyam”, (Çevrimiçi) <http://www.vcb.ru/sup/supprot/>, 20 Ekim 2013

⁷¹⁶ Rusya Federasyonu Finans Bakanlığı, “Federalniy Zakon o Vneseniy İzmeneniy v Büdjetniy Kodeks Rossiyskoy Federatsii i İnie Zakonodatelnye Aktı Rossiyskoy Federatsii ot 30 Sentyabrya 2010 Goda”, (Çevrimiçi) http://www.minfin.ru/common/img/uploaded/library/2011/01/N_245-FZ_ot_30.09.2010.doc, 20 Ekim 2013

yılları arasında 8 bin ABD dolardan 22 bin ABD dolara yükselmiştir. Ortalama ücretler 2000 yılında 100 ABD dolar altında iken 2012 yılında 800 ABD dolar üzerine çıkmıştır.⁷¹⁷ Bununla beraber yukarıda da gösterildiği gibi petrol ve doğal gaz sektörünün ekonomiye olan olumlu etkileri azalmıştır ve aynı zamanda Rusya ekonomisinin yakıt-enerji sanayisine bağımlı hale gelme riski artmıştır.

Rusya ekonomisinde “hollanda hastalığının” mevcut olması devletin yürüttüğü para politikasını da etkisiz hale getirdiği görülmektedir.⁷¹⁸

Yüksek petrol ve doğal gaz fiyatları, Rusya ekonomisine büyük miktarda döviz girişini sağlamıştır. Rusya merkez bankası tarafında rublenin aşırı değerlenmesini önlemek amacı ile döviz alım ve satım işlemlerinin kontrol edilmesi politikasını seçmiştir. Bu politikanın yürütülmesi sonucu bugünkü mevcut altın rezervleri oluşmuştur. 2000 yılında altın rezervler 12,5 milyar ABD dolar iken 2005 yılında 124,5 milyar ABD dolar ve 2008 yılında 478,8 milyar ABD dolar seviyesine çıkmıştır.

Ancak merkez bankasının döviz satın alarak rublenin değerlenmesini önleme yöntemleri, enflasyonu amaçlanan değerlere düşürmesini sağlayamamıştır. Enflasyon oranları aynı düzeyde kalmıştır veya çok az düşüş göstermiştir (EK: 3.12). 2006 yılında enflasyon oranı %9’a düşürülmüştür, daha sonra tekrar artmıştır, 2010 – 2012 yıllarında değişken hal almıştır. 2013 yılı enflasyon oranı %6,6 olmuştur.⁷¹⁹

Yapılan araştırmalara göre Rusya merkez bankasının rublenin aşırı değerlenmesini önleme çalışmaları, ithalat artış hızına sadece belli bir düzeyde etki etmiştir. İthalat artış hızı (2000 yılında 61 milyar ABD dolar, 2012 yılında 335,7 milyar ABD dolar) (EK: 3.13), GSMH artış hızından gaha fazla olması ile rublenin aşırı değerlendirildiği eğilimini yansıtmıştır.⁷²⁰

2000 – 2012 yılları arasında petrol ve doğal gaz dışı bütçe açığının artması (2004 yılında GSMH’nin %1,8, 2009 yılında GSMH’nin %13,7, 2013 yılında GSMH’nin %9,6), devletin giderlerinin arttırmasına baskı yapmıştır. Bu da petrol ve doğal gaz rezervlerinin yurtiçinde kullanılmasına zorlamıştır. 2005 yılından 2009 yılında kadar devlet giderlerinin yıllık artışı %20’den fazla olmuştur. Devlet giderlerinin

⁷¹⁷ ROSSTAT, (Çevrimiçi) http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/-accounts/, 20 Ekim 2013

⁷¹⁸ A. Kudrin, “Vliyanie Dohoda ot Eksporta Neftegazovih Resursov na Denejno-Kreditnuyu Politiku Rossii”, **Voprosy Ekonomiki**, 2013, s. 4 – 18

⁷¹⁹ Rusya Federasyonu Hükümeti, “Osnovnye Napravleniya Budjetnoy Politiki na 2014 God i Planoviy Period 2015, 2016 Godov”, (Çevrimiçi) <http://government.ru/media/files/41d47b423d16db7f8be6.pdf>, 20 Aralık 2013

⁷²⁰ OECD, **Ekonomiçeskie Obzory OESD: Rossiyskaya Federtsiya**, 2009, s. 60

artmasına, devlet petrol ve doğal gaz gelirlerinin önemli artışı da etki etmiştir. Çünkü bütçe planlamasında gerçekleşen petrol fiyatlarında daha düşük fiyatlar kullanılmıştır. Petrol ve doğal gaz gelirlerinin yüksek olması ile beraber, petrol ve doğal gaz dışı sektörün gelişiminin yavaş olması ve buradaki bütçe açığının sürekli artması, İstikrar fonlarının sterilizasyon etkisini azaltarak ekonomideki para hacminin aşırı düzeyde olmasına ve enflasyonun artmasına ek kaynak oluşturmuştur (EK: 3.14).⁷²¹

Petrol ve doğal gaz fiyatlarının artışı sonucu Rusya'da ödeme dengesinin güçlendiği görülmektedir. Rusya merkez bankası, döviz piyasasına müdahale yoluyla altın rezervlerini arttırarak ve finansal-para politikasını hafifleterek ulusal paranın değerlenmesini kısmi olarak engelleme politikasını seçmiştir. Bu politikanın önemli sonucu, ithalatın hızlı artması ve Rusya ekonomisinin rekabet edebilirliğinin düşmesi olmuştur.⁷²²

Rusya merkez bankası duyurularına göre, 2015 yılından itibaren serbest döviz kuru politikasına geçilecekti. Bunun üzerine Rusya Federasyonu Finans Bakanlığının ekonomik çalışma grubu tarafından döviz kurunun ve petrol ve doğal gaz fiyatındaki değişimlerin bütçe gelirlerine olan etkisi incelenmiştir. Petrol fiyatının 1 ABD dolar/varil değişmesinin (doğal gaz fiyatı 1,9 ABD dolar/bin m³ değişmesi) bütçeye olan doğrudan etkisi 75 milyar ruble (2,2 milyar ABD dolar), GSMH'ya olan etkisi ise %0,10 olarak hesaplanmıştır. Petrol fiyatının 1 ABD dolar/varil değişmesinin enflasyon, kur ve diğer göstergeler üzerinden hesaplanan dolaylı etkisi daha düşük bulunmuştur; bütçeye olan dolaylı etkisi petrol fiyatı artarsa 51,3 milyar ruble (1,5 milyar ABD dolar) ve petrol fiyatı düşerse 36,3 milyar ruble (1,1 milyar ABD dolar). Döviz kurunun 1 ruble artması (azalması) ise nominal olarak bütçenin 316 milyar ruble ve - 235 milyar ruble değişime neden olacağı belirtilmektedir. Reel değerlere göre değişim daha az bulunmuştur; döviz kuru 1 ruble artarsa gelir artışı 170 milyar ruble olacaktır, bu da GSMH'nın %0,2'idir.

⁷²¹ A. Kudrin, "Vliyanie Dohoda ot Eksporta Neftegazovih Resursov na Denejno-Kreditnuyu Politiku Rossii", **Voprosi Ekonomiki**, 2013, s. 4 – 18

⁷²² A.e.

Böylece Rusya gelirlerinin, dolayısıyla tüm ekonomisinin, petrol fiyatı ve döviz kuru gibi dış faktörlerden etkilendiği sonucuna varılmıştır.⁷²³

Tablo 3.3.1: Petrol Fiyatı ve Döviz Kuru Değişimlerine göre Rusya Gelirinin Değişmesi

Döviz kurunun 1 ruble değiştiğinde bütçe gelirlerin değişmesi, GSMH'nın %				
	ABD doların pahallaşması		ABD doların ucuzlaması	
	Nominal	Reel	Nominal	Reel
Bütçe sistemi	0,15%	0,08%	-0,11%	-0,11%
Federal bütçe	0,12%	0,08%	-0,10%	-0,10%
Petrol fiyatının 1 ABD dolar/barel değiştiğinde bütçe gelirlerin değişmesi, GSMH'nın %				
	Petrolün pahallaşması		Petrolün ucuzlaması	
	Nominal	Reel	Nominal	Reel
Bütçe sistemi	0,07%	0,07%	-0,05%	-0,08%
Federal bütçe	0,06%	0,06%	-0,05%	-0,06%

Kaynak: Ekonomik Çalışma Grubu, “Vliyanie Tsen na Neft i Obmennogo Kursa na Dohodı Bıdjetnoy Sistemı”, **Obzor Ekonomičeskih Pokazateley**, Şubat 13, 2014, (Çevrimiçi) http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/EEG/EEG201402191252/EEG201402191252_000.htm, 20 Şubat 2014

Yapılan incelemeye göre Rusya ekonomisinin gelişmesi, enerji kaynakları ihracat gelirlerine büyük ölçüde bağlı olduğu söylenebilir. En temel olarak bu, Rusya’da enerji dışı sektörlerinin dünya piyasasında rekabet edebilir düzeye gelemediğinden kaynaklandığı belirtilebilir. Diğer taraftan petrol ve doğal gaz fiyatlarının dış faktörlere bağlı olarak değişmesi, Rusya ekonomisinin hassiyetini ortaya çıkarmaktadır ve uzun vadeli planlamaların yapılmasını zorlaştırmaktadır. Gelecek 20 yılda da dünyanın petrol ve doğal gaza ihtiyaç duyacağı tahmin edildiğine göre Rusya, üretilebilecek büyük potansiyel enerji kaynakları rezervlerine sahip olması ile, bunların üretme zorlukları dikkate alınmaz ise, bugün bile avantajlı durumdadır. Geriye bu eğilimden maksimum verim sağlayarak, petrol ve doğal gaz iracatından elde edilen gelirlerin yakıt-enerji sanayisi dışında diğer sektörlerle yatırılmasını sağlayarak ekonomisini başlattığı “inovatif” gelişme raylarına oturabilmesi kalmaktadır. Bu da büyük ölçüde yürüteceği enerji politikasına bağlı olacaktır.

⁷²³ Ekonomik Çalışma Grubu, “Vliyanie Tsen na Neft i Obmennogo Kursa na Dohodı Bıdjetnoy Sistemı”, **Obzor Ekonomičeskih Pokazateley**, Şubat 13, 2014, (Çevrimiçi) http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/EEG/EEG201402191252/EEG201402191252_000.htm, 20 Şubat 2014

3.4. Rusya Petrol Üretim Miktarının Petrol Fiyatı Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi

Rusya enerji politikasının incelenmesi sonucu Rusya'nın 1997-1998 kriz sonrası 2000'li yılların başında enerji politikası pragmatik hal aldığı görülmüştür. Rusya'nın bu enerji politikası, enerji kaynaklarının üretiminin arttırılmasını öngörmekteydi. 1990'larda gerileyen petrol üretimi, 21. y.y. başında artmaya başlamıştır ve Sovyet dönemindeki üretim miktarına ulaşmazsa da yaklaşımıştır (yaklaşık 11 bin barel/gün); 2012 yılı itibariyle 10,643 bin barel/gün olmuştur. Aynı dönemde doğal gaz üretiminin de arttırıldığı gözlemlenmektedir; 2000 yılında 51 milyar feet³/gün olan doğal gaz üretimi 2012 yılında 57,1 milyar feet³/gün olmuştur.

Rusya enerji politikasının dünya enerji piyasasındaki rolü ürettiği petrol miktarının petrol fiyatının belirlenmesinde ne derecede etkili olduğunu ölçerek açıklanması düşünülmüştür. Çalışma için diğer enerji kaynakları arasından niçin petrolün seçildiğine dair iki neden belirtilebilir; birincisi dünya petrol piyasasının mevcut olması (petrolün sahip oldukları özellikler – kolay saklanabilir olması, bozulmaması, çeşitli şekillerde taşınabilmesi – ve finansal varlık haline gelmesi bunun etkenleri olmuştur), diğer enerji kaynakları için aynı düzeydeki piyasadan bahsedilemez; dünyada üretilen kömürün %85'i üretilen ülkede tüketilmektedir, doğal gaz ve elektrik enerjisi için bölgesel piyasalar mevcuttur ve alış-veriş uluslararası anlaşmalara dayanır, ikincisi doğal gaz fiyatının petrol fiyatına endekslenmiş olmasıdır.

Petrol piyasasına ilişkin çalışmalar incelendiğinde

- petrol piyasasının tükenebilir mal piyasası olarak ele alan (içinde Hotelling, 1931);
- petrol piyasasının rekabet, kartel, monopol model taşıdığını araştıran (içinde Griffin, 1985);
- petrol fiyatını etkileyen şokları inceleyen (içinde Kilian, 2009);
- petrol fiyatının makroekonomik göstergelere olan etkisi ve ne üzerinden etkilendiğini araştıran;
- petrol fiyatının döviz kuru, diğer malların fiyatına olan etkisini araştıran;

- OPEC'in davranışını (içinde Kaufman, 2004) ve diğer konuları ele alan çalışmalar mevcuttur.

Yapılan çalışmalar gösteriyor ki, petrol piyasası bağımsız ve ayrı ayrı çalışan ancak birbirleri ile belli bir karmaşık dinamik ve etkileşim içinde olan piyasaların birleşimi ve etkileşimidir. Ham petrol piyasası, farklı yakıt türlerini ve petrol kimyasal ürünlerini kapsayan nihai tüketim mal piyasası ile ham petrol ve petrolden üretilen tüketim ürünlerini kapsayan finansal piyasalar ile bir korelasyon içindedir.⁷²⁴

Bununla beraber petrol piyasası ve petrol fiyatını etkileyen faktörler olarak aşağıdaki nedenler sayılabilir:

- arz-talep ilişkisi
- rezerv hacmi
- üretim maliyeti
- OPEC fiyat belirleme politikası
- petrol üreten devletlerin regülasyon uygulamaları
- dünya petrol stokların hacmi
- jeolojik ve keşif çalışmaların büyüklüğü
- petrolün kimyasal yapısı
- alternatif enerji kaynakların ve yakıt türlerinin gelişmesi
- çevre koşulları ve diğer olağan üstü ve zorlayıcı sebepler.⁷²⁵

Rusya petrol üretim miktarının petrol fiyatındaki etkisini belirlemek için ham petrol piyasasının diğer piyasalar ile olan etkileşiminden arındırarak arz ilişkisi açısından bakılmasına karar verilmiştir. Bunun için aşağıdaki model ele alınmıştır:

$$Fiyat_t = \alpha_0 + \alpha_1 Rusya_t + \alpha_2 OPEC_t + \alpha_3 Reserve_t + \alpha_4 Stock_t + \alpha_5 DT_t + u_t$$

Burada $Fiyat_t$ ABD dolar/varil biriminde 1984 yılı fiyat bazında hesaplanan ABD ithalat reel petrol fiyatı; $Rusya_t$ Rusya petrol üretimi (milyon varil/gün); $OPEC_t$ OPEC petrol üretimi (milyon varil/gün); $Reserve_t$ dünya petrol rezervleri (bin milyon varil, yıllık verilerden tekrarlama ve eşit-basamak yaklaşımı ile çoğaltılmıştır); $Stock_t$

⁷²⁴ Salvatore Carollo, **Understanding Oil Prices: A Guide to What Drives the Price of Oil in Today's Markets**, İngiltere, A John Willey & Sons Ltd. Publication, 2012, s. 4 – 5

⁷²⁵ D. Musina, **Tsenoobrazovanie na Rinke Nefti i Gaza**, Ufa, Ufa Teknik Petrol Devlet Üniversitesi, 2009, s. 66

OECD serbest stokları (milyon varil); DT_t 2008 yılı Haziran ayı sonunda petrol fiyatlarında yaşanan ani artış sonrası üçüncü çeyreğinde yaşanan petrol fiyatındaki ani düşüşü temsil eden kukla değişkeni.⁷²⁶

Belirlenen modelin analizi için 2003Q1 – 2013Q4 dönemi üçer aylık seriler ele alınmıştır. Analiz için Eviews 8 Student Version kullanılmıştır.

Değişkenlerin durağanlığını saptamak (birim kök olup olmadığını araştırmak) için Augmented Dickey Fuller (ADF) testi uygulanmıştır. ADF test sonuçlarına göre $Reserve_t$ değişkeni hariç ele alınan diğer değişkenlerin birinci dereceden durağan olduğu belirlenmiştir. $Reserve_t$ değişkeninin ise ikinci dereceden durağan olduğu saptanmıştır. Regresyon denkleminde tüm değişkenlerinin aynı dereceden durağan halleri ile yer alması amacı ile değişkenlerin ikinci farkları elde edilmiştir.

Tablo 3.4.1: Durağanlık Analizi Sonuçları

Augmented Dickey-Fuller test istatistiği:										
	Fiyat	Prob	Rusya	Prob	OPEC	Prob	Stock	Prob	Reserve	Prob
I (0) +trend, sabit	-4.177	0.01	-4.837	0.002	-2.177	0.49	-1.786	0.69	-2.946	0.15
I (0) +sabit	-1.769	0.39	-4.773	0.00	-2.813	0.06	-2.329	0.17	-0.385	0.90
I (0)	0.289	0.76	0.989	0.91	1.237	0.94	0.990	0.91	1.067	0.92
I (1)	-6.405	0.00*	-1.935	0.001*	-4.862	0.00*	-7.611	0.00*	-1.607	0.101
I (2)	-8.668	0.00*	-7.25	0.00*	-7.331	0.00*	-10.657	0.00*	-6.559	0.00*
Test critical values:										
			1% level		-2.619					
			5% level		-1.948					
			10% level		-1.612					

*%5 anlamlılık düzeyinde durağan

EKK ile tahmin edilen model sonuçlarına göre $Rusya_t$ değişkeni katsayısının %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Petrol arzını temsilen seçilen diğer değişkenlerinin $OPEC_t$, $Reserve_t$ ve $Stock_t$ katsayıları istatistiksel olarak anlamsız olduğu belirlenmiştir.

Tahmin edilen modelden Rusya petrol üretiminin 1 milyon varil/gün'lük artışının bir varil petrol reel fiyatında 38.1 ABD dolarlık artışa neden olduğu söylenebilir. Görünen bu etkileşimin, başka bir değişle Rusya petrol üretiminin ve

⁷²⁶ Veriler BP “Statistical Review of World Energy 2013” yayınından , IEA ve EIA web sitesi veri tabanlarından elde edilmiştir.

petrol fiyatlarının aynı yönde değişiminin neden kaynaklandığını araştırmak için Nedensellik testi (Granger causality) uygulanmıştır.

Bir gecikmeli Nedensellik test sonuçlarına “bir değişken diğer değişkenin Granger nedeni değildir” şeklindeki H_0 hipotezi, her iki durum için $Rusya_t \rightarrow Fiyat_t$ ve $Fiyat_t \rightarrow Rusya_t$ %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. İki gecikmeli test sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilemez olmuştur. Buradan Rusya petrol üretimi ile petrol fiyatları arasında iki taraflı kısa dönemlik nedensellik söz konusu olduğu belirtilebilir ve iki değişken arasında zamana bağlı bir gecikmeli ilişkiden bahsedilebilir. Görünen bu nedensellik ilişkisi, tahmin edilen regresyon modelinde Rusya petrol üretiminin petrol fiyatını artış yönünde etkilediği şeklinde çıkan sonucunu açıklamaktadır.

Buradan Rusya’nın petrol üretimini arttırmak yönünde aldığı enerji politika kararları petrol fiyatlarında kısa dönemlik artışa neden olduğu görülmekle beraber petrol fiyatında meydana gelen değişimin de Rusya petrol üretimini etkilediği sonucuna varılmaktadır.

Ancak Rusya’nın petrol üretimini sürekli arttırması petrol fiyatlarında aynı etki yaratacağı söylenemez. Çünkü aynı zamanda çalışmanın ilk bölümlerinde de görüldüğü gibi petrol fiyatı Rusya’nın petrol üretim miktarı belirleyicisi olmaktadır. Petrol fiyatı ise sadece enerji piyasasındaki gelişmelere göre değil dünya ekonomisindeki gelişmelere de cevap vermektedir.

Tablo 3.4.2: Model Tahmin Sonuçları

Model Tahmin Sonuçları						
Bağımlı değişken: Fiyat						
	Sabit	Rusya	OPEC	Reserve	Stock	DT
Katsayı	0.654536	38.33468	3.331926	-0.727015	0.027929	-39.50818
St.hata	2.288817	15.38149	22.33764	3.128065	0.497087	0.026405
t-istatistik	0.285971	-2.568554	1.716147	1.065171	-1.462553	1.057741
Prob değeri	0.7765	0.0943**	0.2935	0.1518	0.2969	0.0143*
R² = 0.252163						
n = 44						
t-kritik değer	5%	1.96				
	10%	1.65				
Nedensellik Test Sonuçları						
	Test istatistik		Prob	Kritik değer		
Rusya → Fiyat	5.87154		0.0200*	$F_{0,10;1,42} = 2.83535$		
Fiyat → Rusya	3.95991		0.0535**			

* %5 anlamlılık düzeyinde katsayı anlamlıdır / Nedensellik testi için H_0 red

** %10 anlamlılık düzeyinde katsayı anlamlıdır / Nedensellik testi için H_0 red

Yapılan model çalışması sonuçları, çalışmanın diğer bölümlerinde de varılan neticeyi desteklemektedir. Rusya enerji politikasının dünya enerji piyasasında belirgin etkisinden söz edilemez. Ancak Rusya'nın aniden enerji kaynaklarının üretimini ve özellikle ihracatını azaltır veya durdurursa enerji ithalatçısı ülkelerinde ekonomik ve sosyal sorunların meydana gelmesine neden olabilir. Bu nedenle Rusya enerji politikası değişiklikleri yakından takip edilmektedir.

SONUÇ

Enerji sektörünün, dünya ekonomisinin temel sektörlerinden biri olduğu belirtilebilir. Enerji sektörünün istikrarlı çalışması, uluslararası ekonomik ilişkiler sistemini önemli ölçüde etkilemektedir. Enerji kaynaklarının dünya üzerinde orantılı dağılmaması, enerji kaynaklarına ulaşma konusunu uluslararası düzeye taşımaktadır ve enerji piyasasındaki gelişmelerden her ülkenin etkilenebileceğini ortaya koymaktadır.

Dünya enerji piyasasında Rusya, özel konuma sahiptir. Sahip olduğu enerji kaynaklarının rezervleri, Rusya'yı önemli enerji kaynakları sağlayıcısı konumuna çıkarmaktadır ve bu konumunun gelecek yıllarda da korunacağı görünmektedir.

Bununla beraber enerji sektörü, Rusya'nın ekonomisi için büyük önem taşımaktadır. Yapılan incelemede Rusya ekonomisinin petrol ve doğal gaz ihracatının artışına paralel olarak büyüdüğü görülmektedir. Petrol ve doğal gaz ihracatı temelli gelişme Rusya ekonomisini, ihracat gelirlerine ve dolayısıyla eksojen değişken olan enerji kaynakları fiyatına bağımlı hale getirmiştir. Bu yüzden petrol ve doğal gaz ihracatının istikrarının sağlanması, Rusya'nın uluslararası enerji ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır.

Rusya enerji politikasının yapılanmasında farklı dönemler belirlenmektedir; merkezi yönetim sisteminden serbest piyasasına geçiş aşaması, enerji kaynaklarının ihracatının arttırılmasına yönelik aşama ve enerji kaynakları ihracat gelirlerine bağımlılığı azaltma sürecine geçiş aşaması. Rusya'nın 2030 yılına kadar belirlenen enerji stratejisinde “inovatif” ekonomik gelişmeye ilişkin enerji politikası esaları belirtilmiştir, bunların içinde ekonominin enerji hammadde-ihracat bağımlılığını pazar çeşitlendirilmesi ve ihraç ettiği malın çeşitlendirilmesi ile aşması gerektiğini ele alınmıştır.

Rusya'nın yürüttüğü enerji politikasında ekonomik amaçlar yanında dünyada “enerji süper gücü” olma çabaları da görünmektedir. Bu özellikle tranzit ülkelerinin enerji kaynakları taşıma yollarına sahip olma çabalarında, Avrupa yönlü enerji kaynaklarının tedarikini kontrol etme isteklerinde ve milli devlete ait enerji şirketlerinin diğer ülkelerde enerji kaynaklarının üretimi, taşınması ve dağıtım projelerine katılmasının desteklenmesinde görünmektedir. Bununla beraber Rusya

yöneticilerinin Rusya'nın dünya enerji piyasasında lider konumunda olması gerektiğini ilan ederek enerji politikasının stratejik amaçlarını belirtmişlerdir.

Rusya'nın bu davranışları, önemli enerji kaynakları ithalatçısı olan Avrupa Birliği ve ABD tarafından Rusya'nın enerji unsurunu bir politik araç olarak kullandığı suçlamalarına neden olmuştur ve Rusya'nın doğal gaz ve petrol şirketlerini kullanarak dünya enerji sektöründe arz-talep dinamiğini etkileyebileceği tedirginliğini yaratmıştır.

Rusya'nın ululararası enerji ilişkileri her ülke ile farklı geliştiği görülmektedir.

Rusya ile AB arasında karşılıklı birbirine bağımlılık söz konusudur; Rusya'nın önemli doğal gaz (%70) ve petrol (%88) ihracat gelirleri AB'nden sağlanmaktadır, AB'nin doğal gaz (%23) ve petrol (%30) tüketiminin önemli payı Rusya'dan ithal edilen kaynaklara sağlanmaktadır. Rusya ile AB arasında karşılıklı bağımlılık ve işbirliği için karşılıklı ilgi olmasına rağmen ortakların, milli çıkarlarında farkların olması nedeniyle, enerji işbirliğinin bazı konularında pozisyonları uyuşmamaktadır. Rusya, kendi pozisyonunu AB enerji piyasalarında güçlendirmek isterken, AB tersine, Rusya ile enerji işbirliğini devam ettirerek, ve aynı zamanda Rusya'ya olan bağımlılığını enerji kaynaklarını ithal ettiği ülkeleri çeşitlendirerek azaltmaya çalışmaktadır.

Rusya'nın post – sovyet ülkeleri ile enerji ilişkileri, bu devletlerin enerji kaynakları üreticisi, ithalatçısı veya tranzit ülkesi olduğuna bağlı olarak gelişmiştir. Rusya, enerji kaynakları üreticisi olan Azerbayjan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan için ürettikleri enerji kaynaklarının ihraç edilmesinde tranzit ülke konumundadır. Ukrayna ve Beyazrusya, Rusya için enerji kaynaklarının taşınması için tranzit ülkelerdir. Kalan ülkeler, enerji kaynakları ithalatçı ülkelerdir. Rusya'nın tarihi gelişmelerinin (Sovyet döneminde kurulan enerji kaynakları taşıma koridorları) ve jeolojik konumunun verdiği ayrıcalığı temelinde post – sovyet bölgesinde konumunu güçlendirme çabaları söz konusudur. Bu çabalarının her ülkenin enerji piyasasındaki konumuna ve politik stratejilerine göre farklı sonuçlar doğurmuştur; Rusya'yı baypass geçen enerji kaynaklarının taşıma hatlarının kurulmasında, Rusya'nın tranzit ülkelerden bağımsız olmak için yeni boru hatlarını inşa etmesine kadar.

Hızlı gelişen Asya ülkeleri, Rusya enerji kaynakları için yeni pazarları oluşturmaktadır ve LNG üretiminin genişlemesine olanak sağlamaktadır. Ancak Doğu yönlü enerji kaynaklarının ihracat projeleri, yüksek yatırımlar gerektirmektedir.

Rusya ile önemli enerji kaynakları üreticisi ve tüketicisi olan ABD arasında enerji ilişkileri nükleer enerjinin barışçıl yönde kullanılması anlaşmaları ile sınırlı kalmıştır. Bununla beraber ABD, geleneksel olmayan fosil enerji kaynaklarının üretimini arttırmaktadır, ve gelecekte enerji ihracatçısı konumuna gelerek enerji piyasasında Rusya'ya rekabet oluşturabilir.

Rusya'nın bağımsız enerji kaynakları ihracatçısı konumunda kalma politikasını sürdürmesi nedeniyle OPEC ile olan ilişkilerinin en belirgin özelliği devamlılık göstermemesidir; petrol fiyatı düştüğünde yaklaşma, petrol fiyatı yükseldiğinde soğuma görünmektedir.

Rusya'nın yakıt-enerji sanayisinde görünen sorunlar, enerji sektörü dışı sektörlerinin gelişmemiş olması, sosyal-ekonomik büyümenin enerji kaynakları ihracat gelirlerine bağlı olması nedeniyle enerji piyasasında görünen gelişmeler karşısında Rusya'nın enerji piyasasında rekabet gücü zayıf kalmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın enerji politikası dünya enerji piyasasını etkilemekten daha çok dünya enerji piyasasında meydana gelen gelişmelere cevap veren olduğu görülmektedir. Buradan Rusya enerji politikasının dünya enerji piyasasındaki gelişmelerden kendisine maksimum fayda sağlayacak yönde yapılandığı belirtilebilir.

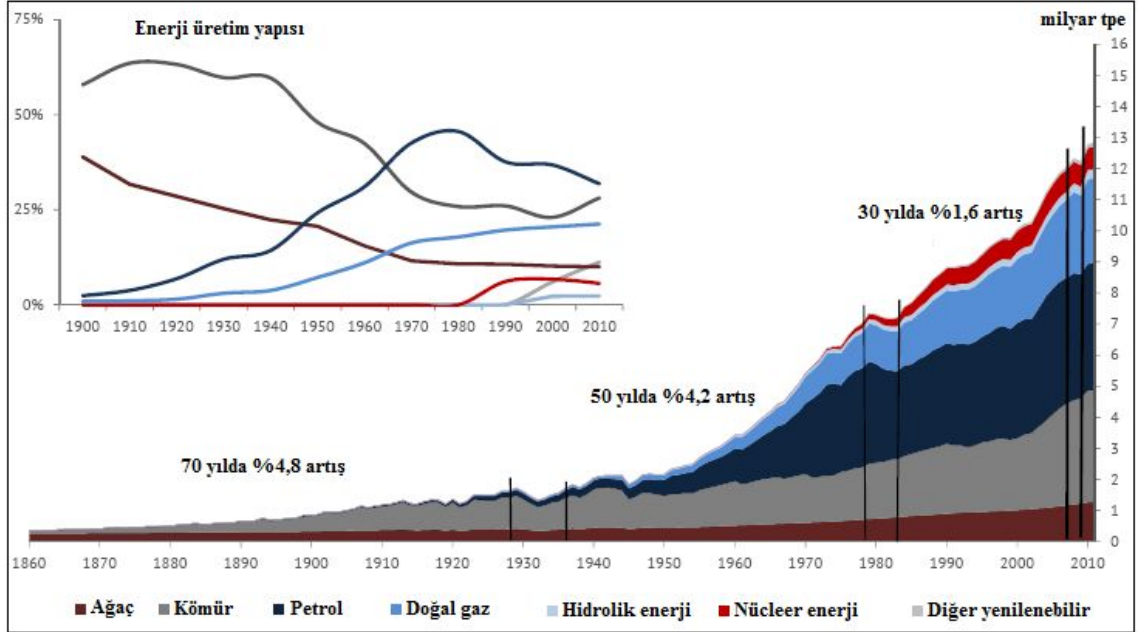
Rusya'nın ürettiği petrol miktarının petrol fiyatındaki etkisinin ölçülmesi sonucu iki değişken arasında karşılıklı nedenselliğin olduğu belirlenmiştir. Bu aynı zamanda Rusya petrol üretim miktarının petrol fiyatı üzerinde etki yaratabileceği gibi Rusya petrol üretim miktarının belirlenmesi oluşan dünya petrol fiyatlarına göre ayarlandığını göstermektedir. Ulaşılan sonuçlar, Rusya enerji politikasının dünya enerji piyasasında belirgin etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır.

Henüz dünya ekonomileri petrol ve doğal gazdan vazgeçmemiş veya bunların yerine geçebilecek başka bir enerji kaynağı bulunmamış olmasına dayanarak Rusya'nın önemli hidrokarbon ihracatçısı olarak kalacağı belirtilebilir. Bununla beraber Rusya, dünya enerji güvenliğinin sağlanması konularında katkı sağlayabilir,

her ne kadar “enerji satrancında” oyuncular kendi amaçlarını gerçekleştirme peşindeyseler de.

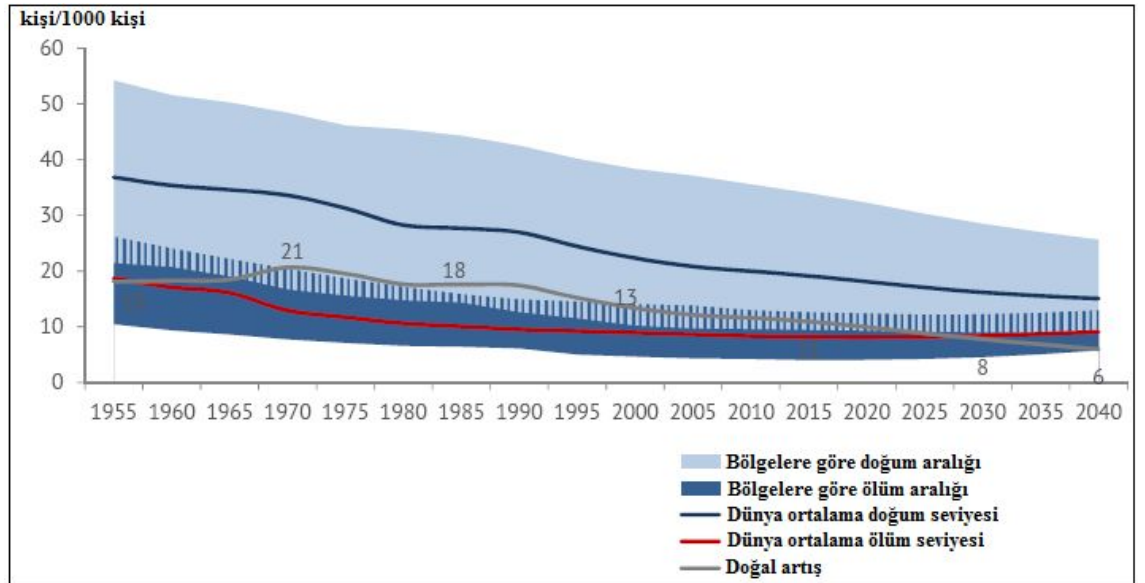
EKLER

Ek 3.1: Dünya Enerji Piyasası Gelişimi

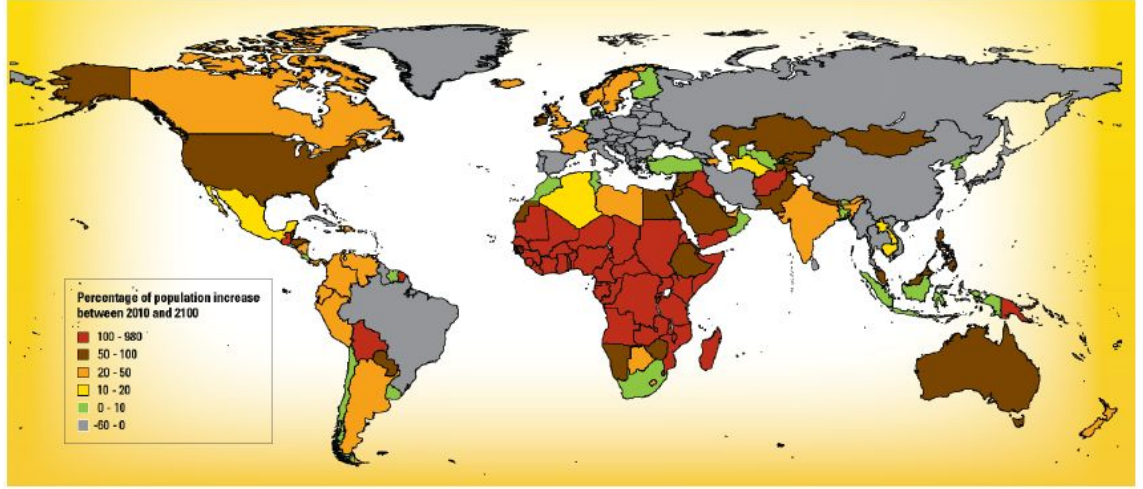
Kaynak: Rusya Bilimler Akademisi Enerji Araştırmaları Enstitüsü, **Prognoz Razvitiya Energetiki Mira i Rossii do 2040 Goda**, Moskova, 2010, s. 9

Ek 3.2: Dünya Demografik Yapısının Değişimi

Kaynak: Rusya Bilimler Akademisi Enerji Araştırmaları Enstitüsü, **Prognoz Razvitiya Energetiki Mira i Rossii do 2040 Goda**, Moskova, 2010, s. 9

Ek 3.3: Bölgelere Göre Dünya Nüfus Artışı

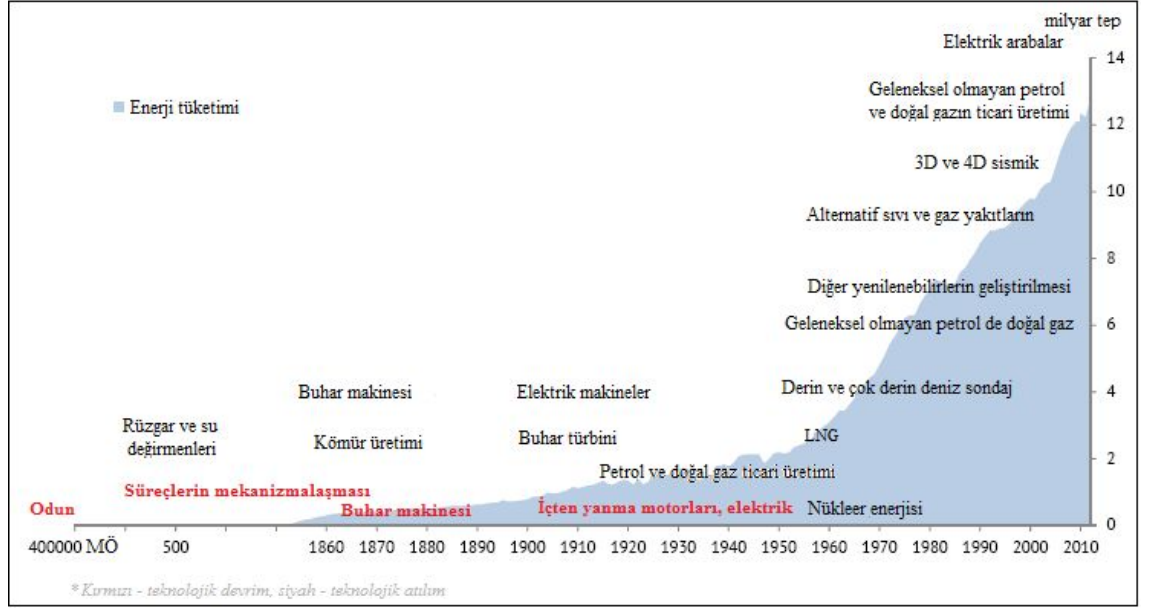
Kaynak: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, **World Population Prospects. The 2010 Revision**, New York, 2011

Ek 3.4: Bölgelere Göre Dünya Enerji Tüketimi Artışı

	1990	2000	2010	2015	2020	2030	2035	2010-35*
OECD	4 521	5 292	5 404	5 465	5 530	5 553	5 579	0.1%
Kanada ve ABD	2 260	2 695	2 677	2 751	2 792	2 795	2 806	0.2%
ABD	1 915	2 270	2 214	2 246	2 260	2 206	2 187	0.0%
Avrupa	1 630	1 765	1 837	1 817	1 829	1 835	1 847	0.0%
Asya Okyanus	631	832	890	897	909	923	927	0.2%
Japonya	439	519	497	472	465	450	447	-0.4%
OECD dışı	4 058	4 536	6 972	8 158	9 001	10 424	11 147	1.9%
Avrupa dışı Avrasya	2 617	999	1 137	1 209	1 250	1 349	1 407	0.9%
Rusya	880	620	710	750	774	837	875	0.8%
Asya	1 589	2 248	3 936	4 808	5 400	6 351	6 839	2.2%
Çin	881	1 196	2 416	3 020	3 359	3 742	3 872	1.9%
Hindistan	317	457	691	837	974	1 300	1 516	3.2%
Orta Doğu	210	365	624	715	792	935	1 012	1.9%
İrak	21	28	38	77	113	145	160	5.9%
Afrika	388	496	690	750	819	932	984	1.4%
Latin Amerika	331	429	586	675	740	856	905	1.8%
Brezilya	138	184	262	309	346	413	444	2.1%
Dünya	8 779	10 097	12 730	13 989	14 922	16 417	17 197	1.2%
Avrupa Birliği	1 633	1 683	1 713	1 681	1 678	1 667	1 670	-0.1%

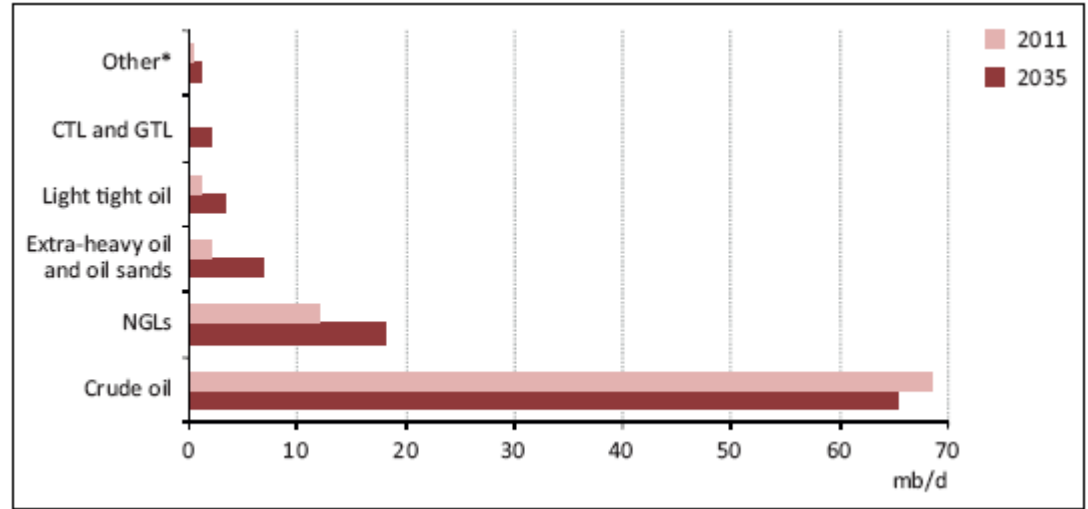
Kaynak: IEA, **World Energy Outlook 2012**, s. 58

Ek 3.5: Teknolojik Devrim ve Atılımlar Tarihi

Kaynak: Rusya Bilimler Akademisi Enerji Araştırmaları Enstitüsü, **Prognoz Razvitiya Energetiki Mira i Rossii do 2040 Goda**, Moskova, 2010, s. 63

Ek 3.6: Enerji Kaynaklarına Göre Dünya Enerji Tüketimi Artışı

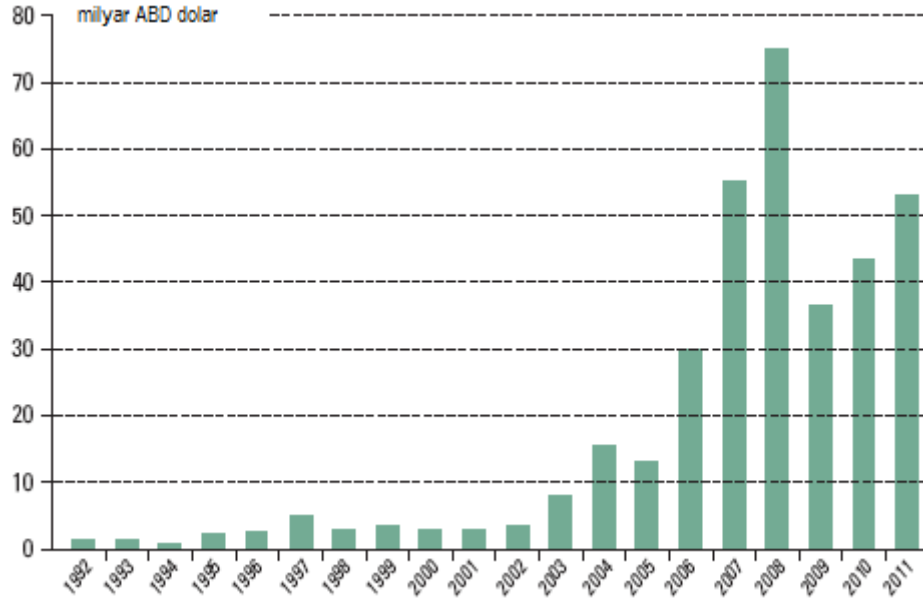
Kaynak: IEA, **World Energy Outlook 2012**, s. 104

Ek 3.7: Petrol Piyasasında Fiyat Oluşum Faktörleri

Temel faktörler		Dönemsel faktörler
Talebi etkileyen	Arzı etkileyen	
- Dünya ekonomisinin artış hızı - Ekonominin enerji ve petrol yoğunluğu - Enerji tüketen teknolojilerin verimliliği - Diğer yakıtların rekebet edebilirlikleri - Hava şartları - Ticari ve stratejik petrol rezervlerin oluşturulması	- Dünya arzın değişim düzeyi ve perspektivi - Kanıtlanmış petrol rezervlerin miktarı - Petrol üretim ve ihracat hacimleri - Petrol üretici ülkelerin politikası - Petrol üretim maliyetlerin düzeyi - Petrolün nitelik özellikleri	- Petrol sözleşmeleri üzerinden yapılan spekülasyon borsası işlemleri - Petrol üretim bölgelerinde askeri çatışmalar - Politik yaptırımlar - Beklenmedik sebepler

Kaynak: V. Udalov, *Problemy Tsenoobrazovaniya na Mirovom Rynke Nefti*, Moskova, Triada yayınevi, 2010, s. 15

Ek 3.8: Rusya'ya Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar, 1990 - 2010

Kaynak: Julyen Verkey, "Pryamye Inostrannye Investitsii v Rossii", *Ejegovdnyy Doklad: "Rossiya 2013"*, Franco-Russe Observatoire, St.Petersburg, Haziran 2013, s. 62 – 75

Ek 3.9: Bölgelere göre Petrol ve Doğal Gaz Üretim Maliyeti, 2007 – 2009

	Lifting Costs	Finding Costs	Total Upstream Costs
United States – Average	\$12.18	\$21.58	\$33.76
On-shore	\$12.73	\$18.65	\$31.38
Off-shore	\$10.09	\$41.51	\$51.60
All Other Countries – Average	\$9.95	\$15.13	\$25.08
Canada	\$12.69	\$12.07	\$24.76
Africa	\$10.31	\$35.01	\$45.32
Middle East	\$9.89	\$6.99	\$16.88
Central & South America	\$6.21	\$20.43	\$26.64

*Dollars per Barrel of Oil Equivalent / 5,618 cubic feet of natural gas equivalent to one barrel.

Kaynak: EIA, “How Much Does It Cost to Produce Oil and Natural Gas?”, Ocak 15, 2014, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/tools/faqs/faq.cfm?id=367&t=6>, 20 Ekim 2014

Ek 3.10: Teknik Olarak Çıkarılabilen Geleneksel Olmayan Petrol ve Doğal Gaz Rezervlerine Sahip İlk 10 Ülke

Top 10 countries with technically recoverable shale oil resources

Rank	Country	Shale oil (billion barrels)
1	Russia	75
2	U.S. ¹	58 (48)
3	China	32
4	Argentina	27
5	Libya	26
6	Australia	18
7	Venezuela	13
8	Mexico	13
9	Pakistan	9
10	Canada	9
World Total		345 (335)

¹ EIA estimates used for ranking order. ARI estimates in parentheses.

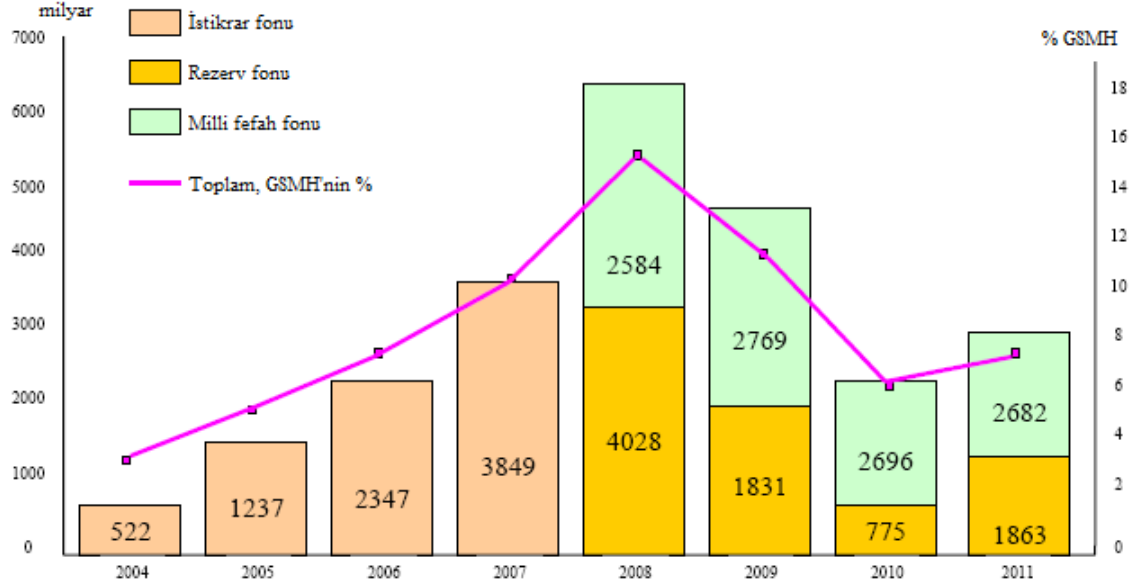
Top 10 countries with technically recoverable shale gas resources

Rank	Country	Shale gas (trillion cubic feet)
1	China	1,115
2	Argentina	802
3	Algeria	707
4	U.S. ¹	665 (1,161)
5	Canada	573
6	Mexico	545
7	Australia	437
8	South Africa	390
9	Russia	285
10	Brazil	245
World Total		7,299 (7,795)

¹ EIA estimates used for ranking order. ARI estimates in parentheses.

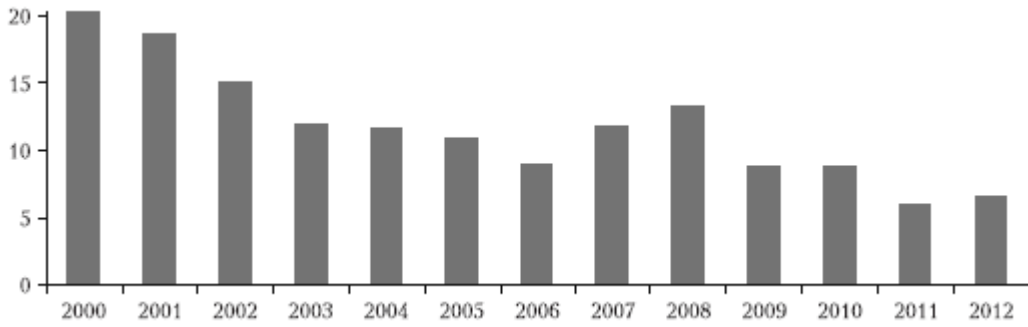
Kaynak: EIA, Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources: An Assessment of 137 Shale Formations in 41 Countries Outside the United States, Haziran 2013, s. 10, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/pdf/fullreport.pdf>, 20 Ekim 2013

Ek 3.11: Rusya Petrol ve Doğal Gaz Fonları, 2004 – 2011, (milyar ruble)

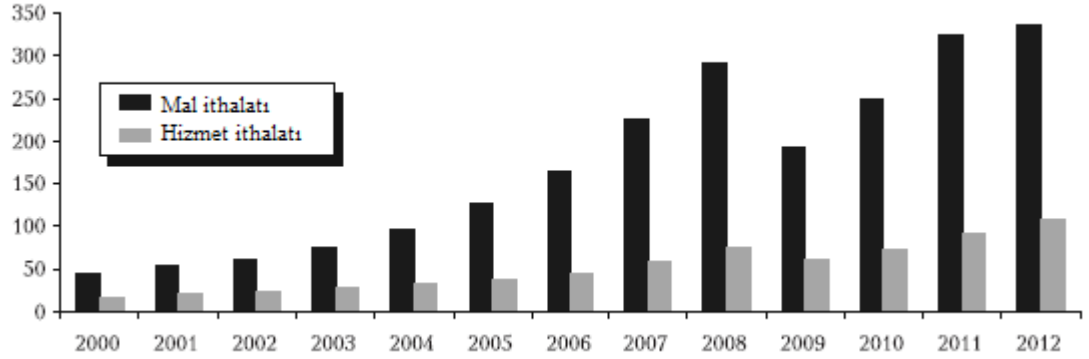
Kaynak: MINFIN, (Çevrimiçi) <http://www.minfin.ru/ru/>, 20 Ekim 2013

Ek 3.12: Rusya Enflasyon Oranının Değişmesi, 2000 – 2012 (%)

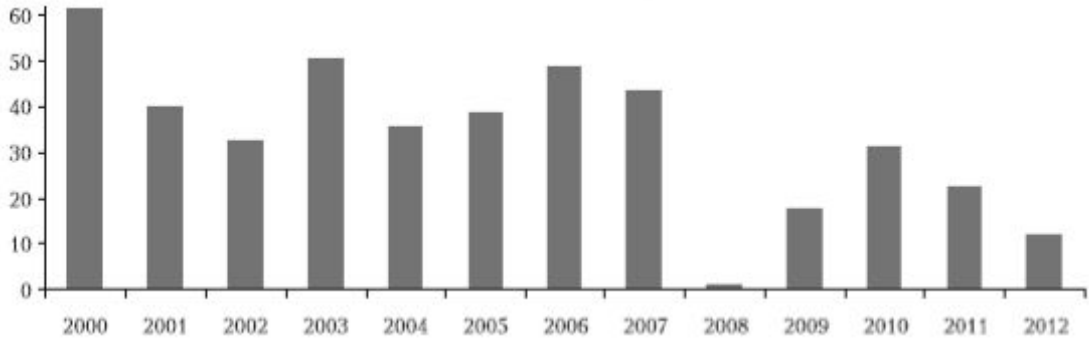
Kaynak: A. Kudrin, “Vliyanie Dohoda ot Eksporta Neftegazovih Resursov na Denejno-Kreditnyu Politiku Rossii”, **Voprosi Ekonomiki**, 2013, s. 4 – 18

Ek 3.12: Rusya’da Mal ve Hizmet İthalatı, 2000 – 2012 (milyar ABD dolar)

Kaynak: A. Kudrin, “Vliyanie Dohoda ot Eksporta Neftegazovıh Resursov na Denejno-Kreditnuyu Politiku Rossii”, **Voprosı Ekonomiki**, 2013, s. 4 – 18

Ek 3.14: Rusya’da M2 Para Arzının Artış Hızı, 2000 – 2012 (%)

Kaynak: A. Kudrin, “Vliyanie Dohoda ot Eksporta Neftegazovıh Resursov na Denejno-Kreditnuyu Politiku Rossii”, **Voprosı Ekonomiki**, 2013, s. 4 – 18

KAYNAKÇA

- Abalkin, L., v.d.: **Energeticheskiy Sektor v Srednesrochnoy Programme Razvitiya Ekonomiki Rossii**, Moskova, VNII OÜENGP, 1997
- Abercade: “Moshnost Rinka Vetroenergii v Rossii k 2015 Godu Mojet Dostignut 1100 MW”, (Çevrimiçi) <http://www.abercade.ru/research/analysis/4643.html>, 01 Aralık 2011
- AEnergy: “Finlyandiya Profinansiruet Proizvodstvo Biogaza v Tatarstane”, (Çevrimiçi) <http://aenergy.ru/1131>, 01 Aralık 2011
- AEnergy: “Alternativnoe Buduyuşee Energetiki Belorussii”, (Çevrimiçi) <http://aenergy.ru/1724>, 20 Ekim 2013
- AGRI Projesi: “About AGRI”, (Çevrimiçi), <http://www.agrilng.com/>, 20 Ekim 2013
- Ahmeteli, Nina: “Rossiya v Gruzinskoy Energetike: Biznes ili Politika?”, **BBC Russia**, Nisan 9, 2011, (Çevrimiçi) http://www.bbc.co.uk/russian/business/2011/04/110408_russia_georgia_power_deal.shtml, 20 Ekim 2013
- Analitiçeskaya Gruppa Neftegazovoy Vertikali: “Zapad – Turkmenistan: Promivanie Mozgov”, **Neftegazovaya Vertikal’**, sayı 2 (279), Şubat 2012, s. 7 – 9
- Antonenko, Oksana: “Russian’s Policy in the Caspian Sea Region: Reconciling Economic and Security Agendas”, **The Caspian: Politics, Energy and Security**, ABD, Routledge, 2004, s. 244 – 261

- Antonov, N.V. Tatevosova, L.İ.: “Elektropotreblenie v Krizisnoy Rossii – 2009 god”, (Çevrimiçi)
<http://energyland.info/files/library/102011/1fe3d2786a34815775b343b2ff82d5cf.pdf>, 01 Kasım 2011
- Aras, Bülent, Foster, George: “Turkey: Looking for Light at the End of the Caspian Pipeline”, **Oil and Jeopolitics of the Caspian Sea Region**, ABD, Praeger Publisher, 1999, s. 230 – 245
- Artyuhin, A.: “Geostrategiya SŞA na Rubeje XX – XXI Stoletiy. Geopolititişeskiy Proekt “Bolşoy Blijniy Vostok” ”, **Geopolitika i Bezopasnost**, sayı 2 (22), 2013, s. 19 – 24
- Arunova, Mariam, Kochevoi, Gennadi: “Japan and The Caspian Oil” , **Central Asia and Caucasus**, sayı 1 (25), 2004, s. 119 – 122
- ASPO Ireland: “Country Assessement – Russia”, **The Newsletters**, sayı 31, Haziran 2003, s. 7 – 9 (Çevrimiçi)
http://aspoireland.files.wordpress.com/2009/12/newsletter31_200307.pdf, 20 Kasım 2013
- Azizov, D.: “Uzbekistan i Kitay Postroyat Çetvertuyu Vetku Gazoprovoda v Kitay”, **Trend**, Eylül 10, 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.trend.az/regions/casia/uzbekistan/2188173.html>, 20 Ekim 2013
- Badalova A.: “Otkritie Yujnogo Gazovogo Koridora – Prioritet Energetiçeskoy Povestki Evrokomissii – Komissar ES”, **Trend**, Şubat 27, 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.trend.az/capital/energy/2124418.html>, 10 Aralık 2013

- Bashkatova, Anastasiya: “Rossiya Prospala Bum v Vetroenergetike”, **Nezavisimaya Gazeta**, Şubat 17, 2012, (Çevrimiçi) http://www.ng.ru/economics/2010-02-17/1_vetroenergetika.html, 01 Aralık 2011
- Başmakov, İgor v.d.: **Resource of Energy Efficiency in Russia: Scale, Costs and Benefits**, Dünya Bankası için hazırlanan rapor, Moskova, 2008
- Belogoryev, Aleksey, Stepanov, Aleksey, Homutov, İvan: “Tolko Neft Derjit Bütjet Stranı”, **Tvoya Kompaniya (TNK-BP şirket dergisi)**, sayı 2 (122), 2012, s. 24 – 27
- BFM: “Prirost Zapasov Nefti i Gaza v 2012 Godu Previsil Dobıçu”, **BFM.ru**, Ocak 22, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.bfm.ru/news/205699>, 20 Ekim 2013
- Bioetanol: “Prezident Tatarstana Nameren Podderjat Stroitelstvo”, (Çevrimiçi) http://www.bioethanol.ru/bioethanol/news/prezident_tatarstana_rustam_minnikhanov_nameren_podderzhat_stroitelstvo_biogazovykh_teploeletr_ostantsij_gk_korporatsiya_gazenergostroj/, 01 Aralık 2011
- Blackwill, Robert D., O'Sullivan, Meghan L.: “America’s Energy Edge”, **Foreign Affairs**, sayı 2, 2014, (Çevrimiçi) <http://www.foreignaffairs.com/articles/140750/robert-d-blackwill-and-meghan-l-osullivan/americas-energy-edge>, 10 Nisan 2014
- Bolukbaşı, Suha: “Jockeying for Power in The Caspian Basin: Turkey versus Iran and Russia”, **The Caspian: Politics, Energy and Security**, ABD, Routledge, 2004, s. 218 – 229

- BP: “Statistical Review of World Energy 2011”, (Çevrimiçi)
http://www.bp.com/content/dam/bp-country/de_de/PDFs/brochures/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf, 20 Şubat 2012
- BP: “Statistical Review of World Energy 2012”, (Çevrimiçi)
http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Statistical-Review-2012/statistical_review_of_world_energy_2012.pdf, 10 Nisan 2013
- Brizgalova, A. E.: “Sır’evaya Rossiya: Pochemu Mı Tak Lubim Neft i Prirodny Gaz”, **Statyi Murmanskogo Tehniçeskogo Universiteta**, 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.rae.ru/forum2011/pdf/article1122.pdf>, 05 Nisan 2011
- Burns, James: “Natural Gas in Transport: Tomorrow’s Fuel Today”, (Çevrimiçi)
http://www.gastechnology.org/Training/Documents/LNG17-proceedings/7-5-James_Burns_354.pdf, 20 Ekim 2013
- Butrin, Dmitriy: “Komu Prinadlejit Rossiya”, **Kommersant-Vlast**, Kasım 13, 2001, (Çevrimiçi)
http://www.compromat.ru/page_15307.htm, 06 Haziran 2013
- Buşuev, V., Bezrukih, P.: “Energetiçeskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 goda i ee Prioriteti”, **Kabeli i Provoda**, No 3 (322), 2010, s. 10 – 13, (Çevrimiçi)
<http://kp-info.ru/images/File/2010%203%2010-13.pdf>, 20 Ocak 2013
- Buşuev, Vitaliy, Kuriçov, Nikolay,

- Molaçiev, Artur: “Mirovaya Finansovaya Sistema i Tsenı na Neft”, **Akademiya Energetiki**, sayı 5 (43), Ekim 2011, s. 6 – 10
- Buşuev, Vitaliy, Gromov, A.: **Energetičeskie İstoki i Posledstviya Globalnogo Krizisa 2010-h Godov**, Moskova, Enerji Stratejisi Enstitüsü, 2012
- Buşuev, V., Konoplyannik, A., Mirkin, Ya.: **Tsenı na Neft: Analiz, Tendentsii, Prognoz**, Moskova, Energiya yayın evi, 2013
- Buyanova, Elena, Yatsishin, Sergey: “Pravda o Zapasah Gaza”, **ERTA Analiticheskaya Gruppya**, Mayıs 23, 2011, (Çevrimiçi) <http://gasforum.ru/wp-content/uploads/2011/05/Pravda-o-zapasah-gasa-23052011.pdf>, 01 Eylül 2011
- Calder, Kent E.: “Japon’s Energy Angst and The Caspian Great Game”, **NBR Analysis**, Mart 2001, s. 1 – 46
- CA Monitor: “Neftanoe Moreplavanie”, **Central Asia Monitor**, Aralık 19, 2013, (Çevrimiçi) <http://camonitor.com/archives/10286>, 20 Aralık 2013
- Charter97: “Prodano, Gazprom Pereçislil 2,5 Miliardov za Beltransgaz”, **Hartiya97**, Aralık 1, 2011, (Çevrimiçi) <http://charter97.org/ru/news/2011/12/1/45288/>, 20 Ekim 2013
- Chefurka, Paul: “World Energy and Population: Trends to 2100”, (Çevrimiçi) <http://www.paulchefurka.ca/WEAP/WEAP.html>, 20 Ekim 2010
- Chjonhi, So: “Koreyskiy Poluostrov i Rossiya: na Puti k Novoy Energetičeskoy Bezopasnosti”,

- Geopolitika i Bezopasnost**, s. 1 (17), 2012, s. 107 - 114
- CLEANDEX Bilgi ve Analitik Ajansı: “Geotermalnaya Energet’ka v Rossii”, (Çevrimiçi) <http://cleandex.ru/articles/2008/06/23/geotherm-al-energy>, 01 Aralık 2011
- CLEANDEX Bilgi ve Analitik Ajansı: “Solnechnaya Energetika v Rossii, İtogi 2007 Goda”, (Çevrimiçi) <http://www.cleandex.ru/articles/2008/06/25/solar-energy-russia>, 01 Aralık 2011
- Commission of The European Communities: “An Energy Policy for the European Union”, Aralık 13, 1995, (Çevrimiçi) http://europa.eu/documentation/official-docs/white-papers/pdf/energy_white_paper_com_95_682.pdf, 20 Ekim 2013
- Commission of The European Communities: “Second Strategic Energy Review: An EU Energy Security and Solidarity Action Plan”, Kasım 13, 2008, (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0781:FIN:EN:PDF>, 20 Ekim 2013
- Darmin, Aleksandr: “Proekt VSTO: Vseryoz i Nadolgo”, **Vostochny Nefteprovod**, Ocak 30, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.vstoneft.ru/analit.php?number=229>, 10 Eylül 2013
- Davidov, A.: “Sovremennie Problemy Rossiysko-Amerikanskikh Torgovo-Ekonomicheskikh Otnosheniy”, **Rossiia i Amerika v XXI Veke**,

- sayı 2, 2008, (Çevrimiçi)
<http://www.rusus.ru/?act=read&id=87>, 20 Ekim 2013
- Dektyarev, Kiril: “Perspektivi Razvitiya Geotermalnoy Energetiki v Rossii”, **Rossiyskoe Geograficheskoe Obshestvo**, Ekim 24, 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.rgo.ru/2011/10/perspektivy-razvitiya-geotermalnoj-energetiki-v-rossii/>, 01 Aralık 2011
- Denisenko, Dmitriy: “Gde v Kirgıztane Neft’ Zarıta?”, **Veçerniy Bişkek**, Mayıs 9, 2012, (Çevrimiçi)
http://www.vb.kg/doc/188125_gde_v_kyrgyzstane_neft_zaryta.html, 20 Ekim 2013
- Denisov, A.: “Vneşnyaya Energeticheskaya Politika Rossii”, **Vneşnyaya Energeticheskaya Politika Rossii: Master-Klass**, Mejdunarosniy Institut Toplivno Energeticheskogo Kompleksa – MGIMO, 2003, s. 36 – 44
- Dergi Analitik Grubu: “Trubu do Murmanskı Postroyat Vovremya”, **Toplivniy Rınok**, Ocak 2003, (Çevrimiçi)
<http://www.top-r.ru/journal/a8922.html>, 20 Ekim 2013
- Dergi eki: **Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2020 Goda**, Energeticheskaya Politika dergisi eki, GU IES, Mokova, 2003, (Çevrimiçi)
http://www.energystrategy.ru/projects/obosn_es-2020.htm, 20 Ekim 2011
- Dikmen, Çağatay: “AB’de Enerjisi ve Çevre”, (Çevrimiçi)
http://www.emo.org.tr/resimler/ekler/205ee2a5de471a7_ek.pdf, 10 Eylül 2010
- Dishluk, Evgeniy: “Rossiyskie Neftyanie Kompanii: Investitsionnaya Privlekatelnost Marketa na

- Fone Visokih Nalogov”, **KITFinans Flashnote**, Nisan 12, 2010, (Çevrimiçi) http://www.pf.ru/analytic.php?message_id=2494, 20 Nisan 2011
- Dolguşev, D.: “Konflikt Energetičeskikh İnteressov Rossii i SŞA v Tsentralnoy Azii i Kaspiyskom Regione”, **Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, sayı 4 (16), 2011, s. 90 – 97
- Drankina, Ekaterina, Bikov, Pavel: “Voyna s OPEK: Straşno, no Ne ochen”, **Ekspert**, sayı 43 (303), Kasım 19, 2001, s. 10 – 13
- Drobışevskiy, S., Kozlovskaya, A., Trunin, P.: **Vıbor Denejno-Kreditnoy Politiki v Otkritoy Ekonomike s Eksogennımy Tsenami Eksporta**, İstitut Ekonomiki Perehodnogo Perioda, Moskova, 2004
- Dubien, Arnaud: “The Opacity Russian-Ukrainian Energy Relations”, **IFRI Russia/NIS Center**, sayı 9, Mayıs 2007, (Çevrimiçi) www.ifri.org/.../ifri_dubien_Russie_Ukraine_gaz_ANG_mai2007.pdf, 20 Ekim 2013
- Dubien, Arnaud: “The Opacity Russian-Ukrainian Energy Relations”, **IFRI Russia/NIS Center**, sayı 9, Mayıs 2007, (Çevrimiçi) www.ifri.org/.../ifri_dubien_Russie_Ukraine_gaz_ANG_mai2007.pdf, 20 Ekim 2013
- Dudin, Vladimir: **Energeticheskaya Politika v Usloviyah Transformatsii Rossiyskogo Obshestva**, yayınlanmamış doktora tezi, Kemerovo, 2007
- Dünya Bankası: “Data”, (Çevrimiçi) <http://data.worldbank.org/>, 10 Mart 2012

- East Time: “Lukoil Budet Stroit’ Noviy Gazopererabativayuşiy Zavod v Uzbekistane”, (Çevrimiçi) <http://www.easttime.ru/news/uzbekistan/lukoil-budet-stroit-novyi-gazopererabatyvayushchii-zavod-v-uzbekistane/5301>, 20 Aralık 2013
- Edinaya Rossiya: “Sotrudniçestvo Rossii i ATR Dast Vnuşitelnie Dividentı”, **Edinaya Rossiya**, Nisan 14, 2014, (Çevrimiçi) <http://er.ru/news/2014/4/14/razvitie-rossii-s-atr-dast-vnushitelnye-dividendy-medvedev/>, 14 Nisan 2014
- Edison: “Opening the Southern Gas Corridor through ITGI pipeline”, (Çevrimiçi) <http://www.edison.it/media/ITGIpipeline.pdf>, 20 Ekim 2013
- EES Rossii: “Predposılki Reformirovaniya Elektroenergetiki”, (Çevrimiçi) <http://www.rao-ees.ru/ru/reforming/reason/show.cgi?content.htm>, 01 Kasım 2011
- EES Rossii: “Osnovnie Pokazateli Raboty Edinoy Energeticheskoy Sistemı Rossii”, (Çevrimiçi) <http://energyland.info/files/library/022011/ab2704347b65450f63af90b81215ecfa.pdf>, 10 Kasım 2011
- Efimov, A., Gert, A., Starosel'tsev, V.: “Sostoyanie Osvoeniya Resursnoy Bazı Uglevodorodov Vostoçnoy Sibiri i Dal'nego Vostoka”, **Mineral'nie Resursı Rossii. Ekonomika i Upravlenie**, Ocak 2008, (Çevrimiçi) <http://www.geoim.ru/content/view/585/284/>, 20 Ekim 2013

- Egiazaryan, Aşot: “Rol’ Prirodnogo Gaza v Energetike Gruzii (Spravka)”, **Rossiyskoe İnformatsionnoe Agenstvo**, Ekim 25, 2006, (Çevrimiçi) http://www.iran.ru/news/analytics/43626/Ashot_Egiazaryan_Rol_prirodnogo_gaza_v_energetike_Gruzii_spravka, 20 Ekim 2013
- EIA: “Country Reports: China, Russia, Japan, South Korea, Azerbaijan, India”, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/countries/>, 20 Ekim 2013
- EIA: “Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources: An Assessment of 137 Shale Formations in 41 Countries Outside the United States”, Haziran 2013, (Çevrimiçi) <http://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/pdf/fullreport.pdf>, 20 Ekim 2013
- Ekonomik Gelişme ve Ticaret Bakanlığı: “Monitoring i Ranee Opoveşenie v Tadjikistane”, **Ejemesyaçnyy Otçet**, Aralık 2013, (Çevrimiçi) http://www.undp.tj/site/images/Drmpmonitoring/TJK_Monitoring_and_Early_Warning_Report_December_2013_RUS.pdf, 20 Aralık 2013
- Energetika i Promışlennost Rossii: “SŞA Otsenila Energoresursy Rossii”, **Energetika i Promışlennost Rossii**, Şubat 2006, (Çevrimiçi) <http://www.eprussia.ru/epr/66/4452.htm>, 04 Mart 2011
- Energieforum: “Vnov Zapushena Prilivnaya Stantsiya v Kislovodskoy Gube”, (Çevrimiçi) http://www.energieforum.ru/ru/vosobnowljaemye_isstotschniki/geotermalnaja_energija/projekty

- [_rossija/vnov' zapushena prilivnaja stancija v kisloii gube_4.html](http://rossija/vnov/zapushena_prilivnaja_stancija_v_kisloii_gube_4.html), 01 Aralık 2011
- Energy Charter Secretariat: "The Energy Charter Treaty and Related Documents", Eylül 2004, (Çevrimiçi) http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/EN.pdf, 20 Ekim, 2013
- EurActive: "EU-backed Nabucco Project 'Over' After Rival Pipeline Wins Azeri Gas Bid", Haziran 27, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.euractiv.com/energy/eu-favoured-nabucco-project-hist-news-528919>, 20 Ekim 2013
- EurActive: "Europe's Southern Gas Corridor: The Great Pipeline Race", Mayıs 29, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.euractiv.com/energy/europes-southern-gas-corridor-gr-links-dossier-498558>, 20 Ekim 2013
- European Commission: "Commission and Azerbaijan Sign Strategic Gas Deal", Ocak 13, 2011, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-30_en.htm, 20 Ekim 2013
- European Commission: "Gas from Azerbaijan: Commission Welcomes Final Investment Decision to Extract Gas Pledged for Europe", Aralık 17, 2013, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1271_en.htm, 20 Aralık 2013
- European Commission: "Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply", 2001, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/doc/green_paper_energy_supply_en.pdf, 20 Ekim 2013

- European Commission: “Renewable Energy Progress Report”, Mart 27, 2013, (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0175:FIN:EN:PDF>, 20 Ekim 2013
- European Commission: “The EU Climate and Energy Package”, (Çevrimiçi) <http://ec.europa.eu/clima/policies/package/>, 20 Ekim 2013
- EUROSTAT: “Population on 1 January by Age and Sex”, (Çevrimiçi) http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjan&lang=en, 20 Ocak 2014
- EUROSTAT: “Energy Dependency”, (Çevrimiçi) <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdcc310&language=en>, 20 Ekim 2013
- EV Zone China: “Challenges for the development of electric vehicles”, (Çevrimiçi) <http://www.evzonechina.com/en/electromobile/challenge.aspx>, 20 Ekim 2013
- Expert: “Ob’edinitnya vo İmya Gaza”, **Expert**, Kasım 12, 2013, (Çevrimiçi) <http://expert.ru/2013/11/12/obyedinitnya-vo-imya-gaza/>, 20 Ekim 2013
- Fanchi, John R.: **Energy Technology and Directions for the Future**, USA, Elsevier Academic Pres, 2004
- Fatih, Bingol Hasan: **Rossiya i Turtsiya: Energiya Sotrudničestva. Vzaimodeystvie v Sfere Energetičeskoy Politiki**, Moskova, Političeskaya Mysl, 2010
- Fattough, Bassam: “An Anatomy of the Crude Oil Pricing System”, **The Oxford Institute for Energy Studies**, Ocak 2011, (Çevrimiçi)

- <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/03/WPM40-AnAnatomyoftheCrudeOilPricingSystem-BassamFattouh-2011.pdf>, 20 Ekim 2013
- Fayzullaev, Ş.: “Neft’ i Gaz Uzbekistana: Novie Gorizonti Uzbekneftegaza”, **Tsentral’naya Aziya**, Mayıs 18, 2004, (Çevrimiçi) <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1084956240>, 20 Ekim 2013
- Federalnaya Tamojennaya Slujba: “Statistika Vneshney Torgovli”, (Çevrimiçi) <http://www.customs.ru/ru/stats/stats/>, 01 Mart 2011
- Fedorov, Vladimir: “Ostrovets Bezopasnosti: Na Belorusskoy AES Naçat Osnovnoy Etap Stroitel’sstva”, **Rossiyskaya Gazeta**, Kasım 14, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.rg.ru/2013/11/14/stanzia.html>, 12 Aralık 2013
- Fedorova, E.: “Zadaçi Innovatsionnogo Razvitiya Rossiyskoy Ekonomiki”, **Ekonomicheskie Nauki**, 2009, s. 3 – 9, (Çevrimiçi) <http://cyberleninka.ru/article/n/zadachi-innovatsionnogo-razvitiya-rossiyskoy-ekonomiki>, 20 Ekim 2013
- Filippskaya, H: **Strategicheskie Podhodi k Upravleniyu Gazovoy Promıslennostyu Rossii na Osnove İspolzovaniya Nauchno-Tehnicheskoy Modernizatsii**, Krasnodar, Kuban Devlet Üniversitesi, 2010
- Finansmag: “500 Krupneyshih Kompaniya Rossii”, **Finans**, sayı 35, Ekim 4, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.finansmag.ru/95128>, 01 Mart 2011

- Forbes: “Gazprom Naçnet Postavki Gaza v Kitay v 2018 Godu”, **Forbes**, Mart 22, 2013, (Çevrimiçi) <http://m.forbes.ru/article.php?id=236145>, 20 Ekim 2013
- Forbes: “Poteri Gazproma ot Skidki na Gaz dlya Ukrainı Kompensiruyut”, **Forbes**, Aralık 18, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.forbes.ru/news/248867-poteri-gazproma-ot-skidki-na-gaz-dlya-ukrainy-kompensiruyut>, 20 Aralık 2013
- FSK EES: “Struktura Aktsionernogo Kapitala”, (Çevrimiçi) http://www.fsk-ees.ru/shareholders_and_investors/information_on_shares/shareholding_structure/, 02 Ocak 2013
- Galtseva, N.: “Osobennosti Formirivaniya Tarifov v Energetike i İh Vliyanie na Funktsionirovanie Ekonomičeskih Sistem”, **Fundamentalnye İssledovaniya**, sayı 1, 2006, s. 69 – 73, (Çevrimiçi) http://rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=1636, 10 Mayıs 2012
- GAZPROM: “About”, (Çevrimiçi) <http://www.gazprom.com/>, 20 Ekim 2013
- Gazprom International: “Glavnoe”, (Çevrimiçi) <http://gazprom-international.ru/>, 20 Ekim 2013
- Gasprom Transgaz Belarus’: “İstoriya Kompanii”, (Çevrimiçi) <http://www.btg.by/about/history/>, 20 Ekim 2013
- Gati, Toby T.: “Renewable Energy in Russia’s Future”, **Russia in Global Affairs**, sayı 3, Temmuz – Haziran 2008, (Çevrimiçi) <http://www.akingump.com/files/Publication/36e46167-9dce-4955-b7f0->

- [055d492343c8/Presentation/PublicationAttachment/9cbab63d-5a8f-4386-b02a-098a6d129857/TTG_Renewable_Energy_in_Russia_s_Future_English.pdf](https://www.eia.doe.gov/pubs/055d492343c8/Presentation/PublicationAttachment/9cbab63d-5a8f-4386-b02a-098a6d129857/TTG_Renewable_Energy_in_Russia_s_Future_English.pdf), 01 Aralık 2011
- Gelecek Rusya – ABD
İlişkileri Çalışma Grubu: **Otnoşeniya Rossiya – SŞA Posle Perezagruzki: na Puti k Novoy Povestke Dnya. Vzgljad iz Rossii**, Valday, 2011
- Germany Federal Ministry for
the Environment: “Report from the Federal Republic of Germany for 2011: Progress Towards Achieving the Indicative Target for the Consumption of Electricity Produced from Renewable Energy Sources in the Period to 2010”, Ekim 2011, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/energy/renewables/electricity_en.htm, 20 Ekim 2013
- GISEE: “Solnechanya Energetika Rossii: perspektivı i problemı razvitiya”, **GISEE**, Ocak 31, 2012, (Çevrimiçi) <http://gisee.ru/articles/solar-energy/24510/>, 01 Şubat 2012
- Globa, N.: **Energetičeskaya Politika Rossii v Severo-Vostočnoy Azii**, Moskova, Slavyanskiy Delovoy İnstitut im. K. V. Neçaeva, 2004
- Goldman, Stuart D.: **CRS Report for Congress: Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests**, ABD, Congressional Research Service, 2006
- Grivaç, Aleksey, Denisov, Andrey: “Uspehi i Neudaçi Energetičeskoy Sverhderjavı”, **Rossiya v Globalnoy Politike**, sayı 2, 2008, s. 50 – 54

- Gubanov, Andrey: “RAB-regulirovanie. Kak eto rabotaet?”, Şubat 19, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.energyland.info/analitic-show-40837>, 21 Mart 2012
- Gudkov, İ.: “Tretiy Energetičeskiy Paket Evrosoyuza”, **Neft, Gaz i Pravo**, Mart 2010, s. 58 – 66, (Çevrimiçi) http://www.mgimo.ru/files2/y11_2013/243404/10.3.3_gudkov.pdf, 20 Ekim 2013
- Guleviç, Vladislav: “Tsentralnaya Evropa i Rınok Energoresursov”, **International Affairs**, Aralık 6, 2011, (Çevrimiçi) <http://interaffairs.ru/read.php?item=8107>, 20 Ekim 2013
- Gulmutdinova, Dina: **Politika SŞA v Kaspiyskom Regione (Azerbaydjan, Kazahstan i Turkmenistan)**, yayınlanmamış doktora tezi özeti, Diplomatıçeskaya Akademiya Ministerstva İnostrannıh Del Rossii, Moskova, Akedemiye ait basımevi, 2007
- Guniya, Vladislav: **Formirovanie i Rashodovanie Neftegazovıh Dohodov Federalnogo Büdjeta Rossiyskoy Federatsii**, yayınlanmamış doktora tezi, Ekonomi, İstatistik ve Enformasyon Moskova Devlet Üniversitesi, Moskova, 2014
- Gurtovoy, Dmitriy: “Gazovıy Rezerv v Rossii”, **Neft Rossii**, Aralık 2013, s. 16 – 20
- Guseynova, V.: **Neftegazovıy Kompleks Rossii: Tendentsii Razvitiya (2000 – 2010 godı)**, Moskova, Krasnaya Zvezda, 2011

- Haitun, A.: **Energy Policy of Russia on The European Continent**, Moskova, Russian Academi of Science Institut of Europe, 2008
- Haritonova, Natalya: “Vzaimootnoşeniya Rossii i Kazahstana v Energetičeskoy Sfere”, **İnformatsionno Analitičeskiy Tsentr**, Şubat 4, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.ia-centr.ru/expert/357/>, 20 Ekim 2013
- Hlopov, Oleg: “Politika OPEK i İnteresı Rossii”, **Obşestvo: Politika, Ekonomika, Pravo**, Mart 2012, (Çevrimiçi) <http://dom-hors.ru/issue/pep/2012-3/khlopov.pdf>, 20 Ekim 2013
- Hober, K.: “Energetičeskiy Dialog ES – Rossiya: pravovaya sfera”, (Çevrimiçi) <http://www.alieuropa.ru/energeticheskiy-dialog-es-rossiya-pravovaya-sfera/pdf>, 10 Kasım 2013
- Holov, Naim: “Rossiya – Tadjikistan: Dlyaşıysya İtog Odnogo Vizita”, **Fond Strategiçeskoy Kul’turi**, Kasım 10, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.fondsk.ru/news/2012/11/10/rossia-tadzhikistan-dljaschijsja-itog-odnogo-vizita-17554.html>, 20 Ekim 2013
- Hükümet Oturumu stenogramı: “Povestka: o Hode Realizatsii Energetičeskoy Strategii Rossii na Period do 2030 goda i eshe 7 Voprosov”, Ekim 30, 2013, (Çevrimiçi) <http://government.ru/news/7876>, 10 Kasım 2013
- IEA: **Golden Rules for a Golden Age of Gas**, Fransa, 2012
- IEA: **Key World Energy Statistics 2010**, (Çevrimiçi) http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2010/key_stats_2010.pdf, 10 Eylül 2010

- IEA: **Perspectives of Caspian Oil and Gaz Development**, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.etica.cn/data/upfiles/201204/2012041610271183.pdf>, 20 Ekim 2013
- IEA: **Vozobnovlyаемaya Energiya v Rosii: ot Vozmojnosti k Realnosti**, Fransa, 2004
- IEA: **World Energy Outlook 2009, 2010, 2011, 2012** (Çevrimiçi) <http://www.worldenergyoutlook.org/>, 20 Ekim 2013
- IGI Poseidon: “The Project”, (Çevrimiçi) <http://www.igi-poseidon.com/english/project.asp>, 20 Ekim 2013
- Igolkin, Aleksandr: “Gaz Strani Sovetov”, **Finansovie İzvestiya**, Şubat 20, 2008, (Çevrimiçi) www.gazo.ru/files/upload/1544/ru/3.doc, 20 Eylül 2011
- Infoline Research Center: “Neftepererabativayushaya Promishlennost Rossii”, (Çevrimiçi) ftp://188.134.24.44/doc/Demo_NPZ.pdf, 03 Nisan 2011
- Informatsionno Analiticheskiy Tcentr Mineral: “Prirodniy Gaz”, (Çevrimiçi) <http://www.mineral.ru/Facts/russia/131/292/index.html>, 01 Eylül 2011
- Interfax: “Medvedev: Rossiya Mojet Vstupit v OPEK”, **Interfax**, Aralık 11, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.interfax.ru/business/51122>, 20 Ekim 2013
- Integrum: “Preimushestva i Riski Siryevoiy Ekonomiki”, Mart 2009, (Çevrimiçi)

- http://www.integrum.ru/Images/articles_author/analitika1/resourcing_RU.pdf, 03 Şubat 2011
- İsaev, V. A.: “Neftyanoy Kompleks Arabskih Stran i Rossii: Sravnitelniy Analiz”, **Vestnik MGIMO Universiteta**, Mayıs 2010, (Çevrimiçi) http://www.vestnik.mgimo.ru/fileserver/14/36_i_saev.pdf, 03 Şubat 2011
- İsain, Nikolay: “Mojet li RF Vliyat na Mirovie Tsenı na Neft”, **Enerji Stratejisi Enstitüsü**, Şubat 20, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.energystrategy.ru/press-c/source/20.02.13-Isain.htm>, 20 Ekim 2013
- İsmagilov, İbrahim: **Sostoyanie i Perspektivi Razvitiya Energetiki Rossiyskoy Federatsii v Usloviyah Perehodnoy Ekonomiki**, yayınlanmamış doktora tezi, Moskova, 1996
- İsmailov, Kubanıçbek: “Potentsial Gidroresursov Kirgizskoy Respubliki”, **İzdaniya Ministerstva Energetiki Kirgizskoy Respubliki**, 2010, (Çevrimiçi) http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/Conferences/2011_June/Kybanychbek_Ismailov.pdf, 20 Ekim 2013
- İsmailzade, Fariz: “Azerbaijan Seeks Alternatif Gas Export Routes Sending a Signal to Ankara”, **European Dialogue**, Kasım 2013, (Çevrimiçi) <http://eurodialogue.org/energy-security/Azerbaijan-Seeks-Alternative-Gas-Export-Routes-Sending-a-Signal-to-Ankara>, 15 Kasım 2013
- İškauskas, Česlovas: “Tretiy Energetičeskiy Paket: Bor’ba Mejdu Rossiey i ES”, **Geopolitika**, Mart 21, 2011, (Çevrimiçi)

- <http://www.geopolitika.lt/?artc=4555>, 20 Ekim 2013
- ITAR-TASS: “Kontrakt Gazproma na Postavku Gaza v Kitay Vstupit v Silu po Ranee Utverjdenim Usloviyam”, **ITAR-TASS**, Ocak 22, 2014, (Çevrimiçi) <http://itar-tass.com/ekonomika/905239>, 02 Şubat 2014
- ITAR-TASS: “Putin Podpisal Zakon o Liberalizatsii Eksporta Sjiennogo Gaza”, **ITAR-TASS**, Aralık 2, 2013, (Çevrimiçi) <http://itar-tass.com/ekonomika/803801>, 20 Aralık 2013
- İvanov, V.: **Evropeyskoe Napravlenie v Energetičeskoy Strategii Rossii v Kontekste Mejdunarodnoy Energetičeskoy Bezopasnosti**, Moskova, TEIS, 2009
- İvanova, Elena: “Komu Prinadlejit Rossiya”, Gazovaya Promıslennost 2001, **Kommersant-Vlast**, Kasım 27, 2001, (Çevrimiçi) http://www.compromat.ru/page_11314.htm, 30 Haziran 2013
- İvaşentsov, G.: “Aziatskiy Vektor Rossiyskoy Energetiki”, **Mejdunarodnaya Jızn, Neft Rossii v XXI Veke**, Temmuz 2011, (Çevrimiçi) <http://interaffairs.ru/lukoil.php>, 20 Temmuz 2013
- Jackson, Alex: “AGRI Project Moves Ahead”, Ekim 8, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.naturalgaseurope.com/agri-project-moves-ahead>, 20 Ekim 2013
- Jegulev, İlya: “Kak Jıvetsya Rossiyskomu Biznesu v Nedrujestvennoy Gruzii”, **Forbes**, Aralık 19, 2012, (Çevrimiçi)

- <http://m.forbes.ru/article.php?id=77729>, 20 Ekim 2013
- Jiznin, S.: **Energeticheskaya Diplomatiya Rossii: Ekonomika, Politika, Praktika**, Moskova, Ist Bruk, 2005
- Jiznin, S.: “Kartel’ kak Antikartel’noe Orujie”, **Nezavisimaya Gazeta**, Eylül 14, 2010, (Çevrimiçi)
<http://www.mgimo.ru/news/experts/document163007.pdf>, 20 Ekim 2013
- Jiznin, S.: “Legal Mazes of Kaspian”, **Oil of Russia**, sayı 2, 2012, s. 56 – 60
- Jiznin, S.: “V Poiskah Balansa Interesov”, **Nezavisimaya Gazeta**, Ocak 10, 2010, (Çevrimiçi)
http://www.ng.ru/energy/2010-01-12/15_balance.html, 20 Ekim 2013
- Jiltsov, Sergey: “Bryussel Sohranyaet Interes k Mosrkim Truboprovodam”, **Nezavisimaya Gazeta**, Şubat 11, 2014, (Çevrimiçi)
http://www.ng.ru/energy/2014-02-11/14_kaspiy.html, 20 Şubat 2014
- Kabar: “Cantoro Satıbaldiev: “Effektivnyy Menedjment OAO Kırızneftegaz Pozvolil Uveličit’ Pribıl’ v 25 raz v Teçenii 3 Let.”, **Kabar**, Eylül 9, 2013, (Çevrimiçi)
<http://kabar.kg/rus/economics/full/62301>, 20 Ekim 2013
- Kamp, Karl-Heinz: “Relaunching NATO-Russia Ties”, **The Washington Times**, Mart 15, 2009, (Çevrimiçi)
<http://www.washingtontimes.com/news/2009/mar/15/relaunching-nato-russia-ties/?page=all>, 20 Eylül 2013

- Kapustina, E.: “Dinamika Rossiysko-amerikanskih Otnoşeniy na Sovremennom Etape”, **Rossiya i Amerika v XXI Veke**, Şubat 2007, (Çevrimiçi) <http://www.rusus.ru/?act=read&id=45>, 20 Ekim 2013
- Karabalin, Uzakbay: “Neftegazovaya Otrast’ Kazahstana: Realii i Perspektivi”, **Federal’nyy Spravochnik: Toplivno Energeticheskiy Kompleks Rossii**, 14. cilt, s. 265 – 269, (Çevrimiçi) <http://federalbook.ru/files/TEK/Soderzhanie/Tom%2014/V/Karabalin.pdf>, 20 Ekim 2013
- Karamotchev, Petko: “Renewable Energy in Russia - A Giant Yet To Be Awakened”, **Merar**, Mart 28, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.merar.com/weblog/2011/03/28/renewable-energy-russia-giant-yet-be-awakened/>, 10 Aralık 2011
- Karavaev, Aleksandr: “Prikaspiyskiy Gazoprovod: Mistifikatsiya ili Zatyannuvşayasya Pauza”, **Politcom**, Ağustos 2, 2012, (Çevrimiçi) <http://politcom.ru/14301.html>, 20 Ekim 2013
- Karluk, S. Rıdvan: “Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye”, (Çevrimiçi) <http://www.econturk.org/tonus.pdf>, 1 Mart 2011
- Kasımova, Valentina, Baetov, Batırkul: “Energetika Kırgızstana: Sostoyanie Otrastli i Perspektivi Mejdunarodnogo Sotrudniçestva”, **Tsentralnaya Aziya i Kafkaz**, sayı 6 (54), 2007, s. 116 – 127, (Çevrimiçi) <http://cyberleninka.ru/article/n/energetika-kyrgyzstana-sostoyanie-otrasli-i-perspektivy->

- [mezhgosudarstvennogo-sotrudnichestva](http://www.mezhgosudarstvennogo-sotrudnichestva), 20 Ekim 2013
- KazMunayGaz: (Çevrimiçi), <http://www.kmg.kz/>, 20/10/2013
- Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti: “Postanovlenie Pravitelstva Kırgızskoy Respubliki ot 7 iyunya 2013 goda №316 “O Podgotovke Otrasley Ekonomikiki i Naselenşya Kırgızskoy Respubliki k Osenne-zimnemu Periodu 2013/2014 goda” ”, (Çevrimiçi) <http://www.gov.kg/?p=23379>, 20 Ekim 2013
- Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Kurumu: “Kırgız Respublikasının Tışkı Soodası 2008 - 2012”, 2013, (Çevrimiçi) <http://stat.kg/images/stories/docs/External%20trade%202008-2012.pdf>, 20 Ekim 2013
- Kırgızgaz: “İstoriya Kompanii”, (Çevrimiçi) <http://www.kyrgyzgaz.kg/content/6/>, 20 Ekim 2013
- Komarov, Vladimir: “Magistral’nıy Gazoprovod Vostok-Zapad Stroitsya”, **Turkmenistan: Zolotoy Vek**, Nisan 10, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.turkmenistan.gov.tm/?id=1166>, 20 Ekim 2013
- Kommersant: “İstoriya Rossiysko-Belorusskih Gazovıh Konfliktov”, **Kommersant**, Aralık 26, 2006, (Çevrimiçi) <http://www.kommersant.ru/doc/733377>, 20 Ekim 2013
- Kommersant’ Ukraina: “Viktor Medvedçuk: Soglaşenie ob Assotsiatsii – Soglaşenie o Kolonizatsii”, **Kommersant’ Ukraina**, Aralık 9, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.kommersant.ua/doc/2363677>, 10 Aralık 2013

- Kondakov, S.: **Energetiçeskaya Geopolitika Rossii**, Moskova, Vaş Poligrafiçeskiy Partner, 2012
- Konoplyanik, Andrey: “Effektı Domino Amerikanskoy Slantsevoy Revolyutsii”, **Vestnik Analitiki**, sayı 1, 2014, s. 87 – 94
- Konoplyannik, Andrey: “Rossiya i OPEK: Soyuzniki ili Konkurentı?”, **Ekspert**, sayı 31 (244), Ağustos 28, 2000, s. 5 – 7
- Konoplyanik, Andrey: “Rossiya, Vos’merka i Ratifikatsiya DEH”, **Mirovaya Energetika**, (Çevrimiçi) http://www.worldenergy.ru/stat/stat_0005.php, 20 Ekim 2013
- Konoplyanik, Andrey: “Vıhod Rossii iz Vremennogo Primeneniya DEX i Delo YuKOSa Kommentariy po İtogam Procedurnogo Resheniya Arbitrazhnogo Suda v Gaage”, **Neft’, Gaz i Pravo**, Ocak 2010, (Çevrimiçi) http://www.konoplyanik.ru/ru/publications/articles/461_Vyxod_Rossii_iz_vremennogo_primene_niya_DEX_i_delo_YuKOSa_kommentarij_po_i_togam_procedurnogo_resheniya_arbitrazhnogo_suda_v_Gaage.pdf, 20 Ekim 2013
- Korjubaev, Andrey, Eder, Leontiy: “Eksport Nefti iz Rossii”, **Mineralnie Resursi Rossii**, sayı 4, 2010, s. 55 - 60, (Çevrimiçi) http://lib.ieie.nsc.ru/docs/2010-04_MR.pdf, 03 Nisan 2011
- Korneev, Andrey: “Podstavim Pleço Amerike”, **Neft Rossii**, sayı 8, Ağustos 2002, s. 68 – 71
- Korneev, A.: “Rossiysko-Amerikanskiy Energetiçeskiy Dialog: Voprosı Energetiçeskoy Effektivnosti i Energoberejeniya”, **Rossiya i Amerika v XXI Veke**, Şubat 2010, (Çevrimiçi)

- <http://www.rusus.ru/print.php?id=202>, 20 Ekim 2013
- Korrespondent: “Ukraina Vibrala Put’ v Nikuda – Prezident Litvi”, **Korrespondent**, Kasım 29, 2013, (Çevrimiçi)
http://rus.ruvr.ru/news/2013_11_29/Prezident-Litvi-Ukraina-vibrala-put-v-nikuda-7027/, 10 Aralık 2013
- Korzhubaev, A.: **Neftegazoviy Kompleks Rossii v Usloviyah Transformatsii Mejdunarodnoy Sistemi Energoobespeçeniya**, Novosibirsk, Geo akademik yayın evi, 2007
- Kosachev, Konstantin: “Alternativnie Istochniki Energii: Rossiya i Mirovoy Opıt”, Haziran 9, 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.rg.ru/2011/06/08/kosachev-poln.html>, 01 Aralık 2011
- Kovalçuk, Nadejda: “Sestri - Sopernitsı”, **International Trends**, Eylül – Aralık 2004, (Çevrimiçi)
<http://www.intertrends.ru/sixth/016.htm>, 20 Ekim 2013
- KREMLIN: “Soglaşenie Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Turkmenistanom o Sotrudniçestve v Gazovoy Otrastı”, Nisan 10, 2003, (Çevrimiçi)
http://archive.kremlin.ru/interdocs/2003/04/10/1814_type72066_42886.shtml?type=72066, 20 Ekim 2013
- KREMLIN: “Podpisan Ukaz ob Otsenke Effektivnosti Raboti Regionalnih i Mestnih Organov Samoupravleniya v Oblasti Energoberejeniya”, (Çevrimiçi) <http://www.kremlin.ru/news/7740>, 01 Aralık 2011

- KREMLIN: “Vstupitelnoe Slovo na Zasedanii Soveta Bezopasnosti po Voprosu o Roli Rossii v Obespečenii Mejdunarodnoy Energetičeskoy Bezopasnosti”, Aralık 22, 2005, (Çevrimiçi) http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/12/9_9294.shtml, 20 Ekim 2012
- Kudrin, A.: “Mehanizmi Formirovaniya Neftegazovogo Balansa Büdjeta Rossii”, **Voprosi Ekonomiki**, say 8, s. 4 – 16
- Kudrin, A.: “Vliyanie Dohoda ot Eksporta Neftegazovih Resursov na Denejno-Kreditnuyu Politiku Rossii”, **Voprosi Ekonomiki**, 2013, s. 4 – 18
- Kulikov, Sergey: “Gaz v Rossii Stal Doroje, Çem v SŞA”, **Nezavisimaya Gazeta**, Ocak 16, 2012, (Çevrimiçi) http://www.ng.ru/economics/2012-01-16/1_gaz.html, 20 Ocak 2012
- Kusznir, Julia: “TAP, Nabucco West, and South Stream: The Pipeline Dilemma in the Caspian Sea Basin and Its Consequences for the Development of the Southern Gas Corridor”, **Caucasus Analytical Digest**, sayı 47, Şubat 18, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-47-2-8.pdf>, 20 Ekim 2013
- Kutuzova, Mariya: “Gazovoe Roud-Şou Rossii”, **Neft Rossii**, sayı 12, Aralık 2012, s. 24 – 29
- Kuzenkov, Stanislav: “Zakavkazskiy Tranzit”, **Neft’ Rossii**, Şubat 2003, (Çevrimiçi) <http://www.oilru.com/nr/110/1906/>, 20 Ekim 2013
- Larson, Alan P.: “International Aspects of U.S. Energy Security”, **Secretary for Economic, Business, and Agricultural Affairs**, Nisan 8, 2003,

- (Çevrimiçi) <http://2001-2009.state.gov/e/rm/2003/19447.htm>, 10 Ekim 2013
- Lavrov, Sergey: “Rossiya v ATES: K Novım Gorizontam Aziatsko-Tihookeanskoy İntegratsii”, **Mejdunarodnaya Jizn, ATES Rossiya 2012**, Moskova, Rusya Federasyonu Dış İşler Bakanlığı, 2012, s. 8 – 22
- Lee, Charles: “South Korea’s Long Term Gas Demand to Rise”, **Platts**, Aralık 10, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.platts.com/latest-news/natural-gas/seoul/south-koreas-long-term-gas-demand-to-rise-17-27718693>, 20 Aralık 2013
- Leeb, Stephen, Leeb, Donna: **The Oil Factor: Protect Yourself and Profit from the Coming EnergyCrisis**, Rusça tercümesi, Moskova, Vilyams yayın evi, 2007
- Lenta.ru: “Rossiya Obvinila Belarussiyu v Narušenii Dvuhstoronnih Soglaşeniy”, **Lenta.ru**, Ocak 4, 2007, (Çevrimiçi) <http://lenta.ru/news/2007/01/04/against/>, 20 Ekim 2013
- Lenta.ru: “Lukaşenko Ne prodast Belorussiyu za Neft’ ı Gaz”, **Lenta.ru**, Ocak 7, 2007, (Çevrimiçi) <http://lenta.ru/news/2007/01/07/father/>, 20 Ekim 2013
- Lihaçev, M.: “Neftyanıe İnfrastrukturıne Proektı ES i Kazahstana”, **Rossiyskiy İstitut Strategiçeskih İssledovaniy**, Eylül 12, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.riss.ru/analitika/1151-neftyanye-infrastrukturnye-proekty-es-i-kazahstana>, 20 Ekim 2013

- Loginov, E.: **Ekonomiçeskaya Bezopasnost': Energetiçeskaya Paradigma: Strategiya Energetiçeskoy Sverhderjavı kak Paradigma Virajeniya Rossii v Usloviyah Nestatsionarnogo Mira**, Moskova, Nauçtehlitizdat, 2007
- Lukin, Oleg: "Esli Gazprom pomenyaet prioriteti", **Neftegazovaya Vertikal'**, sayı 18, 2011, s. 81 – 83
- Lukin, Oleg: "Turkmenistan – Strana, Gde Otmenen Sever", **Neftegazovaya Vertikal'**, sayı 3, 2012, s. 4 – 6
- Lukoil: "O Kompanii", (Çevrimiçi) <http://www.lukoil.ru/>, 20 Ekim 2013
- Lukyanoviç, N.: "Vneshnyaya Energetiçeskaya Politika Rossii v Usloviyah Mirivogo Ekonomiçeskogo krizisa", **Ekonomiçeskie Nauki**, sayı 57, 2009, s. 373 - 379, (Çevrimiçi) <http://ecsn.ru/articles/index/200908>, 20 Ocak 2013
- Magomedov, Abraham: "Kaspiyskaya Neft i Rossiyskie Regionı", (Çevrimiçi) http://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/39381/1/ASI19_002.pdf, 05 Nisan 2011
- Makarov, A., Motrova, T.: **Vliyanie Rosta Tsen na Gaz i Elektroenergiyu na Razvitiye Ekonomiki Rossii**, Moskova, Institut Energetiçeskih İssledovaniy RAN, 2013
- Manenok, Tatyana: "Belarus – Russia: Dependency or Addiction?", **Heinrich Böll Stiftung**, 2011, (Çevrimiçi), http://www.pl.boell.org/downloads/Belarus_Russia_energy.pdf, 20 Ekim 2013

- Masimov, Karim: “Toplivno-energeticheskiy Kompleks Respubliki Kazahstan: Sovremennoe Sostoyanie i Perspektivy Razvitiya”, **Federal’nyy Spravochnik: Toplivno Energeticheskiy Kompleks Rossii**, 9. cilt, s. 366 – 372, (Çevrimiçi),
<http://federalbook.ru/files/TEK/Soderzhanie/To m%209/V/Masimov.pdf>, 20 Ekim 2013
- Mastepanov, A: **Toplivno – Energeticheskiy Kompleks Possii na Rubeje Vekov – Sostoyanie, Problemi i Perspektivi Razvtiya**, Novosibirsk, Nauka, 2010
- Matlack, Carol: “Sahara Solar Energy Could Power Europe Inc”, **Bloomberg Businessweek**, Eylül 16, 2010, (Çevrimiçi)
http://www.businessweek.com/magazine/content/10_38/b4195012469892.htm, 20 Ekim 2013
- Matveychuk, Aleksandr: “Predvestie Gazovoy Eri”, **Finansovie İzvestiya**, Şubat 20, 2008, (Çevrimiçi)
www.gazo.ru/files/upload/1544/ru/1.doc, 20 Eylül 2011
- Metaprom: “Krupneyshie Neftgazovie Kompanii Rossii”, **İndustrialniy Portal**, (Çevrimiçi)
<http://www.metaprom.ru/pub534.html>, 13 Mart 2011
- Mihaleviç, Aleksandr: “Sostoyanie i Perspektivy Razvitiya Energetiki Respubliki Belarusya”, **Energetika**, sayı 4, 2009, s. 193 – 199, (Çevrimiçi)
<http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7208/2009/4/193-199.pdf>, 20 Ekim 2013
- Miller, Natalya: **Gosudarstvennaya Energeticheskaya Politika v Postsovetskoy Rossii: Etapı i Osobennoztı**

- Razvitiya**, yayınlanmamış doktora tezi, Moskova, 2009
- Milov, Vladimir, Selivahin, Ivan: **Problemi Energeticheskoy Politiki**, Moskova, Moskovskiy Tsentr Karnegi, 2005
- Minaev, Oleg: **Politicheskaya Komponenta Energeticheskoy Bezopasnosti Rossii**, yayınlanmamış doktora tezi, Moskova, 2011
- MINENERGO: “Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda”, (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/>, 20 Ocak 2013
- MINENERGO: “Dorojnaya Karta Energeticheskogo Sotrudnichestva Rossii i ES do 2050 goda”, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/cooperation/russia_eu/road_map/index.php, 20 Ekim 2013
- MINENERGO: “Energdialog Rossiya-ES 12-y Doklad”, (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/upload/medialibrary/227/227f8de5e083e393cb36ac904c8b892e.pdf>, 20 Ekim 2013
- MINENERGO: “Energeticheskaya Strategiya Rossii na Period do 2035 goda: Osnovnie Polojeniya”, (Çevrimiçi) <http://minenergo.gov.ru/documents/razrabotka/17481.html>, 24 Ocak 2014
- MINFIN: “Sovokupniy Obyem Sredstv Fonda”, (Çevrimiçi) <http://www1.minfin.ru/ru/reservefund/statistics/volume/index.php?id4=5796>, 1 Mart 2011
- MINFIN: “Federalniy Zakon o Vneseniy Izmeneniy v Bujdetniy Kodeks Rossiyskoy Federatsii i İne Zakonodatelnie Aktı Rossiyskoy Federatsii ot

- 30 Sentyabrya 2010 Goda”, (Çevrimiçi)
http://www.minfin.ru/common/img/uploaded/library/2011/01/N_245-FZ_ot_30.09.2010.doc, 20 Ekim 2013
- MINFIN Ekonomik Çalışma Grubu: “Vliyanie Tsen na Neft i Obmennogo Kursu na Dohodı Büdjetnoy Sistemi”, **Obzor Ekonomiçeskih Pokazateley**, Şubat 13, 2014, (Çevrimiçi)
http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/EEG/EEG201402191252/EEG201402191252_000.htm, 20 Şubat 2014
- Mineral bilgi-analitik merkezi: “Ugol”, Çevrimiçi
http://www.mineral.ru/Facts/russia/147/420/03_ugol.pdf, 1 Ekim 2011
- Mirsilyapov, İ.: “Rossiyskaya Atomnaya Energetika: sovremennoe sostoyanie i perspektivi”, (Çevrimiçi)
<http://www.zelife.ru/ekoplanet/altenergy/201-tradeng/9162-raessip.html>, 01 Aralık 2011
- Mitrahoviç, Stanislav: “Rossiysko-Belaruskiy Gazovıy Konflikt”, **Fond Natsionalnoy Energetiçeskoy Bezopasnosti**, (Çevrimiçi)
<http://www.energystate.ru/news/1908.html>, 20 Ekim 2013
- Mitschek, Reinhard: “Nabucco - The European Flagship Project in the Southern Corridor”, (Çevrimiçi)
<http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/1304180.PDF>, 20 Ekim 2013
- Mordyuşenko, Olga: “South Stream Utverdili Konkurenta”, **Kommersant**, Haziran 27, 2013, (Çevrimiçi)

- <http://www.kommersant.ru/doc/2220639>, 20 Ekim 2013
- Mordyuşenko, Olga: “Gazprom Vzyal Kurs na İndiyu”, **Kommersant**, Ekim 2, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.kommersant.ru/doc/2035275>, 20 Ekim 2013
- Movçan, Veronika: “Soglaşenie ob Assotsiatsii s Evropeyskim Soyuzom”, **International Center for Trade and Sustainable Development**, Mart 2013 (Çevrimiçi) <http://ictsd.org/i/news/bridgesrussian/158841/>, 10 Ocak 2014
- Musaeva, R.v.d.: “Tadjikistan: Ekspres-Otsenka i Analiz Probelov”, **Ekonomik Gelişme ve Ticaret Başkanlığı Yayını**, 2012, (Çevrimiçi) http://www.undp.tj/files/reports/SE4ALL_TAJ_Rapid_Assessment_Final_Russian.pdf, 20 Ekim 2013
- Musina, D.: **Tsenoobrazovanie na Rınke Nefti i Gaza**, Ufa, Ufa Teknik Petrol Devlet Üniversitesi, 2009
- Musina, D.: **Mejdunarodnyy Neftegazovyy Biznes**, Ufa Teknik Petrol Devlet Üniversitesi, Ufa, Monografiya yayın evi, 2009
- Muzalevsky, Roman: “China’s Engagement With The South Caucasus: Limitations and Prospects”, **Central Asia – Caucasus Institute Analyst**, Eylül 6, 2009, (Çevrimiçi) <http://old.cacianalyst.org/?q=node/5342>, 20 Ekim 2013
- Nation, R. Craig: **Russia, The United States and The Caucasus**, Strategic Studies Institute, Şubat 2007

- Natural Gaz Europe: “AGRI LNG: Potential for Project High if European Demand Remains Firm”, **Natural Gas Europe**, Nisan 22, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.naturalgaseurope.com/agri-pipeline-lng-potential>, 20 Ekim 2013
- Neftegaz: “Vse. Belorussiya s İyunya 2012 Goda Prekratila İmport Nefti iz Dalekoy Venesuelı”, **NefteGaz**, Haziran 23, 2012, (Çevrimiçi) <http://neftegaz.ru/news/view/103106/>, 20 Ekim 2013
- Neftegaz: “A. Novak: Proekt Nefterprovoda Samsun – Djeyhan Nekonkurentosposoben. Poka”, **NefteGaz**, Nisan 22, 2013, (Çevrimiçi) <http://neftegaz.ru/news/view/109494>, 20 Ekim 2013
- Neftegazovaya Vertikal’in analitik grubu: “Zapad – Turkmenistan: Promıvanie Mozgov”, **Neftegazovaya Vertikal’**, sayı 2, 2012, s.7 – 9
- Neft’ Rossii: “Gazprom v 2012 Uveliçit Prokaçku Gaza Çerez Belarussiyu v ES na 13% - 35 mlrd kub”, **Neft’ Rossii**, Ocak 26, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.oilru.com/news/300362/>, 20 Ekim 2013
- Neft’ Rossii: “V Kazahstane Oglaşanı Ob’emı Dobıçı Gaza v 2013 Godu”, **Neft’ Rossii**, Ocak 29, 2014, (Çevrimiçi) <http://www.oilru.com/news/395303/>, 30 Ocak 2014
- Neftegazovaya Vertikal: “Rosseti i Yujnaya Koreya Obsujdayut Prokladku Podvodnogo Kabelya Vladivostok-Seul”, Ekim 16, 2013, **Neftegazovaya Vertikal**, (Çevrimiçi)

- http://www.ngv.ru/news/rosseti_i_yuzhnaya_koreya_obsuzhdayut_prokladku_podvodnogo_kabelya_vladivostok_seul/?sphrase_id=11965, 20 Kasım 2013
- Neftegazovaya Vertikal: “GNKAR v Yanvare – Fevrale Snizila Eksport Nefti po Baku – Novorossiysk na 32,6%”, **Neftegazovaya Vertikal**, Mart 3, 2014, (Çevrimiçi)
- http://www.ngv.ru/news/gnkar_v_yanvare_fevrale_snizila_eksport_nefti_po_baku_novorossiysk_na_32_6/?sphrase_id=10431, 20 Mart 2014
- Neftegazovaya Vertikal: “GNKAR Prosit Transneft o Prodlenii Dogovora po Baku - Novorossiysk”, **Neftegazovaya Vertikal**, Şubat 13, 2014, (Çevrimiçi)
- http://www.ngv.ru/news/gnkar_prosit_transneft_o_prodlenii_dogovora_tranzita_po_baku_novorossiysk/?sphrase_id=10431, 20 Şubat 2014
- Neftegazovaya Vertikal: “GNKAR i Rosneft Vedut Peregovory po Reversu Nefti po Nefteprovodu Baku – Novorossiysk”, **Neftegazovaya Vertikal**, Ağustos 19, 2013, (Çevrimiçi)
- http://www.ngv.ru/news/gnkar_i_rosneft_vedut_peregovory_po_reversu_nefti_po_nefteprovodu_baku_novorossiysk/?sphrase_id=10431, 20 Şubat 2014
- Neftegazovaya Vertikal: “Gazprom Ne ojdut Kritičeskih Posledstviy Priostanovki Postavok Gaza iz Azerbaydjana”, **Neftegazovaya Vertikal**, Ocak 16, 2014, (Çevrimiçi)
- http://www.ngv.ru/news/gazprom_ne_ozhidaet_kriticheskikh_posledstviy_priostanovki_postavok_gaza_iz_azerbaydjana

- [k_gaza_iz_azerbaydzhana/?sphrase_id=10431](http://www.ngv.ru/news/eksport_nefti_iz_kozmino_v_2013_godu_sostavil_21_3 mln_tonn/?sphrase_id=10431),
20 Şubat 2014
- Neftegazovaya Vertikal: “Eksport Nefti iz Kozmino v 2013 godu Sostavil 21,3 Mln Ton”, **Neftaynaya Vertikal’**, Ocak 23, 2014, (Çevrimiçi)
http://www.ngv.ru/news/eksport_nefti_iz_kozmino_v_2013_godu_sostavil_21_3 mln_tonn/?sphrase_id=11964, 25 Ocak 2014
- Neftegazovaya Vertikal: “Azerbaydjan Namern k 2020 Godu Narastit’ Dobiçu Gaza do 54 Mlrd Kubov v God”, **Neftegazovaya Vertikal**, Haziran 10, 2013, (Çevrimiçi)
http://www.ngv.ru/news/azerbaydzhan_k_2020_godu_narastit_dobychu_gaza_do_54_mlrd_kubov_v_god_minpromenergo/?sphrase_id=10431, 20 Ekim 2013
- Neftegazovaya Vertikal: “Azerbaydjan Progoziruet Dobiçu Nefti v 2014 Godu na Urovne 43 Milyona Ton”, **Neftegazovaya Vertikal’**, Şubat 24, 2014, (Çevrimiçi),
http://www.ngv.ru/news/azerbaydzhan_progoziruet_dobychu_nefti_v_2014_godu_na_urovne_43 mln_t/?sphrase_id=10431, 27 Şubat 2014
- Neftegazovaya Vertikal: “Azerbayjan Eksportiroval Neft’ na Summu 13,421 Mlrd.”, **Neftegazovaya Vertikal’**, Eylül 17, 2013, (Çevrimiçi)
http://www.ngv.ru/news/azerbaydzhan_eksportiroval_neft_na_summu_13_421_mlrd/?sphrase_id=10431, 20 Ekim 2013
- Nesterenko, T.: “Etapı Bûdjetnoy Reformı”, **Finansı**, sayı 2, 2008, s. 3 – 7

- Newskaz: “Naçalos’ Zapolnenie Gazom Magistral’nogo Gazoprovoda Beyney-Bozoy-Şımkent”, **Novosti Kazahstana**, Eylül 7, 2013, (Çevrimiçi) <http://newskaz.ru/economy/20130907/5520571.html>, 20 Ekim 2013
- NEWSru: “Ukraina Poluçit Deşevıy Gaz iz Rossii v Obmen na Soglaşenie po Çernomorskomu Flotu – On Ostanetsya v Krimu”, **NEWSru.com**, Nisan 21, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.newsru.com/finance/21apr2010/yanukmed.html>, 20 Ekim 2013
- Nicola, Stefan: “Sahara Solar Project to Present First Plant Design in 2012”, **Bloomberg**, Ekim 5, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.bloomberg.com/news/2011-10-05/sahara-solar-project-to-outline-first-plant-next-year-ceo-says.html>, 20 Ekim 2013
- Nikonov, Vyacheslav: “Aziatskiy Povорот”, **Mejdunarodnaya Jizn: Aziatskiy Vektor Vneşney Politiki Rossii: İtogi Goda i Perspektivi**, Aralık 2010, (Çevrimiçi) http://interaffairs.ru/i/asiat_vektor.pdf, 20 Ekim 2013
- Nord Stream: “O Proekte”, (Çevrimiçi), <http://www.nord-stream.com/ru/o-proekte/>, 09 Kasım 2011
- OECD: **Ekonomiçeskie Obzori OESD: Rossiyaskaya Federtsıya**, 2009
- Office of the Press Secretary,
White House: “Joint Statement by President George W. Bush and President Vladimir V. Putin on the New U.S.-Russian Energy Dialogue”, Mayıs 24, 2002, (Çevrimiçi)

- <http://www.mid.ru/bl.nsf/900b2c3ac91734634325698f002d9dcf/ed91b3b9fdb344df43256bc300518360?OpenDocument>, 20 Ekim 2013
- OilCapital: “V. Alekperov Vnov’ Predlojıl Skorrektilovat’ Zakon o Nedrah”, **OilCapital**, Eylül 5, 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.oilcapital.ru/industry/218457.html>, 20 Ekim 2013
- Oil Capital: “Transneft Mojet Uveličit Moşnost’ po Transportirovki Nefti v Primorske do 50 mln Tonn”, **Oil Capital**, Şubat 1, 2007, (Çevrimiçi)
http://www.oilcapital.ru/anews/2007/02/011428_104713.shtml, 20 Ekim 2013
- Oil Capital: “Rossiyskiy Gaz i Belarusya, Sdelka po Beltransgazu”, **Oil Capital**, Eylül 2013, (Çevrimiçi)
http://www.oilcapital.ru/industry/context/belorusiya_beltransgaz.html, 20 Ekim 2013
- Oil Capital: “İndiga ili Murmansk”, **Oil Capital**, Haziran 16, 2004, (Çevrimiçi)
http://www.oilcapital.ru/konyunktura/65257.html?sphrase_id=81830, 20 Ekim 2013
- Oil News: “Razvedannih Zapasov Nefti Hvatit dlya Dobıçı 600 mln t/g v Teçenii 30 Let, - Ministr”, **Oil News**, Mayıs 28, 2012, (Çevrimiçi),
http://oilnews.com.ua/a/news/Razvedannih_zap_ asov_nefti_Rossii_hvatit_dlya_dobichi_600_ml n_tg_v_techenie_30_let_%E2%80%93_ministr/212928, 20 Ekim 2013
- OPEC: “Brief History”, (Çevrimiçi)
http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm, 20 Ekim 2013

- OPEC: **Annual Statistical Bulletin**, 2013, (Çevrimiçi)
http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2013.pdf
 , 20 Ekim 2013
- Open Economi: “Turkmenbaşı Spas Rossiyu ot Defitsita Gaza v Blijayšie 25 Let. “Ogromniy Proriv”, “Gazprom” Stal İmporterom”, **Open Economy**, Nisan 11, 2003, (Çevrimiçi)
<http://www.opec.ru/1013230.html>, 20 Ekim 2013
- Open Economi: “Gazprom Vozobnovil Postavku Gaza v Belorussiyu”, **Open Economy**, Şubat 19, 2004, (Çevrimiçi) <http://www.opec.ru/1047218.html>, 20 Ekim 2013
- Osipova, N.: “Kongres i Nekotorie Voprosı Vneşney Politiki SŞA i Rossiysko-amerikanskikh Otnoşeniy pri Vtoroy Administratsii Djordja Buşa-Mladşego”, **Rossiya i Amerika v XXI Veke**, Ocak 2006, (Çevrimiçi)
<http://www.rusus.ru/?act=read&id=12>, 20 Ekim 2013
- Paillard, Cristophe-Alexandre: “Rethinking Russia: Russia and Europe’s Mutual Energy Dependence”, **Journal of International Affairs**, cilt 63, sayı 2, Columbiya University, New York, 2010, s. 65 – 84, (Çevrimiçi)
<http://jia.sipa.columbia.edu/russia-and-europe%E2%80%99s-mutual-energy-dependence>, 20 Ekim 2013
- Panfilova, Viktoriya: “Kaspiy – Arena Soprikosnoveniya Mirovıh Superigrokov”, **Nezavisimaya Gazeta**, Mayıs 20, 2013, (Çevrimiçi)

- http://www.ng.ru/dipkurer/2013-05-20/11_kaspiy.html, 20 Ekim 2013
- Panfilova, Viktoriya: “Otnoşenie Rossii i Kazahstana – Horoşiy Primer Bezkonfliktnogo Sotrudniçestva”, **Novosti Kazahstana**, Kasım 19, 2013, (Çevrimiçi) <http://newskaz.ru/comment/20131119/5808923.html>, 20 Aralık 2013
- Paramonov, Vladimir, Stokov, Aleksey: “Etapı Vneşney Politiki Rossii v Tsentral’noy Azii”, **Tsentrlnaya Evraziya**, Haziran 2008, (Çevrimiçi) <http://ceasia.ru/biblioteka/>, 20 Ekim 2013
- Paramonov, Vladimir, Stokov, Aleksey: “Struktura Vzaimozavisimosti Rossii i Tsentral’noy Azii v Neftegazovoy Sfere”, **Tsentrlnaya Evraziya**, Haziran 2007, (Çevrimiçi) <http://ceasia.ru/biblioteka/>, 20 Ekim 2013
- Paramonov V., Stokov, A.: “Energetiçeskoe Vzaimodeystvie Rossii so Stranami Tsentral’noy Azii: Sovremennoe Sostoyanie i Perspektivı Razvitiya”, **Tsentrlnaya Evraziya**, Ağustos 11, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.ceasia.ru/energetika/energeticheskoe-vzaimodeystvie-rossii-so-stranami-tsentralnoy-azii-sovremennoe-sostoyanie-i-perspektivi-razvitiya.html>, 20 Ekim 2013
- Paramonov V., Stokov, A., Stolpovskiy, O.: “Rossiya Riskuet Utratit’ Svoi Preimuşestva na Neftegazovom Rinke Uzbekistana”, **Tsentrlnaya Evraziya**, Eylül 19, 2009,

- (Çevrimiçi)
<http://www.ceasia.ru/energetika/rossiya-riskuet-utratit-svoi-preimushchestva-na-neftegazovom-rinke-uzbekistana.html>, 20 Ekim 2013
- Paramonov V., Stokov, A.,
 Stolpovskiy, O.: “Rossiysko-uzbekskoe Energeticheskoe Vzaimodeystvie. Çast’ 1”, **Tsentral’naya Evraziya**, Ağustos 19, 2010, (Çevrimiçi)
<http://www.ceasia.ru/energetika/rossiysko-uzbekskoe-energeticheskoe-vzaimodeystvie.-chast-1.html>, 20 Ekim 2013
- Paramonov V., Stokov,
 A., Stolpovskiy, O.: “Rossiysko-uzbekskoe Energeticheskoe Vzaimodeystvie. Çast’ 2”, **Tsentral’naya Evraziya**, Ağustos 20, 2010, (Çevrimiçi)
<http://www.ceasia.ru/energetika/rossiysko-uzbekskoe-energeticheskoe-vzaimodeystvie.-chast-2.html>, 20 Ekim 2013
- Perfilyev, Nikita: “Perspektivi i Problemy Rossiysko-Kitayskogo Neftgazovogo Sotrudnichestva”, **İndeks Bezopasnosti**, sayı 1 (84), 2008, s. 37 – 54
- Petersen, Aleksandros: “Azerbaijan’s Gas is Going East?”, **European Dialogue**, (Çevrimiçi)
<http://eurodialogue.org/energy-security/Azerbaijan-Gas-Going-East>, 20 Ekim 2013
- Pipinaşvili, David: “Sino – Russian Geopolitical Interests in Central Asia and South Caucasus”, **Bulletin of The Georgian Interests in Central Asia and South Caucasus**, cilt V, sayı 2, 2011, s. 144 – 148, (Çevrimiçi)

- <http://www.science.org.ge/moambe/5-2/144-148%20Pipinashvili.pdf>, 20 Ekim 2013
- Pirani, Roberto: “A Priority Project of the EU and Integral Component of the Southern Gas Corridor”, Mayıs 2010, (Çevrimiçi) <http://www.osce.org/ashgabat/67922>, 20 Ekim 2013
- Pirani, Simon: “The Russo – Ukrainian Gaz Dispute 2009”, **Russian Analytical Digest**, sayı 53, Ocak 20, 2009, s. 2 – 8, (Çevrimiçi) <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/RAD-53.pdf>, 20 Ekim 2013
- Podolskiy, U. V.: “Neftyanoy Potantsial Rossii. Problemi Ego Otsenki i Osvoeniya”, **Neftegazovaya Geologiya. Teoriya i Praktika Neftegazovaya Geologiya. Teoriya i Praktika**, Haziran 2008, (Çevrimiçi) http://www.ngtp.ru/rub/6/29_2008.pdf, 03 Mart 2011
- Pogorilov, Stanislav: “Simonov: Sut’ Predlojeniya: V1 Nam Trubu, My Vam – Deşeviy Gaz”, **Liga.BiznesInform**, Mart 2, 2013, (Çevrimiçi) <http://biz.liga.net/ekonomika/tek/intervyu/2141740-simonov-sut-predlozheniya-vy-nam-trubu-my-vam-deshevyiy-gaz.htm>, 20 Ekim 2013
- Pogorilov, Stanislav: “Na Remont. Skol’ko Stoit Remont Ukrainskoy GTS”, **Liga.BiznesInform**, Mart 14, 2013, (Çevrimiçi) <http://biz.liga.net/ekonomika/tek/stati/2150548-na-iznos-skolko-stoit-remont-ukrainskoy-gts.htm>, 20 Ekim 2013

- Povarov, O.A.: “Dostijeniya i Perspektivy Razvitiya Geotermalnoy Energetiki v Rosii”, (Çevrimiçi) <http://www.kscnet.ru/ivs/lgig/averev/geoterm/art1.html>, 01 Aralık 2011
- Pravo TEK: “SŞA Ne garantiruet Spros na Neft dlya Stroitelstva Severnogo Nefteprovoda - Vaynştok”, **Pravo TEK**, Haziran 14, 2005, (Çevrimiçi) <http://www.lawtek.ru/news/11049>, 20 Ekim 2013
- Prime Business News Agency: “Russian’Rosneft, Transneft Agree to Extend Oil Pipe to China”, **Prime Business News Agency**, Kasım 11, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.1prime.biz/news/0/%7B1D322272-C661-4FC5-ABC2-B75D1B5D4A61%7D.uif>, 20 Ekim 2013
- PrimaMedia: “Bolee 16 Mln Tonn Nefti Sostavit Eksport iz Koneçnoy Toçki VSTO v 2012 Godu”, **PrimaMedia**, Aralık 29, 2012, (Çevrimiçi) <http://primamedia.ru/news/economics/29.12.2012/248824/bolee-16-mln-tonn-nefti-sostavit-eksport-iz-konechnoy-tochki-vsto-v-2012-godu.html>, 10 Eylül 2013
- Priroda Rossii Enformatsionnyy Portal: “Les”, (Çevrimiçi) <http://www.priroda.ru/regions/forest/>, 01 Aralık 2011
- Promışlennıe Novosti: “Tarifi na Energoresursy i Razvitie Ekonomiki”, **Promışlennıe Vedomosti**, Nisan 18, 2001, (Çevrimiçi) http://www.promved.ru/aprel_2001_02.shtml, 10 Şubat 2013

- Rabçuk, V. v.d.: **Otsenka Vozmojnostey Gazovoy Otrastli v Obespeçenii Energetičeskoj Bezopasnosti v Period 2000 – 2020**, İrkutsk, L.A. Melentyeva Enerji Sistemler Enstitüsü, 2001
- Radbel, D.: “Energetičeskaya Politika Rossiya na Ukrainskom Napravlenii”, **İnformatsionno-analitičeskiy Tsentr**, Haziran 17, 2008, (Çevrimiçi) <http://www.ia-centr.ru/expert/1322/>, 20 Ekim 2013
- Radionov, V.: “Usloviya İnnovatsionnogo Razvitiya Rossiyskoy Ekonomiki”, **Nauçnye Zapisi Novosibirsk İktisat ve İşletme Devlet Universitesi Dergisi**, Şubat 2009, (Çevrimiçi) http://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=997, 20 Ekim 2013
- Rasov, S.: “Gazovıy Razrıv. Mejdu Rossiiy i Turkmeniey Razrazilıya Ne şutoçnyy Gazovıy Konflikt”, **Tsentr Aziya**, Nisan 11, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1239426660>, 20 Ekim 2013
- Ratner, Michael v.d.: “Europe’s Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification”, Ağustos 20, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R42405.pdf>, 20 Ekim 2013
- Ratner, Michael, Tiemann, Mary: “An Overview of Unconventional Oil and Natural Gas: Resources and Federal Actions”, **Congressional Research Service**, Ocak 23, 2014, (Çevrimiçi) <https://www.fas.org/sgp/crs/misc/R43148.pdf>, 01 Şubat 2014

- Razumova, L.: **Sovremennaya Transformatsiya Mirovogo Rynka Nefti: Osnovnye Faktory i Tendentsii Razvitiya**, Moskova, MAKS Press, 2009
- PBK, Rusya Ekonomik
Gelişme Bakanlığı:
RBK: **Rossiya. Kurs na İnnovatsii**, Moskova, 2013
- “Gazprom Dogovorilsya o Postavkah Sjiennogo Gaza v İndiyu”, **RBK**, Ekim 1, 2012, (Çevrimiçi)
<http://top.rbc.ru/economics/01/10/2012/672175.shtml>, 20 Ekim 2013
- RBK: “Federalnaya Setevaya Kompaniya Edinoi Energetičeskoi Sistemi”, (Çevrimiçi),
<http://www.rbc.ru/companies/fsk-ees.shtml>, 2 Ocak 2013
- Regnum: “Dobiça Nefti i Gazovogo Kondensata v Uzbekistane v 2012 godu Snizilas na 11,6%”, **Regnum Informatsionnoe Aгенstvo**, Ocak 18, 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.regnum.ru/news/fd-abroad/uzbek/1614632.html>, 20 Ekim 2013
- Regnum: “Prodaja 20% Aktsii ArmRosgazproma Bıla Vıgodna: Ministr Energetiki Armenii Opponiruet Eks-prezidentu”, **Regnum Informatsionnoe Aгенstvo**, Ocak 15, 2014, (Çevrimiçi)
<http://www.regnum.ru/news/russia/1754645.html>, 20 Ocak 2014
- Remizov, Mihail, v.d.: “Novaya Energetičeskaya Strategiya Rossii”, **Natsionalnaya Strategiya v Usloviyah Krizisa**, Aralık 2008, (Çevrimiçi)
<http://www.apn.ru/publications/article21190.htm>, 20 Ocak 2013

- RJD: “Obşie Svedeniya ob Otkritom Aktsionernom Obşestve Rossiyskie Jeleznie Dorogi”, (Çevrimiçi)
http://annrep.rzd.ru/reports/public/ru?STRUCTURE_ID=4409, 03 Ekim 2012
- RIA Novosti: “Putin Şçitaet Uzbekistan Klyuçevım Partnerom RF v Energetike”, **RIA Novosti**, Nisan 20, 2012, (Çevrimiçi)
<http://ria.ru/politics/20100420/224694791.html>, 20 Ekim 2013
- RIA Novosti: “Lukoil To Invest 5 Bln in Uzbekistan Projects”, **RIA Novosti**, Aralık 4, 2013, (Çevrimiçi)
<http://en.ria.ru/business/20131204/185256692/LUKoil-to-Invest-5Bln-in-Uzbekistan-Projects.html>, 20 Aralık 2013
- RIA Novosti: “Lukaşenko Nazval Severoevropeyskiy Truboprovod Duratskim Proektom”, **RIA Novosti**, Ocak 14, 2007, (Çevrimiçi)
<http://ria.ru/economy/20070114/59036574.html>, 20 Ekim 2013
- RIA Sibir: “V Rossii Vıpolnyaetsya Kiyotskiy Protokol – Vıbrosı Parnikovıh Gazov Sokratilis”, **RIA Sibir**, Aralık 27, 2013, (Çevrimiçi) <http://ria-sibir.ru/viewnews/54168.html?cdate=2008-03->, 30 Aralık 2013
- Riga NATO Summit Press Release: “Lugar: Attack on Allies' Energy Supplies is Attack on NATO Alliance”, **Riga NATO Summit**, Kasım 27, 2006, (Çevrimiçi)
<http://www.rigasummit.lv/en/id/pressin/nid/191/>, 20 Ekim 2013

- Rogov, S.: “Rossiya i SŞA: Uroki İstorii i Vıvodu na Buduyuşee”, **Rossiya i Amerika v XXI Veke**, Ocak 2007, (Çevrimiçi) <http://www.rusus.ru/?act=read&id=15>, 20 Ekim 2013
- Rogov, Sergey: “Uteşitelnoe Partnerstvo”, **Politiçeskiy Jurnal**, sayı 8 (59), 2005, s. 47
- Romaşkova, Natalya: “Evrokomissiya Naçala Proverku Gazproma”, **Kommersant**, Eylül 4, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.kommersant.ru/doc/2015646>, 10 Ocak 2013
- ROSATOM: “Atomnaya Otrasl Rossii”, (Çevrimiçi) <http://www.rosatom.ru/wps/wcm/connect/rosatom/rosatomsite/aboutcorporation/nuclearindustry/russainnuclearindustry/ad73de80426fd722a709a72afefde77d>, 01 Aralık 2011
- ROSATOM: “Bezopasnost Rossiyskih AES”, (Çevrimiçi) http://www.rosatom.ru/wps/wcm/connect/rosatom/rosatomsite/aboutcorporation/nuclearindustry/npp_safety/3e6fda8046654b09827fe3a6fc651667, 01 Aralık 2011
- RosBiznesKonsalting: “Zapasy: v Rossii Nefti Mnogo, No Skolko Tochno – Neizvestno”, **RosBiznesKonsalting Otrasleye Obzory**, (Çevrimiçi) <http://www.rbc.ru/reviews/petroleum/310504/9.shtml>, 03 Mart 2011
- ROSSETI: “Aksioneriy Kapital OAO ROSSETI”, (Çevrimiçi) <http://rugrids.ru/investors/capital/>, 02 Ocak 2013
- Rossiyskoe Energetiçeskoe Agenstvo: “TEK Kazahstana”, (Çevrimiçi)

- <http://rosenergo.gov.ru/upload/Kazakhstan.pdf>,
20 Ekim 2013
- ROSSTAT: “Rossiyskiy Statisticheskiy Yejegodnik – 2010/
Balans Energoresursov za 2008 God”,
(Çevrimiçi)
http://www.gks.ru/bgd/regl/b10_13/Main.htm,
10 Eylül 2010
- Rubanov, İvan: “Neft’, Kotoruyu Mı Teryaem”, **Ekspert**,
Kasım 1, 2004, (Çevrimiçi)
http://expert.ru/expert/2004/41/41ex-casp-1_28142/, 15 Eylül 2013
- Ruban, L., Kataev, E., Hegay, V.: **Geostrategičeskie İnteresı Rossiyskoy Federatsii na Dal’nem Vostoke**, Moskova, Nauka, 2006
- RUPEC: “Molçalıvıy Gigant”, **RUPEC**, Eylül 21, 2013,
(Çevrimiçi)
<http://www.rupec.ru/analytics/27681/>, 20 Ekim 2013
- RusGidro: “İstoriya Vetroenergetiki”, (Çevrimiçi)
<http://www.rushydro.ru/industry/res/windpower/history>, 01 Aralık 2011
- Russian Today: “ES Otkazalsya Provodit Trehstoronnie
Peregovori po Assotsiatsiyi Kieva s
Evrosoyuzom”, **Russian Today**, Kasım 29,
2013, (Çevrimiçi)
<http://russian.rt.com/article/19026>, 10 Aralık 2013
- Rustambekov, Bahram: “Eksport Nefti po Truboprovodu Baku-Tbilisi-
Dzeyhan Sokratilsya na 2, 5 Milyon Ton ”, **The First News**, Ocak 14, 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.1news.az/economy/20130114125358656.html>, 20 Ekim 2013

- Rusya Bilimler Akademisi
Enerji Araştırmaları Enstitüsü: **Prognoz Razvitiya Energetiki Mira i Rossii do 2040 Goda**, Moskova, 2010
- Rusya Bilimler Akademisi
Uzak Doğu Enstitüsü
Akademik Konseyi (İDV RAN): **Rınok Energetičeskih Resursov Kitaya: İnteresı i Vozmojnosti Rossii**, editör A. Ostrovskiy, Moskova, İDV RAN, 2011
- Rusya Dış İşler Bakanlığı: “Soglaşenie Mejdu Pravitel’stvom Rossiyskoy Federatsii i Pravitel’stvom Kırğızskoy Respubliki o Stroitel’stve Kambaratinskoy GES - 1”, Mart 25, 2009, (Çevrimiçi) http://www.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/CEB869C32DA76F2F44257C8C003963D6, 20 Ekim 2013
- Rusya Federasyonu İktisadi
Gelişme Bakanlığı: “2020 yılına kadar Rusya’nın uzun dönem sosyal-ekonomik gelişmesinin konsepti” kararnamesi, Kasım 17, 2008, (Çevrimiçi) http://www.economy.gov.ru/wps/wcm/connect/economylib4/mer/activity/sections/strategicplan ning/concept/doc20081117_01, 20 Ocak 2013
- Rusya Federasyonu Merkez
Bankası İstatistikleri: “Statistika”, (Çevrimiçi) <http://www.cbr.ru/eng/statistics/>, 20 Ekim 2013
- Rusya Federasyonu Hükümeti: **Rusya Federasyonu Kanunlar Kılavuzu**, sayı 19, Moskova, 1995
- Rusya Federasyonu Hükümeti: **Rusya Federasyonu Kanunlar Kılavuzu**, sayı 12, Moskova, 1996
- Rusya Federasyonu Hükümeti: “Osnovnie Napravleniya Būdjetnoy Politiki na 2014 God i Planoviy Period 2015, 2016 Godov”, (Çevrimiçi)

<http://government.ru/media/files/41d47b423d16db7f8be6.pdf>, 20 Aralık 2013

Rossiya – OPEC

Uzmanlar Oturumu:

“Rossiya – OPEC”, **Mejdunarodnaya Jızn**, Ocak 2011, (Çevrimiçi) http://interaffairs.ru/i/opek5_1.pdf, 20 Ekim 2013

Ryabov, Viktor:

“Neftepererabotka – Osnova Stabilnosti Ekonomiki”, **Ekonomika i TEK Segodnya**, (Çevrimiçi) <http://www.rusoil.ru/opinions/o505.pdf>, 03 Nisan 2011

Saakyan, İren:

“Armeniya – Rossiya: Nam ne Jıt’ Drug Bez Druga”, **Kavkazskaya Politika**, Temmuz 1, 2013, (Çevrimiçi) <http://kavpolit.com/armeniya-rossiya-nam-ne-zhit-drug-bez-druga/>, 20 Ekim 2013

Sasim, Sergey:

“Gosudarstvennoe Regulirovanie Tarifov s Primeneniem Metoda Dohodnosti Investirovannogo Kapitala (RAB)”, **Federalnaya Slujba Tarifov**, Haziran 2010, (Çevrimiçi) <http://www.fstrf.ru/press/meeting/27/FST-Sasim.ppt>, 20 Mart 2012

Seleznev, A.:

“Problemy Bıdjetnoy Trehletki”, **Ekonomist**, sayı 2, 2009, s. 15 – 27

Serov, Aleksey:

“Poşlı Protiv Printsipa, Sobıtiya, Proishodyaşıe v Energetičeskoy Otrastı, Protivoreçat Suti Reformı RAO EES”, **RG.RU**, Şubat 21, 2012, (Çevrimiçi) <http://www.rg.ru/2012/02/21/razvedka.html>, 1 Aralık 2012

- Shkadyuk, İ.E.: “Tendencii Razvitiya Vozobnovlyaemih İstochnikov Energii v Rossii i Mire, Moskova”, **Russkoe Geograficheskoe Obshestvo**, 2010, (Çevrimiçi), <http://www.rgo.ru/wp-content/uploads/2011/02/Renewable.pdf>, 1 Aralık 2011
- Shtok, Aleksandr: “Nefteprovodı Rossii: Peremenı k Luchshemu”, **Vostochniy Nevteprovod**, Haziran 14, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.vstoneft.ru/analit.php?number=201>, 03 Eylül 2011
- Sidorov, Oleg: “Sredneaziatskaya İgra Gazproma: Novie Gorizontı”, **Gazeta.kz**, Ocak 31, 2006, (Çevrimiçi) <http://wap.gazeta.kz/article/70810/>, 20 Ekim 2013
- Simonov, Konstantin: **Energetičeskaya Sverhderjava**, Moskova, Eksmo-Press, 2006
- Simonov, K.: “Rusya ve Suudi Arabistan”, Uzman görüşü, Rusya Enerji Bakanlığı, (Çevrimiçi) http://www.minenergo.gov.ru/press/experts/4068.html?sphrase_id=168311, 20 Ekim 2013
- Sizov, V.: “Otnoşeniya Rossii i SŞA v Sfere Bezopasnosti: Mojno li Sçitat 2009 God Uspeşnim?”, **Rossiya i Amerika v XXI Veke**, Ocak 2010, (Çevrimiçi) <http://www.rusus.ru/?act=read&id=177>, 20 Ekim 2013
- Skorlıpina, Natalya, Dzaguto, Vladimir: “Dolgosroçnoe i Kratkosroçnoe Tarifnoe Regulirovanie – RAB, Dolgosroçnaya İndeksatsiya i “Zatrati Plyus” ”, **Kommersant**, Ekim 31, 2012, (Çevrimiçi)

- <http://www.kommersant.ru/doc/2057185>, 1
Aralık 2012
- Slavinskaya, Larisa: “Turkmenistan – Politika i Politikanstvo”, **Neftegazovaya Vertila’**, sayı 23 – 24, 2011, s. 70 – 72
- Slepova, Polina: “Gazprom Podşital Poteri”, **Vzglyad**, Haziran 30, 2010, (Çevrimiçi)
<http://www.vz.ru/economy/2010/6/30/414818.html>, 20 Ekim 2013
- Smil, Valcav, Knowland, William E.: **Energy in the Developing World**, New York, Oxford University Pres, 1980
- Smith, Christopher E.: “India approves TAPI special purpose vehicle, GAIL’s participation”, **Oil&Gas Journal**, Ağustos 2, 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.ogj.com/articles/2013/02/india-approves-tapi-special-purpose-vehicle--gails-participation.html>, 20 Ekim 2013
- Smith, Keith C.: “Russian Energy Policy and Its Challenge to Western Policy Makers”, **Center for Strategic and International Studies**, Mart 2008, (Çevrimiçi)
http://csis.org/files/media/csis/pubs/080407_helsinki.pdf, 20 Ekim 2013
- SOCAR: “Annual Report 2012”, (Çevrimiçi)
http://new.socar.az/socar/assets/documents/en/socar-annual-reports/annual_report2012.pdf, 20 Ekim 2013
- Solozobov, Yuriy: “Rossiya i Kazahstan: Dorojnaya Karta dlya Novogo Prezidenta”, **Intellectual Russia**, Mayıs 2008, (Çevrimiçi)
http://www.intelros.ru/intelros/reiting/rejting_0

- [9/material_sofiy/5183-rossiya-i-kazaxstan-dorozhnaya-karta-dlya-novogo-prezidenta.html](http://material_sofiy/5183-rossiya-i-kazaxstan-dorozhnaya-karta-dlya-novogo-prezidenta.html), 20 Ekim 2013
- South Stream: “O Proekte”, (Çevrimiçi), <http://south-stream.info/?L=1>, 20 Ekim 2013
- Stanradar: “Transkaspiskiy Gazoprovod – İstoriya Nesbıvşıhsya Nadejd”, **Stanradar**, Nisan 4, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.stanradar.com/news/full/1745-transkaspiskij-gazoprovod-istoriya-nesbyvshih-sya-nadezhd.html>, 20 Ekim 2013
- Stepanov, Aleksey: “Slantsevaya Neft: Sleduyuşaya Energetičeskaya Revolutsiya”, **Energy Strategy Press Center**, Mart 11, 2013, (Çevrimiçi) http://www.energystrategy.ru/press-c/source/Stepanov_11.03.13.pdf, 20 Ekim 2013
- Stepanov, A.: “Büdjet Tsveta Nefti: Tsena na Neft i Gosudarstvennyy Büdjet Rossii”, **Akademiya Energetiki**, sayı 2 (46), 2012, s. 20 – 24
- Steven, Paul: “Resource Impact: Curse or Blessing? A Literature Survey”, **Center for Energy, Petroleum and Mineral Law Policy**, Vol 1, No 14, 2003, s. 3 – 43, (Çevrimiçi) <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/Vol13/article13-14.pdf>, 20 Ocak 2011
- Sudo, M.M., Kazankova, E.R.: “Energeticheskie Resursy. Neft i Prirodniy Gaz. Vek Uhodyashiy”, **Rossiya v Okrujayushem Mire**, Haziran 1998, (Çevrimiçi) http://www.rus-stat.ru/stat/1931998_6.pdf, 03 Mart 2011
- Swinn, Eric S.: **Politics or Profits? Gazprom’s Competing Mandates and Russian Energy Policy**,

- yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Georgetown University, Washington DC, 2013, (Çevrimiçi) <https://repository.library.georgetown.edu/handle/10822/558675>, 19 Ekim 2013
- Şumilin, A.: **Energetičeskaya Strategiya Rossii i SŞA**, Moskova, Mejdunarodnie Otnoşeniya, 2008
- Tagiev, Tagi: “V Baku Bronzoveyut Daje Devuşki”, **Neftegazovaya Vertikal**’, sayı 18, Moskova, 2011, s. 96 – 98
- TANAP: “What’s TANAP?”, (Çevrimiçi) <http://www.tanap.com/en/what-is-tanap>, 20 Ekim 2013
- TAP Projesi: “About Us”, (Çevrimiçi) <http://www.trans-adriatic-pipeline.com/home/>, 20 Ekim 2013
- TatarInform: “V Tatarstane Nachnut Proizvodit Biogaz i Bioudobrenie”, (Çevrimiçi) <http://www.tatar-inform.ru/news/2009/07/16/176289/>, 1 Aralık 2011
- Telman, Vladimir: “Siryevoy Tsugtsvang – 2012”, **Neft Rossii**, sayı 12, Aralık 2012, s. 10 – 15
- Tereşenko, Vladimir: “Gruzii tak i Ne udalos’ Povisit’ Svoyu Rol’ na Mirovom Neftyanom Rınke”, **Neft’ Rossii**, Eylül 9, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.oilru.com/nr/221/5460/>, 20 Ekim 2013
- The Commission on America’s National Interests: **America’s National Interests**, Washington, 1996
- The Commission on America’s National Interests: **America’s National Interests**, Washington, 2000
- The European Bank for Reconstruction

- and Development ve Black&Veach: “Russian Country Profile”, (Çevrimiçi)
<http://ws2-23.myloadspring.com/sites/renew/Shared%20Documents/2009%20Country%20Profiles/russia.pdf>, 1 Aralık 2011
- The White House Office of
 The Press Secretary: “Remarks by the President to the United Nations General Assembly”, Eylül 23, 2009, (Çevrimiçi)
http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-by-the-President-to-the-United-Nations-General-Assembly, 20 Ekim 2013
- Tihomirov, Andrey: “Belarus’ – Venesuela: Mnogo Şuma i Poçti Niçego”, **Naviny**, Temmuz 27, 2012, (Çevrimiçi)
http://naviny.by/rubrics/economic/2012/07/21/ic_articles_113_178543/, 20 Ekim 2013
- Todorov, Aleksandr: “Energy Dialogue Between Russia and USA”, **Geopolitika**, Temmuz 12, 2010, (Çevrimiçi)
<http://geopolitica.eu/in-english/898-energy-dialogue-between-russia-and-the-us?format=pdf>, 10 Ekim 2013
- TRANSNEFT: “O Kompanii”, (Çevrimiçi)
<http://www.transneft.ru/company/>, 20 Ekim 2013
- Transneftstroy: “O Kompanii”, (Çevrimiçi),
<http://www.transneftstroy.ru/>, 20 Ekim 2013
- Tsentral’noe Dispertçeskoe
 Upravlenie Toplivo-energetiçeskogo
 Kompleksa: “Neftyanaya Promişlennost’ Uzbekistana”, 2012, (Çevrimiçi)

- <http://www.edu.ru/articles/detail.php?ID=30959>
6, 20 Ekim 2013
- Transport-Neft: “Nerinoçnaya Preferentsiya”, **Transport - Neft**, Eylül 13, 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.transport-nefti.com/picture-day/2379/>, 20 Ekim 2013
- Tseretel, Mamuka: “Why The South Caucasus Needs a Stronger U.S. and European Polisy”, **The Central Asia – Caucasus Analyst**, Mayıs 15, 2013, (Çevrimiçi)
<http://cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12732-why-the-south-caucasus-needs-a-stronger-us-and-european-policy.html>, 20 Ekim 2013
- Tsıganov, Oleg: “Rossiya – Azerbaydjan: Vektorı Strategičeskogo Parnerstva”, **Rossiyskaya Gazeta**, Ekim 11, 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.rg.ru/2011/10/11/azerbaydzhan.html>, 20 Ekim 2013
- Tsıganov, Oleg: “Azerbaydjanskiy Gaz Kak Vklad v Energobezopasnost’ Mira: Energetičeskaya Strategiya pri İlhame Alieve Obretaet Novoe Dıhanie”, **İzvestiya**, sayı 10, Ocak 23, 2008, s. 4
- Turganov, Duysenbay: “Sostoyanie i Perspektivı Razvitiya Atomnogo Energetičeskogo Kompleksa Respubliki Kazahstan”, **Federal’nyy Spravoçnik: Toplivno Energetičeskiy Kompleks Rossii**, 11. cilt, s. 383 – 388, (Çevrimiçi)
<http://federalbook.ru/files/TEK/Soderzhanie/To m%2011/VI/Turganov.pdf>, 20 Ekim 2013
- Türkmenistan Petrol ve Doğal gaz

- Sanayisi Bakanlığı: “Neftergazovaya Otrast”, (Çevrimiçi)
<http://www.oilgas.gov.tm/index.html>, 20 Ekim 2013
- Şaklein V.: “Mojno li Govorit o Novoy Povestke Dnya Otnoşeniy Rossii i SŞA”, **Rossiya i Amerika v XXI Veke**, Şubat 2010, (Çevrimiçi)
<http://www.rusus.ru/?act=read&id=195>, 20 Ekim 2013
- Uçitel, M., Tonkih , M.: **Mirovoy Rınok Nefti i Gaza**, İrkutsk, İrkutsk Teknik Devlet Üniversitesi yayım evi, 2011
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division: **World Population Prospects. The 2010 Revision**, 2011, New York
- Urbanskaya, Tatyana: “Rossiyskie Kozıri v Evrointegratsionnoy İgre Ukrainı”, **UNIAN**, Kasım 22, 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.unian.net/politics/854717-rossiyskie-kozyiri-v-evrointegratsionnoy-igre-ukrainyi.html>, 10 Aralık 2013
- U.S. Departament of State: “The United States and Russia: A Multifaceted Relationship”, Haziran 18, 2012, (Çevrimiçi)
<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/193208.htm>, 20 Ekim 2013
- Vashagmadze, Giorgi: “The White Stream Gas Transportation Project - a project to deliver Caspian gas to the EU”, Mayıs 13, 2009, (Çevrimiçi)
http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/White_Stream.pdf, 20 Ekim 2013
- Vasilyeva, İrina: “Nujen li Gazovıy OPEK”, **Energetika i Promıshlennost’ v Rossii**, Nisan 2007, (Çevrimiçi)

- <http://www.eprussia.ru/epr/80/5648.htm>, 20 Ekim 2013
- Vatansever, Adnan: “Russia’s Oil Exports”, **Carnegie Papers Energy and Climate Program**, Aralık 2010, (Çevrimiçi)
http://carnegieendowment.org/files/russia_oil_exports.pdf, 4 Nisan 2011
- Velihov, E. v.d.: **Energetika v Ekonomike XXI Veka**, Moskova, İzdat, 2010
- Verkey, Julyen: “Pryamie İnostrannie Investitsii v Rossii”, **Ejegovniy Doklad: “Rossiya 2013”**, Franco-Russe Observatoire, St.Petersburg, Haziran 2013, s. 62 – 75
- Vesti Finance: “Büdjet Budet Rasçıtıvatsya iz Tsenı na Neft za 5 Let”, **Vesti Finance**, Haziran 28, 2012, (Çevrimiçi)
<http://www.vestifinance.ru/articles/13562>, 20 Ekim 2013
- Vinatier, Laurent: “GAZPROM and The Kremlin; Russia’s Double Approche to Europe’s Energy Markets?”, **Institut Thomas More**, Mayıs, 2013, (Çevrimiçi) <https://institut-thomas-more.academia.edu/LaurentVinatier/Papers>, 20 Eylül 2013
- Vinogradova, O.: “Renessans İnostrannih Investitsiy”, **Neftegazovaya Vertikal**, sayı 14 (215), 2009, s. 6 - 10
- Vneshekonombank: “Subsidirovannie Kreditı, Predostavlenne Rossiyskim Kreditnim Organizatsiyam”, (Çevrimiçi) <http://www.veb.ru/sup/supprot/>, 20 Ekim 2013

- Volosov, Igor: “Gosuderyeva Dolya”, **Rossiyskaya Biznes Gazeta**, Haziran 28, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.rg.ru/2011/06/28/biznes.html>, 10 Aralık 2012
- Voloşın, Vladimir: “Preodolenie Monopolizma i Formirovanie Konkurentnoy Sredy kak Faktor Modernizatsii Ekonomiki”, **Političeskoe Obrazovanie**, Haziran 29, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.lawinrussia.ru/preodolenie-monopolizma-i-formirovanie-konkurentnoi-sredy-kak-faktor-modernizatsii-ekonomiki>, 20 Ekim 2013
- Vutyanova, Yana: **Energetičeskaya Politika Kak Faktor Geopolitičeskogo Vliyaniya Rossii**, yayımlanmamış doktora tezi, MGU, Moskova, 2013
- Vzglyad Delovaya Gazeta: “BP: Rossiya Çerez 20 Let Ostanetsya Krupneyşım Eksporterom Energonositeley”, **Vzglyad Delovaya Gazeta**, Ocak 16, 2014, (Çevrimiçi) <http://vz.ru/news/2014/1/16/668086.html>, 20 Ocak 2014
- Vzglyad Delovaya Gazeta: “TSB RF: Zavisimost Possiyskoy Ekonomiki ot Tsen na Neft Snijaetsya”, **Vzglyad Delovaya Gazeta**, Ocak 20, 2011, (Çevrimiçi) <http://vz.ru/news/2011/1/20/462640.html>, 25 Şubat 2011
- Vzglyad Delovaya Gazeta: “Miller: Gazprom Narastit Eksport Gaza v Stranı ATR do Evropeyskogo Urovnya”, **Vzglyad Delovaya Gazeta**, Mayıs 15, 2013, (Çevrimiçi)

- <http://www.vz.ru/news/2013/5/15/632697.print.html>, 20 Ekim 2013
- Watkins, Eric: “Putin: Russia Will Coordinate Work With OPEC”, **Oil&Gas Journal**, Kasım 11, 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.ogj.com/articles/2011/11/putin-russia-will-coordinate-work-with-opec.html>, 20 Ekim 2013
- Weiss, Clara: “European Union’s Nabucco pipeline project aborted”, **World Socialist**, Temmuz 13, 2013, (Çevrimiçi)
<https://www.wsws.org/en/articles/2013/07/13/nabu-j13.html>, 20 Ekim 2013
- Wierzbowska-Miazga, Agata: “Russian is Strengthening its Presence in Transnistria”, **The Center for Eastern Studies (OSW)**, Şubat 2, 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2013-02-13/russia-strengthening-its-presence-transnistria>, 20 Ekim 2013
- Willrich, Mason v.d: **Energy and the World Politics**, New York, The Free Press, 1975
- World Economic Forum: **The Global Competitiveness Report**, 2013, (Çevrimiçi)
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf, 20 Aralık 2013
- Woehrel, Steven: “Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries”, **Congressional Research Service Report**, Eylül 2, 2009, (Çevrimiçi)
<http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf>, 20 Mart 2010

- World Nuclear Association: “World Nuclear Power Reactors & Uranium Requirements”, (Çevrimiçi) <http://www.world-nuclear.org/info/reactors.html>, 10 Şubat 2012
- World Nuclear News “Policies Hold European Nuclear Steady”, **World Nuclear News**, Ocak 5, 2014, (Çevrimiçi) <http://www.world-nuclear-news.org/EE-Politics-hold-European-nuclear-steady-0901144.html>, 20 Ocak 2014
- WWF: “Dlay Razvitiya Vozobnovlyаемih İstochnikov Energii v Rossii Nujna Obshestvennaya Poddrejka ”, Mart 23, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.wwf.ru/resources/news/article/6274>, 1 Aralık 2011
- Yanovskiy, A., Saenko, V.: “Energetičeskaya Strategiya Rossiyi”, **Vneşnyaya Energetičeskaya Politika Rossiyi**, Moskova, Mejdunarosniy Institut Toplivno Energetičeskogo Kompleksa – MGIMO, 2003
- Yazarlar grubu: “Gaz Rossiyı v Rossiyi; “Gazprom” Sdaet Vnutrenniy Rınok, Nesmotrya na Rost Reguliruemih Tsen”, **Neft i Kapital**, sayı 1 – 2, 2013, (Çevrimiçi) <http://www.indpg.ru/nik/2013/01-02/65742.html>, 06 Haziran 2013
- Yazarlar Kolektivi: **Perspektivi Energetičeskogo Sotrudniçestva Rossii – ATR (V Ekspertnih Otsenkah)**, editör L. Ruban, Moskova, Academia yayın evi, 2010
- Yitaliev, Şuhratcon, Karimova, Albina: “O Nekotorih Modelyah Otnoşeniy Mejdu SŞA, KNR i RF v Kontekste ih Strategii v Tsentralnoy Azii i na Kafkaze”, **Tsentrálnaya Aziya i Kafkas**, sayı 2 (50), 2007, s. 50 – 60

- Zaripova: “Gidroenergetika Tadjikistana – Nastoyaşee i Buduşee”, **Tacikistan Dış İşleri Başkanlığı raporu**, (Çevrimiçi)
http://mfa.tj/mid/documents/prezentatsiya_Zaripova_rus.pdf, 20 Kasım 2013
- Zimenkov, R.: “Pryamie Investitsii SŞA v Ekonomike Rossii”, **Rossiya i Amerika v XXI Veke**, sayı 2, 2007, (Çevrimiçi)
<http://www.rusus.ru/?act=read&id=52>, 20 Kasım 2013
- Zotin, Aleksandr: “Bolshe Ne Nado”, **RBK**, sayı 11, Kasım, 2010, s. 40
- Zuev, D.: “Kaspiy Vzyat da Podelit”, **Golos Rossii**, Kasım 17, 2010, (Çevrimiçi)
<http://rus.ruvr.ru/2010/11/17/34918513/>, 20 Ağustos 2013

ÖZGEÇMİŞ

Altyn Ablabekova

Doğum Tarihi:	15 Ocak 1982
Doğum Yeri:	Kırgızistan
Aldığı Eğitim:	2006 – 2008 İstanbul Üniversitesi, İktisat Teorisi Anabilim Dalı Yüksel Lisans/ Tez konusu “İktisadi etkinlik açısından yenilenebilir enerji kaynaklarının fosil yakıt kaynakları ile karşılaştırılması”/ Tez danışmanı Doç. Dr. Gökhan Karabulut 2003 – 2006 Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü Lisans 2001 – 2003 Marmara Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu Bankacılık Bölümü 1997 – 2001 Kırgız-Türk Anadolu Meslek Yüksek Okulu (Bişkek, Kırgızistan), 11 sınıf lise diploması 1989 – 1997 Kalinovka Yüksek Okulu (Kalinovka, Kırgızistan), 9 sınıf lise diploması